

Filozofski fakultet u Sarajevu

**PROCONSVLES, LEGATI ET
PRAESIDES**

Rimski namjesnici Ilirika, Gornjeg Ilirika i Dalmacije

SALMEDIN MESIHOVI

Sarajevo, 2014

Prof. dr. sc. Salmedin Mesihovi
PROCONSVLES, LEGATI ET PRAESIDES. Rimski namjesnici Ilirika,
Gornjeg Ilirika i Dalmacije

Urednik:

Prof. dr. Ivo Komši

Recenzenti:

Dr. Enver Imamovi , profesor emeritus

Dr. Adnan Busuladžić , vanredni profesor

Izdanje:

Prvo

Izdava :

Filozofski fakultet u Sarajevu

Sarajevo, 2014

Elektronsko izdanje

CIP - Katalogizacija u publikaciji

Nacionalna i univerzitetska biblioteka

Bosne i Hercegovine, Sarajevo

94(37)

94(398)

MESIHOVI , Salmedin

Proconsvles, legati et praesides : rimski
namjesnici Ilirika, Gornjeg Ilirika i Dalmacije

[Elektronski izvor] / Salmedin Mesihovi . -

Sarajevo : Filozofski fakultet, 2014. - 1

elektronski optički disk (CD-ROM) : tekst, slike ;

12 cm

Na mreži dostupna (URL):

[http://www.ff-eizdavastvo.ba/Books/SM-PROCONSVLES,](http://www.ff-eizdavastvo.ba/Books/SM-PROCONSVLES)

LEGATIETPRAESIDES. - Biografija: str. 349. - Nasl.

s naslovnog ekrana.

ISBN 978-9958-625-42-8

COBISS.BH-ID 20902406

SALMEDIN MESIHOVI

**PROCONSVLES, LEGATI ET PRAESES. Rimski
namjesnici Ilirika, Gornjeg Ilirika i Dalmacije**

Sarajevo, 2014

Sažetak

Knjiga „PROCONSVLES, LEGATI ET PRAESIDES. Rimski namjesnici Ilirika, Gornjeg Ilirika i Dalmacije“ je posvećena istraživanju institucije provincijskog namjesnika u antiromskom periodu naše historije. U okviru navedene tematike se prvo obrađuje pažnja na uspostavu rimske vlasti i reguliranje teritorijalno – upravne organizacije. Nakon toga se analizira sama institucija provincijskog namjesnika, njene ovlasti i njen evolutivni razvitak od prvih decenija augustovskog režima pa sve do kolapsa antiromskog historijskog razdoblja na Zapadnom Balkanu.

Namjesnička institucija je pratila i razvitak Provincije i promjene njene unutarnje strukture, teritorijalnog opsega, pa i na inžinjering života njenih stanovnika. Samim tim i namjesnička dužnost u Provinciji nije bila statična formacija, nego je bila prilagođavana situaciji, kontekstu, te faktorima vremena i prostora. Na temelju se razdoblje namjesništva može podijeliti na tri razdoblja i to : a) doba prokonzula, b) doba legata propretora i c) doba *praeses*. Prvo razdoblje je bilo najkraće i završilo je već u drugoj deceniji augustovskog režima, dok je drugo razdoblje ono koje je dalo najveći i najtrajnije temelje namjesničkoj instituciji. Legati propretori i njihova djelatnost su usko bili vezani za prodiranje grčko – rimske klasične kulture u ilirske zemlje. Nakon završetka Velikog Ilirskog ustanka u septembru 9. god. n. e., zadatak legata propretora se svodio ponajviše na reguliranje civilnih poslova te značajne infrastrukturne radove. Pojedini od tih legata, kao Publije Kornelije Dolabela, su svojom djelatnošću (posebno u gradnji infrastrukture, te reguliranjem katastarsko – zemljišnih odnosa) postavili temelje budućeg civilizacijskog progressa na današnjem Zapadnom Balkanu. Kaos koji vlada od sredine III. st. n. e. doveo je do uspostave novog sustava *dominata*, u okviru kojeg se revidira i staro provincijsko i namjesničko ustrojstvo. Novi namjesnici sa titulom *praeses* su sjena moći nekadašnjih prokonzula i legata propretora (posebno onih iz prve polovice I. st. n. e.).

Predgovor

Historija upravno – teritorijalnog sustava anti kog Ilirika je okosnica i istraživanja i stvaranja sinteze o anti koj historiji ilirskih zemalja. U tom kontekstu na prvo mjesto izbija promatranje, istraživanje i analiza najviše izvršne institucije, a to je provincijsko namjesništvo. Rimske provincije po svojoj formi, ali i prakti nom funkcioniranju nisu bile zasebno suverene jedinice, nego su bile izraz organizacije rimskog imperija na odre enom prostoru. U skladu sa tim, njihova izvršna vlast nije bila ni delegirana ni izabirana od provincijalne populacije, bez obzira bila ona rimske ili peregrinske pripadnosti. Provincijsko namjesništvo je uvijek rezultat volje, interesa i potreba središnje vlasti. Po tome bi vlast na nivou provincije proizlazila iz suvereniteta središnje vlasti, a ne suvereniteta lokalnih sastavnica Rimske države. Samim tim namjesni ku instituciju je mogu e promatrati i kao servisni aparat središnje uprave.

Sa druge strane injenica je da su provincije predstavljale i skup niza autonomnih jedinica, koje su mogle biti i rimskog municipalnog tipa (municipiji, kolonije, respublike) i peregrinske *civitates*. Za razliku od provincijalnog nivoa, koji nije imao suverenost, lokalne jedinice su posjedovale i odre enu suverenost. Ova prava suvereniteta su bila razli ita za pojedine lokalne jedinice, i varirala su u jednom širokom spektru unutarnje autonomije (što podrazumijeva i formalna na ela, izbor i prakti nu funkcionalnost lokalne uprave), te pravima i obavezama prema središnjoj i provincijskoj vlasti. Radi svega navedenog, jedina poveznica izme u središnjeg i lokalnih suvereniteta je bila institucija provincijskog namjesnika. I zato je historija namjesništva klju na u razumijevanju anti ke historije Zapadnog Balkana. Posebno je to ilustrativno u periodu principata kada su namjesnici imali i vojna i civilna i sudbena ovlaštenja i zadatke.

Ina e je i politi ka historija rimske provincije Dalmacije slabo obra ivana, i uglavnom je prezentirana u op im crtama bez nekih suptilnijih razrada. Tome su razlozi prvo slaba raspoloživost pisane gra e koja bi govorila o politi koj historiji Dalmacije, a pogotovu njene kontinentalne unutrašnjosti, zatim nagli prekid klasi nog i anti kog na ina života u najve em dijelu provincije i nepostojanje kontinuiteta izme u anti ke i srednjovjekovne historije, za razliku od na primjer, najve eg dijela zemalja koje je zauzimala Rimska Država. Uz kontinentalnu unutrašnjost zapadnog Balkana jedino je još Britanija doživjela istu sudbinu grubog i temeljitog prekida kontinuiteta sa antikom. Radi svega toga, jedno sintetsko djelo koje se bavi namjesni koj funkciji u provinciji Ilirik/Gornji Ilirik/Dalmacija dodatno osvjetljava ovo do danas u našoj historiografiji zanemareno (ina e, prvo) historijsko razdoblje.

Namjesni ka institucija anti kog Ilirika se promatrala, izu avala i analizirala kroz više aspekata. U najve em broju slu ajeva rije je o detektiranju pojedinih epigrafskih

spomenika i njihovoj analizi (npr. poglavito radovi F.Buli a i C. Patscha). Mjesto namjesni ke institucije je naro ito istaknuto u radovima koji su se bavili pojedinim aspektima provincijske uprave, kao što je reguliranje me a izme u lokalnih zajednica (J.Wilkes, 1976; E. Imamovi , 1980). Namjesni ka institucija je posebno obra ena u studiji A. Jagenteufela (1958; na njema kom jeziku) i separatu J.Wilkesa (1969, 442 – 450; na engleskom jeziku). Dosta opširni podaci o ve ini namjesnika mogu se na i i u epohalnim edicijama Williama Smitha (na engleskom jeziku), te u *Prosopographia imperii romani* (na njema kom jeziku) i *Paulys-Wissowa Real-Enzyelopädie der klassischen altertumswissenschaft* (na njema kom jeziku)

Djelatnost pojedinih namjesnika, npr. u izgradnji infrastrukture našla je odraza i u obimnijim sintezama kao što je ona I. Bojanovskog (1974) o cestovnoj mreži na prostoru današnje Bosne i Hercegovine.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
1. Uspostava rimske vlasti.....	3
1.1 Ratovi Rimske Republike i ilirskog svijeta.....	3
1.2 Kona no osvajanje Ilirika	8
1.3 Uspostava rimske provincijske vlasti.....	14
1.4 Provincija Ilirik do Velikog Ilirskog ustanka u prolje e 6. god. n. e.	18
2. Namjesnici Ilirika do podjele provincije.....	19
2.1 PVBLIVS SILIVS NERVA.....	19
2.2 BELLVM PANNONICVM	21
2.3 MARCVS VINICIVS	23
2.3 MARCVS SERVILIVS	25
2.5 MARCVS VALERIVS MESSALLA CORVINVS MESSALLINVS	28
2.6 Veliki Ilirski ustanak od 6. do 9. god. n. e.	32
3. Legati Gornjeg Ilirika od završetka Velikog Ilirskog ustanka do 42. god. n. e.....	44
3.1 Podjela provincije Ilirik	44
3.2 CAIVS VIBIVS POSTVMVS.....	49
3.3 LVCIVS AELIVS LAMIA.....	55
3.4 PVBLIVS CORNELIVS DOLABELLA.....	57
3.5 LVCIVS VOLVSIVS SATVRNIVS	90
3.6 LVCIVS ARRNTIVS FVRIVS CAMILLVS SCRIBONIANVS	104
4. Legati Gornjeg Ilirika od 42. god. n. e. do 68. god. n. e.	131
4.1 LVCIVS SALVIAS OTHO	131
4.2 LVCIVS CALPVRNIVS PISO	133
4.3 CAIVS VMMIDIIVS DVRMIIVS QVADRATVS.....	135
4.4 PVBLIVS ANTEIVS RVFVS.....	137
4.5 CAIVS CALPETANVS RANTIVS SEDATVS METRONIVS	142
4.6 AVLVS DVCENIVS GEMINVS.....	143
4.7 MARCVS POMPEIVS SILVANVS	148
5. Legati Dalmacije za vrijeme Flavijevaca	156
5.1 PEGASVS.....	157
5.2 LVCIVS FVNISVLANVS VETTONIANVS	159
5.3 QVINTVS POMPONIVS RVFVS	168
5.4 CAIVS CILNIVS PROCVLVS.....	172
6. Legati Dalmacije za vrijeme Antonina.....	174
6.1 MARCVS MARCIVS MACER	175

6.2	Nepoznato ime	177
6.3	LVCIVS VITRASIVS FLAMINIVS.....	179
6.4	MARCVS CVTIVS PRISCVS MESSIVS RVSTICVS AEMILIVS PAVS ARRIVS PROCVLVS IVLIVS CELSVS.....	187
6.5	SEXTVS AEMILIVS EQVESTER.....	195
6.6	Doba Marka Aurelija	195
6.7	MARCVS DIDIVS SEVERVS IVLIANVS.....	198
6.8	CAIVS VETTIVS SABINIANVS IVLIVS HOSPES.....	201
6.9	LVCIVS AVRELIVS GALLVS.....	206
6.10	SCAPVLA TERTVLLVS.....	209
6.11	LVCIVS IVNIVS RVFINVS PROCVLIANVS.....	210
6.12	MARCVS CASSIVS APRONIANVS.....	213
7.	Legati Dalmacije za vrijeme Severa.....	215
7.1	TIBERIVS? POLLENIVS AVSPEX.....	216
7.2	FVLVIVS MAXIMVS	221
7.3	CAIVS IVLIVS AVITVS ALEXIANVS	227
7.4	LVCIVS CASSIVS DIO.....	230
8.	Pedesetogodišnjica : vojni ki carevi, anarhija, ilirski carevi	232
8.1	LVCIVS DOMITIVS GALLICANVS PAPIANVS	234
8.2	IVLIVS HONORATVS.....	235
8.3	CLAVDIVS HERENNIANVS	237
8.4	AELIVS FLORIANVS.....	238
8.5	SEPTIMIVS	241
8.6	AVRELIVS MARCIANVS.....	242
8.7	MARCVS AVRELIVS TIBERIANVS	243
8.8	FLAVIVS VALERIVS CONSTANTIVS	244
9.	Dalmacija u vrijeme dominata	248
9.1	MARCVS AVRELIVS IVLVS	251
9.2	FLAVIVS IVLIVS RVFINVS SARMENTIVS	254
9.3	VALENS.....	258
9.4	GENERIDVS.....	262
9.5	MARCELLINVS	263
9.6	IVLIVS NEPOS.....	277
9.7	OVIDA.....	289
9.8	APOLLONIVS FOEBADIVS	289
9.9	EPIPHANIVS	291
9.10	OSVIN	293
9.11	MVNDI, GRIPPAS, CONSTANTIANVS, ASINARIVS, VLGISALVS, ILAVFVS, CLAVDIANVS, IOANNES	296
9.12	GVDVIN/GVNDVES.....	299
9.13	MARCELLINVS PROCONSVL DALMATIAE.....	299

10. Legati augusta propretori nepotvrđene datacije.	304
10.1 BASSVS?.....	304
10.2 BLAESVS???	306
11. Epigrafski spomenici na kojima se spominje namjesnik i naziv, ali sa izgubljenim imenom nosioca.....	308
11.1 ANONYM 1.....	308
11.2 ANONYM 2.....	308
11.3 ANONYM 3.....	309
11.4 ANONYM 4.....	310
11.5 ANONYM 5.....	311
11.6 ANONYM 6.....	312
11.7 ANONYM 7.....	312
11.8 ANONYM 8.....	313
12. Prilog - rimski carevi (princepsi i dominusi).....	314
13. Zaključak.....	326
Skraćenice	328
Izdanja izvora	330
Literatura	336
Recenzije	345
Biografija.....	349

1.Uvod

Sa pobjedom u I. punskom ratu od 264. do 241. god. p. n. e., Rimskoj Republici je priznato pravo kontrole nad tada neitaliskim zemljama. Rije je o tri velika mediteranska otoka (Sicilija dobivena 241. god. p. n. e. i Sardinija i Korzika od 238. god. p. n. e.). Ti prekomorski teritoriji organizirani su po različitim na elima nego italsko područje koje je imalo oblik federacije/konfederacije sa Rimskom Republikom na elu. Ove nove oblasti su pretvorene u dvije provincije i to : 1. Sicilija i 2. Sardinija i Korzika. Institucija provincije e vremenom postati temeljna teritorijalno – upravna i administrativna jedinica Rimske Države za posjede van Italije (od Dioklecijana i Italija je uključena u sustav provincija). Tako se sustav provincija razvio u jednu od glavnih prepoznatljivih osobnosti Rimske Države i ukidanje toga sustava (prelaskom na sustav „tema”) je praktično označilo i formalnu transformaciju Istočnog Rimskog Carstva u novu političku jedinicu Romejsko (vizantijsko) Carstvo grčkog jezika. U pravnom pogledu provincije su smatrane posjedom rimskog naroda (*praedia populi Romani*). Pojam "provincija" (*provincia*) značio je prvobitno mandat (obično vojni) koji je davan najvišem magistratu, i prije uspostave prekomorskih provincija nije shvatan u teritorijalnom smislu vladanja nad određenom zemljom u ime rimskog naroda. Izraz «*provincia*» je i u početku svoga postojanja i primjene na vanitaliske zemlje shvatan i predstavljan kao odgovornost magistrata (u vidu mandata) izabranih i određenih od rimskog naroda za upravljanje odnosima van Italije, odnosno «posjedima rimskog naroda». I tek su za vrijeme kasne Republike provincije dobile jasno definirane granice i pojam provincija se striktno odnosi na određeno područje, kao teritorijalnu sastavnicu Rimske Države, a ne samo na mandatno upravljanje.

U prvo vrijeme Rimljani nisu imali nikakvih pravila za upravljanje provincijama, i prepuštalo se to ili odgovornom zapovjedniku koji je podjarmio određenu teritoriju, naravno ako te odluke i mjere odobri Senat, ili komisiji od deset senatora koji bi to uredili po nalogu Senata (nekada zajedno sa odgovornim zapovjednikom). I tek kasnije se kreiraju dužnosti promagistrata koji upravljaju provincijama i to od 227. god. p. n. e. za Siciliju i Sardiniju sa Korzikom (nakon II. punskog rata od 197. god. p. n. e. uvode se i dvije nove promagistrature za dvije novoformirane hispanske provincije). Promagistrat (*promagistratus*) je osoba koja djeluje sa autoritetom i kapacitetom magistrata (ali samo u okviru svoga teritorijalnog i zakonskog mandata), ali bez obnašanja konkretne magistrature. Kao legalna novina zadnje faze Srednje Republike, promagistratura je bila

izumljena da osigura Rim sa namjesnicima provincija, umjesto da se bira više novih magistrata svake godine. Promagistrati (u svojstvu namjesnika provincija) su dolazili iz redova konzula i pretora koji su završili svoje jednogodišnje mandate, pa su oni nosili titule prokonzul (*proconsul*) ili propretor (*propraetor*). Nakon službe, namjesnici su gubili imunitet i peregrinske zajednice ili individualni provincijalci su mogli tužiti rimskim sudovima, Senatu i komicijama isluženog namjesnika radi njegovih eventualnih upotreba prilikom upravljanja provincijom.

Jedan dio (osvojenog ili na drugi na in pridobivenog) teritorija u provincijama proglašavan je za državnu zemlju (*ager publicus*; plodne zone, ali i rudnici i vojni tabori), ali je pot injenim peregrinskim zajednicama ostavljena autonomija (institucionalna, društvena, ekonomska i kulturna) u unutarnjim pitanjima (sli no kao u odnosu prema italjskim saveznicima) i Rimljani se nisu miješali u unutarnju upravu izuzev ako nisu ugroženi njihovi interesi i nisu izmirivane obaveze, ako je došlo do kršenja ugovora ili nastupio kaos. Ali za razliku od italjskih saveznika, provincijalci su morali pla ati Rimljanima poseban porez i imati odre ene carinske obaveze (uz pomo u auksilijarnim, pomo nim trupama u slu aju rata i uz gubitak prava vo enja vanjske politike).

Sasvim je onda bilo razumljivo da se ovaj sustav uspostavljen u drugoj fazi Srednje Republike primijenio i na ilirske zemlje u momentima kada se rimska vlast proširila i na drugu stranu Jadrana. Jedna od temeljnih karakteristika anti kog perioda razvitka ilirskih zemalja jeste njihovo postojanje kroz okvir provincijskog ustrojstva i to prvo u vidu jedinstvene provincije Ilirik, a kasnije dvije podijeljene provincije. A na elu tih provincija se uvijek nalazila osoba sa odre enim mandatom koji mi je povjerila Rimska država.

1. Uspostava rimske vlasti

1.1 Ratovi Rimske Republike i ilirskog svijeta

Prvo rimsko vojno prisustvo u ilirskim zemljama je uzrokovano ja anjem „Ilirske države“ ardijejske¹ dinastije Agronida, njenom ekspanzijom i ugrožavanjem sigurnosti i stabilnosti na Jadranskom moru. Iznenađna smrt snažnog vladara kao što je bio Agron 231/230. god. p. n. e., dovela je do regenstva u „Ilirskoj državi“. Ostajanje bez jakog i odlunog politikog vodstva u zajednici koja se uspinjala ne samo u sustavu mo i i hegemonije na ilirskom prostoru, nego je po ela ostvarivati i nezanemariv upliv u poslove gr ko – helenisti kog svijeta, se pokazalo kao kobna kombinacija. Ardijejsko – ilirska politija² i hegemonija Agronida se nalazila na dobrom putu da preraste u stabilnu državnu formaciju,³ ali upravo u momentu kada se trebala uspješno transformirati u tome pravcu pred njom su se pojavile dvije zapreke. Prvo je bila ve spomenuta Agronova smrt i uspostava regenstva na elu sa njegovom prvom suprugom Teutom,⁴ ija je vanjska (proizašla iz neodgovaraju e unutarne) politika proizvela takve momente koji su Agronidsku dinastiju direktno dovelo u sukob i sraz sa novonastalim mo nim politiki kim fenomen na zapadu Rimskom Republikom koja se nalazila na elu jednog brojnog i dostatno impozantnog Italskog saveza. Svi ti uzroci, uz dodatno nerazumijevanje snage i kohezije Rimske

¹ Za spisak vrela i literature o Ardijejcima v. Tomaschek, 1895, PWRE, II, col. 615; i posebno Mesihovi , 2011 E:63

² Izrazom politija (Πολιτεία) se u radu se podrazumijeva zajednica koja je izgradila vlastiti sustav upravljanja samom sobom (s funkcionalnim institucijama). Politijogeneza je proces nastajanja takve zajednice. Miroslava Mirkovi (2002:21) upotrebljava za isto izraz „„и заједница, оних који су организовани као политеје, тј. имају државу и организовано политичко делова е.“

³ O «Ilirskoj državi» Agronida op enito dobar prikaz daju Bojanovski, 1988:25-31; Stip evi , 1989:39 - 44; Zaninovi , 1996:210; 221-222; Šašel Kos, 1999; Isto, 2005:180; 249 – 290; Wilkes, 2001:170-191; Cabanes, 2002:137-175; Mesihovi , 2007:184 – 186; Po Šašel Kos (1999:137) «...the Illyrian kingdom was governed by Agron (bearing the title of «Illyrian king»), who belonged to the so-called Ardiaean dynasty...». Sli no mišljenje M. Šašel Kos ponavlja i u svojoj knjizi „Appian and Illyricum“ (2005:180).

⁴ Teuta (Max Fluss. 1934, PWRE, V A, col. 1140 - 1150) je bila regent u ime dje aka Pinesa, Agronovog (Kaerst., 1894, PWRE, I, col. 903) sina iz njegovog braka sa Tritteutom.

Republike od strane postagronovskog rukovodstva ardijejsko – ilirske „države“, doveli su do I. rimsko – ilirskog rata iz 229/228. god. p. n. e. sa katastrofalnim ishodom po Teutino regenstvo. Armiju Republike u ovom blitzkriegu su predvodili tadašnji konzuli (kopnene trupe) Lucije Postumije Albin⁵ (*L. Postumius Albinus*) i (pomorske snage) Gnej Fulvije Centumal⁶ (*Cn. Fulvius Centumalus*).⁷

Nakon toga su uslijedili novi rimsko – ilirski ratovi i to II. rat iz 219. god. p. n. e. koji je preduzet protiv Demetrija Hvarskog (novog regenta u ime Pinesa, koji je i oženio Triteutu). Rimski zapovjednici u ovom brzom i u inkovitu pohodu na isto nu stranu srednjeg Jadrana su bili konzuli za 219. god. p. n. e. Lucije Emilije Paul⁸ (*Lucius Aemilius Paullus*) i Marko Livije Salinator⁹ (*Marcus Livius Salinator*).¹⁰ Posljednji III. rimsko – ilirski rat je izbio 168. god. p. n. e., trajao je samo tridesetak dana, i završio je detronizacijom agronidske dinastije (posljednji kralj je bio Gencije) i disolucijom agronidske „Ilirske države“ 167. god. p. n. e., na saboru u Skodri. U III. ilirskom ratu rimski zapovjednik je bio Lucije Anicije Galo¹¹ (*Lucius Anicius Gallus*), pretor za 168. god. p. n. e.¹²

Ni nakon jednog od tri rimsko – ilirska rata, pa ni na saboru u Skodri, Republika nije vršila teritorijalne aneksije velikog obima. Republika se zadovoljila sa održanjem sustava protektorata i savezništva, te direktnim kontrolisanjem bitnih strateških i privrednih (poglavito trgova kih) ta aka u uskoj priobalnoj zoni isto nog Jadrana. Ovakav sustav je podrazumijevao i zaštitu politija i zajednica koje su se nalazile u okviru rimskog imperija, a to je dovelo do novih ratova na Zapadnom Balkanu. Bore i se protiv ponovne gusarske aktivnosti Republika je 135. god. p. n. e. jednim pohodom, kojim je zapovijedao konzul za 135. god. p. n. e. Servije Fulvije Flak¹³/*Servius Fulvius Flaccus*, zape atila i sudbinu Ardijejaca i Plereja.¹⁴

Od sredine II. st. p. n. e. štite i Isejce i Daorse¹⁵, a kasnije i Liburne, Republika se upetljala u sukob sa delmatskom politijom.¹⁶ Niz rimsko - delmatskih ratova je u toku perioda

⁵ O njemu v. Smith W., 1867, I:91; F. Münzer., 1953, PWRE, XXII. 1, col. 912 - 914

⁶ O njemu v. Smith W, 1867, I:667; Münzer., 1910, PWRE, VII. 1, col. 235

⁷ O I. ilirskom ratu v. *Polyb.* II, 2 – 12; *Liv. Epit.* XX; *Plin. NH.* XXXIV, 6; *App. Ill.* 7 - 8; *Cass. Dio* fragment XII. knjige (19); *Eutrop.* III. 4; *Oros.* IV. 13.

⁸ O njemu v. Smith W, 1867, III:153 – 154; Klebs., 1894, PWRE, I. 1-2, col. 581

⁹ O njemu v. Smith W, 1867, III:694 – 695; Münzer., 1926, PWRE, XIII. 1, col. 891 - 899

¹⁰ O II. ilirskom ratu v. *Polyb.* III, 16; 18; *App. Ill.* 8;

¹¹ O njemu v. Smith W, 1867, II:223; Klebs., 1894, PWRE, I. 1-2, col. 2197 - 2198

¹² O III. ilirskom ratu v. *Liv.* XL, 42; XLII, 26; 29; 37; 45; 48; LXIII, 9; 18 – 19; 23; LXIV, 23; 26 – 32; *App. Ill.* 9

¹³ O njemu v. Smith W, 1867, II:155; Münzer., 1910, PWRE, VII. 1, col. 248

¹⁴ *Liv. Epit.* LVI; *App. Ill.* 10

¹⁵ Za spisak vrela i literature o Daorsima v. Mesihovi , 2011 E:61

¹⁶ Za spisak vrela i literature o Delmatima v. Mesihovi , 2011 E:60

dužeg od jednog stolje a oblikovao politi ku historiju priobalnog podru ja i nešto dublje kontinentalne unutrašnjosti isto ne strane srednjeg Jadrana. Sve je zapo elo sa I. delmatskim ratom 156. – 154. god. p. n. e. Problemi sa Delmatima su po eli još 158. god. p. n. e., uslijed nedostojnog odnosa Delmata prema rimskim, isejskim i daorskim poslanicima. Prvi rimski zapovjednik u I. delmatskom ratu je bio Gaj Marcije Figul¹⁷ (*Caius Marcius Figulus*), konzul za 156. god. p. n. e. Njega je zamijenio Publije Kornelije Scipion Nazika Korkul¹⁸ (*Publius Cornelius Scipio Nasica Corculum*), konzul za 155. god. p. n. e.¹⁹ II. delmatski rat iz 119. god. p. n. e. je ustvari bio segment velikog zapadnobalkanskog pohoda armije Republike, kojim su komandovali konzuli za 119. god. p. n. e. Lucije Aurelije Kota²⁰ (*Lucius Aurelius Cotta*) i Lucije Cecilije Metel²¹ (*Lucius Caecilius Metellus*, kasnije i sa dodatnim imenom *Dalmaticus*). Trupe predvo ene konzulima su iz Cisalpinske Galije prodrle u podru je Japoda²² i došle do Segestike, a onda je Metel produžio sve do Salone, oplja kavši zemlju Delmata.²³ U III. delmatskom ratu (od 78. do 76. god. p. n. e.) trupe Republike je predvodio Gaj Koskonije²⁴ (*Caius Cosconius*), pretor za 89. god. p. n. e. Koskoniju su trebale pune dvije godine da umiri Delmate i da povrati Salonu.²⁵

Za rimsko – delmatske ratove je posebno zna ajan bio kontinuirani sukob koji je zapo eo 50. god. p. n. e. za vrijeme Cezarovog prokonzulata nad Cisalpinskom Galijom i Ilirikom,²⁶ a vezano za liburnsko – delmatski spor oko Promone.²⁷ To je otpo elo 15- godišnji rat,

¹⁷ O njemu v. Smith W, 1867, II:150; Münzer., 1930, PWRE, XIV. 2, col. 1557 - 1559

¹⁸ O njemu v. Smith W, 1867, III:751; Münzer., 1900, PWRE, IV. 1, col. 1497 - 1501

¹⁹ O I. delmatskom ratu v. *Polyb.* XXXII, 9; 13; *Liv. Epit.* XLVII; *App. Ill.* 11; *Flor.* II, 25

²⁰ O njemu v. Smith W, 1867, I:867; Klebs., 1896, PWRE, II. 2, col. 2485

²¹ O njemu v. Smith W, 1867, II:1058; Münzer., 1897, PWRE, III. 1, col. 1212 - 1213

²² Za spisak vrela i literature o Japodima v. Mesihovi , 2011 E:60

²³ O II. delmatskom ratu v. *App. Ill.* 10; 11

²⁴ O njemu v. Smith W, 1867, I:863; Münzer., 1901, PWRE, IV. 2, col. 1667 - 1668

²⁵ O III. delmatskom ratu v. *Eutrop.* VI, 4

²⁶ Gaj Julije Cezar (*Caius Julius Caesar*) je prokonzulsku dužnost nad Cisalpinskom Galijom i Ilirikom u mandatnom trajanju od 5 godina dobio na osnovi *lex Vatinia* iz 59. god. p. n. e. Odmah po okon anju svoga konzulata iz 59. god. p. n. e. Cezar je otišao za svoje mandatne oblasti. Na osnovi sporazuma u Luki iz prolje a 56. god. p. n. e. prvi triumviri Pompej (*Cn. Pompeius Magnus*), Cezar i Kras (*Marcus Licinius Crassus*) su postigli dogovor u koji je uklju ena i saglasnost vezana za produljene navedenog Cezarovog prokonzulata na još 5 godina. Cezarov I. mandat je isticao sa 31. XII. 54. god. p. n. e., dok je novi II. produženi mandat trajao do 31. XII. 49. Triumvirska koalicija je uspjela da na komicijama uz ostale zaklju ke sporazuma iz Luke progura u toku 55. god. p. n. e. i produženje Cezarovog prokonzulata. Cezar je ubjedljivo najve i dio svoga mandata potrošio na poslove u Cisalpinskoj i Narbonskoj Galiji, osvajanje Kosmate Galije i eskurze preko Rajne i u Britaniju. Zbivanja u Iliriku i Jadrano je prepuštao uglavnom svojim legatima. Cezar je dva puta aktivnije posve iva o pažnju ilirskim pitanjima svoga mandata. Prvi put je on u Iliriku boravio 57/56. god. p. n. e., a druga posjeta se datira u 54. god. p. n. e., i bila je izazvana upadima Pirusta (koji su prebivali u zale u Skadarskog jezera i u sjevernoj Albaniji). *Caes. de bell. gall.* III, 7; V, 1. Za spisak vrela i literature o Pirustima v. Mesihovi , 2007:19 – 23; Isto, 2007 A:54 – 56;

koji je obilježen nizom pohoda i konflikata, u kojima su Rimljani znali doživjeti i teške poraze. Jedan dio ovog 15-godišnjeg perioda, i to pohodi konzula za 58. god. p. n. e. Aulua Gabinija²⁸/*Aulus Gabinius* iz 48. – 47. god. p. n. e.²⁹ i konzula za 47. god. p. n. e. Publija Vatinija³⁰/*Publius Vatinius* iz 45. god. p. n. e.,³¹ su predstavljali i jadransko bojište II. rimskog građanskog rata (49. – 45. god. p. n. e.) između cesarova i tradicionalisti ko – pompejanske frakcije. U ovom periodu Delmati su (koji su se od ranije nalazili u sukobu sa Cezarom) zauzimali anticezarovsku stranu. U toku ovih godina vodile su se teške borbe pompejevaca, republikanaca i pojedinih ilirskih naroda, prvom redu Delmata na jednoj strani i procezarovskih i uopće provincijskih snaga koje su se oslanjale na Salonu i Epidaurum.³² Najžešće borbe vodile su u periodu 49-47. god. p. n. e.³³ Delmati su nakon Cezarovog umorstva za martovskih dana 44. god. p. n. e., teško porazili i senatora Balbija.³⁴ I nakon poraza procezarovske, a kasnije republikanske frakcije Delmati se nisu smirivali, pa su i drugi triumviri³⁵ na njih slali vojsku, npr. 39. god. p. n. e.

²⁷ *App. Ill.*, 12. Gorje između Knina i Drniša, isto kao od Krke i danas se naziva Promina. O lokaliziranju Promone v. Zaninovi, 1996:248-258

²⁸ O njemu v. Smith W, 1867, II:192 – 195; Vonder Mühl., 1910, *PWRE*, VII. 1, col. 424 - 430

²⁹ *Caes. de bell. civ.* II, 59; *App. Ill.*, 12; 27; *Cass. Dio* XLII, 11

³⁰ O njemu v. Smith W, 1867, III:1233 – 1235; H. Gundel., 1955, *PWRE*, VIII A, 1, col. 495 -520

³¹ *Cic. Ad Fam.* XI, 9 - 12; 23; 28; *App. Ill.*, 13

³² U ovom periodu se vjerojatno desio i poraz Daorsa, koji su tradicionalno bili na rimskoj, odnosno u konkretnom ratu cesarovskoj strani i razaranje njihovog središta Daorsona. *Terminus post quem* poraza Daorsa je početak građanskog rata, siječanj 49. god. p. n. e., kada se razbuktao rat širom mediteranskog svijeta, a *terminus ante quem* je proljeće 47. god. p. n. e., odnosno povlačenje Marka Oktavija, zapovjednika pompejevsko-republikanskih snaga na Jadranu (možda bi ga čak mogli i preciznije odrediti između Gabinijevog poraza i proljeća 47. god. p. n. e. kada je bio najžešći i pritisak na Salonu i Epidaurum). I nakon konačnog poraza Pompeja Delmati su se godinama još opirali Cezaru i Rimljanima. Općenito gledajući, na Cezarovoj strani (Ilirik je tada pripadao Cezaru) su se na jadranskoj obali i njenom zaleđu nalazili oni elementi koji su i inače bili lojalni Rimskoj državi, odnosno trenutnoj rimskoj upravi na istočnom Jadranu – koji je reprezent bio Cezar. U prvom redu tu u obzir dolaze rimsko-italske zajednice naseljene na spomenutom prostoru, ali i one domorodne zajednice koje su se i do tada oslanjale na rimsko prisustvo. S druge strane, oni elementi, u prvom redu Delmati, koji je odnos prema rimskom prisustvu na istočnom Jadranu upitan, sumnjiv pa i otvoreno neprijateljski iskoristili su građanski rat i stavili se prirodno na protivnu stranu u odnosu na Cezara, jer je on za njih predstavljao rimsko prisustvo i vladavinu na «njihovom» području. Delmati su se uostalom od ranije i zbog slušanja grada Promone nalazili u ratu sa Cezarom i stali bi na stranu ili podržali bilo koga samo da je protiv Cezara. Oni su tako pomaganjem Pompejevaca i napadima na položaje cesarova ustvari išli za ostvarivanjem svojih ciljeva i interesa, a to je smanjivanje rimskog prisustva.

³³ (o borbama na sjevernom i srednjem Jadranu i njegovom neposrednom zaleđu u vrijeme građanskog rata v. Tomi, 1885:189; 199; Bojanovski, 1988:39-40; Mari, 1989:59; Zaninovi, 1996:211; Isto, 1998:40-42; Isto, 1999:214-215; 218; Šašel Kos, 2004:161-166; Isto, 2005:335 – 374 – priloženo detaljan i dobar analitički prikaz).

³⁴ *App. Ill.*, 13. Možda je riječ o Apijanovoj korupciji imena *Balbinus* ili *Balbus*. U tom slučaju u obzir dolazi više osoba za identifikaciju (*L. Saenius? Balbinus, T. Ampius Balbus, M. Atilius Balbus, L. Cornelius Balbus, Nonius Balbus*). O tome v. Smith W, 1867, I:454 – 458; Klebs-P. v. Rohden. - Gensel, 1896, *PWRE*, II. 2, col. 2818 - 2822

³⁵ II. triumvirat su tada činili Gaj Julije Cezar Oktavijan (*Caius Iulius Caesar Octavianus*), Marko Antonije (*Marcus Antonius*) i Marko Emilije Lepid (*Marcus Aemilius Lepidus*).

pod zapovjedništvom Gaja Azinija Poliona³⁶ (*Caius Asinius Pollio*, konzula za 40. god. p. n. e.), koji je sa vojskom uspio povratiti Salonu (koju su Delmati bili ranije zauzeli), a rat je uspješno nastavio i protiv južnih Parthena.³⁷

Pored borbi na istoj strani srednjeg Jadrana, Republika je od kraja III. st. p. n. e. morala brinuti i o sjeveroistočnim granicama Italije. To je dovelo Republiku u sukob sa Histrima. Prvi sukob se desio već 221. god. p. n. e., ali tek je osnivanje kolonije Akvileje (što je poslužilo kao povod) dovelo do pobjedonosnog rata sa Histrima 181. god. p. n. e. Rimski zapovjednik u ovom ratu je bio pretor za 181. god. p. n. e. Kvint Fabije Buteon³⁸ (*Quintus Fabius Buteo*). Ipak je tek novi rat iz 178. – 177. god. p. n. e. zapeo zbog sudbine Histra, njihovim potpunim porazom. Rimski zapovjednik u prvoj godini rata je bio konzul za 178. god. p. n. e. Aul Manlije Vulso³⁹ (*Aulus Manlius Vulso*). Rat je uspješno završio, uz mnoge ceremonijalne peripetije, konzul za narednu 177. god. p. n. e. Gaj Klaudije Pulher⁴⁰ (*Caius Claudius Pulcher*).⁴¹ Istra je tako bila prvi dio Zapadnog Balkana koji su Rimljani stavili pod direktnu upravu. Uz Histre su rimsko oružje na ovom području osjetili i Japodi i druge ilirske i keltske zajednice prilikom jednog brutalnog rimskog upada 171. god. p. n. e. (inače neodobrenog od Senata i rimskog naroda), kojim je zapovijedao konzul za 171. god. p. n. e. Gaj Kasije Longin⁴² (*Caius Cassius Longinus*). Sredinom II. st. p. n. e. došlo je do sukoba i Panona sa trupama Republike koje je predvodio izvjesni Kornelije, i koji se po Rimljane završio katastrofalno.⁴³ Japodi i Liburni su osjetili rimsku invaziju i 129. god. p. n. e. Rimski zapovjednik je bio konzul za 129. god. p. n. e. Gaj Sempronije Tuditan⁴⁴/*Caius Sempronius Tuditanus*, koji je više volio da krene u pohod na Japode, nego da se bavi pitanjem agrarnog zakonodavstva Tiberija Sempronija Grakha/*Tiberius Sempronius Gracchus*.⁴⁵ Po etak kampanje nije bio uspješan, ali je zahvaljujući i iskusnom vojnom

³⁶ O njemu v. Smith W, 1867, III:437 – 439; P. v. Rohden., 1896, PWRE, II. 2, col. 1589 - 1603

³⁷ *App. de bell. civ.* V, 75; *Cass. Dio* XLVIII, 41, 7; *Flor.* II, 25; *Serv. ad Verg., Buc.* IV, 1; VIII, 12; Smith W., 1867, III:438; Šašel Kos, 1999 A:258 i fus. 21

³⁸ O njemu v. Smith W, 1867, I:519; Münzer., 1909, PWRE, VI. 2, col. 1761

³⁹ O njemu v. Smith W, 1867, III:1286; Münzer., 1928, PWRE, XIV. 1, col. 1214 - 1215

⁴⁰ O njemu v. Smith W, 1867, I:769; Münzer., 1899, PWRE, III. 2, col. 2855 - 2856

⁴¹ *Polyb.* XXV, 4; *Liv.* XL, 26; XLI, 1 – 14; Stipčević, 1989:46 - 47

⁴² O njemu v. Smith W, 1867, I:625; II:798; Münzer., 1899, PWRE, III. 2, col. 1726

⁴³ *App. Ill.* 14. U obzir za pobijene Kornelije dolaze: 1. Publije Kornelije Lentul/*Publius Cornelius Lentulus*, konzul sufekt za 162. god. p. n. e. 2. Marko Kornelije Ceteg/*Marcus Cornelius Cethegus*, konzul za 160. god. p. n. e. 3. Gnej Kornelije Dolabela/*Cn. Cornelius Dolabella*, konzul za 159. god. p. n. e. 4. Lucije Kornelije Lentul Lupus/*Lucius Cornelius Lentulus Lupus*, konzul za 156. god. p. n. e. i 5. Gnej Kornelije Lentul/*Cn. Cornelius Lentulus*, konzul za 146. god. p. n. e.

⁴⁴ O njemu v. Smith W, 1867, III:1182; Münzer., 1923, PWRE, II A. 2, col. 1441 - 1443

⁴⁵ *App. de bell. civ.* I, 19. O životu, djelatnosti i zakonodavstvu Tiberija Sempronija Grakha v. Mesihović, 2011 D, 200 - 428

tribunu Decimu Juniju Brutu Kalaiku⁴⁶ (*Decimus Junius Brutus Callaicus*) rat završen odlu nom rimskom pobjedom. Armija Republike je uspjela prodrijeti kroz japodsko podru je sve do rijeke Krke (fl. *Titius*) i tako poraziti i Liburne. U ovom pohodu su poraženi i keltski Taurisci.⁴⁷ Apijan uz Tuditana kao rimskog zapovjednika spominje i izvjesnog Tiberija Panda/*Tiberius Pandusa*, možda Tuditanov legat.⁴⁸ Sa po etkom III. rimskog gra anskog rata, Japodi su nanijeli i težak poraz tadašnjem prokonzulu Cisalpinske Galije Decimu Brutu.⁴⁹ Po Apijanu (*Ill.* 18) onostrani Japodi,⁵⁰ „snažni i divlji narod“ su odbili Rimljane dvaput u periodu od 20 godina (unazad po etka Oktavijanove kampanje na njih 35. god. p. n. e.) i ugrozili rimske kolonije Akvileju i Tergestu.

Iz ovog kra eg pregleda jasno je da je ilirsko podru je, preciznije re eno njegove priobalne zone i bliža kontinentalna unutrašnjost, predstavljalo vrlo aktivno bojište za vrijeme druge polovice Srednje Republike i u toku Kasne Republike. Na osnovi izvornih podataka, jasno je da je borbena pozicija suprotstavljenih strana više – manje bila jednoli na, odnosno armije Republike su kao po pravilu (bez obzira koji izgovor koristili) bile u napada kim formacijama i izvodile su ofanzive na ilirsko – balkansko podru je. Po tome su ovi ratovi za domoroda ke politije bili uglavnom odbrambenog karaktera. Iako su trupe Republike u ve ini slu ajeva znale odnijeti velike i blistave pobjede, ipak su doživljavale i teške poraze (posebno je ilustrativan poraz Aula Gabinija). Otpor domoroda kih politija ilirsko – balkanskog svijeta, je upore uju i sa drugim euro-mediteranskim zajednicama koje su imale tu nesre u da na sebi osjete rimsko oružje, ipak spadao u one najžilavije, najdugotrajnije i najsnažnije. O zna enju ovog bojišta za Republiku dovoljno govori injenica da se protiv ilirsko – balkanskih zajednica kao po pravilu šalju armije kojima zapovijedaju konzuli, zna i najviši državni izvršni funkcioneri.

1.2 Kona no osvajanje Ilirika

I nakon dva stolje a turbulentnih odnosa sa Republikom, sudbina ilirskog svijeta (njegove nezavisnosti i dotadašnjeg na ina života) je kona no riješena za Oktavijana Augusta.⁵¹

⁴⁶ O njemu v. Smith W, 1867, I:509 – 510; Münzer., 1918, PWRE, X, 1, col. 1021 - 1025

⁴⁷ *Liv. periochae* 59; *App. Ill.* 10.; *Plin. NH*, III, 129; *CIL* V, 8270 = *CIL* I, 652a (p 725, 834, 926) = *CIL* V, *39 (p 94*) = AE 1908, 80 = AE 1908, +00251 = AE 1909, 36 = AE 1991, 766 = AE 1999, 692 = AE 2002, +00509 Aquileia;

⁴⁸ *The Land Between*, 2008:46

⁴⁹ *App. Ill.*, 19; Šašel Kos, 1999:259

⁵⁰ Za Apijana, odnosno njegovo vrelo, «Alpe» (koje služe kao distinkcija za prepoznavanje i identificiranje onostranim/transalpinskih Japoda) su u konkretnom opisu Oktavijanovog zaposjedanja zapadnog Balkana dinarski planinski lanac a ne neka posebna planina. Mesihovi , 2007:428 – 429 i fus. 237; Isto, 2011:202 – 205 i fus. 564

⁵¹ U nominiranju prvog rimskog cara – princepsa opredijelilo se za varijantu u kojoj se on naziva Oktavijan, sve do po etka uvo enja principata na januarskoj sjednici 27. god. p. n. e., kada je dobio i ime *Augustus*. Za razdoblje od 27. god. p. n. e. koristi se ime August.

Ilirsko pitanje, a posebno ratni odnosi sa Delmatima i Japodima koji su bili otvoreni još iz vremena Cezara i po etaka III. rimskog građanskog rata, izbio je u prvi plan za Oktavijana i njegovu frakciju nakon što su riješeni unutarnji sukobi i odnosi moći i na zapadu rimskog svijeta. Do zaključka sa 36. god. p. n. e. Oktavijan je uz pomoć svojih suradnika pod svoju kontrolu stavio sve zapadne provincije (eliminirajući i sa političko – vojne pozicije Seksta Pompeja i triumvira Lepida). U Italiji je, zahvaljujući i svojoj supruzi Liviji, vodio politiku sporazuma sa tradicionalnim nobilitetom tako šireći i opseg pristalica svoje politike i ujedno stabilizirajući i svoju vlast. Još od Sporazuma iz Brundiziuma (septembar 40. god. p. n. e.), Oktavijan je dobio interesnu sferu u koju je spadao veći dio ilirskih zemalja, zapadno od Skodre.⁵² I nakon 36. god. p. n. e. ilirske zemlje su se našle uklopljene u primarne strateške zamisli oktavijanovske frakcije. Ustvari isto nojadranske ilirske oblasti su bile i jedino područje nad kojim je Oktavijan teorijski imao mandat, a koje su se jednim svojim dijelom neprijateljski držale prema njemu.⁵³ I 35. god. p. n. e. je pokrenuta velika Oktavijanova «ilirska» kampanja koja se odvijala u više faza i zahvatila je jedno široko područje od alpskih oblasti do dunavskih predjela.⁵⁴ Kampanja od 35. do 33. god. p. n. e. je bila ustvari

⁵² Liv. epitome, CXXVII, 5; *Plut. Ant.* 30; *App. de bell. civ.* V, 65; 75; *Cass. Dio* XLVIII, 28, 4; Tomi, 1885:276; Maškin, 1951:290; Papazoglu, 1969:142, fus. 182; Šašel Kos, 1999 A:258-259; 262.

⁵³ Borbene operacije velikog stila je bilo za očekivati i iz drugih razloga. činjenica je da je Oktavijanu trebala velika pobjeda u vanjskim ratovima, sa zaposjedanjem teritorija (do tada su se njegove trupe uglavnom borile u okviru faza III. rimskog građanskog rata). Pošto je sukob sa Markom Antonijem bio pitanje samo vremena, Oktavijan je morao da pojača svoje pozicije na Balkanu, na kojem su se trebale voditi odlučujuće borbe. Samim tim je potencijalna ilirska prijetnja morala biti potpuno eliminirana, kako se ne bi ponovila situacija iz vremena II. građanskog rata kada su cesarovi imali velikih problema sa tradicionalističko – pompejanskim snagama na jadranskom ratištu, izmećući u ostalog i zbog neprijateljskog držanja Delmata. Zauzimanjem južne Ilirije osiguravano je i sjeverno krilo u očekivanom ili pretpostavljenom sukobu sa Antonijem i Kleopatrom. Pobjedom nad Japodima, pojedinim alpskim i zapadnopanonskim zajednicama nastojala se osigurati i sjeveroistočna granica Italije, kako bi se izbjegle sve eventualne neugodnosti (upadi Japoda, Norika, Dacia...itd...) u slučaju rata sa Antonijem i Kleopatrom. Naravno, trebalo je i kazniti Delmate i druge nepokorne Ilire (Japodi i Liburni) zbog svih problema koje su nanijeli Rimljanima u posljednjih 15 godina. *Cass. Dio* XLIX, 34, 2. Zaposjedanjem kontinentalne unutrašnjosti Rimljani bi stvorili pretpostavke i za prodor u Podunavlje. Oktavijan je nakon zauzimanja Sicilije i otpadanja Lepida raspolagao i sa golemom vojskom koju je trebalo «zaposeliti» novim ratom i motivirati plijenom. *Vell.* II, LXXVIII, 2; *App. de bell. civ.* V, 128. Motivi velike kampanje od 35. do 33. god. p. n. e. moguće je da su imali i ekonomsku prirodu, odnosno želju oktavijanske frakcije da dođe u posjed resursa Zapadnog Balkana, gdje su bogati izvori plemenitih i drugih metala bili poznati Italicima još iz ranijih stoljeća. O motivima Oktavijana za pohod na Ilire v. Šašel Kos, 2005:397 – 399; 458 – 462; 463 – 464.

⁵⁴ O vrelima za Oktavijanovu kampanju od 35. do 33. god. p. n. e. v. *App. Ill.* 16-28; *App. de bell. civ.* V, 145; *Cass. Dio* XLIX, 34, 2; 35-38; 43, 8; *Plin. NH* VII, 148; *Svet. Aug.* 19 - 20; 22; *Vell.* II, LXXVIII, 2; XC, 1; *Res Gestae*, V, 29; *Flor.* II, 23----ovaj Florov odjeljak naziva se *Bellum Illyricum*, ali je po sadržaju nesumnjivo riječ o Oktavijanovim borbama sa Japodima 35 god. p. n. e. i to konkretno za Metulum (vrlo je sličan *App. Ill.* 19-20-- opis borbi za Metulum); *Eutr.* VII, IX; *Sex. Aur. Vic. epi.* I, 7. O Oktavijanovoj kampanji v. Zippel, 1877:225-235; Tomi, 1885:281; Vuli, 1903; Isto, 1907:1-36; Isto, 1933; Isto, 1934; Swoboda, 1932; Josifovi, 1956; Papazoglu, 1969:259-260; Pašali, 1975:398-407; Barkóczy, 1981:88; Stipčević, 1989:48 - 49; Bojanovski, 1988:42-48; Zaninovi, 1994:46-47; Isto, 1999:214-215; Šašel Kos, 1997; Isto, 1999 A (posebno obratiti pažnju na fus. 4 i 5 u kojima je navedena bibliografija relevantna za ovo pitanje); Isto, 2004:166; Isto, 2005:393 - 471; Isto, 2005 A:434-435; Oluji, 1999-2000; Isto, 2003; Wilkes, 2001:210 (Delmati); 214 (Japodi); 219 (Segestika); Mirković, 2003:37-38; Bilić-Dujmušić, 2004; Mesihović, 2007:248 - 268; Isto, 2011:34 - 47.

skup niza operacija koje su izvođene protiv domorodnih zajednica zapadnog Balkana, zapadnog dijela panonskog bazena i dijela alpskog pojasa.⁵⁵ U alpskom pojasu su vođene operacije protiv Salasa, koje je pobijedio Marko Valerije Mesala Korvin, vjerojatno 34. god. p. n. e.⁵⁶ Inačice ova kampanja uključuje iznimnu aktivnost i na alpskom pojasu, prilikom čega su zahvaćeni Karni i keltski Taurisci.⁵⁷ Vjerojatno u ovom periodu je i konačno stavljena tačka na gusarstvo sa istočne strane Jadrana, koje se ponovo javilo uslijed nesigurnosti i kaosa izazvanih II. i III. građanskim ratom. Tako su radi prakticiranja gusarstva vrlo surovo i oštro kažnjeni Melitenjani⁵⁸ (stanovnici Mljet), Korkirani (stanovnici Korčule),⁵⁹ kao i Liburni⁶⁰ kojima su oduzeti brodovi.⁶¹ Glavni udar 35. god. p. n. e. je sa sjeveroistoka Jadrana bio usmjeren na Japode.⁶² Pojedina japodska plemena kao Moentini i Avendeti su se Oktavijanu predala bez borbe. Arupini, najratoborniji i najbrojniji od svih Japoda, su se isto potčinili Oktavijanu. Sa onostranim Japodima, Oktavijan je imao dosta posla. Nakon što su zauzele naselje Terponus, Oktavijanove legije su napredovale do Metuluma, koje je bilo središnje japodsko naselje. Oko i za Metulum vodile su se teške borbe, ali na kraju je i ovo japodsko naselje zauzeto i razoreno. Ubrzo su poraženi i praktično uništeni i japodski Poseni, koji su se izgleda prvo potčinili Oktavijanu a onda se pobunili. Sa njima se obračunao Marko Helvije (*Marcus Helvius*). Nakon pobjede nad Japodima, posebno onim onostranim, fokus operacije usmjerio prema Segestici (zona u kojoj je kasnije iznikla antička Siscia/Siskia) i prema nekim drugim panonskim narodima u tome dijelu šireg savskog područja. I ovom prilikom Oktavijanove legije su bile uspješne i zaposjele su bitno izvorište utoka rijeke Kupe u Savu. Oktavijanov odlazak sa tek okupiranog područja, pokušali su iskoristiti Segešani. Zato se on morao povratiti, ali kada je došao saznao je da je pobunu već ugušio ostavljeni garnizon u Segestici/Siskiji pod zapovjedništvom Fufija Gemina (*Fufius Geminus*).

O teškoj borbi i žilavosti otpora Ilira dovoljno govori podatak da je sam Oktavijan dva puta bio ranjen (prvi put kod Metuluma, a drugi put kod Setovije). Kod Promone je Oktavijan naredio i izvođene decimacije jedne kohorte, kao i njeno dalje kažnjavanje, radi toga što je napustila svoje pozicije uslijed delmatskog napada. Vjerojatno je za Oktavijanove ratove u ilirskim zemljama vezan i slučaj navodnog pokušaja ubojstva Oktavijana od strane jednog pripadnika «Ilirske vojske» (*ex Illyrico exercitu*), odnosno rimskih snaga koje su tada boravile u ilirskim zemljama. *Svet. Aug.* 19.

⁵⁵ I sam Oktavijan nije kontinuirano boravio na ratištima, nego je više puta boravio u Rimu, praveći pauze, pa je tako odsustvovao sa zapadnog Balkana nakon pobjede u ratu za Segestiku 35. god. p. n. e., i na prijelazu 34. u 33. god. p. n. e.

⁵⁶ *App. Ill.* 17; *Cass. Dio XLIX*, 38, 3

⁵⁷ *App. Ill.* 16

⁵⁸ Kod Arijana u obliku „... Μελιτηνούς...“.

⁵⁹ Kod Arijana u obliku „... Κορκυρηνούς ...“.

⁶⁰ Kod Arijana u obliku „... Λιβυρνῶν ...“.

⁶¹ Moguće je da je ovo bilo djelo M. Vipsanija Agripe, za kojeg Kasije Dion kaže da je započeo operacije u Iliriku. (*XLIX*, 38, 3). O tome v. Mesihović, 2007:267, fus. 60

⁶² Kod Arijana u obliku „... Ἰάποδες ...“.

Ovaj put Rimljani su došli ne samo da pobijede i uzmu ratni plijen, nego da i trajno ostanu. Sljede e godine na red su došli Delmati,⁶³ i to upadom sa sjevernog pravca prema Promoni i odatle dalje u delmatsku unutrašnjost. Delmati su primijenili strategiju kombinacije utvr ivanja u gradinskim naseljima i primjene gerilsko – partizanskog na ina ratovanja. I pored otpora velikog broja delmatskih boraca predvo enih vojskovo om Verzom, Promona je ipak bila prisiljena da se preda. Oktavijanove legije su nastavile napredovanje i zauzele su naselja Sinodium i Andetrij, i pored napada delmatskih „partizana“ kojima je zapovijedao drugi domoroda ki vojskovo a Testimos. Posljednja linija delmatske odbrane je bilo utvr eno naselje Setovija, koju su oktavijanovske trupe opkolile. Oktavijan je morao napustiti opsadu (da bi primio novo konzulstvo za 33. god. p. n. e.⁶⁴) i Statiliju Tauru (*Statilius Taurus*) je bilo prepušteno zapovjedništvo nad trupama na terenu. Nakon privremenog odsustva Oktavijan se vratio na ratište po etkom 33. god. p. n. e. Pošto je u Setoviji, uslijed dugotrajne opsade, zavladao glad, delmatski branioci su se predali. I tako su se im se Oktavijan vratio, Delmati njemu predali. Uvjeti nametnuti Delmatima su bili dosta teški, pa su se oni morali obavezati da e pla ati poreze (uklju uju i i zaostale namete), predati orlove koje su oduzeli Gabinijevim trupama i na kraju kao garanta svoje poslušnosti „veli anstvu rimskog naroda“ predati 700 mladi a kao taoce. Ovaj put je Oktavijan potpuno porazio jedan prkosni ilirski narod, koji je od 156. god. p. n. e. oružanim putem pružao otpor Rimljanima i bio kao neka vrsta kamen i a koji žulja imperij rimskog naroda na isto nom Jadranu.

Nakon sloma odbrambene barijere koju su skoro stolje e i po inili Japodi i Delmati, rimskoj ekspanziji je kona no otvorena i ilirska unutrašnjost koja je do sada bila van dometa rimskih legija. I tako su krajem zime 33. god. p. n. e. kraci velike Oktavijanove ofanzive zahvatili i one ilirske narode koji, zahvaljuju i beskompromisnom otporu Delmata i Japoda, sve do te 33. god. p. n. e. nisu imali iskustvo prisustva rimske vojske na svojim mati nim teritorijima. Naravno, i rimske armije su sada ulazile u podru je u kojem do sada nisu dejstvovale. Rije o zemlji izrazito brdsko – planinskog karaktera (uklju uju i i mnoge usjeke i prelaze) sa gustim i nepreglednim šumama i nizom utvr enih naselja, sa zajednicama na nižem nivou op ekulturnog razvitka. Ali i pored toga, rimska vojna mašinerija se pokazala, kao uostalom u mnogo puta u dotadašnjoj historiji, kao sposobna da svlada sve prepreke i da napreduje i u zemlji sa otežanim pristupom i zbog konfiguracije terena i zbog slabije saobra ajne mreže. Nakon Delmata, Oktavijanove legije pokrenute su na podru je naroda koji Apijan naziva Derbanoi,⁶⁵ koji su mu se predali uz izru enje talaca, snabdijevanje trupa i isplatu danka. Spomenuti Derbanoi su možda Deuri, mali

⁶³ Kod Apijana u obliku „... Δαλιμάται ...“.

⁶⁴ *App. Ill. 27; Cass. Dio XLIX, 43, 6*

⁶⁵ Kod Apijana u obliku „... Δερβανοὶ ...“.

narod iz salonitanskog konventa koji spominje Plinije Stariji.⁶⁶ Apijan dalje samo kaže da su se u na isti na in kao i Derbanoi, Oktavijanu prilikom njegovog napredovanja sporazumno predali i drugi narodi, ali ih on više ne specificira poimeni no. Možda je rije o Dicionima, Sardeatima i Mezejima.⁶⁷ Oktavijanove legije su nastavile napredovanje i preko središnje i Gornje Bosne gdje su možda pot inile i Deretine, i sigurno slomile otpor mo nih Dezitijata.⁶⁸ Iz Gornje Bosne su vodile komunikacije i prema srednjem Podunavlju, pa je mogu e da je mo na Oktavijanova armija krenula i prema sjeveru, i da je (sude i po podatku Kasija Diona L, 24, 4) u toku 33. god. p. n. e. izbila i na Dunav. Ugrubo gledano, Oktavijanove trupe su se u povratku kretale više isto nije u odnosu na smjer prodora. Pratio bi se tok rijeke Drine, pa se prodrlo u podru je današnje jugozapadne Srbije a onda u zone sjeverne Albanije i doline Zete i Mora e. Zatim se skretalo prema zapadu i rijeci Neretvi kako bi se stiglo u Naronu. Oktavijanova kampanja od 35. do 33. god. p. n. e. je bila veliki uspjeh rimskog oružja, jer je rimski Ilirik pomjeren u dubinu ilirskih zemalja, zahvataju i dinarski pojas i krajnja podru ja panonskog bazena (npr. zona Siscije). I pored pohoda prema Dunavu, vanjska granica rimskog imperija je ipak tada zacrtana na obroncima dinarskih planina koje se spuštaju u panonski bazen.⁶⁹ Osvajanje Panonije južno od Dunava ostavljeno je za naredne decenije. Apijan, odnosno Oktavijan u svojim memoarima (izvorno je rije o Oktavijanovom govoru Senatu), daje popis niza ilirskih politija koje su pot injene za vrijeme ove kampanje.⁷⁰ Tako se pored ve navedenih naroda spominju još i

⁶⁶ *Plin. NH III*, 142. Domoroda ki narod pod imenom *Derry (Derrioi)* se navodi i u "Geografiji" Ptolemeja Klaudija (II, 16, 5). O Deurima i njihovom lokaliziranju u porje je Plive i šire jaja ko podru je v. Mesihovi , 2009 B:178 – 179. Sredinom I. st. n. e. Deura je moglo biti oko 6 000 osoba. Mesihovi , 2011 E. Za spisak vrela i literature o Deurima v. Arheološki leksikon BiH, Tom I, 1988:69-70; Mesihovi , 2007:254 – 255 i fus. 26; Isto, 2011 E:60 - 61

⁶⁷ Za spisak vrela i literature o Dicionima, Sardeatima i Mezejima v. Mesihovi , 2011 E:61

⁶⁸ O Dezitijatima, romanizaciji i municipalnoj organizaciji Gornje Bosne, kasnoj antici na istom prostoru v. Mesihovi , 2007. Za spisak vrela i literature o Deretinima i Dezitijatima v. Mesihovi , 2011 E:62. U popisu ilirskih i drugih naroda koje je Oktavijan pot inio u periodu od 35. do 33. god. p. n. e., a koji u svojoj ilirskoj knjizi prezentira Apijan postoji prili no velika korumpiranost imena domoroda kih ilirskih naroda. Jedan dio tih imena je prezentiran u razli itim oblicima u odnosu na standardne i este oblike koji se sre u u drugim vrelima npr. kod Strabona, Plinija Starijeg, Kasija Diona. Kod Apijana se dezitijatsko ime navodi u obliku „...Δα σιο ...“, iako se u pojedinim izdanjima Apijanove *Historia Romana* (Apijan, 1879) nailazi i ne uobi ajeni oblik Δασιτιᾶται.

⁶⁹ Razlog da se nije tada uspostavila rimska vlast u panonskim oblastima do Dunava mogu e je tražiti u obolijevanju Oktavijana, uslijed ega se i dublje prodiranje u unutrašnjost 33. god. p. n. e. završilo, a vojska preokrenula prema jadranskoj obali. *App. III*. 28

⁷⁰ *App. III*. : „16. Kada je August postao gospodar svega, on je obavijestio Senat, kao kontrast prema Antonijevoj lijenosti, da je oslobodio Italiju od divljih naroda koji su je tako esto napadali. On je nadvladao Ozuae, Parthene, Batijate, Taulante, Cambaei, Cinambri, Meromenni i Piruste u jednoj kampanji. Ali sa ve im i dugotrajnijim naporom on je tako e nadvladao Dokleate, Carui, Interphrurini, Narese, Glindicione, Tauriske. On ovih naroda on je zahtijevao poreze koje oni nisu isplatili. Kada su ovi bili osvojeni, Hipasini i Besi, susjedni narodi su bili nadvladani strahom i predali su se njemu. Drugi koji su se pobunili, Meliteljani i Korkirani, koji su naseljavali ostrva i bavili se gusarstvom, on je uništio potpuno, pogubivši mladi e, a ostatak prodavši u ropstvo. On je tako e Liburnima oduzeo brodove, jer su se tako e bavili gusarstvom. Moentini i Avendeti, dva japodska plemena, koja prebivaju u Alpima, predala su se njemu kada im se približio. Arepini, koji su nabrojnije i najratobornije japodsko pleme, povukli su se iz svojih sela u njihov grad, ali kada je on stigao tamo, oni su pobjegli u šume. August je zauzeo grad, ali ga nije zapalio, nadaju i se da e se oni predati,

Ozuaei,⁷¹ sjeverni Partheni,⁷² Batijate,⁷³ Pirusti,⁷⁴ Merromenoima (možda Melkumani?),⁷⁵ Taulanti,⁷⁶ Dokleati,⁷⁷ Naresi⁷⁸ i Glindicioni.⁷⁹ I tako je Oktavijan «...pot inio itavu Iliriju, onu koja se odmetnula od Rimljana i onu koja prije nije bila pod njihovom vlaš u ».⁸⁰ Pot injeni ilirski narodi su više – manje sa Rimskom državom, iji je tadašnji reprezent bio Oktavijan, sklopili ugovor (gotovo sigurno *foedus iniquum*)⁸¹ koji su se regulirale njihove obaveze i prava u odnosu središnju i provincijsku vlast. Zavisno od odnosa i ponašanja pojedinih domoroda kih politija prema nastupaju im rimskim legijama, regulirao bi se i nivo obaveza i prava. I teorijski i prakti no svaka domoroda ka politija (sada u formi peregrinske *civitas*) je imala poseban ugovor. U augustu 29. god. p. n. e. Oktavijan je u tri dana (13., 14., i 15. VIII.) proslavio trostruki trijumf i to radi pobjeda u Iliriku, kod Akcija i u Egiptu. Na januarskoj sjednici Senata iz 27. god. p. n. e., na kojem je kreiran prvi Prvi sporazum kojim su i oficijelno udareni temelji principata, novog političkog sustava i ureenja Rimske države, i uprava provincija je podijeljena između Augusta i Senata. August je dobio veliki dio provincija, koje su bile na granicama, nedavno pokorene i sa ve inom vojske. Teorijski gledano namjesnik tih tzv. „carskih provincija“ je bio August, ali je iz praktičnih razloga uprava nad njima bila prenesena na legate (zamjenike ili izaslanike) koje je izabirao sam August. Tzv. „senatskim provincijama“ su upravljali i nadalje po starom, republikanskom obrascu isluženi magistrati (promagistrati : prokonzuli i propretori). Prilikom Prvog sporazuma, provincija Ilirik je predana na upravu Senata. Nejasni su razlozi zbog kojih je provincija Ilirik, praktično tek ustanovljena, sa ubjedljivom ve inom stanovništvom na nižem nivou op ekulturnog razvitka, sa otvorenim granicama i neizgra enom infrastrukturom prepuštena Senatu. Mogu i razlog je taj da je

i kada su oni to u inili, dozvolio im je da ga nasele. 17. Oni koji su mu najviše nanijeli nevolja su bili Salasi, transalpinski Japodi, Segestani, Delmati, Dezitijati i Panoni....”

⁷¹ Kod Apijana u obliku „... Ὀζυαίους ...“.

⁷² Kod Apijana u obliku „... Περθεινάτας ...“.

⁷³ Kod Apijana u obliku „... Βαθιάτας ...“.

⁷⁴ Kod Apijana u obliku „... Πυρισσαίους ...“.

⁷⁵ Kod Apijana u obliku „... Μερρομέννους...“.

⁷⁶ Kod Apijana u obliku „... Ταυλαντίους ...“.

⁷⁷ Kod Apijana u obliku „... Δοκλεᾶται ...“.

⁷⁸ Kod Apijana u obliku „... Ναρήσιοι ...“.

⁷⁹ Kod Apijana u obliku „... Γλιντιδίωνες ...“.

Za spisak vrela i literature o Ozuaeima, sjevernim Parthenima, Melkumanima, Dokleatima, Naresima i Glindicionima v. Mesihovi , 2011 E:59 - 66

⁸⁰ *App. Ill. 28; App. de bell. civ. V, 145*

⁸¹ *Foedus iniquum* ne tretira ugovorne strane kao ravnopravne, nego je jedna strana (i to Rimska država) hegemon, dok se ustvari prema drugoj strani definira njen nivo zavisnosti. O ureenju odnosa u Italiji u republikansko doba (do savezni kog rata 91. – 88. god. p. n. e.) v. Mirkovi , 2002:105 – 109.

rije o provinciji strateškog značenja za Italiju (metropolu rimskog imperija), koja je bila njen najbliži istočni susjed.

Uostalom, i sve druge Italiji susjedne i okolne provincije su se po podjeli iz 27. god. p. n. e. našle u skupu onih provincija kojima se na elno upravljalo po tradicionalnom modelu. Cisalpinska Galija (zajedno sa Istrom) je već ranije inkorporirana u Italiju, a promagistrati su upravljali i provincijama Narbonskom Galijom (*Gallia Narbonensis*), Sicilijom (*Sicilia*), Sardinijom sa Korzikom (*Sardinia et Corsica*), prokonzularnom Afrikom (*Africa proconsularis*), Ahajom (*Achaea*) i Makedonijom (*Macedonia*). Možda je «opkoljavanjem» Italije sa provincijama kojima se (bar formalno) upravlja po starom modelu, August želio da pokaže Senatu i rimskoj javnosti kako se on iskreno zalaže za institucionalni poredak i da ne teži monarhiji, niti uzurpiranju previše moći.

1.3 Uspostava rimske provincijske vlasti

Republika je započela uspostavljati sustav provincija nakon I. punskog rata, kao posebni vidu uprave nad neitaljskim područjima. Za većinu provincija ustanovljenih u republikansko doba (npr. Sicilija, Sardinija i Korzika, Bliža Španija, Dalja Španija, Makedonija, Afrika, Azija, Narbonska Galija, Bitinija, Kreta i Kirenajka, Sirija...) zna se vrijeme njihovog ustanovljenja. Međutim, oficijelno uspostavljanje provincije Ilirik (*Illyricum*) još uvijek se postavlja kao pitanje pred historiografiju. Razlog leži u činjenici da su uvjani i raspoloživa izvorna građa ne daje ne samo precizno nego ni okvirno vrijeme nastanka provincije Ilirik. Zbog toga su se u znanstvenoj literaturi pojavljivala najrazličitija rješenja ovog pitanja, pogotovu ako se ima u vidu da su između prve rimske vojne intervencije u balkanskim ilirskim zemljama i 27. god. p. n. e., kada je Oktavijan Ilirik predao na upravo Senatu prošla dva stoljeća. I u ta dva stoljeća su se smještali najrazličitiji datumi, pa se npr. po Zippelu, provincija Ilirik ustrojila kao stalna provincija već 118. god. p. n. e.⁸² Po Mócsy, carska provincija pod imenom Ilirik bila je konstituirana 11 god. p. n. e. uklopljavaju i u sebe golemo područje koje je kasnije postalo poznato kao Dalmacija i Panonija.⁸³

Već nakon I. ilirskog rata Republika je sa svojim političkim i vojnim utjecajem i odgovornošću utvrdila određene pozicije na istočnom Jadranu i istočnim jonskim obalama. Međutim, još uvijek te pozicije nisu podrazumijevale koherentnu teritorijalnu cjelinu nad kojom bi bila zavedena specifična provincijska uprava kojom bi rukovodili isluženi magistrati Republike. Sudeći po izvornim podacima, slično se dešava i nakon II. i III. ilirskog, te I., (215. – 205. god. p. n. e.) II. (200. – 197. god. p. n. e.) i III. makedonskog rata (171. – 167. god. p. n. e.), kada su armije Republike operirale u vrlo značajnim borbenim operacijama u grčko – makedonskom i ilirskom svijetu. Najvažniji trag da bi se

⁸² Zippel, 1877:180 i d.

⁸³ Mócsy, 1974:34

detektiralo postojanje funkcionalne provincijske uprave je redovito slanje isluženih magistrata na određenu teritoriju. U cjelokupnom ovom periodu koji je završio sa likvidacijom agronidsko – ilirske države, rimsko – italske armije su u pohodima protiv domorodačkih zajednica predvodili magistrati (konzuli i pretori), a ne promagistrati. Rimski dužnosnici u Ilirik ne dolaze redovito, nego ad hoc, po potrebi sukoba i borbi sa domorodačkim snagama. Kontinuirana uprava je uglavnom bazirana na lokalnim političkim entitetima i institucijama, bez obzira bile one domorodačke/peregrinske ili rimske. Poznata izvorna građa ne daje ni najmanju naznaku da postoji neka stalna upravna institucija namjesničkog tipa kao posredna vlast između lokalnih nivoa uprave i središnjih institucija Republike. Zanimljivo je da se i nakon 167. god. p. n. e. takva praksa nastavlja, što jasno pokazuje da pobjeda Republike u III. ilirskom ratu nije podrazumijevala i uspostavu provincije u punom kapacitetu.⁸⁴ Istra je već od pobjeda Republike u prvim decenijama II. st. p. n. e. stavljena pod nadležnost Cisalpinske Galije.

Sve do *lex Vatinia*, izvorna građa ne spominje nijednu osobu koja je bila imenovana za prokonzula Ilirika na mandatni period. Naravno sa jedne strane, to ne znači da i prije Gaja Julija Cezara nije bilo prokonzula Ilirika (i pored toga što ih u stvari u to vrijeme nije bilo, ali do danas ne nalazimo). Sa druge strane imenovanje Cezara za prokonzula Cisalpinske Galije i Ilirika, po osnovi usvajanja *lex Vatinia*, ne mora automatski podrazumijevati da je tada postojala ili da je ustanovljena provincija Ilirik. To što se Cezaru prokonzulat Ilirik daje zajedno sa Cisalpinskom Galijom i to na pet godina, govori o tome da je riječ o specifičnoj, vanrednoj promagistraturi a ne o nečemu što se obnašalo redovito već neko ustaljeno vrijeme. Uz to, i Cisalpinska Galija je bila jedna posebna teritorija sa specifičnim načinom funkcioniranja, koja se ne bi baš mogla nazvati pravom provincijom. Uz to ta mandatna uprava nad Ilirikom koju je dobio Cezar se odnosila na jedan užu primorski pojas (otoci i uske zone prema moru današnje Dalmacije, Hercegovine, Crne Gore i sjeverne Albanije), u kojim su neposredno rimske pozicije i teritorije (npr. Salona, Naroda, Epidaurum, Lissum????) bile međusobno zemljišno neuvezane i ispresijecane sa teritorijima zavisnih domaćih pupića državnica i saveznika (npr. Issa, Daorsi, Liburni), ali i neprijateljski ili bar prema Rimu rezerviranih političkih i vojnih entiteta. Rimski građani naseljeni na obalama Ilirika su bili organizirani u okviru svojih autonomnih jedinica. Uz to, najveći dio zemalja koje su bile uključene u sastav provincije Ilirik, prije početka Oktavijanovih kampanja nalazio van

⁸⁴ Inače potrebno je u kontekstu cjelokupnog razmatranja ovoga pitanja naglasiti da je termin «*provincia*» u početku svoga postojanja i primjene na vanitalne zemlje shvaćan i predstavljan kao okvir i zona odgovornosti magistrata i promagistrata (u vidu mandata) izabranih i određenih od rimskog naroda za upravljanje odnosima van Italije, odnosno «posjedima rimskog naroda». I tek su za vrijeme kasne Republike provincije dobile jasno definirane granice i pojam provincija se striktno odnosi na određeno područje, kao teritorijalnu sastavnicu Rimske Države, a ne samo na mandatno upravljanje. Osim toga, ne samo shvaćanje provincija, nego i njihov ustroj i struktura, pa i odnos prema Rimu, Državi i Italiji su bili drugačiji za vrijeme srednje Republike, kasne Republike (posebno nakon saveznikova rata) i za vrijeme Augusta. Tek je u januaru 27. god. p. n. e., izvršeno reguliranje statusa provincija i njihova pozicija jasno definirana kao upravno-administrativnih i teritorijalnih jedinica Imperije. Upravo iz ove izvjesne relativnosti institucije provincije i njenog shvaćanja kroz stoljeća Republike moguće je da su proizlazile i sve one nedoumice vezane za uspostavu provincijalnog ustroja na istočnom Jadranu.

okvira Rimske Države, njenog imperija i dometa. Govore i o Iliriku, sam Cezar ga doživljava kao provinciju sa ome enim granicama (V, 1 *Ipse conventibus Galliae citeribris peractis in Illyricum proficiscitur, quod a Pirustis finitimam partem provinciae incursionibus vastari audiebat*).⁸⁵ Me utim, ipak izgleda da se i cesarovski Ilirik, bez obzira što se ve titulira kao provincija, ne bi baš mogao smatrati provincijom u punom kapacitetu (što uklju uju priznat i stalni upravno-administrativni i institucionalni aparat, koherentnu teritoriju, prijestolnicu, konstantnu upravu sa namjesnicima koji nose odre ene titule i koji se smjenjuju po odre enom pravilu i sl.). Ni u Saloni ni u Naroni, niti u drugim dijelovima rimskog gospodstva na isto nom Jadranu u doba Cezarovog prokonzulata ne postoji stalni provincijski aparat niti djeluju provincijske stalno funkcionalne institucije, što jasno ukazuje i da je Ilirik bilo u sli nom provincijskom statusu kao Cisalpinska Galija. Cezarovska provincija Ilirik je ustvari bila jedan konglomerat me usobno uvezanih rimskih i peregrinskih jedinica na razli itim osnovama, odnosno zasnovan je na mreži ugovora koje je Rimska država imala sa dijelom domoroda kih zajednica u primorju isto nog Jadrana. To što su Cisalpinska Galija i Ilirik dati zajedno na mandatnu upravu ne zna i i da je rije o jednoj provinciji, odnosno da je Ilirik po automatizmu spadao pod nadležnost namjesnika Cisalpinske Galije. I Gnej Pompej Veliki je dobio tada kao prokonzul (nakon svoga konzulata iz 55. god. p. n. e.) i Španiju pod mandatnu upravu, koja se sastojala od dvije provincije. Aul Gabinije i Publije Vatinije nisu bili državni magistrati u smislu provincijskih namjesnika nego od Cezara odre eni legati, kao i u slu aju Azinija Poliona 39. god. p. n. e, koji je naimenovan od triumvira Oktavijana i Marka Antonija.⁸⁶

August je u okviru svojih reformnih zahvata kojima je uspostavljao novi režim principata posebno mjesto posvetio i ure enju provincijalnog ustroja, u kojem je do tada vladala velika šarolikost u položaju, statusu, na inu upravljanja i funkcioniranja Rimskoj državi pot injenih zemalja. On je u okviru toga i jasno definirao položaj Italije, ali i redefinirao ulogu i status provincija smanjuju i tu raznolikost itavog niza razli itih na ina uprave nad pojedinim provincijama i drugim vanitalskim podru jima, uniformiraju i i jasno preciziraju i provincijske upravne institucije. Tako su ili ukinuti razni prelazni i nedefinisani upravni oblici i statusi kao u slu aju Cisalpinske Galije⁸⁷ koja je priklju ena Italiji ili su se oni transformirali u jasnu cjelinu-provinciju sa svim onim što je nju po shva anju Augusta trebalo karakterizirati kao u slu aju Ilirika. Uostalom tek za vrijeme Oktavijanove ilirske kampanje od 35. do 33. god. p. n. e. široki pojasevi kontinentalne unutrašnjosti su pali pod rimsku vlast, te je tako Iliriku pridodato i zale e, pa je on tako stekao i prostorne uvjete da postane prava provincija, sa teritorijalnim kontinuitetom. I tako

⁸⁵ *Caes. de bell. gall.* V, 1.

⁸⁶ O Iliriku u to vrijeme v. *Caes. de bell. gall.* II, 35; III, 7; V, 1; *de bell. civ.* III, 9; 78; *de bell. Alex.* 42-44

⁸⁷ Ipak sude i po Apijanovim podacima (u njegovim Gra anskim ratovima) koji govore o Decimu Brutu i njegovom namjesništvu Cisalpinske Galije i borbama sa Markom Antonijem i zbivanjima vezanim za 44. i 43. god. p. n. e. mogu e je pretpostaviti da je ova oblast ipak bila tada shvatana kao posebna provincija u pravom smislu, sve do uklopljavanja u augustovsku Italiju (zajedno sa Istrom).

je tek za Oktavijana negdje izme u 33. p. n. e. i 27. god. p. n. e. (kada je predana na upravu Senatu) uspostavljena provincija Ilirik u punom zna enju tog pojma. To je uklju ivalo i svu onu sadržinu koja karakterizira jednu pravu provinciju, od uvo enja stalne namjesni ke institucije i drugih stalnih (a ne mandatnih i ad-hoc) i funkcionalnih institucija na razini provincije do jasnog unutarnjeg ure enja i preciziranja mjesta koje zauzima u hijerarhiji rimske državne i teritorijalne administrativno-upravne šeme (uklju uju i i sustav zasnovan na peregrinskim *civitates*).⁸⁸

U trenutku svoga kona nog jasnog upravnog i administrativnog oblikovanja i uklopljavanja u šemu rimskog provincijalnog ustroja provincija Ilirik je obuhva ala uglavnom samo zapadni Balkan i dio krajnjeg jugozapadnog panonskog podru ja. Nakon 27. god. p. n. e. nove ste evine na ilirskim prostorima, posebno u panonskom bazenu su jednostavno inkorporirane u okvire provincije Ilirik koja je sada imala onaj oblik i funkciju koje joj je davao August. Na osnovi svega izre enog moglo bi se smatrati da je provincija Ilirik koja postoji na prijelomu dviju era nastala transformacijom pretoktavijanske nedefirane i specifi ne ilirske provincije koja je postojala na obali isto nog Jadrana i u pojedinim dijelovima u njenom neposrednom zale u. Tako bi ti rimski posjedi koji su prije 35. god. p. n. e. postojali na isto nom Jadranu i zapadnom Balkanu, i koji su nazivani provincijom iako u sebi nisu sadržavali sve attribute i osobnosti jedne prave provincije, predstavljali jezgro iz kojeg se razvila provincija Ilirik iz augustovskog doba, odnosno njene kasnije izvedenice Gornji i Donji Ilirik. Naravno sada se postavlja novo pitanje kada su se ti rimski posjedi na isto nom Jadranu po eli nazivati terminom «*provincia*», koji je kako smo ve istakli osvjedo en kod Cezara.

Potrebno je imati na umu da su Delmati, iako nesumnjivo prakti no nezavisni prije 34-33. god. p. n. e. shva eno u smislu da se nisu nalazili u okvirima provincijske strukture i hijerarhije ni sa rimskim posadama i pozicijama na svojoj teritoriji, na neki na in ipak bili podložni Rimskoj Državi. To bi sugeriralo Apijanovo (*Ill*, 28) navo enje da su Delmati, nakon kona nog poraza po etkom 33. god. p. n. e. bili prisiljeni i da isplate danak koji su bili uskratili Cezaru, zna i možda da izmire sve svoje financijske obaveze prema Rimskoj Državi od oko 50. god. p. n. e. (od kada su se nalazili u neprijateljstvu prema Cezaru i zatim triumvirima, odnosno prema samom Rimu). Ovo bi zna ilo da je na isto no-jadranskoj obali i njenom zale u postojala još od ranije neka vrsta zavisnosti i priznavanja rimskog vrhovništva koja se izražavala u ispla ivanju danka, ali ne i u uklopljavanju u provincijalnu upravnu i administrativnu šemu i ustroj. Delmati su se od 154. god. p. n. e. periodi no nalazili u ovoj formi vazalstva prema Rimskoj državi i narodu, kao i neki drugi ilirski narodi u zale u isto nojadranske obale. I kada anti ki pisci govore o ratovima sa Delmatima i tim drugim narodima i zajednicama prije 33. god. p. n. e. i kažu da je došlo do rata zbog njihove «pobune», ne treba shva ati da je rije o pobunama klasi nog tipa.

⁸⁸ O ure enju i upravljanju provincijama unutar augustovskog sustava, a posebno o položaju upravnika provincija v. detaljno razmatranje *Cass. Dio* LIII, 12-15

Pravilnije je to razumjeti ne kao borbu protiv stranog okupatora, osvajača i zavojevača, nego se trupe i pozicije te stalni upravno-administrativni aparat nalaze pozicionirani unutar njihove teritorije, nego u smislu da je riječ o uskraćivanju tih obaveza i otkazivanju poslušnosti pa i ugrožavanju rimskih interesa.⁸⁹

1.4 Provincija Ilirik do Velikog Ilirskog ustanka u proljeće 6. god. n. e.

Do 27. god. p. n. e. nije bio završen proces oblikovanja provincije Ilirik. Granice provincije okrenute prema panonskom bazenu su bile još uvijek otvorene. Zbog toga je i Ilirik ulazio u strateške zamisli augustovskog režima o postavljanju vanjske međe rimskog imperija na prirodne granice, u konkretnom slučaju na Dunav. Ipak radi reguliranja iste ne politike, zaposjedanja Asturije i Kantabrije i osvajanja alpskih zemalja, do ponovnog skretanja pažnje na Ilirik kao zonu borbenog ofanzivnog djelovanja došlo je tek u drugoj polovici prethodne decenije stare ere. Veći dio domorodnih zajednica panonskog bazena se nalazio van okvira rimskog imperija, i na njih su tada poslani armije, kojima je prvo zapovijedao Marko Vipsanije Agripa (*Marcus Vipsanius Agrippa*) a nakon njegove smrti komandu je preuzeo Tiberije Klaudije Neron (*Tiberius Claudius Nero*).⁹⁰

Zauzimanje duboke, dinarske kontinentalne unutrašnjosti i manjih, krajnjih dijelova Panonije (zona Segestike - Siskije/Siscije) za vrijeme kampanje od 35. do 33. god. p. n. e., moralo je kao posljedicu imati i to da se uspostavi namjesnička dužnost. Od 27. god. p. n. e., i predaje Ilirika u red provincija kojima direktno upravlja Senat, ta namjesnička dužnost je sigurno popunjavanja od strane isluženih magistrata. Međutim, do sada poznata i dostupna izvorna građa, ne daje skoro nikakve podatke o osobama koje su u zvanju promagistrata upravljale Ilirikom sve do središnjih godina prethodne decenije stare ere. Možda bi se posrednim putem, preko konzulskih listi, moglo pretpostaviti koje su to osobe u ovom periodu obnašale prokonzulsku dužnost u Iliriku. Tako bi u obzir mogli doći i sve one osobe (izuzev samoga Augusta i Agripe) koje se od 27. god. p. n. e. pa sve do sredine prethodne decenije stare ere. Tek se u dešavanjima iz 16. god. p. n. e. pojavljuje ime osobe za koju se sigurno zna da je obnašao funkciju prokonzula Ilirika.

⁸⁹ Potvrdu ovakvom stajalištu daje i podatak Kasija Diona, XLIX, 33, 2-3

⁹⁰ Agripa je bio najbliži Augustov prijatelj i suradnik (u ovaj red je spadao i Mecena), a od 21. god. p. n. e. i zet (oženio je Juliju Stariju). Tiberije je bio stariji sin Livije Druzile (*Livia Drusilla*; živjela prilično dugo od 30. I. 58. god. p. n. e. do 29. god. n. e.) iz njenog prvog braka sa Tiberijem Klaudijem Neronom. Livija je bila treća i posljednja Augustova supruga (od 38. god. p. n. e. do 14. god. n. e.), i zapamćena je kao inteligentna, vrlo utjecajna i vrlo mladena osoba, koja je aktivno, proniciljivo i uspješno utjecala na javni, društveni i politički život.

2. Namjesnici Ilirika do podjele provincije

2.1 PVBLIVS SILIVS NERVA

Publije Silije Nerva (*Publius Silius Nerva*),⁹¹ konzul *ordinarius* za 20. god. p. n. e. (zajedno sa kolegom Markom Apulejom/ *Marcus Appuleius*), P. Silije Nerva je bio istaknuti zapovjednik za vrijeme Augusta, i biološki otac Aula Licinija Nerve Silijana (*A. Licinius Nerva Silianus*; konzula za 7. god. n. e.).⁹² U vrelima se P. Silije pojavljuje i kao bliski prijatelj samoga Augusta.⁹³ P. Silije se pojavljuje vezano za borbe sa izvjesnim alpskim narodima Kamunima (*Camunni*) i Venijima/Venonetima (*Venii/Vennonetes*). Po Kasiju Dionu P. Silije ih je pobijedio i potinuo rimskoj vlasti. Dion u istom odjeljku govori da su Panoni zajedno sa Noricima napali Istru, ali su P. Silije i njegovi komandanti uspjeli da Norike dovoljno i uspješno da prisile na pokoravanje.⁹⁴ Sude i po ovim podacima Kasija Diona izgleda da je P. Silije više angažiran na sjeveroistočnim granicama Italije, nego u samom Iliriku. Ipak je znakovito da Kasije Dion ve u sljede oje re enici spominje ustanak u Dalmaciji,⁹⁵ koji bi se desio 16. god. p. n. e., i koji je bio brzo ugušen.⁹⁶ To jasno pokazuje da postoji određena veza između u svih navedenih dešavanja iz 16. god. p. n. e. i P. Silija, koji je morao imati takva ovlaštenja da je mogao da sa vojskom intervenira. Uostalom tada su u Makedoniju provalili i Denteleti i Skordisci, a borbe su vođene i sa Besima i Sarmatima.⁹⁷ Pobuna u „Dalmaciji“ je bila vjerojatno motivirana ili uvjetovana i upadom Norika i Panona, te rimskim borbama sa njima, a možda i uzburkanoš u na

⁹¹ O P. Siliju v. Smith W., 1867, III:825; PIR, 1897/1898, III:245 – 246; Nagl., 1927, PWRE, III A. 1, col. 92 - 95

⁹² Velej Paterkul je itav odjeljak posvetio hvali A.Licinija Nerve Silijana. *Vell.* II, CXVI, 4.

⁹³ *Svet. Aug.* 71

⁹⁴ *Cass. Dio*, LIV, 20, 1 – 2

⁹⁵ Kasije Dion u konkretnom slučaju misli na provinciju Ilirik iz 16. god. n. e., koja obuhvata primarno dinarski pojas. Kada govori o cjelovitoj provinciji Ilirik sa prijelaza dviju era on koristi izraz „Dalmacija i Panonija“. Nejasno je da li se Dionova «Δελμάτια» odnosi na ono područje koje se u u njegovo vrijeme (kraj II. i prve decenije III. st. n. e.) bitipoznato kao provincija Dalmacija ili je rije o zemlji Delmata. Ina e za razliku od našeg jezika, koji poznaje distinkciju između u „delmatskog/dalmatskog“ i „dalmatinskog“, toga nema u latinskom i grčkom jeziku pa se u njima pod jednim pojmom krije sadržina i za „delmatsko“ i za „dalmatinsko“. O odnosu Kasija Diona prema imenu provincije Ilirik i distinkciji između u termina „dalmatinski“ i „delmatski“ v. Mesihovi , 2007:266; 268, fus. 65; 269, fus. 66; 270, fus. 69; 271 – 272, fus. 70.

⁹⁶ *Cass. Dio*, LIV, 20, 3

⁹⁷ *Cass. Dio*, LIV, 20, 3

cjelokupnoj vanjskoj liniji rimskog imperija na jugoistoku Europe. Kako izgleda pobuna se nije uspjela razviti i zahvatiti šire područje, uslijed čega je i lokalizirana i ugušena vrlo brzo. Nepoznato je gdje je izbila, zašto i ko ju je predvodio, te kako se odvijala i na koji način i sa kojim snagama je ugušena.

FONTES

1. *Cass. Dio*, LIV, 20, 1 – 2 : „ ἀ μὲ ὕ ῖ ἄ ἀ ὕ ὀ ἐ ἰ ἐ ἀ ῖ ἀ μ μ ὕ ἰ ὕ ἐ , Ἀ ἀ ἐ , ὄ ἀ ἦ ἰ ἐ ὕ ὀ ἰ ἰ ὀ ἦ Ἰ ἰ μ ἀ ἰ ἐ μ , ἰ ὕ ἰ ὀ ὕ ἰ ἰ Ὡ ὕ ἦ ὕ ὕ ἐ ὕ Ὡ μ ὀ , ἰ ἰ ἰ ἰ ἦ ὕ ἦ ἰ ἐ ἐ . ἀ ἐ ἦ μ ἰ ἀ ἐ ἦ Ἰ ἰ ἀ μ Ὡ ὀ ἰ ἐ ...“

„Za vrijeme ovog perioda je bilo tako i mnogo drugih uznemiravanja, Kamuni i Veniji, alpski narodi su se digli na oružje protiv Rimljana, ali su bili osvojeni i potinjeni od Publija Silija. Panoni zajedno sa Noricima su provalili u Istru, ali potonji, nakon što su bili zaustavljeni od Silija i njegovih potinjenih zapovjednika, su ponovo došli do sporazuma i uzrokovalo je da Norici budu subjekti iste potinjenosti. Ustanci u Dalmaciji i Iberiji su bili ugušeni u kratkom roku.“

2. *CIL* III, 2973 = *CIL* III, 10017⁹⁸

Nin

Aenona

P SILIO / P F PROCOS / PATRON / D D

P(ublio) Silio / P(ubli) f(ilio) proco(n)s(uli) / patron(o) / d(ecreto) d(ecurionum)

„Publiju Siliju, Publija sinu, prokonzulu patronu, odlukom vijeća dekuriona“

Nedvosmislenu potvrdu prokonzulstva P. Silija u Ilirika pruža jedan epigrafski spomenik iz Nina (*Aenona*), u kojem mu vijeće dekuriona ove liburnske zajednice posvećuje natpis. Iako datacija nije navedena, moguće je nastanak ovog epigrafskog spomenika povezati i sa

⁹⁸ Bojanovski, 1988:48-49, fus. 56; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/060327>

dešavanjima iz 16. god. p. n. e. Moguće je da je P. Silije na prokonzulsku dužnost u Iliriku stupio i nešto ranije.

2.2 BELLVM PANNONICVM

Jedan od meša razvitka provincije Ilirik desio se nakon prokonzulata P. Silija i podrazumijevao je ponovno otvaranje rimskih ofanzivnih i osvajačkih aktivnosti na prostoru Ilirika. Od 27. god. p. n. e. augustovski režim je vodio Rimsku Državu u itav niz vrlo dinamičnih i oštrih vojnih i diplomatskih poduhvata. Sa kampanjama u Kantabriji i Asturiji konačno je Rimu potčinjena itava Hispanija, a proširene su i granice Egipta prema jugu, dok je napad na južnu Arabiju bio neuspješan. Vojni i posebno diplomatski uspjesi slijedili su i na Istoku u Jermeniji i partskom Iranu. Sredinom prethodnje decenije se odvijalo i pokoravanje zajednica u dubini alpskog područja, pa su 15. god. p. n. e. braća Tiberije i Druz podvlastili Rete i Vindelike. Nakon kampanje na Rete i Vindelike u Alpima i na gornjem Dunavu, logično je bilo da se nova faza realizacije strateških planova augustovskog režima preseli ponovo na područje Ilirika, konkretno u panonski bazen koji se kao široka zavala pružao između alpskog i karpatskog područja. Strateški interes Rima u tim momentima je podrazumijevao postavljanje granice na Dunav, a to se moglo uraditi samo ako se potčinjav jedan mozaik narodnosnih zajednica koje su naseljavale porječje Save, Drave i Dunava. Kasije Dion informira da su borbe sa Panonima vođene i 14. god. p. n. e., i čiji je ishod bio povoljan za Rimljane.⁹⁹ Svi ovi činovi su vodili ka odluci da se povede velika operacija kako bi se pokorio panonski bazen. Panonski rat (*Bellum Pannonicum*) započeo je Marko Vipsanije Agripa u zimu 13/12. god. p. n. e.¹⁰⁰ Po Kasiju Dionu, domorodci Panonije su se prestrašili približavanjem Agripine vojske, odustali su od svojih borbenih planova. Agripa se tada vratio u Italiju, ali je u Kampaniji 12. III. 12. god. p. n. e. preminuo. Ipak to nije značilo i odustajanje od uklapanja panonskog bazena u provincijski sustav, pa je zapovjedništvo, zajedno sa Agripinom udovicom (Julija Starija, kćerka samoga Augusta; preudata za Tiberija 11. god. p. n. e.) preneseno na Tiberija Nerona. I sada započela je prelomna kampanja, i naredne godine su bile obilježene teškim i odlučnim borbama u porječju Save i Dunava.¹⁰¹ Koncentracija okršaja i otpora je

⁹⁹ *Cass. Dio*, LIV, 24, 3

¹⁰⁰ Po Kasiju Dionu (*Cass. Dio* LIV, 28, 1 - 2) tome je prethodilo iznimno uvećanje moći Agripe, koji je po povratku iz Sirije, dobio tribunsku moć (*tribunicia potestas*) na još pet godina. August je onda poslao Agripu prema panonskom bazenu sa nivoom ovlaštenja i autoriteta koji su bili veći nego što su uobičajeno posjedovali državni dužnosnici izvan Italije (namjesnici, izaslanici, specijalni zadatci, vojna zapovjedništva). Na osnovi ovoga se ne bi moglo smatrati da je Agripa bio prokonzul Ilirika u klasičnom smislu, nego se on nalazio u kontroli nad Ilirikom po posebnom, ad hoc zadatku, a to je pobjeda i potčinjavanje panonskog bazena.

¹⁰¹ O Panonskom ratu v. August, *Res Gestae*, V, 30; *Vell.* II, XCVI, 2 - 3; *Svet. Tib.* 9; možda *Flor.* II, 24; *Cass. Dio* LIV, 28; 31; 34, 3-4; LV, 2, 4; možda *Frontin*, II, I, 15; *Ruf. Fest.* VII, 5; *Eutr.* VII, IX; *Sex. Aur. Vic. epi.* I, 7; Papazoglu, 1969:263; Mócsy, 1974:34; Bojanovski, 1988:48 - 49; Wilkes, 2001:220; Domi - Kuni, 2006; Mesihovi, 2007:268 - 275.

sude i po podacima iz literarnih vrela bila više orijentirana na područje Donje Panonije, a Svetonije i Rufije Fest¹⁰² navode poimeni i dva panonska naroda koja su pružala žestok otpor i to Breuke i Amantine.

Borbe su vođene otprilike do zaključno sa 9. god. p. n. e., i završile su sa inkorporiranjem i panonskog bazena u sastav provincije Ilirik i njenu upravno-administrativnu i teritorijalnu šemu i odgovaraju i ustroj, a političke jedinice Panona transformisane u peregrinske *civitates*. Zanimljivo je ista i da August u svojim *Res Gestae* Tiberija u ovom ratu titulira kao svoga legata:¹⁰³ „*Pannoniorum gentes, qua[s] ante me principem populi Romani exercitus numquam ad[it], devictas per Ti. [Ne]ronem, qui tum erat privignus et legatus meus, imperio populi Romani subieci protulique fines Illyrici ad r[ip]am fluminis Dan[uv]i.*“ Panonski rat je imao prilične posljedice po provinciju Ilirik. Panonski rat je djelovao i na ranije Rimu potčinjene peregrinske *civitates* Ilirika, pa je došlo do nove pobune 12/11. god. p. n. e.¹⁰⁴ Tom prilikom su se pobunili Delmati, a ustanici su zauzeli i Salonu. Iako su u ustanku primarno učestvovali Delmati, ne bi trebalo isključiti ni učešće drugih Ilirisa dinarskog pojasa. Tiberije je bio prisiljen da vodi sinkronizirane operacije i protiv Panona i protiv dinarskih ustanika. I pored toga što je vođen paralelno sa panonskim ratom, i ovaj ustanak je ugušen bez nekih većih napora. Ova pobuna je kao posljedicu imala i jednu sistemsku izmjenu u načinu upravljanja Ilirikom, a to je da je 11. god. p. n. e. došlo do prebacivanja iz senatske u carsku nadležnost. Od tada provincijom upravlja legat Augusta propretor *legatus Augusti propraetore*.¹⁰⁵ A i uključivanje tek pokorenih panonskih zemalja u strukturu provincije Ilirik je sigurno imalo izvjesnu ulogu, u činjenici da ova provincija ostane carska, jer je nakon uključivanja panonskog svijeta prisustvo većih legijskih snaga bilo neophodno. I tako bi se tek nakon 11. god. p. n. e. konačno afirmirala carska provincijska administracija i sustav sa legatima na čelu u svom punom

¹⁰² Rufije Fest spominje i Batona, kralja Panona (*Bathone Panoniae rege...*) kao osobu koja pruža otpor Rimljanima. Moguće je da je riječ o Batonu Breukom, osobi koja je mnogo poznatija iz dešavanja vezanima za Veliki Ilirski ustanak, koji je bio jedan od vođa proturimskog otpora u vrijeme panonskog rata 12. – 9. god. p. n. e., ali ne bi trebalo isključiti ni mogućnost da je Rufije Fest pomiješao dešavanja i istaknute ličnosti iz panonskog rata i Velikog Ilirskog ustanka. O navedenom problemu v. Mesihović, 2011:50, fus. 159

¹⁰³ Agripa je sigurno imao specijalna ovlaštenja, a možda je i Tiberije imao posebna ovlaštenja, izvan ranga i opsega uobičajenih ovlaštenja, dužnosti i prava koja je imao provincijski legat. Ako Tiberije u ovom periodu nije bio obični provincijski namjesnik Ilirika, nego dužnosnik sa posebnim ovlaštenjima, sa velikom sigurnošću bi se moglo smatrati da je opseg tih ovlaštenja ipak bio manji u odnosu na ona prava koja je imao Agripa. Postavlja se i pitanje da li je institucija namjesnika Ilirika u tom slučaju paralelno postojala sa zapovjedništvima i ovlaštenjima koje su imali Agripa i Tiberije. Zanimljiv primjer postoji u slučaju legata propretora P. Kornelija Dolabele koji je bio namjesnik Gornjeg Ilirika/Dalmacije od 14. do 20. god. n. e., dok je istovremeno tamo boravio i Tiberijev (tada car) sin Druz (u periodu od 17. do 20. god. n. e.), a koji je imao i neka posebna ovlaštenja.

¹⁰⁴ O ustanku iz 12/11. god. p. n. e. v. *Liv. periochae*, 141; *Svet. Tib.* 9; *Cass. Dio* LIV, 34, 3-4; Stipčević, 1989:49

¹⁰⁵ *Cass. Dio* LIII, 12, 7-8; LIV, 34, 4; Arheološki leksikon BiH, Tom I, 1988, 94; Senatu su u zamjenu za Ilirik predate provincije Kipar i Narbonska Galija. Kada je to bilo za vrijeme Augustove (ili drugog cara koji je upotrebljavao augustovsku titulu/ime) vladavine, onda glasi *legatus Augusti propraetore* (Augustov legat/zamjenik propretor).

teritorijalnom kapacitetu, koja je nesumnjivo nešto baštinila i naslanjala se na senatsku provincijsku infrastrukturu.

Po Kasiju Dionu je i 10. god. p. n. e., zbog uporni rimskih zahtjeva za isplatu poreza, došlo je do nove pobune «Δελμάται».¹⁰⁶ I u ovom slučaju nepoznato je da li je riječ samo o Delmatima ili o Dalmatincima (odnosno stanovnicima onog dijela Ilirika koji je te godine već bio uključen u provincijski sustav). Panonski rat je korespondirao i sa pobjedama i osvajanjima Tiberijevog mlađeg brata Nerona Klaudija Druza (oca Germanika i budućeg cara Klaudija) u prekoražnskoj Germaniji koja se isto odvijala od 12-9. god. p. n. e. Nakon pokorovanja panonskog bazena i postavljanja granice na Dunavu, prestalo je i kronično dizanje pobuna u ranije zaposjednutim dijelovima Ilirika. Slobodni Panoni su sigurno imali dejstvo na dizanje pobuna dinarskih Ilira, i nije za očekivati da su sve tri pobune (16., 12/11. i 10. god. p. n. e.) bile u periodu teških borbe Rimljana i panonskih zajednica. Sada je provincija Ilirik bila više – manje i teritorijalno i upravno konsolidirana, i nastupio je 15-godišnji period unutarnjeg mira.

2.3 MARCVS VINICIUS

I nakon potinjavanja Panona i pomjeranja granica, sada „carske“ provincije Ilirika na Dunav, nova granica na linija nije bila mirna ni stabilna. Za nju je upravo u ovom razdoblju koje se neposredno nastavlja na Tiberijevo zaposjedanje Panonije, na osnovi podataka iz izvorne građe, bio zadužen legat Augusta propretor Marko Vinicije (*Marcus Vinicius*; konzul sufekt za 19. god. p. n. e.).¹⁰⁷ M. Vinicije je bio možda i namjesnik tek osnovane Ahaje, i to prije marta 12. god. p. n. e.¹⁰⁸ Odrjeđene nejasnoće vezane i za M. Vinicija i njegovo službovanje u Iliriku, ali i panonski rat od 13. do 9. god. p. n. e., unosi Flor, koji spominje izvjesnog Vinija, kojeg je August poslao da potinji Panone. Po Floru Vinije je porazio Panone i na Dravi i na Savi.¹⁰⁹ Možda je Vinije ustvari M. Vinicije, ali je onda

¹⁰⁶ *Cass. Dio* LIV, 36, 2-3. Ovaj ustanak je izgleda nastojao i da iskoristi odsustvo Tiberija (koji je tada zajedno sa Augustom boravio u Galiji) iz ilirskih zemalja i upad Dalmata. Kod F.Papazoglu (1969:264) se navodi da je i 9. i 8. god.p. n. e., dolazilo do „...ustanaka Panonaca i Dalmata...“, što se vjerojatno zasniva na podatku Kasija Diona LV, 2, 4, koji se nalazi u dijelu teksta posvećenom 9 god.p. n. e. Međutim, da je riječ o retrospektivnom Dionovom odnosu prema ovom podatku, koji pripada ranijim godinama jasno stavlja do znanja i sam pisac, kada kaže da je dok je njegov brat Druz bio još uvijek živ (umro nesretnim slučajem 9. god. p. n. e.) Tiberije savladao Delmate (Dalmatince?) i Panone.

¹⁰⁷ O njemu v. Smith W., 1867, III:1262; PIR, 1897/1898, III:435 – 436; Rudolf Hanslik., 1961, PWRE, IX A. 1, col. 112 – 116. Riječ je o djedu Marka Vinicija (konzul 30. god. n. e.), kojem je Velej Paterkul posvetio svoje djelo.

¹⁰⁸ Pretpostavka (indirektnog tipa) na osnovi natpisa Corinth-08-02, 00016 : *M(arco) Agrippae co(n)s(uli) / tert(ium) trib(unicia) potest(ate) / d(ono) d(edit) tribus Vinicia patrono.*

¹⁰⁹ *Flor* II, 24 : „*Pannonii duobus acribus fluviiis, Dravo Savoque vallantur. Populati proximos intra ripas se recipiebant. In hos domandos Vinium misit. Caesi sunt in utrisque fluminibus. Arma victorum non ex more belli cremata, sed rupta sunt et in profluentem data, ut Caesari nomen eis qui resistebant sic nuntiaretur.*“ Zanimljiv je i Velejev podatak II, XCVI, 2., koji na neki još uvijek nejasan na in dovodi u vezu počinak panonskog rata 13/12. – 9. god. p. n. e., sa Marko Vinicijem (*Subinde bellum Pannonicum, quod inchoatum ab Agrippa, Marco Vinicio, avo tuo consule, magnum atroxque*

nejasno zašto se u Florovom djelu njemu daju zasluge za pobjede na Dravi i Savi nad Panonima, a ne Tiberiju koji je u panonskom ratu stvarno bio vrhovni zapovjednik. Moguće je da je M. Vinicije u panonskom ratu bio jedan od Tiberiju subordiniranih, ali istaknutih komandanata, i da je nakon rimske pobjede ostavljen kao legat velike provincije Ilirik. U tom slučaju bi njegov osnovni zadatak bila dalja stabilizacija novopostavljene granice i još snažnije pacifiziranje panonske populacije. U okviru održanja dunavske granice, M. Vinicije je vodio uspješne borbe i protiv transdanubijskih politija i zajednica, o čemu svjedočanstvo pruža epigrafski spomenik iz Tuskula. Možda je Flor, u svome prilikom sažimanju i ekscerptiranju vrele koja je koristio, jednostavno pomiješao pobjede M. Vinicija u Transdanubiji sa panonskim ratom, i eventualno njegovim uspjesima u ovom ratu.

FONTES

1. AE 1905, 14 = AE 1895, 122 = AE 1934, p. 36 s. n. 128¹¹⁰

Tuskul

Tusculum

CIV / VIR S F / PR AVGVSTI CAESARIS IN / RANS FLVMEN DANIVIVM / 5 M ET
BASTERNARVM EXER / GAVITQVE COTINOS / S ET ANARTI / VGVSTI

[*M(arcus) Vinu]ciu[s P(ubli) f(ilius)] / [co(n)s(ul) XV]vir s(acris) f(aciundis) [pr(aetor) q(uaestor)] / [legatus pro] pr(aetore) Augusti Caesaris in [Illyrico] / [primus t]rans flumen Danivium(!) [progressus] / 5 [Dacoru]m et Basternarum exer[citum acie] / [vicit fu]gavitque Cotinos [Osos ---] / [---]s et Anarti[os sub potestatem] / [Imp(eratoris) Caesaris A]ugusti [et p(opuli) R(omani) redegit ---]*

Na ovom epigrafskom spomeniku se navode djela M. Vinicija. Sažeta biografija M. Vinicija sadržava i informacije da je on kao legat propretor Ilirika sa vojskom prvi prešao Dunav, pobijedio Dacane i njihove plaćenike Bastarne, i da je nastavio napredovanje u dubinu Transdunabije. U toj „dubini“ je na sporazum sa Augustom i rimskim narodom „prisilio“ Kotine,¹¹¹ Ose¹¹² i Anartine.¹¹³ Ipak, Rimski narodi, augustovski režim te i sam

et perquam vicinum imminabat Italiae, per Neronem gestum est.). O analizi Velejevog podatka v. Mesihovi, 2007:273, fus. 72.

¹¹⁰ Mócsy, 1974:35 – 36; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/030081>

¹¹¹ Narod keltske (galske) etničke pripadnosti, naseljen u područjima današnje Slovačke. *Tac. Ger.* 43

M. Vinicije nisu iskoristili dubinski pohod kako bi ozvani ili direktnu rimsku vlast nad ovim transdunabijskim prostorima.¹¹⁴ Vjerojatno bi u tome momentu to bio i prevelik „zalogaj“ za Rimsku državu koja je samo godinu – dvije ranije u provincijski ustroj uklopila panonski bazen južno od Dunava.

Da su za vrijeme Augusta rimske trupe prelazile Dunav potvrđuju i Augustove *Res Gestae* (V, 30).¹¹⁵ Sude i po kontekstu pojavljivanja u tekstu podatak se odnosi na razdoblje nakon što je Tiberije Neron potčinio Panoniju u ratu 12. – 9. god. p. n. e. Moguće je pretpostaviti da se ovo Augustovo spominjanje transdanubijskih pobjeda upravo odnosi na pobjede M. Vinicijana na Dunavu i njegov pohod u dubinu Transdanubije. Sljedeći podatak o rimskom prelasku Dunava i prodoru u dubinu Transdanubije donosi Flor (II, 29) koji spominje izvjesnog Lentula kao osobu zaduženu za borbu protiv Sarmata. Inače u ovom periodu su vođene sporadične borbe sa Sarmatima na dunavskoj granici, pa je par godina ranije Lucije Gal (*Lucius Gallus*) pobijedio Sarmate, i protjerao ih preko Dunava.¹¹⁶

2.4 MARCVS SERVILIUS

Epigrafski spomenik otkriven 1980. god. u Posuškom Gracu detektira ime još jednog legata propretora. Riječ je o izvjesnom Marku Serviliju (*Marcus Servilius*), koji je pripadao jednom drevnom rimskom gensu, iz kojeg je potekao veliki broj rimskih dužnosnika.¹¹⁷ Na osnovi samoga teksta natpisa, ne bi se mogla dati preciznija datacija namjesnikovanja Marka Servilija. Nakon završetka Velikog Ilirskog ustanka, više – manje se može pratiti redoslijed legata Gornjeg Ilirika, tako da jedino doba koje ostaje na raspolaganju za legatstvo Marka Servilija jeste doba između legatstava Marka Vinicija i Valerija

¹¹² Narod ilirsko – panonskog „jezika“ (*Osos Pannonica lingua*), *Tac. Ger.* 43. Ovaj podatak ukazuje i na prisustvo ilirskih Panona sjeverno ne samo od Drave, nego i od Dunava. Nažalost, o ovoj enklavi Panona sjeverno od Dunava se raspolaže sa vrlo malo podataka. O ilirskom problemu i odnosu Ilira i Panona, kao njihove subkomponente v. Mesihovi, 2007 A:83 – 90; 99 – 101; Isto, 2007:87 – 138. Zanimljivo je da Josip Flavije (*Bello iud.*, II, XVI, 4), prenose i govor Heroda Agripe II, Panone definira kao Ilire: „Pa Iliri, nadalje, rijeke se područje proteže između Dalmacije i Ister, zar se oni ne pokoravaju maloj četini od dvije legije koje im još pomažu da odbijaju napade Dacana“.

¹¹³ Narod keltske etničke pripadnosti, ali sa izrazitim interakcijama sa drugim svijetom. *Caes. de bell. gall.* VI, 25; *Ptol. Geo.* III, 8

¹¹⁴ I pored niza uspješnih rimskih pohoda u ova transdunabijska područja, Rimljani nažalost radi sticaja nesretnih okolnosti, izuzev u Dakiji, nisu uspostavili svoju provincijsku upravu u dubini Transdanubije.

¹¹⁵ *Pannoniorum gentes, quas ante me principem populi Romani exercitus numquam ad[er]at, devictas per Tiberionem, qui tum erat privignus et legatus meus, imperio populi Romani subieci protulique fines Illyrici ad ripam fluminis Danubii. Citerat quod Dacia[m] transgressus exercitus meus auspiciis victus profligatusque est, et postea trans Danubium ductus exercitus meus Dacia[m] gentis imperia populi Romani perferre coegit.*

¹¹⁶ *Cass. Dio*, LIV, 20, 3

¹¹⁷ O gensu Servilia v. Smith W, 1867, III:792 – 794; PIR, 1897/1898, II:225 – 229; Keune – Groag – Kind - Fluss. – Stein. - Münzer.,- PWRE, col. 1759 - 1822; Dodig, 2003:233 - 234

Mesalinusa. Tako bi se moglo pretpostaviti da je Marko Servilije bio guverner Ilirika u periodu 4 - 5. god. n. e., zna i prije po etka ustanka, sa zvani nom titulom naziv *legatus Augusti propraetore*.

FONTES

1. Epigrafski spomenik iz Posušskog Graca¹¹⁸

M•SERVILIO•C•F CO / VIIVIR•EPVLON LEG / • PR PR / CAESARIS AVGV

M(arco) Servilio C(ai) f(ilio) co(n)[s(uli)] / VIIvir(o) epulon(um) leg(ato) / pr(o) p(aetore) / Caesaris Augu[sti]

“Marku Serviliju, sina Gaja, septemvira epulona¹¹⁹, legata propretora Cezara Augusta”

Slika 2.4.1
Preuzeto iz Dodig, 2003:247, T. I, sl. 1

Za 3. god. n. e. konzuli su bili Lucije Elije Lamia (*Lucius Aelius Lamia*) i izvjesni Marko Servilije, sin Marka.¹²⁰ Nejasno je u kakvom su odnosu Marko Servilije, sin Gaja i Marko Servilije, sin Marka. Ako je rije o grešci kod Kasija Diona u navo enju imena oca, onda bi se moglo sa više vjerovatno e tvrditi da su konzul za 3. god. n. e. i legat propretor ista osoba. U suprotnom, ako je rije o dvije osobe, možda su familijarno vezane. Po R. Dodigu (2003, 234) : „najvjerojatnije je Marko Servilije s posušskog natpisa identičan s konzulom iz 3. godine po. Kr. Markom Servilijem...”

¹¹⁸ Dodig, 2003:233 – 234 i Tbl. I, sl. I, na str. 247.

¹¹⁹ Epuloni su, u okviru rimskog religijskog sustava, bili kolegij sedmorice, i bili su jedan od etiri velika kolegija rimskih sve enika (*quattuor amplissima collegia*). Dva najvažnija su bili kolegiji pontifika i augura, a etvrti su bili [quindecimviri sacris faciundis](#). Epuloni su bili zaduženi za organiziranje gozbi i javnih banketa za vrijeme festivala i igara.

¹²⁰ *Cass. Dio*, uvod u LV. knjigu. O njemu v. PIR, 1897/1898, II:226 - 227

Marko Servilije (legat Ilirika) bi mogao biti i unuk Gaja Servilija, triumvira *monetales* (jednog od trojice zaduženih za kovanje novca).¹²¹

Strateška tačka u Posuškom Gracu = u AL BiH označena kao Gradina (Grad), Gradac, Posušje, je imala dugi naseobeni kontinuitet trajanja od ranog bronanog doba pa sve do ranog srednjeg vijeka. Sudeći po nalazima, Posuški Grad je imao iznimno značenje u ranoantičkoj historiji dubljeg jadranskog zaleđa, i prije izbijanja ustanka i nakon njegovog završetka. Na njemu se nalaze rimske ruševine koje vjerojatno predstavljaju ostatke rimskog obrambenog i utvrđenog objekta, i moguće je da je imao i svoje mjesto u borbenim operacijama za vrijeme ustanka. Ako bi se nastanak natpisa M. Serviliju koji je nađen u blizini gradine na Posuškom Gracu datirao prije ustanka onda je ova tačka i prije izbijanja ustanka predstavljala važnu rimsku poziciju u Iliriku. Gradina u Posuškom Gracu se nalazi prilično u kontinentalnoj unutrašnjosti i teško bi bilo pretpostaviti da se ona nalazila u rukama Rimljana u toku cjelokupnog trajanja ustanka. Vjerojatno je ova rimska pozicija, koja je možda predstavljala jedan od Velejevih detašmana veterana, bila zauzeta u početku ustanka, moguće je u toku pokreta Batona Dezitijatskog prema Salonu. U tom slučaju Rimljani su ponovo preuzeli ovu poziciju tek za vrijeme zadnjih mjeseci ustanka, i to zahvaljujući nastupanju kolone koju je predvodio Marko Emilije Lepid.

Ako su ustanici zauzeli Posuški Grad, a suprotno tvrditi bi bilo prilično nelogično sa obzirom da su se ustanici pred Salonom mogli naći i jedino ako su prije toga «ostili» zaleđe od rimskih i prorimskih posada i sastava, onda su oni morali zateći i spomenik i natpis podignut M. Serviliju, ako je on uostalom uopće i podignut prije početka rata. Radi toga se postavlja pitanje da li je tada taj kip uništen kao uostalom i drugi elementi rimskog prisustva ili su možda bili pošteđeni. Injenica da natpis posvećen M. Serviliju nije nađen na samoj gradini navodi na pretpostavku da je on možda bio (nasilno?) uklonjen sa same gradine na kojoj bi se eventualno nalazio u okviru utvrđene rimske pozicije. Tom prilikom je spomenik uništen a sa njim bi se samo natpis (postament) moguće spomenika i to baš u okolno zemljište, odakle je slučajno iskopan 1980. god. Pošto je taj njegov, u odnosu na gradinu, eksterni smještaj (prilikom otkrivanja) posljedica nasilnog, razaračkog djelovanja postavlja se pitanje kada se to desilo. Pitanje takve datacije je vrlo teško odrediti, ali nipošto nije za odbaciti ni vrijeme ustanka, odnosno konkretnije 6. god. n. e., kada je Posuški Grad pao u ruke ustanika.¹²²

Na Posuškom Gracu je nađen i jedan fragment natpisa *CIL III 13885* (p. 2328,122) posvećen Marku Emiliju Lepidu (*Marcus Aemilius Lepidus*; konzul za 6. god. n. e.), osobi koja je imala vrlo istaknutu zapovjedničku ulogu za vrijeme Velikog Ilirskog ustanka

¹²¹ Dodig, 2003:234

¹²² Općenito o Gradini u Posuškom Gracu v. Fiala, 1893:145 – 151; Fiala, 1893 A:522; Radimsky, 1893:494; Wilkes, 1969:244; Ore, 1978:201 – 202; Bojanovski, 1988:121; Arheološki leksikon, Tom III, 1988:264; Dodig, 2003:233-234

(posebno u zadnjoj fazi rata 9. god. n. e.).¹²³ Epigrafski spomenik Emiliju Lepidu je postavljen nakon oficijelnog završetka Velikog Ilirskog ustanka u septembru 9. god. n. e.

2.5 MARCVS VALERIVS MESSALLA CORVINVS MESSALLINVS

Posljednji legat Augusta propretor mirnodopske jedinstvene provincije Ilirik bio je Valerije Mesalinus, konzul za 3. god. p. n. e.¹²⁴ On je bio sin vojskovođe, državnika, govornika i povjesničara građanskih ratova Marka Valerija Mesala Korvina (*Marcus Valerius Messalla Corvinus* 64. god. p. n. e. – 8. god. n. e.)¹²⁵ i Kalpurnije. Valerije Mesalinus je bio duboko uvezan sa augustovskim režimom, a našao se i u rodbinskim vezama sa vladajućom familijom. On je bio drugi muž Klaudije Marcele Mlađe ([Claudia Marcella Minor](#)), kćerke Oktavije (sestre Oktavijana Augusta) iz njenog prvog braka sa Gajem Klaudijem Marcelom Mlađim (*Caius Claudius Marcellus Minor*).¹²⁶ Iz ovog braka je proizašao Marko Valerije Mesala Barbatulus Mesalinus, kćerka iz braka sa Domicijom Lepidom bila Valerija Mesalina (20. – 48. god. n. e.), treća supruga Klaudija. Valerije Mesalinus imao biološkog brata (kojeg je adoptirao brat od njihove majke) Marka Aurelija Kota Mesalinusa Maksimusa (*Marcus Aurelius Cotta Maximus Messallinus*).¹²⁷ Valerije Mesalinus je za legata Ilirika postavljen prije 6. god. n. e., i kao osoba od iznimnog povjerenja augustovskog režima i samog Tiberija, trebao je da značajan doprinos u predstojećem napadu na Markomaniju. Međutim, ime Valerija Mesalinusa je u historiji Ilirika zauvijek ostalo zabilježeno zbog izbijanja Velikog Ilirskog ustanka u proljeće 6. god. n. e.

¹²³ *Ilio* [...] / [...] *Leipido* [: Patsch, 1915:32, fus. 1. i sl. 13; Wilkes, 1969:75; Dodig, 2003:234

¹²⁴ O njemu v. PIR, 1897/1898, III:369 – 370; Dorothea von Lunzer, 1955, PWRE, VIII A, 1, col. 159 - 162

¹²⁵ O ulozi Mesale Korvina u građanskim ratovima između 43. i 31. god. p. n. e. v. *App. de bell. civ.* IV, 38, 136; V, 102-103; 109; 112-113; *Vell.* II, LXXI, 1; *Cass. Dio* XLVII, 11, 4. Zanimljivo je da je Marko Valerije Mesala Korvin (konzul sufektus za 31. god. p. n. e. umjesto Marka Antonija) bio vrlo angažiran u vrijeme odvijanja Oktavijanove kampanje 35 - 33. god. p. n. e. i da je on bio taj koji je konačno podinuo ratoborne i nepomirljive Salase. (*App. Ill.* 17; *Cass. Dio* XLIX, 38, 3). Mesala Korvin je isto kao i Mecena imao svoj pjesnički krug, u kojem se nalazio i Tibul. O Mesali Korvinu v. Smith W., 1867, II:1051 – 1052; PIR, 1897/1898, III:363 – 368; Rudolf Hanslik, 1955, PWRE, VIII A, 1, col. 131 – 157; Budimir - Flašar, 1963:294; 381 – 382; Mirković, 2003:44. Njegovom krugu, koji je ipak okupljao pjesnike slabijeg kvaliteta u odnosu na Mecena, pripadala je i jedna pjesnikinja Sulpicija, kćerka Sulpicija Rufa, a po svojoj prilici i nećakinja Mesale Korvina.

¹²⁶ Njen brat je bio Augustov omiljeni sestrić Marcel (Marcus Claudius Marcellus (42. – 23. god. p. n. e.)).

¹²⁷ *Vell.* II, CXII, 2 i v. Introduction u Loeb izdanje Ovidijevih *Tristia* i *Ex Ponto*, xii. O Mesali Korvinu i njegovim sinovima Mesalinusu i Koti te njihovom patronskom i prijateljskom odnosu sa Ovidijem v. Introduction u Loeb izdanje Ovidijevih *Tristia* i *Ex Ponto*, xi – xiii i Velej Paterkul, 2006:267, nap. 585 – 587. Marko Aurelije Kota Maksim Mesalinus (*Marcus Aurelius Cotta Maximus Messalinus*), biološki brat Valerija Mesalinusa (ali adoptiran u gens Aurelija) je bio vrlo utjecajna osoba za vrijeme vladavine Tiberija. O njemu v. Smith W, 1867, I:868; PIR, 1897/1898, I:203-204

FONTES

Vell. II, CXII, 1 – 2 : “Felix eventu, forte conatu prima aestate belli Messalini opus mandandum est memoriae. 2 Qui vir animo etiam quam gente nobilior dignissimusque, qui et patrem Corvinum habuisset et cognomen suum Cottae fratri relinqueret, praepositus Illyrico subita rebellione cum semiplena legione vicesima circumdatus hostili exercitu amplius viginti milia fudit fugavitque et ob id ornamentis triumphalibus honoratus est.”

“U prvom ljetu rata po svome sretnom ishodu, slu aju i pokušaju zapam eno je Mesalinusovo djelo. Ovaj muž, plemenitiji duhom nego rodom i najdostojniji da Korvina ima za oca i da svoj nadimak ostavi svome bratu Koti, kao na elnik Ilirika sa XX. legijom polu-popunjenom zbog iznenadne pobune i opkoljen od neprijateljske vojske, u bijeg je natjerao više od 20 000 neprijatelja, te je zbog toga po aš en trijumfalnim ukrasima.”¹²⁸

U ovom podatku Velej Paterkul uz panegirik Valeriju Mesalinusu, daje i informaciju o pobjedi koju je on u ljetu 6. god. n. e. izvojevao sa polu-popunjenom XX. legijom nad ustanicima. Velej titulira Mesalinusa kao na elnika (*praepositus*) Ilirika, što ukazuje da je on bio namjesnik Ilirika. Na sli an na in Velej titulira i Vibija Postumija, prvog poslijeratnog namjesnika provincije Gornji Ilirik/Dalmacije (*Vibius Postumus vir consularis, praepositus Delmatiae*).¹²⁹ Me utim, to ne zna i da je oficijelni naziv namjesnika Ilirika, u periodu neposredno pred izbijanje Velikog Ilirskog ustanka i odmah nakon njegovog gušenja, bio prepozit. U kontekstu Velejevog spominjanja termin prepozit treba tuma iti u smislu op eg opisivanja upravne funkcije, a ne striktnog oficijelnog naziva. Uostalom zvani ni epigrafski spomenici koji spominju namjesnike od 14. god. n. e., uvijek ih tituliraju kao legate propretore, a ne prepozite. Brojka od 20 000 ustanika koje je pobijedio Mesalinus nije nerealna.

*Cass. Dio LV, 29, 1 – 3 : “ ἴ ἀ ἐ ἴ ὦ μὰ ἰ μὰ ὀμ
ὀ μὲ ἔμ ὀ ἰ ἄ ἠ ὕ ὦ ὄ ἔ ἐ ἰ ὕ ὕ
ὀ ὕ ἐ ἀ , ἰ ὕ ἐ ἴ ὀ ὀ ἰ ἦ μ ἰ ἰ ἦ
ἰ ἄ ὕ ὀ ὕ ἐ ἰ ὠ ἐ ἀ ἰ ὀ ὕ ὕ ὕ ἠ ,
ἰ ἰ ἴ ὕ μ ἐμ ἐ ἦ ὀ ἐ ἰ ὕ ὠ ἰ ἠ ἠ ἰ
ὦ ἀ ὕ ἴ , ὕ ἐ μ ἐ , ἀ ὄ ἐ ἀ ὕ ὕ ὀ μὰ
ἀ ὀ ἀ ὀ μὲ ὦ ὀ ἰ ἐ ἐ ἐ ἰ ὕ ὐ μ ἰ
ἐ ὀ ἰ ἔ , ἔ ἐ ἐ ὕ ἰ ἰ ἄ ἐ .”*

¹²⁸ Za svoje uspjehe vezane za zapovijedanje sa XX. legijom u ovim prvim okršajima sa ustanicima, Valerije Mesalinus je tako odlikovan sa *ornamenta triumphalia*.

¹²⁹ *Vell. II, CXVI, 2*

“Dalmatinci, pritisnuti ubiranjem poreza, do sada su šutili, iako nerado. Ali kada je Tiberije pokrenuo svoju drugu kampanju protiv Germana, i Valerije Mesalinus, upravitelj Dalmacije i Panonije u to vrijeme, je poslan sa njim, vode i sa sobom ve i dio svoje vojske. Dalmatincima je bilo nare eno da pošalju kontingent, i kada su se radi ove svrhe skupili zajedno, i vidjevši snagu svojih ratnika, oni nisu više odlagali. Ali strastvenim nagovaranjem Batona Dezitijatskog, na po etku se pobunila manjina, koja je porazila Rimljane koji su poslani da im se suprotstave. I onda se kao posljedica ovog uspjeha i ostatak pobunio”.

Ovaj podatak Kasija Diona spada u jedan od najbitnijih, jer direktno ukazuje i na namjesništvo tadašnje provincije Ilirik, ali i na uzroke i povod izbijanja Velikog Ilirskog ustanka. U ovom podatku se Valerije Mesalinus titulira kao arhont Dalmacije i Panonije (ἡ μί ἰ ἡ ί ᾄ).¹³⁰ I u ovom kontekstu izraz arhont (koji se može na naš jezik prevesti kao upravitelj, na elnik) treba razumijevati u smislu op eg opisivanja, a ne oficijelne titule provincijskog namjesnika. Kasije Dion svoj iznimni opis Velikog Ilirskog ustanka daje dva stolje a nakon je prestala postojati jedinstvena provincija Ilirik, i kada su i nazivi Gornji i Donji Ilirik odavno zamijenjeni sa terminima Dalmacija i Panonija. Radi toga Kasije Dion, u svome djelu, uvijek kada želi govoriti o jedinstvenoj provinciji Ilirik koristi kovanicu “Dalmacija i Panonija”, jer u njegovo vrijeme Ilirik po inje ozna avati zemljopisni prostor koji je znatno ve i od onoga koji je na prijelazu dviju era zauzimala jedinstvena provincija.

Cass. Dio LV, 30, 1 – 2 : “ ὅμ ὕ ὕ ὀ ἐ , ἰ ἰ μὴ ἰ ἐ ἡ Ἰ ί ἐ ά , ἔ ἡ ἡ ά ἐ , ἰ ὀ ἰ ἐμ ὕ ὀ ὦ ί ὕ ὕ ἐ ί . ἰ ὀμ ἐ ἡ ὀ ὕ ὦ ὀ ά ά ἡ ὦ ί φ, ἰ μ ἐ ὦ ἔ , ἰ ἐ ἐ ὕ ὕ ἐ ά ὀμ ἔ ἔ ἐ ἐ ἡ .”

“Kada je i Tiberije saznao o ovome, plaše i se da bi oni mogli napasti Italiju, on se povukao iz Germanije, poslavši Mesalinusa ispred i prate i ga sa ve im dijelom svoje vojske. Ali Baton je saznao za ovo približavanje i iako još uvijek nije bio dobro, krenuo je da presretne Mesalinusa. Iako se dokazao ja im od Mesalinusa u otvorenoj bici, on je kasnije bio poražen radi postavljene zasjede.”

Ovaj podatak se može povezati sa Velejevim podatkom II, CXII, 2, jer govori o istom doga aju. Oba podatka daju jasniju sliku šta se desilo u ljeto 6. god. n. e. u sukobu

¹³⁰ O Dionovom titulanju Valerija Mesalinusa kao namjesnika i Dalmacije i Panonije v. Mesihovi , 2007:124 - 125

pobunjene vojske koju je predvodio Baton Dezitijatski i XX. legije pod komandom Valerija Mesalinusa. On je saznao za ustanak velikih razmjera, Tiberije je zaključio sporazum sa Maroboudom, markomanskim kraljem. Kao prethodnicu koja je trebala da sa Dunava što je moguće brže dođe do Siscije/Siskije (ključnog grada u Iliriku) je poslao Valerija Mesalinusa sa polu-popunjenom XX. legijom. Baton Dezitijatski je prilikom napada na Salonu bio ranjen, ali je iako se nije bio u dovoljnoj mjeri oporavio, pokrenuo svoje snage prema sjeverozapadu kako bi se suočio sa namjesnikom. Valerije Mesalinus je uspio da uđe u Siskiju prije Batona Dezitijatskog, ali je ipak došlo do dvije bitke između ustanika i Rimljana (vjerojatno južno od Siskije). U prvoj bitci na otvorenom (koju Velej prešućuje) su bili uspješni ustanici, a u drugoj vojnici Valerija Mesalinusa. Naravno, i u slučaju druge bitke, Velej prešućuje činjenicu da su vojnici Valerija Mesalinusa pobijedili ustanike zahvaljujući i postavljenoj zasjedi, a ne u otvorenoj i herojskoj borbi na otvorenom polju.

Valerije Mesalinus je bio značajna osoba i nakon Augustove smrti, pa je tako uzeo učešće i u senatskim diskusijama nakon Augustove smrti, kada je iznio (prema Tiberiju laskavi) prijedlog da se treba i svake godine obnavljati zakletva na vjernost Tiberiju.¹³¹ Mesalinus se ponovo u vrelima sreće u senatskim diskusijama nakon završetka afere vezane za smrt Germanika.¹³² Tacit prenosi zanimljiv govor Mesalinusa kada se na jednoj od senatskih sjednica pretresalo pitanje da li treba zabraniti namjesnicima provincija da sa sobom vode i svoje supruge (što je bio prijedlog Aula Cecine Severa), Mesalinus je argumentirano bio

¹³¹ Tac. Ann. I, 8 : “*addebat Messalla Valerius renovandum per annos sacramentum in nomen Tiberii; interrogatusque a Tiberio num se mandante eam sententiam prompsisset, sponte dixisse respondit, neque in iis quae ad rem publicam pertinerent consilio nisi suo usurum, vel cum periculo offensionis: ea sola species adulandi supererat.*”

“Mesala Valerije dodaje da treba obnavljati svake godine zakletvu na vjernost Tiberiju. Kada ga je Tiberije upitao da li mu je on naložio da iznese taj prijedlog, odgovorio je da je to učinio po svojoj inicijativi, i da će se, u pitanjima koja se tiču države, rukovoditi samo svojim mišljenjem, makar i postojala opasnost da nekoga uvrijedi. Samo je laskanje te vrste preostalo.”

¹³² Tac. Ann. III, 18 : “*atque idem, cum Valerius Messalinus signum aureum in aede Martis Vltoris, Caecina Severus aram ultioni statuendam censuissent, prohibuit, ob externas ea victorias sacrari dictitans, domestica mala tristitia operienda. addiderat Messalinus Tiberio et Augustae et Antoniae et Agrippinae Drusoque ob vindictam Germanici gratis agendas omiseratque Claudii mentionem. et Messalinum quidem L. Asprenas senatu coram ercontatus est an prudens praeterisset; ac tum demum nomen Claudii adscriptum est. mihi quanto plura recentium seu veterum revolveo tanto magis ludibria rerum mortalium cunctis in negotiis observantur. quippe fama spe veneratione potius omnes destinabantur imperio quam quem futurum principem fortuna in occulto tenebat.*”

“Isto tako, kada je Valerije Mesalin predložio da se u hramu Marsa Osvetnika postavi zlatni kip boga, a Cecina Sever da se podigne žrtvenik Osveti, car se usprotivio, govoreći da se takve svetinje posvećuju samo zbog pobjede nad spoljnim neprijateljem, a nesreću u kući valja prekriti velom tuđe. Mesalin dodaje da Tiberiju i Augustu, Antoniji i Agripini treba javno iskazati zahvalnost što su osvetili Germanika, pri tome je propustio da spomene Klaudija. Lucije Asprena postavi mu pred cijelim Senatom pitanje da li je to namjerno učinio. Sada bude dopisano i Klaudijevo ime. Što god duže posmatram sadašnjost i prošlost, utoliko više vidim kako su ljudi samo igračke u rukama sudbine i slušaju. Svako drugi bi svojom slavom, onim što se od njega očekuje, ugledom, prije zaslužio prijesto nego uvijek koga je sudbina, u potaji, uvala za budući eg cara.”

protiv Cecininog prijedloga.¹³³

2.6 Veliki Ilirski ustanak od 6. do 9. god. n. e.

Po etkom 6. god. n. e. zapo el je velika vojna operacija kojom je Rimaska država namjeravala da osvoji Markomaniju, kraljevstvo sjeverno od Dunava kojim je vladao Maroboud. Osvajanjem Markomanije, bilo bi kona no zaokruženo višedecenijsko ostvarivanje strateške zamisli o utvr ivanju granice rimskog svijeta na liniji rijeka Elba (Laba) – Dunav. Za zapovjednika svih trupa u pohodu na Markomaniju je odre en Tiberije, tada ve (od 4. god. n. e.) Augustov usvojeni sin. Napad (sa 12 ili 13 legija i velikim brojem auksilijarnih jedinica) je trebalo izvesti iz dva pravca :

- a) Gaj Sentije Saturnin (*Caius Sentius Saturninus*) je trebao prevoditi vojsku koja je trebala preko zemlje Hata, doline Majne i prolaze i kroz Hercinsku šumu da prodre na zapadna podru ja Markomanije.
- b) Tiberije je osobno trebao predvodi napad sa obala Dunava, gdje se u prostoru izme u današnje Bratislave, odnosno uš a rijeke Morave u Dunav, tj. Karnuntuma i

¹³³ Tac. Ann. III, 34 : “*mox Valerius Messalinus, cui parens Messala ineratque imago paternae facundiae, respondit multa duritiae veterum [IN] melius et laetius mutata; neque enim, ut olim, obsideri urbem bellis aut provincias hostilis esse. et pauca feminarum necessitatibus concidi quae ne coniugum quidem penatis, adeo socios non onerent; cetera promisca cum marito nec ullum in eo pacis impedimentum. bella plane accinctis obeunda: sed revertentibus post laborem quod honestius quam uxorium levamentum? at quasdam in ambitionem aut avaritiam prolapsas. quid? ipsorum magistratum nonne plerosque variis libidinibus obnoxios? non tamen ideo neminem in provinciam mitti. corruptos saepe pravitatibus uxorum maritos: num ergo omnis caelibes integros? placuisse quondam Oppias leges, sic temporibus rei publicae postulantibus: remissum aliquid postea et mitigatum, quia expedierit. frustra nostram ignaviam alia ad vocabula transferri: nam viri in eo culpam si femina modum excedat. porro ob unius aut alterius imbecillum animum male eripi maritis consortia rerum secundarum adversarumque. simul sexum natura invalidum deserere et exponi suo luxu, cupidinibus alienis. vix praesenti custodia manere inlaesa coniugia: quid fore si per pluris annos in modum discidii oblitterentur? sic obviam irent iis quae alibi peccarentur ut flagitiorum urbis meminissent.*”

“Onda je uzeo rije Mesalin sin, Valerije Mesalin, kod koga se osje ao odsjaj o evog besjedni kog dara, i odgovori da su mnogi stari i strogi obi aji ublaženi i promjenjeni nabolje. “Rim sada ne opsjedaju neprijatelji kao nekada, provincije nisu više neprijateljska zemlja. Za isklju ivo ženske potrebe ne odvaja se mnogo sredstava, to ne optere uje ni bu et njihovih muževa, a još manje saveznika. U svemu ostalom, potrebe žena iste su kao i potrebe njihovih muževa, i ne vidim ime to one ometaju poslove u vrijeme mira. Jasno je : u ratu ovjek mora da ima slobodu kretanja. Ali kada se poslije ratnih napora vrati ku i, ima li ljepšeg odmora od onog koji mu pruža žena? Neke su, veliš, astoljubive ili pohlepne. Pa šta! A zar i sami magistrati nisu robovi raznih strasti? Ho emo li stoga prestati da šaljemo ljude u provincije? Kažeš da muževe esto iskvere njihove r ave žene, a zar su oni neoženjeni ljudi poštteni? Nekada su prihva eni Opijevi zakoni, jer je to zahtijevalo vrijeme i prilike u zemlji. Kasnije su ti zakoni umjereni i ublaženi, jer se uvidjelo da je ovako bolje. Uzalud pokušavamo da naše slabosti nazivamo drugim imenima. Muškarac je kriv ako žena pre e granice. Ali nema nikakvog smisla da zbog jednog ili dvojice slabi a, oduzmemo muževima njihove drugarice u dobru i zlu, i da istovremeno bi a koja su po prirodi slaba napustimo i prepustimo njihovoj sklonosti ka raskoši i požudi drugih ljudi. Teško je sa uvati isto u braka i onda kada muž stalno bdije nad njom. Šta e se desiti ako tokom više godina, živje i gotovo kao da su razvedeni, supruzi zaborave na vjernosti? Greške do kojih drugdje može do i, treba ispravljati tako da se ne izgube iz vida skandali koji mogu izbiti u Rimu”

Vindobone (Be) nalazila glavna i najbrojnija koncentracija legijskih (7 ili 8 legija) i auksilijarnih trupa predviđenih za napad na Markomaniju. Ove legije su uglavnom povučene sa područja provincije Ilirik (sa koje je i započinjao napad sa juga).

Koordinirani napad iz dva pravca je započeo u proljeće 6. god. n. e., i trupe su već uspješno prodirati u markomansko – bohemijsko područje, kada je u Tiberijevo zapovjedništvo stigla iznenađujuća informacija o velikom ustanku koji je izbio u dubokoj unutrašnjosti Ilirika i širio se kao vatrena bukvinja koja je gutala sve pred sobom.

Iliri balkanske unutrašnjosti su već decenijama ranije bili pokoreni i primorani da uđu u sastav rimskog imperija. Kao i ostali domorodni narodi širom rimskog provincijalnog domena, peregrini Ilirika (Delmati, Japodi, Mezeji, Dezitijati, Naredi, Pirusti, Breuci, Oserijati, Dicioni, Deuri, Dindari, Ardijejci, Daorsi, Deretini, Melkumani, Glindicioni, Sikuloti, Jasi, Andizeti, Amantini, ... itd...) su bili organizirani na osnovu autonomnih, narodnosnih političkih jedinica (peregrinskih *civitates*). Ali bez obzira na svoju unutarnju autonomiju (što je uključivalo i pravo na sopstvene institucije), peregrinske *civitates* su bile obavezne i da izmiruju itav niz obaveza. U prvom redu riječ je bila o plaćanju direktnih poreza (zemljarine/*tributum solis* i glavarine/*tributum capitis*), kao i izmirivanju itavog niza indirektnih nameta. U tome pogledu za ilirske domorodce je posebno bila teška pojava “skupog novca”, koja je bila karakteristična za ekonomski zaostaliye provincije, sa slabije razvijenom robno – novčanom privredom. Fiskalne obaveze su se morale namirivati gotovim novcem, što je domorodce dovodilo u nezavidnu ekonomsku i finansijsku poziciju, jer se širom Ilirika osjećao deficit novca u opticaju. Pošto je novca bilo manje, on je postao skup i moralo se mnogo više dati robe u naturi kako bi se došlo do određene novčane vrijednosti i količine nego što bi to bio slučaj sa onim oblastima u kojima je cirkulirao razvijeni robno – novčani sustav. To je indirektno dovelo do toga da su porezi, carine i druge finansijske obaveze bili znatno teže opterećenje za domorodce, nego što je to izgledalo na prvi pogled. Domorodci su morali i da Rimskoj Državi i pohlepnim zakupcima koji su dolazili iz svih krajeva Imperije prepuste svoja rudna bogatstva. Posebno su oblasti današnje Bosne bile zanimljive Rimljanima zbog njihovih rudnika zlata (u Gornjoj Bosni – dolina rijeke Fojnice, Gornjem Vrbasu), srebra (područje današnje Srebrenice), željeza (Japra u zapadnoj Bosni i dijelovi Gornje Bosne). A i rimska provincijalna uprava se nije ustrelavala da se prekomjerno bogati narodi unutrašnjosti, sve siromašnijeg stanovništva služe i se svim sredstvima, a od ilirskih naroda je i oduzimana zemlja kako bi se na nju naselili kolonisti i veterani imperijalnih vojski. Pored svih nevolja domaće stanovništvo zapadnog Balkana je bilo iskorištavano i od stranih trgovaca i zelenaša koji su došli prateći rimske legije, a koji su isisavali sve što je bilo vrijedno, a sa ovih područja su tekle i “rijeke robova” u Italiju i provincije Italije. Od domorodaca se zahtijevalo da po pozivu šalju i svoje regrute i vojne jedinice kao pomoćne trupe koje će zajedno sa rimskim legijama ratovati širom tada poznatog svijeta. I u vrijeme svoje nezavisnosti i za vrijeme prvih decenija rimske vladavine, ilirski narodi su bili međusobno podijeljeni uzajamnim sumnjama, suparničtvima pa i mržnjom i neprijateljstvom, osobinama koje su

Rimljani znali vrlo dobro iskoristiti kada su pokoravali zapadni Balkan. Ali nakon decenija sustavnog i obilnog iskorištavanja, u domorodcima se sve više nagomilavalo nezadovoljstvo, frustracije i bijes prema eksploataciji, dok je istovremeno raslo i uvjerenje da je potrebno da se istupi i to zajednički.

Sada se samo čekao povod i on je ubrzo našao u regrutaciji domorodaca koji su trebali oti i u daleke sjeverne šume i planine kako bi i oni dali svoju krv na pijedestalu Rimske Imperije. August je izdao naredbu da se izvrši i mobilizacija ilirskih auxilijara, kako bi bili upućeni na markomansko – bohemijsko bojište. Kada su legije predvođene Tiberijem već prelazile Dunav, u dubokoj bosanskoj unutrašnjosti negdje u Gornjoj Bosni, na području ilirskog naroda Dezitijata (koji su kao i drugi ilirski narodi imali svoju peregrinsku *civitas*) okupila se regrutovana domorodna vojska (u formi pomoćnih, auxilijarnih trupa) kako bi odatle bila odaslana na ratište. Međutim skupljena vojska, vidjevši svoju snagu, je istupila protiv Rima. Predvođena lokalnim dezitijatskim političkim i vojnim dužnosnikom Batonom, regrutovani domorodci su se okrenuli protiv rimskih oficira i lokalnog rimskog garnizona koji su vrlo brzo likvidirani. Vijest o pobuni je vrlo brzo obišla zapadni Balkan i Panoniju i mnoštvo drugih ilirskih naroda se pobunilo. Općenarodni ustanak se nevjerojatnom brzinom širio po svim stranama provincije Ilirik, a ustanici su bez milosti uništavali lokalne veteranske garnizone, koloniste i sve ono što ih je podsjećalo na rimsku vlast, uključujući i omražene, grabežljive trgovce i zelenaše. Pošto su sa ovih područja na Dunav nešto ranije bile povučene sve rimske regularne vojne snage, nije trebalo dugo da ustanici zagospodare velikim područjem i eliminiraju rimsku upravu. Nedugo nakon što je pobuna izbila na dezitijatskom području, pojavilo se novo središte ustanka kod naroda Breuka, koji su živjeli u sjeveroistočnoj Bosni i istočnoj Slavoniji, na čijem se selu nalazio njihov vojskovođa i isto po imenu Baton. Tako se razbuktao rat koji će trajati pune tri i po godine i ugroziti i samu Imperiju i zaustaviti njeno napredovanje za vrijeme Augusta.

Baton Dezitijatski je prvo planirao zauzeti Salonu, glavni grad provincije Ilirik, ali napad nije uspio, a i sam Baton Dezitijatski je bio ranjen jednim projektilom. Nakon toga se ustanici ka vojska razdvojila. Jedan dio je krenuo prema jugu sa ciljem da presiječe cestu *Via Egnatia*. Ova kolona je uspjela da prođe u teritoriju koja je pripadala provinciji Makedoniji i da oko ceste vodi borbe sa promjenljivim uspjehom. Drugi dio ustanicike vojske je osobno predvodio Baton Dezitijatski, koji se oporavio od ranjavanja, i ova kolona je krenula prema sjeverozapadu i gradu Siskiji/Sisciji, bitnoj strateškoj tački. Kada je vijest o velikom ustanku došla do Tiberija, on je shvatio da je riječ o novom teškom ratu. Pravilno procijenivši da nije moguće voditi borbe na dva fronta i to u “sendviču” između pobunjenih Ilira i Markomana, Tiberije je sklopio mirovni sporazum sa Marobodom i povukao je trupe sa markomansko – bohemijskog područja. Ispred svojih nastupaju ih legija koje je povlačio sa Dunava, kao prethodnicu je poslao XX. legiju koju je predvodio Valerije Mesalinus. Ova prethodnica je uspjela da u Sisciju uđe prije trupa Batona Dezitijatskog. Do sukoba vojski koje su predvodili Baton Dezitijatski i Valerije Mesalinus je došlo južno od Siscije, i to prilikom jedne bitke su dobili ustanici, a drugu Rimljani.

Istovremeno sa dešavanjima u dinarskom pojasu Ilirika, panonski ustanici predvođeni Batonom Breu pokušali su zauzeti Sirmij (*Sirmium*, današnja Srijemska Mitrovica). Ali ovaj grad je uspio odbraniti Aul Cecina Sever (*Aulus Caecina Severus*), zapovjednik granice Mezije. U pomoć snagama Cecine Severa su uskoro došle i tri ke snage koje su predvodili kralj Remetalk i njegov brat Raskoporis. Nakon ustaničkih neuspjeha da zauzme glavna tri oslonca rimske vlasti u Iliriku (Salona, Siscija i Sirmij), Baton Dezitijatski je shvatio da je potrebno ujedinjenje svih ustaničkih snaga i stvaranje zajedničkog vojno – političkog Saveza. Radi toga je otišao na breu ko – panonsko područje koje je kreiran zajednički Savez. Prva zajednička akcija novoformiranog Saveza je bilo zauzimanje i utvrđivanje na planini Alma (današnja Fruška Gora). Protiv njih je Cecina Sever poslao tri ke savezničke jedinice koje je predvodio njihov kralj Remetalk, koji je bio najvažniji rimski saveznik u ratu. Po Dionu, ustanici su poraženi tom prilikom od strane tričkih jedinica koji su činili neku vrstu prethodnice Cecine Severa, kojim su se opet te združene ustaničke jedinice snažno odoljevale prilikom drugog napada koji su pokrenule rimske jedinice. Olakšavanju pozicija ustaničkog Saveza na istočnoj bojišnici tada je doprinio i upad Dacana i Sarmata, pa je Cecina Sever morao povući trupe da se suprotstavi ovom upadu. Po Kasiju Dionu, ustanici su još jednom provalili u Makedoniju, ali ovaj put više orijentirano prema istoku. Ovaj napad su uspjeli da zaustave trički kralj Remetalk i njegov brat Raskoporis.

Dolaskom Tiberija u Sisciji (koja će biti glavni štab protu-ustaničkih aktivnosti skoro do samoga kraja rata), nastupilo je vrijeme reorganizacije rimske vojne sile na zapadnoj bojišnici. To odlaganje rimske ofanzivne akcije, su iskoristili ustanici da prošire svoju teritoriju do duboko na zapadnom pravcu duž rijeke Kupe pa skoro do Kvarnera i granica Italije. Izbijanje i naglo širenje ustanka je od početka izazvalo i nervozu, pa i strah i paniku u Rimu i Italiji. Po Veleju Paterkulu August je na senatskoj sjednici izjavio da ako se ne poduzmu krajnje mjere da će neprijatelj za deset dana biti pred Rimom. Iako je bilo nesumnjivo pretjerivanje da će se ustanici naći i pred Rimom, ipak je preduzet hitav niz vanrednih mjera :

1. Pozvani su veterani.
2. Imovina građana i muškarci i žene, su prema visini svoje imovine, morali da daju određeni razrez u muškim robovima sposobnim za vojnu službu (koje bi Država oslobodila kako bi odmah nakon oslobođenja bili unovčeni i uključeni u armiju) te i 6-mjesečni trošak njihovog održavanja, obuke i opremanja.
3. Zatražena je i služba senatora i vitezova za ratne potrebe, što je i obećano.
4. Tiberije je dobio od Države izvanredna ovlaštenja, i postao je glavnokomandujući i svih protu-ustaničkih snaga u Iliriku (*Itaque ut praesidium ultimum res publica ab Augusto duces in bellum poposcit Tiberium*).¹³⁴ Pošto tadašnja rimska politika i

¹³⁴ Vell. II, CXI, 2; Svet. Tib. 16

upravna praksa nije u potpunosti diferencirala vojne i civilne dužnosti, sa izvanrednim ovlaštenjima Tiberije nije bio samo vrhovni vojni komandant na području Ilirika, nego je imao i kompletnu upravu. To je praktično značilo i privremenu suspenziju institucije legata provincije Ilirik.¹³⁵

U zimu 6/7. god. n. e. (kada je došlo do ponovljenog napada na Makedoniju) područje pod kontrolom ustaničkog Saveza je doživjelo svoj vrhunac, i pružalo se od zone sjeverno od *Via Egnatia* pa sve do porječja rijeke Kupe, i od Drave pa sve do jadranske obale, sa tim da su se rimske pozicije još uvijek držale u gradovima kao što su Salona i Narona, možda i Epidaurum i Lissos, te na otocima. Ustanici Savez nije mogao osvojiti jadranske gradove i otoke jer nije raspolagao sa mornaricom. Savezu na čijem čelu su se kao kolegijalne vrhovne vojvode nalazila dvojica Batona (jedan Dezitijatski i drugi Breukin), priključio se i dio ilirskih naroda provincije južno od Drave, uključujući i Delmate i Piruste. Sudeći po veronskom epigrafskom natpisu Rimu su ipak ostali lojalni Liburni i narodnosno jezgro Japoda, dok su se japodske zajednice u širem području Pounja priključile ustaničkom Savezu. Ustanici Savez je raspolagao sa velikom vojnom silom od više od 100 000 – 110 000 boraca, uglavnom u pješadiji ali u konjici. Kao iskusan vojskovođa, Tiberije je rano shvatio da se ustanici Savez Ilirika ne može brzo poraziti, jer su ustanici nakon dostizanja zenita svoje moći, prešli na strategiju koja se sastojala od primjene gerilsko – partizanske vojne taktike i utvrđivanja u niz gradinskih naselja. Radi toga je Tiberije odlučio da primjeni dugotrajnu strategiju iznurivanja u kojoj bi nizom kaznenih ekspedicija nanosio štetu u ljudima i resursima ustanici koji strani. Glavna bojišta na koja je Tiberije prebacio težinu svojih operacija bili su ravni arsko, panonsko područje i sjeverozapadno bojište (zona južno Siscije). Cilj mu je bio da izmori protivnika, i da ga primora na pregovore ili predaju. Ali kako bi mogao da izvede ovu strategiju Tiberije je morao raspolagati sa brojnim i snažnim vojnim snagama. Radi toga su već od 6. god. n. e. započela prebacivanja

¹³⁵ Po Veleju Tiberije je bio vojvoda (*dux*) ovoga rata i vjerojatno ova vojvodska ovlaštenja nisu sadržavala samo vojna pitanja vezana za Ustanak, nego su obuhvatala i kompletnu vlast i upravu nad pobunjenim područjem. Samim tim je logično pretpostaviti da su ona u sebe apsorbirala i ovlaštenja dotadašnjeg provincijskog legata Ilirika. Ali, ako se vrela malo preciznije promatraju, moglo bi se i tvrditi da je u kratkom periodu od izbijanja ustanka pa do dodjele specijalnih ovlaštenja Tiberiju, Valerije Mesalinus ipak smatran legatom Ilirika u institucionalnom i punom kapacitetu. Uostalom da je Mesalinus u tim prvim mjesecima ustanka još smatran legatom Ilirika, možda bi govorila i činjenica da je bio taj koji je zapovijedao sa prethodnicom koja se sukobila sa ustanicima južno od Siscije (*Vell. II, CXII, 1 – 2; Cass. Dio LV, 30, 1 – 2*). U tom slučaju bi bilo sasvim logično da je on bio taj koji je određen da vodi prethodnicu prema ustanici kim snagama. Ipak je oficijelna dodjela specijalnih ovlaštenja za rat u Iliriku donijela novu upravno- zapovjednu situaciju na terenu i činilo se da se uloga Valerija Mesalinusa već u samom početku Ustanka «šaptom» transformirala iz provincijskog legata u jednog od rimskih viših zapovjednika na terenu, zaduženog za određeni dio oružanih snaga i eventualno određeno područje (operativnog djelovanja?). Uostalom, on je već za vrijeme otpočinjanja markomanske kampanje (koja je započela sa glavnim udarom sa prostora Ilirika) bio subordiniran Tiberiju, kao vrhovnom autoritetu kompletne ove operacije. To bi praktično značilo da zvanični provincijskog legata Ilirika, sa svim onim što ta institucija podrazumijeva, praktično više nema bar za naredne dvije godine. U ovom slučaju je nepoznato da li je Valerije Mesalinus nakon dodjele Tiberiju specijalnih ovlaštenja bar formalno zadržao titulu legata Ilirika. Možda Tiberijeva ovlaštenja (nesumnjivo nadređena Valeriju Mesalinusu) nisu apriori isključivala formalno egzistiranje institucije legata Augusta propretora za Ilirik., bar do ljeta 6. god. n. e.

velikog broja trupa sa svih strana Države u Ilirik. Rimljani e u toku ovog troipogodišnjeg rata angažirati po Svetoniju ak 15 legija i isto toliko auksilijarnih snaga, a Velej Paterkul govori i o 10 000 pozvanih veterana i velikom broju “dobrovoljaca” (rije je poglavito o onim oslobo enim robovima koji su unova eni). Na osnovi svih ovih podataka bi se moglo tvrditi da je Rimska država za vrijeme rata u Iliriku angažirala možda ak i do 190 000 vojnika. O zna enju i težini rata dovoljno govori injenica da su se u rimskom zapovjedništvu nalazila skoro sva vi enija imena tadašnje elite. Na osnovi izvorne gra e znamo da su u ratu 6 - 9. god. n. e. od viših rimskih zapovjednika u estvovali i Tiberije, Germanik, Aul Cecina Sever, Valerije Mesalinus, Plaucije Silvan, Marko Lepid, Gaj Vibije Postumije (*Caius Vibius Postumus*). Lucije Apronije (*Lucius Apronius*), a nailazi se po imenu spomenuto i na Lucija Elija Lamija (*Lucius Aelius Lamia*). Mogu e je da su u ratu u estvovali i kasniji namjesnici ilirskih provincija Junije Blez (*Iunius Blaesus*) i Publije Kornelije Dolabela (*Publius Cornelius Dolabella*).

Me utim, strateška zamisao koju je po eo primjenjivati Tiberije, a koja se zasnivala na dugotrajnom ratu iscrpljivanja nije nailazila na oduševljenje kod Augusta. Izbijanje i širenje ustanka je koincidiralo i sa prvom zna ajnijom krizom augustovskog režima, uklju uju i i pojavu gladi i pove anje cijena. Odugovla enje sa ratom se sve više osje alo kao breme koje je ugrožavalo augustovski režim. Veliki gubici i teške borbe su kao posljedicu imale da se sve više po inje javljati i odre ena opozicija Augustovim mjerama, posebice njegovom porodi nom zakonodavstvu. Nakon stabilizacije situacije na zapadnu bojišnicu je stiglo poja anje koje je predvodio Germanik,¹³⁶ sin Druza i Antonije (k erke Marka Antonija i Oktavije) a u kojem se nalazio i Velej Paterkul. Ovo poja anje je trebalo da na borbenu pozornicu dovede novog Augustovog favorita – Germanika koji je i oženio Agripinu Stariju, k erku Agripe i Julije Starije. August se nadao da e Germanik na ilirskom bojištu ste i odre eno iskustvo. Ipak ni prisustvo odlu nijeg, pa i brutalnijeg Germanika nije moglo da naruši Tiberijevu osnovnu stratešku zamisao. Tako su rimske i pomo ne trupe upu ivane u akcije pustošenja, koja su zahvatila uglavnom panonsko podru je i sjeverozapadno bojište. U toku 7. god. n. e. ustani ke snage su se utvrdile na ...*monte Claudio*...., vjerojatno brdsko – planinskom pojasu današnje središnje Slavonije (Psunj – Papuk – Krndija - Dilj). Ipak za 7. god. n. e. je najvažnija velika ofanzivna akcija koja je pokrenuta sa isto ne bojišnice, na koju je bio došao Marko Plaucije Silvan (*Marcus Plautius Silvanus*) dovode i trupe iz Azije. Plaucije Silvan i Cecina Sever su pokrenuli veliki broj trupa (pet legija, auksilijarne jedinice, Tra ane), sa kojima su se trebali probiti kroz panonsko podru je sjeverno od Save i spojiti se sa zapadnom bojišnicom. Ve na po etku svoga pokreta, kada su se vojnici nalazili u privremenom logoru kod Vulkajskih mo vara (srednji tok rijeka Bosuta - Vuka) rimske i pomo ne trupe su bile iznenada napadnute od velike mase ustanika. Bitka koja je uslijedila po svojim karakteristikama i po

¹³⁶ Prije svoje adopcije 4. god. n. e. *Nero Claudius Germanicus*, a poslije ulaska u porodicu Julija Cezara *Germanicus Julius Caesar*

broju angažiranih snaga spada u red ve ih bitaka rimske vojne povijesti. Opis bitke daju i Velej Paterkul i Kasije Dion. Prilikom napada ustani kih snaga, pomo ne i tra ke jedinice su bile potu ene i natjerane u bijeg i situacija je postala vrlo opasna po rimsku stranu. Izgleda da su i sami rimski zapovjednici Plaucije Silvan i Aul Cecina pred samu bitku po inili niz takti kih previda. Situaciju kod Vulkajskih mo vara spasili su sabranost, hrabrost, vrline i sposobnost obi nih vojnika-legionara. Oni nisu samo uspjeli izdržati ustani ke juriše nego su izvršili i kontra-napad i tako izvukli pobjedu iz o ajne situacije i ujedno spasili svoje zapovjednike od sramote poraza. Nakon toga je isto na borbena grupa mogla da nastavi nastupanje prema Tiberiju u Sisciji. I u jesen 7. god. n. e. došlo je do spajanja dviju velikih borbenih grupa rimskih oružanih snaga, i kreiranja privremenog tabora sa enormnim vojnim sastavom. U njemu su se tako nalazile vojne snage od ukupno deset legija (pet Tiberijevih i pet Cecinih i Silvanovih), više nego 70 kohorti, 10 ala konjaništva, i više nego 10 000 veterana, i veliki broj dobrovoljaca i brojno konjaništvo tra kog kralja. Nakon toga, Tiberije je trupe ponovo razdvojio i one iz isto ne borbene grupe je vratio natrag, uz eskort trupa sa zapadne bojišnice. Ovim prolaskom velike mase vojnika dodatno je razarano panonsko podru je sjeverno od Save. Nakon toga se Tiberije vratio u Sisciju i vojsku rasporedio u zimovališta. Više – manje podudarno sa ovim periodom i Germanik je pobijedio Mezeje.

U 8. god. n. e. kona no je došlo do realiziranja Tiberijeve dugoro ne strategije sa pojavom pukotina u ustani kom Savezu. Teško dvoipogodišnje ratovanje je doprinijelo da se na ustani koj strani, izloženoj ubita nom i stalnom uništavanju resursa i ljudi, po ne pojavljivati demoraliziranost, pa i defetizam i kalkulanstvo. Tada se i pokazuje, i pored nastojanja Batona Dezitijatskog (koji je bio idejni tvorac Saveza i njegov najodaniji reprezent), da su centrifugalne sile i unutarnji partikularizmi i pojedina ni ipak bili još uvijek i previše izraženi da bi se Savez mogao smatrati koherentnom i prepoznatljivo i funkcionalno jedinstvenom silom. Prvi koji je pokušao da izna e neki partikularni izlaz iz ove situacije bio je izvjesni lokalni poglavica iz podru ja južno od Siscije po imenu Skenobard. On je stupio u kontakt sa Manijem Enijem (*Manius Ennius*) komandantom rimskog garnizona u Sisciji radi eventualne promjene strane u sukobu, ali kako izgleda ovaj pokušaj konspiracije nije uspio. Ipak sljede a konspiracija koju je jedan od poglavara ustanka imao sa Tiberijem e imati mnogo teže i gore posljedice i uveliko e predestinirati dalji tok ustanka.

Još u toku 8. god. n. e. vrhovni vojvoda Baton Breu ki je stupio u tajne pregovore sa Tiberijem. Batonu Breu kom, koji je bio najvažniji zapovjednik ustani kog Saveza u panonskom podru ju je sigurno bilo dosta rata, koji je nanio do tada golemu štetu južnoj Panoniji. On je bio i stariji od Batona Dezitijatskog i sigurno je bio manje sklon nastavku sukoba, i naklonjeniji pregovorima i kompromisu. Tiberije je ovu situaciju vrlo diplomatski umješno iskoristio. Njemu je bilo u interesu samo da podijeli ustani ki Savez i iz rata izbac i panonsku komponentu ustanku, i u cilju toga bio je spreman na dosta ustupaka Batonu Breu kom. Ipak Baton Breu ki se u svome naumu predaje morao suo iti sa jakom

opozicijom unutar Breuka i panonskih ustanika. Opoziciju predaji i sporazumu sa Rimljanima predvodio je Pines, koji je ina e bio kralj Breuka. Baton Breu ki se obra unao sa Pinesom, tako što ga je uhapsio i isporučio Rimljanima. Sa svoje strane je izvršio 3. VIII. 8. god. n. e. simboli ku predaju panonskih trupa Tiberiju i Rimu na obali (u donjem toku) rijeke Bosne (*...apud flumen nomine Bathinum...*).¹³⁷ Ovaj podatak se nalazi u djelu Veleja Paterkula (koji je bio neposredni svjedok navedenih zbivanja na rijeci Bosni) i rije je o najstarijem do sada poznatom podatku u kome se spominje drevno bosansko ime (ali za rijeku, ne za zemlju). Za uzvrat što je napustio ustani ki Savez, Tiberije je ostavio Batonu Breu kom autonomiju i dopustio mu da vlada nad Breucima. Bez obzira na eliminiranje Pinesa, Baton Breu ki se ipak suo io sa tim da je morao potv rivati svoj autoritet u nizu breu ko – panonskih zajednica (jer je bilo dosta neslaganja sa njegovom oportunisti kom politikom i uzurpacijom vlasti). Za to vrijeme Baton Dezitijatski je odlučio da kazni izdaju i kolaboraciju sa neprijateljem i pripremio je brzu akciju, kako bi povratio Panoniju u ustani ki tabor. U jesen 8. god. n. e. sa brojnim i snažnim trupama je iz dinarskog pojasa brzo i iznenadno prodro u južnu Panoniju, postavio je klopku Batonu Breu kom (koji je obilazio navedeno podru je kako bi potv riva svoju vlast) i pobijedio ga je u bici. Baton Breu ki se sklonio u obližnje gradinsko naselje, koje je Baton Dezitijatski dao opsjedati (vjerojatno u današnjem tuzlanskom podru ju). Ubrzo su sami stanovnici naselja izru ili nekadašnjeg vrhovnog vojvodu ustani kog Saveza drugom vrhovnom vojvodi Batonu Dezitijatskom. Nakon toga je Baton Dezitijatski sazvaovojni ku/narodnu skupština koja je trebala suditi i presuditi Batonu Breu kom pod optužbom za izdaju. Vojni ka/narodna skupština je izglasala smrtnu kaznu i Baton Breu ki je na licu mjesta pogubljen. Nakon toga došlo je do ponovnog podizanja Panonije na ustanak, ali je uslijedila brza i u inkovita reakcija trupa pod zapovjedništvom Plaucija Silvana i došlo je do sloma organiziranog otpora u panonskom bazenu. Baton Dezitijatski uvidjevši rasulo panonskog fronta, povukao se sa preostalim jedinicama u dinarsko podru je, pri tome dodatno utvr uju i strateške ta ke na prvoj bojišnoj liniji kako bi sprije io dublji rimski prodor u unutrašnjost dinarskog pojasa.

Pad Panonije, i u Rimu i u Italiji je do ekan kao obnova augustovskog režima, koji je po eo da se nagriza uslijed teško e dugog rata i krize koja je se tada pojavila. Ustanak je na svjetlo dana vrlo brzo na svjetlo dana iznio sve negativnosti i proturje ja toga sustava, a po ela su se javljati i nezadovoljstva augustovskom politikom i zakonodavstvom, posebno porodi nim zakonima. Upravo radi toga je pobjeda u Panoniji bila veliko olakšanje za ve ostarjelog Augusta, koji je po etkom Ustanaka doživio i vrlo neugodno preslagavanje odnosa u sopstvenoj familiji, koje je završilo protjerivanjem Agripe Postuma (jedinog preostalog Augustovog biološkog unuka). Kako bi se pobjeda pokazala i stanovništvu Rima i Italije, u prijestolnicu je pozvan pobjednik Tiberije kojem je prire en veli anstven

¹³⁷ *Vell.* II, CXIV, 4; *CIL* X, 6638 : III C TI AVG IN LYRICO VIC; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en

do ek. Izgleda da je August smatrao da je padom Panonije teži dio posla uspješno završen i da je obra un sa ustanicima u dinarskom pojasu tehni ko pitanje koje se može izvesti bez ve ih teško a.

Zapovjedništvo na terenu je prakti no preuzeo Germanik, koji je u kasnu zimu i rano prolje e 9. god. n. e. zapo eo ambicioznu ofanzivu u široj zoni Pounja, kojom je namjeravao razbiti odbrambenu liniju i prodrijeti u ustani ku unutrašnjost i tako se ovjekovje iti kao onaj koji je ugušio ustanak. Me utim, stvari su se odvijale znatno teže po Germanikove želje. Za razliku od Tiberija koji je štedio svoje vojnike, vodio strpljivu politiku i duboko promišljene borbene operacije, Germanik kao znatno mla i je želio brzu pobjedu i nije se previše obazirao na žrtve. Germanikova Pounjska operacija se na osnovi podataka Kasija Diona uglavnom zasnivala na zauzimanju gradinskih naselja Splonum, *Raetinum* i Seretion. Iako je uspio da zauzme ova tri naselja, Germanikove trupe su pretrpile goleme gubitke, posebno prilikom bitke za *Raetinum* gdje su se ustanici bili poslužili jednom vrlo vještom varkom kojom su izbacili iz stroja prvi napada ki ešalon. Gubici u vojnicima, resursima i vremenu su bili toliki da je ofanziva prekinuta, a po ela su se javljati i vojni ka nezadovoljstva na granici sa otvorenom bunom. Radi toga se Tiberije povratio na zapadnobalkansko ratište. On je reorganizirao trupe, i pripremio ih za kona ni udar na preostalo ustani ko podru je. Nova ofanziva je zapo ela po etkom ljeta 9. god. n. e., i izvodila se sa velikim brojem trupa sinkronizirano iz tri pravca. Jednom je zapovijedao Marko Lepid, drugom Plaucije Silvan a tre u je imao pod neposrednim svojim zapovjedništvom i u njoj se nalazio i Germanik. Plaucije Silvan je predvodio napad isto nim pravcem i kretao se duž isto nih dijelova Ilirika, Tiberije je zajedno sa Germanikom vodio trupe zapadnim dijelom Ilirika i njihov cilj je bilo uništavanje središnjeg vodstva ustanka na elu sa Batonom Dezitijatskim i izbijanje u zale e Salone, a Marko Lepid je sa svojom kolonom nadirao središnjem pravcem pa sve do doline Neretve. Dok su Silvan i Lepid savladavali lokalne ustani ke zapovjednike i njihove snage, Tiberije i Germanik su pratili Batona Dezitijatskog do u dubinu ustani kog podru ja, ali ga nisu uspijevali zarobiti. Negdje na putu prema jadranskom zale u, od glavnine Tiberijevih trupa se odvojio dio vojske na elu sa Germanikom koji je upu en u podru ju današnje središnje i Gornje Bosne.

Baton Dezitijatski se utaborio u delmatskom uporištu Andetrij (sjeverno od današnjeg Splita), gdje je ubrzo stigao i Tiberije sa svojom vojskom. Vidjevši bezizlaznu situaciju i slom organiziranog otpora ustani kog Saveza i u dinarskom pojasu, Baton Dezitijatski je stupio u pregovore sa Tiberijem. Me utim, Delmati stacionirani u Andetriju su odbili sporazum i predaju i nastavili su sa otporom, pa je Baton Dezitijatski sa svojom neposrednom pratnjom napustio Andetrij i sklonio se u okolno podru je. Nakon toga je došlo do vrlo teške bitke za Andetrij, u kojoj je Tiberije, i pored nezgodne takti ke pozicije (ustani ke snage su se nalazile i u okolici, a ne samo u utvr ene u Andetriju) u kojoj se nalazio, ipak pobijedio. Posljednja ve a bitka u ustanku se desila kod legendarne Ardube, gradinskog naselja koje još uvijek nije lokalizirano. Arduba je bila posljednje preostalo

ustani ko uporište u koje se sklonio i veliki broj izbjeglica, ali i prebjega koji su iz redova rimske armije (uglavnom iz reda tzv. „dobrovoljaca“, auksilijara i pla enika) prešli na stranu Ilira. Ove prebjega su Rimljani smatrali obi nim dezerterima. Pred Ardubu je sa velikom vojskom stigao Germanik. Muškarci Ardube su odlu ili da se mirnim putem predaju Germaniku, emu su se suprotstavili ovi prebjegi, jer za njih po rimskim zakonima ne bi bilo nikakve milosti. Ali, žene Ardube za razliku od svojih muškaraca, pridružile su se prebjegima i odbile su predaju, jer su one žudjele za slobodom i bile spremnije da pate i podnesu bilo koju drugu sudbinu nego da padnu u ropstvo. U Ardubi je izbila surova unutrašnja borba i prebjegi su u njoj bili nadja ani i zarobljeni, i samo su neki od njih uspjeli da pobjegnu. Ali žene Ardube nisu se željele pokoriti ni volji Rimljana ni željama muškaraca Ardube koji su sada mislili samo kako da sa uvaju vlastite žive glave. I u tim trenucima žene Ardube su pokazale jedno od najve ih herojstava u historiji ovje anstva jer su sa svojom djecom skakale ili u vatre koje su plamtile Ardubom ili su se strmoglavile u rijeku koja je tekla ispod Ardube.

Vidjevši kona an kraj Baton Dezitijatski se u septembru 9. god. n. e. predao Tiberiju. Na upit rimskog vojskovo e i budu eg cara zašto su se pobunili Baton Dezitijatski je odgovorio;“Vi (Rimljani) ste krivi za ovo, vi ste poslali za uvare vaših stada ne pse ili pastire, nego vukove»”. Time je i zvani no završen Veliki Ilirski ustanak koji je Svetonije nazvao najtežim ratom nakon punskih ratova, i koji je do krajnjih granica napregao augustovski režim u njegovoj posljednjoj deceniji. Pojedine manje grupe su se i dalje nastavljale suprotstavljati rimskom vlasti, ali e vremenom ta akcija i u Panoniji i u dinarskom pojasu sve više li iti na hajdu iju i razbojni ku djelatnosti (*latrones*).¹³⁸

¹³⁸ Kasije Dion govore i o padu ustani ke Panonije u jesen 8. god. n. e., navodi da su i nakon sloma organiziranog otpora u panonskom bazenu djelovale pojedine grupe hajduka, ujedno konstatiraju i da se fenomen hajdu ije posebno isti e kod ovih naroda (misli na stanovnike ilirskih zemalja). *Cass. Dio LV, 7*. Kasije Dion je bio namjesnik Dalmacije 224 - 226. god. n. e. (prije je bio namjesnik Afrike), a Gornje Panonije (*Pannonia Superior*) 226 - 228. god. n. e., pa je sigurno imao dobar uvid u sigurnosno stanje u ovim provincijama, koje nije bilo na zadovoljavaju em nivou. I njegov otac M.Kasije Apronijan (*M. Cassius Apronianus*) bio namjesnik Dalmacije vjerojatno 185 god. n. e. Iako se Dionov podatak direktno odnosi na panonski bazen, hajdu ka djelatnost razbijenih ostataka nekadašnje ustani ke sile, se sigurno odvijala i na dinarskom pojasu. Ta hajdu ija u prvo vrijeme nije imala samo razbojni ki karakter, nego je treba promatrati i kao neku vrstu otpora lokalnih peregrinskih zajednica. Hajdu ke grupe su, kako bi mogle djelovati, morale uživati podršku i kod odre enih slojeva civilnog stanovništva koje im je služilo kao jataci. Na udaru hajduka su se nalazili Rimljani i drugi stranci, ali mogu e i oni domorodci koji su postajali romanofilski rapoloženi ili su aktivno i otvoreno sara ivali sa rimskom upravom. Borba protiv hajduka u ilirskim zemljama nije nimalo jednostavna. Brdsko-planinski karakter Gornjeg Ilirika sa gustim šumama, kao i slaba saobra ajna mreža (bez rimskih puteva u unutrašnjosti) su bili savšeni habitus za male skupine hajduka i njihove operacije. I Donji Ilirik je pružao dobre uvjete za hajdu ku aktivnost, sa svojim sporadi nim brdsko-planinskim zonama, ali i šumskim i mo varnim pojasevima u samim panonskim ravnicama. Ta slabija sigurnosna situacija u ilirskim provincijama je vjerojatno prvih godina nakon Ustanka, u prili noj mjeri zaokupljala provincijske i lokalne vlasti i njihov represivni aparat. Glavni nosilac borbe protiv hajdu kih skupina su u u tim godinama bile tamo još uvijek prisutne vojne jedinice i garnizoni legijskog ili auksilijarnog karaktera. Ina e e organizirana razbojni ka (hajdu ka) djelatnost na prostorima ilirskih provincija biti kroni ni problem i u narednim periodima. O hajdu iji na tlu ilirskih provincija v. Mesihovi , 2009 A.

Nesumnjivo je Veliki Ilirski ustanak bio prilično traumatičan za tadašnje stanovnike Zapadnog Balkana (pa i za samu Rimsku državu). Iz troipogodišnjeg rata, Ilirik i njegove domorodačke politije su izašle sa velikim stupnjem pretrpljenog razaranja i pustošenja te ljudskim i materijalnim gubicima. Demografski pad je bio izniman, i procjena gubitaka u ljudstvu kod ustanika je bila iznosila možda i preko 30 % (ubijeni, odvedeni u ropstvo, umrli uslijed neborbenih posljedica rata), dok bi kod pojedinih naroda kao Dezitijska i Pirusta ovaj procenat bio i znatno veći i možda se kretao oko 50 %. Ovakvi veliki gubici nisu nikada više zabilježeni u historiji ratovanja na Zapadnom Balkanu.¹³⁹ Uz vidljivo proričanje ene populaciju, i domorodačka elita je prilično stradala, pa se pored pogibija, jedan njen dio našao i u zarobljeništvu. Infrastruktura Ilirika južno od Drave je bila uništena, uključujući i veliki broj naselja koja su zauvijek nestala. Veliki broj domorodačkih gradinskih naselja je bio uništen, domicilni privredni kapaciteti (uglavnom stočarstvo) su bitno smanjeni. Domorodačka infrastruktura, kao i ona koju su izgradili rimska vlast i kolonisti u unutrašnjosti prije 6. god. n. e. bili su u potpunosti razoreni. U kasnom ljetu i prvim danima jeseni, ilirske zemlje (posebno one u dinarskom pojasu) bile su prepune okupacionih trupa, da bi se tek nakon dolaska vijesti o Teutoburškoj katastrofi (u jesen 9. god. n. e.) već dio legija pokrenuo prema zapadnim provincijama i frontu na Rajni. Okupacione trupe su se gotovo sigurno logistiki opskrbljivale na poražene populacije. Nisu samo domorodačke zajednice stradale, jer su u velikoj mjeri stradali i kolonisti i drugi stranci, doseljeni u kontinentalnu unutrašnjost za vrijeme prvog razdoblja rimske vladavine od 33. god. p. n. e. do 6. god. n. e. Stranci (kolonisti, veterani, trgovci, avanturisti ... itd...) su najviše nastradali za vrijeme samog izbijanja Ustanaka i njegovog širenja. Nesumnjivo je bitno potrebni veliki naponi kako bi se prostor Ilirika obnovio. Razdoblje ustanaka je predstavljalo i konačni raskid Ilirika sa prahistorijskim i protohistorijskim tradicijama i konačan ulazak u historijsko doba. Sa septembrom 9. god. n. e. je tako završio 238 godišnji ilirski otpor Rimu.¹⁴⁰

Ipak i pored nekih stradanja Tiberije je od predaje Batona Dezitijskog nastupio sa pomirljivom politikom. Domorodačke autonomne peregrinske *civitates* nisu ukinute niti uništene, pa su tako svoje postojanje nastavile i dezitijska i delmatska i breuška i mezejska i ostale domorodačke politije. Naravno, stupanj njihove autonomije je smanjen, a kontrola rimskih vojno – civilnih dužnosnika povećana. Eksploatacija domaćih resursa je nastavljena, o čemu slikovito govori Florov podatak o namjesniku Postumiju koji je obnovio iskorištavanje rudnih bogatstava Dalmacije. Ipak, uvidješi ranije greške rimske uprave, Tiberije je vjerojatno pristupio i određenim reformama koje su za cilj imale poboljšanje rimske uprave i olakšavanje tereta koje je moralo podnositi domaća

¹³⁹ O to demografskom stanju ilirskih zajednica u I. st. n. e. v. Mesihovi, 2007:741 - 772

¹⁴⁰ *Joseph, Bello iud.*, II, XVI, 4 : "A Dalmatinci, koji su toliko puta svoju slobodu branili, i posle svakog poraza samo skupljali snagu za nove ustanke, zar oni sada ne miruju potpuno, i to samo pod jednom rimskom legijom."

stanovništvo.¹⁴¹ To je uključivalo i poštovanje domorodačkih *civitates*, ali i pokušaje približavanja i usmjeravanja tekovina grčko – rimske mediteranske civilizacije do u dubinu ilirskih zemalja. U tom kontekstu je potrebno promatrati i dolazak legata Publija Kornelija Dolabele, čija je namjesnička uprava u Gornjem Iliriku/Dalmaciji od 14. do 20. god. n. e. predstavljala jedno od boljih perioda u turbulentnoj i poglavito nesretnoj historiji Zapadnog Balkana, i koju su obilježili veliki i monumentalni infrastrukturni radovi, obnova Provincije i kultiviranje domorodačkog načina života. Radi nenadane katastrofe u Germaniji,¹⁴² Tiberijev trijumf nad Ilirikom je odgođen sve do kraja 12. ili početak 13. god. n. e. i u njemu su izloženi zarobljenici, uključujući i Batona Deziatijaskog, ratni plijen i slikovne prikaze pobjeđene zemlje. Baton Deziatijaski je nakon svoje predaje izgleda imao dostojan odnos od strane rimskih dužnosnika, u prvom redu Tiberija. Nakon trijumfa Baton Deziatijaski je interniran u italijanski grad Ravenu, sa dovoljno darova i bogatstva koje mu je pružio Tiberije i koji su mu omogućili relativno luksuzan i udoban boravak u Italiji.

¹⁴¹ Pošto se Tiberije, kao glavni rimski vojni zapovjednik u zadnje dvije decenije augustovskog režima, najviše suočavao sa posljedicama loših upravljanja nad provincijama, on je za vrijeme svoje vladavine preuzeo na sebe i reguliranje i stvaranje snošljivijih i prihvatljivijih uvjeta koji su mogli garantirati stabilnost i funkcionalnost Države i provincija.

¹⁴² Samo par dana nakon predaje Batona Deziatijaskog, u Teutoburškoj šumi u Germaniji su uništene tri rimske legije pod zapovjedništvom zlosretnog Kvintilija Vara. Ali Rimski Država, nakon teškog trogodišnjeg rata sa pobunjenim Ilirima, nije raspolagala ni sa dovoljno ljudstva, ni potencijala, a ni volje da u imperijalno okrilje vrati pobunjene Germane. Osloboditelj Germanije i nacionalni heroj Njemačke Arminije iz naroda Heruska je tako uspio u svome naumu, jer se Tiberije, Augustov posinak i budući nasljednik odlučio samo na saniranje štete na obalama Rajne, ali ne i na opsežnu operaciju ponovnog osvajanja Germanije između rijeka Rajne i Labe. Tako su Veliki Ilirski ustanak i bitka u Teutoburškoj šumi bili i simbolička prekretnica u vođenju rimske vanjske politike sa ofenzivnog na defanzivni karakter. Ali za razliku od Rajne i germanskih zemalja koje su skoro odmah sljedećih decenija kontinuirano proveli u ratnom stanju (sa nizom rimskih pohoda istočno od Rajne), ilirski prostor od Jadrana do Dunava je ušao u doba pacifikiranja, reguliranja odnosa, obnove, ali i odvijanja zamašnjih pretvorbenih projekata.

3. Legati Gornjeg Ilirika od završetka Velikog Ilirskog ustanka do 42. god. n. e.

3.1 Podjela provincije Ilirik¹⁴³

Provincija Ilirik (*provincia Illyricum*) je na prijelazu dviju era zahvatala kompletno podru je Zapadnog Balkana i pružala se kroz panonsko podru je sve do Dunava. Nakon samo jedne decenije, literarna i epigrafska izvorna gra a potvr uje postojanje sada dvije provincije nastale disolucijom nekada jedinstvene Provincije ili bar separacijom jednog dijela njene teritorije. Ali ta ista izvorna gra a koja potvr uje postojanje dviju provincija, ne daje nikakvih direktnih podataka o vremenu oficijelne disolucije, razlozima i procesu same separacije.

Govore i o razdoblju pobune panonskih¹⁴⁴ i rajnskih legija 14. god. n. e., neposredno nakon preuzimanja vlasti od strane Tiberija, Velej spominje i Publija Kornelija Dolabelu kao osobu koja upravlja primorskim dijelom Ilirika (*Cuius curam ac fidem Dolabella quoque, vir simplicitatis generosissimae, in maritima parte Illyrici per omnia imitatus est...*).¹⁴⁵ Iako nije precizno re eno da je Dolabela legat primorskog Ilirika, jasno je iz konteksta itavog Velejevog pasusa da je on upravo to. To bi zna ilo da stvarno 14. god. n. e. postoji nova upravna jedinica u statusu rimske carske provincije a koja obuhvata primorski Ilirik (odnosno podru ja koja gravitiraju dinarsko – jadranskom pojasu). Za istu godinu, u istom odjeljku ali nešto prije u samom tekstu, Velej spominje i Kvinta Junija Bleza (*Quintus Junius Blaesus*), a za kojeg se zna (na osnovi podataka Tacita i Kasija Diona) da je u tome periodu bio namjesnik podru ja na kojem je došlo do pobune panonske armije.¹⁴⁶ Po Veleju Paterkulu pobunile su se «...*legiones, quae in Illyrico erant*» (legije koje su u Iliriku bile).¹⁴⁷ Me utim, pošto znamo da je primorski Ilirik (u kojem su tada kao stalni legijski garnizon bile stacionirane VII. i XI. legija) bio tada miran, zna i da je i po Veleju (iako on to izri ito ne kaže) postojao neki drugi Ilirik, kao neka druga zasebna cjelina u odnosu na primorski Ilirik. Tacit, koji svoje Anale piše znatno kasnije u odnosu na Veleja, je konkretniji u terminološkom odre enju pobunjenih legija i upravno –

¹⁴³ O tome v. Mesihovi , 2010; Isto, 2010 B:100 – 104.

¹⁴⁴ Panonski legijski garnizon 14. god. n. e. su sa injavale VIII. *Augusta*, VIII. *Hispana* i XV. *Apollinaris*

¹⁴⁵ *Vell.* II, CXXV, 5

¹⁴⁶ *Vell.* II, CXXV, 1 – 5; *Tac. Ann.* I, 16 - 30; 46 - 47; 52; *Cass. Dio* LVII, 4

¹⁴⁷ *Vell.* II, CXXV, 1

provincijalnog područja na kojem su bile stacionirane.¹⁴⁸ Za njega su se pobunile panonske legije (odnosno panonska armija) u Iliriku (...*in Illyrico.... Pannonicos exercitus*).¹⁴⁹ Tacitovo vrelo za opis pobune panonskog legijskog garnizona 14. god. n. e. sigurno je za nominiranje provincije u kojoj se nalaze panonske legije upotrebljavalo tadašnji oficijelni naziv. Kasije Dion, koji u svome djelu ne koristi naziv Ilirik za provinciju koja postoji početkom nove ere, kaže da se pobunila panonska armija (Ἐὐμὲν ἰλίρην ἰσχυρὰν).¹⁵⁰

Bitno svjedočanstvo o disoluciji i oficijelnim imenima separiranih provincija u najranije doba njihove funkcionalne egzistencije nude i dva epigrafska spomenika nastala u doba Dolabeline uprave. Tako se službeni naziv provincije vjerojatno nalazio zapisan i na natpisu *CIL* III, 1741 iz Cavtata/Epidaura koji su *civitates* provincije Gornji (H)ilirik posvetili legatu propretoru P. Korneliju Dolabeli. Sudeći po ovom natpisu Dolabela je upravljao provincijom koja je nosila oficijelni naziv Gornji Ilirik (*Illyricum Superior*; kasnije nazvan Dalmacija/*Dalmatia*), pa je logično očekivati da je drugi dio Ilirika (koji obuhvata panonski bazen južno od Dunava) i koji je postao zasebna provincija nosi oficijelni naziv Donji Ilirik (*Illyricum Inferior*; kasnije nazvan Panonija/*Pannonia*). Pošto su obje nove provincije upravljaju legati i u njima se nalaze znatne vojne snage, one su od jedinstvene provincije Ilirik, naslijedile i status “carskih” provincija. Na solinskom natpisu *CIL* III, 3198a (p 2275, 2328,19) = *CIL* III, 10156 = *CIL* III, 3200 (p 2328,19) = *CIL* III, 10158 = *ILJug* I, 262 (sa datacijom 16/17. god. n. e.) govori se da se jedna od cesta izgrađenih za vrijeme uprave Dolabele pružala od kolonije Salone...*ad fines provinciae Illyrici ...cuius viae millia passus sunt CLXVII*. Po natpisu ovu cestu su izgradili veksilijari VII. i XI. legije, znači iz sastava gornjoilirskog/dalmatinskog garnizona. Po ovome se vidi da granicu Dolabeline provincije sa ilirskim imenom, a do koje ide ova cesta treba tražiti znatno južnije od vanjske, sjeverne granice nekada jedinstvene provincije Ilirik.¹⁵¹

Izvorna građa, posebno epigrafska, a zatim i literarna (u prvom redu Velej Paterkul¹⁵² i Tacit¹⁵³) kada govori o dvije provincije nastale disolucije jedinstvene provincije Ilirik u prvo vrijeme njihove egzistencije jasno spominju njihovo “ilirsko ime”. To pokazuje da su

¹⁴⁸ O odnosu ilirskog prema panonskom i dalmatinskom u Tacitovim Analima v. Mesihovi, 2007:118–119.

¹⁴⁹ *Tac. Ann.* I, 46–47; 52.

¹⁵⁰ *Cass. Dio* LVII, 4, 1

¹⁵¹ Ta točka bi se nalazila na 167 rimskih milja (između 245 – 251 km, zavisno na koliko određivali rimsku milju u modernim dužinskim mjerama) od Salone.

¹⁵² *Vell.* II, XCIX, 5; CXII, 2; CXVI, 3; CXXIII, 1, CXXV, 1; 5.

¹⁵³ *Tac. Ann.* I, 5; 46; 52. U I. knjizi Tacitovih Analisa (16; 31; 52) izraz panonski se uglavnom koristi kao naziv za legije/armiju koja se pobunila 14. god. n. e. u Iliriku, dok se samo na jednom mjestu (47) koristi izraz Panonija.

izrazi Gornji i Donji Ilirik u to vrijeme bili oficijelnog karaktera za dvije nove provincije. To što u sebi nose i termin Ilirik, jasno pokazuje da su one nastale u isto vrijeme.¹⁵⁴

Na elno gledano provinciji Gornji Ilirik su pripale oblasti i *civitates* dinarskog i primorskog pojasa, a Donji Ilirik je dobio panonske oblasti i porje ja Save, Drave i Dunava. Provincija Gornji Ilirik se sastojala od tri konventa (*conventus*). Na osnovi *Naturalis historia* (139 - 144) od Plinija Starijeg unutarnji raspored u Gornjem Iliriku je izgledao na sljede i na in :¹⁵⁵

- a) Skardonitanskom konventu su pripadali Japodi i 14 liburnskih *civitates* (*Liburnorum civitates XIII*).
- b) Salonitanskom konventu su pripadali Delmati, Deuri, Dicioni, Mezeji, Sardeati.
- c) Naronitanskom konventu su pripadali Kerauni, Daorsi, Dezitijati, Dokleati, Deretini, Deremisti, Dindari, Glindicioni, Melkumani, Naresi, Scirtari, Sikuloti, Vardaei/Ardijejci, Ozueji, sjeverni Partheni, Kavi, Hemasi, Astiti, Arinisti, Labeati, Pirusti... itd.).¹⁵⁶

¹⁵⁴ To se može uporediti sa podjelom Panonije 103. god. n. e. na Gornju (*Superior*) i Donju (*Inferior*) Panoniju, te Mezije (za cara Domicijana) isto na Gornju i Donju. Prakti na priroda Rimljana vjerojatno se nije puno zamarala sa nominiranjem novih provincija, te je u slu aju podjele nekada jedne provincije na dvije esto koristila termine *Superior* i *Inferior*.

¹⁵⁵ Plinije Stariji je koristio rezultate zvani nog popisa iz sredine I. st. n. e., ali može se sa velikom vjerojatno om smatrati da je raspored peregrinskih *civitates* po konventima iz sredine I. st. n. e., identi an sa stanjem iz druge decenije nove ere. O analizi podataka Plinija Starijeg o Zapadnom Balkanu, instituciji dekurijske i vrelima koje je on koristio v. Mesihovi , 2007:51 – 55; 277 – 283; Isto, 2011:13; Isto, 2011 E.

¹⁵⁶ *Plin. NH* , 139 – 144 : “139. *Arsiae gens Liburnorum iungitur usque ad flumen Titium. pars eius fuere Mentores, Himani, Encheleae, Bulini et quos Callimachus Peucetios appellat, nunc totum uno nomine Illyricum vocatur generatim. populorum pauca effatu digna aut facilia nomina. conventum Scardonitanum petunt lapides et Liburnorum civitates XIII, ex quibus Lacinienses, Stulpinos, Buristas, Olbonenses nomine non pigeat. ius Italicum habent ex eo conventu Alutae, Flanates, a quibus sinus nominatur, Lopsi, Varvarini immunesque Asserates, et ex insulis Fertinates, Curictae. 140. cetero per oram oppida a Nesactio Alvona, Flanona, Tarsatica, Senia, Lopsica, Ortoplinia, Vegium, Argyrunum, Corinium, Aenona, civitas Pasini, flumen Telavium, quo finitur Iapudia. insulae eius sinus cum oppidis praeter supra significatas Absortium, Arba, Crexi, Gissa, Portunata. rursus in continente colonia Iader, quae a Pola CLX abest, inde XXX Colentum insula, XLIII ostium Titi fluminis. 141. Liburniae finis et initium Dalmatiae Scardona in amne eo XII passuum a mari. dein Tariotarum antiqua regio et castellum Tariona, promunturium Diomedis vel, ut alii, paeninsula Hyllis circuitu C, Tragurium civium Romanorum, marmore notum, Siculi, in quem locum Divus Claudius veteranos misit, Salona colonia ab Iader CXII. 142. petunt in eam iura viribus discriptis in decurias CCCXLII Delmatae, XXV Deuri, CCXXXVIII Ditiones, CCLXVIII Maezei, LII Sardeates. in hoc tractu sunt Burnum, Andetrium, Tribulium, nobilitata proeliis castella. petunt et ex insulis Issaei, Solentini, Separi, Epetini. ab his castella Petuntium, Narestae, Oneum. Naronia colonia tertii conventus a Salona LXXX p., adposita cognomins sui fluvio a mari XX p. M. Varro LXXXVIII civitates eo ventitasse auctor est: 143. nunc soli prope noscuntur Cerauni decuriis XXIII, Daversi XVII, Desititates CIII, Docleatae XXXIII, Deretini XIII, Deraemistae XXX, Dindari XXXIII, Glinditiones XLIII, Melcumani XXIII, Naresi CII, Scirtari LXXII, Siculotae XXIII populoresque quondam Italiae Vardaei non amplius quam XX decuriis. praeter hos tenere tractum eum Ozuaei, Partheni, Cavi, Haemasi, asthitae, Arinistae. 144. a Narone amne C p. abest Epidaurum colonia. ab Epidaurum sunt oppida civium Romanorum Rhizinium, Acruium, Butuanum, Olcinium, quod antea Colchinium dictum est, a Colchis conditum, amnis Drino superque eum oppidum civium Romanorum Scodra ab mari XVIII, praeterea multorum*

Donjem Iliriku, odnosno Panoniji isto po *NH* su pripadali : Sereti, Serapili, Jasi, Andizeti, Kolapijani, Breuci, Arvijati, Azali, Sirmijci i Amantini, Belgiti, Katari, Kornakati, Eravisci, Herkunijati, Latobici, Oserijati, Varcijani, Taurisci, Skordisci.¹⁵⁷ Za razliku od Gornjeg Ilirika, sjevernija panonska provincija je bila etni ki mozaik poglavito iliro-panonskih i keltskih zajednica. Zanimljivo je napomenuti da je grani na linija koju su Rimljani uspostavili izme u dvije ilirske provincije najprirodnija granica na Zapadnom Balkanu u toku njegove historije.¹⁵⁸ Radi toga i nije udo da je rije o upravno – teritorijalnoj granici koja je najduže trajala u historiji Zapadnog Balkana. Uostalom, radi te svoje zemljopisne prirodnosti, provincija Gornji Ilirik/Dalmacija je bila i upravno - administrativna pojava koja najduže nije mijenjala niti modificirala svoje teritorijalni obujam za vrijeme cjelokupne historije na Zapadnom Balkanu.

Potrebno je navesti da gornjoilirska provincija nije bila sastavljena samo od peregrinskih *civitates* koje su uživale odre ene stupnjeve autonomije, nego su se u njoj nalazile i teritorije zajednica rimskih grana (kolonije, municipiji i *oppidum civium romanorum*) i *ager publicus* (rudnici, vojni logori, državna zemljišta i dr.) Rimski grani na tlu provincije, posebno oni koji su bili neitalskog porijekla pripadali su uglavnom tribusima *Sergia* i *Tromentina*.

Osnovni razlog podjele Ilirika na Gornji i Donji (a ne njegovo obnavljanje u cjelini) je vjerojatno bio sli an i onima koji su doveli do podjele Mezije za Domicijana i Panonije za Trajana; bolja, efikasnija i brža uprava na podru ju koje je ili sumnjive lojalnosti ili od iznimne strateške vrijednosti. U slu aju Gornjeg Ilirika ta strateška vrijednost bi bili njegovi resursi (posebice rudna bogatstva) i blizina Italije, a u slu aju Donjeg Ilirika rije bi bila o održanju dunavske granice i komunikacija. Legati propretori Gornjeg i Donjeg Ilirika su imali, u ime cara – Augusta i Tiberija --¹⁵⁹ vrhovna vojna, civilna i sudbena ovlaštenja na mandatnom podru ju.

Graeciae oppidorum deficiens memoria nec non et civitatum validarum: eo namque tractu fuere. Labeatae, Senedi, Rudini, Sasaei, Grabaei; proprieque dicti Illyri et Taulanti et Pyraei retinent nomen. in ora Nymphaeum promunturium. Lissum oppidum civium Romanorum ab Epidauro C p.”

¹⁵⁷ *Plin. NH* , 147 – 148 : “147. *Inde glandifera Pannonia, qua mitescentia Alpium iuga per medium Illyricum a septentrione ad meridiem versa molli in dextra ac laeva devexitate considunt. quae pars ad mare Hadriaticum spectat, appellatur Delmatia et Illyricum supra dictum; ad septentriones Pannonia vergit. finitur inde Danuvio. in ea coloniae Emona, Siscia. amnes clari et navigabiles in Danuvium defluunt Draus e Noricis violentior, Saus ex Alpibus Carnicis placidior, CXX intervallo: Draus per Serretes, Serapillos, Iasos, Andizetes, Saus per Colapianos Breucosque. 148. populorum haec capita; praeterea Arviate, Azali, Amantini, Belgites, Catari, Cornacates, Eravisci, Hercuniate, Latovici, Oseriate, Varciani. mons Claudius, cuius in fronte Sardisci, in tergo Taurisci. insula in Sao Metubarbis, amnicarum maxima. praeterea amnes memorandi: Colapis in Saum influens iuxta Sisciam gemino alveo insulam ibi efficit quae Segestica appellatur; alter amnis Bacunitus in Saum Sirmio oppido influit, ubi civitas Sirmiensem et Amantinorum. inde XLV Taurinum, ubi Danuvio miscetur Saus. supra influunt Valdasus, Urpanus, et ipsi non ignobiles.*”

¹⁵⁸ O odre ivanju granica izme u dviju provincija i pravilima po kojima su se Rimljani rukovodili prilikom pružanja provincijalne linije v. Mesihovi , 2007:630 - 634

¹⁵⁹ Formalno – pravno gledano guverner svih carskih provincija je samo jedna osoba i to sam car (koji je to pravo kao propretor dobio na osnovi zakona), dok su stvarni guverneri u stvari njegovi zamjenici - *legati*.

Upravna shema kojom rukovodi legat nije bila složena. U nju su ulazili zapovjednici legija stacioniranih u njegovoj provinciji (dvije u Gornjem, i tri u Donjem Iliriku). Glavni tabor VII. legije je bio Tilurij/*Tilurium* (današnji Gardun kod Trilja na rijeci Cetini), a XI. legije Burnum (kod današnjeg Kistanja na rijeci Krki). Vrlo vjerojatno je zona odgovornosti VII. bio isto ni, a XI. legije zapadni dio Provincije. Pored legija, u sastav provincijskih garnizona dviju ilirskih provincija ulazio je i ve i broj auksilijarnih (pomo nih) kohorti. Za sada je nepoznato koje su sve auksilijarne kohorte ostale stacionirane u ilirskim provincijama u svojstvu garnizonske službe. Na osnovi podataka iz izvorne gra e raspoláže se sa svjedo anstvima o prisustvu sljede ih auksilijarnih ala¹⁶⁰ i kohorti u prvoj polovini I. st. n. e. na podru ju provincije Dalmacije : *ala Pannoniorum; ala Parthorum, Cohors III. Alpinorum equitata, Cohors I. Bracaraugustanorum, Cohors II. Cyrretharum, Cohors XI. Gallorum, Cohors I. Liburnorum. Cohors I. Lucensium equitata, Cohors I. Campana (Campanorum) voluntariorum civium Romanorum, Cohors VI. voluntariorum civium Romanorum i Cohors VIII. voluntariorum civium Romanorum.*¹⁶¹ Iako se prisustvo *Cohors I. Belgarum equitata* u Dalmaciji uglavnom datira u kasnija razdoblja ipak nije nemogu e pretpostaviti da je spomenuta kohorta u ilirske zemlje došla uslijed ustanka, gdje je i ostala i postala po svome sastavu ilirska, dalmatinska kohorta, a možda su u ratu u estvovala i *ala Claudia nova* (koja je do 70. god. n. e. boravila u Golubi u) i *ala (Tungrorum) Frontoniana* koja je bila u Tiluriju.¹⁶² U Panoniji se u isto vrijeme nalazi *cohors I. Noricorum*, a za vrijeme vladavine Vespazijana u Panoniji su bile stacionirane *ala II. Aravacorum, ala I. Hispanorum Auriana* i *cohors II. Asturum.*¹⁶³ Mogu e je da su neke i od spomenutih kohorti i ala stacioniranih u Panoniji u estvovala u okviru protu-ustani kih snaga za vrijeme Velikog Ilirskog ustanka od 6. do 9. god. n. e., a nakon završetka rata ostale u Panoniji kao dio garnizona oružanih snaga Rimske države. U utvr enim logorima Gardunu i Burnumu nalazile su se i glavne snaga legija, dok su manji detašmani legionara i auksilijara bili razasuti širom provincije. Gornjoilirski garnizon nije služio samo radi pacifikacije i držanja na oku nemirnih ilirskih naroda, nego i kao strateška rezerva vojnih snaga u Italiji.

Prijestolnica provincije Gornji Ilirik se nalazila u Saloni. Pored namjesnika, postojao je vojno - civilni aparat pomo u kojeg se upravljalo provincijom. Izvorna gra a ne daje dovoljno informacija koje su to sve bile službe na nivou provincije za vrijeme ranog

¹⁶⁰ Ala (*alae*) su konji ke jedinice sastavljene od peregrina.

¹⁶¹ Kratak pregled rasporeda vojnih jedinica u Dalmaciji v. Bojanovski, 1988:355-360 (posebno popis literature na kraju).

O *cohortes voluntariorum civium Romanorum* i njihovom u eš u u ratu od 6. do 9. god. n. e. v. Sergejevski, 1924; Zaninovi , 1984:70; Ton ini , 2005;

¹⁶² Bojanovski, 1988:355; Zaninovi (1996:214) spomenutim etiri alama dodaje i *Ala Hispanorum*.

¹⁶³ Buzov, 2005:138; Po Bojanovskom (1988:357) koji se poziva na Mócsy (1962:617-624) u Panoniji je potvr en broj od 27 ala i 53 kohorte.

principata. Jedini dokument koji govori o dalmatinskim i panonskim provincijskim službama jeste «*Notitia Dignitatum*», ali on se odnosi na znatno kasnije razdoblje i reflektira stanje nakon itavog niza promjena i reformi, koje su ulazile i u samu suštinu upravne i teritorijalne strukture.¹⁶⁴

I pored toga što je kasnoanti ka provincijska administracija Dalmacije bila znatno birokratiziranija, složenija i promijenjena u odnosu na onu iz ranog principata, ipak su neke službe zadužene za civilna pitanja, koje po «*Notitia Dignitatum*» pripadaju Dalmaciji, vjerojatno vodile porijeklo od nekih službi Gornjeg Ilirika iz ranog principata. Naravno, službe namjesništva iz vremena principata su sigurno bile znatno manje po brojnosti, pa i po birokratskim ovlaštenjima u odnosu na kasnoanti ko, dominatsko doba. Pored legata propretora, u provincijama Gornji i Donji Ilirik, možda se u ovim prvim godinama nakon podjele nalazio i carski prokurator.

Kao što se vidi, jasno je da 14. god. n. e. postoje dvije zasebne provincije koje u svome službenom nazivu još uvijek nose i ilirski naziv. A sude i po svemu i Dolabela i Blez su na svoje namjesni ko mjesto stupili još i prije smrti Augusta 19. VIII. 14. god. n. e., što bi zna ilo da su oni bili postavljeni kao legati od samoga Augusta. Time vremensko odre enje separacije treba tražiti i prije stupanja na dužnost i Dolabele i Bleza. Po J. Wilkesu prije Dolabele provincija Dalmacija je imala još dva namjesnika i to Vibija Postumija, odmah nakon sloma organiziranog ustani kog otpora i Lucija Elija Lamia (L. Aelius *Lamia* konzul 3. god. n. e.) za period 12 – 14. god. n. e.¹⁶⁵ Velej Paterkul, Kasije Dion i Flor potvr uju direktnim ili indirektnim putem da su oba spomenuta pojedinca bili viši rimski vojni zapovjednici za vrijeme Velikog Ilirskog ustanka od 6. do 9. god. n. e.¹⁶⁶

3.2 CAIVS VIBIVS POSTVMVS

Na osnovi izvorne gra e može se izvu i zaklju ak da je prvi legat Augusta propretor provincije Gornji Ilirik bio Gaj Vibije Postumije (ili Postum), koji je bio i aktivni i viši rimski vojni zapovjednik u posljednjoj fazi Velikog Ilirskog ustanka.¹⁶⁷ Patricijski rod Postumija (*gens Postumia*) poti e još iz drevnih razdoblja rimske historije, i za vrijeme Republike dao je zna ajan broj istaknutih državnih javnih li nosti. Rod Postumija je imao i

¹⁶⁴ «*Notitia Dignitatum*» je kasnoanti ki registar državnih dostojanstvenika i službi koje se obnašaju u oba dijela Rimske Države, ujedno daju i i spisak vojnih jedinica kojima je država raspolagala, izuzev lokalnih i municipalnih službi i dužnosti. Registar je predstavljen u dosta šturoj formi pukog nabranja bez dodatnih objašnjenja. Pretpostavlja se da spisak dužnosnika i službi Isto nog i Zapadnog carstva, uz izvjesne korekcije, odražava stanje sa po etka V. st. n. e. Isto na sekcija «*Notitia Dignitatum*» je možda kompletirana cc. 395. god. n. e., a zapadna sekcija možda cc. 425. god. n. e.

¹⁶⁵ Wilkes, 1969:81 – 82; 442.

¹⁶⁶ *Vell.* II, CXVI, 1 - 3; *Flor.* II, 25; *Cass. Dio* LVI, 15, 3 – 16, 1

¹⁶⁷ O problemu Postumija detaljnu analizu v. Mesihovi , 2007:57 – 58; 589; 603 – 606 (u ovom dijelu se raspravlja i o problemu separacije Provincije; o tome v. i Mesihovi , 2007:590 i fus. 573; i posebno p. 627 – 635)

veliki broj ogranaka.¹⁶⁸ O Gaju Vibiju Postumiju (cc 35. god. p. n. e.? – cc 20. god. n. e.?) van konteksta zbivanja u Iliriku raspoložemo sa fragmentarnim podacima. On je bio konzul sufekt (*consul suffectus*) za 5. god. n. e. Iz toga se može zaključiti da on za vrijeme poznog augustovskog režima nije bio anonimus, nego osoba sa političkim, pa možda i vojnim iskustvom i ugledom. Sudeći po konzulskim listama *gens Vibius* je tek od samog kraja Republike i u toku augustovskog režima po eo da daje rimski konzule, međutim izuzev našeg Gaja Vibija, iz reda ogranaka *Postumus* nema više konzula. Poslije svoga konzulstva Gaj Vibije Postumije je bio namjesnik senatske provincije Betika u Španiji.¹⁶⁹

FONTES

Vell. II, CXVI, 1 – 2 : “1. *Magna in bello Delmatico experimenta virtutis in incultos ac difficilis locos praemissus Germanicus dedit; celebri etiam opera diligentique. 2. Vibius Postumus vir consularis, praepositus Delmatiae, ornamenta meruit triumphalia: quem honorem ante paucos annos Passienus et Cossus, viri quamquam diversis virtutibus celebres, in Africa meruerant.*”

“Velike dokaze hrabrosti u dalmatinskom ratu pružio je Germanik, poslan na pusta i pogibeljna mjesta. Vivije Postum, muž konzular, na elnik Dalmacije, zaslužio je slavni i revnim djelom trijumfalne ukrase. Tu su i nekoliko godina prije zaslužili u Africi Pasijen i Kos, premda zbog različitih vrлина, slavni.”

Najstariji podatak o Vibiju Postumiju vezano za Ilirik daje njegov suvremenik i saborac (bar tokom jednog dijela rata) Velej Paterkul. Po njemu je Vibije Postumije, konzular i prepozit Dalmacije, dobio za svoje zasluge u ratu «po asne znake trijumfa»/trijumfalna odlikovanja. Velej spominje nešto dalje u tekstu još jednom Postumija zajedno sa Lucijem Apronijem («...*At Postumi operum L. Apronius particeps illa quoque militia eos.../»*).¹⁷⁰ Po smislu posljednjeg spominjanja Postumija, moglo bi se zaključiti da je on bio u ratu zajedno sa Lucijem Apronijem, možda njegov neposredno nadređeni.

¹⁶⁸ O Gaju Vibiju Postumiju v. Smith, 1867, III:512; III:1252; PIR, 1897/1898, III:423 – 424; Rudolf Hanslik., 1958, PWRE, VIII A, 2, col. 1978 – 1979. Gaj Vibije Postumije se vjerojatno spominje i na natpisu *CIL IX, 730* jer se tamo titulira kao prokonzul, a jedini konzul iz vibijeuskog ogranaka *Postumus* je bio naš Gaj.

¹⁶⁹ Gaj Vibije Postumije je vjerojatno bio guverner 6. god. n. e., pa bi tako na ilirsko ratište stigao tek u kasnijim fazama rata.

¹⁷⁰ *Vell. II, CXVI, 3*

Flor. II, 25 : “sed Augustus perdomandos Vibio mandat, qui efferum genus fodere terras coegit aurumque venis repurgare; quod alioquin gens omnium stupidissima eo studio, ea diligentia anquiri, ut illud in usus suos eruere videatur.”

“August je povjerio Vibiju mandat kompletnog pot injavanja, koji je prisilio ovaj divlji narod da kopa zemlju i da iz njenih žila tope zlato, koje ovaj najgluplji od svih naroda traži sa takvim žarom i marljivošću da se može pomisliti da ga oni vade za svoje sopstvene potrebe”

Florov podatak je znatno uopćeniji i u njemu se kaže da je August zadatak kompletnog pot injavanja Dalmatinaca povjerio Vibiju, koji je ovaj «divlji» narod prisilio da kopa zemlju i crpi zlatne žile. Ne ulaze i u raspravu o porijeklu Florovog podatka,¹⁷¹ Vibije iz ovog podatka je gotovo sigurno Velejev Postumije. To je jasno ako se vidi da je August taj koji Vibiju povjerava završetak pot injavanja Dalmatinaca, a jedini Vibije koji se u tome razdoblju nalazi u ilirskim zemljama je Vibije Postumije. Na osnovi ovog podatka, jasno se vidi temeljna intencija Rimske države da odmah po završetku Velikog Ilirskog ustanka započne sustavu eksploataciju rudnih resursa u unutrašnjosti provincije.¹⁷² Najbogatije zone za kopanje i ispiranje zlata nalazile su se u području planina Vranice i Bitovnje, kao i u porječju Fojnice, rijeke i Lepenice, te u gornjem toku Vrbasa. O odnosu Rimljana prema ilirskim domorodcima neposredno nakon ustanka ilustrativna je Florova konstatacija (koju je on gotovo sigurno preuzeo iz nekog ranijeg izvora, možda od Livija) da je riječ o najglupljem narodu na svijetu. Indirektno se iz ovog podatka može izvesti i zaključak o umiješnosti domorodaka u rudarstvo.

¹⁷¹ Raspravu o tome v. Mesihović, 2007:57 - 58

¹⁷² Nakon Ustanka, trebalo je pristupiti obnovi infrastrukture, podizanju privrednih kapaciteta i mirnodopskog na inačicu života. Rimske vlasti su tome pristupile ozbiljno, o čemu govori upravo Florov podatak o Vibiju i o konačno pot injavanju Dalmatinaca. Rudnici i ispirališta u središnjoj i Gornjoj Bosni su bili od primarne važnosti po tadašnje ekonomske i političke interese Rimske države. Iscrpljenost državnih financija nakon rata u Iliriku i započinjanje rata na rajnskoj granici zahtijevali su ubrzano pokretanje rudarske aktivnosti kako bi se dobili prijeko potrebni metali za državne kovnice i oružarnice. To je sudeći po željama samoga Augusta, što prenosi i Flor (odnosno njegovo vrelo, možda Livije?) bio i prvi zadatak Vibija Postumija, koji se nije libio da pobijedi stanovništvo prisiljeno na neki oblik državnog kuluka. Iz Florovog podatka mogao bi se indirektno izvesti i zaključak da je eksploatacija rudišta, zlatnih žila i zlatonosnih tokova u toku Postumijeve uprave bila iznimna i da je za radnu snagu korišten veliki broj domorodaca. Dobit iz te privredne aktivnosti je uglavnom odlazila u državne blagajne, dijelom je završavala i u privatnim epovima špekulanata, koncesionara ili provincijskih rimskih funkcionera i službenika. Vjerojatno je vrlo mali dio dobiti iz iskorištavanja metala ostajao provincijalnom peregrinskom stanovništvu. Nepoznato je koliko je dugo trajao taj prisiljeni kuluk peregrina koji je zaveo Vibije Postumije i kada se prešlo na sofisticiraniji sustav iskorištavanja rudišta i ispirališta.

Cass. Dio LVI, 15, 3 : “ ἡ ἄρα ἰσχυρὴ ἡ πόλις ἔστιν ἡ Ἰλιρική .
 ἡ ὁ μὲν ὕψος ἔχει ἄνω, ὁ ἔρημος δὲ ἄρα .”

“ Tako je utvrda bila osvojena (misli se na Ardubu op. a.), nakon čega su se i druga mjesta u njegovoj blizini dobrovoljno predala/napravila uvjetni sporazum sa Germanikom, i on se, nakon tolikog ostvarivanja, pridružio Tiberiju, ostavljaju i Postumija da dovrši pokoravanje preostalih oblasti. ”

Djelovanje Vibija na samom završetku rata i nakon okončanja organiziranog otpora u Dalmaciji, koje se spominje u podatku koji prenosi Flor, je direktno vezano sa podatkom Kasija Diona u kojem se spominje Postumije. Dion nakon završetka opisa borbi za Ardubu (vjerojatno u IX. mjesecu 9. god. n. e.) govori kako su druga mjesta u blizini Ardube sa Germanikom sklopila sporazum o predaji, i da se nakon ovoga Germanik pridružio Tiberiju (koji se tada nalazio bliže primorju – u odnosu na Germanika -- ili na samom primorju) ostavljaju i Postumija da kompletira potčinjavanje preostalih oblasti - vjerojatno u kontinentalnoj unutrašnjosti današnje BiH. Iz Dionovog podatka se mogu izvući i sljedeći zaključci : 1. Postumije se nalazio u štabu Germanika kao viši zapovjednik, 2. učestvovao je u borbama u unutrašnjosti i kod Ardube, 3. u tim operacijama je možda učestvovao i Lucije Elije Lamia, 4. Postumije je ostao sa određenim trupama na prostoru Dalmacije i nakon što su Tiberije i Germanik sa glavninom trupa napustili ilirske zemlje.

Iord. De summa...244 : “*Dalmatae similiter silvis commanentes plurimam partem latrocinando vastabant: ad quos edomandos Vibium mandat, qui efferum genus fodere terras coegit aurumque venis repurgare.*”

Jordanesov podatak je ustvari epitoma Florove epitome II, 25, i u njemu se samo ponavlja što je Flor želio reći, dok je sažimao svoje vrelo, i to u dosta sažetoj formi. I ovdje se Vibijev mandat nad Dalmatincima dovodi u vezu sa rudarskom eksploatacijom zlata.

Kao što se iz izloženog može vidjeti, nijedno vrelo Vibija Postumija ne titulira kao legata propretora provincije Dalmacije. Velej ga titulira kao prepozita Dalmacije, a zanimljivo je da Velej Paterkul govore i o borbama koje 6. god. n. e. Valerije Mesalinus vodi sa Batonom Dezitijatskim, ovog prvospomenutog titulira kao *praepositus Illyrico*,¹⁷³ Indikativno je ovo tituliranje Valerija Mesalinusa kao prepozita Ilirika (u vrijeme kada je on zvanično bio legat propretore Ilirika), a Postumija kao prepozita Dalmacije, neposredno nakon završetka organiziranog otpora. Ovo bi bila prva indicija da je došlo do separacije

¹⁷³ *Vell.* II, CXII, 2

Provincije, odnosno da postoje različite upravne i teritorijalne jedinice na prostoru koji je zahvatala provincija Ilirik prije 6. god. n. e. Jednom od tih upravno – teritorijalnih jedinica bi u tom slučaju upravljao Vibije Postumije. Po Florovom podatku, Vibije je dobio mandat od Augusta, te bi u tom slučaju Postumijevo upravljanje imalo i zvanično, državno ovlaštenje. Kako vidimo iz istog podatka Vibije je Dalmatincima upravljao i u mirno doba, reguliraju i intenziviraju i rudarsku aktivnost. Augustu je bilo stalo da u novonastalim ratnim uvjetima (poradi katastrofe u Teutoburškoj šumi i novog, teškog rata na Rajni i u Germaniji), iz tek pacifiziranog Ilirika izvuče što je moguće više koristi; u prvom redu plemenite metale. A to je, sudeći po Florovom podatku, bio jedan od glavnih prioriteta Vibija. Znači on je imao i civilna, administrativna ovlaštenja nad Dalmatincima koja su ulazila i u sadržinu institucije legata propretora, i to nakon jeseni 9. god. n. e., pa i u narednim razdobljima. Gotovo sigurno je on Vibije bio upravitelj Gornjeg Ilirika u posljednjem kvartalu 9. god. n. e. I informacije iz Velejevih i Florovog podataka dopunjavaju tako Dionov podatak iz koga bi se moglo samo zaključiti da je Postumije bio Germaniku subordinirani zapovjednik, koji je ostavljen u unutrašnjosti sa zadatkom preostalih epova otpora.

Ako je jednom od tih ilirskih upravno- teritorijalnih jedinica upravljao Vibije Postumije od jeseni 9. god. n. e., to bi automatski značilo da je postojala bar još jedna takva jedinica. A ako je mandat Postumija zahvatao primorski dio Ilirika (budući područje Dalmacije), onda je ta druga mandatna oblast zahvatala panonski bazen. Pošto je u panonskom bazenu organizirani otpor slomljen u jesen 8. god. n. e., a pažnja Tiberija, Germanika i njihovog višeg zapovjedništva, kao i glavnine trupa okrenuta prema dinarskom dijelu Ilirika, na tome prostoru se morala uspostaviti neka zasebna okupaciona institucionalizirana administracija i sa civilnim ovlaštenjima. Logično bi bilo očekivati da se August, odnosno Tiberije sa glavnim autoritetom na području Ilirika, morao posvetiti i uređenju uprave nad panonskim bazenom. To bi značilo da je bila imenovana i osoba, sa određenim podređenim aparatom i trupama (možda od one tri legije koje su ostale kasnije kao panonski garnizon), koja je dok su u toku 9. god. n. e. trajale teške borbe na dinarskom pojasu upravljala panonskim bazenom. Naravno to ne bi značilo da su ta dva mandatna područja bila odmah i automatski priznata kao provincije sa svim onim što one podrazumijevaju i sadržavaju u doba ranog principata. Moguće je da su u prvo doba te oblasti imale neku provizornu, ad-hoc upravu, primarno od vojnih zapovjednika, nastalu uslijed praktičnog odvijanja situacije na ratištima Ilirika. A onda bi se nakon Teutoburške katastrofe u IX. mjesecu 9. god. n. e., ta mandatna provizornost polako transformirala u standardni provincijalni sustav. Tadašnje rimsko državno vodstvo, inače sklono praktičnim rješenjima, se nije u novonastalim uvjetima rata na Rajni i u Germaniji previše zamaralo formalizmom i vjerojatno je upravno – administrativnu sliku sa ilirskog terena u jesen 9. god. n. e. jednostavno preobrati u novu provincijsku strukturu. Uz to Rimljanima je i odgovaralo da jednu cjelinu sumnjive lojalnosti podijele, kako bi lakše i jednostavnije upravljali i držali pod kontrolom domorodačku populaciju. Tako bi spriječili pojavu jedinstvenog nastupanja domorodaca i

njihov zajednički identitet, koji se nesumnjivo bio oblikovao u uvjetima postojanja jedinstvene provincije Ilirik, i koji je ustvari bio najveći i uzrok obima i težine Velikog Ilirskog ustanka.

Znači, rekonstrukcija procesa separacije provincije Ilirik na dvije provincije može se predstaviti na sljedeći način: nakon izbijanja Ustanka 6. god. n. e. struktura provincije Ilirik je uništena, a u jesen 8. god. n. e. ofenzivom Plaucija Silvana slomljen je organizirani otpor u panonskom bazenu. Nakon toga uspostavlja se privremena, ad-hoc uprava u panonskom bazenu, ali još uvijek bez službenog priznavanja kao zasebne provincije. Nakon pada Ardube (vjerojatno u prvoj polovici IX. mjeseca 9. god. n. e.) slika na privremenu upravu je uspostavljena i u dinarskom pojasu, sa Gajem Vibijem Postumijem na čelu. Nove provincije nisu mogle biti službeno uspostavljene dok je rat još uvijek trajao, bar to praktički ni Rimljanin (a posebno za vrijeme sretnog augustovskog režima) nisu radili. Tako ni nova provincija u panonskom bazenu vjerojatno nije bila uspostavljena dok su još trajale teške borbe na jugu Ilirika. A nakon Teutoburške katastrofe, kada je fokus pažnje pomjeren na rajnsku granicu, vjerojatno se nije previše obraćala pažnja na regulaciju uprave u nekadašnjem jednom Iliriku. Tako je i rimski državni vrh (August i Senat), u periodu dok su vođene rajnske bitke, i službeno dvije mandatne, privremene uprave na određenom dijelu teritorija Ilirika proglasio carskim provincijama (zašto ne i pomisliti i u isto vrijeme, vezano za konačnu upravno-administrativnu i teritorijalnu reorganizaciju nekada pobunjene Provincije). Pa je tako i Postumije postao prvi legat provincije koja je obuhvatala južne dijelove nekadašnjeg Ilirika. Zanimljivom koincidencijom, osvajanje Ilirika prije 238 godina je započeo predstavnik roda Postumija – zlosretni Lucije Postumije Albin, a završio isto predstavnik postumijevskog roda, samo drugog ogranka.

Vibije Postumije se nije dugo zadržao u Gornjem Iliriku, jer ga izvorna građanska veština u narednim godinama potvrđuje na novim provincijskim dužnostima i kao vođa u političkim dešavanjima u Rimu. Nakon Betike i Gornjeg Ilirika, Gaj Vibije Postumije je bio prokonzul i provincije Azije (zapadni dijelovi Male Azije).¹⁷⁴ Po Tacitu, jedan od tužitelja Libona Druza 16. god. n. e. je bio i senator Gaj Vibije, i to se vjerojatno desilo nakon povratka potonjeg iz Azije.¹⁷⁵ Sudeći po ponašanju Gaja Vibija u toku samog

¹⁷⁴ IG XII 6, 1, 365 = Samos 357 (# PH254516) : ὁ ἤμ[] ἰ [] ὕ ἰ ὀμ[] / ὀ ἰ ἄ ἄ ἦ <61[—]>61[51] 51/ ὕ ἔ <61 [—]>61 [51] 51

¹⁷⁵ Tac. Ann. II, 30 : „Accesserant praeter Trionem et Catum accusatores Fonteius Agrippa et C. Vibius, certabantque cui ius perorandi in reum daretur, donec Vibius, quia nec ipsi inter se concederent et Libo sine patrono introisset, singillatim se crimina obiecturum professus, protulit libellos vaecordes adeo ut consultaverit Libo an habiturus foret opes quis viam Appiam Brundisium usque pecunia operiret. inerant et alia huiusce modi stolidi vana, si mollius acciperes, miseranda. uni tamen libello manu Libonis nominibus Caesarum aut senatorum additas atrocis vel occultas notas accusator arguebat.“

“Tužiocima Trionu i Katu pridruže se Fonteij Agripa i Gaj Vibije, prepiru i se međusobno komeće pripasti pravo da drži glavni govor protiv optuženog. Najzad, pošto nisu mogli da se slože, i pošto se Libon pojavio bez branioca, izjavi Vibije da će on nabrojati Libonove krivice, ta ku po ta ku, i pročitati optužnicu koja je sadržavala upravo sumanutu stvar: kako je Libon pitao gatare da li će jednom biti toliko bogat da novcem poploća Apijeve put do Brundizija. Bilo je i takvih

pretresa afere «Libon», on je bio pouzdanik Tiberija.¹⁷⁶ Vjerojatno je ta lojalnost prema Tiberiju proizlazila još iz ranijeg perioda, uključujući i vrijeme Ustanka. Možda je i ta pouzdanost bila jedan od razloga da se Postumije ostavi kao upravitelj gornjoilirskih oblasti, sa njihovim bogatima rudnicima. Bez Tiberijeve saglasnosti, Germanik nije mogao ostaviti Postumija da zapovijeda u unutrašnjosti. Iako Flor i Kasije Dion njegov ostanak u Dalmaciji vežu za Augusta i Germanika, ipak je najvjerojatnije Tiberije bio taj koji je donio tu odluku, dok ju je Germanik samo sproveo, a August formalno sankcionirao.

3.3 LVCIVS AELIVS LAMIA

Posebno mjesto u istraživanju namjesničke institucije u Gornjem Iliriku u periodu od završetka ustanka pa do početka Dolabelinog legatstva, zauzima problem Lucija Elija Lamije (konzul za 3. god. n. e.), inače prijatelja pjesnika Horacija.¹⁷⁷ Preko jednog Velejevog podatka izvlači se zaključak da je i on bio legat Gornjeg Ilirika i to nakon što je navedenu dužnost obnašao Gaj Vibije Postumije.

Vell. II, CXVI, 3 : “Nam et Aelius Lamia, vir antiquissimi moris et priscam gravitatem semper humanitate temperans, in Germania Illyricoque et mox in Africa splendidissimis functus ministeriis, non merito, sed materia adipiscendi triumphalia defectus est.”

“Jer i Elije Lamija je, muž staroga kova i koji je starinsku ozbiljnost uvijek ublažavao svojom ovjere nošću, nakon što je u Germaniji i u Iliriku, a uskoro i u Africi obnašao najistaknutije dužnosti, ostao uskraćen za poasne znakove trijumfa, ne zbog toga što ih ne bi zaslužio, nego zbog nedostatka prilike da dođe do njih”

Po J. Wilkesu Elije Lamija je bio zapovjednik armije (što automatski znači da je bio i legat propretor) u Gornjem Iliriku (a možda i u Panoniji) u periodu 12 – 14. god. n. e.¹⁷⁸

budalaština, blažere stvari dostojnih sažaljenja. Uz jednu taku optužnicu bio je priložen i list hartije na kome su, prema riječi ima tužiocu, uz imena članova carske porodice i senatora, Libonovom rukom napisane, prijeteće ili nerazumljive bilješke...”.

O Luciju Skriboniju Libonu Druzu (*Lucius Scribonius Libo Drusus*) i njegovom sučelju v. *Tac. Ann.* II. 27—32 ; *Svet. Tib.* 25 ; *Cass. Dio* LVII. 15 ; *Senec. Epist.* 70; Smith W., 1867, I:1083; PIR, 1897/1898, III:185-186; Fluss, 1921, PWRE, II A. 1, col. 885 - 887

¹⁷⁶ O Gaju Vibiju i njegovoj ulozi u ovom sučelju, kao i o identifikaciji ovog Gaja Vibija sa Gajom Vibijem Postumijem ili Vibijem Serenom v. Mesihovi, 2007:603, fus. 602

¹⁷⁷ O L. Eliju Lamiji Smith W, 1867, II:714; PIR, 1897/1898, I:18 – 19; Rohden, 1894, PWRE, I. 1-2, col. 522

Dvije Horacijeve ode su mu posvećene.

¹⁷⁸ Wilkes, 1969:82 : “If L. Aelius Lamia (*cos.* 3) commanded the army in Dalmatia in the years 12 – 14 (Pannonia is equally possible : Velleius calls his province Illyricum)”; 442. Za navodno namjesništvo Elije Lamije u Gornjem Iliriku v. i Jagenteufel, 1958:13 – 14 (moguće je da je ovo spominjanje Elije Lamije kao namjesnika kod Wilkesa ustvari rezultat preuzimanja od A. Jagenteufela).

Me utim, Velejev podatak u kome on prilično hvali Elija Lamiju, nudi samo jedan prilično nedefinisan izraz “najistaknutije dužnosti” za poziciju koju je on imao u Germaniji i Iliriku.

injenica je da je najistaknutija dužnost u provinciji za vrijeme mira bila namjesništvo (u konkretnom slučaju za Gornji Ilirik riječ je o legatstvu), ali isto tako u slučaju rata kada su postojali posebni mandati za određeno područje i određeni rat, to je moglo podrazumijevati i visoku vojnu, zapovjednu poziciju. Tiberije je imao te specifične mandate vezano za rat u Iliriku od 6. do 9. god. n. e. i borbe na Rajni nakon katastrofe u Teutoburškoj šumi. Elije Lamija je bio prokonzul Afrike ili 23. god. n. e., ili ranije, a uspio je spasiti, zajedno sa Lucijem Apronijem od zlosretne sudbine Gaja Grakha, potomka braće Grakhi i sina Sempronija Grakha, ljubavnika Julije Starije. Elije Lamija je bio imenovan i za legata Sirije, ali mu nije bilo dopušteno da ode u Siriju i stvarno i efektivno upravlja provincijom (slično je Tiberije postupio i prema Arunciju kojeg je deceniju sprečavao da ode u Španiju). Nakon smrti Lucija Pizona 32. god. n. e., Elije Lamija ga je zamijenio na dužnosti prefekta Grada (*praefectus urbi*). Ali već sljedeće 33. god. n. e. je umro i bio je poashaen cenzorskom sahranom.¹⁷⁹

¹⁷⁹ Tac. Ann. IV, 13 : „*mox per Africam ac Siciliam mutando sordidas merces sustentabatur; neque tamen effugit magnae fortunae pericula. ac ni Aelius Lamia et L. Apronius qui Africam obtinuerant insontem protexissent, claritudine infausti generis et paternis adversis foret abstractus.*“ „I da ga nisu, kao nedužnog, zaštitili afrički namjesnici Elije Lamija i Lucije Apronije, slava nesreće porodice i oeva nesreća povukle bi i njega u propast.“; Tac. Ann. VI, 27 : „*extremo anni mors Aelii Lamiae funere censorio celebrata, qui administrandae Syriae imagine tandem exolutus urbi praefuerat. genus illi decorum, vivida senectus; et non permissa provincia dignationem addiderat.*“ „Krajem godine umro je Elije Lamija i bio je sahranjen uz cenzorske počasti. Razriješen nominalnog namjesništva nad Sirijom, vršio je dužnost prefekta grada. Bio je plemenita porijekla, krepke starosti. To što mu nije bilo dopušteno da upravlja provincijom, samo mu je povealo ugled.“; Cass. Dio LVIII, 19, 5 - 6 : “ *ὁ ἰὸ ἰ ἡ μ ἰ ρ ᾗ ἔ ἰ μ , ὅ ἰ ᾗ ἔ ἰ ἰ ὕ ᾗ ὕ ὕ μ ἰ ᾗ ἰ , ὅ ὀ ᾗ ἰ ρ ᾗ ᾗ ἰ ἔ ᾗ Πῶμῆ.*” “Kada je Pizon, gradski prefekt, umro, on (misli se na Tiberija op. a.) ga je udostojio sa javnim pogrebom, sa razlikom da je on to dodijeljivao i drugima. On je na njegovo mjesto izabrao Lucija Lamiju, kome je on bio davno ranije dodijelio Siriju, ali ga je zadržao u Rimu.”

3.4 PVBLIVS CORNELIVS DOLABELLA¹⁸⁰

I nakon prvih godina pacificiranja ilirskih provincija, 14. god. n. e. u provinciju Gornji Ilirik/Dalmaciju stigao je novi rimski i carski namjesnik Publije Kornelije Dolabela. Na svojoj namjesni koj dužnosti zadržao se skoro sedam godina i za to vrijeme pokazao je i zavidnu upravlja ku sposobnost, presudno preokrenuvši to ak razvitka u pravcu mirnog i brzog apsorpiranja gornjoilirskog prostora u svijet razvijene gr ko – rimske, mediteranske civilizacije.

Tvrditi za nekoga da je „zaslužan“, „velikan“, u krajnjem slu aju da je „dobar“ je odnos koji treba promatrati u relativnom kontekstu. Navedeni stavovi mnogo više zavise od stavova, pozicija, potreba, osje anja pa i želja i strahova iznositelja, nego od stvarne historije. Moderna vremena i tendencija za kontinuiranim revizionizmom¹⁸¹ upravo potvr uju izneseni stav, jer su doprinijeli „proizvodnji tzv. kontroverznh li nosti“. I onda se desilo da bar u javnosti (ali zanimljivo ne i kod ve ine obi nog naroda) zavlada „radikalno relativiziranje“, pa se više uop e ne zna ni ija stvarna uloga nego se to koristi kako to odgovara u svagdašnje (najviše dnevnopoliti ke) svrhe. Zbog svega toga pokušati

¹⁸⁰ O Dolabelinom dobu i op enito drugoj deceniji I. st. n. e. (kada zapo inje drugo razdoblje rimske vladavine) postoji niz znanstvenih istraživanja i radova koji se odnose i na prisustvo P. Kornelija Dolabele na Zapadnom Balkanu. Uglavnom je rije o parcijalnim pristupima, kao što je npr. analiza epigrafskih spomenika iz Ilirika na kojima se spominje Dolabelino ime i istraživanje cestovnih pravaca izra enih pod auspicijama ovog namjesnika. U prvom redu tu su radovi Frane Buli a (1890; 1902) i Duje Rendi a – Mio evi a (1952; 1959; 1962; 1968) koji je analizirao prona ene dalmatinske natpise na kojima se spominje Dolabela i postavio osnove izu avanja Dolabelinog doba u Iliriku. Epigrafske natpise o Dolabeli su analizirali i prezentirali i Grga Novak (1944; 2004), Ante Marinovi (1959), Josip Lu i (1966 - 1967), J.J. Wilkes (1976), Enver Imamovi (1980), Slobodan a e (2003) i Miroslav Glavi i (2008). Cestovnoj mreži koja je izgra ena za vrijeme uprave Dolabele, a spominje se na solinskim natpisima, itavu knjigu posvetio je Ivo Bojanovski („Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji“, Sarajevo, 1974). O Dolabelinom vremenu namjesnikovanja v. i Jagenteufel, 1958:14 – 17. Cjelovit prikaz o vremenu uprave Kornelija Dolabele u provinciji Gornji Ilirik pruža rad Salmedina Mesihovi a (2010 B.)

¹⁸¹ Dominiranje revizionizma i pretjerani, nekriti ki destrukturalizam u odnosu prema historiji i op enito prošlosti nesumnjivo su nanijeli veliku štetu po razvitak historiografije, arheologije i druge humanisti ke discipline, ali i uz neke popratne društvene discipline kao što su politika i sociologija.. I revizionisti ki pristup (korišten u obi ne dnevnopoliti ke svrhe, pokušaje historijskog opravdavanja za „greške“ ili šminkanja/friziranja, odnosno obi no lažiranje, historiografije kako bi više odgovorala nekome ili ne emu) i pretjerani (izražen ak i u apsolutisti koj formi, što je zanimljiv paradoks) destrukturalizam ustvari zanemaruju jednu vrlo bitnu injenicu a to je da je historija (u smislu naše prošlosti) jedna vrlo egzaktna disciplina. Naša prošlost se ne može promijeniti niti u najmanjem detalju, i ona je takva kakve je bez obzira svi alo se to nekome ili ne. Cilj historiografije, arheologije, etnologije, historijske filologije treba da bude samo jedna stvar a to je Istina, odnosno doku ivanje te prošlosti onakve kakva je bila. Revizionisti ke i ultra-destrukturalisti ke škole ustvari prebacuju bit i fokus istraživanja i otkrivanja prošlosti na „tuma enje“ prapovijesti, protohistorije i historije, ime se gubi stvarna misija historijskih humanisti kih znanstvenih disciplina. To sa druge strane ne zna i da je potrebno zakovati se u ve donesene zakone i onda ih samo skolasti ki ponavljati. Istinski proces spoznavanja se zasniva izme u ostalog i na intenzivnoj ktriti nosti, ne samo u procesu donošenja novih zaklju aka nego i u odnosu na ranije postavljenje teze i zaklju ke. Donositi i obarati teze i zaklju aka može se samo na osnovi znanstvenog istinskog istraživanja, oslobono enog bilo kakvih predubje enja, i samo tako može se do i do stvarnih rezultata. Sa druge strane tuma enje prošlosti na osnovi unaprijed postavljenih premisa i teza (esto u svrhu „šminkanja ili lažiranja historiografije“), dnevnopoliti kih razloga i dokazivanje samo kako bi se nešto dokazalo (besmisleni posao) vodi samo u slijepu ulicu.

se osvrnuti na djelovanje nekog pojedinca i postavljanje njegove historijske pozicije je vrlo nezahvalno, jer je potrebno na i prili no veliki broj argumenata i dokaza kojim bi zaključci doneseni (posebno u smislu ocjene da je njegovo djelovanje „pozitivno“ ili „negativno“) o toj li nosti postali ne samo znanstveno relevantni, nego i dovoljno snažni kako bi se mogli oduprijeti neznanstvenom relativizmu i revizionizmu. Zatim je potrebno obratiti pažnju i na činjenicu da je vrlo teško djelovanje i postojanje određene li nosti ocijeniti u cijelosti, jer „supermeni“ i „svenci“, ali ni sa druge strane „totalni monstrumi“ ne postoje, i esto se na različite segmente ne ijeg djelovanja mogu primijeniti i različiti zaključci i ocjene (nekada i dosta oprečne). Radi toga je najbolje da se neko ocjenjuje u odnosu na konkretnu djelatnost.

Jedna od rijetkih historijskih osoba za ije bi se djelovanje, zahvalno samo u segmentu uprave nad Zapadnim Balkanom, mogla donijeti iznimno visoka, vrijedna i pozitivna ocjena je Publije Kornelije Dolabela, namjesnik provincije Gornji Ilirik/Dalmacija. Posebno ta činjenica dobiva na zna enju kada se ima u vidu da je rije o strancu. Zapadnobalkanske zemlje su zadnja dva milenijuma dobrim dijelom provele pod vlaš u stranih centara mo i. Namjesnici koji su dolazili da upravljaju ovim prostorima uglavnom su više bili zainteresirani za ostvarivanje interesa centara koji su ih poslali ili za osobnu korist (naj eše u vidu zgrtanja novca i bogatstva) nego za dobrobit zajednica kojima su upravljali. Ipak bilo je i onih rijetkih slu ajeva kada je djelatnost stranih namjesnika dovođila do prosperiteta i napretka domorodnih zajednica. A Publije Kornelije Dolabela je bio nesumnjivo jedna takva li nost. Njegova uprava je padala u jedno kriti no vrijeme po zapadnobalkanske zemlje, kada se kona no prelomio stari na in života oli en u prapovijesnim i protohistorijskim tradicijama i tekovinama. Sedam godina uprave P. Kornelija Dolabele pripada najranijem periodu historijskog doba na ovom zapadnom krilu istog južnoeuropskog poluotoka, kada je mirnim putem stvorena struktura preko koje su strujale silnice vrijednosti i tekovina razvijenih civilizacija u zapadnobalkansku unutrašnjost, ali i utemeljena podloga daljeg razvitka ne samo u anti kom dobu, nego i u kasnijim historijskim epohama.

Dolabela

Publije Kornelije Dolabela (*Publius Cornelius Dolabella*). Dolabela je bio konzul 10. god. n. e. (zajedno sa Gajem Junijem Silanom/*C. Iunius Silanus*) i samim tim je spadao u sami vrh tadašnjeg rimskog političkog i državnog establishmenta. *Dolabellae* su bile ogranak rimskog patricijskog *gens Cornelia*, i njegovi predstavnici su zabilježeni kao najviši dužnosnici ve u periodu srednje Republike. Publije Kornelije Dolabela Maksimus je bio konzul za 283. god. p. n. e., a nakon njega su još dvojica Kornelija Dolabela, ali sa preimenom Gnej, bili republikanski konzuli za 159. i 81. god. p. n. e. I više drugih Kornelija Dolabela je obnašalo visoke političke, vojne i religijske funkcije za vrijeme republikanskog sustava.¹⁸² U vrijeme građanskih ratova na političkoj pozornici se pojavio i

¹⁸² Smith, 1867, I:1058; PIR, 1897/1898, I:443-446; Wissova - Münzer.- Groag, 1900, PWRE, IV. 1, col. 1296 - 1311

Publije Kornelije Dolabela (kasnije ponekad nazivan *Lentulus*¹⁸³), rođen oko 70. god. p. n. e., i konzul 44. god. p. n. e. Njegova javna djelatnost je bila primjer beskrupuloznog politikanstva u posljednjim godinama postojanja republikanskog sustava. I u javnom životu je bio poznat po ekstremnoj raskalašenosti. Poginuo je 43. god. p. n. e. prilikom zauzimanja grada Laodikeje od strane Kasija, jednog od lidera republikanske stranke.¹⁸⁴ Njegov istoimeni sin (sa prvom ženom Fabijom, druga supruga mu je bila Ciceronova kćerka Tulija) je pripadao Oktavijanovoj frakciji u ratu sa Markom Antonijem.

Naš Publije Kornelije Dolabela¹⁸⁵ je bio sin posljednje spomenutog, koji je bio Oktavijanov pristalica, i aktivno se djelovao na javnoj sceni u posljednjoj deceniji života Augusta (vl. 27. god. p. n. e. – 14. god. n. e.) i u prvom periodu Tiberijeve vladavine (14. – 37. god. n. e.). Za razliku od svoga djeda, svim javnim dužnostima je pristupao sa ozbiljnošću, pa se njegova politička karijera može smatrati uspješnom. Nepoznato je da li je Publije Kornelije Dolabela bio učesnik i rata u Iliriku od 6. do 9. god. n. e., iako ni tu opciju ne bi trebalo isključiti i pored toga što izvorna građa ne daje ni najmanju naznaku da je on učestvovao u ratu. Težina i važnost rata kao i razina mobiliziranosti Rimske Države, posebno raspoloživih zapovjedničkih resursa, možda su bar na neki način ili bar na neko vrijeme u rat uvukli i Dolabelu, pogotovo što ga pet godina kasnije nalazimo kao namjesnika Gornjeg Ilirika. Uz to, on je već 10. god. n. e. bio konzul, pa je logično pretpostaviti da je i njegovo učestvovanje u protu-ustanici kao i akcijama možda imalo utjecaja da se Publije Kornelije Dolabela imenuje za konzula. Za vrijeme svoga konzulata, zajedno sa kolegom konzulom Gajem Junijem Silanom, rekonstruirao je „Dolabelin slavoluk“ (*Porta Caelimontana*). Dolabela je nesumnjivo pripadao onom sloju senatora koji je bio blagonaklon prema Tiberiju, bar u prvo vrijeme.

Publije Kornelije Dolabela je u Dalmaciju upućen 14. god. n. e., i tamo se nalazio u trenutku Augustove smrti 19. VIII. 14. god. u Noli. Neposredno prije Augustove smrti, u Ilirik, preciznije u njegov primorski dio (Dalmacija) je krenuo i sam Tiberije. Međutim, vraćen je u Italiju hitnim pismom koje mu je poslala majka Livija.¹⁸⁶ Nakon ustoličenja Tiberija kao novog princepsa, u Donjem Iliriku je došlo do pobune tamo stacioniranih legija. Za razliku od situacije u panonskom susjedstvu, gornjoilirski vojska (VII. i XI. legija i mnoge auksilijarne kohorte) pod Dolabelinim zapovjedništvom je ostala lojalna i mirna, što je mnogo značilo za stabilizaciju procesa sukcesije na vladarskom tronu.

O samom Dolabeli literarna građa daje različitu sliku. Suvremenik i kolega senator Velej Paterkul (II, CXXV, 5) se o njemu izražava kao o uvijek plemenitog držanja (*vir simplicitatis generosissimae*). Sa druge strane Tacit u svojim „Analima“ (III, 47; 69) ga

¹⁸³ Kako bi mogao postati tribun, Dolabela se dao adoptirati u plebejsku familiju Gneja Lentula.

¹⁸⁴ Smith, 1867, I:1058 – 1060; Münzer., 1900, PWRE, IV, 1, col. 1300 – 1308

¹⁸⁵ O njemu v. Smith, 1867, I:1060; PIR, 1897/1898, I:444 – 445; Groag, 1900, PWRE, IV, 1, col. 1308 – 1310.

¹⁸⁶ Tac. Ann. I, 5

optužuje za pretjerano laskanje prema Tiberiju na senatskim sjednicama, i to nakon povratka iz Dalmacije. Dolabela je morao biti ne samo sposoban i autoritativan, nego i osoba od visokog povjerenja i neporecive lojalnosti prema augustovskom, a kasnije i tiberijanskom režimu ranoga principata, kako bi uopće postao legat provincije Dalmacije. Ta činjenica se mora uzeti u obzir ako se ima u vidu da uz svoju namjesničku dužnost, Dolabela dobiva i zapovjedništvo nad snažnim legijskim i auksilijarnim garnizonom, i to u neposrednoj blizini Italije. Tiberije je na tome mjestu jednostavno morao imati uvijek na kojeg uvijek može računati, sa vojskom koja je predstavljala ne samo garanta pacifiziranosti jednog do tada vrlo nemirnog stanovništva i stabilnosti zemlje, nego i neku vrstu strateške vojne rezerve vrhovnog establishmenta u Rimu (u slučaju neželjenog razvijanja situacije u samome Rimu ili pokušaja preuzimanja vlasti).

FONTES/Izvori

I.

Za razliku od doba Velikog Ilirskog ustanka, literarna izvorna građa je znatno siromašnija u spominjanju Ilirika, a posebno Dalmacije za prvu dekadu nakon završetka Ustanka. Literarna djela Veleja Paterkula, Tacita, Svetonija, Flora, Kasija Diona koja opširno govore i o drugoj deceniji I. st. n. e., odnosno periodu sukcesije na vladarskom tronu Države, uglavnom se odnose na „visoku politiku“ Rima. Oni u provincijske odnose ulaze samo kada je riječ o nekim turbulentnim zbivanjima, ili o događajima (posjete, zavjere, sukobi) u koje su bili umiješani i pojedinci iz najužeg političkog establishmenta Rimske države (poglavito članovi carske julijevsko – klauđijevske familije). A pošto je već i dio toga decenija u oba Ilirika period obnove i mirnog razvitka, logično je očekivati da su ilirske zemlje uglavnom bile neinteresantne za antičke pisce. Jedini izuzetak bila je epizoda pobune donjoilirskih/panonskih legija 14. god. n. e., kada su se za taj jedan kraj i period, bar donjoilirske zemlje ponovo našle u orbiti literarne izvorne građe. Doba uprave Publija Kornelija Dolabele (*Publius Cornelius Dolabella*) na Zapadnom Balkanu se u literarnim vrelima sreće u uzgrednoj formi i to u vidu spominjanja Dolabele kao namjesnika :

Vell. II, CXXV, 5

„Cuius curam ac fidem Dolabella quoque, vir simplicitatis generosissimae, in maritima parte Illyrici per omnia imitatus est.“

„Njegovu (misli se na cara Tiberija, op. a.) je brižljivost i odanost u primorskom dijelu Ilirika po svemu oponašao i Dolabela, osoba najplemenitije jednostavnosti“

I pored vrlo primjetnog Velejevog podilaženja Tiberiju, indirektno se iz ovog podatka isto može izvući i određeni zaključak da su Tiberijeve strateške smjernice u odnosu prema provincijama bile te koje su bar okvirno uticale i na oblikovanje djelatnosti sedmogodišnje Dolabeline uprave u Gornjem Iliriku. I sam Velej Paterkul u svome nacrtanom radu isti je i Dolabelino namjesništvo nad „primorskim dijelom Ilirika“, može se i zaključiti i da je „dobra“ Dolabelina uprava u ovoj ilirskoj provinciji bila općenito poznata činjenica u tadašnjem rimskom društvu. Uostalom, Dolabela je punih sedam godina bio Tiberijev legat, u Italiji susjednoj provinciji (odmah preko mora) koja je raspolagala i sa značajnim legijskim garnizonom. A to je mogao postići i ne samo lojalnošću prema oficijelnom režimu (olenom prvenstveno u Tiberiju), nego i stvarnim uspješnim radom i „dobrom“ upravom u Provinciji.¹⁸⁷ Na potvrdu o „dobroj“ namjesnici koja upravlja Dolabele i njegovom na elnom stavu kako bi trebala izgledati uprava nad provincijom i kakvi bi karakterno trebali biti namjesnici nailazi se i u Tacitovim „Analima“. Tacit parafrazira Dolabelu u kontekstu svoga izlaganja o suđenju Gaju Silanu (22. god. n. e.), koji je optužen za iznuđivanje (dok je bio namjesnik) u provinciji prokonzularnoj Aziji. Dolabela je bio predložio da „...svako ko vodi neastan život i koga bježe glas da bude isključen iz izbora za namjesnike provincija. A to neka procjenjuje sam car. Zakoni kažnjavaju prijestupe, ali koliko bi bilo bolje za same kandidate, koliko bolje za saveznike, ako bi se prijestupi spriječili.“¹⁸⁸

Ovaj Velejev podatak otkriva i da je Dolabela upravljao samo jednim (primorskim) dijelom nekadašnje velike provincije Ilirik. To bi značilo da se konačno na disolucija stare provincije Ilirik desila prije Dolabeline uprave i da 14. god. n. e. postoje dvije ilirske provincije. Panonskim Ilirikom i legijama (VIII. *Augusta*, VIII. *Hispana* i XV. *Apollinaris*)¹⁸⁹ stacioniranim u njemu tada je upravljao Kvint Junije Blez (*Quintus Iunius Blaesus*). Takvo stanje postojanja dviju ilirskih provincija (kasnije nazvanih Dalmacija i Panonija) se i zadržalo, jer ne postoji nijedan direktni ili indirektni podatak da se provincija Ilirik ponovo (i to privremeno) ujedinila.¹⁹⁰

¹⁸⁷ Iako ne treba zanemarivati činjenicu da je Tiberije praktikovao i politiku što dužeg zadržavanja iste osobe kao namjesnika provincije dugi niz godina (vjerojatno iz razloga štednje), što je vrlo različita praksa od one iz republikanskog doba (gdje je višegodišnje namjesništvo bila iznimka) i augustovskog režima. *Tac. Ann.* IV, 6

¹⁸⁸ *Tac. Ann.* III, 66 – 69.*addidit ne quis vita probrosus et opertus infamia provinciam sortiretur, idque princeps diiudicaret. nam a legibus delicta puniri: quanto fore mitius in ipsos, melius in socios, provideri ne peccaretur.* *Tac. Ann.* III, 69. Naravno i ovaj prilično pozitivan stav i prijedlog Dolabele je Tacit uspješno predstavio kao obično laskanje (*At Cornelius Dolabella dum adulationem longius sequitur increpitis C. Silani moribus*).

¹⁸⁹ XV. legija stacionirana je u Emoni, a od 14. god. n. e. u Karnuntumu; VIII. legija Augusta u Poetovio i VIII. Hispana u Sisciji; *Tac. Ann.* I, 23; 30; Bojanovski, 1988:60; 355; Sanader, 2003:465-466

¹⁹⁰ O stajalištu o ponovnom ujedinjenju i općenito o tim prvim godinama nakon završetka ustanka v. G. Novak 2004 (1944):24 : “Vidjevši da je Ilirik prevelik i pretežak teritorij za jednog namjesnika, podijeli ga Tiberije u dva dijela, u Gornji Ilirik (Superior provincia Illirici), kojem postavi na čelo P. Cornelija Dolabellu, i Donji Ilirik (Inferior provincia Illirici), kojem je bio na čelu Junije Blaesus. Gornji je Ilirik obuhvatio otprilike današnju srednju i južnu Dalmaciju, Albaniju i Hercegovinu i dio zapadne Bosne. Donji: Sjevernu Dalmaciju, Hrvatsko primorje do Raše, Liku i Krbavu i sjeverozapadnu Bosnu. Tako je Promona bila pod upravom Blaesus, a Salona i Epidaur pod onom Dolabelle. Međutim, ova je podjela bila samo prolazna, jer je, poslije spomenute dvojice namjesnika, Ilirik ponovno pod jednim namjesnikom

II.

Nasuprot literarnim vrelima, za Gornji Ilirik/Dalmaciju iz ovog razdoblja se raspolaže sa više epigrafskih spomenika, preko njihovih sadržaja se mogu detektirati najvažnije smjernice razvitka ove Provincije. Upravo povećana produkcija natpisa u deceniju nakon Ustanka, pokazuje da je rimska provincijska vlast vrlo ozbiljno pristupila pitanju i obnove, i transformisanja na ina i kvalitete života u pravcu prihvatanja anti ke-mediteranske kulture kod zapadnobalkanskih starosjedilaca. I najviše zahvaljuju i epigrafskim spomenicima, u kombinaciji sa literarnim vrelima, može se dati bar okvirna povijesna slika druge decenije I. st. n. e. Ina e natpisi rimske Dalmacije na kojima se spominje Dolabela su najbrojniji u odnosu na sve ostale rimske namjesnike, što dovoljno govori o zna enju njegove djelatnosti kojom su duboko udareni temelji višestoljetne anti ke i rimske Dalmacije, odnosno ve eg dijela Zapadnog Balkana. Samim tim je i period Dolabeline uprave najviše i oslikan zahvaljuju i epigrafskim spomenicima :

I. Solinski natpis

CIL III, 3198a (p 2275, 2328,19) = *CIL* III, 10156 = *CIL* III, 3200 (p 2328,19)= *CIL* III, 10158 = *ILJug* I, 262 (datacija 16/17. god. n. e.)

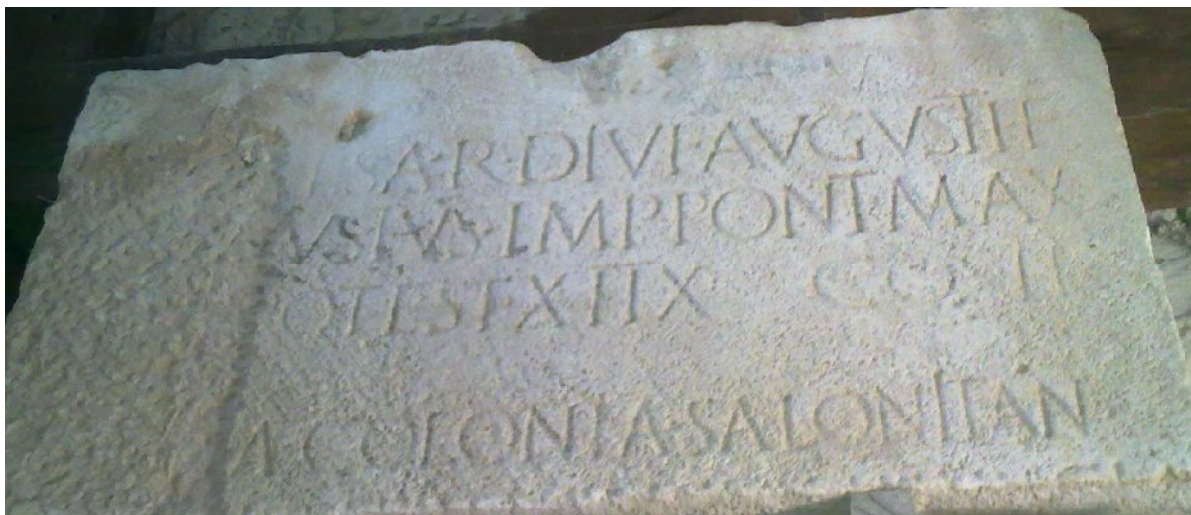
...]AESAR•DIVI•AVGVSTI•F / ...]VSTVS•IMP•PONT•MAX / [.....] POTEST•XIIX
COS II / [...] /5...A•COLONIA•SALONITAN[.] /IN???.....?/ CVIVS•
VIAE•MILLIA• PASVVS SVNT / CLXVII MVNIT•PER VEXILLARIOS / LEG VII ET
XI /₁₀ ITEM•VIAM GABINIANAM / AB SALONIS•ANDETRIVM APERVIT / ET
MVNIT PER LEG VII

[*Ti(berius) C]aesar divi Augusti f(ilius) / [Aug]ustus Imp(erator) pont(ifex) max(imus) /
[trib(unicia)] potest(ate) XIIX co(n)s(ul) II /5 [viam] a colonia Salonitan[a] / [ad f]in[es]
provinciae Illyrici]??? / cuius viae millia pasuus sunt / CLXVII munit per vexillarios /
leg(ionum) VII et XI /₁₀ item viam Gabinianam / ab Salonis Andetrium aperuit / et munit
per leg(ionem) VII*

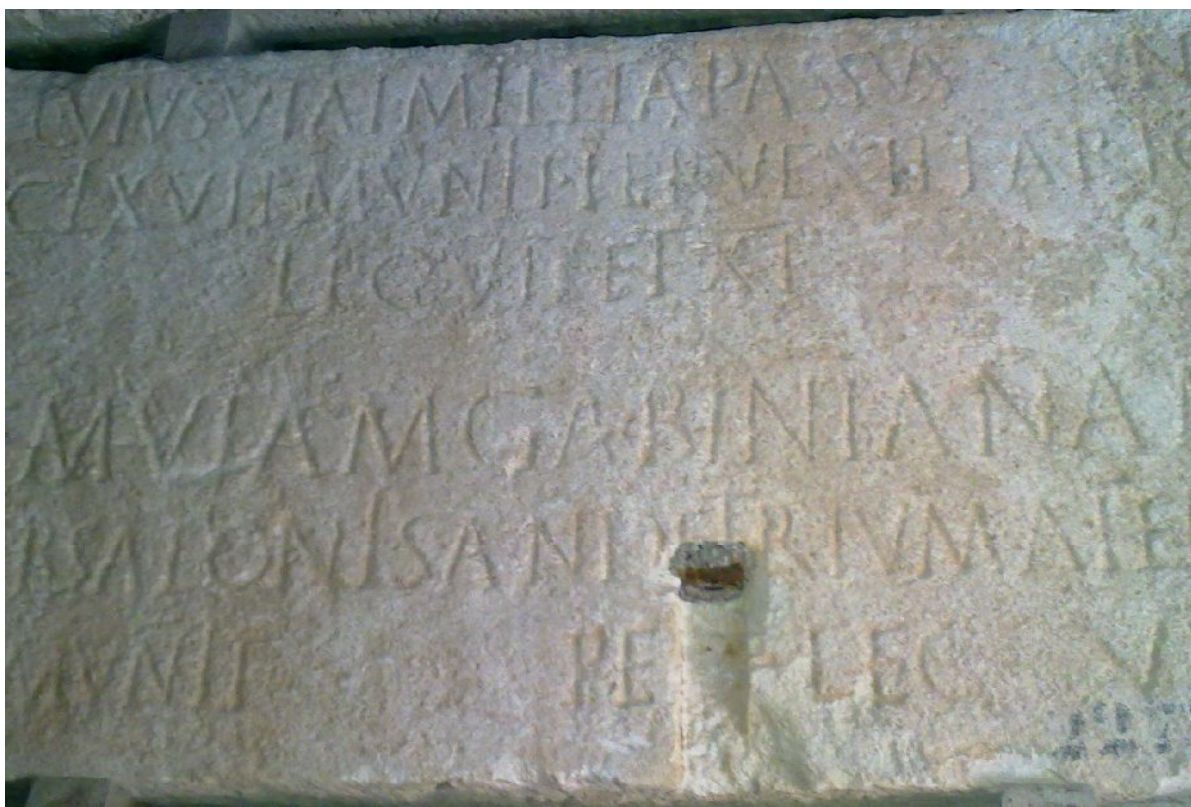
“Tiberije Cezar, božanskog Augusta sin, August, imperator, vrhovni sve enik, tribunske mo i 18 (godine op. S. M), konzul dva (puta op. a.), put od salonitanske kolonije do kraja

(legatus Augusti propretore). To se dogodilo ve odlaskom Junija Blaesa 16. g., kada je itava provincija došla pod Dolabellinu upravu.” O tome v. i Marijanovi , 1959:122. Zahvaljuju i izvornoj gra i jasno je da je ovakvo stajalište neodrživo, jer je na osnovi Tacitovih podataka koji govore o pobuni panonskih legija Junije Blez upravljao panonskim dijelom Ilirika. Uostalom Velej Paterkul je izri it da Dolabela upravlja primorskim dijelom Ilirika, što implicira da za suvremenika Veleja postoji i neki drugi (ne primorski, dublji kontinentalni) Ilirik, kojim upravlja neko drugi. Uostalom i natpisi na kojima se pojavljuje Dolabelino ime i propretorska titula jasno ukazuju da u ovom periodu ne postoji nikakva granica Gornjeg i Donjeg Ilirika orijentaciono na tok rijeke Krke, nego da Dolabela za vrijeme itavog svoga mandata upravlja teritorijem i sa jedne i sa druge strane Krke. Njegove ingerencije su tako zahvatale podru ja sva tri konventa koja spominje Plinije Stariji, *NH*, III, 139 – 144.

Ilirske provincije??? iji put od 167 (rimskih op.a.) milja izgradiše jedinice/zastave Sedme i Jedanaeste legija, tako e Gabinijev put od Salone do Andetrija otvori i izgradi Sedma (legija)”.

Slika 3.4.1
Fotografija S. Mesihovi

Slika 3.4.2
Fotografija S. Mesihovi

2. Solinski natpis¹⁹¹

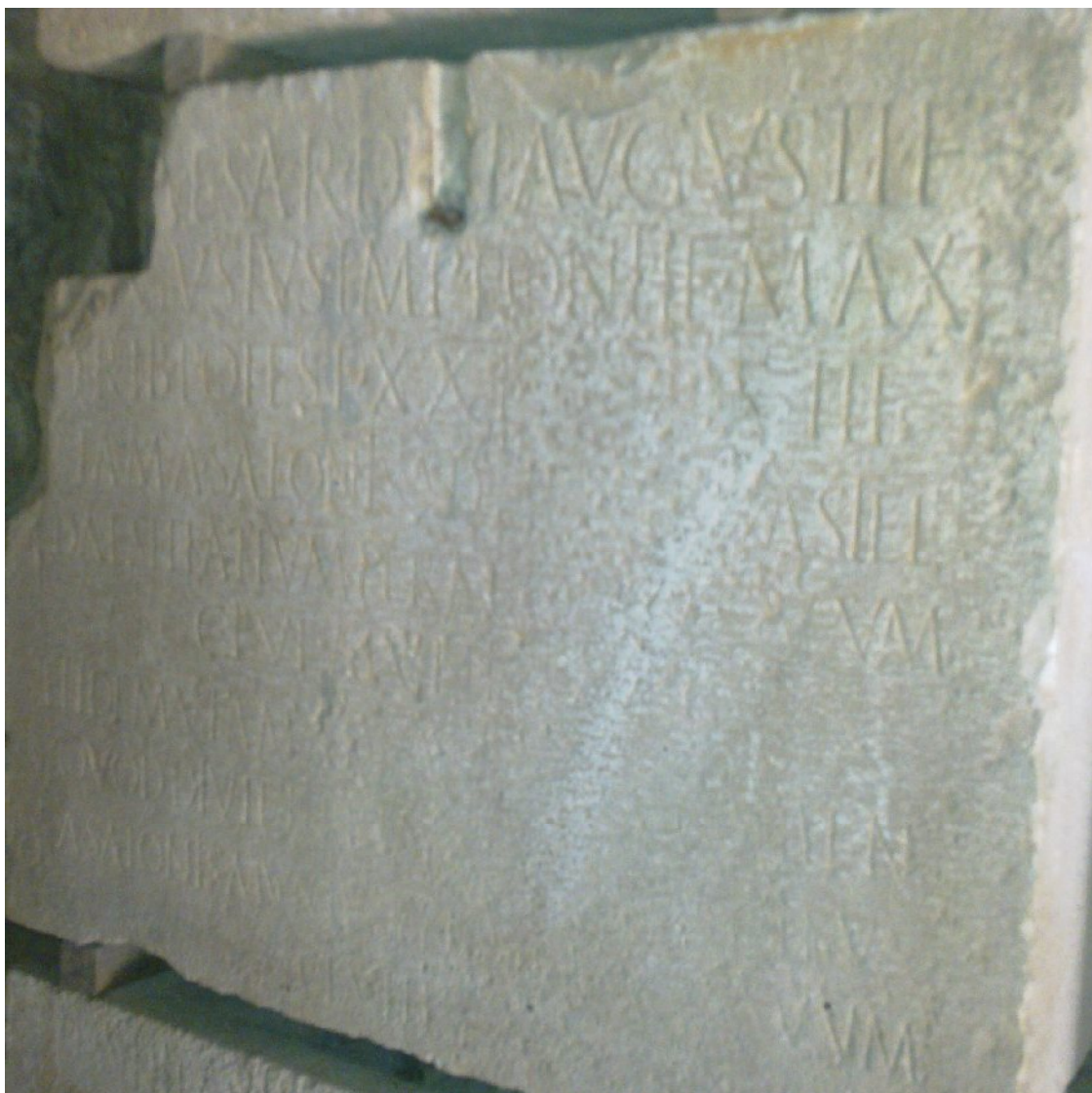
CIL III, 3198b (p 2275, 2328,19) = *CIL* III, 10156b = *ILJug* I, 263 (datacija 19/20 god. n. e.)

...]AESAR•DIVI•AVGVSTI•F /]VGVSTVS•IMP•PONTIF•MAX / TRIB•POTEST• XXI
COS III / VIAM• A•SALONIS AD HE[.... ?] ASTEL[.?.] /5 DAESITIATIVM PER
M?[.... ..?]VVM / CLVI•MVNIT / ET IDEM VIAM AD BATH?[.... ?]MEN? / QVOD
DIVIDIT B[.] E[.... ..] IBVS / A SALONIS MVNIT PER [.... ..] ASVVM /10 CLVIII /
--- // MVNIT AD IMVM MONTEM•DITIONVM / VLCIRVM PER MILLIA
PASSVVM/ A SALONIS LXXVIID /15 P DOLABELLA LEG PRO / PR

*[Ti(berius) C]aesar divi Augusti f(ilius) / [A]ugustus imp(erator) pontif(ex) max(imus) /
trib(unicia) potest(ate) XXI co(n)s(ul) III / viam a Salonis ad He[dum?] castel(lum) /5
Daesitiatium per mill[i a pass]uum / CLVI munit / et idem viam ad Bath[inum?] flu]men?/
quod dividit B[r]e[ucos Oseriat?]ibus / a Salonis munit per [millia p]assuum /10 CLVIII /
[et idem viam.... ..?]? / munit ad imum montem Ditionum / Ulcirum per millia passuum/
a Salonis LXXVIID /15 P(ublio) Dolabella leg(ato) pro / pr(aetore)*

„Tiberije Cezar, božanskog Augusta sin, August, imperator, vrhovni sve enik, tribunske mo i 21 (godine op. a.), konzul tri (puta op.a.), put od Salone do dezitijatskog kastela He(...?) od 156 (rimskih op.a.) milja izgradi, i isto put do rijeke Bosne koja razdvaja Breuke i Oserijate? od Salone izgradi u 158 (rimskih op. a.) milja... izgradi do podnožja Dicionske Ulcirske planine u 77,5 (rimskih op.a.) milja od Salone, Publije Dolabela, legat propretor.“

¹⁹¹ O dva solinska natpisa na kojima se navode ceste (koje su vodile duboku unutrašnjost Provincije) koje su izgra ene za vrijeme namjesnika/legata Gornjeg Ilirika Publija Kornelija Dolabele v. Jagenteufel, 1958:14; Bojanovski, 1974; Mesihovi , 2010 B:106 – 108; Isto, 2011: 13 – 14; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epigraphik_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/018010> ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/018013>

Slika 3.4.3
Fotografija S. Mesihovi

Slika 3.4.4
Fotografija S. Mesihovi

Kako izgleda prva i osnovna dužnost koju je Dolabela sebi postavio u zadatak jeste izgradnja cestovne mreže kojom bi se povezalo primorje sa kontinentalnom unutrašnjoš u. Oba solinska natpisa svjedoče o izgradnji pet rimskih cesta u vrijeme Dolabeline uprave, koje su izlazile iz provincijske prijestolnice Salone:¹⁹²

1. Prema granici ilirske provincije, dužine 167 rimskih milja (između 245 – 250 km.).¹⁹³
2. “*Via Gabiniana*”, prema Andetriju, nepoznate dužine.
3. Prema dezitijatskom kastelu He[...], dužine 156 rimskih milja (između 229 – 234 km.).¹⁹⁴
4. Prema rijeci *Bathinus*, koja dijeli Breuke i možda Oserijate (ili neki drugi ilirski narod), dužine 158 rimskih milja (između 232 – 237 km.).
5. Prema dionskoj planini Ulcira, dužine 77,5 rimskih milja (113 – 116 km.).¹⁹⁵

¹⁹² O ovim cestama v. Bojanovski, 1974

¹⁹³ Odnos modernih i rimskih mjera udaljenosti još uvijek nije apsolutno određen, pa se tako za 1 rimsku milju uzimaju i sljedeći odnosi (1472 m., 1478 m., 1480 m., 1497 m., 1500 m.---o tome v. Bojanovski, 1974, 133, fus. 1).

¹⁹⁴ O dezitijatskom kastelu He[....] v. Mesihovi, 2007:941 - 988

Po natpisu 1. i 2. cestu su gradili pripadnici VII. I XI. legije. Vjerojatno su legionari u estvovali i u gradnji ostalih cesti, uz pripadnike auksilijarnih jedinica, strane radnike, lokalno stanovništvo, robove, Ceste 3. i 4. koje su ulazile dubinu središnje i Gornje Bosne su vjerojatno ve im dijelom svoje dužine (bar do Gornje Bosne) imale istu trasu. Samo na osnovi ovih natpisa Dolabela je bio zaslužan za putnu mrežu (bez *via Gabiniana* i ostatka 4. ceste, nakon raskrižja sa 3. cestom) u dužini ve o j od 400 rimskih milja (izme u 588 – 600 km.) izgra enu za samo pet godina. Izgradnja tolike cestovne mreže za manje od pet godina je nesumnjivo jedan od najve ih gra evinskih poduhvata u historiji Zapadnog Balkana, i sigurno je iziskivao i velike napore i troškove. Iza takvog poduhvata je morala stajala kompletna provincijska administracija kao jednog od najvažnijih strateških ciljeva Dolabeline uprave. Možda je Dolabelina administracija zaslužna i druge izgra ene ceste (one iz Narone/današnji Vid kod Metkovi a/ prema unutrašnjosti i dalje prema jugoistoku, od Salone do Narone... itd...), ali za to još uvijek nema potvrde u epigrafskim ili literarnim vrelima. injenica je da se najranije spominjanje ceste Narona – sarajevsko polje veže za vrijeme Dolabeline uprave. Sude i po nalazu miljokaza sa natpisom (*CIL* III, 10164 (p 2174)) *Divo Augusto*, iz doline Trešanice kod Konjica, ova saobra ajnica je bila vrlo rano nastala, i postojala je i bila funkcionalna za vrijeme Tiberijeve vladavine.

Motivi izgradnje obimne cestovne mreže nisu bili samo želja za cestovnim uvezivanjem duboke kontinentalne unutrašnjosti Provincije sa Salonom (i jadranskom obalom), nego i osiguravanje mira me u zajednicama u koje Rimljani nisu imali veliko povjerenje. Zahvaljuju i cestama rimske trupe su se mogle brzo i u inkovito prebaciti u unutrašnjost i smiriti neke neželjene eventualnosti. Ceste su i olakšavale i eksploataciju Provincije, skupljanje poreza i odvoz metala (posebno onih plemenitih), ali su i donosile i odre ene pogodnosti za domicilno stanovništvo. Cestovno uvezivanje je doprinijelo boljoj, snažnijoj i sadržajnijoj privrednoj aktivnosti, polako se razbijala lokalna autarki nost, a dinarsko – jadranski pojas (ujedinjen u jednu teritorijalno – upravnu jedinicu provinciju Gornji Ilirik/Dalmaciju) je saobra ajno uvezan u jednu cjelinu kvalitetnim cestama. Sa cestama je pove ana i pokretljivost stanovništva (naravno u uvjetima i kontekstu razvitka ranog principata), preko njih su strujali nove kulturne silnice i impulse mediteranske civilizacije. Zahvaljuju i cestama izgra enim izme u 14. i 19. god. n. e. unutrašnjost Zapadnog Balkana se veoma brzo mijenjala, napuštaju i svoj prapovijesni i protohistorijski stil života. Publije Kornelije Dolabela je tako ušao u historiju kao prva osoba za ije se uprave izgradila prva cestovna mreža koja je povezivala jadransko – dinarske prostore i me usobno i sa primorjem i ostatkom svijeta.

¹⁹⁵ *Montem Ditionum / Ulcirum* vjerojatno se odnosi na planinu Uilica (Ujilica, Ilica vis. 1654 m.) sjeverno od Bosanskog Grahova i jugozapadno od Drvara.

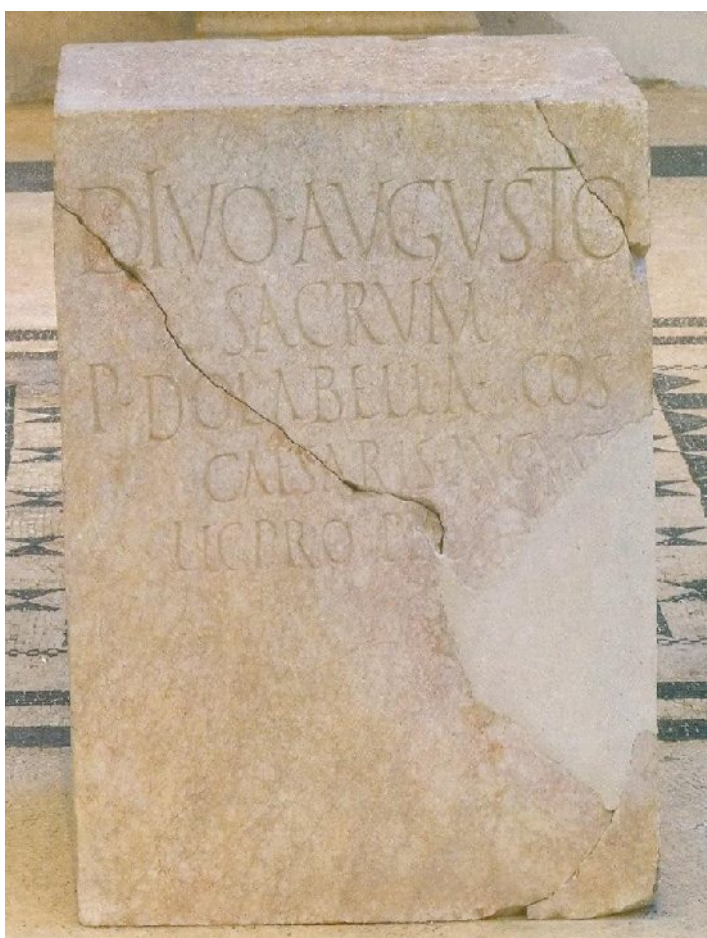
3. Natpis iz Narone¹⁹⁶

AE 1999, 1223

DIVO•AVGVSTO / SACRVM / P•DOLABELLA•COS / CAESARIS•AVGVST / 5
LEGPRO PR

*Divo Augusto / sacrum / P(ublius) Dolabella co(n)s(ul) / Caesaris August(i) / 5 leg(atus) pro
pr(aetore)*

„Božanskom Augustu, Publije Dolabela, konzul Cezara Augusta legat propretore“

Slika 3.4.5
Preuzeto iz Narona, 2007

Natpis je prona en u okviru *Augusteuma* u Naroni.¹⁹⁷ Sude i po tome što se u tekstu natpisa spominje „božanski August“, kome se i posve uje natpis, epigrafski spomenik je postavljen nakon smrti Augusta i ustoli enja Tiberija kao novog vladara Rimske države. Natpis jasno ukazuje na zna enje *Augusteuma* u Naroni, kao i na boravak Dolabele u ovom važnom gradu.

¹⁹⁶ Narona, 2007; Mesihovi , 2010 B:108 – 109; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiresult_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/039847>

¹⁹⁷ Marin 1997; 2004; 2004 A

4. Natpis iz Salone¹⁹⁸
CIL III, 14712 = *ILJug* I, 124

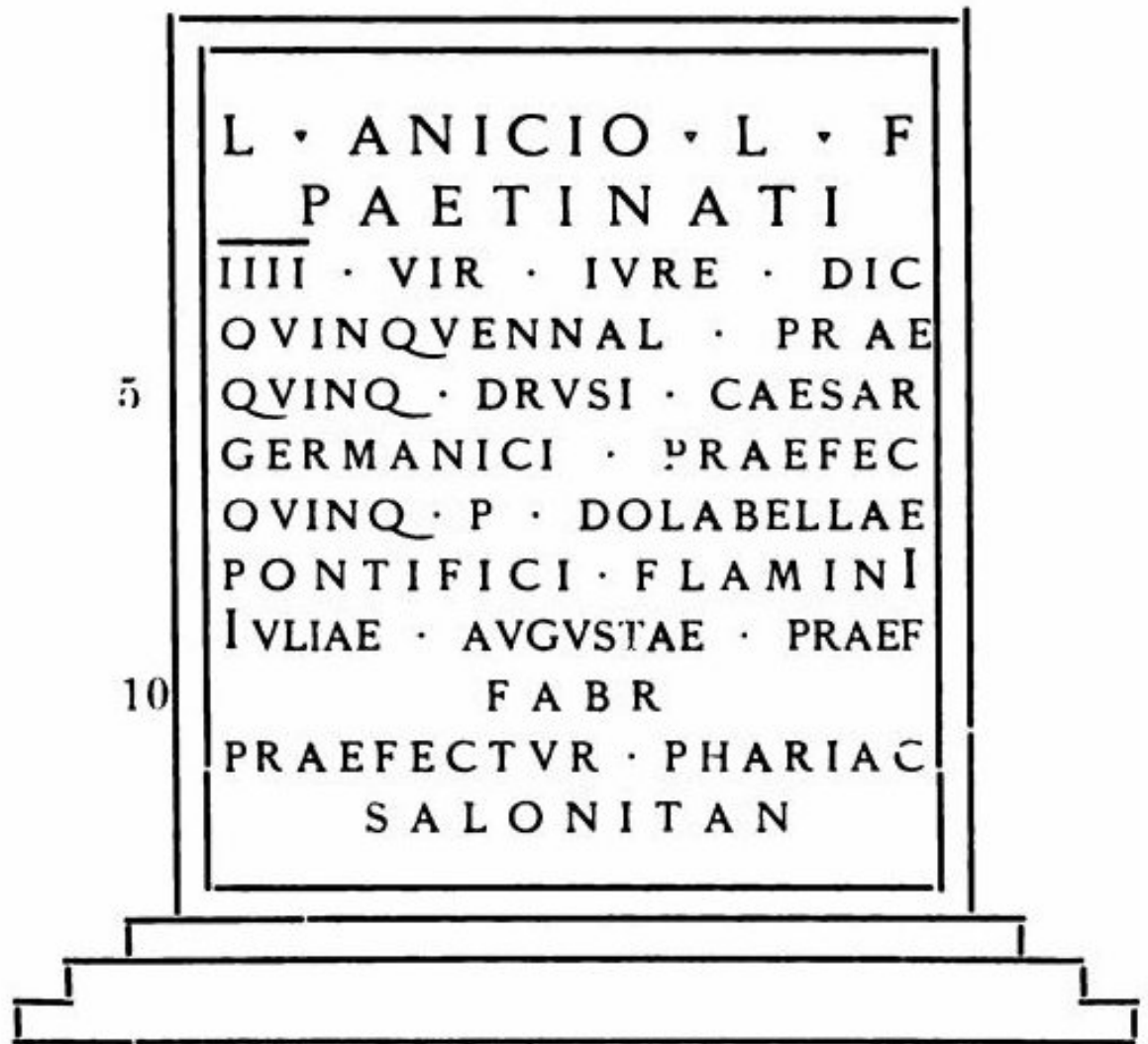
L•ANICIO•L•F / PAETINATI / IIII•VIR•IVRE•DIC / QVINQVENNAL•PRAE /5
 QVINQ•DRVSI•CAESAR / GERMANICI•PRAEFEC / QVINQ•P•DOLABELLAE /
 PONTIFICI•FLAMINI / IVLIAE•AVGVSTAE•PRAEF /10 FABR /
 PRAEFECTVR•PHARIAC / SALONITAN

L(ucio) Anicio L(uci) f(ilio) / Paetinati / IIIIvir(o) iure dic(undo) / quinquennal(i) prae(fecto) /5 quinq(uennali) Drusi Caesar(is) / Germanici praefec(to) / quinq(uennali) P(ubli) Dolabellae / pontifici flamini / Iuliae Augustae praef(ecto) /10 fabr(um) / praefectur(a) Phariac(a) / Salonitan(a)

“Luciju Aniciju, sinu Lucija, Petinatu, kvartoviru sa pravno-sudbenim ovlastima, kvinkenalisu (petogodišnjem op. a.) prefektu, kvinkenalisu Druzu Cezaru, Germaniku prefektu kvinkenalisu, Publiju Dolabeli, pontifiku flaminu, Juliji Augusti, prefektu kova a, prefektura Faria Salonitana.”

Natpis je nastao u vrijeme boravka Druza u Iliriku, radi čega se na njemu i nalazi njegovo ime. Pored imena Druza i Dolabele, na natpisu se nailazi i na spomen Germanika (iz konteksta proizlazi da je on još uvijek živ) i Livije.

¹⁹⁸ Buli , 1902.; Jagenteufel, 1958:14; Mesihovi , 2010 B:109; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/031866>

Slika 3.4.6
Preuzeto iz Buli , 1902:6

5. Natpis iz Cavtata¹⁹⁹

ILJug II, 636 = AE 1964, 227 = AE 1966, 280 = AE 1989, 608 = AE 2008, +1035

•DOLABELLA / LEG•PRO•PR / COH•VI•VOL / TRIB•L•PVRTISIO•ATINATE /5
IL?IO•C•SAENIO•II•VIR

¹⁹⁹ Marinovi , 1959:121 – 127; Rendi – Mio evi , 1959:156 – 158; Lu i , 1966 – 1967:538 - 539; Glavi i , 2008:43; 48 – 49; Mesihovi , 2010 B:109 – 110; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/016150>

[P(ublio)] Dolabella / leg(ato) pro pr(aetore) / coh(ors) VI vol(untariorum) / trib(uno)
L(ucio) Purtsio Atinate /s [...]/il?io C(aio) Saenio IIvir(is)

“...Dolabela, legat propretore, Šesta dobrovolja ka kohorta, tribunu Luciju Purtsiju Atinatu... io? Gaju Seniju duoviru.”

Pored izgradnje dobre cestovne mreže, izgra ene po svim tadašnjim visokim rimskim standardima i uzusima, Publije Kornelije Dolabela se posvetio i mnogim drugim infrastrukturnim radovima, posebice u gradovima u primorju. Tako se i Dolabelino forsiranje javne gra evinske djelatnosti nije se ograni ilo samo na ceste spomenute na solinskim natpisima. Fragmentarni natpisi iz Cavtata (*Epidaurum*) i Zadra (*Iader*) možda dokazuju neku javnu izgradnju pod Dolabelinim auspicijama.

Slika 3.4.7

Preuzeto iz Glavi i , 2008:47, sl. 2

6. Natpis iz Cavtata²⁰⁰
CIL III, 1741

Ovaj epigrafski spomenik ima vrlo dugu historiju istraživanja. Natpis je izvorno isklesan u devet redaka, ali je vremenom pretrpio oštećenja te je ostalo sačuvano samo pet prvih redaka, dok su izgubljeni oni za nas najzanimljiviji redovi u kojima se spominje oficijelni naziv Provincije Dalmacije.

P•CORNE / DOLABELL / VIIVIRO•EPVL / SODALITITIEN / 5 EG PRO PR DIVI A /
(sa uvani tekst)

P(ublio) Corne[lio] / Dolabell[ae co(n)s(uli)] / VIIviro epuloni²⁰¹ / sodali Titiensi²⁰² / 5 leg(ato) pro pr(aetore) Divi Augusti / et Ti(beri) Caesaris Augusti / civitates Superioris / provinciae {H}Illyrici (tekst rekonstruiran na osnovi ranijih prepisa, preuzeto iz Glavić, 2008:45)

“Publiju Korneliju Dolabeli, konzulu²⁰³, septemviru epulonu, članu (kolegija op. a.) Titija, legatu propretoru božanskog Augusta i Tiberija Cezara Augusta, *civitates* provincije Gornji (H)ilirik. (prijevod na osnovi rekonstruiranog natpisa.)”

Ako su raniji prepisi tačni, onda ovaj natpis ima veliko značenje za izučavanje antičke historije na Zapadnom Balkanu. Preko njega bi se tako otkrili i službeni nazivi ilirskih provincija nakon podjele jedinstvene provincije Ilirik. Sudeći po tome što se Dolabela titulira kao legat i Augusta i Tiberija, njegov dolazak na namjesničku funkciju u Dalmaciju treba datirati prije 19. VIII. 14. god. n. e., odnosno Augustove smrti. Ali sami nastanak epigrafskog spomenika treba datirati u vrijeme nakon Augustove smrti i njegove deifikacije (17. IX. 14. god. n. e.). Uz to, na natpisu se navode i *civitates Superioris / provinciae {H}Illyrici*, te se pokazuje i na vrlo bitnu formaciju provincijskog uređenja – autonomne političke i teritorijalne jedinice peregrinskih naroda. Njihov broj na prostorima provincije za vrijeme Dolabeline uprave nije vjerojatno odstupao od liste peregrinskih *civitates* koju

²⁰⁰ Jagenteufel, 1958:14; Marinović, 1959:121 – 127; Lučić, 1966 – 1967:538 - 539; 543 - 546; Bojanovski, 1974:18 – 19; Zaninović, 1998:43; Šašel Kos, 2005:379 – 380; 401 – 402; 470; Glavić, 2008:43; 45 – 47; Mesihović, 2010 B:110 – 111; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/026403>

²⁰¹ Epuloni su, u okviru rimskog religijskog sustava, bili kolegij sedmorice, i bili su jedan od četiri velika kolegija rimskih svećenika (*quattuor amplissima collegia*). Dva najvažnija su bili kolegiji pontifika i augura, a četvrti su bili [quindecimviri sacris faciundis](#). Epuloni su bili zaduženi za organiziranje gozbi i javnih banketa za vrijeme festivala i igara.

²⁰² *Titiensi* su bili jedno ugledno svećeničko bratstvo, koje je po tradiciji osnovao sabinsko – rimski kralj Tit Tacije.

²⁰³ Dolabela je bio konzul za 10. god. n. e. zajedno da kolegom Gajem Junijem Silanom. (*Caius Iunius Silanus*).

za ovu provinciju daje Plinije Stariji, a na osnovi vjerojatno nekog službenog popisa iz vremena cara Nerona (vl. 54. – 68. god. n. e.). Posebno bi se ta nepromijenjenost odnosila na peregrinske *civitates* u dubljoj unutrašnjosti koje su se sporije romanizirale u odnosu na primorske zone.

Slika 3.4.8

Preuzeto iz Glavini , 2008:46, sl. 1

7. Natpis iz Zadra²⁰⁴

CIL III, 2908 (p 1635, 2273)

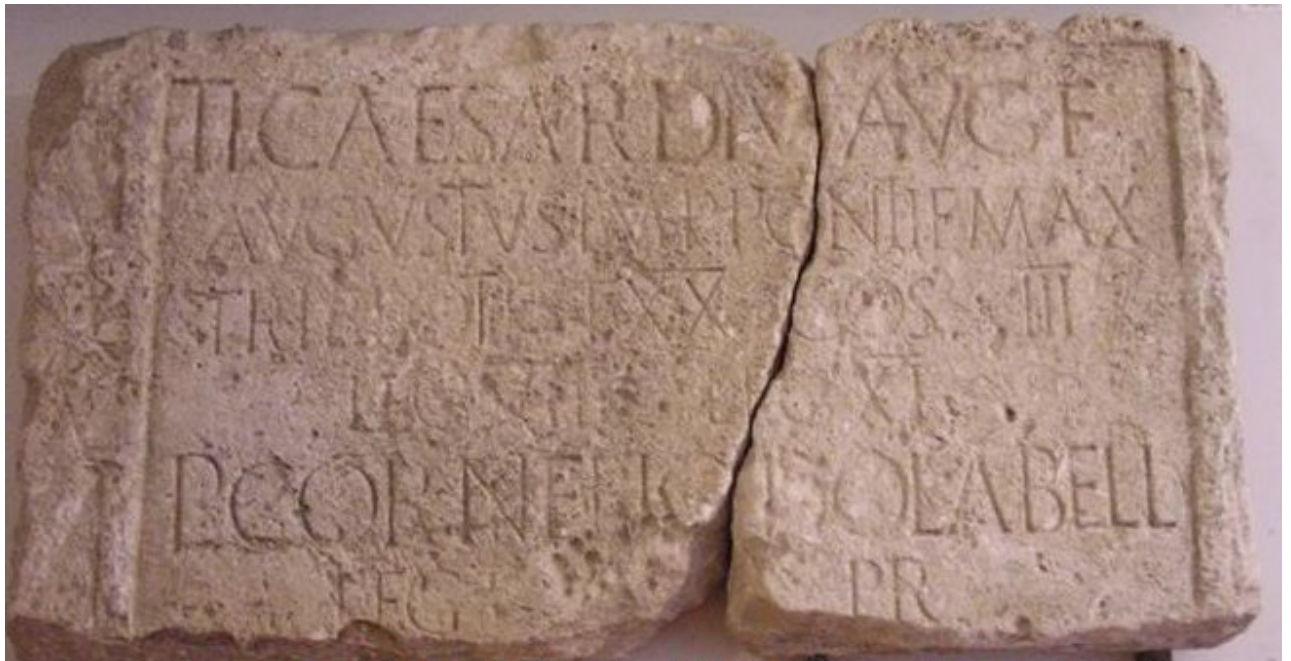
TICAESARDIVIAVGF/ AVGVSTVSIMPONTIFMAX / TRIBPOTEST XX COS III /
LEG VII XI / 5 PCORNELIODOLABELL / LEG PR PR

²⁰⁴ Jagenteufel, 1958:14; Mesihovi , 2010 B:111 – 112; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/032704>

Ti(berius) Caesar divi Aug(usti) f(ilius) / Augustus imp(erator) pontif(ex) max(imus) / trib(unicia) potest(ate) XX co(n)s(ul) III / leg(io) VII leg(io) XI /5 P(ublio) Cornelio Dolabell(a) / leg(ato) pr(o) pr(aetore)

„Tiberije Cezar, božanskog Augusta sin, August, imperator, pontifeks maksimum (vrhovni sve enik op.a.), tribunske mo i 20 (godina op. S.M.), konzul tri (puta op. S.M.), 7. legiji i 11. legiji, Publiju Korneliju Dolabeli, legatu propretoru.”

Na osnovi navo enja godina tribunske mo i cara Tiberija, natpis se može datirati u 18. god. n. e. Ako se i ovaj natpis odnosi na neke graditeljske aktivnosti, onda su i u njima svoj obol dale vojne formacije dalmatinskog garnizona i to ponovo VII. i XI. legija (u Zadru). Kako se ini Dolabela je prili no zaposlio garnizon kojim je zapovijedao, i to prvenstveno na gradnji provincijske infrastrukture. To je vjerojatno motivirano i time kako vojnici ne bi bili nezaposleni, nego uvijek sa nekom zanimacijom. Pobuna panonskih legija 14. god. n. e. je nesumnjivo uticala na to da se vojnici ne smiju prepustiti besposlici, posebno u slu aju garnizona (dvije legije i mnoge auksilijarne kohorte) tako blizu Italije, a udaljenom od vanjskih granica. Tako su pripadnici 6. dobrovolja ke kohorte zaposleni u Epidauru, a legionari u Zadru.

Slika 3.4.9

Slika preuzeta sa <http://www.rzuser.uni-heidelberg.de/~f56/fotos/F021825.JPG>

8. Natpis iz Kistanja (Burnum).²⁰⁵

ILJug II, 874

----- / AVG PRO P / ECVNDVM FORMAM / DOLABELLIANAM / RESTITVIT

[...*Iussu... leg(ati)]/ Aug(usti) pro p[r(aetore)] / [s]ecundum formam / Dolabellianam / restituit*

Iako je ovaj natpis dosta fragmentaran, on pruža jedno vrlo vrijedno svjedočanstvo o još jednoj djelatnosti Dolabele. Riječ je o postojanju *forma Dolabelliana*, neke vrste službenog provincijskog katastarskog dokumenta (možda karte). Preko ovog dokumenta provincijske vlasti su imale precizan uvid u stanje zemljišnih i teritorijalnih odnosa u Provinciji, a vršili su i arbitražu u slučaju sporova o međa. Arbitražna je inače, sudeći po pronađenim terminacijskim natpisima, za vrijeme Julijevaca – Klaudijevaca bila vrlo česta pojava. *Forma Dolabelliana* je najstariji poznati dokument koji u cijelosti (katastarski) utvrđuje teritorije i zemljišta Provincije, i sudeći po njenom imenu nastala je za vrijeme namjesnika P. Kornelija Dolabele, možda upravo pod njegovim auspicijama. Riječ je o djelu od neprocjenjive važnosti, kojim je rimska provincijska uprava nastojala da temeljito regulira i tako riješi teritorijalne i zemljišne odnose u Provinciji koja je spadala u one oblasti rimskog imperija sa nižim stupnjem razvitka. Posao koji je trebalo obaviti kako bi nastala *Forma Dolabelliana* je nesumnjivo bio vrlo obiman i zahtjevan, jer je trebalo snimiti stanje u cijeloj Provinciji. Ali kako izgleda, i ovaj zadatak je od strane provincijske administracije bio uspješno proveden. Ovaj dokument je služio i za rješavanje sporova u vezi s međama između pojedinih zajednica, Preko *Forma Dolabelliana* se ustanovljava stanje koje je potrajalo stoljeće, i koje je nesumnjivo imalo presudnog utjecaja u kasnijim razvojcima teritorijalnih odnosa na Zapadnom Balkanu.

Na samom fragmentiranom natpisu možda bi se moglo zaključiti da se *forma Dolabelliana* spominje u retrospektivi, odnosno da se arbitražna koja se desila u neko kasnije vrijeme, pod nekim drugim legatom Augusta propretorom, pozvala u svome zaključku na *forma Dolabelliana*.

²⁰⁵ Jagentaufel, 1958:65; Wilkes, 1976:268, br. 26; Imamović, 1980:46 – 48; Mesihović, 2010 B:112; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiresult_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/034489>

9. Natpis iz Gornjeg Karina.²⁰⁶

AE 2003, 1332

EX / DOL•LEG PR / DET•C•TITIVS / GEMINVS•T? /5 LEG•VII•INTE/ ASSER ET•C /
*Ex [decr(eto) P(ublii) Corn(elii) / Dol(abellae) leg(ati) pr(o) [pr(aetore) / det(erminavit)
 C(aius) Titius / Geminus (t?.....?) [-? – /5 leg(ionis) VII inte[r / Asser(iates) et
 C[or(inienses)]*

“Po odluci Publija Kornelija Dolabele, legata propretora, razgrani io Gaj Titije Gemin, (možda vojni tribun ili centurion op. S. M.)....?... VII. legije, izme u Aserijata i Korinjana.”

Natpis govori o arbitraži zemljišnih odnosa izme u dvije domoroda ke zajednice na prostoru Liburnije u kojoj je ina e prona en veliki broj me ašnih natpisa. Sude i po tekstu natpisa sa ovog epigrafskog spomenika (danas zagubljenom) Dolabela je odredio izvjesnog Gaja Titija Gemina da razgrani i liburnske zajednice Aserijate i Korinjane.

Na osnovi tekstova više natpisa, precizna razgrani enja teritorija isto su bila jedna od glavnih aktivnosti namjesnika P. Kornelija Dolabele.²⁰⁷ Iako na prvi pogled to ne izgleda toliko bitno u funkcioniranju rimske provincijske uprave i eksploatacije pot injenih zemalja, pravo arbitraže je bilo jedno od glavnih temelja stabilnosti i neophodnosti održanja rimske vlasti i interesa. Spornim situacijama u me usobnim odnosima domoroda kih zajednica prosto su obilovale obje ilirske provincije. Pitanje razgrani enja me u pojedinim zajednicama je izgleda bio kroni ni problem na ilirskom podru ju u predrimsko doba. Za više – manje autarki ne ilirske zajednice na nižem kulturnom, tehnološkom i privrednom nivou razvitka u odnosu na gr ko – rimski i mediteranski svijet, sa ograni enim raspoloživim resursima, postavljanje me a nije bilo produkt neke metafizi ke želje da se ima što je mogu e ve a teritorija, nego je rije o isto egzistencijalnoj potrebi. Kada je bilo u pitanju pravo na odre eni teritorij, domoroda ke zajednice su se me usobno sukobljavale oko pašnjaka, plodnih zona, izvora soli, rije nih tokova, rudnika i sl. Ta kroni na nestabilnost je sigurno kao posljedicu imala i injenicu da se, izuzev kratkotrajnog iskustva za vrijeme Velikog ilirskog ustanka od 6. do 9. god. n. e., ilirski narodi na Zapadnom Balkanu nisu ujedinili. Samim tim je jedan dio tih spornih situacija, najviše u vezi teritorijalnog razgrani enja i pitanju me a, poticao još iz doba

²⁰⁶ a e, 2003:19 – 21; Mesihovi , 2010 B:112 – 114; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/045056>

²⁰⁷ a e, 2003:19: „Svrha takvih mjera na elno je jasna: rimska vlast, odre uju i to ne me e pojedinih subjekata koji imaju prava raspolaganja odre enim teritorijem, ujedno utvr uje podru ja pravne odgovornosti upravnih i samoupravnih tijela i dužnosnika, te postavlja okvire obuhvatnog zemljišnika (katastra). Ovo drugo ima posebno zna enje: time se poti e domoroda ku ve inu da prihvati rimski sustav vlasništva nad zemljom, što je presudan korak u procesu napuštanja doma ih tradicija i obi aja.“

samostalnosti, a dio je nastao u toku prvog razdoblja rimske vladavine i u toku i nakon nove regulacije političkih, društvenih i teritorijalnih odnosa u obje provincije poslije gušenja ustanka.

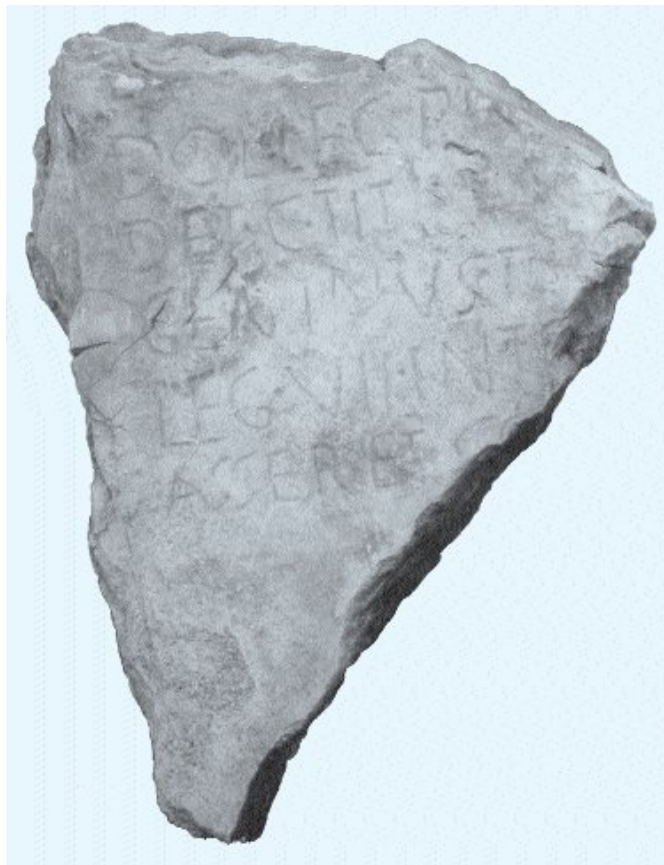
Nakon konačne pacifikacije Zapadnog Balkana, rimska uprava se morala suoiti sa ovim pitanjem. Problemi vezani za razgraničenje mogli su vrlo lako eskalirati i unižiti mir u odnosu u Provinciji, a što je na kraju krajeva moglo rezultirati i neželjenim posljedicama koje bi mogle ne samo otežati eksploataciju potčinjenih zemalja, nego i ugroziti rimsku vlast, odnosno narušiti proklamirani ideal *Pax Romana*. Radi toga je jedan od primarnih zadataka praktičkih Rimljana, bio da eliminiraju te eventualne izvore nestabilnosti. Rješavanje putem arbitraže spornih pitanja među narodima i plemenima prebivalo je u ruke rimske vlasti, a to je u zemlji kroničnog sporenja predstavljalo veoma bitno pravo i odgovornost.²⁰⁸ Upravo zato se nailazi na toliko mnogo tragova oficijelnih postavljanja arbitraža, i to ranom principatu, u Gornjem Iliriku/Dalmaciji. Sa rimskim dužnosnicima kao arbitrima, postavljanje arbitraža se uzdiglo na viši, pravno – legalistički i administrativni nivo, gdje se sve rješavalo mirnim načinom uz potpuno izbjegavanje nasilja. Presuda rimske arbitraže je bila neopoziva, i samim tim uspostavljene arbitraže su postale priznate i stabilne, a glavni garant takve situacije je bila Rimska država.

Arbitraže su tako bile vrlo korisno i poželjno sredstvo u rukama Rimljana kojim su oni održavali red, stabilnost i autoritet svoje vladavine te štitali i protežirali rimske državne i provincijske interese. Preko prava arbitraže Rimljani su ujedno i održavali u dovoljnoj mjeri i dopustivoj razini prisutnost trvenja i suparništva domorodnih zajednica, koje su da bi ostvarile svoje interne interese i dobile sporove sa svojim susjedima, dodvoravale arbitrima na najrazličitije načine. Stalno očekivanje da će arbitar posredovati u pravcu «naše koristi» a na tu uštetu, ako mu se dovoljno približi i vlastiti interesi pokušaju što je moguće više uskladiti sa interesima i stavovima rimskog patrona, dodatno je i to bitno povećavalo u inak rimske vladavine i značenje njenog autoriteta na domorodne zajednice. Kao negativnu posljedicu to je imalo sa druge strane umanjivanje mogućnosti, pa i sposobnosti, za sporazumno rješavanje spornih pitanja između samih domorodnika u sporu, i to na obostrano zadovoljstvo i uvažavanje u samostalnoj režiji bez uloga rimskog arbitra. Rimski arbitri nisu intervenirali samo u spornim odnosima među *civitates* nego i u unutar jedne *civitas*, koji su nastajali među u njenim sastavnim dijelovima. Time je rimska provincijska uprava slabila unutarnju koheziju domorodnih naroda i ovlaštenja doma ih političkih institucija sve više formalizirala na korist rimskih provincijskih institucija i službi, i tako posredno pripremala te zajednice na apsorpciju u tijelo rimskog političkog naroda, bilo u svojoj cjelini ili odvijaju i se sukcesivno u više dijelova.

Tako je uređena granica između u raznoraznih domorodnih zajednica spadalo i u jednu od važnijih dužnosti namjesnika, čime je on osiguravao mir u dodijeljenoj mu provinciji, a

²⁰⁸ O megalnim natpisima u provinciji Gornji Ilirik/Dalmaciji v. Buli, 1890; Wilkes, 1976; Imamović, 1980; Bojanovski, 1988:64; Čačić, 2003:19 - 29.

ujedno je i jaao autoritet provincijskog namjesnika koji je postajao vrhovni arbitar u me u-domoroda kim razmiricama. Rimske državne i provincijske institucije su to svoje pravo arbitraže i sam postupak njene realizacije u odnosima domoroda kih zajednica mogli prenositi i na za to ovlaštene pojedince (opunomo enike), uglavnom oficire legija stacioniranih u provinciji. Ina e sasvim je bilo uobi ajeno u praksi da namjesnici, kao zapovjednici svih vojnih snaga u Provinciji, za sudije u pitanjima ure ivanja granica me u domoroda kim zajednicama imenuju svoje pot injene, naj eš e centurione, ve inom samo jednog, ali u složenijim slu ajevima i dvojicu, kojima bi se po potrebi nekada pridruživao i vojni tribun.

Slika 3.4.10
Preuzeto iz a e, 2003:20,

10. Natpis iz Gornjeg Karina²⁰⁹

CIL III, 2883 (p 1634, 2273) = *CIL* III, 9973 = *ILJug* III, 2871

X•EDICTV•P•COR/NELI•DOLABELE•LEG / PRO•PRAETORE•DETERMINAV /
S•TITIVS•GEMINVS /₅ PRI•POSTERIOR•LEG / VII•INTER•NEDITAS /
ET•CORINIENSES / ----- / RESTITVTI• IVSSV•A /₁₀ DVCENI•GEMINI /
LEG•AVGVSTI•PR•P / PER•A•RESIVM A/XIMVM•7²¹⁰•LEG XI /
C•P•F•PR•POSTERIOR /₁₅ ET•Q•AEBVTIVM / LIBERALEM•ASTAT /
POSTERIORE•LEG / EIVSDEM

[E]x edictu(!) P(ubli) Cor(neli) Dolabel(la)e leg(ati) / pro praetore determinav[it] / S(extus) Titius Geminus²¹¹ /₅ pri(nceps) posterior leg(ionis) / VII inter Neditas / et Corinienses /--- / restituti iussu A(uli) /₁₀ Duceni Gemini / leg(ati) Augusti pr(o) p[r(aetore)] / per A(ulum) Resium [M]a/ximum 7(centurionem) leg(ionis) XI / C(laudiae) P(iae) F(idelis) pr(incipem) posterior(em) /₁₅ et Q(uintum) Aebutium / Liberalem (h)astat(um) / posteriore(m) leg(ionis) / eiusdem

“Po nalogu Publija Kornelija Dolabele, legata propretora razgrani io Sekst Titije Gemin, princeps posterior²¹² VII. legije izme u Nedita i Korinjana obnovljeni po zapovijedi Aula Ducena Gemina, legata Augusta propretora po Aulu Resiju Maksimu XI. legije Klaudiju Pobožne i Vjerne princepsu posterioru i Kvintu Ebutiju Liberalu hastata posterioru,²¹³ iz iste legije.”

Ovo je jedan vrlo zanimljiv natpis koji regulira me u izme u liburnskih zajednica Nedita i Korinjana.²¹⁴ Epigrafski, me ašni spomenik je postavljen za vrijeme legata propretora

²⁰⁹ Hirschfeld, 1885:4 – 5; Abrami – Colgano, 1909:32; Jagenteufel, 1958:12; Wilkes, 1976:260, br. 6; Imamovi , 1980:43 – 44; a e, 2003:21; Mesihovi , 2010 B:114 – 115; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/035656>

²¹⁰ Na spomenutom natpisu se jasno vidi posebni znak/kratice za latinsku rije *centurio*, koja se (radi grafi ke sli nosti) transkribira kao naša brojka 7. Matijaši , 2002:73; 106; 114

²¹¹ Po a e (2003:21) rije je ustvari o istoj osobi koja se pojavljuje i na prethodnom natpisu *AE* 2003, 1332 iz Gornjeg Karina kao Gaj Titije Gemin. ” Vrlo je vjerojatno da je nekom zabunom ovdje pogrešno navedeno centurionovo ime: umjesto C. napisano je S. Pogreška je najvjerojatnije nastala još u predlošku s kojega se tekst, pod nadzorom opunomoæenih centuriona, prenosio na kamen” (citat S. a e).

²¹² *Princeps posterior legionis* je centurion-zamjenik centuriona-komandanta (*princeps prior*) manipule, jedinice od dvije centurije.

²¹³ *Hastatus posterior* je centurion-zamjenik centuriona-komandanta (*hastatus prior*) manipule hastata.

²¹⁴ Na liburnske Korinjane (i njihovo naselje *Corinium*) danas podsje a ime samog Karina (20-tak km sjeveroisto no od Benkovca), a na liburnske Nedita/Nedine (i njihovo naselje *Nedinium/Nadinium*) podsje a mjesto Nadin (25 km isto no od Zadra i 10 km zapadno od Benkovca). Opstajanje ova dva toponima ukazuje da je predslavensko stanovništvo u ovom dijelu današnje Dalmacije ostavilo dosta snažan pe at u kasnijim razviticima.

Ducena Gemina, ije namjesništvo u provinciji Dalmaciji treba staviti u godine izme u 63. i 69. god. n. e.²¹⁵ Sam tekst natpisa se sastoji od dva dijela, a prvi dio se retrospektivno odnosi na P. Kornelija Dolabelu i njegovo odre ivanje Seksta Titija Gemina kao opunomo enika za postavljanje me e izme u Nedita i Korinjana. Me utim, kasnije se spor izme u ove dvije susjedne liburnske zajednice ponovo javio, pa je pola stolje a za vrijeme namjesnika Aula Ducena Gemina kasnije došlo do ponovne arbitraže. Opunomo enici A. Resije Maksim i Kvint Ebutije Liberal iz XI. legije C.P.F. su potvrdili me u (na osnovi “*restituti iussu*”) postavljenu za vrijeme Dolabele, im su se pozivali na nju. Pozivanjem na me ašno presu ivanje iz vremena Dolabele, željela se i pokazati pravna dosljednost, ali i sudbena neprikosnovenost. Time se izbjeglo i donošenje odluke-presedana. Ovaj natpis dokazuje i postojanje tradicije i kontinuiteta sudbeno – pravne djelatnosti u provinciji Gornji Ilirik/Dalmaciji. Uostalom, i legatski opunomo enici (iz reda viših centuriona) su poznavali tu tradiciju, im su mogli biti donositi odluke kao na ovom natpisu iz Gornjeg Karina. Uostalom, Aul Resije Maksim i Kvint Ebutije Liberal se pojavljuju kao opunomo enici namjesnika Gemina i na drugim natpisima koji se ti u postavljanja me a, i to zajedno u slu aju natpisa *CIL* III, 15045,2 = *ILJug* III, 2879 iz Novigrada (isto razgrani enje Korinjana i Nedita),²¹⁶ a Ebutije Liberal sam na natpisu *ILJug* III, 2845 iz Bruške kod Benkovca (razgrani enje Aserijata i Sidrina). Kako izgleda Ebutije Liberal je bio u “kabinetu” provincijskog namjesnika zadužen upravo za rješavanje me ašnih sporova (i to u Liburniji), u emu se prili no dobro izvještio. Samim tim ne treba ni uđiti da jedan oficir tako dobro poznaje sudsku i pravnu tradiciju Provincije, jer su njegove dužnosti ipak primarno bile civilne, a ne vojne prirode.

11. Natpis iz Karina²¹⁷

ILJug III, 2872

X•DEC / CORNE / LABELLE / FINIS•INT / ???

[E]x dec[reto] / [P(ublii)] Corne[li] / [Do]labell(a)e [leg(ati) pro pr(aetore)] / finis int[er Neditas et Corinienses???

“Po nalogu Publija Kornelija Dolabele, legata propretora, postavljena je granica izme u Nedita i Korinjana????”

²¹⁵ O tome v. Imamovi , 1980:40 - 41

²¹⁶ Wilkes, 1976:260, br. 7; Imamovi , 1980:40 - 41

²¹⁷ Abrami – Colgano, 1909:32; Jagenteufel, 1958:14 - 15; Wilkes, 1976:259, br. 3; Imamovi , 1980:44 – 45; Mesihovi , 2010 B:115; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/029691>

Na natpisu nije sa uvan dio u kojem se spominju zajednice izme u kojih se postavlja me a, ali imaju i u vidu lokaciju nalaza možda bi se isto moglo pretpostaviti da je rije o Neditima i Korinjanima. Izgleda da je grani na linija izme u ove dvije liburnske zajednice stvarno bila problemati na.

Slika 3.4.11
Preuzeto iz Abrami – Colgano, 1909:32

12. Natpis iz Jablanca kod Senja²¹⁸
ILJug II, 919

EX•DEC / P•COR NEL / DOLLABELAE / LEG PRO PRA /5 --- /
INT•BEG/OS•ET•ORTOPLI /

*Ex dec[r(eto)] / P(ubli) Cornel[i] / Dollabel(l)ae / leg(ati) pro pr(aetore) A[ug(usti)] /5 [[--
--]] / int(er) Begos et Ortopli[n(os)]*

“Po nalogu Publija Kornelija Dolabele, legata Augusta propretora... izme u Bega i Ortoplina”

Ovdje je regulirana me a me u zajednicama Bega i Ortoplina (možda japodske narodnosne pripadnosti). Ortopline²¹⁹ i Bege²²⁰ sa ovoga natpise je potrebno povezati sa naseljima

²¹⁸ Wilkes, 1976:258, br. 1; Imamovi , 1980:50 – 51; Mesihovi , 2010 B:115; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/034587>

²¹⁹ O Ortoplinima v. *Ps. Scyl.* 21; *Ptol. Geo.* 16, 3; *Rav. IV*, 22; *V*, 14; Imamovi , 1980:49 - 50

²²⁰ O Begima ili Vegima v. *Ptol. Geo.* II, 16, 2; Imamovi , 1980:51

Ortoplinia i *Vegium* koje spominje Plinije Stariji u okviru skardonitanskog konventa.²²¹ Vjerojatno je riječ o središtima navedenih zajednica.

13. Natpis sa Visa²²²
ILJug I, 257

DRVSVS•CAESAR•T / AVGVSTI•NEPOS•COS•DE / PONTIFEX•AVGVV•CAMP /
 PVBLIO•DOLABELLA•LEG•PRO•

Drusus Caesar T[i(beri) Aug(usti) f(ilius) divi] / Augusti nepos co(n)s(ul) de[sig(natus) iterum] / pontifex augur camp[um dedit] / Publio Dolabella leg(ato) pro [praetore]

“Druz Cezar, Tiberija Augusta sin, božanskog Augusta unuk, designirani konzul, pontifeks, augur, logoru dodijeli.../ Publije Dolabela, legat propretore”

Natpis je posvećen Tiberijevom biološkom sinu Druzu (živio 13. god. p. n. e. – 14. IX. 23. god. n. e.),²²³ Druz je bio izabran za konzula za 15. god. n. e. (Gajem Norbanom Flakom/*C. Norbanus Flaccus*), a jedan značajan period je proveo u ilirskim provincijama. On je 14. god. n. e. vrlo vješto uspio smiriti pobunu panonskih legija.²²⁴ Nakon obnašanja konzulata boravio je više godina u Gornjem (primorskom) Iliriku. Druz je 17. god. n. e. (za vrijeme konzula Gaja Celija Rufa/*C. Caelius Rufus* i Lucija Pomponija Flaka/*L. Pomponius Flaccus*)²²⁵ poslan u Ilirik da se privikava na vojnički život i da pridobije ljubav vojnika.²²⁶ Pošto je Druz bio glavni (i to dosta uspješni) rimski sudionik vezano za huškanje Germana jednih na druge te za prelazak markomanskog kralja Marobodua na rimsko područje,²²⁷

²²¹ *Plin. NH. III, 140*

²²² Rendi – Mio evi, 1952; Jagenteufel, 1958:15; Mesihovi, 2010 B:115 – 117; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/016153>

²²³ Njegovo ime prije adopcije u Augustovu julijevsku porodicu je bilo *Nero Claudius Drusus*, a nakon adopcije *Drusus Julius Caesar*, pa je tako postao i Augustov „unuk“ po osnovi adopcije.

²²⁴ *Vell. II, CXXV, 1 - 5; Tac. Ann. I, 24 – 30; Cass. Dio LVII, 4, 1 - 5*

²²⁵ *Tac. Ann. II, 41*

²²⁶ *Tac. Ann. II, 44* : “*Nec multo post Drusus in Illyricum missus est ut suesceret militiae studiaque exercitus pararet; simul iuvenem urbano luxu lascivientem melius in castris haberi Tiberius seque tutiorem rebatur utroque filio legiones obtinente..*”

”Uskoro potom, Druz bude poslan u Ilirik, da se privikava na vojnički život i da pridobije ljubav vojnika. Umjesto da se preda raskošnom životu velegrada, bolje je da živi vojničkim životom, mislio je Tiberije, a i za njega samog bilo je sigurnije da oba njegova sina (adoptiranog Germanika op. S. M.) budu na čelu legija”.

²²⁷ *Tac. Ann. II, 46; 62* : “*haud leve decus Drusus quaesivit iniciens Germanos ad discordias; 64* : *Simul nuntiatio regem Artaxian Armeniis a Germanico datum, decrevere patres ut Germanicus atque Drusus ovantes urbem introirent. structi et*

mogu e je da je Druz bio ustvari poslan u oba Ilirika, jer je samo panonski Ilirik imao vanjsku granicu i to prema germanskom svijetu (konkretno Markomanskom kraljevstvu). Me utim, ne samo viški natpis nego i Tacitov podatak II, 53 (odnosi se na sami kraj 17. god. n. e.) kao da sugeriraju da je on ipak primarno boravio u primorju.²²⁸ Po Germanikovoj smrti (10. oktobar 19. god. n. e.)²²⁹, Druz je privremeno napustio Ilirik i (boravio u Rimu za vrijeme sahrane Germanikovih ostataka po etkom 20. god. n. e.)²³⁰ Nakon završetka žalosti Druz se vratio legijama u Ilirik.²³¹ Za vrijeme tog drugog intervala boravka u Iliriku, Druza je posjetio Kalpurnije Pizon (vra aju i se iz Sirije i isto nomediterskih provincija) “u nadi da ovaj ne e biti kivan na njega zbog bratovljeve²³² smrti...”.²³³ Druz se ipak ovom prilikom kra e zadržao u Iliriku i ve u toku (vjerojatno u jesen) 20. god. n. e. se kona no vratio iz Ilirika (kako bi se pripremio za preuzimanje konzulske asti).²³⁴ Pošto je Druz drugi put izabran za konzula za 21. god. n.

arcus circum latera templi Martis Vltoris cum effigie Caesarum, laetiore Tiberio quia pacem sapientia firmaverat quam si bellum per acies confecisset”,

“U isto vrijeme stigne vijest da je Germanik postavio Artaksiju za kralja Jermenima, te senat odlu i da Germaniku i Druzu dodijeli ovacije kada se budu vratili u Rim. Sa obje strane hrama Marsa Osvetnika budu podignuti slavoluci sa statuama oba Cezara. Tiberije je bio zadovoljniji što je svojom mudroš u u vrstio mir negoli da je bitkom dobio rat.”

²²⁸ *Tac. Ann. II, 53* : „*Sequens annus Tiberium tertio, Germanicum iterum consules habuit. sed eum honorem Germanicus iniiit apud urbem Achaiae Nicopolim, quo venerat per Illyricam oram viso fratre Druso in Delmatia agente, Hadriatici ac mox Ionii maris adversam navigationem perpessus.*“.

„Sljede e godine, Tiberije je bio tre i put konzul, a Germanik drugi put. Na tu dužnost Germanik nije stupio u Rimu, ve u ahajskom Nikopolju. Tamo je stigao plove i duž ilirske obale, poslije posjete svome bratu Druzu, koji je tada boravio u Dalmaciji i poslije teške plovidbe Jadranskim i Jonskim morem“.

²²⁹ Za vrijeme konzula za 19. god. n. e. Marka Junija Silana Torkvata ([Marcus Junius Silanus Torquatus](#)) i Lucija Norbana Balba (*Lucius Norbanus Balbus*).

²³⁰ *Tac. Ann. III, 2 – 3*. Druz je bio taj koji je u Italiji do e kao Germanikovu pogrebnu povorku.

²³¹ *Tac. Ann. II, 7* : *Tum exuto iustitio reditum ad munia, et Drusus Illyricos ad exercitus profectus est.*

²³² Misli se na Germanika, koji je bio adoptirani sin Tiberija, pa samim tim i Druzov zakonski “brat”. Germanik je po biološkoj liniji bio prvi ro ak Druza, odnosno sin njegovog strica.

²³³ *Tac. Ann. II, 8* : “*At Piso praemisso in urbem filio datisque mandatis per quae principem molliret ad Drusum pergat, quem haud fratris interitu trucem quam remoto aemulo acquiorem sibi sperabat. Tiberius quo integrum iudicium ostentaret, exceptum comiter iuvenem sueta erga filios familiarum nobilis liberalitate auget. Drusus Pisoni, si vera forent quae iacerentur, praecipuum in dolore suum locum respondit: sed malle falsa et inania nec cuiquam mortem Germanici exitiosam esse. haec palam et vitato omni secreto; neque dubitabantur praescripta ei a Tiberio, cum incallidus alioqui et facilis iuventa senilibus tum artibus uteretur.*“.

“Pizon, me utim, pošalje u Rim najprije sina sa uputstvima kako da odobrovolji cara, a sam po e Druzu u nadi da ovaj ne e biti kivan na njega zbog bratovljeve smrti, ve prije prijateljski raspoložen prema njemu zato što se oslobodio suparnika. Da bi pokazao svoju nepristrasnost, primi Tiberije mladi a ljubazno i obdari ga poklonom uobi ajenim za sinove uglednih porodica. Druz odgovori Pizonu, ako je istina to što se pri a, on e biti prvi biti zbog toga ozloje en, ali bi i njemu bilo milije da se pokaže da su ti glasovi lažni i neosnovani, i da Germanikova smrt nikome ne donese nesre u. To je rekao javno, ali nije htio da se sastane sa Pizonom nasamo. Više je nego sigurno da mu je Tiberije to savjetovao, jer se ovaj ina e bezazleni i prostosrda ni mladi ponio ovdje kao iskusni starac.”

²³⁴ *Tac. Ann. III, 11* : “*Atque interim Drusus rediens Illyrico, quamquam patres censuissent ob receptum Maroboduum et res priore aetate gestas ut ovans iniret, prolato honore urbem intravit.*“.

e., podizanje ovog natpisa bi se moglo datirati u vrijeme kada je Druz po drugi put bio designirani konzul (odnosno izabran za konzula, ali još uvijek nije stupio na dužnost), a Dolabela bio namjesnik Provincije. Vjerojatno je riječ o intervalu u 20. god. n. e., kada je Druz ponovo boravio u Iliriku. Iako bi se po Tacitovim riječima mogao donijeti zaključak da je Druz bio taj koji je bio faktički namjesnik i zapovjednik ilirskih provincija i legija u periodu od tri godine, ipak ostala izvorna građa dokazuje da Dolabela nije bio samo formalno legat propretore, nego da je obavljao namjesničku dužnost u punom kapacitetu i za vrijeme boravka Druza. Iako je Druz bio sin vladajućeg cara, on je ipak bio relativno neiskusn, a i njegovo upravljanje u Ilirik je motivirano time da prije svega „između“ vojnički život, a ne da upravlja Provincijom. Iako je imao pomalo nezgodnu narav, Druz je ipak bio inteligentna osoba i kako izgleda između njega i zvanog namjesnika Dolabele nije dolazilo ni do prijepora ni sukoba. Znaju i da mu nedostaje dovoljno iskustva za upravljanje jednom tako bitnom provincijom, Druz se nije miješao u Dolabelino strateško upravljanje i unutarnje provincijske, „civilne“ (ako se u kontekstu rimske uprave uopće može govoriti o „civilnom“, kako se to danas podrazumijeva = „nasuprot vojničkom“) poslove. Vjerojatno je na mjesto stajao po strani i pratio razvoj Provincije, i tek povremeno se uključivao u to, kao u slučaju događaja koji opisuje viši natpis. Druz se ograničavao na vođenje ad-hoc zadataka kao npr. u potpirivanju megermanskim razmiricama i petljanju u odnose južnih germanskih političara, i na boravak sa vojskom i jačanje svojih vojnih vještina (koje još uvijek nisu bile iskazane u pravoj mjeri, za razliku od npr. rođaka i adoptiranog „brata“ Germanika)²³⁵ i sukladno tome svoga ugleda među vojskom. Ali i sam Dolabela je vjerojatno zaslužan da nije došlo do sukoba autoriteta između njega i Druza, jer je vrlo dobro poznao i njegov temperament, a i da je on ipak Tiberijev biološki sin i jedini biološki potomak. Skladnost između njih dvojice se pokazala dobrom za Provinciju, a i Druz je nesumnjivo stekao i dovoljno iskustvo i znanje za provincijske poslove. To je prilično različit od skoro istovremene situacije sa Germanikom, koji je (za vrijeme boravka u isto mediteranskim provincijama, kao supervizor za isto ime provincije) našao u žestokom personalnom sukobu sa namjesnikom (legatom) Sirije Gnejom Kalpurnijem

“U međuvremenu vraćao se Druz iz Ilirika. Zbog Marobodove predaje i drugih vojnih uspjeha tokom ljeta, senat mu je dodijelio ovacije, ali on odloži ovu počast i uđe u Rim bez ovacija.

²³⁵ Potrebno je istaći i da izvorna građa apsolutno nigdje ne nagovještava da su Germanik i Druz bili u lošim odnosima. Naprotiv, iz izvorne građe (čak i kod Tacita) jasno se može osjetiti da je njihov odnos bio srdačan i dobar, i da se nije osjećala nikakva konkurencija. Druz je izgleda bio prihvatio činjenicu da je Germanik još znatno ranije predodređen za nasljednika princepsa, i nije to pokušavao promijeniti. Druz je nesumnjivo bio inteligentna i sposobna osoba (što je pokazao i u smirivanju bune panonskih legija, manipuliranja germanskim pitanjem, boravkom u Iliriku), ali izgleda i bez neke veće ambicije. Posebno se taj njegov nedostatak ambicije i astoljublja primjećuje u vojnim pitanjima, jer je on uvijek preferirao diplomatska rješenja u kojima je znao pokazati svoje manipulativne sposobnosti u odnosu na korištenje vojne sile. Po svemu sudeći Druz nije baš imao neko veliko mišljenje o svojim kvalitetama zapovjednika u ratu. Na kraju krajeva on svoje ratne zapovjedničke sposobnosti nije ni imao priliku iskušati, pa se ne može ni znati da li je riječ o realnoj procjeni ratno-zapovjednih kvaliteta ili o običnom potcjenjivanju. U okviru toga nedostatka želje za vlastima može se i promatrati činjenica da je on odbio da uđe u Rim sa ovacijom (što mu je Senat odobrio), prilikom povratka iz Ilirika.

Pizonom ([Gnaeus Calpurnius Piso](#), konzul za 7. god. p. n. e., od 17. god. n. e. legat Sirije), što se na kraju izrodilo u jednu od najvećih afera tiberijanskog režima.

Gornji Ilirik je bio savršena lokacija da se tamo uputi Dolabela na dodatnu izobrazbu. Rije je o dvije provincije sa ukupno pet legija i znatnim brojem auksilijarnih jedinica. Gornjoilirska/dalmatinska vojska je vrlo blizu Italije i može se brzo prebaciti (morskim putem) u srednju Italiju, dok se panonska vojska može brzo prebaciti u sjevernu Italiju. Uz to Druzov boravak na isto nojadranskoj obali je odlična pozicija u slučaju nekih nepredviđenih situacija i neželjenog razvoja situacije, pa je Druz mogao da bude hitro obaviješten o tome i da se eventualno brzo može vratiti u sam grad Rim.

POST FESTVM

Svoju namjesničku dužnost u Dalmaciji Publije Kornelije Dolabela je završio 20. god. n. e., ostavivši iza sebe uređenu upravu, novoizgrađenu infrastrukturu i vrlo funkcionalan sustav. U literarnim vrelinama Dolabela se pojavljuje kao istaknuti učesnik senatskih rasprava ve 21. god. n. e. Tako je prilikom carskog obavještenja Senatu o gušenju ustanka Julija Florina (iz naroda Trevera) i Julija Sakrovira (iz naroda Heduanaca) u Galiji 21. god. n. e., Dolabela iznio prijedlog, kojim bi se proslavila pobjeda nad pobunjenim galskim narodima. Po Tacitu: „Jedino je Dolabela Kornelije, iz želje da prevaziđe druge, dao prijedlog koji je predstavljao vrhunac neukusnog laskanja. Predložio je da Tiberije po povratku iz Kampanije uđe u Rim uz ovacije“ (*solus Dolabella Cornelius dum antire ceteros parat absurdam in adulationem progressus, censuit ut ovans e Campania urbem introiret*).²³⁶ Naredne 22. god. n. e. Dolabela učestvuje u senatskoj raspravi prilikom suđenja Gaju Silanu za iznuđavanje u provinciji.²³⁷ Uskoro je ponovo

²³⁶ Tac. Ann. III, 47. Tiberije je odbio ovaj prijedlog sa riječi ima (koje prenosi Tacit) : „igitur secutae Caesaris litterae quibus se non tam vacuum gloria praedicabat ut post ferocissimas gentis perdomitas, tot receptos in iuventa aut spreto triumphos, iam senior peregrinationis suburbanae inane praemium peteret.“

„Na to dođe pismo od Cezara. Poslije tolikih pobjeda nad ratobornijim narodima, pisao je, poslije tolikih trijumfa koje je kao mladić proslavio ili odbio da proslavi, nije toliko željan slave da bi, sada već kao stariji čovjek, tražio praznu nagradu za običan povratak iz okolice Rima.“

²³⁷ Tac. Ann. III, 69 : „At Cornelius Dolabella dum adulationem longius sequitur increpitis C. Silani moribus addidit ne quis vita probrosus et opertus infamia provinciam sortiretur, idque princeps diiudicaret. nam a legibus delicta puniri: quanto fore mitius in ipsos, melius in socios, provideri ne peccaretur? adversum quae disseruit Caesar: non quidem sibi ignare quae de Silano vulgabantur, sed non ex rumore statuendum. multos in provinciis contra quam spes aut metus de illis fuerit egisse: excitari quosdam ad meliora magnitudine rerum, hebescere alios. neque posse principem sua scientia cuncta complecti neque expedire ut ambitione aliena trahatur. ideo leges in facta constitui quia futura in incerto sint. sic a maioribus institutum ut, si antissent delicta, poenae sequerentur. ne verterent sapienter reperta et semper placita“

“Kornelije Dolabela tjerao je i dalje u laskanju. Oštro osudi Silana zbog njegova karaktera i predložio da svako ko vodi neastan život i koga nije zao glas bude isključen iz izbora za namjesnike provincija. A to neka procjenjuje sam car. Zakoni kažnjavaju prijestupe, ali koliko bi bilo bolje za same kandidate, koliko bolje za saveznike, ako bi se prijestupi spriječili. Cezar se izjasni protiv. On je naravno znao šta se priča o Silanu, ali se odluke ne mogu donositi na osnovu glasina. Mnogi namjesnici su iznevjerili nade koje su u njih polagane, drugi su se dobro ponijeli i pored bojazni da ih podbaciti. Jednima je njihova visoka dužnost podsticaj da krenu boljim putem, drugi pred tim pokleknuli. Ni car ne može sve da zna, i nije dobro ako se povede za nečijom ambicijom. Zato su zakoni i upereni protiv djela, jer se ne zna šta nosi

dobio namjesni ku ast, zaputivši se na tada nemirno afri ko tlo. Kao prokonzul senatske provincije Afrike 23. i 24. god. n. e. kona no i uspješno je priveo kraju težak i dug rat sa Takfarinatom, koji je okupio u protu-rimski savez pojedine numidske i mauritanske narode i plemena.²³⁸ Dolabela je ustvari tom prilikom pokazao iznimne sposobnosti, jer je raspolagao sa manje oružanih snaga nego njegov prethodnik u zapovjedništvu i namjesništvu Junije Blez. Tiberije je bio naredio da se nakon Blezova pohoda, iz Afrike povu e IX. legija, a po Tacitovom mišljenju „...tadašnji prokonzul Publije Dolabela nije se usudio da je zadrži, plaše i se više carevih naredbi negoli ratne neizvjesnosti“ (*nec pro consule eius anni P. Dolabella retinere ausus erat iussa principis magis quam incerta belli metuens*).²³⁹ Istovremeno je ja alo i Takfarinatovo samopouzdanje i snage oko njega. I pored toga Dolabela je uspio sa raspoloživim trupama i promjenom takti kog prilaza da u potpunosti porazi Takfarinatove trupe. Prvo je razbio opsadu grada Tubuske,²⁴⁰ a onda je prili no dobro primijenio manevarski i nekonvencionalni na in ratovanja, pa se uspjela amortizirati pokretljivost Takfarinatovih snaga. Kod razrušene utvrde Auzea²⁴¹ rimske trupe su iznenada napali numidske pobunjenike i potpuno ih porazivši, a sam Takfarinat je poginuo u toku bitke. Sa ovom bitkom je i završen Takfarinатов rat.²⁴²

Me utim, i pored velike pobjede Tiberije je odbio da dodjeli Dolabeli trijumfalne oznake. Tacit²⁴³ ovo isti e kao veliku nepravdu u injenu prema Dolabeli, i to objašnjava time kako se ne bi zasjenio Junije Blez koji je bio namjesnik Afrike prije Dolabele, a koji je bio i bliski ro ak Sejanu, prefektu pretorijanske garde i tadašnjem Tiberijevom favoritu.²⁴⁴ Ovaj put Tacit nije primijenio svoj uobi ajeni retorski i „sofisti ki“ stil u odnosu prema Dolabeli, pa je u svome zaklju ku Dolabeline kampanje u Africi ipak iznio povoljan sud.²⁴⁵ Tacit zadnji put spominje Dolabelu za 27. god. n. e., kada se pridružio Domiciju Aferu u

budu nost. Tako su naši stari odredili. Poslije izvršenog krivi nog djela, slijedi kazna. Ne treba mijenjati ono što je mudro smišljeno, što je oduvijek poštovano.”

²³⁸ *Tac. Ann.* IV, 23 - 26

²³⁹ *Tac. Ann.* IV, 23

²⁴⁰ Rimska kolonija Tubusuctu se nalazila bliže moru, i možda je rije o *Thubursicum Numidarum*.

²⁴¹ Vjerojatno kasnija kolonija Auzea (*Colonia Septimia Aurelia Auziensium*), u blizini Tubursika.

²⁴² Protiv Takfarinata su rimske trupe predvodili Furije Kamil (*Tac. Ann.* II, 52), Lucije Apronije (*Tac. Ann.* III, 21), Junije Blez (*Tac. Ann.* III, 73) i Publije Kornelije Dolabela (*Tac. Ann.* IV, 23). O ovom ratu koji je trajao od 17. do 24. god. n. e. v. Mirkovi , 2003:66.

²⁴³ *Tac. Ann.* III, 26

²⁴⁴ *Tac. Ann.* III, 73

²⁴⁵ *Tac. Ann.* III, 26 : „*Dolabellae petenti abnuat triumphalia Tiberius, Seiano tribuens, ne Blaesi avunculi eius laus obsolesceret. sed neque Blaesus ideo inlustrior et huic negatus honor gloriam intendit: quippe minore exercitu insignis captivos, caedem ducis bellique confecti famam deportarat.*“.

“Za ljubav Sejanu, da ne bi umanjio slavu njegova ujaka Blesa, Tiberije odbije da dodijeli Dolabeli trijumfalne oznake. Ali Bles time nije postao slaviji, a Dolabela je požnjeo slavu baš zato što mu je po ast uskra ena. Sa manjom vojskom zarobio je važnije zarobljenike, ubio vo u i zadobio slavu da je okon ao rat.“

optužbi protiv Kvintilija Vara, ro aka samoga Tiberija.²⁴⁶ Tacit se vrlo oštro odnosi prema u eš u Dolabele u ovoj optužbi : “ udno je bilo što mu je sau esnik – dostavlja bio Publije Dolabela, potomak slavnih predaka i ro ak Varov, koji je srljao da osramoti svoje svoje plemenito porijeklo, da izda svoju krv“ (*Publium Dolabellam socium delationis extitisse miraculo erat, quia claris maioribus et Varo conexus suam ipse nobilitatem, suum sanguinem perditum ibat*). Iz skupa literarne izvorne gra e, Tacit je autor koji ubjedljivo najviše spominje i opisuje Publija Kornelija Dolabelu, ali to njegovo izlaganje se mora uzeti sa prili nom rezervom i kriti noš u. Tacitova osnovna misao vodilja u opisu tiberijanskog režima bila je propagandisti ko – negativna (izuzev favorita Germanika), što je upravo suprotno od aksioma „nepriistrasnosti“ koji je upravo stvorio Tacit na po etku svojih anala (*sine ira et studio* = bez sr be i pristrasnosti).²⁴⁷ I okviru toga treba promatrati i analizirati Tacitov odnos prema Dolabeli. Tacit kao vrlo obrazovana osoba koristi svoje retorske sposobnosti i uspješno na „sofisti ki“ na in uspijeva predstaviti i stvari koje su dobre i pozitivne u negativnom svjetlu. To je primjetno i u slu aju Dolabele i izuzev zaklju ka vezanog za kraj rata sa Takfarinatom (a i to u kontekstu kako bi se Tiberije i Sejan još više „ocrnili“), njegova se djela i ponašanje uglavnom predstavljaju u lošijem prikazu (laskanje, preveliki oportunitizam prema Tiberiju, sramo enje).²⁴⁸

CONCLUSIO / Zaklju ak

Došavši na elo provincije Dalmacije, par godina nakon završetka Velikog Ilirskog ustanka, Dolabela se pokazao kao izvrstan upravlja , sa kojim se ubrzao proces zacjeljivanja bolnih rana nanesenih Iliriku u teškom troipogodišnjem ratu, ali i zapo elo sa saniranjem procjepa izme u Rimljana i domorodaca. Iako su nesumnjivo mnogi poduhvati i projekti izvo eni pod Dolabelinim auspicijama bili vo eni i rimskim strateškim i politi kim interesima, oni su se na duge staze itekako pokazali vrlo korisnim i za obi no, domoroda ko (peregrinsko) stanovništvo. Naravno istine radi, potrebno je re i da je na in uprave P. Kornelija Dolabele primarno bio motiviran tadašnjim interesima rimskog vladaju eg establishmenta, a tek onda i potrebama i interesima domoroda kih peregrinskih *civitates*. Održanje mira, pacifiziranost Provincije i njena ne samo obnova (nakon teškog rata) nego i dalji razvitak, a sve u svrhu efikasnije uprave (i sa tim neraskidivo vezano i bolje eksploatacije Provincije) su bili esencijalni cilj postaugustovskog i prvih godina

²⁴⁶ *Tac. Ann.* IV, 66. Tacitovo (XI, 22) spominjanje Publija Dolabele vezano za podnošenje zakonskog prijedloga 47. god. n. e. o tome da se svake godine prire uju gladijatorske igre o trošku onih koji su dobili kvesturu, vjerojatno je vezano za sina našeg Dolabele. Sin je bio i konzul sufekt za 55. god. n. e., zajedno sa Senekom (*L. Annaeus Seneca*). Pored sina, on je imao i k erku Korneliju Dolabelu (*Cornelia Dolabellae*).

²⁴⁷ *Tac. Ann.* I, 1

²⁴⁸ Nasuprot Tacitovom opisu, stoji Velejev pristrasni (skoro do degutantnosti) prikaz tiberijanskog režima. Velej Paterkul je bio slabijeg intelektualnog potencijala i obrazovanja u odnosu na Tacita, pa se i slabije snalazio u prikriivanju pristrasnosti.

tiberijanskog režima.²⁴⁹ I upravo tu je došlo do poklapanja interesa sa peregrinskim *civitates*, bolje re i sa njihovim lojalnim elitama. A te doma e elite su nesumnjivo u novo, uspostavljenom sustavu drugog razdoblja rimske vladavine mogle prosperirati. Tako je ono što je u injeno za vrijeme Dolabeline vladavine upravo simboliziralo po etak toga novog doba u kome je rimska uprava bila prijem ivija.

Iako se za sada još uvijek ne raspolaže sa dokazima koji bi direktno govorili o odnosu Dolabeline uprave prema autonomiji i institucijama peregrinskih *civitates*, ipak bi se preko injenice o zamašnoj aktivnosti Dolabeline administracije vezano za reguliranje zemljišnih i teritorijalnih odnosa (me ašni natpisi i *forma Dolabelliana*), da je ovo vrijeme bilo i doba postavljanja na ela obostranog prožimanja interesa, prava i obaveza. Time se stvorilo jedna politika i društvena struktura koja je bila funkcionalna i prije svega lojalna, jer su ilirski peregrini kona no prihvatili i Provinciju i Rimsku državu kao okvir unutar kojeg mogu ostvariti svoje težnje i interese. Vjerojatno su i tereti i zloupotrebe smanjene (u odnosu na prvo razdoblje rimske vladavine), a doma e stanovništvo je nešto i dobijalo za ono što je davalo rimskom imperiju.²⁵⁰ Do tada slabo dostupni i zaostali predjeli su se zahvaljuju i

²⁴⁹ Takva politika je uostalom bila i u skladu sa Tiberijevim strateškim zamislama u ure enju uprave i odnosu prema provincijama. Tiberijeva politika prema provincijama vo ena je i s obzirom na interese provincijskog nerimskog stanovništva, spre avanje zloupotreba i prekomjernog optere ivanja i iskorištavanja nerimskih provincijalaca (*Vell. II, CXXVI, 4; Tac. Ann. III, 54; IV, 6 – 7; Svet. Tib. 32; Cass. Dio LVII, 10, 5*). U ovom kontekstu je potrebno ista i izjavu Tiberija (po Svetoniju, *Tib. 32*) da je «...dužnost dobrog pastira da striže svoje stado, a ne da mu guli kožu» (*...pastoris esse tondere pecus, non deglubere*) i poruka koju je uputio namjesniku Egipta Emiliju Rektusu sa sljede im zaklju kom «Ho u da moje ovce budu ošišane, a ne ostrizane» (κέίρεσθαί μου τὰ πρόβατα, ἀλλ' οὐκ ἀποξύρεσθαι Βούλωμαι) koja je poznata preko djela Kasija Diona. im se u povijesnim djelima nailazi tako esto na naglašavanje Tiberijevog obzira prema provincijama (ak i kod onih autora koji su bili neskloni Tiberiju, kao kod Tacita *Ann, IV, 6* : “Starao se da novi nameti ne dovedu do nemira u provincijama, i da pohlepa ili okrutnost magistrata ne oteža ve postoje e dažbine/et na *provinciae novis oneribus turbarentur utque vetera sine avaritia aut crudelitate magistratum tolerant providebat*”), onda je injenica da je Tiberijeva provincijska politika imala veliko zna enje u obostranom približavanju Rima i Italije i ostatka Imperije i njihovih interesa. Po Tacitu (*Ann. III, 54*) Tiberije je isticao da Rim i Italija ne mogu živjeti bez redovne podrške od strane provincija. Ipak i pored svoje blage i promišljene provincijske politike, ni on nije izbjegao da se za vrijeme njegove vladavine 21 god. n. e. podignu ustanci Julija Flora (kod Trevera) i Julija Sakrovira (kod Heduanaca) u Galiji. *Tac. Ann. III, 40-47*. Spomenute smjernice rimske državne politike u odnosu na provincijske odnosa na stradalom podru ju ilirskih provincija su tako najzaslužnije da je cjelokupno ilirsko podru je, tj. obje provincije, moglo ponovo stati na svoje noge i osposobiti se za dalji razvitak. Razloge takve Tiberijeve provincijske politike mogu e je tražiti i u njegovom iskustvu dok je kao Augustov zapovjednik i predstavnik dugo boravio u provincijama i ratovao na granicama i gušio pobune širom Imperije, od kojih je nesumnjivo za njega najvažnije iskustvo bio Veliki ilirski ustanak. Tako je on na terenu mogao uvidjeti sve nedostatke, propuste i zloupotrebe koje je proizvodila rimska uprava i njeni državni, provincijski i drugi hijerhijski niži funkcionari i inovnici, ali i aktivnosti privatnih poduzetnika. Za Tiberija, kao cara, je bilo bitno da održava mir i stabilnost unutar velike Države i da ne ugrožava njene resurse (u ljudima i novcu), ime je nastojao da o uva što je mogu e u ve oj mjeri zate eno stanje. Tiberijeva vladavina (14 - 37. god. n. e.) je uostalom doprinijela konsolidaciji ilirskih provincija i njenih sastavnih dijelova i održanju njihovog života nakon teškog rata i to upravo u onim klju nim poslijeratnim godinama kada se proces i biološke i društvenogospodarske obnove morao stabilizirati.

²⁵⁰ injenica je da je rimska eksploatacija bogatstava Provincije i nadalje ostala ta ka vodilja rimske provincijske vojno – civilne administracije i u postaugustovsko doba, ali je ona sada ne samo bila bolje i ljepše „upakovana“, nego je i provo ena na druga ije na ine, u odnosu na prvo razdoblje rimske vladavine do po etka ustanka u prolje e 6. god. n. e. Jer rimska uprava više nije samo uzimala od Provincije, nego se nešto i dobivalo zauzvrat, što je praksa koja je zapo ela sa Dolabelom.

infrastrukturi izgrađenoj za vrijeme namjesništva Dolabele, su se otvorili tadašnjem civiliziranom svijetu Mediterana, a domoroda ko stanovništvo nesumnjivo je dostiglo veći standard života, u odnosu na onaj raniji predrimski.

Tako bi se moglo slobodno reći i da su se u Dolabelinoj djelatnosti u vrijeme sedam godina njegove uprave, isprepleli i uzajamno proželi i rimski interesi za o uvanjem Provincije pod svojom vlašću, za njenom pacifikacijom i redom, ali i interesi doma ih peregrinskih zajednica. Poljuljano povjerenje izmeđ u dva svijeta, je teško bilo ispraviti, ali i za uspjeh rimske vlasti, i za budući mir i za saniranje posljedica rata i za budući razvitak i dostizanje novih, viših kulturnih vrijednosti i na ina života to je jednostavno bilo neophodno. Jaz između u dvije strane, produbljen masakrima, razaranjem i uništavanjem, brutalnošću i drugim popratnim posljedicama rata se morao na neki način prevladati. I Dolabela je bio upravo taj koji se prihvatio toga teškog zadatka, mnogo složenijeg nego što bi to bilo vođenje legija u običnu bitku. I polumilenijumsko održanje rimske vlasti i stabilnosti Provincije Dalmacije je upravo na najbolji način pokazati koliko je Dolabelinih sedam godina bilo i uspješno i djelotvorno.

Radi na ina na koji se manifestirala djelatnost Dolabele, može se slobodno reći i da je ovaj carski legat bio i najzaslužniji za konačno uvođenje ilirskog gorštaka, protohistorijskog svijeta u razvijenu i civilizaciju Mediterana. Projekti poduzeti i završeni za vrijeme Dolabelinog namjesništva, su bili takve prirode da su ubrzali usvajanje vrijednosti i tekovina razvijenih civilizacija u zapadnobalkansku unutrašnjost, odnosno na prostore današnje Bosne i Hercegovine. Samo sudeći po natpisima pronađenim u Solinu, Dolabela je bio zaslužan za cestovnu mrežu u dužini većoj od 400 rimskih milja (izmeđ u 588 – 600 km.) izgrađenu za samo pet godina. Ovaj veliki građevinski poduhvat, najveći i u historiji Zapadnog Balkana (uključujući i posebno prostor Bosne i Hercegovine), je obavljen zahvaljujući i radu pripadnika VII. i XI. legije (rinskog vojnog garnizona u provinciji), pomoću njih vojnih jedinica ali i velikog broja doma ih radnika. To nesumnjivo kolosalno postignuće je tako rezultat jednog velikog zalaganja, rada pa i odricanja i vojnika i stanovnika Provincije. To mnoštvo radnika (iako su individualna imena nestala u historijskim maglama) su položili temelje na kojima se izgrađuje svijet Zapadnog Balkana u historijskom dobu. Jedino ime koje je ostalo sačuvano, a vezano je za ovaj projekt je ono njegovog glavnog organizatora Publija Kornelija Dolabele. I radi toga se pod Dolabelinim imenom (u kontekstu infrastrukturne i katastarske djelatnosti u Provinciji) podrazumijeva i ona masa bez koje se nijedan od tih velikih projekata ne bi mogao uiniti. Isto tako, bilo bi vrlo neprimjereno ne sjetiti se i nižih provincijskih vojno – civilnih dužnosnika, kao i doma ih elita u peregrinskim *civitates* i provincijskim municipalnim zajednicama bez čije pozitivne suradnje i zalaganja ne samo da ne bi bilo moguće završiti provincijsku infrastrukturu i izvršiti upravnu reorganizaciju, nego bi bilo nemoguće i obnoviti Provinciju i po etički dugi (ali i nepovratni) proces izgrađivanja međusobnog povjerenja.

I tako je dovoljno samo „baciti pogled“ na to djelo koje se u historiji prepoznaje pod imenom namjesnika P. Kornelija Dolabele, i jasno se može uvidjeti veli ina i zna enje njegove uprave kada se uporedi sa sadašnjim i stranim i doma im vlastodršcima i sustavom koji su uspostavili. Nažalost, osoba koja je izgradila najviše puteva, i postavila temelje cestovne mreže koji su i danas osnovica saobra aja ostala je u široj javnosti nepoznata... i po Dolabeli (zaslužnom za najmanje 600 km. cesta) se danas ne naziva ni najmanji puteljak ni cestovni priklju ak. Uostalom, anti ka rimska provincija Gornji Ilirik/Dalmacija se u historijskom kontekstu pokazala kao teritorijalno – upravna formacija koja je najduže trajala i bila funkcionalna na Zapadnom Balkanu, i to u na elno istom teritorijalnom obimu nešto manje od tri stolje a. To nije bio samo rezultat prakti nosti rimskih upravnih provincijskih institucija i na in ure enja i prirodnosti zemljopisnog uokviravanja provincije Dalmacije (koji ustvari najbolje održava zemljopisne osobine Zapadnog Balkana), nego nesumnjivo i dobrih temelja organizacije i strukture koje je postavio P. Kornelije Dolabela.

3.5 LVCIVS VOLVSIVS SATVRNINVS

Pošto još uvijek nije otkrivena odgovaraju a izvorna gra a, postoji lakuna u detektiranju namjesnika neposredno nakon Dolabele, odnosno u prvim godinama tre e decenije nove ere. Sljede i namjesnik sa zvanjem legat Augusta propretor a koji se može detektirati zahvaljuju i epigrafskim spomenicima je dugovje ni i bogati Lucije Volusije Saturnin (*Lucius Volusius Saturninus*) dolazi nakon ovog intervala.²⁵¹ Ova vrlo zanimljiva osoba iz perioda ranog principata je bio sin istoimenog rimskog senatora, konzula sufekta za 12. god. p. n. e. (umro 20. god. n. e.)²⁵² i Nonije Pole (*Nonia Polla*).²⁵³ L. Volusije Saturnin je ro en 38. god. p. n. e. i bio je konzul sufekt za 3. god. n. e.,²⁵⁴ a prokonzul provincije Azije

²⁵¹ O L. Volusiju Saturninu i njegovoj upravi u Gornjem Iliriku v. Mesihovi , 2011 B

²⁵² *Tac. Ann.* III, 30 : „Krajem godine umrla su dva istaknuta ovjeka, Lucije Volusije i Salustije Krisp. Volusije je poticao iz stare porodice, koja ipak nikada nije otišla dalje od preture. On je donio porodici tu ast, a imao je i cenzorsko pravo pri sastavljanju spiskova viteških dekurija. Prvi je udario temelje bogatstvu koje je njegovoj porodici donijelo golemu mo .“ (*Fine anni concessere vita insignes viri L. Volusius et Sallustius Crispus. Volusio vetus familia neque tamen praeturam egressa: ipse consulatum intulit, censoria etiam potestate legendis equitum decuriis functus, opumque quis domus illa immensum viguit primus adcumulator.*). Viteške sudske dekurije inili su oni vitezovi koji su prema cenzusu mogli da budu birani za sudije, a po evši od Augusta spiskove tih vitezova sastavljala je posebna komisija koja je imala cenzorsku vlast.

²⁵³ Rije je o jednoj drevnoj i uglednoj senatorskoj porodici, ali koja nije uspijevala da se izdigne iznad preture, sve do L. Volusija Saturnina „Starijeg“, koji je bio i prokonzul provincije Afrike (6 – 5. god. p. n. e.) i legat Augusta propretor za provinciju Siriju (4 – 5. god. n. e.). Volusiji su vjerojatno etrurskog porijekla, iz grada *Lucus Feroniae* (Eck, 1972).

²⁵⁴ *CIL X*, 824 (p 967) iz Pompeja : „*Agathemerus Vetti / Suavis Caesiae Prim(a)e / Pothus Numitori / Anteros Lacutulani / 5 minist(ri) prim(ae) Fortun(ae) Aug(ustae) iuss(u) / M(arci) Stai Rufi Cn(aei) Melissa(e) d(uum)v(ironum) i(ure) d(icundo) / P(ublio) Silio L(ucio) Volusio Saturn(ino) co(n)s(ulibus)*“.

(9 – 10. god. n. e.).²⁵⁵ U svome životu uspio je prilično uvećati (legalnim putem) ionako veliko bogatstvo koje mu je ostavio otac,²⁵⁶ a imao je i besprijekornu reputaciju u tadašnjem rimskom društvu. L. Volusije Saturnin je bio u dobrim odnosima (bolje reći „milosti“) svih careva iz Julijevsko-kladijevskog „dinastije“. ²⁵⁷ Saturnin je živio u toku vladavina svih julijevsko – kladijevskih careva²⁵⁸ i umro je 56. god. n. e. u svojoj 93. godini.²⁵⁹ Time je Saturnin ustvari obilježio razdoblje ranoga principata, jer je nadživio sve članove Senata iz vremena svoga konzulata.²⁶⁰ Posebna zanimljivost jeste činjenica da je Saturnin, i pored svoga bogatstva i osobnih vrijednosti, uspio da preživi vladavinu tolikih careva, kada su i manji razlozi mogli dovesti do toga da se izgubi glava, završi u prognostvu ili konfiscira imovina. Po Pliniju Starijem u trenutku smrti Saturnin je bio prefekt grada Rima (*praefectus urbanus* ili *praefectus urbi*).²⁶¹ Osim svoje dugovječnosti i silnog nakupljenog bogatstva, Saturnin je rimskoj javnosti bio interesantan i radi toga što je

²⁵⁵ IvP II 427, (# PH302089), Pergam :
 Ὁ δῆμος ἐτεί[μῃσεν] / Νωνίαν Πόλλ[α] αὐτῆς τε] / ἄλλ[η]ς ἀρε[τῆς καὶ τῆς] / διὰ τὸν ὕον Λ[εὐκ(10ν) Οὐολού] /
 Σιατορῶν[ον τὸν ἀνθύ] / πατον εὐτεκνί[α]ς ἕνεκα] / ... / πθ

Kod Sherk (1980:1038, fus. 223) nailazi se i na drugačiju dataciju Saturninovog namjesništva u provinciji Aziji : „his governorship of Asia has been placed (with a query) in A. D. 13/14, by K. M. T. Atkinson, *Governors*, p. 330“.

²⁵⁶ I Tacit (*Ann.* XIV, 56) preko razgovora Seneka i Nerona (ustvari Neronovog odgovora) potvrđuje da je Saturninovo bogatstvo i na njegovu stjecanja bilo poslovično u rimskoj javnosti : „Zar misliš da moja darežljivost nije kadra da ti pruži onoliko koliko je Volusije sakupio svojom dugom štednjom“ (*et quantum Volusio longa parsimonia quaesivit, tantum in te mea liber[ali]tas explere non potest*).

²⁵⁷ Sa nekima od njih je bio i u rodbinskim vezama. Saturninova tetka (po ocu) je bila majka Lolije Pauline (*Lollia Paulina*), koja je bila treća supruga cara Kaligule. Njena sestra Lolija Saturnina (*Lollia Saturnina*) je bila supruga konzula (za /sufekt/ 35. i 46. god. n. e.) Decima Valerija Azijski (*Decimus Valerius Asiaticus*).

²⁵⁸ August (*Caius Iulius Caesar Augustus* 27. god. p. n. e. – 14. god. n. e.), Tiberije (*Tiberius Iulius Caesar Augustus* 14. – 37. god. n. e.), Kaligula (*Caius Iulius Caesar Augustus Germanicus* 37. – 41. god. n. e.), Klaudije (*Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus* 41. – 54. god. n. e.) i Neron (*Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus* 54. – 68. god. n. e.).

²⁵⁹ Tac. *Ann.* XIII, 30 : “Lucije Volusije umro je, naprotiv, slavljem od svih. Živio je devedeset i tri godine, u velikom bogatstvu, estito i u miru sa tolikim carevima” (*at L. Volusius egregia fama concessit, cui tres et nonaginta anni spatium vivendi praecipuaeque opes bonis artibus, inoffensa tot imperatorum [a]micitia fuit.*).

²⁶⁰ *Plin. NH.* VII, 156 : *M. Perpenna et nuper L. Volusius Saturninus omnium, quos in consulatu sententiam rogaverant, superstites fuere. Perpenna septem reliquit ex iis quos censor legerat; vixit annos LXXXXVIII.*

²⁶¹ *Plin. NH.* VII, 62; XI, 223; Sui , 1969:71, fus. 38; Sherk, 1980:1038. Za vrijeme ranoga principata gradski prefekt je bio značajna institucija (inačice njegovo porijeklo je vrlo drevno i može se smatrati jednom od najstarijih institucija Rimske Države) i mogao bi se najpriблиžnije objasniti kao neka vrsta „gradonačelnika“ Rima. Gradski prefekt je imao sve ovlasti koje su mu bile potrebne da održava red unutar grada, a njegova ovlaštenja su se prostirala i na luke Ostiju i *Portus Romanus*, kao i na područje od 100 rimskih milja oko samoga grada. Gradski prefekt je nadzirao sve korporacije i kolegije, a bio je odgovoran i za snabdjevanje gradskog stanovništva i druge komunalne poslove. Kako bi održavao svoj autoritet i provodio odluke gradski prefekt je pod svojim zapovjedništvom imao i gradske kohorte (*cohortes urbanae*) i noćne čuvarne (*vigiles*). Gradski prefekt je imao i određene sudbene – pravne ovlasti, koje su se postupno povećavale preuzimajući i ovlasti gradskog pretora (*praetor urbanus*). Saturnin je vjerojatno postao gradski prefekt nakon povratka iz Dalmacije, jer da bi obnašao ovu odgovornost, on je morao boraviti u samome gradu Rimu.

sa znatno mlađom suprugom Kornelijom (koja je vodila porijeklo iz stare porodice Scipiona) dobio sina Kvinta (*Quintus*) u svojoj 62. godini.²⁶²

O poštovanju i ugledu koji je uživao u tadašnjem rimskom vladanju em establishmentu, najbolje svjedočanstvo daje činjenica da je Senat pod pokroviteljstvom Nerona odredio državni, javni pogreb i podizanje mnogih statua Saturnina u glavnim hramovima, teatrima i javnim zgradama grada Rima.²⁶³ Saturninova porodica je isto imala istaknutu ulogu u tadašnjoj rimskoj javnosti. Sestra Volusija (*Volusia*) se udala za izvjesnog Kornelija (*Cornelius*), dok su njegovi sinovi isto ostvarili značajnu karijeru u javnim poslovima (*cursus honorum*). Sin Lucije Volusije Saturnin je postao i vrhovni svećenik (*pontifex maximus*), a drugi sin Kvint Volusije Saturnin je bio konzul za 56. god. n. e. (zajedno sa Publije Kornelijem Scipionom/ *P. Cornelius Scipio*), upravo u godini smrti svoga oca.²⁶⁴ Ovaj Kvint je bio član tročlane Komisije koja je rukovođila censusom u Galijama 61. god. n. e.²⁶⁵ U konzulskim fastima (*fasti consulares*) spominju se *L. Volusius Saturninus* kao konzul za 87. god. n. e. (zajedno sa carem Domicijanom; njegov 13. konzulat), i *Q. Volusius Saturninus* kao konzul za 92. god. n. e. (zajedno sa carem Domicijanom; njegov 16. konzulat).

²⁶² Plin. NH. VII, 62 : *nuper etiam L. Volusio Saturnino in urbis praefectura extincto notum est e Cornelia Scipionum gentis Volusium Saturninum, qui fuit consul, genitum post LXII annum. et usque ad LXXV apud ignobiles vulgaris reperitur generatio.*

²⁶³ AE 1972, 174 = AE 1982, 268 *Lucus Feroniae: [L(ucio) Volusio L(uci) f(ilio) Q(uinti) n(epoti) Sa]turnino co(n)s(ul) / [augur sodalis Augustalis] sodalis Titi proc(o)n(s)ul Asiae / [legatus divi Augusti et Ti(beri) Caesa]ris Aug(usti) pro praetore in [provinciis] / [--- et Dalmatia] praefectus urbis fuit [annos XVI? in quo] /5 [honore cum nonagesimum tertium] annum agens dec[essisset] senatus / [auctore Caesare Aug(usto) Germa]nico funere publico [eum] efferr[er]i / [censuit] vadimonii[is] exse[que]ntiarum [ei]us causa dilatis item statuas ei / [ponend]as tr[ium]fales(!) in foro Augusti aeneam in templo novo divi Aug[ust]i / [m]armoreas [du]as consulares unam in templo Divi Iuli alteram [i]n /10 [P]alatio intra tripylum tertiam in a[tr]ia(!) Apolinis(!) in conspectum(!) curiae / auguralem in regia equestrem proxime rostra sella curuli residentem at(!) / theatrum Pompeianum in porticu Lentulorum (slika 3.5.1).*

Statue Saturnina su uključivale : bronzanu na Augustovom forumu, dvije mramorne u hramu božanskog Augusta, jednu konzularnu u hramu božanskog Julija, drugu u Palatium intra Tripylum, a treću u vanjskom dvorištu Apolona u vidiku Kurije, statua kao augura u Regii, viteška statua blizu Rostre, a statua Saturnina dok sjedi na kulturnoj stolici u Pompejevom teatru.

²⁶⁴ Tac. Ann. XIII, 25

Zajedno sa svojim sinovima (uključujući i Torkvatu, suprugu Kvinta) i kerom Volusijom Kornelijom Saturnin je posjedovao *columbarium* (objekt u koji su se polagale urne sa spaljenim ostacima pokojnika) na *Via Appia*. Ovaj *monumentum familiae Volusiorum Saturninorum* je sadržao oko 200 ukopa i preko 190 natpisa. Treggiari, 1975; Bodel, 2005:9, fus. 13; Macmillan, 2008:65. Rimski *columbariumi* su bili građeni pod zemljom i bili su bogati u freskama, dekoracijama i mozaicima. O Luciju Volusiju Saturninu, njegovom ocu i sinovima v. Smith, 1867, III:726; PIR, 1897/1898, III:483 – 485.

²⁶⁵ Tac. Ann. XIV, 46 : „U Galiji su Kvint Volusije, Sekstije Afrikanac i Trebelije Maksim izvršili poresku procjenu. Dok su se Volusije i Afrikanac pregonili ko je višega roda, vode a uloga pripadne Trebeliju, koga su obojica nipodaštavali.“ (*Census per Gallias a Q. Volusio et Sextio Africano Trebellioque Maximo acti sunt, aemulis inter se per nobilitatem Volusio atque Africano: Trebellium dum uterque dedignatur, supra tulere.*).

Slika 3.5.1

Preuzeto sa <http://cil.bbaw.de/test06/bilder/datenbank/PH0002801.jpg>

FONTES

O namjesni koji upravlja Lucija Volusija Saturnina u provinciji Gornji Ilirik/Dalmaciji sa suvani su samo podaci iz epigrafske gra e :

1. *CIL* III 2975 Aenona/Nin²⁶⁶

L • VOLVSIO / SATVRNI / COS • AVGVRI / AVGVST • S /5 TITIO / LEG. • DIVI • AVG / TI C // VSTI • F / TRONO

L(ucio) Volusio [L(uci) filio] / Saturni[no] / co(n)s(uli) auguri [sodali] / August(ali) s[odali] /5 Titio / leg(ato) divi Aug[usti leg(ato)] / Ti(beri) C[ae]sar[is] / [divi Aug]usti filio / [pa]trono

²⁶⁶ Glavini – Abrami , 1878:88 - 89; Jagenteufel, 1958:17; Sui , 1969:71; Sherk, 1980:1038; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053664>

“Luciju Volusiju, Lucija sinu Saturninu, konzulu, auguru, lanu (kolegija op. a.) Augustalija, lanu (kolegija op. a.) Titija, legatu božanskog Augusta legatu Tiberija Cezara, božanskog sina patronu.”

Natpis otkriva da je Saturnin bio ujedno i lan dva tada vrlo utjecajna sve eni ka kolegija. *Sacerdotium sodalium Augustalium* je bio red/kolegij (*sodalitas*) rimskih sve enika koji je osnovao Tiberije da se brinu i da održavaju kult božanskog Augusta. Augustovi sve enici (*Augustales*) su postojali i ranije, i oni su bili zaduženi za kult živog ili deificiranog cara. Uglavnom su ih sa injavali oslobo enici, kojima je obnašanje ove sve eni ke dužnosti inilo veliku ast. Za razliku od njih, u ovaj novi red su (kockom) birane najuglednije li nosti Rimske Države, i bilo je 21 *sodales Augustales* (kojima su dodani i Tiberije, Druz, Klaudije i Germanik kao lanovi carske familije). I žene su mogle biti imenovane sve enicama Augusta, što je vjerojatno svoj po etak imalo u imenovanju Livije od strane Senata kao sve enice svoga muža.²⁶⁷ Titiji (*sodales Titii*, kasnije *Titienses*, *Sacerdotes Titiales Flaviales*) su bili kolegij rimskih sve enika, koji je u po etku predstavljao sabinjansku komponentu rimskog naroda. Po rimskoj tradiciji ga je ustanovio sabinjansko – rimski kralj Tit Tatije ili Romul u ast Titija, nakon njegove smrti. Zna enje *sodales Titii* je bilo obnovljeno za vrijeme Carstva, ali sada sa usmjerenoš u prema carskom kultu. Rije je o jednom vrlo uglednom sve eni kom bratstvu.

Ina e kada se govori o rimskom “sve enstvu” potrebno je razlu iti da je rije o sadržinski potpuno razli itoj stvari od onoga što se danas podrazumijeva pod pojmom “sve enstvo”. Rimsko neabrahamisti ko društvo ne poznaje profesionalnu sve eni ku kastu ili stalež, nego se i sve eni ke dužnosti smatraju gra anskim, op edruštvenim javnim stvarima i kao takve se i tretiraju. Sve eni ke dužnosti, funkcije i obaveze se esto smatraju polaznim ili dobrim pozicijama u izgra ivanju javne, politi ke karijere. Za vrijeme Republike izbori pojedinih sve eni kih kolegija su se obavljali javno. Nije neobi no bilo da te funkcije, jer su smatrane javnim poslovima, obnašaju osobe koje su izgubile bilo kakvu stvarnu vjeru u njihovu sadržinu. Najbolji primjer je bio Gaj Julije Cezar, koji je 63. god. p. n. e. pobijedio

²⁶⁷ *Tac. Ann.* I, 54 : „Iste godine (14. god. n. e., nakon Augustove smrti. op. S. M.) uveden je novi kult. Osnovan je kolegij Augustovih sveštenika. Tako je nekada Tit Tatije osnovao kolegij Titija da bi sa uvao sabinjansku religiju. U kolegij u e dvadeset jedan lan, kockom izabran izme u prvih ljudi u državi. Uz to Tiberije i Druz, Klaudije i Germanik“ (*Idem annus novas caerimonias accepit addito sodalium Augustalium sacerdotio, ut quondam Titus Tatius retinendis Sabinorum sacris sodalis Titios instituerat. sorte ducti e primoribus civitatis unus et viginti: Tiberius Drusus que et Claudius et Germanicus adiciuntur.*); II, 83 : “Svaki senator je, ve prema svojoj ljubavi za Germanika, prema snazi svoje mašte, predlagao po asti a Senat ih usvajao : da se njegovo ime unese u pjesmu Salijevaca, da se na mjestima odre enim za sveštenike Augustova kulta postave kurulne stolice, a iznad njih krune od hrastova liš a.“ (*Honores ut quis amore in Germanicum aut ingenio validus reperti decretique: ut nomen eius Saliari carmine caneretur; sedes curules sacerdotum Augustalium locis superque eas querceae coronae stauerentur*); *Hist.* II, 95 : “Zublju podmetnuše Augustalci, sve enici što ga je, onako kao što je Romul kralju Taciju, Cezar Tiberije posvetio julijevskom rodu” (*facem Augustales subdidere, quod sacerdotium, ut Romulus Tatio regi, ita Caesar Tiberius Iuliae genti sacrauit*). *Cass. Dio* LVI, 46, 1 – 2 : “I imenovali su (Senat op. S. M.) Liviju, koja je ve bila zvana Julija i Augusta, njegovom sve enicom” (...,καὶ ἱερά ἰερείαν τε τὴν Λιουίαν τὴν Ἰουλίαν τε καὶ Αὐγουσταὺν ἤδη καλουμένην ἀπέδειξαν...“).

na izborima za vrhovnog sve enika (*pontifex maximus*), iako je njegova stvarna religioznost u odnosu na rimske kultove (o kojima je formalno trebao brinuti) dosta relativna i upitna stvar.

2. *CIL III 2974 Aenona/Nin*²⁶⁸

L • VOLVSIO / COS • AVG • SO / SODALI • TITIO/ LEG • PRO•PR

L(ucio) Volusio [L(uci) f(ilio) Saturnino] / co(n)s(uli) aug(uri) so[dali Augustali] / sodali Titio [leg(ato) pr(o) pr(aetore) divi Aug(usti)] / leg(ato) pro pr(aetore) [Ti(beri) C(aesaris) Aug(usti)] / [?]

“Luciju Volusiju Lucija sina Saturninu, konzulu, auguru, lanu (kolegija op. a.) Augustalija, lanu (kolegija op. a.) Titija, legatu propretoru božanskog Augusta, legatu propretoru Tiberija Cezara Augusta.”

3. *CIL III 2976 Aenona/Nin*²⁶⁹

CAESARIS•AV / PRAEFECTOVRBIS / PATRONO D • D .

[L(ucio) Volusio L(uci) f(ilio) Saturnino] / [-----] / [leg(ato) pr(o) pr(aetore) divi Augusti] / [leg(ato) pr(o) pr(aetore) Ti(beri) Caesaris Augusti] / [et C(ai)] Caesaris Au[gusti Germanici] / praefecto urbis / patrono d(ecreto) d(ecurionum)

Ovaj dosta ošte eni natpis se može rekonstruirati najviše zahvaljuju i spominjanju prefekta grada Rima. Jedini poznati prefekt grada Rima koji se može dovesti u vezu sa provincijom Gornji Ilirik/Dalmacija je Lucije Volusije Saturnin. Pošto je Saturnin prefekt grada Rima bio nakon obnašanja legatske propretorske asti (dužnosti), ovaj natpis je mogu e datirati u kasnije razdoblje. Satuninovo namjesništvo mu je sigurno bilo donijelo i patronstvo nad pojedinim zajednicama u provinciji za koju je bio nadležan, konkretno u Liburniji.

4. *CIL III 2882 Corinium/Karin*²⁷⁰

²⁶⁸ Glavini – Abrami , 1878:88; Jagenteufel, 1958:17; Sui , 1969:72. Ovaj natpis koji je prona en u Ninu, danas se nalazi u Veneciji (Glavini – Abrami : Venne scoperta a Nona; ed oggidi trovasi nel museo della Madonna della Salute in Venezia); EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053665>

²⁶⁹ Glavini – Abrami , 1878:89; Jagenteufel, 1958:17; Sui , 1969:71 – 72; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053663>

NVS LACO / LEG•VII IVDEX / S•EX•CONVENT / R•A•L•VOLV /5 SATVRNINO•LE /
RO•PR•C•CAESARI / VGVSTI•GERM / CI INTER NED

*Jnus Laco / [cent(urio)???] leg(ionis) VII iudex / [--- datu]s ex convent/[ione eo]r(um)
a(b) L(ucio) Volu[sio L(uci) f(ilio)] /5 Saturnino le[g(ato)] / [p]ro pr(aetore) C(ai)
Caesari[s] / [A]ugusti Germ[a]/[ni]ci inter Ned[i]/[tas et Cornienses ???]*

“...nus Lako...centurionu??? VII. legije, zadužen je kao sudija od Lucija Volusija Saturnina, legata propretora Gaja Cezara Augusta Germanika da izme u Nedita i Korinjanja??? (postavi me u op. a.)”

Ovaj epigrafski spomenik govori o jednoj standardnoj praksi legata propretora Gornjeg Ilirika/Dalmacije, posebno u ovom razdoblju ranog principata, a to je arbitraža u vezi teritorijalnog razgraničenja pojedinih domorodačkih zajednica i sukladno sa tim postavljanja me a.²⁷¹ Ovom prilikom Saturnin je delegirao izvjesnog ...nus Laka, oficira VII. legije kao ovlaštenu osobu koja je trebala da izvrši arbitražu izme u Nedita i možda Korinjanja (u obzir dolaze i Ansiensi).²⁷² Postavljanje me ašnog natpisa se desilo za vrijeme vladavine cara Kaligule (16. III. 37. god. n. e. – 24. I. 41. god. n. e.).²⁷³ Pošto na ovom natpisu VII. legija ne nosi po asni epitet C.P.F (*Claudia pia fidelis* = Klaudiju pobožna i vjerna), ne može se nastanak natpisa nikako datirati u razdoblje nakon Skribonijanove pobune 42. god. n. e., odnosno u vrijeme Klaudijeve vladavine.²⁷⁴ Sude i po natpisu, Saturnin je bio ve prili no star kada je obnašao dužnost legata propretora Dalmacije i njegova uprava je pokrivala sigurno prvi dio Kaliguline vladavine, jer je ve 40. god. n. e., namjesnik Dalmacije bio Lucije Aruncije Furije Kamil Skribonijan (*Lucius Arruntius Camillus Scribonianus*).²⁷⁵

²⁷⁰ Glavini – Abrami , 1878:88; Jagenteufel, 1958:17; Wilkes, 1976:259 – 260, br. 4, sl. 1. 4; Imamovi , 1980:42 – 43; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/offen/suchen2.html?hdnr=053670>

²⁷¹ O me ašnim natpisima u provinciji Gornji Ilirik/Dalmaciji v. Buli , 1890 A; Wilkes, 1976; Imamovi , 1980; Bojanovski, 1988:64; a e, 2003:19 - 29.

²⁷² Na liburnske Korinjane (i njihovo naselje *Corinium*) danas podsje a ime samog Karina (20-tak km sjeveroisto no od Benkovca), a na liburnske Nedita/Nedine (i njihovo naselje *Nedinium/Nadinium*) podsje a mjesto Nadin (25 km isto no od Zadra i 10 km zapadno od Benkovca). Opstajanje ova dva toponima ukazuje da je predslavensko stanovništvo u ovom dijelu današnje Dalmacije ostavilo dosta snažan pe at u kasnijim razvitcima. *Plin. NH.* III, 140

²⁷³ Kaligulino ime po ro enju je bilo *Caius Iulius Caesar Germanicus*, a nakon dolaska na vlast *Caius Iulius Caesar Augustus Germanicus*.

²⁷⁴ E. Imamovi (1980:43) je natpis datirao u Klaudijevo vrijeme vladavine (24. I. 41. – 13. X. 54. god. n. e.). Puno ime Klaudija po dolasku na vlast je bilo : *Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus*

²⁷⁵ O Skribonijanovoj upravi u Dalmaciji v. *CIL* III 9864a Vagan kod Jajca : *L(ucius) Arruntius / Camil[l]us [S]cri[bo]nia[n]us le[g(atus)] pr[o] / pr(aetore) C(ai) [C]ae[s]aris Au[g](usti) /5 Germanici iudicem / dedit M(anium)*

5. CIL III 8472, *Onaeum*/Krug, Jesenice u Poljicama²⁷⁶

L•TREBIVS / SECVNDVS PR/AEFFECTVS CASTR/ORVM•INTER /5 ONASTINOS•ET
/ NARESTINOS TER/MINOS
POSIT•IVS/SV•L•VOLVSI•SATV/RNIN•LEG•PRO•PR/10AETORE C•CAE / IS•A /
ANICI•EX / SENTENTENTI / A•QVAM IS ADH /15 IBITO CONSI/LIO DIXIT

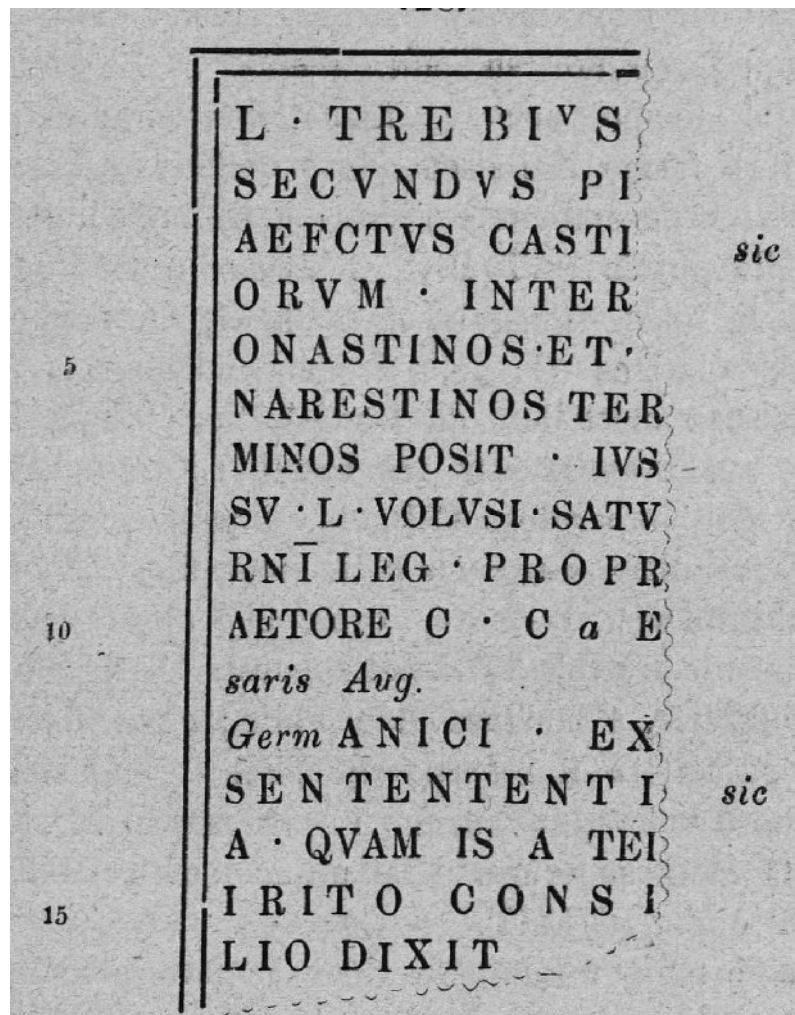
*L(ucius) Trebius / Secundus pr/aeffectus castr/orum inter /5 Onastinos et / Narestinos
ter/minos pos(u)it ius/su L(uci) Volusi Satu/rnin(i) leg(ati) pro pr/10aetore C(ai)
Cae/[sar]is A[ug(usti)] / [Germ]anici ex / sentententi/ a quam i(i)s adh /15 ibito consi/lio
dixit*

I ovaj me ašni natpis je potrebno datirati u vrijeme Kaligule, i regulira razgrani enje izme u dvije delmatske zajednice Onastina i Narestina. Za ovlaštenu osobu, koja treba da donese odluku o me i, je odre en Lucije Trebije Sekund, prefekt vojnog logora. Onastinima je pripadao uski primorski pojas koji se proteže od Stobre a do Omiša, zahvataju i i dio mosorskog masiva. Za Narestine i Onastine se sigurno veže spomen naselja *Nareste* i *Oneum* kod Plinija Starijeg, koji su vjerojatno bili središta ovih zajednica.²⁷⁷ Možda se i lokalitet *Netrate* koji se spominje kod Ravenjanina (IV, 16, 3) može povezati sa Narestinima, odnosno sa *Nareste*.

*Coelium 7(centurionem) / leg(ionis) VII inter Sapuates / e[t La]matinos(?) ut fines / [rege]ret et terminus po[n(eret)];
ILJug III, 2221 = AE 1906, 18 Salona : Felicio / Camili Ar/runti Scrib(oniani) / ser(vus) a(nnorum) XL h(ic) s(itus) e(st)
/5 Gutilla cons(ervo) / bene merenti / pos(u)it; Patsch, 1890:367-368; Buli , 1890 A:408-412; 1905:20 - 26, br. 3415A,
fig. 1,1; Bojanovski, 1974:115; 267, fus. 6; 296; Wilkes, 1969:443;1976, 267, br. 23; Imamovi , 1980: 31 - 32*

²⁷⁶ Buli , 1889:145; Jagenteufel, 1958:17; Wilkes, 1976:265, br. 17, pl 3. 8. fig. 6, Imamovi , 1980:35 – 36; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/041864>

²⁷⁷ *Plin. NH. III, 142*

Slika 3.5.2
Preuzeto iz Buli , 1889:145

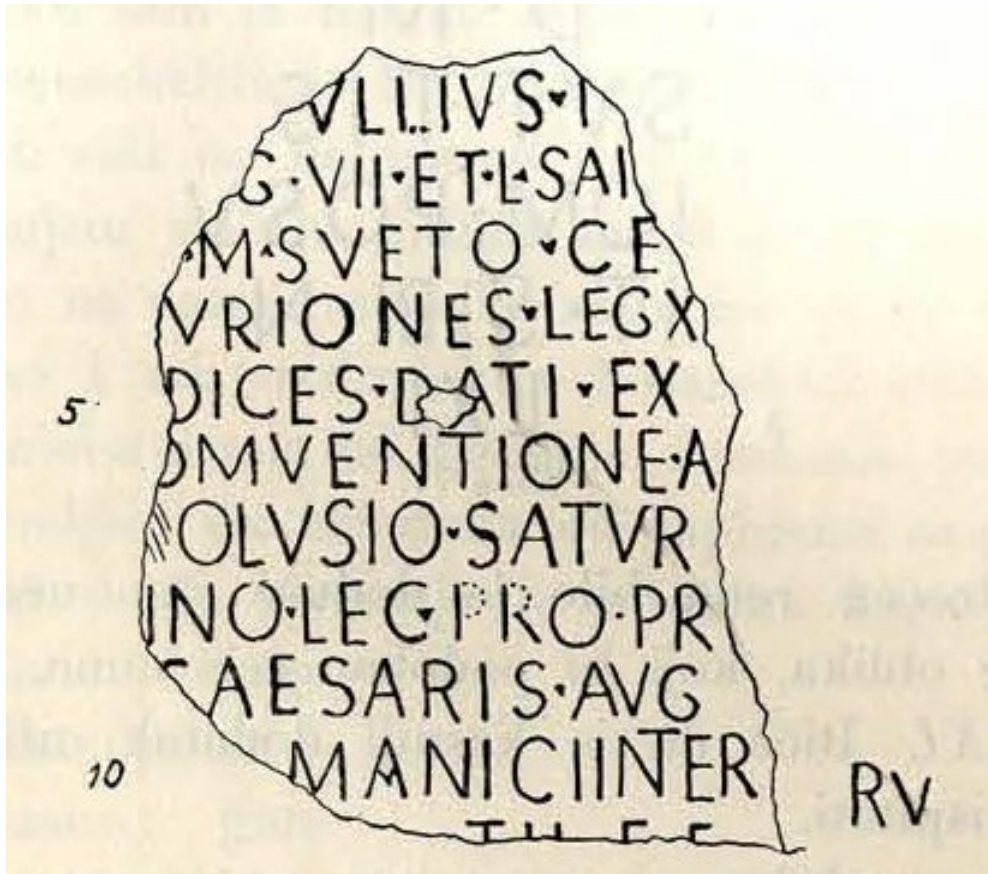
6. CIL III 9832, *Promona/Razva* e²⁷⁸

VLLIVS·T / G·VII·ET L·SA / M·SVETO·CE/ VRIONES·LEG·X /5 DICES·D TI·EX /
MVENTIONE·A / OLVSIO·SATVR /NO·LEG·PRO PR / AESARIS·AVG /10 INTER

*[- Vib]ullius t[.....] / [le]g(ionis) VII et L(ucius) Sa[lvi/us] M(arcus) Sueto ce[n]/[t]uriones
leg(ionis) X[I] / s[iu]dices d[a]ti ex / [co]mventione a / [L(ucio) V]olusio Satur/[ni]no
leg(ato) pro pr(aetore) / [C(ai) C]aesaris Aug(usti) /10 [Germanici] inter*

²⁷⁸ Buli , 1889 A:97;Patsch, 1895:415; Jagenteufel, 1958:17; Wilkes, 1976:263, br. 12, fig. 4; Imamovi , 1980:37;
EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/041949>

“Vibul, tribun? VII. legije i Lucije Salvije i Marko Sveto centurioni XI. legije, za sudije su zaduženi od Lucija Volusija Saturnina, legata propretora Gaja Cezara Augusta Germanika da izme u....(postavi me u op. a.)”

Slika 3.5.3

Slika preuzeta iz Patsch, 1895:415, fus. 76

7. *CIL* III 9833 *Promona/Okla*j²⁷⁹

VOLVS / RNINO / PR·C·CAES / ERM

[L(ucio)] Volus[io] / [Satu]rnino [leg(ato)] / [pr(o)] pr(aetore) C(ai) Caes(aris) / [Aug(usti) G]erm[anici]

“Luciju Volusiju Saturninu, legatu propretoru Gaju Cezaru Augustu Germaniku”

²⁷⁹ Jagenteufel, 1958:17; Wilkes, 1976:263 – 264, br. 13; Imamovi , 1980:38; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053662>

Natpis je u tolikoj mjeri oštećen da se ne zna kontekst spominjanja Saturnina. Možda je isto riječ o mešanom spomeniku. I u ovom slučaju nastanak natpisa treba datirati u vrijeme vladavine Kaligule.

8. *CIL* III 9972 *Argyruntum/Arginunt*²⁸⁰

IVLIAE•AVGVST•DIVI / AVGVSTI•MATRI•TI•CAE/SARIS•AVG•L•VOLVSIO / SATVRNINO•LEG•PRO•PR /5 C•IVLIVS•C•F•SVLLA•OB DEC

Iuliae August(ae) divi / Augusti matri Ti(beri) Cae/saris Aug(usti) L(ucio) Volusio / Saturnino leg(ato) pro pr(aetore) /5 C(aius) Iulius C(ai) f(ilius) Sulla ob (honorem) dec(urionatum)

“Juliji Augusti, božanskog Augusta, majci Tiberija Cezara Augusta, Luciju Volusiju Saturninu legatu propretoru, Gaj Julije, sin Gaja, Sula uast dekurionata.”

Ovaj natpis je podigao izvjesni Gaj Julije Sula, sin Gaja uast svoje dekurionske službe u municipalnoj jedinici Arginunt (na prostoru Liburnije, *Plin. NH.* III, 140). Natpis posvećuje Liviji, dugovjerno i izrazito utjecajnoj i možda supruzi Augusta i majci cara Tiberija (živjela od 30. I. 58. god. p. n. e. do 29. god. n. e. = 87 godina). Do Augustove smrti nosila je ime Livija Drusila (*Livia Drusilla*), a nakon toga je nosila poasni naziv Julija Augusta (*Iulia Augusta*). Natpis je posvećen i legatu propretoru Volusiju Saturninu, i nastao je prije Livijine smrti. To bi onda značilo da je Saturnin sigurno i 29. god. n. e. bio namjesnik Gornjeg Ilirika/Dalmacije, a možda i ranije. U tom slučaju bi Saturninovo namjesništvo zahvatilo i posljednju dekadu Tiberijeve vladavine. Natpis otkriva da je proces primanja rimskog građanstva u Liburniji bio vrlo intenzivan za vrijeme prva dva vladara Julijevca, kada je rimsko građanstvo dobio i predak dedikanta natpisa (možda i njegov otac Gaj), jer nosi julijevsko gentilno ime. To je toliko različito u odnosu na kontinentalnije oblasti provincije, gdje je proces političko – pravne romanizacije bio vrlo spor, i gdje se zadržavalo ustrojstvo peregrinskih *civitates*. Kako izgleda, Liburnija je prva gornjoiliriska regija koja je prešla na municipalno ustrojstvo i to za vrijeme julijevskih careva, što bi se možda moglo objasniti i lojalnim držanjem Liburna za vrijeme Velikog Ilirskog ustanka od 6. do 9. god. n. e. Možda je i rana municipalizacija Liburnije razlog da se Liburni kod Plinija Starijeg u “*Naturalis historia*” kao *Liburnorum civitates XIII*.

²⁸⁰ Glavini – Abrami, 1878:85 - 87; Abrami – Colgano, 1909:51; Jagenteufel, 1958:17; Duboln, 2007:19 – 20; 51 sa sl. 11; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053589>

Slika 3.5.4
Preuzeto sa Dubolni , 2007:51 sa sl. 10

9. *CIL* III 14322 *Argyruntum/Arginunt* ²⁸¹

TI•CAESAR / DIVI•AVG•F / AVGVSTVS / IMP•PONTIF•MAX•TRIB /5
POT•XXXVI•DED / L•VOLVVSIO•SATVRNIN / LEG•PRO•PR

²⁸¹ Buli , 1896:41; Abrami - Colgano, 1909:50 – 51; Jagenteufel, 1958:18; Sui , 1969:70- 71; Dubolni , 2007:19, 51 sa sl. 10.; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053583>

Na prostoru *Argyruntum* prona en je i natpis *ILJug* III, 2894 (a) PON / XX / TV / O•S //b) G / AX / M) dosta fragmentiran (u dva dijela) i koji se prili no rastegnuto rekonstruira u tekst u kojem se spominje legat propretor Lucije Volusije Saturnin. O tome v. Abrami – Colgano, 1909:49 – 50 koji ga rekonstriraju kao ;

[Ti(berius) Caesar / divi Aug(usti) f(ilius) Au]g[ustus/

Imp(erator) pon[t(ifex) m]ax(imus)/ trib(unicia) /

pot(estate)] XX[XVI] m[urum] et tu[rres] dedit /

L(ucio) Volusi]o S[aturnino] leg(ato) pro pr(aetore)]

Sa takvom rekonstrukcijom natpisa slaže se i Dubolni , 2007:19, 50 sa sl. 9. Nažalost ostaci natpisa su u takvom stanju da je ipak potrebna prili na mašta kako bi se na njemu pro italo ime Saturnina.

Ti(berius) Caesar / divi Aug(usti) f(ilius) / Augustus / imp(erator) pontif(ex) max(imus) trib(unicia) / spot(estate) XXXVI ded(icavit) / L(ucio) Volusio Saturnin(o) / leg(ato) pro pr(aetore)

“Tiberije Cezar, božanskog Augusta sina, August, imperator, vrhovni sve enik, tribunske mo i 36 (godina) posve uju Luciju Volusiju Saturninu, legatu propretoru.”

Ovaj natpis se vrlo lako može datirati, i to najviše zahvaljuju i godini tribunske mo i cara Tiberija. U tom slučaju rije je o 34/35. god. n. e. To bi zna ilo da se Saturninovo namjesništvo produžilo sve do zadnjih godina Tiberijevog života i vladavine.

Slika 3.5.5

Slika preuzeta sa <http://www.rzuser.uni-heidelberg.de/~f56/fotos/F009241.JPG>

10. *CIL III 12794 Oneum/Kr kod Dubrava, Poljica*²⁸²

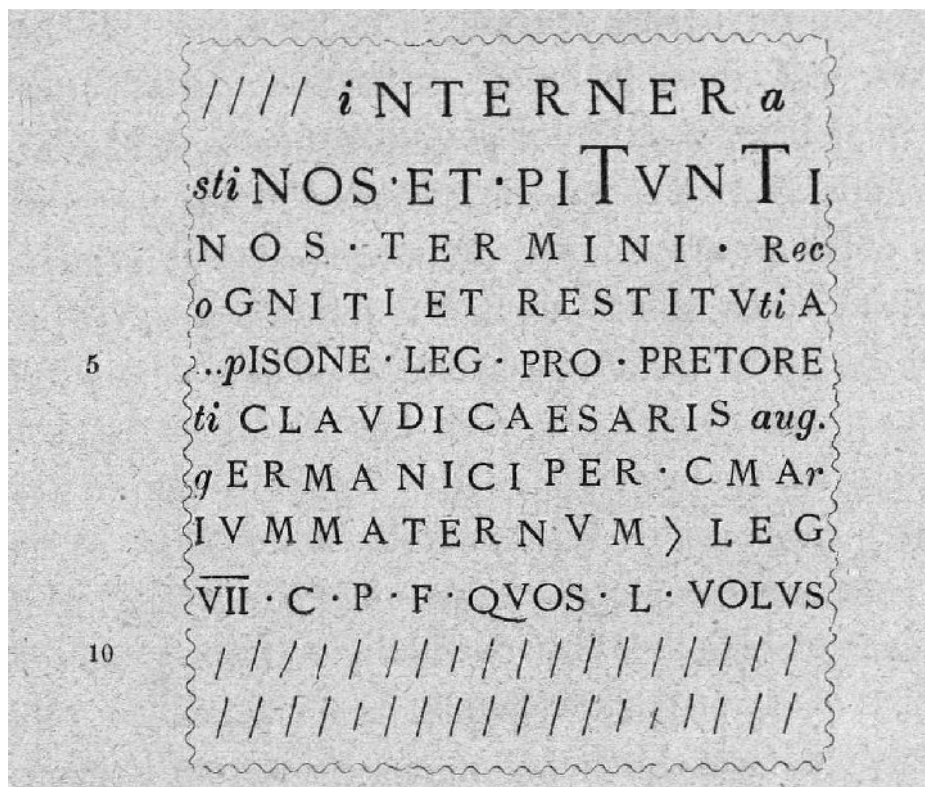
*NTER·NER / NOS·ET·PITVNTI·NOS·TERMINI·R / GNITI ET RESTITV A /5
ISONE·LEG·PRO·PRETORE / CLAVDI CAESARIS / GERMANICI PER·C MA / IVM
MATERNVM 7 LEG / VII·C·P·F·QVOS·L·VOLVVS*

*[--- i]nter Ner[a]/[sti]nos et Pituntin[us] termin[us] r[ec]/[o]gniti et restitu[ti] a /5 [P]isone
leg(ato) pro pr(a)etore / [Ti(berii)] Claudi Caesaris [Aug(usti)] / Germanici per C(aium)*

²⁸² Buli , 1890:145; Jagenteufel, 1958:18; Wilkes, 1976:266, br. 19, pl. 3. 9; Imamovi , 1980:34 – 35; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053585>

*Ma[r]ium Maternum 7(centurionem) leg(ionis) / VII C(laudiae) p(iae) f(idelis) quos
L(ucius) Volus/[ius Saturninus leg(atu)s pro] / [pr(aetore) statuendos? Curaverat?]*

Ovo je jedan vrlo zanimljiv natpis koji regulira me u izme u delmatskih zajednica Nerastina/Narestina i Pituntina.²⁸³ Epigrafski, me ašni spomenik je postavljen za vrijeme legata propretora Lucija Kalpurnija Pizona/ [L. Calpurnius Piso](#) (konzula za 27. god. n. e. zajedno sa Markom Licinijem Krasom Frugijem/[M. Licinius Crassus Frugi](#)),²⁸⁴ i to za vrijeme vladavine cara Klaudija (u godinama nakon Skribonijanove pobune). Sam tekst natpisa govori da je Pizon odredio Gaja Marija Materna centuriona VII. legije Klaudiju Pobožne i Vjerne, da odredi me u, koja je obnovljena na osnovi ranije presude koja je ura ena u vrijeme namjesnika Lucija Volusija Saturnina.

Slika 3.5.6
Preuzeto iz Buli , 1890:145

²⁸³ Pituntine treba dovesti u vezu sa naseljem *Petuntium*, koje spominje Plinije Stariji (III, 142) i koje je vjerojatno njihovo središte.

²⁸⁴ O legatu propretoru Pizonu v. Wilkes, 1969:443

CONCLUSIO / Zaključak

Lucije Volusije Saturnin spada u red onih gornjoilirskih/dalmatinskih legata propretora i je namjesništvo je za sobom ostavilo veliki broj tragova (u epigrafskim podacima). Više od njega je ostavio samo poduzetni P. Kornelije Dolabele. U ve prili no odmaklim godinama, Saturnin je u provinciju došao kao namjesnik i u njoj se zadržao jedan duži period. Njegova legatska ast (ili obaveza) je sigurno zapo ela za vrijeme zadnje dekade Tiberijeve vladavine, a završila sa Kaligulinom vladavinom. Možda je upravo zahvaljuju i dugotrajnom boravku u Dalmaciji i lojalnom držanju, Saturnin izbjegao da bude uvu en u zbivanja vezana za Sejanovu (*Lucius Aelius Seianus*, pogubljen 18. X. 31. god. n. e.) zavjeru i njeno eliminiranje, kao i Kaligulino preuzimanje vlasti. Saturninov slu aj i njegovo golemo bogatstvo koje je uspio održati za vrijeme Tiberijeve i Kaliguline vladavine, pokazuje da je senatorska historiografija (oli ena prije svega u Tacitu) ipak pretjerala u opisu Tiberijeve vladavine. Dok je boravio u provinciji Saturnin je izgradio i snažne veze sa lokalnim zajednicama i to na osnovi sistema patronstva. Za razliku od Dolabeline uprave, Saturninova era u provinciji nije bila toliko obilježena infrastrukturnom i drugom razvojnom djelatnoš u. Tome vjerojatno nije razlog Saturninova slabija želja da pomogne razvitku Provincije, nego jednostavno injenica što je za vrijeme Dolabelina uprave postavljena dosta solidna i funkcionalna i infrastrukturna i upravna osnova. Tako ustvari Saturnin nije imao nešto puno posla, osim da nadzire funkcioniranje provincijskog sustava vlasti i usmjerava proces kulturizacije u smislu prihvatanja tekovina razvijene mediteranske kulture u ilirski milje Provincije. I u Saturninovo doba jedno od važnijih pitanje kojima se bavila provincijska administracija bio je kroni ni problem me a izme u domoroda kih zajednica. Sigurno više – nego decenijsko razdoblje Saturninove uprave nad Provincijom završilo se za vrijeme Kaligule i to ili 39. ili 40. god. n. e., kada je umjesto njega za novog legata propretora i zapovjednika VII. i XI. legije (uz i znatan broj auksilijarnih/pomoni h kohorti) došao Lucije Aruncije Furije Kamil Skribonijan (*Lucius Arruntius Furius Camillus Scribonianus*), i je je namjesništvo u historiji ostalo obilježeno na poseban na in.

3.6 LVCIVS ARRVTIVS FVRIVS CAMILLVS SCRIBONIANVS

Dugotrajna i višegodišnja legatska dužnost Volusija Saturnina, koja je zapo ela za vrijeme zadnje dekade Tiberijeve vladavine, završila se za vrijeme Kaligule i to ili 39. ili 40. god. n. e. Novi legat koji je naslijedio Volusija Saturnina je bio Lucije Aruncije Furije Kamil Skribonijan (*Lucius Arruntius Furius Camillus Scribonianus*), i i je e namjesništvo u historiji ostati zabilježeno na poseban na in.²⁸⁵ Iako je njegovo legatstvo znatno kra e

²⁸⁵ O L. Arunciju Furiju Kamilu Skribonijanu i njegovoj pobuni iz 42. god. n. e. v. *CIL* X, 899 (p 967); *CIL* X, 4847; *CIL* I 769; *Plin. Min. Epist.* III, 16, *C. Plinius Nepoti suo S.*; *Tac. Ann.* VI, 1; XI, 29; XII, 52; *Isto, Hist.* I, 89; *Hist.* II, 75; *Svet. Clau.* 13; 35; 37; *Isto, Otho.* 1 - 2; *Cass. Dio* LVIII, 17; LX, 14 - 16, 8; *Sex. Aur. Vic. Epit.* IV, 4; *Martial,*

trajalo u odnosu na ranije namjesnike Dolabelu i Volusija Saturnina, radi injenice da je inicirao dešavanja u uskoj vezi sa samim državnim vrhom u Rimu, o Skribonijanovom dobu u Gornjem Iliriku je ostalo sačuvano znatno više podataka iz literarnih vrela.

Skribonijan²⁸⁶ je bio po muškoj liniji direktni potomak Furija Kamila, osvajača Veja, diktatora i legendarnog drugog utemeljitelja Rima nakon što su Gali spalili Rim, ali i zakletog neprijatelja plebejaca, krivca za smrt plebejskog vođe i heroja odbrane Kapitola Marka Manlija. Od Furija Kamila sve do Marka Furija Kamila (*Marcus Furius Camillus*, konzul za 8. god. n. e.), biološkog oca Kamila Skribonijana. Rod Furija Kamila²⁸⁷ nije uzeo aktivnijeg učesnika u stvaranju rimske imperije i moć, a ostali su izolovani od mnogih političkih turbulencija, koje su zahvatile državu za vrijeme stranačkih i građanskih sukoba. Tek je Skribonijanov otac, obnašajući i dužnost prokonzula Afrike i pobijedivši pobunjene Numantince i Mauritanice i njihovog vođu u Takfarinata 17 god. n. e. podigao ugled porodice.²⁸⁸ Furije Kamil Skribonijan je još prije otkrivenje pobjede usinovljavanjem, praksom vrlo raširenom među rimskim višim klasama, ušao u porodicu bivšeg konzula Lucija Aruncija²⁸⁹ i ostvario je značajnu političku karijeru. Za konzula je izabran 32 godine n. e. zajedno sa Gnejom Domicijem Ahenobarbom (*Gnaeus Domitius Ahenobarbus*), biološkim ocem budućeg cara Nerona.²⁹⁰ Zanimljivo je, kada se govori o odnosima Klaudija i Skribonijana, spomenuti da je bilo planirano, dok je Klaudije još bio mladić, da on stupi u brak sa Livijom Medulinom Kamilom (*Livia Medullina Camilla*), kćerkom Marka Furija Kamila i sestrom Skribonijana.²⁹¹ Skribonijan je za namjesnika Gornjeg Ilirika imenovan za vrijeme Kaliguline vladavine, a došao je na tu dužnost 24. I. 41. god. n. e., kada su zavjerenici predvođeni tribunom pretorijanske kohorte Kasijem Herejom i Kornelije Sabinom su ubili Kaligulu.²⁹²

Epig. I, 13; *Oros.* VII, 6, 5 - 7; 8, 2; Smith, 1867, I:592; PIR, 1897/1898, I:145-146; P. v. Rohden., 1895, PWRE, II. 1, col. 1264; Jagenteufel, 1958:19 - 21; Wilkes, 1969:83; 443; Mesihovi, 2010 A.

²⁸⁶ O Skribonijanovom imenu v. Bulić, 1890:410 - 411

²⁸⁷ O ovom rodu v. Smith, 1867, I:590 - 592; PIR, 1897/1898, II:100; Münzer. - Groag., 1910, PWRE, VII. 1, col. 322 - 351;

²⁸⁸ *Tac. Ann.* II, 52; III, 20; Rat sa Takfarinatom je konačno završen tek 24. god. n. e.

²⁸⁹ O Luciju Arunciju v. Mesihovi, 2007:464; 576

²⁹⁰ *Tac. Ann.* VI, 1; *Cass. Dio* LVIII, 17, 1

²⁹¹ Brak nije ostvaren, jer je Kamila dan prije vjenčanja umrla od bolesti. *Svet. Clau.* 26

²⁹² Kaligula, najmlađi Germanikov sin, bio je prvi od bolesnog Germanikovog potomstva koji je došao u mogućnost da vlada. Kaligulina vladavina je predstavljala najgoru oličenje sistema principata. Neki njegovi postupci se s pravom mogu smatrati posljedicom duševnog rastrojstva. Sebe je smatrao živim utjelovljenjem božanstva na Zemlji. Ubijao je silovao, ponižavao i donosio odluke koje se izazivali zgražavanje rimske javnosti. Sve je to bilo strano duhu Rima i neshvatljivo je zašto su bile potrebne pune četiri godine da se Kaligula ubije. Zavjeru protiv Kaligule vodili su tribuni pretorijanske garde iranski heroj Kasije Hereja i Kornelije Sabin. Nakon ustoličenja Klaudije je dao da se kazne neposredne vođe izvršiocima Kaligulinog ubistva. Kasije Hereja je pogubljen, a Kornelije Sabin je izvršio samoubistvo.

Klaudije – novi princeps

Smrt Kaligule je gotovo odmah probudila stari republikanski žar, uglavnom u redovima senatora. Jednodušnost da se obnovi Republika i ponovo uvedu "stare slobode" zahvatili su sve senatore, a posebno zavjerenike koji su umorstvo Kaligule izvršili pod sloganom obnove Republike. Konzuli su, povinuju i se sa op im raspoloženjem koje je vladalo u senatorskim krugovima, sazvali sjednicu, ne u Julijevoj bazilici nego na Kapitolu, tako pokazavši i simboli ki prekid sa višedecenijskom carskom tradicijom. Ali kakvu su to Republiku senatori i zavjerenici htjeli obnoviti.? Stara Republika je davno nestala, i toga je bio svjestan i nostalgici ni republikanac Tacit kada je melankolici no i tužno konstatirao za po etak Tiberijeve vladavine : "Sve što je bilo mlado rodilo se nakon bitke kod Akcija i ve ina staraca usred gra anskih ratova, koliko ih preostade koji vidješe Republiku? (*iuniores post Actiacam victoriam, etiam senes plerique inter bella civium nati: quotus quisque reliquus qui rem publicam vidisset ?*).²⁹³

Da li je stvarno bilo mogu e obnoviti Republiku koju su senatori i mnogi koji su toga januarskog poslijepodneva ispoljavali republikanski žar poznavali samo iz historijskih spisa i usmene tradicije, koja je bila i previše nostalgici na.²⁹⁴ To januarsko poslijepodne donijelo je ipak neo ekivani obrt doga aja i poremetilo namjere senatora. Za takav razvoj situacije najzaslužnija je bila pojava novoga faktora na politici koj sceni Rima, ije su prisustvo «prorepublikanski» senatori u tim trenucima op e pometnje, pove anih i nabijenih emocija, probu enih želja i ambicija izgleda previdjeli. Doga aji su se smjenjivali jedan za drugim velikom brzinom. Dok je prolazio prvi utisak i šok nastao Kaligulinim ubistvom, i dok su konzuli sazivali sjednicu i sa gradskim kohortama zaposjeli Forum i Kapitol, po ele su se javljati i prve posljedice nestanka cezara i imperatora. Ostavši bez glavnokomanduju eg pretorijanska garda je došla u raskorak sa željama senatora i zavjerenika. Iako se ne može re i da nisu podlegli stihiji, plja ki i anarhiji, pretorijanska garda je ipak sa uvala osje aj za cjelinu i nije se rasturila nego je i dalje predstavljala jedno mo no tijelo. Raspoloženje pretorijanaca je bilo izrazito proturepublikansko jer su znali da je postojanje Republike i carske garde nespojivo jedno sa drugim. Lutaju i i plja kaju i po carskoj palati pretorijanci su našli bolesnog i bogaljastog Kaligulinog strica Klaudija²⁹⁵ koji

²⁹³ Tac. Ann. I, 3

²⁹⁴ injenica je da je stari republikanizam nestao, a sada su pod kišobranom republikanizma koji je predlagan na januarskoj senatorskoj sjednici bili skupljeni razli iti interesi i ambicije pojedinaca koje nisu imali puno veze sa drevnim žarom republikanstva iz vremena Cicerona i Katona Mla eg Utikog, a posebno ne sa jednim Cincinatom, Dentatom, Apijem Klaudijem Slijepim, Scipionom Afrikancem Starijim, Katonom Starijim «Prorepublikanski» senatori iz tih zimskih dana 41. god. n. e. su bili sasvim druga ije prirode, ambicije, intelekti, sa potpuno razli itim poimanjem morala i sustava vrijednosti. I da se kojim slu ajem Republika uspjela uspostaviti, pa i neko vrijeme živjeti bilo bi vrlo zanimljivo promatrati ponašanje tih tada gorljivih «prorepublikanskih» senatora. Veliko bi pitanje koliko bi oni bili stvarno bili vjerni republikanskom sustavu i njegovim institucijama, a koliko bi pokušali raditi ono što su neki pokušavali u initi za kasne Republike postati vladarima Republike neinstitucionalnim putem.

²⁹⁵ Klaudije je bio sin Druza Klaudija, stri evi cara Tiberija, unuk Livije Auguste, Marka Antonija i Augustove sestre Oktavije, brat Germanika, i stric cara Kaligule. I pored dosta jakoga porodi nog backgrounda Klaudije nije aktivnije u estvovao u javnom životu države, jer je od ranoga djetinjstva pokazivao fizi ku onemo alost. Pored vidljivih teško a u

se bio sakrio u strahu pred svim onim što se događalo. Dok ih je molio da mu poštede život, pretorijanci su ga proglasili za novoga cara. To je bila neoklevanost na koju niko na politici kojim se Rima nije rasla. I pored političkog neslaganja sa odlukom pretorijanaca pa i isticanja kandidatura za cara iz njegova sastava,²⁹⁶ Senat se morao pomiriti sa voljom pretorijanaca.²⁹⁷ Zar se na kraju krajeva moglo očekivati od takvog rimskog senata kakav je bio u četvrtoj deceniji I st. n. e. i koji se dovoljno ponižio i dozvolio da čak jedan njegov član bude Kaligulin najmiliji konj Incinat da skupi dovoljno hrabrosti, umijeća i snage da se suprotstavi pretorijanskoj volji i obnovi Republiku. To više nije bio onaj slavni rimski

kretnost i u svakodnevnom razgovoru je mučao. Fizički nedostaci Klaudijeve ličnosti su doprinijeli tome da bude smatran nekom vrstom porodičnom sramotom Julijevaca-Klaudijevaca koja se mora trpjeti. Od ranoga djetinjstva je bio izložen poniženjima, uvredama, čak i od najbližih članova porodice, znajući i poslužiti i kao predmet zabave surove i nasilničke realnosti julijevsko-klaudijevskog dvora. Jedini koji nije učestvovao u šikaniranju Klaudija bio je njegov brat Germanik, koji je u široj tadašnjoj rimskoj javnosti ali i među kasnijim rimskim piscima pretjerano smatran oličjem rimske vrline. Klaudije se stalno nalazio u zasjenku svoga poštovanog i uglednog brata i nikada nije smatran sposobnim za obnašanje veštinskih i odgovornijih javnih službi (*Svet. Clau.* 2). Tek reda radi su mu dodjeljivane manje bitne opskurne javne dužnosti, kao što je bilo obnašanje kolegija svećenika augustula (*Svet. Clau.* 6). Svoje prisilno izgnanstvo iz političke scene Klaudije je kompenzirao posvećivanjem izučavanju historijske nauke, pokazujući i na tom polju sve svoje intelektualne kvalitete. Napisao je žalostnu povijest Etrušćana i Kartaginsku historiju. Odlučno je govorio grčki, etruski koji je već bio skoro izumro i fenicijski. Tiberijeva smrt i dolazak Klaudijevog sinovca, Germanikovog sina Kaligule na čelo rimske države 37 god. n. e. doveli su i Klaudija u javni politički život. Mladi princeps je imenovao Klaudija za svoga kolegu konzula 37 god. n. e. Međutim, te četiri godine bile su svjedokom najstrašnijih dešavanja koja su zahvatila Rim, potpunog zločina i ludila Germanikovog sina. U kolopletu užasa, nemoralna i kaosa koji je zahvatio rimski dvor, Klaudije je sada za razliku od vremena kada je bio isključen iz javnog života i neometan bio posvećen izučavanju historije, bio više puta doveden u smrtnu opasnost.

Ispostavilo se da ga je upravo mišljenje koje je cirkuliralo među članovima „dinastije“ Julijevaca-Klaudijevaca i njima bliskim pojedincima o Klaudiju kao bogalju, ludaku, dvorskoj budali, nedostojnom, nesposobnom članu porodice i spasilo. Pošto je bilo uvriježeno mišljenje da Klaudije nije vrijedan niti da bude likvidiran niti protjeran, on je uspio da izmakne i otrovu i zavjerenim komandantima, princepskoj paranoji i pretorijanskom mašinstvu. Atmosfera dvorskog života koja se sastojala od zavjera, stalnih zavjera, stvarnih ili izmišljenih urota, umorstava, podmetanja, zavisti, mržnje, straha od dolaska ubica bila je konstantna posebno u vremenima Tiberijeve i Kaliguline vladavine. Tada je prelazila preko i u progon koji je imao i veće razmjere. Sve to nije moglo ostati bez utjecaja na ličnost Klaudija.

Stalno u zasjenku političkih zbivanja, izoliran od učesnika u donošenju bitnih državnih odluka, ismijavan i zaognut i zaštićen oreolom uvjerenja da je glupan, mucavac i degenerik i koje je vladalo na dvoru, a istovremeno imaju i mogućnost da boravi u blizini dvora, te kao vrsni historičar i osoba sa intelektualnim sposobnostima Klaudije je imao dovoljno vremena i znanja da bude dobar promatrač zbivanja. To je kod njega razvilo uvjerenje da je sistem principata neadekvatan, razvijaju se i kod njega i uvjerenje koje je bilo antimonarhističko i sklono republikanizmu. I Klaudijev otac Druz i djed su bili neskriveni i uvjereni republikanci (*Svet. Clau.* 1). Klaudije u stvari i nije želio da bude izabran za cara i u početku se odupirao namjerama pretorijanaca, međutim vrlo brzo je shvatio da on ustvari i nema drugog izbora nego da postane rimski car.

²⁹⁶ O tome v. *Joseph, Bello iud.*, II, XI, 1 - 5

²⁹⁷ Način Klaudijevog izbora za cara bio je presedan koji je kasnije prerastao u pravilo. Klaudije je prvi rimski car izabran prvenstveno voljom vojske i njenom aklamacijom, čiji izbor Senat samo formalno potvrdio. Taj način izbora bio je u suprotnosti sa zakonima i normama rimskog političkog života. Od tada se podrška vojske bitno najbitnija kako bi neko postao car, a senatorska odluka bi samo legalizirala volju vojske. Novi car je započeo i sa otužnom praksom rimskih careva da dijele novane nagrade vojnicima kao zahvalnost za svoje stupanje na prijesto. Otada se vojska bitno presudni činilac funkcioniranja rimskog političkog života. Uplitanjem profesionalne vojske u politiku su urušavane i marginalizirane upravne državne institucije što se u krajnjoj konsekvenci odrazilo vrlo negativno za Rimsku državu.

republikanski senat koji je Kineja izaslanik epirskog kralja Pira u prvoj polovici III. st. p. n. e. nazvao "vije em kraljeva".

Umorstvo Apija Junija Silana

Po etak vladavine novog princepsa Klaudija (od januara 41. god. n. e.) je obilježen jednom velikom zavjerom u koju su uklju eni Klaudijeva zloglasna supruga Mesalina²⁹⁸ i njegov oslobo enik Narcis (ina e zadužen za carsku pisarnu = *ab epistulalis*), sa ciljem eliminiranja uglednog i asnog Apija Junija Silana (*Appius Iunius Silanus*, konzul za 28. god. n. e.).²⁹⁹ Zavjera i likvidacija Apija Silana su se desili 42. god. n. e., u godini kada je Klaudije je izabran da po drugi put obnaša konzulat, i itava pri a vezana za nju je oblikovana Mesalinom pohotom,³⁰⁰ Narcisovom ambicijom i Klaudijevom sujevjernosti.

²⁹⁸ Valerija Mesalina (*Valeria Messalina* 20. – 48. god. n. e.) je bila tre a Klaudijeva supruga, k erka Marka Valerija Mesale Barbatusa (*Marcus Valerius Messala Barbatus*) i Domicije Lepide. Mesalina je bila po majci unuka Antonije Starije, sestre Antonije mla e (majke Klaudija), te tako praunuka Oktavije (sestre Oktavijana Augusta) i Marka Antonija. Njen otac je bio sin Marka Valerija Mesale Mesalinusa (*Marcus Valerius Messalla Messalinus*) –sin Marka Valerija Mesala Korvina (*Marcus Valerius Messalla Corvinus* 64. god. p. n. e. – 8. god. n. e.) i Klaudije Marcelle Mla e ([Claudia Marcella Minor](#)), k erke Oktavije iz braka sa Gajem Klaudijem Marcelom. Valerije Mesalinus je bio istaknuti zapovjednik za vrijeme Ilirskog ustanka od 6. do 9. god. n. e.

²⁹⁹ Kasije Dion ga navodi pod imenom Gaj Apije Silan. *Cass. Dio* LX, 14, 2; Otac Apija Junija Silana, konzula i prokonzula Azije, imao je prenamen Gaj i vjerovatno je zato kod Diona došlo do zbrke u odre ivanju premena. Za oca Apija Silana vid. *Tac. Ann.* III, 66 i d; IV, 15. Za razliku od Diona, Tacit i Svetonije koriste prenamen Apije, nomen Junije i kognomen Silan kada govore o Apiju Juniju Silanu v. *Svet. Clau.* 37; *Tac. Ann.* IV, 68; VI, 9; XI, 29. Apije Junije Silan je ina e bio u rodu sa Augustovim biološkim potomcima, jer je njegova prva supruga bila Emilija Lepida (*Aemilia Lepida*), Augustova praunuka (unuka Julije Starije i k erka Julije Mla e). Ina e zanimljivo je da je Emilija Lepida bila u ranoj mladosti zaru ena za Klaudija, ali su zaruke razvrgnute zbog pada u nemilost njenih roditelja. A. Junije Silan i Emilija Lepida su imali petoro djece : *Marcus Iunius Silanus* (14. – 54. god. n. e. i konzul u 46. god. n. e.), *Iunia Calvina* (umrla nakon 79. god. n. e.), *Decimus Iunius Silanus Torquatus* (64. god. n. e. prisiljen da izvrši samoubistvo; konzul za 53. god. n. e.); *Lucius Iunius Silanus Maior* (na novogodišnji dan 49. god. n. e. po inio samoubistvo; pretor za 48. god. n. e.), *Iunia Lepida*, koja se udala za Gaja Longina (*Caius Cassius Longinus*), i odgojila svoga ne aka Lucija Torkvata (*Lucius Iunius Silanus Torquatus*), nakon umorstva njegovog oca Marka.

³⁰⁰ Ve sa samim po ecima Klaudijeve vladavine abolirane su mnoge od nepopularnih odluka i mjera njegovog prethodnika (*Cass. Dio* LX, 3, 5 – 4, 6). Izgledalo je kao da Klaudije ponovo pokušava da stvori ravnotežu odnosu i sustav kao iz vremena Augusta. Me utim i okolnosti i snage pojedinih centara mo i i u vladarskom okruženju i politi kim institucijama i drugim službama su bile razli ite. Veliki utjecaj u nekim slu ajevima i presudan na rimsku politi ku scenu vršila je i Klaudijeva mlada, hirovita i poro na žena Valerija Mesalina. Njenim željama stara ki zaljubljeni Klaudije gotovo nikada nije uspijevao odoljeti. Mesalina nije prezala ni od toga da preko svojih mnogobrojnih ljubavnika stvara osobnu mrežu mo i. Izme u Mesaline i utjecajnih oslobo enika, pogotovu Narcisa, od po etka je vladalo izvjesno suparništvo koje je godinama kasnije eskaliralo u otvoreni obra un. Me utim, na samom po etku Klaudijeve vladavine njihov unutrašnji sukob još uvijek nije poprimio velike razmjere i razli iti centri mo i su bili tek u fazi konsolidacije svoga utjecaja i vlasti.

Klaudijeve fizi ke karakteristike i podložnost mišljenju svoga okruženja iji su predstavnici nekada imali i dijametralno suprotne stavove mogli su kod odre enih rimskih društvenih krugova stvoriti pogrešno uvjerenje o privremenosti Klaudijeve vladavine i njenoj brznoj prolaznosti. To je kod izvjesnih pojedinaca samo još više pohranjivalo njihove skrivene namjere da sebe vide u ulozu predvodnika Rimske države. U kontekstu toga potrebno je spomenuti Lucija Anija Vinicijana koji je na januarskom zasjedanju spominjan kao jedan od mogu ih kandidata za cara. U tako nastaloj konstelaciji odnosa u kome je prvi gra anin rimske države bila osoba dovedena na vlast prevashodno željom pretorijanske garde, a ne zakonom, sa vidljivim fizi kim nedostacima i u godinama i dok su stvarni vladari države bili raspusna žena i oslobo enici, rukovoditelji carske birokratije, me u mnoštvom nezadovoljnika e kao se samo pogodan doga aj i

Apije Silan se još ranije našao na udaru volje princepsa iz julijevsko – kladijevske „dinastije“. Zajedno sa Anijem Polionom i njegovim sinom Anijem Vinicijanom, Skaurom Mamerkom i Sabinom Kalvizijem tužen za uvredu veli anstva 32 god. n. e za vrijeme Tiberijeve vladavine. Ova optužba je bila samo nastavak Tiberijevog progona bivšeg pretora Seksta Vistilija koji je na kraju izvršio samoubistvo.³⁰¹ Za razliku od Seksta Vistilija iz ove optužbe Silan je uspio da se izvu e. U trenutku Kladijevog imenovanja za cezara Apije Silan se nalazio na mjestu legata u *Provincia Hispania Taracensis*. Nakon povratka u Rim Apije Silan je stupio u brak sa Mesalininom majkom Domicijom Lepidom (*Domitia Lepida*). Vjerojatno su i Silanov opoziv sa namjesni ke funkcije i vjen anje sa Mesalininom majkom bili želja Kladija, odnosno Mesaline. Motiv koji je mogao Mesalinu navesti na ovaj postupak možda je ležao u injenici da je time željela da postavivši u svojoj blizini uglednu i jaku li nost kao Apija Silana iskoristi sve njegove kvalitete. Silan je u prvim mjesecima i uživao povjerenje i ast kod Kladija i nalazio se u njegovoj neposrednoj blizini.³⁰²

Me utim, ispostavi e se da su se namjere Mesaline u svezi iskorištavanja Silana ne samo izjalovile nego da je Silan postao i smetnja njenim interesima. Po Kasiju Dionu, promjenu Mesalininog stava u odnosu prema Apiju Silanu izazvalo je njegovo odbijanje da ima seksualni odnos i vezu sa njom.³⁰³ Time je ne samo povrije ena njena sujeta i taština nego i onemogu ena njena namjera da uvla enjem Apija Silana u kružok svojih ljubavnika, njega pretvori u vjernog vojnika njenih interesa i politi kih ambicija. Sa li noš u sa takvim ugledom i utjecajem koji je uživao u redovima rimskog senatorskog i viteškog staleža kao što je bio Apije Silan, a koji bi se nalazio zarobljen u njenoj mreži, Mesalina je mogla da ra una i na potporu dijela onih segmenata rimske politi ke javnosti koji joj nisu bili do tada naklonjeni. Njene namjere nisu se samo izjalovile, nego je svojim odlu nim odbijanjem da podlegne arima Mesaline, Silan indirektno navijestio i svoj politi ki stav prema neformalnim centrima mo i na dvoru a koji je sa nesumnjivo bio izrazito neprijateljski, jer je Apije Junije Silan bio Rimljanin staroga kova, odan starim rimskim idealima.

On je bio relativno dugo odsutan iz Rima, borave i u provincijama i nije bio neposredni svjedok ili u esnik u procesu korumpiranja rimskog visokog društva u godinama Tiberijeve i nadasve Kaliguline raskalašene vladavina. Samim tim nije ni podlegao utjecaju op e dekadencije rimske politi ke i moralne svijesti. Apije Silan je bio osoba koja je mogla pristati da voljom svoga pretpostavljenog i imperatora u e u brak. Za njega, vojnika i dobrog i vjernog rimskog gra anina, želja princepsa je bila i nare enje koje se moralo

momenat kako bi se pokrenula zavjera. Me utim ti pojedinci i krugovi smetnuli su sa uma injenicu da je Kladije bio jedni preživjeli lan porodice u kojoj je pojam prirodne smrti bio skoro nepoznat. On je uvijek uspijevao, da se zahvaljuju i i svojoj umješnosti, intelektu ali i sretnoj zvijezdi pod kojom je živio, izvu e i iz najpogiblijih situacija.

³⁰¹ *Tac. Ann.* VI, 9

³⁰² *Cass. Dio* LX, 14, 3

³⁰³ *Cass. Dio* LX, 14,3

neupitno ispuniti jer je princeps zakonska ustanova rimskog naroda. Ali prohtjevi princepsove žene bili su nešto sasvim drugo. Silan jednostavno nije mogao da se tek tako pomiri sa tim da po ini brakolomstvo i to sa pastorkom i da se podloži Mesalininoj mo i i postane igra ka njene vlasti.

Apije Silan se u toj prvoj godini vladavine nije zamjerio samo Mesalini, nego je izazvao i neprijateljstvo i drugog neformalnog centra mo i. Silan je bio predstavnik senatorskog staleža i pobornik klasi nih institucija rimske države i zaštite njihovih prava i ingerencija. Time je smatran za bespogovornog zaštitnika interesa onih slojeva rimskog društva koji su nerado gledali na narastanje novoga upravno-birokratskog aparata.³⁰⁴ To je neminovno vodilo Silanovom sukobu sa najistaknutijim predstavnicima carske birokracije, u prvom redu sa Narcisom.³⁰⁵ Neprijateljstvo prema Silanu se dodatno produbljavao jer se senator nalazio u blizini cezara i po eo je ostvarivati sve znatniji utjecaj na Klaudija a što je bila direktna prijatnja poziciji i Narcisa i uop e birokratskih institucija koje su se ra ale. Pored toga Apije Silan je uživao veliki ugled i u Senatu u kojem je mogao uvijek na i dovoljno podrške za svoje zamisli. Ispostavilo se da je dolazak Apija Silana predstavljalo veliku grešku po interese i Mesaline i Narcisa. Nije trebalo mnogo da se njih dvoje na u udruženi sa samo jednim ciljem, eliminacije Apija Silana. Pošto nije postojala istinska i zadovoljavaju a optužba kojom bi se moglo udariti na Silana, urotnici su morali da se oslone na poslovi nu Klaudijevu sujevjernost, lakovjernost i sklonost ka afektivnim postupcima. Plan Silanove kompromitacije i likvidacije je bio brižljivo isplaniran do u najmanju sitnicu. Zasnivao se na navodnom Narcisovom snu u kojem je Silan ubio

³⁰⁴ Pored sve važnije uloge vojske sistem principata je proizveo pojavu još jednog faktora. Radi funkcioniranja institucije principa i cara nastala je carska birokracija. Ona je vremenom na sebe preuzimala sve ve i nivo vlasti, postepeno razvlaš uju i stare državne institucije. Taj proces preuzimanja ingerencija sa institucija države na carsku birokraciju posebno je dobio na intenzitetu od samoga po etka Klaudijeve vladavine. Klaudije je bio i dovoljno star i neiskusn u prakti nom vo enju rimske državne politike pa je bio prisiljen da se oslanja na povjerljive pojedince iz svoga okruženja. To su u prvom redu bili njegovi oslobo enici kojima je dodijelio vo enje pojedinih segmenata carskog birokratskog aparata. Najmo niji i najpovjerljiviji je bio Narcis, porijeklom Grk i Klaudijev oslobo enik, koji je bio nadležan za carsku pisarnu (*ab epistulalis*). Narcis je koriste i zna enje pisarne preko koje se vršila sva korespondencija cara sa upravnim i drugim institucijama držao sve konce rimske države u svojim rukama. Kalisto, Kaligulin oslobo enik i isto gr kog porijekla, je vodio ured za prijem molbi i žalbi (*a libelis*). Tre i mo ni oslobo enik bio je Palant, oslobo enik Klaudijeve majke Antonije, koji se nalazio na elu ureda carskih financija (*a rationibus*). etvrti oslobo enik na visokoj birokratskoj funkciji je bio Polibije koji je bio zadužen za odjeljenje za dužnosti (*a studiis*). Zahvaljuju i držanju klju nih mjesta u državnoj upravi oni su iskoristili mogu nost i došli do znatnog bogatstva. Normalno je bilo o ekivati da e se u redovima senatora i vitezova javiti nezadovoljstvo i zavist prema sve politi ki mo nijim oslobo enicima na koje sve više prelazi stvarnih državnih i javnih poslova. Vode i rimski staleži nisu mogli dozvoliti da se prenošenjem ingerencija sa državnih institucija na carsku birokraciju vrši i njihovo razvlaš ivanje.

³⁰⁵ *Tac. Ann.* XI, 29 : “*Ac primo Callistus, iam mihi circa necem G. Caesaris narratus, et Appianae caedis molitor Narcissus fragrantissimaque eo in tempore gratia Pallas agitavere, num Messalinam secretis minis depellerent amore Sili, cuncta alia dissimulantes.*”

„U prvom trenutku su Kalist, koga sam pomenuo u vezi sa ubistvom Gaja Cezara, Narcis, vinovnik Apijeve smrti i Palant, tada prvi u milosti kod cara, razmišljali da li Mesalinu tajnim prijateljama otrgli od njene strasti prema Siliju, a o svemu ostalom mukom šutjeli.“

princepsa.³⁰⁶ Narcis je svoj navodni san ispriao Klaudiju navevši ga kao eklatantan dokaz i potvrdu za Silanovu urotu protiv cara. Istovremeno je Mesalina potvrdila Narcisovu tvrdnju i preuveličavala navodnu opasnost koja Klaudiju prijete od strane Silana, jer i ona ima isti san već nekoliko zadnjih noći. Narcis i Mesalina nisu ostali samo na tome da samo svojim tvrdnjama probude Klaudijev sujevjerni strah. Već ranije su oni u sklopu plana, bez znanja Klaudija, bili pozvali Apiju Silana u carsku palatu, u isto vrijeme kada su oni Klaudiju usavijestili paranoični strah. Za Klaudija dolazak Apija Silana u palatu u to vrijeme nije mogao biti slučajnost ili koincidencija, nego samo potvrda tvrdnji Mesaline i Narcisa. Izložen dvostrukom pritisku i "jasnim dokazima" o Silanovoj krivici, Klaudiju, nije trebalo dugo da poslušava volju svoje "voljene" žene i najpovjerljivijeg službenika i odmah je izdao naredbu o hapšenju Apija Silana, dok se ovaj još nalazio u palati, ne znajući ni šta se dešava. Smaknuće Apija Silana je obavljeno neposredno po hapšenju. Dan nakon opisanih događaja i pogubljenja Apija Silana, Klaudije je pred Senat iznio cijelu stvar, iskazujući i zahvalnost svome slobodnjaku "što za njegov spas i spavajući bdije."³⁰⁷ Jedan od rijetkih Rimljana koji je još uvijek držao do starorimskih vrlina je ubijen na bestijalan način, koji je bio posljedica izliva zavisti, mržnje i povrijeđene sužete osoba iz carske blizine i njihovih političkih ambicija.

Silanovo pogubljenje, a nadalje na način na koji je djelovala konspiracija koja u koju su bile uključene i osobe iz blizine cara, izazvala je veliko ogorčenje u redovima gornjih slojeva rimskog društva. Time su senatori i svi oni koji su još vjerovali u superiornost rimskog ustavno-zakonskog poretka stekli uvjerenje da se Klaudijeva vladavina neće mnogo razlikovati od vladavina prethodnih princepsa. Nastupilo je vrijeme da ponovo izađu na svjetlo dana ambicije i težnje pojedinaca, koje su bile prigušene još od 24. januara 41. godine. Centralna ličnost oko koje su se počeli okupljati nezadovoljnici tako formiraju i jezgro zavjere bio je Anije Vinicijan (*Annius Vinicianus*). Nakon Kaligulinog ubistva, Anije Vinicijan je u toku januarskog zasjedanja Senata i sam figurirao kao jedan od kandidata za princepsa.³⁰⁸ Samim tim je i Anije Vinicijan u ovom ima careve okoline

³⁰⁶ *Svet. Clau. 37* : *Pari modo oppressum ferunt Appium Silanum: quem cum Messalina et Narcissus conspirassent perdere, diuisis partibus alter ante lucem similis attonito patroni cubiculum intrupit, affirmans somniasse se uim ei ab Appio inlatam; altera in admirationem formata sibi quoque eandem speciem aliquot iam noctibus obversari rettulit; nec multo post ex composito intrumpere Appius nuntiat, cui pridie ad id temporis ut adesset praeceptum erat, quasi plane repraesentaretur somnii fides, arcessi statim ac mori iussus est. Nec dubitavit postero die Claudius ordinem rei gestae perferre ad senatum ac liberto gratias agere, quod pro salute sua etiam dormiens excubaret.*

"Jednako je, kako kažu, poginuo i Apije Silan. Mesalina i Narcis su se naime, složili da ga upropaste, pa su podijelili uloge. Narcis je u ranoj zori, tobože sav uzbuđen, uletio u spavaonicu svoga gospodara i rekao mu da je sanjao da je Apije ubio njega, cara, a Mesalina je nato, tobože sva u odu, ispričavala da se i njoj isti taj san već nekoliko noći priviđa. Malo kasnije, kako bilo udešeno, bude objavljeno da je Apije nahrupio u palatu, a njemu je dan prije toga bilo poručeno neka u to vrijeme dođe. Budući da se tako tobože jasno pokazala vjerodostojnost sna, odmah je izdana naredba da ga uhapse i smaknu. I Klaudije se nije ustružavao da sutradan izjaviti taj događaj iznese pred Senat i iskaže pohvalu svome oslobođeniku što za njegov spas i spavajući bdije."

³⁰⁷ *Svet. Clau. 29; 37; Cass. Dio LX, 14, 2; 3; 4; 15,1; Tac. Ann. XI, 29*

³⁰⁸ *Cass. Dio LX, 15, 1*

predstavljao eventualnu opasnost. Nakon Silanovog pogubljenja i Vinicijanu je moralo biti jasno da se nova uprava ne e usturu avati da eliminira ne samo stvarne protivnike, nego i sve one koji bi mogli predstavljati potencijalnu opasnost. Vjerovatno je i strah Vinicijana za svoj život utjecao na njega da se ne samo aktivno uklju i u zavjereni ke pripreme, nego da bude i njihov inicijator. Jedino je preuzimanjem osobne inicijative Vinicijan mogao da preduprijedi eventualnu urotu vo enu iz carskih odaja i kancelarija protiv sebe. Klupko zavjere se po elo polako odmotavati i uvla iti u svoje redove sve više u esnika. Pored svega onoga što se dešavalo u posljednjoj godini moglo se, sasvim razumljivo, o ekivati uklju ivanje ve eg broja senatora i pripadnika viših rimskih društvenih slojeva u zavjereni ki krug.

Da bi se uklanjanje Klaudija moglo izvesti zavjerenicima je bila potrebna znatna oružana snaga. Pretorijanska garda je bila respektabilna vojna sila i nadasve lojalna princepsu kome su se i zakleli, i nasuprot koje u Italiji zavjerenici nisu mogli suprotstaviti dostojnu snagu. Pored pretorijanaca uz cara se nalazila i jedinica sastavljena od germanskih najamnika ija lojalnost caru nijednog momenta nije mogla biti dovedena u pitanje. Zavjerenici su eventualno mogli više ra unati na gradske kohorte. Ali ak kada bi se i pridružili zavjerenicima, što bi bilo teško pretpostaviti jer su se i gradske kohorte u pravilu povodile za pretorijancima, one ne bi mogle izdržati udar brojnijih i bolje opremljenih i obu enih vojnika i najamnika. Trebalo je na i oružanu snagu koja se nalazila u provincijama, ali koja je dovoljno blizu Italiji da bi mogla brzo reagirati i do i u Italiju da podupre zavjeru. Zavjerenici su ra unali i sa tim da bi pretorijanci našavši suo eni sa brojnom i obu enom vojskom koja je došla iz provincija možda mogli preispitati svoju lojalnost Klaudiju i pridružiti se ja emu. U tom slu aju obra un sa germanskom gardom bi predstavljalo samo pitanje rutine i vremena i uspostava novoga režima bi bila neminovna. Zavjereni ki krug je u svrhu obezbje ivanja vojne podrške stupio u kontakt sa tadašnjim namjesnikom provincije Gornjeg Ilirika Lucijem Aruncijem Kamilom Skribonijanom, koji se nije mnogo dvoumio u vezi pridruživanja zavjeri.³⁰⁹ Gornjoilirski garnizon se sastojao od dvije legije u punom sastavu i od velikog broja auksilijarnih jedinica, a bilo je mogu e ra unati i na mobilizaciju peregrina. Za prelazak sa isto nojadranske obale u Italiju bilo je potrebno samo par dana, a kada se to ostvari pruža se sve do Rima skoro nezašti eno podru je.

FONTES

O prisutnosti i djelatnosti Furija Kamila Skribonijana u Dalmaciji raspoložemo sa dva epigrafska svjedo anstva, te više podataka iz literarnih vrela, ali koja se primarno odnose na njegovu pobunu i proglašenje obnove Republike.

³⁰⁹ *Cass. Dio* LX,15, 2

I.

Historiari, životopisci i drugi pisci rimskog carskog doba bilježe za provincije samo one stvari koje su imale utjecaja na cjelokupnu državu, i gotovo kao po pravilu ne zanimaju ih unutrašnja politička dešavanja u provincijama. Ukupno je pet antičkih pisaca spomenulo zavjeru i pobunu iz 42. god. n. e. Svi ovi izvori ni sami ne daju detaljan prikaz ni zavjere ni pobune. Jedino je Kasije Dion nešto izdašniji i navedene događaje opisuje u svojoj LX. knjizi i to od etnaestog do zaključno sa šesnaestim poglavljem, daju i im kronološku i uzročno-posljedičnu vezu. Zahvaljujući i upravo opisu Kasija Diona (koji je sa sobom u jednu manju lakunu) raspolaže se sa jednom osnovom koja pruža mogućnost za cjelovito sagledavanje ovog procesa od uzroka, povoda, razvitka i posljedica zavjere i pobune iz 42. god. n. e. Svetonije u svojim životopisima, o dešavanjima iz 42. god. n. e. daje niz razbacanih podataka, bez bilo kakvog smještanja u historijski kontekst. Takav odnos prema zavjeri i pobuni iz 42. god. n. e. je i razumljiv kada se ima u vidu karakter Svetonijevog djela, koji nije imao prevashodno oblik historijske sinteze. Međutim, može se i pored takve fragmentarnosti i razbacanosti smatrati da su i oni malobrojni podaci koje Svetonije donosi autentici, jer je radio kao carski arhivista. Plinije Mlađi je Skribonijanovu pobunu i zavjeru spomenuo u jednom od svojih pisama Nepotu, u kontekstu svoga izlaganja o vrlinama i snazi Arije, žene zavjerenika Cecine Peta. Plinijevo pismo donosi obilje materijala o događajima koji su nastupili kao posljedica zavjere i pobune iz 42. god. n. e. Sljedeći autor koji je spominjao Skribonijana bio je Kornelije Tacit. Velika je šteta da nisu sa uvane sedma, osma, deveta i deseta knjiga Tacitovih *Analama* u kojima se opisivala Kaligulina vladavina i prvo vrijeme Klaudijeve vladavine do 47. god. n. e. Sa velikom dozom vjerovatnoće pretpostavljamo da je Tacit u odgovarajućim nama izgubljenim knjigama, posvetio dovoljno pažnje dešavanjima iz 42. god. n. e. Ono što je ostalo sa uvano kod Tacita a u vezi je sa zavjerom i pobunom iz 42. god. n. e. nalazi se smješteno na par mjesta u *Analama* i *Historijama* gdje Tacit tek uzgred spominje da se zavjera i pobuna bila desila te daje tek neke dodatne podatke o učesnicima zavjere i događajima poslije neuspjeha Skribonijana da pridobije svoju vojsku. Posljednji antički autor za kojeg znamo da je spominjao Skribonijanovu pobunu bio je kršćanski pisac Pavle Orozije. U VII. knjizi Orozijeve «*Historije protiv pagana*» spominje se Skribonijanova pobuna u nekom vešćem pasusu.³¹⁰ Sudbinu Arije spominju i Marcijal u svojim epigramima i Zonara (XI, 9), romejski kroničar i teolog iz XII. st. Ni jedan od ovih izvora nije bio suvremen sa zbivanjima o kojima govori i uglavnom je riječ ili o korištenju ranijih historijskih djela i arhivske građe (Tacit, Svetonije i Kasije Dion), anegdota i običajne tradicije (Svetonije) pa i

³¹⁰ *Oros*, VII, 6, 5 - 7

prepri avanjima obiteljskih tradicija (Plinije Mla i se opisuju i vrijednosti, snagu i vrline Arije oslanjao i na razgovor sa Fanijom, unukom Arije).

1. *Plin. Min. Epist. III, 16, C. Plinius Nepoti suo S.*

(1) *Adnotasse videor facta dictaque virorum feminarumque alia clariora esse alia maiora. Confirmata est opinio mea hesterno Fanniae sermone. Neptis haec Arriae illius, quae marito et solacium mortis et exemplum fuit. Multa referebat aviae suae non minora hoc sed obscuriora; quae tibi existimo tam mirabilia legenti fore, quam mihi audienti fuerunt. (3) Aegrotabat Caecina Paetus maritus eius, aegrotabat et filius, uterque mortifere, ut videbatur. Filius decessit eximia pulchritudine pari verecundia, et parentibus non minus ob alia carus quam quod filius erat. Huic illa ita funus paravit, ita duxit exsequias, ut ignoraret maritus; quin immo quotiens cubiculum eius intraret, vivere filium atque etiam commodiorem esse simulabat, ac persaepe interroganti, quid ageret puer, respondebat; 'Bene quievit, libenter cibum sumpsit.' Deinde, cum diu cohibitae lacrimae vincerent prorumperentque, egrediebatur; tunc se dolori dabat; satiata siccis oculis composito vultu redibat, tamquam orbitatem foris reliquisset. Praeclarum quidem illud eiusdem, ferrum stringere, perfodere pectus, extrahere pugionem, porrigere marito, addere vocem immortalem ac paene divinam: 'Paete, non dolet.' Sed tamen ista facienti, ista dicenti, gloria et aeternitas ante oculos erant; quo maius est sine praemio aeternitatis, sine praemio gloriae, abdere lacrimas operire luctum, amissoque filio matrem adhuc agere.*

(7) *Scribonianus arma in Illyrico contra Claudium moverat; fuerat Paetus in partibus, et occiso Scriboniano Romam trahebatur. Erat ascensurus navem; Arria milites orabat, ut simul imponeretur. 'Nempe enim' inquit 'daturi estis consulari viro servolos aliquos, quorum e manu cibum capiat, a quibus vestiatur, a quibus calcietur; omnia sola praestabo.' Non impetravit: conduxit piscatoriam nauculam, ingensque navigium minimo secuta est. Eadem apud Claudium uxori Scriboniani, cum illa profiteretur indicium, 'Ego' inquit 'te audiam, cuius in gremio Scribonianus occisus est, et vivis?' Ex quo manifestum est ei consilium pulcherrimae mortis non subitum fuisse. Quin etiam, cum Thrasea gener eius deprecaretur, ne mori pergeret, interque alia dixisset: 'Vis ergo filiam tuam, si mihi pereundum fuerit, mori mecum?', respondit: 'Si tam diu tantaque concordia vixerit tecum quam ego cum Paeto, volo.' Auxerat hoc responso curam suorum; attentius custodiebatur; sensit et 'Nihil agitis' inquit; 'potestis enim efficere ut male moriar, ut non moriar non potestis.' Dum haec dicit, exsiluit cathedra adversoque parieti caput ingenti impetu impexit et corruit. Focilata 'Dixeram' inquit 'vobis inventuram me quamlibet duram ad mortem viam, si vos facilem negassetis.' Videnturne haec tibi maiora illo 'Paete, non dolet', ad quod per haec perventum est? cum interim illud quidem ingens fama, haec nulla circumfert. Unde colligitur, quod initio dixi, alia esse clariora alia maiora. Vale.*

“Ja sam esto primijetio da najve e rije i i djela, i od muškaraca i od žena, nisu uvijek i naj uvenija, a moje mišljenje je potvr eno i razgovorom kojem sam imao ju er sa Fanijom.

Ona je unuka Arije, koja je tješila supruga u njegovim umiru i trenucima i pokazala mu kako da umre. Ispričala mi je mnoge priče o svojoj baki, tako herojske ali ne tako dobro poznate kao ona i njene smrti, i mislim da će ti izgledati čitaju i jednako izvanredno kao što se desilo meni koji sam ih slušao. Njezin suprug, Cecina Pet, je ležao bolestan, i tako tako i njihov sin, kako se smatralo bez šanse za oporavak. Sin je umro. Bio je izraito lijep momak, skroman kao što je bio lijep, omiljen svojim roditeljima zbog njegovih drugih vrlina jednako kao i zato što je bio njihov sin. Arija je uredila sve za pogreb i osobno je prisustvovala, a da njen suprug nije ništa znao o tome. Kada je ona ulazila u sobu, pretvarala se da je mladi još živ i da mu je lakše i bolje, a kada je njen suprug konstantno pitao kako je mladi, ona je odgovarala: "Dobro je spavao, i jede sa dobrim apetitom". Kada bi je suze, koje je dugo potiskivala, nadvladale i prolomile svoj put vani, ona bi izlatica iz sobe, i sve do tada nije odavala svoju tugu, vraćajući se kada je plakanje bilo završeno, sa suhim oči i uređanim izgledom, kao da je ostavila težak gubitak iza vrata sobe. To je bilo zaista sjajno djelo, da iz korica izvuče materiju, da ga zarijete u grudi, a zatim ga izvuče i ponudite suprugu sa riječima koje će živjeti vječno i čini se da su bile više od smrtnika: "Pete, to ne boli". Ali u tome trenutku, dok govori i čini tako, bila je slava i besmrtnost pred njenim oči, i ja mislim da je lakše i plemenitiji čini za nju, bez traženja bilo koje nagrade u slavi i besmrtnosti da potisne svoje suze, da sakrije svoju tugu, i lakše kada je njen sin bio izgubljen za nju, da nastavi činiti svoj majčinski dio."

"Kada je Skribonijan započeo pobunu u Iliriku protiv Klaudija, Pet se pridružio njegovoj frakciji i na Skribonijanovu smrt, on je doveden kao zatvorenik u Rim. Kada se trebao ukrcati, Arija je molila vojnike da bude sa njim na brodu. "Jer" kako se izjasnila "kako je on konzularnog ranga, morati će te mu dodijeliti neke sluge da mu serviraju jela, da mu služe i da mu oblače i obuče. Ja ću obavljati sve te obaveze za njega". Kada su je odbili, ona je unajmila ribarski brod i na tome malom brodu je slijedila veliki brod. Ponovo, u prisutnosti Klaudija, ona je rekla supruzi Skribonijana, kada je ova žena dobrovoljno davala dokaze o pobuni: "Šta, slušam li ja tebe na svojim grudima je Skribonijan ubijen i još si uvijek živa". Ove riječi su pokazivale da je ona riješila da umre slavno, a ne zbog iznenadnog impulsa. Štaviše, kada se njen zet Traseja, pokušavaju i da je odvraća od izvršenja njene namjere i meću svojim drugim usrdnim molbama, pozvao i na sljedeći argument. "Ako bi ja morao umrijeti, da bi željela da tvoja kćerka umre sa mnom". Ona je odgovorila: "Ako je ona živjela tako dugo i sretno sa tobom, kao što sam ja živjela sa Petom, da". Ovaj odgovor je povećao strah njenih prijatelja, i ona je bila promatrana sa veći pažnjom. Primijetivši to, ona je rekla: "Vaša nastojanja su uzaludna, možete mi samo učiniti da umrem teže, ali me ne možete spriječiti od umiranja". Kao što reče, ona je skočila sa svoje stolice i udarila je sa velikom snagom u zid prostorije, i pala je na tlo. Kada je došla sebi, rekla: "Rekla sam vam da ću naći težinu u umiranju, ako mi odbijate lakši." Zar ove rečenice ne izgledaju više plemenitije nego "Pete, to ne boli", do koje su one postupno dovele. Ipak ova fraza je izrečena širom svijeta, ostale su nepoznate. Ali one

potvr uju ono što sam rekao na po etku, da najplemenitije rije i i djela nisu uvijek i najpoznatije. Zdravo”

Kao što se može vidjeti iz pisma Plinija Mla eg, Pet je u provinciji Gornji Ilirik boravio kao dužnosnik subordiniran legatu Skribonijanu. Njegova precizna funkcija u provincijskoj upravi nije navedena. Prisustvo Peta kao dužnosnika u provincijskoj upravi, ukazuje da su uz legatsku instituciju, i druge najviše dužnosti na provincijskom nivou uprave u Gornjem Iliriku i to one izvršnog karaktera popunjavali pripadnici najvišeg rimskog sloja, i to na mandatni period. Oni su sa sobom vodili i svoje familije, u konkretnom slu aju supruge i Skribonijana i Peta su bile u Gornjem Iliriku.³¹¹

2. *Tac. Ann.* XII, 52

Fausto Sulla Salvio Othone consulibus Furius Scribonianus in exilium agitur, quasi finem principis per Chaldaeos scrutaretur. adnectebatur crimini Vibia mater eius, ut casus prioris (nam relegata erat) impatiens. pater Scriboniani Camillus arma per Dalmatiam moverat; idque ad clementiam trahebat Caesar, quod stirpem hostilem iterum conservaret. neque tamen exuli longa posthac vita fuit: morte fortuita an per venenum extinctus esset, ut quisque credidit, vulgavere.

„ Pod konzulima Faustom Sulom i Salvijem Otonom prognan je Furije Skribonijan pod optužbom da je preko Haldejaca htio da dozna as careve smrti. U to je umiješana i njegova majka Vibija, kao da navodno nije pokazala dovoljno strpljenja u svom udesu, jer je i ona ranije bila prognana. Kamil, otac Skribonijanov, podigao je jednom oružani ustanak u Dalmaciji. Zato se Cezar ponosio svojom blagoš u što je po drugi put poštedito neprijateljsku familiju. Ali prognanik nije dugo živio u progonstvu. Jedni su pri ali da je umro prirodnom smrti, drugi da je otrovan, ve šta se kome inilo vjerojatnije.”

3. *Tac. Hist.* I, 89

Scriboniani contra Claudium incepta simul audita et coercita.

“Skribonijanovi pokušaji protiv Klaudija prije eni su im se za njih doznalo“

4. *Tac. Hist.* II, 75

Sic Scribonianum sub Claudio interfectum, sic percussorem eius Volaginium e gregario ad summa militiae provectum: facilius universos impelli quam singulos vitari.

³¹¹ O problemu prisustva supruge sa visokim rimskim dužnosnicima dok oni obavljaju funkcije u provincijama v. senatsku raspravu *Tac. Ann.* III, 33 - 34

“Tako je Skribonijan ubijen pod Klaudijem, tako je ubojica njegov Volaginjije od prosta vojnika promaknut na najviši stupanj vojništva. Lakše je udariti na sve negoli izbje i jednog jedinoga.”

5. *Svet. Clau. 13*

Bellum civile movit Furius Camillus Scribonianus Delmatiae legatus; verum intra quintum diem oppressus est legionibus, quae sacramentum mutaverant, in paenitentiam religione conversis, postquam denuntiato ad novum imperatorem itinere casu quodam ac diuinitus neque aquila ornari neque signa conuelli moverique potuerunt.

„Gra anski rat pokrenuo je Furije Kamilo Skribonijan, legat Dalmacije, ali je ve peti dan bio uništen, jer su legije koje su prekršile zakletvu caru bile potaknute na kajanje jednim udom. Kad je, naime, bio oglašen polazak ka novome caru, nekim se slu ajem ili božanskom voljom ni orlovi nisu mogli ukrasiti ni bojni znakovi izvu i iz zemlje ni maknuti sa mjesta.“

6. *Svet. Clau. 35*

Motu civili cum eum Camillus, non dubitans etiam citra bellum posse terreri, contumeliosa et minaci et contumaci epistula cedere imperio iuberet vitamque otiosam in privata re agere, dubitavit adhibitibus principibus viris an optemperaret.

„Kad ga je za jednoga ustanka Kamilo, ne sumnjaju i da ga i bez rata može prestrašiti, u jednom pismu punom poruga, prijetnji i drskosti pozivao da se odrekne vlasti i da kao privatno lice provodi miran život, pozvao je Klaudije prve ljude Države ka sebi, jer se kolebao ne bi li se ipak pokorio tome pozivu.“

7. *Svet. Otho 1*

Ausus etiam est in Illyrico milites quosdam, quod motu Camilli ex paenitentia praepositos suos quasi defectionis adversus Claudium auctores occiderant, capite punire et quidem ante principia se coram, quamvis ob id ipsum promotos in ampliozem gradum a Claudio sciret. Quo facto sicut gloriam auxit, ita gratiam minuit.

„U Iliriku se naprotiv usudio smr u kazniti neke vojnike jer su se kod Kamilova ustanka pokajali pa poubijali svoje pretpostavljene kao za etnike bune protiv Klaudija. Smaknu e se obavilo pred glavnim zapovjednim stanom na njegove o i. To se usudio u initi premda je znao da ih je upravo zbog toga Klaudije promaknuo u viši in. Tim je inom doduše pove ao svoju slavu, ali je izgubio carevu naklonost”

8. *Cass. Dio* LX, 15, 1 - 4³¹²

ή 'ύ ũ ú é ή έ ί ί Ρ μ ῖ ũ ί ε ,
 ά 'ύ ù ú ϖ ᾶ ί Ἄ ú ò é ú . ũ ó à é ὠ é
 ή ή μ ί μ à ò ũ ῖ ά έ ή , ί ί έ ú ò
 έ έ έ ή ú μί ί ù έ έ , ε μ ò ú ά μ
 ò ή μ ί ᾶ ί ú μ ή ή ί ή
 ε , ί έ ú ò ί έ ò ú μ έ ή , ᾶ
 ί ὀ έ ί ú ή έ ó . ά έ ú ũ ũ ί μ έ ί
 ί ί ή ἡ ò ú ò ὠ μ - - - . ί ά ὠ , ũ μί ó

³¹² Cjelokupni tekst Kasija Diona (LX, 14 – 16, 8) vezano za umorstvo Apija Junija Silana, konspiraciju Anija Vinicijana i pobunu Skribonijana : [14] Έ ί 'ύ ἴμ ί ó ά ίμ έ ί ῖ ᾶ ῖ έ ή . ῖ έ ú ῖ ά ί ή ῖ έ έ ó ó ά ά ῖ ί έ ή , έ ó ú ó , ά ú ά ὀ έ ú ῖ έ έ . ί ά έ ί έ ί ί ú à έ ũ ήμ ũ ά έ , ε ά ò ί ά ή έ ή ú ó , ί μ ò ò έ ῖ ó ίμ ί . ή έ ὠ ó ú ά ò ῖ Ἄ ί ũ . ũ à ú έ ó ὀ ί ή Ἰ ί ó ᾶ μ μ ά μ ὠ ú ũ ó μ , ί ή μ έ ί ή ή ί ί , ί ú ò ε ῖ ά ί έ ῖ ά ó ά μ ή , ε ε ί ε , ὀ ή ί η έ ú έ ή ú ή έ ά η ί ά ά η ũ η , ί ϖ ί ϖ ϖ ά έ ϖ ú ũ ε ί . ί ú à ῖ ũ ᾶ έ ũ ó 'ύ ũ ί ῖ , έ ὀ ó ά ὠ ó μ ò ú ú ò ũ ũ ú ί α ί ω , ί ú ó ú ù ú ò ή ε ή ú ή ί ε ὀ ú ó μ ή , ί ή ῖ ũ έ ί . ί ó μ έ ũ έ έ ί ὠ . [15] ί έ ί έ ú , ᾶ ί ò ú ó , ή . ή ά ά μ ή ú ή ῖ ί ó ά , ὀ ú ú ũ , ó μ ú έ ὀ ὠ ά ú έ ί . ά ά ᾶ ί ῖ ú ῖ ά έ μ ῖ ᾶ ὠ ú ὠ έ ὠ . ί ú ί έ έ ί ά ú ῖ , ú ὀ έ ά ά ί ί , ú ὀ μ ó ά ά ί έ ὠ ί έ ὠ ὠ , έ ά , ί ũ ί ᾶ ά ú ù ή ή μ ί ó μ ó μ έ ῖ έ ú . [16] Ἄ ũ έ ú ϖ ί ί ῖ , ί έ ú ϖ ί ί ϖ μ ί ω , έ ά . έ ί ά ή έ ί ήμ ί ú ί ά ή μ έ ὠ ί μά , ί ά ὠ μ ί έ ί έ ú à μ ú έ ῖ ὠ à ε έ ί ί μ ó έ ũ ί . ή 'ύ ί ώ ά ú ί , ί μ έ ά ί έ ί ή μ , ú ó ή ί ί ú ò ὠ ί ò ά ί έ . ί ῖ ῖ ὠ ά μ έ ή μ έ ᾶ ά , ί ί έ ῖ ί ή μ έ ά μ . Έ ί έ έ ϖ ί ω , ũ ί ί ὠ έ ά ὠ έ έ ú ũ ó ή μ έ ά έ ή έ μ έ ϖ ὠ ú á έ ί ί ά ũ ή ί έ ί ά ή μ έ ῖ , μ à έ ũ ú ó έ ί ή ή ε μ ή , ί έ ί ί ί έ ί . ί ũ μ έ ί έ ί ὠ ᾶ ὠ μ ί ó μ ί έ ί ó έ ά ó ά ú ũ μί ά μ έ ί ᾶ έ ί έ ò ή έ ά , ε έ ή ί ó μ ή μ ᾶ . ũ à ί ó έ ò μ έ ί ί ó ú ϖ « ί ᾶ έ ί , ά , ί ά μ έ μ ή » ά ί ὀ « ί ή ᾶ ὀ ú ũ ί έ ὠ . » ú ó ũ έ ί ú ϖ ί Ἄ ί ũ έ ε έ ϖ ó μ ί έ έ . ũ à ή ί ί ũ ũ ή έ έ ú ũ ή , ί ί έ μ ή ῖ μ έ (ή ά ί η ó ϖ ί) , ί έ ί ò ᾶ ά ὠ έ έ ò ά ί ũ έ ή ε , ί έ ί ϖ ὠ ί ũ « ί ú , ῖ , ú á ὠ . » ί ί μ έ έ η ũ ή ά ú ò ή ί ὠ ὠ έ ũ à ά μ ú ὠ ᾶ ή μ έ ᾶ μ έ ή ò ί ά ῖ μί ú έ ũ ò ή μ ί ή έ ί ί ή ὠ ᾶ ε ὠ ί ú μ ῖ ὠ ò ε ũ ὠ ó , ò ὀ ή ᾶ ά μ ú ὀ ó ή η . ί ᾶ έ ά ί ò έ ί ί ò ή ή ó έ ί έ , ὠ ί έ ά ῖ μ έ ε ᾶ ú ὠ ῖ ó ά . ó μ έ ή ũ á έ έ , ί ί ή μ ή ó έ ò ú ί ή ί έ ò ò μ ή ά ή , ί ὠ ú á ó , ή .

ũ ήμ ί ο μ ί ι ή ά ί έ ί ά ώ
 ú μέ , ú ώ ά μ ũ ι ά ε , ι ú é ' ú ϖ
 έ ί . ι ό μ έ έ ú ί ε , ι έ ή "I ή η
 έ ώ έ ũ έ ú ά έ ú έ έ μ έ ά έ , ώ ι
 έ ή έ ίμ ε ũ ά ú ϖ έ η , ό έ ά ή ú μ έ
 ώ ά έ ήμ ί ι ϖ ά ά ú ω ό , ό
 ε μ ι ό έ έ , ι ί ι ά ι ú η ι ό η η
 έ μ η , ú έ ú ú ϖ ά ή , ι ú έ ι ú ϖ
 ά ι ό , ό ή ά ή , ά έ .

„Tako je Silan propao zbog puke vizije. Nakon njegove smrti Rimljani nisu više nje govali dobre nade za Klaudija, i Anije Vinicijan je sa nekima drugima odmah formirao urotu protiv njega. Anije je bio jedan od onih koji su bili predloženi za tron nakon Gajeve smrti, i dijelom je i strah inspiriran tim razlozima, uzrokovao da se on pobuni. Kako on nije posjedovao vojnu snagu, ipak je poslao po Furija Kamila Skribonijana, upravitelja (arhonta) Dalmacije, koji je imao veliki broj gra anskih (misli se na legije op. a.) i stranih (misli se na auksilijarne jedinice op. a.) trupa i dobio je njegovu podršku. Kamil je ve pravio svoje sopstvene planove za ustanak, posebno zato jer je spominjan kao imperator. Kada je Anije otišao tako daleko, mnogi senatori i vitezovi su mu prišli, ali oni su bili bez pomo i, jer su vojnici, kada je Kamil održao njima nadu da e vidjeti Republiku obnovljenu i obe ao da e im povratiti drevne slobode, sumnjali su da bi imali nevolja i sva a još više, i nisu ga dakle više slušali. Na ovo je on postao uplašen i pobjegao je od njih, došavši na otok Issa uzeo je sebi život. Klaudije je za to vrijeme bio u velikom strahu, i bio je spreman da se dobrovoljno odrekne svoje vlasti u korist Kamila. Ali je povratio hrabrost. On je prvo nagradio vojnike na razli ite na ine, posebno tako što je dao da Senat legije sastavljene od gra ana (Sedmu i Jedanaestu) nazove Klaudiju Vjerne i Odane.“

9. *Sex. Aur. Vic. Epit.* IV, 4

Huius tempore Scribonianus Camillus intra Dalmatias imperator creatus continuo occiditur.

„U ovo vrijeme Skribonijan Kamil, unutar Dalmacije imperatorom napravljen, je odmah ubijen“

10. *Oros*, VII, 6, 5 – 7

accidit etiam eodem tempore praesentis gratiae Dei grande miraculum: siquidem Furius Camillus Scribonianus, Dalmatiae legatus, bellum ciuile molitus legiones multas fortissimasque ad sacramenti mutationem pellerat. 7 itaque die dato, ut in unum undique ad nouum imperatorem conueniretur, neque aquilae ornari neque conuelli quoquo modo

signa moueriue potuerunt. exercitus tanta et tam inusitata miraculi fide motus et conuersus in paenitentiam Scribonianum quinta statim die destitutum interfecit seseque sacramento prioris militiae continuit.

„Sada se u ovo vrijeme miloš u Božjom veliko udo dogodilo. Furije Kamil Skribonijan, legat Dalmacije, bio je planirao gra anski rat i uvjerio je mnoge od najja ih legija da prekrše svoju zakletvu. Ali u danu za koji je planirano njihovo okupljanje na strani novog imperatora, oni su našli da je nemogu e da ukrase orlove ili da izvade i pomaknu bojne znakove. Ovo jedinstveno udo je toliko impresioniralo vojnike da su oni odustali od svoga plana, napustili Skribonijana, ubili ga etiri dana kasnije, i povratili svoju odanost. „

11. *Oros.* VII, 8, 2

quae sub aduentu in urbem Petri apostoli diuinitus cohercita conuelli nullo modo ad excitandum ciuile bellum ualuerant, quod per Scribonianum parabatur,

„Kada je apostol Petar došao u Grad, legijski bojni znaci, sjeti e te se, su održani brzo voljom Neba i nisu se mogli izvaditi nikakvim sredstvima, kako bi se pokrenuli za gra anski rat koji je Skribonijan bio planirao.“

II.

1. *CIL* III, 9864a³¹³

Vaganac (Janj), Vagan, Jajce

L•ARRVNTHVS / CAMIL VS CRI / NIA VS•LE PR / PR•C AE ARIS AV /5
GERMANICI•IVDICEM / DEDIT•M COELIVM 7 / LEG•VII•INTER•SAPVAT /
MATINOS•VTFINES / RET•ET•TERMINVS•P

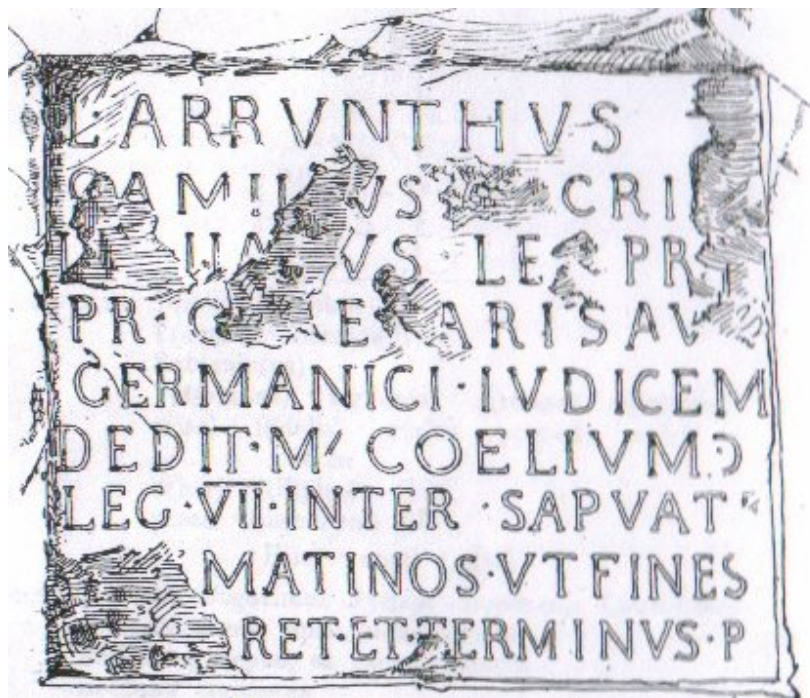
³¹³ Hörmann, 1890:306-308; Patsch, 1890:367-368; Buli , 1890 A:408-412; Bojanovski 1974:115; Isto, 1988:267, fus. 6; 296; Wilkes, 1969:443; Isto, 1976:267, br. 23; Imamovi , 1980:31 – 32; Mesihovi , 2010 A:328 - 329, fus. 28; Isto, 2011 A:309 – 310. Prvi koji se pozabavio natpisom u Vagancu bio je Kosta Hörmann, koji je pogrešno pripisao natpis Luciju Aruntusu Kamilu Luzitancu, odaslanom pretoru Klaudijevog brata Germanika, uslijed ega je Kosta Hörmann datirao nastanak natpisa u drugu deceniju I. st. n. e. (Hörmann, 1890:306-308). Mišljenje Hörmanna je ve iste godine ispravio Carl Patsch (1890:367-368) jasno vezuju i nastanak me ašnog natpisa za vrijeme namjesnikovanja Lucija Aruncija Skribonijana, ali ne daju i nikakvu dalju i detaljniju analizu. Kona no je opet iste godine i to isto u Glasniku Zemaljskog muzeja, Frane Buli u svome lanku (1890 A:408-412) ponudio detaljnu analizu me ašnog natpisa i rekonstrukciju samog teksta. Na natpis u Vagancu se šire osvrnuo i Ivo Bojanovski u svome radu o rimskim cestama u Bosni i Hercegovini (Bojanovski 1974:115), i pozivaju i se na Momsena izrazio sumnju u Buli evu rekonstrukciju, preciznije re eno u spomen Ematina (Lamatina) na natpisu, tj. u njihovu identifikaciju sa ...MATINOS. O ovom natpisu v. EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053672>

Op enito o ure ivanju granica me u zajednicama Ilirika, kasnije Dalmacije v. Buli , 1890 A:407 – 408; Wilkes, 1976; Imamovi , 1980.

L(ucius) Arruntius / Camil[l]us [S]cri/[bo]nia[n]us le[g(atus)] pr[o] / pr(aetore) C(ai) [C]ae[s]aris Au[g](usti) /5 Germanici iudicem / dedit M(anium) Coelium 7(centurionem) / leg(ionis) VII inter Sapuates / [et La]matinos ut fines / [rege]ret et terminus p[on(eret)]

„Lucije Aruncije Kamil Skribonijan, namjesnik cara, Augusta Gaja Germanika (Kaligule), odredi za sudiju Manlija Koelija, centuriona VII. legije, da uredi granice i postavi me aše me u Sapuatima³¹⁴ i Ematinama.“

Ovaj epigrafski spomenik se smatra jednim od bitnijih spomenika historije me a na prostoru Gornjeg Ilirika. Natpis na živoj stijeni sa podru ja gornjeg Vrbasa je postavljen u vrijeme dok je još Kaligula bio car, zna i prije januara 41 god. n. e. Na osnovi predložene rekonstrukcije teksta od F. Buli a, procedura reguliranja me a izme u domoroda kih zajednica Sapuata i Ematina?, koji su nastanjivali prostore duboke unutrašnjosti Gornjeg Ilirika, nije razli ita od one koja se pojavljuje na natpisima iz primorja. I ovdje je u ime legata propretora Skribonijana presudio Manlije Koelije, centurion VII. legije. Natpis se nalazi na prili no osamljenom mjestu, te je možda i to bio jedan od razloga zašto je natpis sa uvan, iako se na njemu nalazi Skribonijanovo ime. Ime Skribonijana, je nakon slamanja bune trebalo da bude izbrisano iz svih službenih spomenika (*damnatio memoriae*).³¹⁵

Slika 3.6.1

Preuzeto iz Hörmann, 1890:306

³¹⁴ Naselje *Sapua* se spominje kod Ravenjanina (IV, 19). Nastavak */ua/* se smatra tipi no ilirskim (uporediti *Salthua/Rije* ani i *Butua/Budva*). Garašanin, 1967, 121. Tako bi i ovaj nastavak upotrebljavan u toponimiji bio još jednim dokazom jezi nog (na stupnju me usobne razumljivosti razli itih narje ja i dijalekata) jedinstva Zapadnog Balkana u periodu prije uspjeha romanizacije.

³¹⁵ Npr. na *CIL* X, 1233; *CIL* XI, 4170 = *CIL* IX, *91,3 = *CIL* IX, *91,4

2. *ILJug* III, 2221 iz Salone.³¹⁶

FELICIO / CAMILLI AR/RVNTI SCRIB / SER A XL H S E /5 GVTTILLA CONS /
BENE MERENTI / POSIT

*Felicio / Camilli Ar/runti Scrib(oniani) / ser(vus) a(nnorum) XL h(ic) s(itus) e(st) /5 Guttilla
cons(erva) / bene merenti / pos(u)it.*

Nadgrobnni epigrafski spomenik je posvećen izvjesnom Feliciusu, članu Skribonijanovog doma instanca i njegovom rodu., Felicius je umro (u svojoj 40. godini) za vrijeme Skribonijanove uprave nad Gornjim Ilirikom. Sudeći po činjenici da mu je podignut epigrafski spomenik, Felicius je gotovo sigurno bio osoba od visokog povjerenja za Skribonijana.

Zavjereni ka platforma

Razlozi koji su nagnali Skribonijana da se pridruži zavjeri i da on predstavlja njen najvažniji segment pored republikanskih imali su i lične motive. I Skribonijan je sebe vidio kao budućeg princepsa. On se u određenim krugovima spominjao kao mogući car i još prije svoga uključivanja u zavjeru pravio je planove o pobuni.³¹⁷ Ponudom za priključenje zavjereni kom krugu u Italiji, on je samo planove koje je do tada mislio upotrijebiti za ostvarivanje ličnih ambicija, preusmjerio u pravcu interesa i platforme itave zavjere. Nakon što se zavjeri priključio Skribonijan ona je poprimila mnogo ozbiljniji karakter postaju i ostvarenija i njen krajnji ishod nije bio tako neizvjestan. Tako je sada priključivanje zavjeri izgledalo atraktivnije, i kao posljedica Skribonijanovog pristupanja zavjeri se pridružio i veliki broj senatora i vitezova koji su se do tada držali obazrivije prema svome učestvu u zavjeri.³¹⁸

Zavjereni ka skupina je svoju platformu zasnivala na paroli obnove Republike i starih sloboda. Republikanizam zavjerenika nije bio samo posljedica uvjerenja, nego i jedina mogućnost kojom su se amortizovale lične ambicije mnogih od zavjerenika. Kao što smo već rekli, oba glavna stuba zavjere Anije Vinicijan i Kamilo Skribonijan su se zanosili time da postanu carevi. Oni i neki drugi pojedinci kao Azijatik prije su sebe vidjeli kao nove Cezare i Oktavijane nego Cicerone, Brute i Katone. Idejom obnove Republike sprečavalo se da ambicije pojedinih zavjerenika dovedu do pojave zavisti, ljubomore i borbe za lični prestiž jer u pojedinim slučajevima zavjere ime bi nesumnjivo bila ugrožena i sama zavjera a u tom slučaju Klaudije bi ostao princeps.

³¹⁶ Buli , 1905:20 - 26, br. 3415A, fig. 1,1; Wilkes, 1969:83; Mesihovi , 2010 A:328 - 329, fus. 27; EDCS : http://oracle-ym.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/021668>

³¹⁷ *Cass. Dio* LX, 15,2

³¹⁸ *Cass. Dio* LX, 15, 3

Teško je govoriti šta bi se desilo da je zavjera ostvarila svoj cilj. Da li bi stvarno bila obnovljena Republika. U prvo vrijeme po zbacivanju Klaudija vjerojatno bi postojala neka vrsta kolektivne vlade. Ali šta bi se kasnije desilo, da li bi izme u zavjerenika došlo do borbe za me usobni prestiž, kakvo bi raspoloženje bilo vojske, naroda, i provincija. Možda bi se i druge provincijske legije, po ugledu na gornjoilirske, pobunile i proklamirale svoje careve.

Pobuna³¹⁹

Pobuna je trebala krenuti sinkronizirano. Po planu su zavjerenici trebali napustiti Rim i povukli bi se na svoja imanja razasuta širom Italije. Time bi se našli van domašaja eventualne Klaudijeve odmazde kada on dobije prve vijesti o pobuni u Dalmaciji. Istovremeno bi Skribonijan okupio legije i auksilijarne jedinice, obezbijedio brodove za prelazak i javno proklamirao odmetnu e. Zatim bi dalmatinska vojska prešla u Italiju gdje bi joj se priklju ili i zavjerenici sa snagama koje su oni skupili i put prema Rimu bi bio otvoren.

Zavjereni ka skupina u Italiji je uspjela da iza e iz Rima i povu e se na svoja ladanjska imanja ne izazvavši sumnju vladaju ih krugova. U Gornjem Iliriku je Skribonijan prvi javno istupio i obznanio odmetnu e od Klaudija i obnovu Republike i povratak starih sloboda. Nakon skoro stolje a li nih vladavina doživotnih diktatora, triumvira i careva u Dalmaciji je proglašena obnova drevne Rimske Republike. Tako je makar samo na teritoriji jedne od provincija obnovljena Republika. Da je Skribonijan izdao proglas o obnovi Republike potvr uje pored Kasija Diona³²⁰ i sve ono što je uslijedilo. Jer samo je proglas kojim se predvi ala obnova Republike mogao proizvesti kod vojnika kojima je zapovijedao negativni stav prema pobuni. Svoj proglas o odmetnu u i obnovi Republike Skribonijan je prvenstveno usmjerio prema svojim legionarima i auksilijarnim jedinicama traže i od njih podršku za svoj predstoje i poduhvat. Me utim legat Skribonijan je loše procijenio ukupno raspoloženje gornjoilirske vojske. Legionari nisu gajili previše iluzija u vezi Republike, a posebno nisu vodili ra una o nekim idealisti kim teorijama. Oni su bili pokretani prvenstveno prakti nim razlozima i mogli su sa punim pravom pretpostaviti da e obnova Republike, vo ene od strane senatorske oligarhije, ugroziti njihove privilegije i interese.

Punu podršku za svoje zamisli Skribonijan je mogao da ima samo u svome najbližem okruženju, u svome štabu i provincijskom birokratskom aparatu. Pored njih mogao je da

³¹⁹ Zavjere i pobune su oduvijek karakteristika historije ovje anstva, a nerijetko su bile i njen pokreta . Ponekad su izazivale i posljedice koje bi prekinule i suštinski mijenjale ustaljen ritam života u jednom vrlo kratkom razdoblju. S druge strane, bilo je pobuna i zavjera ije su posljedice po kontinuirani historijski razvitak bile minorne. Zna enje pojedine pobune proizlazilo je iz itavog niza razloga koji su mogli biti uvjetovani vanjskim ili unutarnjim odnosima i snagama. Sve te pobune i zavjere uzrokovane su razli itim iniocima, vo ene su razli itim pobudama i mogle su biti pokrenute bilo kojim povodom. Posebno je univerzalna Rimska Država od vremena uspostave principata obilovala zavjerama i pobunama politih elita i profesionalne vojske sa ciljem preuzimanja vlasti, dovo enja na vlast odre enog pojedinca ili klike ili istina rje e teže i promjeni državnog ure enja.

³²⁰ *Cass. Dio* LX, 15, 3

ra una i na najviši zapovjedni kadar, a koji je poticao iz senatorskog i viteškog staleža i kojima je ideja obnove Republike bila bliska. Za razliku od zapovjednog sloja sa senatorsko-viteškim backgroundom za one zapovjednike koji su do položaja došli striktno zahvaljuju i vojnoj karijeri a poticali su iz plebejskih slojeva Italije i provincija obnova Republike nije bila posebno privla na. Svoj uspon oni su dugovali ne nekoj tradiciji i ugledu nego prije svega sustavu na ijem se elu nalazio princeps. Najve e protivljenje obnovi Republike, prelasku u Italiju i gra anskom ratu izražavao je niži komandni zapovjedni iz redova podoficira i starijih vojnika. Oni su garanciju svoje egzistencije prevashodno vidjeli u li nosti glavnokomanduju eg tj. cara. Svoje plate su dobivali u ime princepsa, a i bili su jedino uvjereni da su mogli biti dostojno obezbije eni kada završe vojnu službu samo ako postoji car. Velika ve ina tih legionara je ve boravila u provinciji duži period, tu su zasnovali svoje porodice i nisu imali volje da se udaljuju iz provincije i od svojih porodica bez nekog važnijeg razloga. Neizvjesni gra anski rat u Italiji je nosio rizik poraza i odmazde na u esnicima pobune, dok bi u slu aju pobjede dobili Republiku kojoj nisu skloni. Zašto rizikovati svoje živote i egzistenciju svojih porodica da bi se dobio sistem koji bi ugrozio njihove egzistencijalne interese. To pitanje se vrlo vjerojatno esto postavljalo me u legionarima VII. i XI. legije u danima nakon Skribonijevog proglaša. Legije I. st. n. e nisu bile one gra anske milicije koje su stvorile rimsku mo i koje su sa istim žarom branile i svoju zemlju i svoju slobodu ne žele i da za Republiku žrtvuju i svoje živote. Ovo je sada bila profesionalna vojska koja je bila u prvom redu odane svome glavnokomanduju em koji ih je pla ao. Ni raspoloženje pomo nih jedinica nije sadržavalo u sebi oduševljenje prema pobuni i eventualnoj obnovi Republike.

Snaga pomo nih jedinica u Gornjem Iliriku, i eventualno novoregutihiranih jedinica iz sastava populacije Provincije (koje je važno kao ratoborno) nije bila za potcjenjivane, ali doma e provincijsko stanovništvo i gra ani i peregrini bilo je ve im dijelom indiferentno prema motivima Skribonijanove pobune. Ilirsko-dalmatinska populacija nije imala nekog posebnog razloga da podrži ni Skribonijana, a kamoli još da se bori za ideju obnove drevne Rimske republike, koja im je bila potpuno strana.³²¹ Smatraju i da mu je dovoljna podrška samo njegovih najbližih suradnika, Skribonijan se nije ni potudio da dodatno zainteresira i pridobije niži komandni kadar i obi ne vojnike niti šire slojeve stanovništva Provincije.

Da je kojim slu ajem u prvi plan istakao ne obnovu Republike, nego svoju kandidat za princepsa, raspoloženje me u njegovim vojnicima bi vjerojatno izgledalo druga ije. Regionalan VII. i XI. legije ništa posebno nije vezivalo za Klaudija, za ije postojanje do njegovog izbora za princepsa nisu ni znali. On nije posjedovao ni neke posebne kvalitete u odnosu na njihovog zapovjednika, izuzev što je bi jedini predstavnik porodice koja je desetlje ima upravljala rimskom državom i iz koje su dolazili njihovi vrhovni komandanti. Povrh toga su sigurno i do njih došle vijesti o Klaudije fizi kim nedostacima. Klaudije je osim toga vladao tek godinu dana, nedovoljno da potpuno konsolidira i u vrsti vlast širom rimske države i nametne u svijesti svih vojnika kao njihov vrhovni komandant. I sigurno je

da bi kada bi bili prisiljeni da biraju između princepsa Skribonijana i princepsa Klaudija opredijelili bi se za prvoga. Ali kada su se suo ili sa alternativom između nejasne Republike i princepsa Klaudija mišljenje vojnika je bilo dijametralno suprotno u korist Klaudija. Međutim Skribonijan, zbog svoga odnosa sa zavjerenicima u Italiji, nije imao drugog izbora nego da izabere opciju proglašenja Republike.

Loša Skribonijanova procjena stanja duhova u redovima vojske kojom je zapovijedao pokazala se presudnom činjenicom koja je predodredila dalji razvoj situacije. Nakon detaljne analize situacije legionari su donijeli odluku ili da se suprotstave namjerama svoga zapovjednika i u dalmatinskim legijama poželjno se sve više kristalizirati zavjera protiv zavjere.

Stanje u Rimu³²¹

Istovremeno sa svojom proklamacijom o odmetnutosti i uspostavi Republike, Skribonijan se osjećao dovoljno sigurnim i samopouzdanim u ostvarenje svoga cilja da je Klaudiju poslao pismo u kojem ga je obavještavao o svojim namjerama. U tome pismu punom uvreda, drskosti i prijetnji upućenih Klaudiju pobunjeni namjesnik je pozvao cara na dobrovoljno odricanje od carskog naslova i mirnu predaju vlasti. U slučaju da Klaudije i pristane na dobrovoljnu predaju, Skribonijan je garantirao nepovredivost života i imovine Klaudija i njegove porodice.³²² U ovom slučaju Skribonijan je računao na poslovanje Klaudijevu plašljivost i nepostojanost i nadao se da će pismom kod njega još više izazvati paniku pa možda i dobrovoljnu predaju. Po prispjehu vijesti iz Dalmacije i pisma u Klaudijevoj palati je zavladao stanje neizvjesnosti. Niko nije znao u kojoj mjeri zavjera bila zahvatila strukturu Rimske države. Posebno je Klaudije podlegao strahu i panici, pa je i razmišljao na dobrovoljni odlazak sa vlasti. Međutim i Klaudije i njegovo okruženje moglo je sa pravom sumnjati da li su Skribonijanove garancije u slučaju dobrovoljnog odreknuća bile sigurne. Život Klaudija, Mesaline a posebno njegovih oslobođenika nisu vrijedili mnogo u oči zavjerenika. Oni su i tokom svoje jednogodišnje vladavine uspjeli na sebe navući i veliku mržnju pojedinih slojeva rimskog društva, da bi i pored dobrovoljnog odlaska mogli ostati u životu. I u slučaju kada bi zavjerenici prešli preko svojih osobnih mržnji, zavisti i sujeta, i ostavili u životu carsku porodicu i čak njegove najbliže suradnike, njihovo prisustvo bi stalno predstavljalo potencijalnu opasnost za novoustanovljeni režim. Uvijek bi se mogao naći i neko ko bi u ime svrgnutog cara pokrenuo nove političke turbulencije. Znaju i da su Skribonijanove garancije samo taktički potez zavjerenika, Klaudiju i njegovim suradnicima nije preostajalo ništa drugo nego da se pokušaju suprotstaviti zavjeri i pobuni. U tu svrhu sazvana je senatska sjednica na kojoj je Klaudije zatražio od senatora da izraze lojalnost i savjete šta činiti u novonastaloj situaciji. Senat je bio svjestan pritiska koji je na njega vršen i u skladu sa svojom oportunističkom politikom prihvatio je Klaudijeve argumente

³²¹ *Cass. Dio* LX, 15, 4; *Svet. Clau.* 35

³²² *Svet. Clau.* 35

izražavaju i mu punu lojalnost. Senatska odluka je bila potrebna Klaudiju kako bi svojoj akciji protiv pobune dao oreol legitimnosti i borbe zakona protiv bune. I pored senatske podrške, Klaudije i njegovo okruženje su znali da ne mogu potpuno ra unati na senatore. Njihova lojalnost je bila prakti no iznu ena i im bi osjetili najmanje oscilacije na klatnu mo i, ve ina njih bi se pridružila zavjerenicima. I car i njegovi suradnici su bili svjesni da je ishod borbe neizvjestan i tih dana na dvoru je vladalo stanje košmara. Ipak neo ekivani razvoj doga aja u Gornjem Iliriku koji su se dešavali gotovo istovremeno sa gore opisanim dešavanjima u Rimu donijeli su kraj strepnje za Klaudija, Mesalinu, Narcisa i mnoge druge suradnike carske vlade.

Kraj pobune i obnovljene Republike

Od izdavanja proklamacije Skribonijan je vršio sve neophodne pripreme za pohod. Za prebacivanje trupa u Italiju bilo je potrebno negdje oko 150 brodova. Peti dan nakon javnog odmetnu a bio je odre en za termin pokreta trupa prema Italiji. Toga dana trebale su se podi i bojni znaci i skupiti vojska. Me utim kada su se trebali ukrasiti legijski orlovi i bojni znakovi izvu i iz zemlje to se nije moglo uraditi. To je odmah protuma eno kao božanska opomena vojnicima da se ne upuštaju u Skribonijanov poduhvat i ne krše zakletvu koju su dali Klaudiju. Praznovjernim Rimljanima nije trebao bolji dokaz o božanskoj srditosti na zamisli njihovog komandanta i kada je izdata naredba za pokret vojnici su jednodušno odbili nare enja svojih pretpostavljenih otvoreno izražavaju i lojalnost caru Klaudiju.³²³ U tim trenucima nastupio je preokret, vojnici su se okrenuli protiv onih zapovjednika i državnih službenika koji su podržavali pobunu. Šta se ustvari stvarno dešavalo toga posljednjeg dana restaurirane Republike, nikada se sa sigurnoš u ne e mo i saznati. Tvrdnja o nekom božanskom gnjevu koji se ispoljio u nemogu nosti da se izvuku legijski orlovi iz zemlje ne može se prihvatiti. Vjerojatno su protuzavjerenici poznaju i stupanj religioznih i sujevjernih osje anja ve ine legionara imali udjela u tome da se orlovi nisu mogli izvu i iz zemlje, time stvorivši savršen povod za odbacivanje Skribonijanove komande i pobunu protiv namjera zavjerenika. Oni legionari koji su povelu akciju protiv Skribonijana su time svojoj akciji dali privid legitimnosti i božanskog odobravanja. Ostavši bez ikakve potpore i uvidjevši bezizlaznost situacije u kojoj se neo ekivano našao, Skribonijan je napustio Salonu i dao se u bijeg. Po Kasiju Dionu (koji je i sam bio namjesnik Dalmacije, pa je bio upoznat sa arhivom Provincije) Skribonijan je bježe i došao na otok Vis, gdje je po izvršio samoubistvo. Me utim u Tacitovim «Historijama», Skribonijan je ubijen od strane vojnika Volaginiusa, koji je bio unaprije en u najviše vojne inove.³²⁴ Bez obzira na koji na in je završio život Furija Kamila

³²³ *Svet. Clau.* 13

³²⁴ *Tac. Hist.* II, 75; *Cass. Dio* LX, 15, 3 - 4. Potpuno je nejasno odakle leksikografu Williamu Smithu (1867, I:592) podatak da je Skribonijan nakon sloma pobune poslan u izgnanstvo gdje je umro 53. god. n. e. (...sent into exile and died in A. D. 53, either of an illness, or, as was commonly reported, by poison). Ujedno kao odrednice iz izvora za biografiju Skribonijana on navodi Tacitove Anale i Historije i Svetonijev životopis. U podatku *Tac. Ann.* XII, 52 (u kojem se

Skribonijana, jedina pouzdana injenica je da ovaj put boginje savjesti i božanske osvete Furije nisu bile naklonjene svome imenjaku.³²⁵

Najve i dio oficira koji su podržavali Skribonijana je bio likvidiran, dok su oni najpovjerljiviji i najbliži suradnici Skribonijana uhapšeni i sprovedeni u Italiju da se ispituju i da im bude sueno. Jedan od najbližih suradnika Skribonijana bio je Cecina Pet (*Caecinna Paetus*), bivši konzul, koji se tada nalazio u bližem okruženju Skribonijana i vjerojatno je obnašao neku od visokih dužnosti u Provinciji. On je uhapšen od strane vojnika i ukrcao na brod koji ga je trebao sprovesti u Italiju. Njegova žena Arija (*Arria*) zatražila je od vojnika dozvolu da bude uz njega.³²⁶ Kada su vojnici odbili njen zahtjev, Arija je unajmila ribarsku brodicu i u njoj pratila brod koji je prevozio njenog supruga u Italiju.³²⁷ Dio zavjerenika u Italiji dobivši vijesti o Skribonijanovoj sudbini, izvršio je samoubistvo. Vinicijan shvativši da je stvar izgubljena, je me u prvima izvršio samoubistvo kako bi izbjegao da bude uhapšen, mučen i pogubljen.³²⁸

U Rim je stigla vijest o gušenju pobune i Skribonijanovoj smrti su stigle vrlo brzo. To je naglo promijenilo raspoloženje Klaudija i njegovog okruženja. Sada su i Klaudije i neformalni centri moći odbacili sve kalkulacije, nedoumice nastupaju i odlučuju u slamanju zavjere i obračunu sa zavjerenicima. Nastupilo je vrijeme brzog, sustavnog i nemilosrdnog razaranja ne samo sa zavjerenicima nego i svima onima na koje bi se sumnjalo. Mesalina, Narcis i drugi oslobođenici su u novonastalim zbivanjima vidjeli savršenu priliku kako bi se prepustili svojim osobnim osvetama i obračunima.³²⁹ Oni su koristili i usluge robova i oslobođenika kako bi optužili za zavjeru njihove gospodare. Usprkos Klaudijevom obećanju sa početka njegove vladavine da neće dati na mučenje nijednog slobodnog građanina, mnogi od optuženih su bili izloženi i torturama. Optuženim je bilo sueno u Senatu u prisustvu Klaudija, prefekta i carskog oslobođenika koji je čitao optužnicu. Velika većina optuženih je bila osuđena na smrt, a egzekucijama su bili izloženi i muškarci i žene. Tijela pogubljenih su bila javno izložena. Od onih koji su pogubljeni van Rima, samo su bile izlagane glave.³³⁰

govori o izgnanstvu i smrti Skribonijanovog sina) riječ je o sinu Skribonijana, te je gotovo sigurno William Smith pomiješao biografije oca i sina, koje inače daje jednu za drugom.

³²⁵ Furije su u rimskoj podzemna božanstva personifikacija grižnje savjesti i božanske osvete. Prikazuju se kao žene čija je kosa bila isprepletana sa zmijama. Jednom su rukom držale goru u zublju, a drugom bodež identične su sa grčkim erinijama. Bile su tri furije (erinije) Tizifona, Alekto i Megera.

³²⁶ Ovaj podatak pokazuje da su i porodice pojedinih visokih rimskih dužnosnika koji su obnašali određene funkcije u provincijama sa sobom vodili i porodice. Sudeći po Pliniju Mlađem, Cecina Per i Arija su bili vrlo vezani.

³²⁷ *Plin. Min. Epist.* III, C. *Plinius Nepoti suo S.*

³²⁸ *Cass. Dio* LX, 15, 5

³²⁹ *Cass. Dio* LX, 15, 5

³³⁰ *Cass. Dio* LX, 16, 1

Neki od krivaca su uspjeli zahvaljuju i mitu i milosti Mesaline i carskih oslobojenika da spasu svoje živote, dok je ipak djeci većine optuženih i pogubljenih bio zagarantovan imunitet. Da bi spasila svoj život i život svoga sina, Skribonijanova supruga Junija se dobrovoljno sarađivala sa carskim istražiteljima dajući i dokaze protiv zavjerenika.³³¹ Obitelj sa zavjerom iz 42 god. n. e. pored primjera surovosti, izdaja i nastojanja da se sa uvaženim životom svim sredstvima donio je Rimu i primjere herojstva, požrtvovanosti i vjernosti bez kojih naša današnje shvaćanje rimske historije i društva bi bilo nezamislivo. U tom pogledu je posebno ilustrativan primjer već spomenute Arije, supruge zavjerenika Cecine Peta koji je osuđen na smrt samoubistvom.³³² Kada je Cecina Pet oklijevao da se probode, Arija je uzela bodež i zarila ga u svoje grudi podstignu i svoga supruga da isto uradi besmrtnom rečenicom "*Pete, to ne boli (Paetus, non dolet)*". Arija je počinila samoubistvo i pored nastojanja njenog zeta Trazeja i ostatka porodice da je odgovori od takvog čina. Primjer ove požrtvovane i vjerne žene dugo je za rimske pisce bitan kao primjer ljudske vrline i snage u borbi protiv tiranije i despotizma.³³³ Sličan primjer je pružio i izvjesni Galaesus, oslobojenik Skribonijana koji je, na zahtjev koji mu se održavalo u Senatu, na Narcisovo pitanje «šta bi on uradio kada bi Kamil postao car» odgovorio da bi stajao iza njega i držao usta zatvorena.³³⁴ Na prijedlog Klaudija, Senat je u znak zahvalnosti za osujećivanje Skribonijanovih namjera VII. i XI. legiju nagradio po običajnom nazivom Klaudiju odane i vjerne (*Claudia pia fidelis*). Ove nazive su obje legije zadržale sve do kraja svoje višestoljetne egzistencije.³³⁵ U Gornji Ilirik je upućen Salvije Oton (konzul 33 god. n. e), otac budućeg cara Otona, da sredi

³³¹ *Plin. Min. Epist.*, III, C. *Plinius Nepoti suo S.*

³³² U rimskom zakonodavstvu se samoubistvo nije tretiralo kao krivično djelo i dozvoljavanje osuđeniku na smrt da izvrši samoubistvo smatralo se kao milost. U slučaju kada bi osuđenik izvršio samoubistvo njegovu imovinu država u slučaju nije oduzimala, nego bi je ostavljala njegovim nasljednicima.

³³³ *Plin. Min. Epist.* III, C. *Plinius Nepoti suo S.*; *Cass. Dio* LX, 16, 5 – 7;

Martial, Epig. I, 13 :

Casta suo gladium cum traderet Arria Paeto,

quem de uisceribus strinxerat ipsa suis,

'Si qua fides, uulnus quod feci non dolet,' inquit,

'sed tu quod facies, hoc mihi, Paete, dolet.'

„Kada je jedina Arija uručila Petu mač

koji je ona izvukla svojom rukom iz svojih vitalnih organa.

Ako mi vjeruješ, ona reče, rana koju sam zadala nije mi donijela bol,

ali ono što ćeš ti učiniti, Pete, to me boli.“

Njena istoimena kćerka je bila udana za Trazeju, kojeg je dao da se pogubi Neron 67. god. n. e. *Tac. Ann.* XVI, 34

³³⁴ *Cass. Dio* LX, 16, 4

³³⁵ *Legio VII Claudia pia fidelis, Legio XI Claudii pia fidelis. Cass. Dio* LX, 15, 4; *Svet. Clau.* 13; Wilkes, 1969, 83

stanje nastalo uslijed pobune Skribonijana. I pored senatskog i carskog izražavanja zahvalnosti legijama Oton je kaznio smrću u one vojnike koji su likvidirali svoje oficire. Smaknuo je obavljeno pred Otonovim zapovjednim šatorom. Zbog svoga nemilosrdnog postupka prema vojnicima ubicama svojih pretpostavljenih, Oton se neko vrijeme nalazio u nemilosti carske klike.³³⁶ Za razliku od Otonovog postupka prema onima koji su se obračunali sa svojim oficirima, Skribonijanov ubica Volaginius je nagrađen promicanjem u vojni kor koji hijerarhiji sve do najviših komandnih dužnosti.³³⁷ Skribonijanovoj ženi Juniji je, zahvaljujući činjenici da je odavala zavjerenike, bio pošteđen život i bila je za kaznu samo prognana. Njen sin Furijski Kamil Skribonijan Mlađi je nešto kasnije za konzulata Fanula Suleja i Salvija Otona prognan pod optužbom da se kod astrologa raspituje za smrt cara. U progonstvu nije živio dugo, da li je umro prirodnom smrću ili je njegova smrt bila uzrokovana otrovom postalo je predmet nagađanja u rimskoj javnosti.³³⁸

Nakon pobune Klaudije se potpuno odrekao republikanizma i oslonio se na birokraciju. Da bi slomio opoziciju u Senatu, Klaudije je vršio promjene njegovog sastava, bilo brisanjem i izbacivanjem bilo uvođenjem novih, lojalnih elemenata.³³⁹ U toku vladavine Klaudijeve vladavine pogubljeni su 35 senatora i oko 300 vitezova.³⁴⁰ Na kraju je i sam Klaudije 13. X. 54. god. umro, vjerojatno otrovan od strane svoje četvrte žene Agripine Mlađe, inače njegove sinovice, kćerke Klaudijevog brata Germanika i sestre Kaligule.

Skribonijanova buna i petodnevna egzistencija «obnovljene Republike» bar na isto nojadranskoj obali predstavljali su posljednji krik staroga Rima. To je bio i posljednji ozbiljniji pokušaj obnove Republike i poslije gušenja pobune više niko ne može ići na bunu proklamiraju i obnovu stare Republike. Time se ideja obnove Republike u konstelaciji odnosa sredine I. st. n. e pokazala kao ista iluzija, jer nisu postojale ni mogućnosti ni sredstva da se to ostvari. Ironija je da se to desilo u vremenu vladavine ovjeka koji je najviše i dio svoga života proveo nošen idejom republikanizma i posvetio idejama republikanizma. Otada pa do nestanka rimskog svijeta republikanizam može postati fikcija, historijska reminiscencija i nostalgija obrazovanih Rimljana.

³³⁶ *Svet. Otho.* 1

³³⁷ *Tac. Hist.* II, 75

³³⁸ *Tac. Ann.* XII, 52

³³⁹ 48. god. n. e Klaudijevom voljom u sastav Senata su ušli prvaci galskog naroda Heduanzi (Edui). To je bio temelj primanju u Senat bogatih i uglednih provincijalaca.; *CIL* XIII, 1668; *Tac. Ann.* XI, 23 – 25; *Svet. Clau.* 19;

³⁴⁰ *Svet. Clau.* 29

Najveća do danas poznata i sačuvana kameja iz klasičnog historijskog razdoblja je „Velika kameja iz Francuske“, izrađena na sardoniksi sa datacijom cc 23. god. n. e. Prikaz na kameji je čisto propagandističkog karaktera u svrhu promocije Julijevaca – Klaudijevaca i njihovog legitimiteta na princepsku vlast. U gornjem dijelu su prikazani tada mrtvi članovi porodice : August, Druz i Germanik, u sredini su živi članovi sa Tiberijem u sredini, te Livija i Germanikovi sinovi Neron (tada designirani Tiberijev nasljednik), Druz i mali Kaligula. U donjem dijelu su prikazani zarobljenici. Danas se nalazi u Cabinet des Médailles Nacionalne biblioteke u Parizu.

4. Legati Gornjeg Ilirika od 42. god. n. e. do 68. god. n. e.

4.1 LVCIVS SALVIAS OTHO

Lucije Salvije Oton³⁴¹ je po agnatskoj liniji porijeklom iz jedne drevne, ugledne i aristokratske etrurske familije iz grada Ferentija. Uspon Otonove familije u politici koj hijerarhiji ranog principata je zapo eo sa njegovim ocem Markom Salvijem Otonom koji je, zahvaljuju i protekciji Livije (u ijoj ku i je i odrastao), postigao senatorski rang i bio pretor. Maj ina strana mu je donijela uglednu familiju koja je bila odli no uvezana u mrežu srodstva gornjeg sloja rimskog društva. L. Salvije Oton je bio ne samo blizak prijatelj Tiberija, nego mu je bio i fizi ki sli an što je kao posljedicu imalo glasine da je on bio Tiberijev biološki sin. Za konzula sufekta je imenovan u julu 33. god. n. e.³⁴² (zamijenivši na konzulskoj dužnosti), a bio je i prokonzul u provinciji Africi. Sve svoje dužnosti, službe i vanredna zapovjedništva je obavljao vrlo savjesno i odgovorno.³⁴³ Njegov boravak u Gornjem Iliriku je direktno povezan sa završetkom Skribonijanove bune, jer je tamo oposan sa specifi nim zadatkom dovo enja u red stanja stvari u Provinciji.

FONTES

Svet. Otho 1 : „*Ausus etiam est in Illyrico milites quosdam, quod motu Camilli ex paenitentia praepositos suos quasi defectionis adversus Claudium auctores occiderant,*

³⁴¹ Smith W., 1867, III:65; PIR, 1897/1898, III:167 – 168; Nagl., 1920, PWRE, I A. 2, col. 2029 – 2031; Jagenteufel, 1958:21 – 22; Mesihovi , 2011 C:150 - 152

³⁴² Zamijenio je na konzulskoj dužnosti budu eg cara Sulpicija Galbu. *Svet. Galb.* 6

³⁴³ Otac M. Salvija Otona je bio pripadnik viteškog reda, dok mu je majka bila iz nižih slojeva, možda ak i oslobo enica. O M. Salviju Otonu i njegovom sinu Luciju v. *Tac. Hist.* II, 50 : „*Origo illi e municipio Ferentio, pater consularis, avus praetorius; maternum genus impar nec tamen indecorum*“; *Svet. Otho*, 1 : „*Maiores Othonis orti sunt oppido Ferentio, familia vetere et honorata atque ex principibus Etruriae. Avus M. Salvius Otho, patre equite R., matre humili incertum an ingenua, per gratiam Liviae Augustae, in cuius domo creverat, senator est factus nec praeturae gradum excessit. Pater L. Otho, materno genere praeclaro multarumque et magnarum propinquitatum, tam carus tamque non absimilis facie Tiberio principi fuit, ut plerique procreatum ex eo crederent. Urbanos honores, proconsulatum Africae et extraordinaria imperia severissime administravit*“. Smith W., 1867, III:65; PIR, 1897/1898, III:167 – 168; Nagl., 1920, PWRE, I A, 2, col. 2029 – 2031; col. 2034 – 2035. Wilkes, 1969:443: Tacitovi i Svetonijevi podaci o Marku i Luciju Salviju Otonu su promatrani iz njihovog opisa Lucijevog sina Marka Salvija Otona, budu eg princepsa koji je svrgnuo Galbu.

capite punire et quidem ante principia se coram, quamvis ob id ipsum promotus in amplio rem gradum a Claudio sciret. Quo facto sicut gloriam auxit, ita gratiam minuit.“

„U Iliriku se naprotiv usudio smr u kazniti neke vojnike jer su se kod Kamilova ustanka pokajali pa poubijali svoje pretpostavljene kao za etnike bune protiv Klaudija. Smaknu e se obavilo pred glavnim zapovjednim stanom na njegove o i. To se usudio u initi premda je znao da ih je upravo zbog toga Klaudije promaknuo u viši in. Tim je inom doduše pove ao svoju slavu, ali je izgubio carevu naklonost”

Po svemu sude i L. Salvije Oton je više bio specijalni državni izaslanik nego klasi ni legat provincije Gornji Ilirik. On je raspolagao sa vanrednim ovlaštenjima kako bi se raš istila situacija u Provinciji. Ta svoja ovlaštenja je na osnovi Svetonijevih podataka iskoristio u stilu drevnih rimskih zapovjednika, kojima je disciplina u vojsci predstavljala suštinu vojnog ure enja. U tom kontekstu se može i promatrati injenica njegovog kažnjavanja vojnika koji su poubijali svoje starješine. Otonova logika je vojni ki precizna i stroga, jer bi po njemu nekažnjavanje onih koji su poubijali svoje starješine (bez obzira na razloge) stvorilo vrlo opasan presedan koji bi koristio i eventualno budu im otkazivanjima poslušnosti i bunama vojnika. Pored navedenog principijelnog stava, elimiranjem onih koji su poubijali svoje starješine, Oton je i vrlo pragmatiki uklonio i potencijalnu prijetnju stvaranja paralelnih struktura u liniji zapovjedanja, jer bi pojedinci i grupe vojnika koje su u estvovala u likvidaciji starješina nesumnjivo prerasle u posebne, neformalne centre mo i. Mogu e je i pretpostaviti da su Skribonijanovu pobunu pokušale iskoristiti i odrene grupe vojnika kako bi im to poslužilo kao izgovor za obra un sa pojedinim starješinama (bez obzira jesu li oni bili aktivni sudionici pobune ili ne). Isto je tako mogu e i da su likvidiranjem pojedinih starješina pojedini vojnici pokušavali zataškati svoje u eš e u pobuni. Oton nije dugo ostao u Gornjem Iliriku, i ve je za narednu 43. god. n. e. posvjedo eno njegovo prisustvo u Rimu.³⁴⁴ Pošto peregrinske zajednice nisu u estvovala, ili nisu stigle (zbog kratko e bune) u Skribonijanovoj „Republici“, prema njima se nije primjenjivala bilo kakva odmazda. Kako se ini Skribonijanova pobuna je bila sa stanovišta domorodaca „rimska stvar“ u koju se nisu upetljali ili nisu stigli upetljati.

Zanimljivo je da je Oton svojim strogim postupkom derogirao i odluke samoga princepsa Klaudija koji je navedene vojnike, zbog njihove likvidacije starješina (koji su se pridružili Skribonijanovoj pobuni), ak unaprijedio. Gubitak Klaudijeve naklonost za Otona je ipak bio privremen. L. Oton je ve 43. god. n. e. otkrio urotu jednog viteza,³⁴⁵ za kojeg je doznao (zahvaljuju i izdaji robova) da namjerava ubiti Klaudija.³⁴⁶ Za svoju ulogu u spre avanju ove urote Oton je od Senata odlikovan sa kipom na Palatinu, što je bila vrlo

³⁴⁴ *Cass. Dio LX, 18, 4*

³⁴⁵ Urota u koju je bio umješšan drugi vitez Gnej Nonije desila se 47. god. n. e. *Tac. Ann. XI, 22*

³⁴⁶ Vitez je bio kažnjen tako što je strovaljen sa Kapitola. *Cass. Dio LX, 18, 4*

rijetka po ast. Klaudije ga je sa svoje strane uvrstio me u patricije, izrekavši tada i pohvalu njemu u ast. Sa suprugom Albijom Terencijom (*Albia Terentina* koja je isto poticala iz ugledne familije) imao je troje djece i to sinove (starijeg) Lucija Salvija Otona Ticijana³⁴⁷ i (mla eg) Marka Salvija Otona, te k erku koja je bila (iako još uvijek djevoj ica) zaru ena za Druza, sina Germanika (starijeg brata Klaudija). Lucije Ticijan je bio konzul za 52. god. n. e., dok je Marko Oton (živio 28. IV. 32. god. n. e. – 16. IV. 69. god. n. e.) u jednom kratkom periodu (15. I. – 16. IV. 69. n. e.) bio princeps i car, naslijedivši Sulpicija Galbu.

4.2 LVCIVS CALPVRNIVS PISO

U periodu nakon svršetka svih zbivanja vezanih za Skribonijanovu pobunu, preko izvorne gra e se može detektirati još jedan legat i to Lucije Kalpurnije Pizon (konzul za 27. god. n. e.)³⁴⁸ i sin uvenog Gneja Kalpurnija Pizona (*Gnaeus Calpurnius Piso*, konzul za 7. god. p. n. e.).³⁴⁹ Njegov otac Gnej je bio jedan od najistaknutijih dužnosnika augustovskog i rano tiberijanskog režima (legat u Španiji, namjesnik prokonzularne Afrike i legat Sirije). Ali za vrijeme uvene afere vezane za smrt Germanika 19. god. n. e., Gnej Pizon je postao i glavni osumnji enik, i izvršio je samoubistvo (ili je bio umoren) 20. god. n. e.³⁵⁰ Gnejevi sinovi (Lucije i mla i Marko) su bili pošte eni kažnjavanja zbog „o evog grijeha“.³⁵¹ Lucije Pizon je ipak ostvario zna ajan *cursus honorum* u rimskoj politiki – upravnoj hijerarhiji, pa je bio i konzul za 27. god. n. e. (zajedno sa Markom Licinijem Krasom Frugijem/*Marcus Licinius Crassus Frugi*)³⁵² i namjesnik prokonzularne Afrike od 39. god. n. e.³⁵³ Lucije Pizon je oženio Liciniju, k erku Marka Licinija Krasa Diva (*Marcus Licinius*

³⁴⁷ Kognomen Ticijan (*Titianus*) spominje samo Svetonije (*Otho*, 1), dok se zahvaljuju i Tacitu (*Ann.* XII, 52) i Frontinu (*Aquaed.* 13) potvr uje da je on zadržao kognomen Oton.

³⁴⁸ Smith W., 1867, III:376; PIR, 1897/1898, III:283 – 284; Groag., 1897, PWRE, III. 1, col. 1383 – 1384; Jagenteufel, 1958:22 – 24; Mesihovi , 2011 C:152 - 153

³⁴⁹ Ina e Pizoni su bili najistaknutija grana velikog i zna ajnog plebejskog roda *Calpurnia*. Smith W., 1867, III:371 – 377; PIR, 1897/1898, III:279 – 288; Skutsch.- Münzer - Cichorius - Groag, 1897, PWRE, III. 1, col. 1374 – 1400.

³⁵⁰ O zbivanjima vezanim za odnos izme u Germanika i Gneja Pizona, smrt Germanika i proces Pizonu v. *Tac. Ann.* II, 55 – 61; 69 – 84; III, 1 – 19.; *Svet. Tib.* 52 – 53; *Cass. Dio* LVII, 18, 6 – 10; Smith W., 1867, III:375 – 376. Pored Gneja za smrt Germanika (sumnjalo se da je otrovan) optužena je i njegova supruga *Munatia Plancina*. Zbog njenog prijateljstva sa Livijom Augustom, majkom Tiberija, Plancina je pošte ena. Ipak nakon Livijine smrti, Tiberije je 33. god. n. e. obnovio proces i Plancina je izvršila samoubistvo prije samog su enja. *Tac. Ann.* VI, 26; *Cass. Dio* LVIII, 22.

³⁵¹ Prije osude svoga oca i Lucije je nosio *praenomen* Gnej, ali ga je morao promijeniti na osnovi dekreta Senata. *Tac. Ann.* III, 17 – 18.

³⁵² *Tac. Ann.* IV, 62. Kras Frugi je bio brat supruge Lucija Pizona, a nakon 44. god. n. e. je bio namjesnik Makedonije.

³⁵³ *Cass. Dio* LIX, 20, 6 – 7; Smith W., 1867, III:367; PIR, 1897/1898, III:283 – 284; Groag, 1897, PWRE, III. 1, col. 1383 – 1384.

Crassus Dives; konzul za 14. god. p. n. e.).³⁵⁴

FONTES

CIL III, 12 794³⁵⁵

Kr kod Dubrava u Poljicama

Oneum

NTER•NER /NOS•ET•PITVNTI/NOS•TERMINI•R/ GNITI ET RESTITV A/5
 ISONE•LEG•PRO•PRETORE / CLAVDI CAESARIS / GERMANICI PER•C MA / IVM
 MATERNVM 7 LEG / VII•C•P•F•QVOS•L•VOLVS /10.... /....

[--- i]nter Ner[a]/[sti]nos et Pitunti/nos termini r[ec]/[o]gniti et restitu[ti] a /5 [P]isone
 leg(ato) pro pr(a)etore / [Ti(beri)] Claudi Caesaris [Aug(usti)] / Germanici per C(aium)
 Ma[r]/ium Maternum 7 (centurionem) leg(ionis) / VII C(laudiae) p(iae) f(idelis) quos
 L(ucius) Volus/[ius Saturninus leg(atu)s pro] /10 [pr(aetore) statuendos? curaverat]

Ovaj epigrafski spomenik ustvari ponovo razmatra i postavlja me u izme u delmatskih zajednica Nerastina/Narestina³⁵⁶ i Pituntina³⁵⁷, i to onako kako je to bilo u injeno u vrijeme legata Volusija Saturnina. Pizon, legat propretor cara Klaudija je prenio svoja ovlaštenja na Gaja Marija Materna, centuriona VII. legije *Claudia Pia Fidelis*. Iz podataka koji se mogu pro itati na natpisu jasno je da je Pizon provincijom Gornji Ilirik upravljao za vrijeme Klaudija, i to nakon 42. god. n. e.

³⁵⁴ Wilkes (1969:443) ima pogrešno mišljenje da je L. Kalpurnije Pizon bio prefekt Rima. Me utim, rije je o drugom Pizonu koji je umro na navedenoj dužnosti 32. god. n. e. *Cass. Dio* LVIII, 19, 5

³⁵⁵ Jagenteufel, 1958:18; Wilkes, 1969:443; Isto, 1976:266, br. 19, pl. 3. 9; Imamovi , 1980:34 – 35, br. 5; . EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053585>

³⁵⁶ Za Narestine se sigurno veže spomen naselja *Nareste* kod Plinija Starijeg (*NH*, III, 142), koji su vjerojatno bili središte ove zajednice. Možda se i lokalitet *Netrate* koji se spominje kod Ravenjanina (*IV*, 16, 3) može povezati sa Narestinima, odnosno sa *Nareste*. Nerastinima je pripadao prostorod Stobre a do Omiša, a sjedište ime se nalazilo kod današnjih Jesenica.

³⁵⁷ Pituntine treba dovesti u vezu sa naseljem *Petuntium*, koje spominje Plinije Stariji (*III*, 142) i koje je vjerojatno njihovo središte. Plemensko sjedište Pituntina se nalazilo u današnjoj Podstrani.

4.3 CAIVS VMMIDIVS DVRMIVS QVADRATVS

Sljede i legat Gornjeg Ilirika koji se može detektirati je Gaj Umidije Durmije Kvadrat, isto jedna vrlo značajna osoba iz rimske upravno – političke hijerarhije.³⁵⁸ Durmije Kvadrat i njegov gens *Ummidii* su vjerojatno porijeklom iz italskog grada Kasina (*Casinum*).³⁵⁹ On je bio prvi iz svoga roda koji je započeo uspon u sam vrh rimske upravno – političke hijerarhije. Karijeru je otpočeo sa manjim sudbenim dužnostima u Rimu, a onda je 14. god. n. e. postao kvestor i samim tim stekao pravo da uđe u Senat. Za vrijeme Tiberija Durmije Kvadrat je nastavio uspješni uspon po *cursus honorum*, pa je postao kulturni edil 16. ili 17. god. n. e., a pretor 18. god. n. e., a onda i legat Luzitanije, pa prokonzul Kipra.³⁶⁰ R. Syme³⁶¹ navodi da je Durmije Kvadrat bio konzul suфект za 40. god. n. e., pa bi se time i prokonzulat Kipra trebao datirati od početka 41. god. n. e. pa nadalje. Po svemu sudeći, njegova legatska dužnost u Gornjem Iliriku bi se mogla datirati mogućo u drugu polovicu pete decenije I. st. n. e.

FONTES

Svjedočanstvo o namjesništvu Durmija Kvadrata u Gornjem Iliriku pružaju natpisi nađeni u Kasinu, u kojima se govori o njegovom *cursus honorum*.³⁶²

1. *CIL X*, 5180³⁶³

Casinum/Cassino

] / RM IN / IN SYRIA / Q DIVI AVG / 5 CVRATOR

³⁵⁸ Wilkes (1969:443) pogrešno navodi da je Umidije Kvadrat bio konzul za 40. god. n. e. O Umidijima Kvadratima v. Smith W., 1867, III:630 – 632; PIR, 1897/1898, III:468 – 471; F. Münzer. - Mauriz Schuster-, 1961, PWRE, IX A, 1, col. 597 – 603. O samom Durmiju Kvadratu v. Smith W., 1867, III:631 – 632; PIR, 1897/1898, III:468 – 469; Jagenteufel, 1958:24 - 25; Rudolf Hanslik., 1962, PWRE, *supp.* IX, col. 1827 – 1831; Syme, 1968; Mesihovi, 2011 C:153 - 154

³⁵⁹ Možda je on, sudeći po svome kognomenu Durmije, bio adoptiran u gens Umidija. U tom slučaju bi njegov biološki otac mogao biti Marko Durmije (*Marcus Durmius*), za vrijeme Augusta (oko 19. god. p. n. e.) dužnosnik, odnosno jedan od triumvira zaduženih za kovanje novca. O Marku Durmiju v. Smith W., 1867, I:1092; PIR, 1897/1898, II:30; Groag, 1905, PWRE, V. 1-2, col. 1860

³⁶⁰ Smith W., 1867, III:632 pogrešno smatra da je njegova legatska dužnost u Luzitaniji bila za vrijeme Kaligule (pozivaju se na natpis *CIL X*, 5182), a ne pravilnije za vrijeme vladavine Tiberija. Njegovo namjesništvo u Luzitaniji te prokonzulat na Kipru isto tako obara stajalište R. Syme da je Durmije Kvadrat u jednom periodu tiberijanskog režima izgubio milost cara.

³⁶¹ Syme, 1968:72; Isto, 1979:287

³⁶² Jagenteufel, 1958:24 – 25.

³⁶³ EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053681>

..... *leg(atus)] / [Ti(berii) Claudi(i) Caes(aris) Aug(usti) Ge]rm(anici) in / [Illyrico leg(atus) eiusdem] in Syria / [proco(n)s(ul) prov(inciae) Cypri] q(uestor) divi Aug(usti) /5 [et Ti(berii) Caesaris Aug(usti)] curator /*

2. *CIL X, 5182*³⁶⁴

Casinum/Cassino

Q VMMIDIO C F TER DVRMIO / QVADRATO COS XVVIR S F / LEG TI CAESARIS
AVG PROV LVSIT / LEG DIVI CLAVDI IN ILLYRICO EIVSD ET /5 NERONIS
CAESARIS AVG IN SYRIA PROCOS / PROVINC CYPRI Q DIVI AVG ET TI
CAESARIS / AVG AED CVR PR AER XVIR STLIT IVD CVRAT / TABVLAR
PVBLICAR PRAEF FRVM DANDI EX S C

C(aio) Ummidio C(ai) f(ilio) Ter(etina tribu) Durmio / Quadrato co(n)s(uli) XVvir(o) s(acris) f(aciundis) / leg(ato) Ti(beri) Caesaris Aug(usti) prov(inciae) Lusit(aniae) / leg(ato) divi Claudi(i) in Illyrico eiusd(em) et /5 Neronis Caesaris Aug(usti) in Syria proco(n)s(uli) / provinc(iae) Cypri q(uaestori) divi Aug(usti) et Ti(beri) Caesaris / Aug(usti) aed(ili) cur(uli) pr(aetor) aer(arii) Xvir(o) stlit(ibus) iud(icandis) curat(ori) / tabular(um) publicar(um) praef(ecto) frum(enti) dandi ex s(enatus) c(onsulto).

„Gaj Umidije Durmije Kvadrat, sin Gaja iz tribe (plemena op. a.) *Teretina*, konzulu, kvindecemviru za svete poslove,³⁶⁵ legatu Tiberija Cezara Augusta provincije Luzitanije, isto legatu božanskog Klaudija u Iliriku i Nerona Cezara Augusta u Siriji, prokonzulu provincije Kipar, kvestoru božanskog Augusta i Tiberija Cezara Augusta, kurulnom edilu, pretoru erarija, decemviru stlitibu,³⁶⁶ staratelju javnih zapisa,³⁶⁷ prefekt za dodjelu hrane³⁶⁸ odlukom Senata.“

³⁶⁴ EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053682>

³⁶⁵ *Quindecimviri sacris faciundis* su bili 15- lani kolegij sa sve eni kim dužnostima. Oni su uvali Sibilske knjige, tj. zapise koje su konsultirali i intepetirali na zahtjev Senara. Ovaj kolegij je i nadgledao bogoslužje i kulne radnje stranih božanstava, koji su uvedeni u Rim. Za Srednje Republike, lanovi kolegija su uvo eni kooptiranjem, a onda su i oni od III. st. n. e. po eli da budu birani javnim glasanjem.

³⁶⁶ Ovaj tip decemvira (tako e zvan i *decemviri litibus iudicandis*) je predstavljao sud koji poti e još iz drevnih vremena, a postojao je i u doba Antonina. I ovo je bio jedan od etiri odbora kolegija Dvadesetorice (*vigintiviri*). Izvorno su služili kao neka vrsta porote pod predsjedanjem pretora, i bavili su se i statusom pojedinca (npr. da li je rob, slobodan ovjek ili oslobo enik). August je prebacio ovim decemvirima predsjedanje u sudovima Stotine (*Centumviri*). Oni su u carsko doba imali i jurisdikciju u slu ajevima koji su se mogli presuditi i izricanjem smrtne kazne.

³⁶⁷ *Tabulae publicae* su bili oficijelni zapisi aktivnosti i djelovanja magistrata. Kada bi se završila služba magistrata, njegovi zapisi su bili arhivirani u državnom arhivu (*Aerarium populi Romani*) i pod nadležnoš u (*cura tabularum publicarum*) kvestora. U vrijeme principata državni arhiv je bio pod nadležnoš u *curatores tabularum publicarum*, koji su kasnije bili zamijenjeni sa prefektima. Berger, 1953:729

³⁶⁸ Rije je o prefektima senatorskog i pretorskog ranga koji su zaduženi za podjelu hrane. Bila su etvorica prefekta *frumenti dandi*.

Zanimljivo je da se i na ovom natpisu naglašava oficijelni ilirski naziv Provincije, a ne Dalmacija. Ovo jasno ukazuje da je Gornji Ilirik još uvijek titularno ime Provincije, a da se dalmatinsko ime u ovoj zvani noj formi bar do sredine I. st. n. e. još uvijek nije upotrebljavalo.

Nakon namjesni ke dužnosti u Gornjem Iliriku, Durmije Kvadrat je bio i legat u Siriji pri kraju vladavine Klaudija i po etkom Neronove vladavine. On je oko 51. god. n. e. u Siriji naslijedio Kasija Longina (*Cassius Longinus*) i upravljao je ovom provincijom sve do svoje smrti 60. god. n. e. Za vrijeme uprave nad Sirijom on se aktivno miješao u zbivanja u Jermeniji (51. god. n. e.), Judeji (52. god. n. e.), Kilikiji (52. god. n. e.), a imao je razmirice i sa Domicijem Korbulom koji je bio poslan na Istok radi rata sa partskim Iranom.³⁶⁹ U vrelima se pominje i njegova sestra *Quadratilla Ummidia*, koja je imala prili no dugu starost i umrla za vrijeme vladavine Trajana.³⁷⁰ Njen unuk Umidije Kvadrat je bio blizak prijatelj Plinija Mla eg, a njegovi potomci su igrali istaknutu ulogu u visokoj politici „dinastije“ Antonina.

4.4 PVBLIVS ANTEIVS RVFVS

U posljednjim godinama Klaudijeve vladavine kao legat Gornjeg Ilirika se javlja Publije Antej Ruf.³⁷¹ O njemu se zna znatno manje u odnosu na prethodne legate, i najve i dio sa uvanih informacija iz literarnih vrela o Anteju Rufu poti e iz vremena vladavine Nerona.³⁷²

³⁶⁹ *Tac. Ann.* XII, 44 – 51; 54 – 55; XIII, 8 – 9; XIV, 26; *Joseph. Ant.* XX, 6; *Joseph, Bello iud.*, II, XII, 1 – 7; Vezano za zbivanja u Judeji, Samariji i Galileji opisi Tacita i Josipa Flavija se prili no razlikuju i po suštini i po detaljima, posebno što se ti e odnosa prema prokuratorima Judeje Ventidiju Kumanu (*Ventidius Cumanus*) i Antoniju Feliksu (*Antonius Felix*). Ve u vrijednost ipak dajemo Josipu Flaviju, koji je suvremenik tih zbivanja, a i boravio je u tome periodu u navedenim zemljama. Tacit je u ustvari u ozbiljnu situaciju u ovim tadašnjim jevrejskim oblastima upetljao obojicu kao aktivne sudionike, iako je stvarno u estvovao samo Kuman, dok je Klaudije tek nakon završetka itave pri e za novog prokuratora jevrejskih oblasti poslao Feliksa (*Joseph. Ant.* XX, 7, 1; *Joseph, Bello iud.*, II, XII, 8). Feliks je bio brat svemo nog Klaudijevo oslobo enika Palanta. Tacit je vjerojatno, izmišljanjem navodnog Feliksovog u eš a u neredima, želio da dodatno naglasi loše aspekte carske vlasti za vrijeme Klaudija, posebno njegovo oslanjanje na oslobo enike.

³⁷⁰ Natpisi prona eni u Kasinu Kvadratilu Umidiju prikazuju kao veliku dobrotvorku ovog grada. Izme u ostalog ona je svojim novcem financirala izgradnju amfiteatra i hrama u Kasinu. *AE* 1946, 174 = *AE* 1992, 244; *CIL* X, 5183

³⁷¹ Smith W., 1867, I:183; PIR, 1897/1898, I:81; Tümpel., 1894, *PWRE*, I. 1-2, *col.* 2349; Jagenteufel, 1958:25 – 27; Mesihovi , 2011 C:154 – 155.

³⁷² Neron (15. XII. 37 – 9. VI. 68 n. e.) je vladao od 13. X. 54. do 9. VI. 68. god. n. e. Po ro enju se zvao *Lucius Domitius Ahenobarbus*, od 50. god. n. e. (odnosno usinovljenja od strane Klaudija) *Nero Claudius Caesar Drusus Germanicus*, a od preuzimanja vlasti *Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus*.

FONTES

1. *CIL* III, 14987, 1 = *CIL* III, CIL 03, 14321, 16. = *ILJug* III, 2809.³⁷³

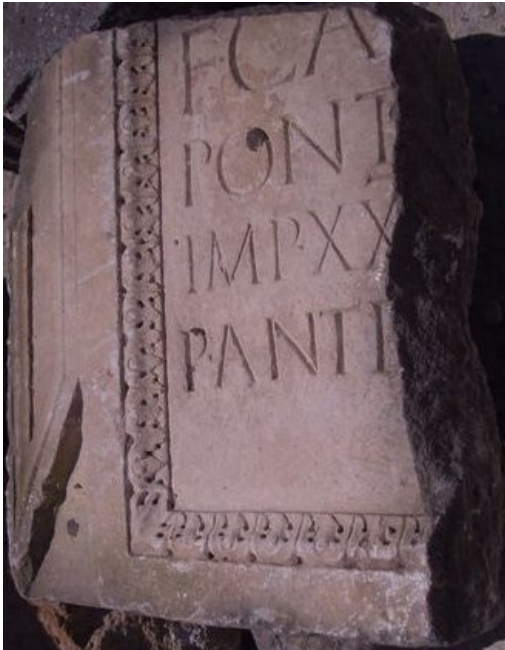
Ivoševci, Šuplja crkva, Kistanje

Burnum

[] / F CA AR AVG G / PONT EX MAXIMV / IMP•XX COS V CENSO / 5 P•ANTE
VFO LEG P / C

[*Ti(berius) Claudius Drusi*] / *f(ilius) Ca[es]ar Aug(ustus) G[erman(icus)]* / *pont[if]ex
maximu[s tr(ibunicia) p(otestate) XI]* / *imp(erator) XX[---] co(n)s(ul) V censo[r p(ater)
p(atriciae)] / 5 P(ublio) Ante[io R]ufo leg(ato) p[ro pr(aetore)] / [f(aciendum)] c(uravit)*

„Tiberije Klaudije, Druza sin, Cezar August Germanik, pontifeks maximus (vrhovni sve enik op. a.), tribunske mo i 11 (godina op. a.), imperator (21+više puta op. a.), konzul 5 (puta op. a.), cenzor, otac domovine, Publiju Anteju Rufu, legatu propretoru uredio je da se u ini... „

Slika 4.4.1

Slika preuzeta sa [http://www1.ku.de/epigr/uah-bilder.php?bild=\\$M_CIL_03_14221,16_1.jpg;\\$M_CIL_03_14221,16_2.jpg;\\$M_CIL_03_14221,16_3.jpg;\\$M_CIL_03_14221,16_4.jpg&nr=2](http://www1.ku.de/epigr/uah-bilder.php?bild=$M_CIL_03_14221,16_1.jpg;$M_CIL_03_14221,16_2.jpg;$M_CIL_03_14221,16_3.jpg;$M_CIL_03_14221,16_4.jpg&nr=2)

Klaudije je peti put bio konzul za 51. god. n. e. (zajedno sa *Ser. Cornelius Scipio Salvidienus Orfitus*), a to je bila i 11. godina njegove tribunske mo i. Antej Ruf se u taboru u Burnumu pobrinuo da se ponovo izgradi *principia* (vrhovno komandni stan u taboru).

³⁷³ Jagenteufel, 1958:25; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/035395>

2. *ILJug* III, 2810³⁷⁴

Ivoševci, Kistanje

Burnum

IMP•XXI•P•P•C / NTEIO•RV / R LE

[Ti(berius) Claudius Drusi] / [f(ilius) Caesar Aug(ustus) German(icus)] / [pontif(ex) maximus tr(ibunicia) p(otestate) X] / [co(n)s(ul) IIII] imp(erator) XXI p(ater) p(atriciae) c[ensor] / 5 [P(ublio) A]nteio Ru[fo leg(ato)] / [Aug(usti) pr(o) p]r(aetore) le[g(io) XI C(laudia) P(ia) F(idelis)]

„Tiberije Klaudije, sin Druza, Cezar August Germanik, vrhovni sve enik, tribunske mo i deset (puta op. a.), konzul etiri (puta op. a.), imperator 21 (puta op. a.), otac domovine, cenzor, Publiju Anteju Rufu, legatu Augusta propretoru ...XI. legiji Klaudiju Pobožne i Vjerne.“

Ovaj natpis je vjerojatno nastao 50. god. n. e., prije Klaudijevog petog konzulata.

3. *ILJug* III, 1987³⁷⁵

Omiš

Oneum

CLA / CAISA / TIFICE•M/ XI•IMP•XV / 5 CENSORE•P / ANTEIO•RV / G

Imp(eratore) Ti(berio)] Cla[udio] / [Drusi f(ilio)] Caisa[re! Aug(usto)] / [Germ(anico) pon]tifice m[aximo] / [trib(unicia) pot(estate)] XI imp(eratore) XX[IIII] / 5 [co(n)s(ule) V] censore p(atre) [p(atriciae)] / [curante P(ublio)] Anteio Ru[fo] / [leg(ato) Au]g(usti) [

„Imperatoru Tiberiju Klaudiju, sinu Druza, Cezaru Augustu Germaniku, vrhovnom sve eniku, tribunske mo i jedanaest (puta op. a.), imperatoru (21+više puta op. a.), konzulu pet (op. a.), cenzoru, ocu domovine, staratelju Publiju Anteju Rufu, legatu Augusta...“

Nastanak ovog epigrafskog spomenika bi se mogao datirati u 51. god. n. e.

³⁷⁴ Jagenteufel, 1958:26; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiresult_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/035391>

³⁷⁵ Jagenteufel, 1958:26, br. 9, 3; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiresult_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/019450>

4. *CIL* III, 1977³⁷⁶

Salona

CLAVDIO DRVS CAESARI / AVG ERM PONT MAX / TRIB XI IMP X IIII COS V /
CENSORI P P P ANTEIO LEG / 5 PRO PR

*[Ti(berio)] Claudio Drus[i f(ilio)] Caesari / Aug(usto) [G]erm(anico) pontif(ici) max(imo)
/ trib(unicia) [p(otestate)] XI imp(eratori) XXIII co(n)s(uli) V / censori p(atri) p(atriciae)
P(ublio) Anteio leg(ato) / 5 pro pr(aetore)*

„Tiberiju Klaudiju, sinu Druza, Cezaru Augustu Germaniku, vrhovnom sve eniku, tribunske mo i 11 (puta op. a.), imperatoru 24 (puta op. a.), konzulu pet (puta op. a.), cenzoru, ocu domovine, Publiju Anteju, propretoru...“

5. *CIL* III, 1947 = *CIL* III, 8566³⁷⁷

Salona

I O M ET / DIVO CLAVDIO CAESAR / AVG GERMAN TRIB POT XIII / P ANTEIVS
P ANTEI SYNTROPHI L / 5 HERMA IIIIIVIR ET AVG / PORTICVM V S L M LOC
ACCEP D D

*I(ovi) O(ptimo) M(aximo) et / divo Claudio Caesar[i] / Aug(usto) German(ico) trib(unicia)
pot(estate) XIII / P(ublius) Antei(us) P(ubli) Antei Syntrophi l(ibertus) / 5 Herma IIIIIVir et
Aug(ustalis) / porticum v(oto) s(oluto) l(ibens) m(erito) loc(o) accep(to) d(ecurionum)
d(ecreto)*

„Jupiteru, Najboljem, Najve em i božanskom Klaudiju Cezaru Augustu Germaniku, tribunske mo i 14 (godina op. a.), Publije Antej Sintrofej Herma, oslobo enik Publija Anteja, šestovir i Augustalis (Augustov sve enik op. a.)“

Na epigrafskom spomeniku se spominje jedan od oslobo enika legata Anteja, koji je ostvario i prili nu javnu karijeru. Natpis je datiran po 14. godini tribunske mo i Klaudija i to u 54. god. n. e. Pošto se Klaudije spominje kao božanski (*divus*), to zna ilo da je on ve bio mrtav i da je izvršena njegova deifikacija. Neron je tek zapo eo sa vladavinom. Po svemu sude i Antej Ruf je svoju legatsku dužnost nastavio i neposredno nakon Klaudijeve smrti.

³⁷⁶ Jagenteufel, 1958:25, br. 9, 1; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053683>

³⁷⁷ Wilkes, 1969:444; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/051845>

Nakon legatske dužnosti u Gornjem Iliriku, Anteju Ruf je bio određen i za legata provincije Sirije 55. god. n. e. za narednu godinu. Međutim, po Tacitu „Antej je kasnije izigran raznim smicalicama, i na kraju je morao da ostane u Rimu.“³⁷⁸ Antej Ruf je gotovo sigurno izigran, jer je tada bilo opet poznato da je on ljubavnik i pristalica Agripine Mlađe, sa kojom se tada Neron nalazio u zategnutim odnosima.³⁷⁹ Za vrijeme konzulata Gaja Svetonija Paulina/ C. *Suetonius Paullinus* i Gaja Lukcija Telesina/ C. *Luccius Telesinus* (66. god. n. e.) Antej Ruf je bio lažno optužen (zahvaljujući i spletkama izvjesnih Antistija Sosijana i Pamena) da žudi za vlašću.³⁸⁰ Po Tacitu Antistije je „znao još od odranije da Neron mrzi Anteja zato što ga je Agripina voljela, da je Antejevo imanje kao poručenik da privuče nečiju pohlepu i da je mnogim ljudima baš njihovo bogatstvo donijelo propast“. Nerona nije trebalo dugo ubjeđivati i Tacit informira da im se saznalo za optužbe „a već su svi Anteja i Ostorija smatrali osuđenima i niko ne bi potpisao Antejev testament da nije Tigelin“³⁸¹ na tome insistirao“. Tigelin je inače već ranije sugerirao Anteju da što prije sašalje oporuku. Antej je sam sebi presudio, tako što je popio otrov. Ali pošto mu je bilo mrsko da čekaja sporu smrt „presječe sebi vene i ubrza kraj“.³⁸²

³⁷⁸ Tac. Ann. XIII, 22 : „Praefectura annonae Faenio Rufo, cura ludorum, qui a Caesare parabantur, Arruntio Stellae, Aegyptus C[laudio] Balbillo permittuntur. Syria P. Anteo destinata; sed variis mox artibus elusus, ad postremum in urbe retentus est.“

³⁷⁹ Riječ je o Agripini Mlađoj (16. – 59. god. n. e.), majci Nerona, posljednjoj supruzi Klaudija, sestri Kaligule i kćerici Germanika i Agripine Starije. U prvo vrijeme Neronove vladavine Agripina Mlađa je predstavljala i sivu eminenciju uprave. Za njenu smrt je direktno odgovoran njen sin Neron.

³⁸⁰ Zajednički je optužen sa Ostorijem Skapulom (*Ostorius Scapula*).

³⁸¹ Riječ je o Gaju Ofoniju Tigelinu (*Caius Ofonius Tigellinus*, cc 10. – 69. god. n. e.), tada moćnom i utjecajnom prefektu pretorijanske garde.

³⁸² Tac. Ann. XVI, 14 : „C. Suetonio Luccio Telesino consulibus Antistius Sosianus, factitatis in Neronem carminibus probrosis exilio, ut dixi, multatus, postquam id honoris indicibus tamque promptum ad caedes principem accepit, inquieto animo et occasionum haud segnis Pammenem, eiusdem loci exulem et Chaldaeorum arte famosum eoque multorum amicitia innexum, similitudine fortunae sibi conciliat, ventitare ad eum nuntios et consultationes non frustra ratus; simul annuam pecuniam a P. Anteo ministrari cognoscit. neque nescium habebat Anteium caritate Agrippinae invisum Neroni opesque eius praecipuas ad eliciendam cupidinem eamque causam multis exitio esse. igitur interceptis Antei litteris, furatus etiam libellos, quibus dies genialis eius et eventura secretis Pammenis occultabantur, simul repertis quae de ortu vitaeque Ostorii Scapulae composita erant, scribit ad principem magna se et quae incolumitati eius conducerent adlaturum, si brevem exilii veniam impetravisset: quippe Anteium et Ostorium imminere rebus et sua Caesarisque fata scrutari. exim missae liburnicae advehiturque prope Sosianus. ac vulgato eius indicio inter damnatos magis quam inter reos Antei Ostoriusque habebantur, adeo ut testamentum Antei nemo obsignaret, nisi Tigellinus auctor exitisset monito prius Anteo ne supremas tabulas moraretur. atque ille hausto veneno, tarditatem eius perosus intercisis venis mortem adproperavit.“

4.5 CAIVS CALPETANVS RANTIVS SEDATVS METRONIVS

O Gaju Kalpetanu Ranciju Sedatu Metroniju imamo vrlo malo podataka.³⁸³ Zna se da je bio konzul sufekt za mart – april 47. god. n. e., zajedno sa Hordeonom Flakom (*M. Hordeonius Flaccus*). Rancije Sedat je osvjedo en i na natpisu *CIL VI, 916 (p 3070, 4306, 4340) = CIL VI. 31201 = AE 1949, 181 iz Rima : Ti(berius) Claudius Drusi f(ilius) Caesar Aug(ustus) / Germanicus pontif(ex) max(imus) / trib(unicia) potest(ate) V co(n)s(ul) III desig(natus) IIII / imp(erator) X p(ater) p(atriciae) ex s(enatus) c(onsulto) /s [per] C(aium) Calpetanum Rantium Sedatum / M(arcum) Petronium Lurconem / T(itum) Satrium Decianum / curator[e]s tabulariorum publicorum / fac(iendum) cur(averunt).*

FONTES

1. *ILJug III, 2064*³⁸⁴
Salona

PETANVS / VS•SEDATVS / AESARIS•

[C(aius) Cal]petanus / [Ranti]us Sedatus / [leg(atus) C]aesaris

Jedino svjedo anstvo o Ranciju Sedatu kao legatu Provincije pruža navedeni dosta fragmentirani natpis. Njegovu eventualnu legatsku funkciju bi bilo mogu e smjestiti izme u Anteja Rufa i idu eg legata Ducenija Gemina. U ovom periodu (58. god. n. e.) provinciju Gornji Ilirik je napustila VII. legija C.P.F. i premještena je na Donji Dunav (možda u bazu *Viminacium*). VII. Legija C.P.F. je zamijenila posade koje su u estvovala u isto noj-jermenskoj-kampanji Korbula (*Cnaeus Domitius Corbulo*),³⁸⁵ Od tada je legat Provincije raspolagao samo sa jednom legijom i to XI. C.P.F.

³⁸³ PIR, 1897/1898, I:273; Groag., 1897, PWRE, III. 1, col. 1364; Jagenteufel, 1958:27 – 28; Mesihovi , 2011 C:155 - 156

³⁸⁴ Jagenteufel, 1958:27 - 28; Wilkes, 1969:444

³⁸⁵ O višegodišnjem ratu Korbula za kontrolu nad Jermenijom protiv iransko – partskih Arsakida od 58. do 63. god. n. e., v. *Tac. Ann.* XIII, 34 – 41; XIV, 23 – 26; XV, 1 – 17; 24 – 31. Rat je završio više – manje kompromisnim rješenjem.

4.6 AVLVS DVCENIVS GEMINVS

Za razliku od Rancija Sedata, o sljede em legatu Duceniju Geminu³⁸⁶ do danas poznata izvorna gra a daje znatno više podataka. Tacit u svojim „Analima“ navodi da je 62. god. n. e. Neron povjerio trojici konzulara (Luciju Kalpurniju Pizonu³⁸⁷, Duceniju Geminu i Pompeju Paulinu³⁸⁸) nadzor nad javnim prihodima.³⁸⁹

FONTES

1. *CIL* III, 2883 (p. 1634, 2273) = *CIL* III, 9973 = *ILJug* III, 2871³⁹⁰

Gornji Karin

Corinium

X•EDICTV•P•COR/NELI•DOLABELE•LEG / PRO•PRAETORE•DETERMINAV /
S•TITIVS•GEMINVS /5 PRI•POSTERIOR•LEG / VII•INTER•NEDITAS /
ET•CORINIENSES / ---- / RESTITVTI• IVSSV•A /10 DVCENI•GEMINI /
LEG•AVGVSTI•PR•P / PER•A•RESIVM A/XIMVM•7•LEG XI /
C•P•F•PR•POSTERIOR /15 ET•Q•AEBVTIVM / LIBERALEM•ASTAT /
POSTERIORE•LEG / EIVSDEM

[E]x edictu(!) P(ubli) Cor(neli) Dolabel(la)e leg(ati) / pro praetore determinav[it] / S(extus) Titius Geminus /5 pri(nceps) posterior leg(ionis) / VII inter Neditas / et Corinienses /--- / restituti iussu A(uli) /10 Duceni Gemini / leg(ati) Augusti pr(o) p[r(aetore)] / per A(ulum) Resium [M]a/ximum 7(centurionem) leg(ionis) XI / C(laudiae) P(iae) F(idelis) pr(incipem) posterior(em) /15 et Q(uintum) Aebutium / Liberalem (h)astat(um) / posteriore(m) leg(ionis) / eiusdem

“Po nalogu Publija Kornelija Dolabele, legata propretora razgrani io Sekst Titije Gemin, princeps posterior³⁹¹ VII. legije izme u Nedita i Korinjana obnovljeni po zapovijedi

³⁸⁶ Smith W., 1867, II:238 – 239; PIR, 1897/1898, II:29; Groag, 1905, PWRE, V. 1—2, col. 1754 – 1755; Jagenteufel, 1958:28 – 29; Mesihovi , 2011 C:156 - 158

³⁸⁷ O njemu v. Smith W., 1867, III:376; PIR, 1897/1898, I:284; Groag, 1897, PWRE, III. 1, col. 1385 - 1386

³⁸⁸ O njemu v. Smith W., 1867, III:145; PIR, 1897/1898, III:69; Rudolf Hanslik, 1952, PWRE, XXI. 2, col. 2281

³⁸⁹ Tac. Ann. XV, 18 : „tres dein consulares, L. Pisonem, Ducenium Geminum, Pompeium Paulinum vectigalibus publicis praeposuit“.

³⁹⁰ Hirschfeld, 1885, 4 – 5; Abrami – Colgano, 1909:32; Jagenteufel, 1958:14; Wilkes, 1976:260, br. 6; pl. 2, 4; Imamovi , 1980:43 – 44; a e, 2003:21; Mesihovi , 2010 B:114 – 115; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/035656>

Aula Ducena Gemina, legata Augusta propretora po Aulu Resiju Maksimu XI. legije Klaudiju Pobožne i Vjerne princepsu posterioru i Kvintu Ebutiju Liberalu hastata posterioru,³⁹² iz iste legije.”

Ovaj me ašni natpis, djelimi no retrospektivnog karaktera, regulira granicu izme u liburnskih zajednica Nedita i Korinjana.³⁹³ Ustvari Ducenijevi opunomo enici iz reda centuriona XI. legije C.P.F. (Aul Resije Maksim i Kvint Ebutije Liberal) su samo potvrdili me u postavljenu za vrijeme legata P. Kornelija Dolabele. Zanimljivo je da se Aul Resije Maksim i Kvint Ebutije Liberal pojavljuju kao opunomo enici namjesnika Gemina i na drugim natpisima koji se ti u postavljanja me a, i to zajedno u slu aju natpisa *CIL* III, 15045,2 = *ILJug* III, 2879 iz Novigrada (isto razgrani enje Korinjana i Nedita), a Ebutije Liberal sam na natpisu *ILJug* III, 2845 iz Bruške kod Benkovca (razgrani enje Aserijata i Sidrina). Kako izgleda Ebutije Liberal je bio u “kabinetu” provincijskog namjesnika zadužen upravo za rješavanje me ašnih sporova (i to u Liburniji), u emu se prili no dobro izvještio. Samim tim ne treba ni uđiti da jedan oficir tako dobro poznaje sudsku i pravnu tradiciju Provincije, jer su njegove dužnosti ipak primarno bile civilne, a ne vojne prirode.

2. *CIL* III, 15045,2 = *ILJug* III, 2879³⁹⁴

Pridraga, Novigrad

Corinium

FIN S•INTER•NEDITAS•ET CORINIENSES / DERECTVS•MENSVRIS•ACTIS•IVSSV
/ CENI•GEMINI•LEG•PER•A•RESIVM / MAXIMVM 7•LEG•XI•PRINCIPEM /5
POSTERIOREM•CO•I•ET•PER•ABVTIVM•LIBERALEM
7•EIVSDEM•LEG•ASTATVM / POSTERIOREM•CHOR•I

*fin[i]s inter Neditas et Corinienses / drectus mensuris actis iussu [A(ulus)] / [Du]ceni
Gemini leg(ati) per A(ulum) Resium / Maximum 7 (centurionem) leg(ionis) XI principem /5*

³⁹¹ *Princeps posterior legionis* je centurion-zamjenik centuriona-komandanta (*princeps prior*) manipule, jedinice od dvije centurije.

³⁹² *Hastatus posterior* je centurion-zamjenik centuriona-komandanta (*hastatus prior*) manipule hastata.

³⁹³ Na liburnske Korinjane (i njihovo naselje *Corinium*) danas podsje a ime samog Karina (20-tak km sjeveroisto no od Benkovca), a na liburnske Nedita/Nedine (i njihovo naselje *Nedinium/Nadinium*) podsje a mjesto Nadin (25 km isto no od Zadra i 10 km zapadno od Benkovca). Opstajanje ova dva toponima ukazuje da je predslavensko stanovništvo u ovom dijelu današnje Dalmacije ostavilo dosta snažan pe at u kasnijim razvitcima.

³⁹⁴ Jagenteufel, 1958:28; Wilkes, 1976.260, br. 7; Imamovi , 1980:40 – 41; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/035663>

posteriorem co[(ho)r(tis)] I et per [Q(intum)] A[e]butium / Liberalem 7(centurionem) eiusdem leg(ionis) (h)astatum / posteriorem c(o)hor(tis) I.

Sude i i po ovom me ašnom natpisu Nediti i Korinjani su imali dosta spornih ta aka na me ašnoj liniji. I ovdje su opunomo enici legata Aul Resije Maksim i Kvint Ebutije Liberal, iz reda centuriona XI. legije C.P.F.

3. *ILJug III, 2845*³⁹⁵

Bruška kod Benkovca

CAESARIS AV /NTER SIDRINOS ET / ASSERIATES Q•AEBV/TIVS LIBERALIS
LEG /5 XI DEFINIT

/ [---] Caesaris Au[g(usti) ---] / i]nter Sidrinos et / Asseriatas Q(uintus) Aebu/tius Liberalis (centurio) leg(ionis) /5 XI definit

Na ovom epigrafskom spomeniku, na kome se postavlja me a izme u Aserijata i Sidrina,³⁹⁶ se eplicitno ne spominje ime bilo kojeg legata, ali je zato me ašni opunomo enik ve ranije pominjani Kvint Ebutije Liberal iz reda centuriona XI. legije C.P.F. On se na drugim natpisima pojavljuje kao opunomo enik legata Ducenija Gemina, pa bi se možda i ovaj epigrafski spomenik mogao dovesti u vezu sa vremenom njegovog službovanja u provinciji Gornji Ilirik.

4. *ILJug III, 2865 = AE 1910, 79*³⁹⁷

Ivanova glavica, Benkovac

INTER•AN/ RINIENS SECVNDVM / ONVENTIONEM VTRIVS / QVE PARTIS
DERECTVS MENSU /5 ACTIS IVSSV A•DVCENI / INI LEG•AVG•PRO•PR

³⁹⁵ Wilkes, 1976:262, br. 10; Imamovi, 1980:39 – 40; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/030504>

³⁹⁶ Aserijati (*Asseriatas*) i Sidrini su bili liburnske zajednice. Sjedište Aserijata se nalazilo u Podgra u kod današnjeg Benkovca (kod Ptolemeja Klaudija II, 15 *Assesia*). Aserijate spominje i Plinije Stariji (*NH*, III, 130 (govori o Aserijatima koji žive na prostoru augustovske Italije); 139 (govori o Aserijatima iz Gornjeg Ilirika, preciznije iz Liburnije). O tome i Imamovi, 1980:39; Sui, 2003, Sidrine treba povezati sa lokalitetom Sidrona koji spominje Ptolemej Klaudije (II, 15).

³⁹⁷ Jagenteufel, 1958:28; Wilkes, 1976:262, br. 9; Imamovi, 1980:41 – 42; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/029688>

[finis] inter An[sienses](?) [et] / [Co]riniens(es) secundum / [c]onventionem utrius/que partis directus mensu/s[ris] actis iussu A(uli) Duceni / [Gem]ini leg(ati) Aug(usti) pro pr(aetore)

I ovaj natpis detektira aktivnost legata Provincije na utvrivanju me a, u konkretnom slučaju između Korinjana i izvjesnih (isto liburnskih) Ansiensi. Ducenij Gemin je prvo naredio spornim stranama da se sastanu i da pokušaju na i zajedničko rješenje, a onda je na osnovi toga donesena i zvanična odluka koja je utvrdila me u. Tekst natpisa ukazuje i na “genij” rimskog upravljanja Provincije, jer je nastojao da u upravnim poslovima iskoristi autonomne lokalne jedinice koliko god je to bilo moguće. Prebacivanje odgovornosti na lokalne zajednice da one same pokušaju riješiti svoj spor, ali pod ultimativnim odredjenjem da one to moraju riješiti (vjerojatno u zadanom roku), na najbolji način oslikava praktični duh tadašnjih Rimljana. Jednostavno rečeno, provincijska uprava na čelu sa legatom željela je da ima takav sustav u kome bi opterećenje “administrativnih poslova” na nju bilo svedeno na što je moguće manje mjeru. Naravno, to prepuštanje poslova i odlučivanja na lokalne zajednice ipak nije moglo izoptih okvira funkcionalnosti uprave i uređenja u provinciji. Namjesnici u ovom periodu su izgleda najviše uobičajali da zadržavaju ulogu arbitra. I tu se krije ta vrlina rimske uprave u principatu, jer je ne samo poštivao nego i promovirao lokalnu autonomiju. U kasnijim razdobljima, posebno sa dominatom, takva politika je nažalost bila ne samo napuštena, nego je politička praksa upravljanja postala i birokratizirana i centralizirana.

5. *ILJug III, 1879*³⁹⁸

Narona

A(ulo) Ducenio / Geminio co(n)s(uli) / XVvir(o) sacris / faciundis sodali /s Augustali curator / vectigalium public(or)um / leg(ato) pro pr(aetore) patrono

“Aulu Duceniju Geminu, konzulu, kvindecemviru za svete poslove, članu (kolegija op. a.) Augustalija, nadzorniku javnih prihoda, legatu propretoru, patronu.”

Posvetni natpis Duceniju Geminu potvrđuje da je on ipak bio konzul, te da je za legata postavljen nakon imenovanja za nadzornika javnih prihoda. U tom slučaju bi njegova legatska funkcija započela 63/64. god. n. e.

³⁹⁸ Jagenteufel, 1958:28; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/034168>

6. *CIL* III, 7267³⁹⁹

Epidaurus, Gr ka

[*Aesculapio / A(ulus) Ducenius..... Geminus*] *d(edit) d(edicavit) / [... q(uaestor) prov(inciarum) Cretae et Cyren]arum trib(unus) pl(ebis) / [pr(aetor).....co(n)s(ul) XVvir s]acr(is) fac(iundis) sodalis /s [Augustalis cur(ator) vectigal(ium) public(orum)] leg(atus) Caesarum / [pro pr(aetore) prov(inciae) item prov(inciae) D]almatiae et exercitus / [Illyrici superioris proco(n)s(ul) provinc(iae) Asiae /*

I A. Jagenteufel i J. Wilkes ovaj natpis pripisuju A. Duceniju Geminu. Me utim, držimo da je rije o dosta nategnutoj rekonstrukciji, pa ga ne se ne bi smjelo apriori i nekriti ki uvrštavati u skup natpisa na kojima se spominje A. Ducenij Gemin. Isto tako bi trebalo relativizirati i podatak (koji se esto navodi u historiografskoj literaturi koja se bavi Ducenijem Geminom) da je on bio, nakon legatstva u Gornjem Iliriku, i prokonzul provincije Azije 67/68. god. n. e. Ducenije Gemin je preživio Neronov režim, i spominje se kao gradski prefekt (*praefectus urbanus* ili *praefectus urbi*) u Rimu za vrijeme cara Galbe.⁴⁰⁰ Ako je bio gradski prefekt u drugoj polovici burne 68. god. n. e., to bi zna ilo da je njegova legatska dužnost u Gornjem Iliriku završila 67. god. n. e. (dok je još Neron vladao). Po svemu sude i Ducenije Gemin je bio istaknuta li nost po etkom razdoblja poznatog kao „godina etiri cara“ (68/69. god. n. e.). Ustvari dužnost gradskog prefekta je prije Ducenija Gemina više godina držao Tit Flavije Sabin (*Titus Flavius Sabinus*), stariji brat Vespazijana. T. Flavija Sabina je smijenio Galba i vjerojatno na njegovo mjesto postavio Ducenija Gemina. Me utim, Ducenij Gemina se nije duže zadržao jer je Oton, kako bi se dodvorio Vespazijanu, na mjesto gradskog prefekta vratio Flavija Sabina koji je ubrzo i poginuo nose i zvanje gradskog prefekta.⁴⁰¹

Tacit u svojim „Analima“ navodi da su 65. god. n. e. regrutovani „vojnici u Narbonskoj Galiji, Africi i Aziji da popune legije u Iliriku, iz kojih su mnogi, staroš u ili boleš u iznureni, oslobo eni zakletve“.⁴⁰² Ovaj podatak se vjerojatno odnosi na obje ilirske provincije, jer se legije navode u množini (tada se u Gornjem Iliriku nalazila samo jedna

³⁹⁹ Jagenteufel, 1958:28, fus. 224; Wilkes, 1969:444; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/064169>

⁴⁰⁰ *Tac. Hist. I, 14* : „...adhibitoque super Vinium ac Laconem Mario Celso consule designato ac Ducenio Geminio praefecto urbis...“.

⁴⁰¹ *Tac. Hist. I, 46*; *Plut. Otho, 5*; Smith W., 1867, III:689 – 690; PIR, 1897/1898, II:73 – 74; Kappelmacher, 1909, PWRE, VI. 2, col. 2611 - 2613

⁴⁰² *Tac. Ann. XVI, 13* : „Eodem anno dilectus per Galliam Narbonensem Africamque et Asiam habiti sunt supplendis Illyrici legionibus, ex quibus aetate aut valetudine fessi sacramento solvebantur.“

legija). Kao što se iz vidi iz Tacitovih informacija, unova eni novi legionari su dolazili iz razli itih predjela rimskog imperija.

4.7 MARCVS POMPEIVS SILVANVS

Legatska dužnost Marka Pompeja Silvana⁴⁰³ u Gornjem Iliriku zahvatila je i burno razdoblje 68/69. god. n. e., kada su se samo za godinu dana u Rimu izmjenila ak etiri princepsa. I svim tim zbivanjima su i Gornji Ilirik, kao i druge okolne provincije dale zna ajan, možda i presudan doprinos. Posebno se to izrazilo u raspetljavanju situacije, jer je njihova podrška dala jednom od kandidata onu klju nu snagu, kojom je mogao da iz IV. rimskog gra anskog rata iza e kao pobjednik. Sve je zapo elo sa pobunom protiv Nerona u martu 68. god. n. e., a koju je poveo Gaj Julije Vindeks (*Caius Iulius Vindex*, namjesnik provincije *Gallia Lugdunensis*). Vindeks je pozvao i Galbu (tada namjesnika provincije *Hispania Tarraconensis*) da mu se pridruži i ovaj se proglasio za cara. Iako je Vindeks za par mjeseci, zahvaljuju i intervenciji germanskih legija poražen, situacija za Nerona se u samom Rimu pogoršavala. Ubrzo je izgubio i lojalnost prefekta pretorijanske garde, kao i Senata i naroda koji su izrazili podršku i lojalnost Galbi. Senat je i proglasio Nerona „državnim neprijateljem“. Neron je na kraju uz pomo svoga oslobo enika i tajnika Epafrodita izvršio samoubistvo 9. VI. 68. god. n. e.⁴⁰⁴ To nije smirilo situaciju u rimskom svijetu i ubrzo je došlo do još burnijih reakciji u „godini etiri cara“,⁴⁰⁵ koja je dodatno optere ena teku im Judejskim ustankom⁴⁰⁶ i kasnijim Batavskim ustankom. Godina etiri cara je ustvari bila posljedica onoga što je Tacit nazvao „tajna carstva“.⁴⁰⁷ Sada su pokrajinske armije preuzele na sebe proglašavanje svojih zapovjednika za careve. To je svojim ponašanjem kao princeps samo još više ubrzao i pospješio i sam Galba. Vojska na rajnskoj granici je na samom po etku 69. god. n. e. za cara proglasila Aula Vitelija (tada legata provincije Donja Germanija/ *Germania Inferior*). Za to vrijeme u Rimu je Oton podmitio pretorijansku gardu i izvršio državni udar, Galba je ubijen, a Oton je postao novi (od Senata priznati) princeps koji kontrolira Rim i Italiju. Me utim, Oton nije imao dovoljno vremena da pripremi za odbranu jer je Rajnska armija ve marširala prema Italiji.

⁴⁰³ O njemu Smith W., 1867, III:826 – 827; PIR, 1897/1898, III:71; Jagenteufel, 1958:29 – 31; Wilkes, 1969:444; Mesihovi , 2011 C:158 - 162

⁴⁰⁴ *Svet. Nero*, 40 – 50; Isto, *Gal*. 9 - 11

⁴⁰⁵ O ovim zbivanjima v. *Joseph, Bello iud.* IV, IX – XI; *Tac. Hist.* I – V.; Svetonijevi životopisi Galbe (12 - 23), Otona (4 - 11), Vitelija (7 - 18), Vespazijana (5 - 7), Tita (5) i Domicijana (1); *Cass. Dio*, LXIII – LXV, 10

⁴⁰⁶ *Joseph, Bello iud.* II, XVII – VII.

⁴⁰⁷ *Tac. Hist.* I, 4 : „Svršetak je Neronov bio doduše ugodan u prvoj navali veselja, ali je izazvao i razli ita raspoloženja, ne samo u gradu - kod otaca i naroda ili u gradskoga vojnika - nego i kod legija i vojskovo a, jer se narodom pronijela tajna carstva da se vladarom može postati i drugdje, ne samo u Rimu” (*Finis Neronis ut laetus primo gau-dentium impetus fuerat, ita varios motus animorum non modo in urbe apud patres aut populum aut urbanum militem, sed omnes legiones ducesque conciverat, evulgato imperii arcano, posse principem alibi quam Romae fieri.*).

Armija kojom je komandovao Vitelije je bila jedna od najboljih i najiskusnijih rimskih armija i Otonove trupe su bile poražene u prvoj bici kod Bedriacuma (selo nekih 35 km. udaljeno od Kremone). Umjesto da bježi i pokuša kontranapad, Oton je izvršio samoubistvo. Sada je Vitelije bio priznat kao car i princeps od Senata. U novoj ulozi se nije snašao ni Vitelije, jer je svojim besmislenim trošenjem javnog novca, kao i nasilnim ponašanjem uteg raspoloženja rimske javnosti prebacio na drugu stranu moć.

Ono što je u inila rajnska armija poslužilo je kao uzor i Isto noj armiji, koja je uslijed Judejskog ustanka bila dosta brojna i ojačana. Ova armija (trupe stacionirane u Egiptu, Judeji i Siriji) je proglasila za cara Vespazijana, koji je par godina ranije bio dobio specijalno zapovjedništvo radi gušenja Judejskog ustanka. Podršku Vespazijanu je pružio i legat Sirije Gaj Licinije Mucijan (*Caius Licinius Mucianus*), koji je preuzeo predvođenje dijela Istočne armije prema Italiji i Rimu. U Judeji sa zadatkom konačne pacifikacije pobunjenog područja je ostao Vespazijanov sin Tit. Inačice je Vespazijan aklamiran za cara u Aleksandriji 1. VII. 69. god. n. e., a stavljanje Egipta pod kontrolu se pokazalo kao bitna prednost za ovog novog pretendenta. Ipak, ključnu stratešku prednost za Vespazijana je pružila brojna i snažna Dunavska armija (zajedno sa gornjoilirskim garnizonom) koja je ga aklamirala za cara u augustu. Ova armija je ranije bila podržavala Otona, ali je zakasnila da se pridruži Otonovim trupama u prvoj bici kod Bedriacuma. Nakon Otonove smrti, dunavske i balkanske legije su se vratile u svoje provincije, da bi se opet pokrenule prema Italiji kada su se pridružile Vespazijanovoj frakciji. Dunavska vojska, koja je dobila podršku i drugih legija, pod zapovjedništvom Marka Antonija Prima (*Marcus Antonius Primus*; inačice tada komandant VII. legije *Galbiana*) je krenula prema Italiji, i u nju je stigla prije dolaska detašmana Istočne armije. Vespazijanu se pridružila i flotila ratne mornarice stacionirana u Raveni (dobrim dijelom sastavljena od Ilira). Do prijelomne bitke je došlo krajem oktobra 69. god. n. e. između Bedriacuma i Kremone (druga bitka kod Bedriacuma). U ovoj bici vespazijanovci predvođeni Antonijem Primom su odnijeli pobjedu koja je stavila tačku na IV. građanski rat. Rim je zauzet, Vitelije je zarobljen i ubijen i put da Vespazijan preuzme carsko dostojanstvo u Rimu je bio raščišćen.

Za vrijeme navedenih dešavanja kao legat u provinciji se nalazio Pompej Silvan (njegovo ime se u literarnim vrelima nalazi i u varijantama *Poppaeus Silvanus* i *Pomponius Silvanus*), Pompej Silvan je bio konzul sufekt 45. god. n. e. On je bio i prokonzul provincije Afrike u periodu 53 – 54. god. n. e. Nakon završetka te funkcije bio je sa Kvintom Sulpicijem Kamerinom (*Quintus Sulpicius Camerinus*; konzul sufekt za 46. god. n. e. i prokonzul Afrike 56/57. god. n. e.) suočen 58. god. n. e. sa mnoštvom optužbi iz same provincije. Neron ga je oslobodio krivice.⁴⁰⁸ Pompej Silvan je imenovan za legata

⁴⁰⁸ *Tac. Ann. XIII, 52* : “Dva optuženika iz provincije Afrike, Sulpicija Kamerina i Pompeja Silvana, koji su tamo imali prokonzulsku vlasti, oslobodi Cezar krivice (misli se na Nerona op. a.). Kamerina su tužili privatni građani, njih nekoliko, prebacuju i mu više okrutnost nego iznuđivanje novca. Silvana je napalo mnoštvo tužitelja koji su zahtijevali da mi se ostavi vrijeme da privedu svjedoke. Optuženi je tražio da se brani odmah, bez odlaganja. Bogat, inokosan, star, odbrani se od optužbe i živio je duže od onih kojima je intervencijom spasen.” (*Reos ex provincia Africa, qui proconsulare imperium*

Dalmacije vjerojatno za vrijeme Nerona, a mogu e je da je neposredno naslijedio Ducenija Gemina. On je za legata postavljen u ve izrazito starijoj dobi.

FONTES

Tac., Hist. II, 86 : „..... iuncti inde Moesici ac Pannonici exercitus Dalmaticum militem traxere, quamquam consularibus legatis nihil turbantibus. Tampius Flavianus Pannoniam, Pompeius Silvanus Dalmatiam tenebant, divites senes; sed procurator aderat Cornelius Fuscus, vicens aetate, claris natalibus. prima iuventa quietis cupidine senatorium ordinem exuerat; idem pro Galba dux coloniae suae, eaque opera procurationem adeptus, susceptis Vespasiani partibus acerrimam bello facem praetulit: non tam praemiis periculorum quam ipsis periculis laetus pro certis et olim partis nova ambigua ancipitia malebat. igitur movere et quater, quidquid usquam aegrum foret, adgrediuntur. scriptae in Britanniam ad quartadecimanos, in Hispaniam ad primanos epistulae, quod utraque legio pro Othone, adversa Vitellio fuerat; sparguntur per Gallias litterae; momentoque temporis flagrabat ingens bellum, Illyricis exercitibus palam desciscentibus, ceteris fortunam secuturis.“

prethodno se u odjeljku govori o Antoniju Primu i po etku pristajanja Dunavske armije uz Vespazijana) „.....Udružene potom mezijske i panonske vojske povukoše za sobom dalmatinskoga vojnika, premda konzularni legati nisu poticali bunu. Tampije Flavijan vladaše Panonijom, Pompej Silvan Dalmacijom, oba bogata i stara. No bio je tu prokurator Kornelije Fusko, u muževnoj dobi, slavna porijekla. U ranoj se mladosti u želji za dobitkom bio odrekao senatorskog staleža. Izjasnivši se za Galbu, kao vo a svoje kolonije njegovim se zagovorom domogao prokuratorstva, a odlu ivši se za Vespazijanovu stranku, postao je najvatreniji ratni huška . Raduju i se ne toliko nagradama za opasnosti koliko samim opasnostima, volio je više novo, neizvjesno i pogibeljno negoli sigurno i odavno ste eno. Stoga oni po eše tresti i drmati i napadati na sve što je igdje bilo nevaljalo. Napisane su poslanice u Britaniju vojnicima etrnaeste, u Hispaniju vojnicima prve legije, jer su obje legije bile za Otona, protiv Vitelija; razaslana pisma po Galijama; u tren se oka razbuktao silan rat, budu i da su se ilirske vojske otvoreno odmetale, a ostale bile spremne da podu za sre om”.

illic habuerant, Sulpicium Camerinum et Pompeium Silvanum absolvit Caesar, Camerinum adversus privatos et paucos, saevitiae magis quam captarum pecuniarum crimina obicientes. Silvanum magna vis accusatorum circumsteterat poscebatque tempus evocandorum testium; reus ilico defendi postulabat. valuitque pecuniosa orbitate et senecta, quam ultra vitam eorum produxit, quorum ambitu evaserat.)

Ovaj podatak je zanimljiv jer spominje Kornelija Fuska, koji je bio glavni oslonac vespazijanovske frakcije u ilirskim provincijama.⁴⁰⁹ Tacit ga u konkretnoj situaciji titulira kao prokuratora, što bi jasno govorilo da u ilirskim provincijama uz legata postoji još jedna bitna služba sa visokim ovlaštenjima. Tacit ne navodi za šta je Kornelije Fusk bio prokurator (imenovan od Galbe), ali sude i po smislu Tacitovog teksta njegove dužnosti su se odnosile na obje ilirske provincije. Imaju i u vidu Fuskove poslovno iskustvo i ambicije, mogu e je da je rije o prokuratorstvu nad rudnicima, jer su oni donosili veliku dobit od koje se mogao okoristiti svaki umješniji pojedinac koji bi rukovodio i nadzirao rad rudnika i ispirališta. Fusk je zapovijedao i Ravenskom flotom koja se odmetnula od Vitelija i prešla na stranu vespazijanske frakcije. O tome Tacit govori sljede e

Hist. III, 12 : „Lucilius Bassus classis Ravennatis praefectus ambiguos militum animos, quod magna pars Dalmatae Pannonique erant, quae provinciae Vespasiano tenebantur, partibus eius adgregaverat. nox proditioni electa, ut ceteris ignaris soli in principia defectores coirent. Bassus pudore seu metu, quisnam exitus foret, intra domum opperiebatur. trierarchi magno tumultu Vitellii imagines invadunt; et paucis resistentium obtruncatis ceterum vulgus rerum novarum studio in Vespasianum inclinabat. tum progressus Lucilius auctorem se palam praebet. classis Cornelium Fuscum praefectum sibi destinat, qui propere adcucurrit.“

„Lucije Bas, prefekt ravenske flote, koja se velikim dijelom sastojala od Dalmatinaca i Panonaca - iz provincija, dakle, koje je držao Vespazijan - pridobio je neodlu ne vojnike za njegovu frakciju. Za izdaju je izabrana no i dogovoreno da se samo odmetnici, bez znanja ostalih, okupe na zbornu mjesto. Bas je u sramu ili strahu unutar doma o ekivao kakav e biti ishod. Trijerarsi s velikom bukom navale na Vitelijeve poprsja, a ostala gomila, pobivši nekolicinu koja je pružala otpor, u težnji za prevratom naginjala je Vespazijanu. Izašavši iz ku e, Lucije se tada otvoreno prizna kolovo om. Kornelija Fuska odredi sebi za prefekta flote, i on žurno dohrli.“

Tac. Hist. III, 50 : „Ceterum propinqua hieme et umentibus Pado campis expeditum agmen incedere. signa aquilaeque victricium legionum, milites vulneribus aut aetate graves,

⁴⁰⁹ Kornelije Fusk (*Cornelius Fuscus*) je bio istaknuta osoba za vrijeme Flavijevaca. O njegovom životu prije “Godine etiri cara” se malo zna, izuzev da je bio porijeklom iz istaknute familije. Poslovno ambiciozan, odrekao se senatorskog ranga, i vjerojatno odlu io za viteški položaj. Pripadnost viteškom redu mu je omogu avala da se posveti poslovnim aktivnostima i da do e do znatnog bogatstva, a da ne gube vrijeme ni novac na javne poslove. Fusk je rano podržao Galbu i promjenu ne samo princepsa, nego itavog dotadašnjeg julijevsko – kladijevskog sustava. Nakon toga je podržao vrlo aktivno i odlu no vespazijanovsku frakciju. Fusk je bio imenovan za komandanta Ravenske flote, kada se ona opredijelila za Vespazijana. Za vrijeme Domicijana je obnašao dužnost prefekta pretorijanske garde od 81. (možda i ranije) do 86. god. n. e. Poginuo je u borbi sa Da anima blizu Tape (*Tapae*) 86. god. n. e. O njemu v. *Tac. Hist.* III, 4; 12; 42; 66; IV, 4; *Iuv.* IV, 112; *Martial, Epig.* VI, 76; *Svet. Domit.* 6; *Cass. Dio,* LXVIII. 9 ; *Oros.* VII, 10; Smith W, 1867, II:191 – 192; PIR, 1897/1898, I:447-448.

plerique etiam integri Veronae relictis: sufficere cohortes alaeque et e legionibus lecti profligato iam bello videbantur. undecima legio sese adiunxerat, initio cunctata, sed prosperis rebus anxia quod defuisset; sex milia Dalmatarum, recens dilectus, comitabantur; ducebat Pompeius Silvanus consularis: vis consiliorum penes Annium Bassum legionis legatum. is Silvanum socordem bello et dies rerum verbis terentem specie obsequii regebat ad omniaque quae agenda forent quieta cum industria aderat. ad has copias e classicis Ravennatibus, legionariam militiam poscentibus, optimus quisque adsciti: classem Dalmatae supplevere. exercitus ducesque ad Fanum Fortunae iter sistunt, de summa rerum cunctantes, quod motas ex urbe praetorias cohortis audierant et teneri praesidiis Appenninum rebantur; et ipsos in regione bello attrita inopia et seditiosae militum voces terrebant, clavarium (donativi nomen est) flagitantium. nec pecuniam aut frumentum providerant, et festinatio atque aviditas praepediebant, dum quae accipi poterant rapiuntur.“

„Zbog bliske zime i polja potopljenih (rijekom op. a.) Padom vojska se kretala bez prtljage. Glavnina pobjedni kih legija, vojnici onemo ali od rana ili dobi, a i mnogi zdravi, ostavljeni su u Veroni. inilo se da e dostajati kohorte i ale i odabranici iz legija, jer je rat ve gotovo dovršen. Pridružila se i XI. legija, krzmaju i ispo etka, ali, pošto se sve sretno svršilo, i vrlo zabrinuta što je uskratila pomo . Pratilo ih je 6 000 Dalmatinaca, svježih novaka. Vodio ih je konzular Pompej Silvan. Stvarna mo odlu ivanja bila je u Anija Basa, legijskog legata. On je Silvana, koji bijaše nemaran u ratu i koji je dane za djelovanje tratio u pri i, tobožnjom poniznoš u upu ivao na sve što treba izvršiti i opreznom revnoš u stalno mu bio pri ruci. Ovim su etama pripojeni najbolji ravenski mornari koji su sami zatražili vojnu službu u legiji. Flotu su nadopunili Dalmatinci. Vojska i vojskovo e zaustave se kod svetišta Fortune, oprezno promišljaju i o cjelokupnom položaju, jer su uli da su iz grada krenule pretorijanske kohorte i mislili da Apenin drže vojni ke posade. Ka tomu su ih u kraju satrvenom u ratu plašili i oskudica i buntovni glasovi vojnika, koji su zahtijevali avlovinu (naziv za dar u novcima). Nisu se pobrinuli ni za novac ni za žito, a užurbanost i pohlepa tjerale su ih da otimaju ono što su mogli dobiti.“

Ovaj Tacitov podatak pokazuje da je u provinciji Dalmaciji za potrebe IV. rimskog gra anskog rata izvršena regrutacija peregrinske populacije. Brojka od 6 000 unova enih Dalmatinaca koja je pratila XI.C.P.F. legiju nije mala. Pored toga doprinosa vespazijanovskoj frakciji, Dalmatinci (raznoraznih narodnosnih pripadnosti) su svoje u eš e u njoj pove ali i priklju ivanjem ravenskih mornara. Tacit ina e kada govori o Pompeju Silvanu uvijek isti e njegovu starost i bogatstvo, a u ratu nemarnost, bezinicijativnost pa i mlitavost. Ali bez obzira na to, Pompej Silvan je u Rim ušao

pobjedni ki. Kasnije je bio imenovan od Senata da nadzire uzimanje zajma za Državu od privatnih lica u iznosu od 600 000 sestercija.⁴¹⁰

3. *CIL* III, 9938⁴¹¹

Dobropoljci, Podgrađe kod Benkovca

Asseria

TI // AVDIVS L /// C•AVILIVS•CLEMEN / L•COELIVS•CAPELLA•P
/RAECIVS•LIBO•P•VALERI/VS•SECVNDVS•IVDICES /
DATI•A•M•POMPEIO•SILVA/NO•LEG•AVG•PRO•PR•INTER / REM
P•ASSERIATIVM•ET•REM•P•AL/VERITARVM•IN RE PRAESENTI•PER /10
AM•SVAM DETERMINA /VERVNT

Ti(berius) [Cl]audius L / C(aius) Avillius Clemen[s] / L(ucius) Coelius Capella P(ublius) / Raecius Libo P(ublius) Valeri/sus Secundus iudices / dati a M(arco) Pompeio Silva/no leg(ato) Aug(usti) pro pr(aetore) inter / rem p(ublicam) Asseriatium et rem p(ublicam) Al/veritarum in repraesenti per /10 [sententi]am suam determina/verunt.

Ovaj meštanski natpis je donekle specifičan u odnosu na ranije meštanske natpise i sporove. Na njemu se više ne nailazi na vojne starješine iz reda centuriona kao legatske opunomoćenike. Sada je legat M. Pompej Silvan odredio Tiberija Klaudija L., Gaja Avilija Klementa, Lucije Celija Kapela, Publija Recija Libona i Publija Valerija Sekuda, koji se tituliraju kao *iudices* (sudije), da predstavljaju legatsku instituciju. Ne prisustvo centuriona kao opunomoćenika bi ukazivalo da se uteg uprave sa vojne prebacuje na civilnu stranu, što bi možda bio rezultat i odlaska XI. legije C.P.F. sa područja Provincije uslijed IV. građanskog rata. Na ovom meštanskom sporu nailazi se i na sličnu situaciju kao i na natpisu *ILJug* III, 2865 iz Ivanove glavice kod Benkovca. Prepušteno je lokalnim zajednicama da za svoj granični spor na u zajedničko rješenje, dok je prisustvo legatovih sudija trebalo sankcionirati to rješenje kao zvanično i funkcionalno. Zanimljivo je da se zajednice Aserijati i Alveriti koje su se sporile sada tituliraju kao republike. To bi podrazumijevalo da su Aserijati i Alveriti dobili rimsko građanstvo, uz najviši stupanj municipalne autonomije. Pošto se za Aserijate na natpisu *ILJug* III, 2845 iz Bruške kod Benkovca (iz vremena legata Ducenija Gemina) ne navodi da su republika, moguće je pretpostaviti da je njihov republikanski stupanj autonomije dobijen nešto ranije. Vjerojatno je slična situacija

⁴¹⁰ *Tac. Hist.* IV, 47

⁴¹¹ Jagenteufel, 1958:30, br. 12, 3; Wilkes, 1976:262, br. 11, pl. 2, 5; Imamović, 1980:38 – 39; B. Kuntić - Šegvić, 1988:49-50, sl. 1.; Čačić, 2003:22 – 23, br. 3; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiresult_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053688>

i sa Alveritima. Ovaj natpis jasno pokazuje proces transformacije nekada peregrinskih (u konkretnom slučaju) liburnskih zajednica u rimske, odnosno u sustav municipalne organizacije. Kako se čini za ilirske provincije je dolazak novog flavijevskog režima donio sasvim nova rješenja, za razliku od Julijevsko – kladijevskog doba kada se prema domorodcima Ilirika održavala određena distanca.

Iako je bio star već za vrijeme dalmatinskog legatstva, Pompej Silvan je živio još prilično dugo i 75. god. n. e. je ponovo bio konzul sufekt, a bio je i *curator aquarum*.⁴¹² U rimskoj javnosti je ostao zapamćen i po velikom bogatstvu i činjenici da nije imao djece.

CONCLUSIO / Zaključak

I nakon 42. god. n. e. legatska uprava nad Gornjim Ilirikom i u svojoj praksi i u formi ostaje ista kao i u ranijem predskribonijanovskom dobu. Institucija legata Gornjeg Ilirika i nadalje zauzima visoko mjesto u upravno – političkoj hijerarhiji Carstva, i nadalje nju obnašaju po pravilu konzulari iz vrlo uglednih i utjecajnih slojeva tadašnjeg rimskog društva. Često su pojedinci koji su i legati Gornjeg Ilirika, bliski i sa vladajućom familijom, ili pojedinim njenim članovima. Sami legati nisu imali nekog specijalno teškog posla u Gornjem Iliriku, i čini se da je uprava nad ovom provincijom u samoj blizini Italije bila i znak privilegije za iskusne i ostarjele rimske dužnosnike. Naravno, to se mijenja sa „godinom četiri cara“, u kojoj Provincija daje presudni doprinos za pobjedu „vespazijanovske“ frakcije.

Sudeći po oficijelnim epigrafskim spomenicima službeni naziv provincije je i u ovom periodu bio (Gornji) Ilirik. Situacija u samoj Provinciji je bila dosta stabilna i iskustvo Velikog Ilirskog ustanka je već izbljedilo. Dugotrajni mir i stabilna rimska uprava (koja poštuje i lokalne potrebe i autonomiju) su samo doprinijeli saživljavanju ilirskog, peregrinskog elementa sa Rimskom državom kao cjelinom. Moglo bi se čak i reći da je u ovom razdoblju vladavina Klaudija i Nerona završen proces prihvatanja rimske vlasti od strane ilirskih peregrina kao svoje vlasti. Sa druge strane, još uvijek u ovom periodu ne dolazi do osnaživanja procesa dodjele rimskog građanstva i činjenica je da Julijevsko – kladijevska „dinastija“ još uvijek ne osjeća ni potrebu ni želju da pravno – politički romanizira domorodce Gornjeg Ilirika. Domorodci kao nacionalna svijest (u odnosu prema svojim peregrinskim *civitates*) je i prisutna i snažna, ali ona više nije u koliziji ili nesrazmjeri sa Rimskom državom. Pošto dodjela rimskog građanstva u julijevsko – kladijevskom dobu nije bila manifestirana u značajnoj mjeri prema Ilirima, onda se išlo za tim da novi rimski identitet u obliku imperijalne (a ne i pravno - političke) pripadnosti postane prihvatljiv za živu i funkcionalne identitete domorodčkih peregrinskih *civitates*. Tek se za vrijeme flavijevske „dinastije“ a posebno u narednom stoljeću u domorodci bitno u masama uvlače i asimilirani u rimski pravno – politički identitet. Zbog stabilnosti i mira se i moglo desiti da dođe do smanjivanja brojnosti provincijskog garnizona, pa je prvo otišla VII. C.P.F., a na samom kraju „godine četiri cara“ i XI. C.P.F. Njihovo odsustvo u

⁴¹² *Front. Aquaed.* 102

samoj Provinciji nije izazvalo nikakve ni turbulencije ni potrese ni narušavanje stabilnosti i mira. Odlazak dviju legija nije značilo da je Provincija postala u potpunosti demilitarizirana, jer su i nakon 69. god. n. e. u njoj boravile i nadalje pojedine legijske i auksilijarne jedinice.

5. Legati Dalmacije za vrijeme Flavijevaca

Završetkom IV. građanskog rata i dolaskom nove „dinastije“ na princepsko dostojanstvo, za ilirske provincije je započelo sasvim novo doba. U prošle i velikog broja gornjoilirskih regruta i mornara u napadu „vespazijanovske“ frakcije na Italiju moralo je imati odjeka i na budućnost i razvitak Provincije. Tako je iznimno u prošle i ilirskih provincijalaca u vespazijanovskoj frakciji kao posljedicu imalo i njihovo uzdizanje u ovom ima novog, vladajućeg poretka. Vojnici i mornari iz provincije Dalmacije koji su aktivno učestvovali u ratu su dobijali unaprjednja i nagrade, i to u vidu dodjele rimskog građanstva ili uzdizanja u legionarski sastav. Tako je prije marta 70. god. n. e. formirana II. legija *Adiutrix*, od pripadnika ravske mornarice. Jedan značajan broj je bio odmah po stabiliziranju Vespazijanove vlasti i masovno demobiliziran uz adekvatno obeštećenje.⁴¹³ Povratak dijela vojnika i mornara u domovinu samo je osnažio procese romanizacije, što se osjetilo u narednom periodu. Oni koji su se naselili kao veterani širom rimskog imperija su se sa druge strane u potpunosti utopili u univerzalno rimsko bježenje i lokalni identitet prostora na kojem su našli novo boravište.

Sudeći po sadašnjim imenima sa epigrafskih spomenika, julijsko – kladijevsko razdoblje se na celno nije odlikovalo širenjem rimskog građanstva i me u ilirskih domorodcima. To nije samo rezultat „škrtosti“ augustovskog režima u dodjeljivanju rimskog građanstva (koja je olabavljena tek za vrijeme Kladija), nego i činjenice da tadašnji rimski državni vrh nije imao baš neko veliko povjerenje u stanovnike ilirskih provincija, sklone pobunama, nemirima i hajdučiji. Vjerojatno je zato u Gornjem Iliriku/Dalmaciji bio stacioniran i snažan garnizon. Kako su decenije prolazile, a situacija se stabilizirala, olabavljena je i stega u ilirskim provincijama. Sa „godinom četiri cara“ odnosi su se radikalno izmijenili. Dalmacija je promatrana kao lojalna provincija, zaslužna za uspon Vespazijana, pa je to imalo odraza i u dodjeli rimskog građanstva. Sada se širom Provincije na epigrafskim spomenicima nailazi na gentilno ime *Flavius*, i to uglavnom me u elitom,⁴¹⁴ što ukazuje na činjenicu da mnogi predstavnici domorodačke elite dobijaju građanstvo za vrijeme vladavine tri „flavijevska princepsa“.

⁴¹³ Mesihovi , 2011 A:17 - 19

⁴¹⁴ O tome v. Mesihovi , 2011 A.

Julijevsko – kladijevski sustav se od flavijevskog razlikovao po još jednoj bitnoj injenici. Nosioi julijevsko – kladijevskog sustava su poticali iz reda starih rimskih patricijskih familija. Vespazijan, utemeljitelj flavijevske „dinastije“ je bio znatno skromnijeg porijekla, i njegovi preci su poticali iz uglednijih slojeva italskih municipija.

XI. legija C.P.F. nije se vratila u svoju matičnu provinciju, nego je uvrštena u armijsku borbenu grupu koja je 70. god. n. e. pod komandom Kvinta Petilija Cerijala (*Quintus Petillius Cerialis*) upućena u sjevernu Galiju i rajnsko – germanske provincije radi sprečavanja kaotične situacije, odmetnutih lokalnih peregrijskih *civitates* i tamo stacioniranih legija i posebno radi ugušivanja ustanka Batavaca.⁴¹⁵ Problemi turbulencije u galskim i rajnsko – germanskim provincijama su direktno bili izazvani kaosom IV. građanskog rata.

5.1 PEGASVS

Do danas poznata izvorna građa navodi izvjesnog Pegasa za legata Dalmacije u toku prvih godina Vespazijanove vladavine (u periodu od 71. do 74. god. n. e.). U doba flavijevske „dinastije“ je poznat *Lucius Plotius Pegasus*, koji je bio istaknuti rimski pravnik, sljedbenik i učenik Prokula. Isto je citiran od niza kasnijih uglednih rimskih pravnika kao što su Aburnus Valens, Sekst Pomponije (*Sextus Pomponius*), Gaj (*Caius*), Emilije Papijan (*Aemilius Papinianus*), Julije Paul (*Iulius Paulus Prudentissimus*) i Enije Ulpijan (*Cnaeus Domitius Annius Ulpianus*). Obnašao je i dužnost prefekta Grada (*praefectus urbi*) možda u periodu od 78. – 86. god. n. e. Njemu se pripisuje i *Senatusconsultum Pegasianum* (iz vremena Vespazijana).⁴¹⁶

FONTES

1. *ILJug* II, 945⁴¹⁷

Ravni Kotari, Zadar (konkretno mjesto nalaza nepoznato)

⁴¹⁵ Ustanike je predvodio batavski vođa (sa rimskim građanstvom) Gaj Julije Civilis (*Caius Iulius Civilis*). Batavci su živjeli na području današnje južne Njemačke i u inkvizitornom akcijom borbene grupe koju je predvodio Cerijal smirena, a Batavci su pristali na mir pod rimskim uvjetima. O tome v. *Tac. Hist.* I, 59; 64; II, 27; 66; 69; 97; IV, 12 – 37; 54 – 79; 86; V, 14 – 26.

⁴¹⁶ O njemu v. *Iuv.* IV, 76; *Cai.* I, 31; II, 254; III, 64; *Corpus, Inst.* 2, 23, 5, 6, 7; *Corpus, Dig.* 1, 2, 2, 53; Smith W, 1867, III:166; PIR, 1897/1898, III:21 – 22.

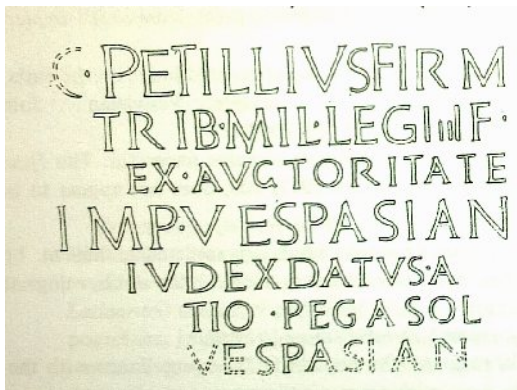
⁴¹⁷ Wilkes, 1969:444; Isto, 1976:268, br. 25; Imamovi, 1980:54; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/000701>

C•PETILLIVSFIRM / TRIB•MIL•LEGIIIF / EX•AVCTORITATE /
IMP•VESPASIAN /s IVDEXDATVS•A/ TIO•PEGASOL/ VESPASIAN

*C(aius) Petillius Firm[us] / trib(unus) mil(itum) leg(ionis) IIII F(laviae) [F(elicis???)]
/ ex auctoritate / Imp(eratoris) Vespasian[i] /s iudex datus a[...] / [...]tio Pegaso
l[eg(ato) pr(o) pr(aetore)] / [Imp(eratoris)] Vespasian[i Aug(usti)] / [*

Gaj Petilije Firm, vojni tribun IIII. (4.) legije *Flavia* (*Felix?*), je po autoritetu imperatora Vespazijana odre en za sudiju ... Pegasu, legatu Vespazijana

Na ovom natpisu se pojavljuje vojni tribun 4. legije *Flavia* (vjerojatno je kasnije dobila nadimak i *Felix*; nepoznato je da li je na ovom natpisu bila sa navedenim nadimkom ili ne), koja je u provinciji zamijenila u garnizonskoj službi XI. legiju C. P. F. U stvari rije je o rekonstruiranoj IIII. legija *Macedonica* (od strane Vespazijana) koja je ranije bila stacionirana na rajnskoj granici. Vespazijan nije imao mnogo povjerenja u raniju postavu rajnsko – germanske armije (koja je bila dovela Vitelija na princepski tron), pa je nakon pacifiziranja galsko – germanskih provincija izvršio radikalnu reorganizaciju legijskog sustava na ovom prostoru. U okviru toga je i preimenovana i reorganizirana 4. legija upu ena u novo podru je. Ova legija je stacionirana u Burnumu, a zona odgovornosti je bila cjelokupna Provincija. Me u njenim pripadnicima dok je bila u službi u Dalmaciji bio je i Lucije Javolen Prisk (L. Iavolenus *Priscus*), koji je za vrijeme vladavine Trajana postao jedan od najve ih rimskih pravnika. Potrebno je navesti da odlazak XI. C.P.F. nije zna io da je vojska u potpunosti bila napustila Dalmaciju. U njoj su i u ovom intermezzu od odlaska XI. legije C.P.F. pa do dolaska IIII. legije *Flavia* (*Felix*) garnizonirale auksilijarne kohorte. Auksilijarne jedinice su u Dalmaciji ostale sve do sredine III. st. n. e.⁴¹⁸

Slika 5.1.1

Preuzeto iz Wilkes, 1976:267. fig. 8

Radi ošte enosti natpisa, teško je utvrditi razloge zbog kojih je Gaj Petilije Firm odabran za sudiju, mogu e je rije opet o reguliranju me ašnih odnosa na liburnskom podru ju. Nejasna je pozicija Pegasa, za kojeg bi se i pored fragmentarnosti natpisa moglo tvrditi da je tadašnji legat Dalmacije.

⁴¹⁸ O vojnim jedinicima u Dalmaciji v. Mesihovi , 2007:806 - 810

5.2 L. FVNISVLANVS VETTONIANVS

U vrijeme vladavine Tita i po etkom vladavine Domicija, legat Provincije je bio Lucije Funisulan Vetonian.⁴¹⁹ Prije dolaska na legatsku ast u Dalmaciji, Tacit ga spominje kao komandanta III. legije *Scythica* za vrijeme rata sa Arsakidima, i to u okviru armije Lucija Cesenija Peta (*Lucius Caesennius Paetus*) koja je 62. god. n. e. izvela ofanzivni upad u Jermeniju.⁴²⁰ Ova operacija je doživjela totalni neuspjeh.⁴²¹

FONTES

1. *CIL* III, 4008.= *CIL* III, 4013 (p 1746)⁴²²

Šitarjevo, Velika Gorica kod Zagreba

Andautonia

L•FVNISVLANO / L•F•ANI•VETTONIANO /
 TRIB•MIL•LEG•VI•VICT•QVAES/TORI•PROVINCIAE•SICILIAE /5
 TRIB•PLEB•PRAET•LEG•LEG•III /
 SCYTHIC•PRAEF•AERARI•SATVR/NI•CVRATORI•VIAE•AEMILIAE•COS /
 VII•VIR•EPVLONVM•LEG•PRO•PR/ PROVINC•DELMATIAE•ITEM• PRO/10VINC•
 PANNONIAE•ITEM•MOESIAE / SVPERIORIS•DONATO ... / /....
 BELLO•DACICO•CORONIS III / MVRALI•VALLARI•CLASSICA•AVREA /
 15HASTIS•PVRIS •III• VEXLIS•III / PATRONO / D• D // NEM•REG•AVG•SAC/
 IVL•VICTORINVS VE / MVN•AND•CVM SVIS / V S L M

L(ucio) Funisulano / L(uci) f(ilio) Ani(ensi) Vettoniano / trib(uno) mil(itum) leg(ionis) VI vict(ricis) quaes(tori) provinciae Siciliae /5 trib(uno) pleb(is) praet(ori) leg(ato) leg(ionis) III / Scythic(ae) praef(ecto) aerari Satur/ni curatori viae Aemiliae co(n)s(uli) / VIIvir(o) epulonum leg(ato) pro pr(aetore) / provinc(iae) Delmatiae(!) item pro/10vinc(iae) Pannoniae item Moesiae / superioris donato [[[ab]]] / [[[Imp(eratore) Domitiano Aug(usto) Germani]]]/[[[co]]] bello Dacico coronis III / murali vallari classica aurea /15 hastis puris III vex<il>lis III / patrono / d(ecreto) d(ecurionum) // [D(eae)?] Nem(esi)

⁴¹⁹ O L. Funisulanu Vetonianu v. PIR, 1897/1898, II:99; Jagenteufel, 1958:31 - 32

⁴²⁰ *Tac. Ann.* XV, 7

⁴²¹ *Tac. Ann.* XV, 7 - 17

⁴²² Jagenteufel, 1958:31; Brunšmid, 2005:65 - 68, br. 125; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/030742>

Reg(inae) Aug(ustae) sac(rum) / [-] Iul(ius) Victorinus ve(teranus) / [c(ives)?] mun(icipii) And(autoniensium) cum suis / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

„Luciju Funisulanu Vetonianu iz tribe (plemena op. a.) *Aniensis*, sinu Lucija, vojnom tribunu Šeste legije *Victrix* (Pobjedni ke), kvestoru provincije Sicilije, plebejskom tribunu, pretoru, legatu etvrte Skitske legije, prefektu Saturnovog erarija (javne blagajne i arhiva op. a.) blagajne, staratelju ceste Emilije, konzulu, septemviru epulonu, legatu propretoru provincije Dalmacije, zatim provincije Panonije i zatim Gornje Mezije nagra enom ... (od imperatora Domicija Augusta Germanika???) u Da kom ratu etiri (puta op. a.) sa *corona muralis, vallaris, classica, aurea*,⁴²³ tri (puta op. a.) sa *hasta pura*,⁴²⁴ etiri (puta op. a.) sa *vexillum*,⁴²⁵ patronu po odluci vije a dekuriona.

Boginji Nemezi, Kraljici, Uzvišenoj, svetoj, Julije Viktorin veteran gra anin andautanijskog municipija sa svojim zavjet ispunio rado zasluženom.“

Ovaj epigrafski spomenik ima dvostrane zapise. Jedan, vjerojatno stariji je posve en patronu municipija Andautonije, dok je drugi (mla i, ura en naknadno) posveta boginji Nemezi od strane izvjesnog Julija Viktorina, veterana i stanovnika andautanijskog municipija. Na starijoj strani se govori o *cursus honorum* Funisulana. Njegova bogata i sadržajna vojni ka i politika karijera na osnovi ovog natpisa je zapo ela sa oficirskim inom vojnog tribuna Šeste legije, zatim je nastavljena sa kvesturom u provinciji Siciliji, te plebejskim tribunatom, preturom, zapovjedništvom nad etvrtom legijom, prefektu javne blagajne i arhive, bio je zadužen za cestu Emiliju, a vrhunac je bio konzulat⁴²⁶ te namjesništvo nad provincijama Dalmacijom, Panonijom i Gornjom Mezijom i to kako izgleda u sukcesivnom redu. On je bio i lan sve eni kog kolegija epulona. U vrijeme Da kog rata koji je vodio Domicijan⁴²⁷ Funisulan je dobio itav niz visokih odlikovanja. Po

⁴²³ *Corona muralis* je zlatna kruna ili kružni vijenac od zlata (ukrašenim sa prikazima kula i zidina grada) koja se kao odlikovanje dodjeljivala onom vojniku koji bi se prvi popeo na zid opsjednutog grada i uspješno tamo postavio znake svoje armije. *Corona vallaris* ili *corona castrensis* je isto zlatna kruna koja je bila ukrašena sa palisadama koje se upotrebljavaju u formiranju odbrambenih fortifikacija, ovo odlikovanje se dodjeljivalo onome koji bi se prvi uspeo na odbrambene pozicije protivni kog tabora, kampa ili logora. *Corona classica* ili *rostrata* se dodjeljivala onom zapovjedniku koji je ostvario veliku pobjedu na moru. *Corona aurea* („zlatna kruna“) se dodjeljivala onima koji su ubili neprijatelja u pojedina noj borbi i držali prostor do kraja bitke.

⁴²⁴ *Hasta pura* ili *hasta donatica* je ceremonijalno koplje bez željeznog vrha koje se kao odlikovanje dodjeljivalo vojnicima.

⁴²⁵ *Vexillum* je mala srebrna kopija bojnog znaka ili zastave. Isto je rije o odlikovanju.

⁴²⁶ Ime Funisulana se ne pojavljuje u konzulskim listama, pa je teško odrediti koje je to godine on bio konzul (makar i kao sufekt). Mogu e je da je bio konzul prije namjesništva u Dalmaciji (koje je bilo njegovo prvo provincijsko legatstvo). Možda je rije o 80. god. n. e., kada se navodi veliki broj konzula sufekta. U listama se kao konzul sufekt za 121. god. n. e. navodi samo *Titus Pomponius Antistianus Funisulanus Vettonianus*.

⁴²⁷ Dani su od 84/85. god. n. e. (pod kraljem Durasom i vojskovo om Diurpaneus, koji je i predvodio napad uznemiravali stalnim upadima preko Dunava provinciju Meziju, a onda su nanijeli težak poraz provincijskoj armiji, kada je poginuo i mezijski legat Opije Sabin (*Oppius Sabinus*). Rimski armija, osobno predvo ena Domicijanom i njegovim

svemu sude i Funisulan je bio jedna vrlo odgovorna, ozbiljna u svome poslu i prili no hrabra i sposobna li nost. Funisulan je izgleda za vrijeme svojih legatskih dužnosti u ilirsko – balkanskim provincijama razvio zna ajne veze sa pojedinim lokalnim zajednicama. Pa je tako bio i patron municipija Andautonije, koji je zahvatao današnje šire zagreba kog podru je.

Slika 5.2.1
Prva strana

Preuzeto sa <http://www.ubi-eratlupa.org/imagelink/index.php?Nr=5739>

Zanimljivo je da je ova panonska zajednica dobila municipalni (samim tim i rimskogranski status) prije nego mnoge druge zajednice u unutrašnjosti Ilirika. Dijelovi 11. i 13 reda, te kompletan 12. red namjerno izbrisani. Gotovo je sigurno da je tu bilo zabilježeno ime princepsa Domicijana, za kojeg je nakon njegovog umorstva 18. IX. 96. god. n. e. proglašena *damnatio memoriae*.

pretorijanskim prefektom Kornelijem Fuskom je brzo zapo ela snažnu protuofanzivu. Trupe pod komandom Fuska su uspjele da odbace Da ane preko dunavske granice sredinom 85. god. n. e. Tada se Domicijan vratio u Rim, kako bi proslavio svoj drugi trijumf. Me utim, nastavak rata koji je vodio Fusk se pokazao dosta neuspješnim. U toku 86. god. n. e. Fusk je zapo eo novu ofanzivu, ovaj put na da koj teritoriji sjeverno od Dunava, koja se završila u teškom rimskom porazu u Prvoj bici kod Tape (*Tapae*). U bici je Fusk poginuo, potpuno je uništena V. legija *Alaudae*, a zarobljen je i bojni znak pretorijanske garde. Pobjednik Diurpaneus je tada preimenovan u Decebal (“Hrabri” na da kom),a kao logi ka posljedica velike pobjede izabran je i za novog kralja.

Poraz je primorao Domicijana da ponovo do e u Meziju. Prvo je preduzeo upravno – administrativne i teritorijalne preinake, pa je nekada jedinstvena provincija Mezija podijeljena na Gornju Meziju (*Moesia Superior*) i Donju Meziju (*Moesia Inferior*). Naredne godine, rimske trupe su izvele ponovnu ofanzivu na da ko podru je, pod komandom Tetija Julijana (*Tettius Iulianus*) i Decebalove snage su poražene u Drugoj bici kod Tape, koja je predstavljala bitnu stratešku ta ku na putu prema da koj prijestolnici Sarmizegetusi.

Me utim, zbog problema na drugim dijelovima dunavskog fronta (posebno u Panoniji gdje je Domicijan poražen od Markomana), teško a prilaza da koj prijestolnici Sarmizegetusi, te posebno radi pobune Lucija Antonija Saturnina (*Lucius Antonius Saturninus*), legata provincije Gornje Germanije, Domicijan je pristao na mir 89. god. n. e., koji se tada smatrao prili no sramnim po Rimsku Državu i njen autoritet. Da ani su vratili sve zarobljenike i obavezali su se formalni status klijentske države. Za uzvrat se Domicijan obavezao da pošalje inženjere i majstore koji bi pomogli u izgradnji odbrambenih fortifikacija i bojne mašine. Posebna je bila zanimljiva odredba po kojoj se Rimska država obavezivala da svake godine Dakiji pla a neku vrstu subvencije od osam miliona sestercija. Ovaj novac, majstore i bojne mašine je sposobni da ki kralj Decebal, uz prihode iz da kih zlatnih i srebrnih rudnika (koji su Rimljanima ve “zapeli za oko”), odli no koristio za ja anje svoje pozicije i dodatno utvr ivanje. O Da kom ratu za vrijeme Domicijana v. *Cass. Dio epitome* 6-7 knjige LXVII; *Svet. Domit.* 6. Pobunu Antonija Saturnina je uspješno i brzo ugušio vojskovo a Trajan. *Svet. Domit.* 6-7; *Cass. Dio epitome* 11 knjige LXVII; *Sex. Aur. Vic.* 11.

Slika 5.2.2

Zadnja strana

Preuzeto sa <http://www.ubi-erat-lupa.org/imagelink/index.php?Nr=5739&Img=1>

2. *CIL* XI, 571 = AE 1946, 205 = AE 1992, 602⁴²⁸

Forlimpopoli / *Forum Popilii*, *Aemilia*, Italija

[*L(ucius) Funisulanu]s L(uci) f(ilius) A[n]i(ensis) Vettonianus co(n)s(ul) / [VII]vir epulorum s]odalis Aug(ustalis) proco(n)s(ul) provinc(iae) A[fr]icae / [leg(atu)s Aug(usti) pr(o) pr(aetore) provi]nc(iae) Delmatiae item provinc(iae) Pannoniae / [item Moesiae sup]er(ioris) curator aquarum curator viae Ae[m]iliae]] praet(or) /s [tr]ibunus pl(ebis) praef(ectus) aera]ri quaes[t(or) prov(inciae) Sic]iliae t]rib(unus) mil(itum) leg(ionis) VI victr(icis) IIIv[ir monetalis.....)] / [....?*

„Luciju Funisulanu Vettonianu iz tribe (plemena op. a.) *Aniensis*, sinu Lucija, konzulu, septemviru epulonu. lanu (kolegija op. a.) Augustalija, prokonzulu provincije Afrike, legatu propretoru provincije Dalmacije, zatim Panonije, zatim Gornje Mezije, staratelju vodovoda, staratelju ceste Emilije, pretoru, plebejskom tribunu, prefektu javne blagajne, kvestoru provincije Sicilije, Šeste legije *Victrix* (Pobjedni ke), triumviru nov ara....“

I ova epigrafski spomenik govori o karijeri Funisulana, me utim on navodi neke nove njegove dužnosti u odnosu na spomenik iz Andautonije, kao što su lan kolegija Augustalija, prokonzul provincije Afrike, staratelj vodovoda i *triumvir monetalis* (jedan od trojice funkcionera koji su bili zaduženi za nadzor nad kovanjem novca). Sude i po nizu dužnosti i po asti koje je obnašao i uživao u ilirsko – balkanske provincije su se kao namjesnici i u flavijejskom sustavu slale osobe iz najvišeg reda rimske središnje politike. To odaje i u to vrijeme njihovu veliku važnost, za razliku od npr. prokuratorskih provincija kao što je Judeja. I na ovom natpisu, kao i na onom iz Andautonije, ime Provincije se više ne navodi u ilirskom obliku (*Illyricum*), nego kao Dalmacija (*Dalmatia*). Izgleda da se imenska transformacija iz ilirskog u dalmatinsko ime završila otprilike za vrijeme Flavijejaca.

3. *ILJug* II, 647⁴²⁹

Kosijerevo, Bile a

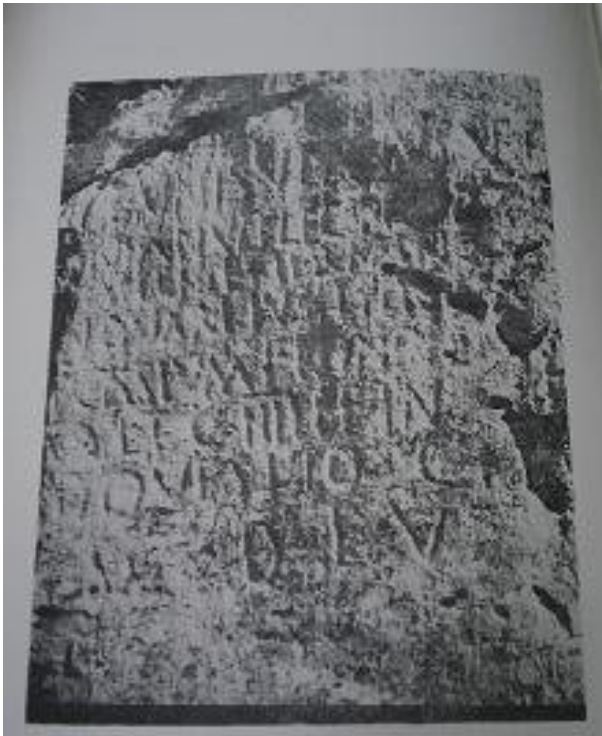
FVNISVLANVS VET /.... NIANVS LEG PR PR /.... NTEM ET TERMINOS /... NOVARI
IVS..IT PER/5 T•CASIVM FRONTON / O LEG•III FF•IN /.... DO VESI.O CN / SC D L
M

⁴²⁸ Jagenteufel, 1958:31; Aurigemma, 1940:17-18; fig. 9; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/022810>

⁴²⁹ Sergejevski, 1964:93 – 95; Bojanovski 1977:92, sl. 11; Imamovi , 1980:33 -34, br. 3; Ša i , 2011:164 – 166; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/033908>

[L(ucius) Funisulanus Vet(o)nianus leg(atus) pr(o) pr[aet(ore)] / [po]ntem et terminos [re]/novari ius(s)it per /s T(itum) Cas(s)ium Frontonem / o(ptionem) leg(ionis) IIII F(laviae) F(elicis) in / [fun]do Vesi(i)o C(ura)n(te) / SC(riptoream)) D(---) L(---) V(ilico?)

“Lucije Funisulan Vetonian, legat propretore, naredio je obnovu mosta i me a preko Tita Kasina Frontona, optija (zamjenik centuriona) III. legije *Flavia Felix* prema Vesiju Kuranteu zapisano.....”

Slika 5.2.3

Preuzeto iz Bojanovskog, 1977:92, sl. 11

Ovaj me ašni natpis ponovo spominje III. legiju, sada pod punim nazivom *Flavia Felix* i jednog njenog oficira koji je zadužen za obnovu mosta i me e. Sude i po ovom natpisu provincijska legatska vlast je i u flavijevskom sustavu bila odgovorna za infrastrukturu Provincije.

4. *CIL XVI, 30 = CIL III, p 1963 (vojni ka diploma)*⁴³⁰

Bad Deutsch-Altenburg / *Carnuntum*

Imp(erator) Caesar divi Vespasiani f(ilius) Domitianus / Augustus Germanicus pontifex maximus / tribunic(ia) potestat(e) III imp(erator) VII p(ater) p(atriciae) co(n)s(ul) X / equitibus et peditibus qui militant in alis /s quinque et cohortibus decem et tribus quae / appellantur I civium Romanorum et I et II / Arvacorum et Frontoniana et Siliana / et I Noricorum et I Britannica et I Mon/tanorum et I Lusitanorum et I et I et II /₁₀ Alpinorum et II Hispanorum et III Thracum / et V Gallorum et V Callaecorum Lucensi/um et VI Thracum et VIII Raetorum et / sunt in Panno(nia) sub L(ucio) Funisulano Vet/toniano qui quina et vicena stipendia aut /₁₅ plura meruerant quorum nomina sub/scripta sunt ipsis liberis

⁴³⁰ EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en. O vojni kim diplomama (*diplomata militaria*) v. Matijaši , 2002:157 - 161

posterisque eorum / civitatem dedit et conubium cum uxoribus / quas tunc habuissent cum est civitas iis data / aut si qui caelibes essent cum iis quas postea /20 duxissent dumtaxat singuli singulas / a(nte) d(iem) III Nonas Sept(embres) / C(aio) Tullio Capitone Pomponiano Plotio Firmo / C(aio) Cornelio Gallicano co(n)s(ulibus) / cohort(is) I Montanorum cui prae(e)st /25 Nipius Aquila / pediti / Dasio Dasentis f(ilio) Dalmat(ae) / descriptum et recognitum ex tabula aenea / quae fixa est Romae in Capitolio post the/30sarium veterem // (signum) P(ubli) Atini Rufi / (signum) Q(uinti) Muci Augustalis / (signum) C(ai) Lucreti Modesti / (signum) C(ai) Iuli Modesti /5 (signum) C(ai) Iuli Clementis / (signum) L(uci) Sesti Maximi / (signum) Q(uinti) Iuni Syllae / (signum) P(ubli) Corneli Verecundi

„Imperator Cezar, sin božanskog Vespazijana, Domicijan August Germanik, vrhovni svećenik, tribunske mo i tri (puta op. a.), imperator sedam (puta op. a.), otac domovine, konzul deset (puta op. a.) konjanicima i pješadincima koji su se borili u pet ala i deset kohorti i tri koje se zovu I. Rimskih grana i I. i II. Arvakorumska i Frontiana i Siliana i I. Norika i I. Britanska i I. Planinska i I. Luzitanska i I. i I. i II. Alpska i II. Španska i III. Tračka i V. Galska i V. Galicijska Lucenijska i VI. Tračka i VIII. Retska koje su u Panoniji pod Lucijem Funisulanom Vetonijanom koji su odslužili 25 stipendija (godina službe op. a.) ili više, ija imena su dole potpisana, njima, djeci i potomcima daje građanstvo i pravo zakonitog braka sa suprugama koje su tada imali i građanstvo njoj se daje ili ako su bili samci sa onima koje su poslije doveli, naravno pojedini sa pojedinom. Tri dana prije septembarskih nona, za konzula Gaja Tulija Kapitona Pomponijana Plotija Firma i Gaja Kornelija Galikana, I. Planinske kohorte pod zapovjedništvom Nipija Akvile, pješadincu Dasiju sinu Dasentisa Delmati. Prepisano i provjereno sa bakrene ploče koja je pri vršenju u Rimu, na Kapitolu, nakon „starih kojica.“⁴³¹ // (pe at) Publija Atina Rufija, (pe at) Kvinta Mucija Augustala, (pe at) Gaja Lukrecija Modesta, (pe at) Gaja Julija Modesta, (pe at) Gaja Julija Klementisa, (pe at) Lucija Sesta Maksima, (pe at) Kvinta Junija Sila, (pe at) Publija Kornelija Verekunda (svjedoci op. a.)

Ova vojnička diploma se datira 3. IX. 84. god. n. e., i potvrđuje prisustvo velikog broja auxilijarnih jedinica pod zapovjedništvom Funisulana.

⁴³¹ Vjerojatno je riječ o zgradi na Kapitolu u kojoj su se nalazile kojice (*tensae*) u kojima su statue bogova bile vođene u procesijama.

Slika 5.2.4

Preuzeto sa [http://www1.ku-eichstaett.de/epigr/uah-bilder.php?bild=\\$CIL_16_00030.jpg](http://www1.ku-eichstaett.de/epigr/uah-bilder.php?bild=$CIL_16_00030.jpg)

5. *CIL* XVI, 31 = *CIL* III, p 855 (p 1964) (vojni ka diploma)⁴³²

Beleg, *Pannonia*

Imp(erator) Caesar divi Vespasiani f(ilius) Domitianus / Augustus Germanicus pontifex maximus / tribunic(ia) potestat(e) IIII imp(erator) VIII co(n)s(ul) XI / censoria potestat(e) p(ater) p(atriciae) / s iis qui militaverunt equites et pedites in alis / sex et cohortibus decem et quinque quae ap/pellantur I civium Romanorum et I et II / Arvacorum et Frontoniana et

⁴³² EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en

Praetoria / et Siliana et I et I Montanorum et I Norico/10rum et I Britannica milliaria⁴³³ et I Brittonum milliaria et I et I Alpinorum et I Lusitanorum et II Asturum et Callaecorum Lucensium et V Gallorum et VI Thracum et VII Breucorum et VIII Raetorum et sunt in Pannonia /15 sub L(ucio) Funisulano Vettoniano quinque et / vicinis pluribusve stipendiis emeritis / dimissis honesta missione quorum nomina / subscripta sunt ipsis liberis posterisque eorum civitatem dedit et conubium cum uxori/20bus quas tunc habuissent cum est civitas iis / data aut si qui caelibes essent cum iis quas postea duxissent dumtaxat singuli singulas / Nonis Septembris / D(ecimo) Aburio Basso Q(uinto) Iulio Balbo co(n)s(ulibus) /25 cohort(is) I Lusitanorum cui prae(e)st / C(aius) Cisso C(ai) filius Ste(latina) Honoratus / ex pedite / Frontoni Sceni filio Iaso / descriptum et recognitum ex tabula aenea quae /30 fixa est Romae in Capitolio in basi columnae parte / posteriore quae est secundum Iovem Africum // (signum) C(ai) Iuli Longini / (signum) Q(uinti) Caecili Victoris / (signum) C(ai) Iuli Valentis / (signum) Sex(ti) Elei Pudentis /5 (signum) P(ubli) Valeri Rufi / (signum) L(uci) Caecili Flacci / (signum) C(ai) Iuli Severi

„Imperator Cezar, sin božanskog Vespazijana, Domicijan August Germanik, vrhovni svećenik, tribunske moć i ceteri (puta op. a.), imperator devet (puta op. a.), konzul jedanaest (puta op. a.), cenzorske vlasti, otac domovine, onima koji su vojevali kao konjanici i pješadini u šest ala i kohorti deset i pet koje se zovu I. Rimskih grana i I. i II. Arvokorumska i Frontiana i Pretorijana i Siliana i I. i II. Planinska i I. Norika i I. Britanska duplirana i I. Britonska duplirana i I. i II. Alpska i I. Luzitanska i II. Asturska i Galicijska Lucenijska i V. Galska i VI. Tračka i VII. Breučka i VIII. Retska koje su u Panoniji pod Lucijem Funisulanom Vetonijanom 25 i više stipendija (godina službe op. a.) odslužili, i nasno su otpušteni, njihova imena su dole potpisana, njima, djeci i potomcima daje građanstvo i pravo zakonitog braka sa suprugama koje su tada imali i građanstvo njoj se daje ili ako su bili samci sa onima koje su poslije doveli, naravno pojedini sa pojedinom. Za septembarskih Nona za konzula Decima Aburija Bada i Kvinta Julija Balba, I. Luzitanske kohorte pod zapovjedništvom Gaja Cisa Stelatina Honorata sina Gaja, pješadinu Frontonu Jasu, sinu Skena. Prepisano i provjereno sa bakrene ploče koja je postavljena u Rimu, na Kapitolu, u bazi potonjeg dijela kolumne prema Afrikom Jupiteru. // (pe at) Gaja Julija Longina, (pe at) Kvinta Cecilija Viktora, (pe at) Gaja Julija Valenta, (pe at) Seksta Eleja Pudenta, (pe at) Publija Valerija Rufa, (pe at) Lucija Cecilija Flaka, (pe at) Gaja Julija Severa (svjedoci op. a.). „

Ova vojna diploma se datira 5. IX. 85. god. n. e. I na osnovi nje i one prethodne diplome Funisulan je bio legat Panonije sigurno u periodu od septembra 84. do septembra 85. god.

⁴³³ Nakon 80. god. n. e. jedan dio auxilijarnih kohorti je biti označen i kao *milliaria* (po njemu su imale 1000 pripadnika; odnosno imale su uduplanu teorijsku i oficijelnu brojnost obične kohorte), međutim rijetko su dostizale tu predviđenu cifru.

n. e. Naravno, vjerojatno je njegovo legatstvo obuhvatalo i razdoblja prije i poslije navedenih datuma. Po tome je njegovo namjesništvo u Dalmaciji sigurno završilo do ljeta 84. god. n. e. Na mjesto legata Gornje Mezije je došao sigurno vezano sa Da kim ratom, odnosno nakon pogibije Opija Sabina. Velika koncentracija auksilijarnih jedinica u Panoniji je vjerojatno rezultat zategnute situacije na dunavskoj granici, koju su ugrožavali ne samo Da ani, nego i Markomani i Sarmati.

6. *CIL* XIV, 4016 = = *CIL* 15, 7460 (vodovodna cijev)⁴³⁴
Casale Cesarina / *Ficulea*

L(uci) Funisu(lani) Vettoniani

5.3 QVINTVS POMPONIVS RVFVVS

Još jedna zna ajna osoba iz vrha rimske politike je upravljala Dalmacijom u posljednjoj deceniji flavijevskog sustava. Rije je o Kvintu Pomponiju Rufu.⁴³⁵

FONTES

1. *CIL* VIII, 13 (p 979) = AE 1948, 3 = AE 1952, +104 = AE 1962, 34⁴³⁶
Al Khums, Leptis Magna

Q POMPONIVS RVFVVS COS PONT•SODAL FLA•CVR OPER PVBLICOR LEG
AVG / PRO•PR PROVINC OESIAE DALMAT HISP•LEG LEG V PRAEORAEMARIT
HISPAN CITER GALLIA / N RBON BELLO QV IMP G LBA PRO GESSIT•PROCOS
PROVINC AFRICAE PER LASINIVM RV / RO

*Q(uintus) Pomponius Rufus co(n)s(ul) pont(ifex) sodal(is) Fla(vialis) cur(ator) oper(um)
publicor(um) leg(atus) Aug(usti) / pro pr(aetore) provinc(iarum) [M]oesiae Dalmat(iae)
Hisp(aniae) leg(atus) leg(ionis) V prae(fectus) orae marit(imae) Hispan(iae) citer(ioris)
Gallia[e] / N[a]rbon(ensis) bello qu[od] Imp(erator) G[a]lba pro [re p(ublica)] gessit
proco(n)s(ul) provinc(iae) Africae per L(ucium) Asinium Ru[fum] / [leg(atum) p]ro
[pr(aetore)]...*

⁴³⁴ EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en

⁴³⁵ O njemu v. Jagenteufel, 1958:32 – 34; Wilkes, 1969:445

⁴³⁶ Jagenteufel, 1958:32; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/019665>

„Kvint Pomponije Ruf, konzul, pontifik, član (kolegija op. a.) Flavijala⁴³⁷, staratelj javnih radova,⁴³⁸ legat Augusta propretor provincija Mezije, Dalmacije, Hispanije (vjerojatno *Tarraconensis* op. a.), zapovjednik V. legije, prefekt obale Bliže Hispanije i Narbonske Galije u ratu koji je imperator Galba vodio za državu, prokonzul provincije Afrike preko Lucija Azinija Rufa, legata propretora.,,

Ovaj epigrafski spomenik daje spisak funkcija i službi Kvinta Pomponija Rufa, koji isto pokazuje da je riječ o vrlo istaknutoj osobi flavijevskog sustava. Spisak nije dat kronološkim redom obnašanja dužnosti, nego po njihovom značenju pa se na početku nalazi konzulska funkcija iz 95. god. n. e., a pri kraju njegovo učešće u Galbinom pokretu protiv Nerona 68. god. n. e.⁴³⁹

Slika 5.3.1

Desna strana spomenika

Preuzeto sa <http://irt.kcl.ac.uk/irt2009/IRT537.html>

⁴³⁷ Riječ je kolegiju svećenika Flavijala, koji je iskazivao jednu od verzija carskog kulta, ovaj put usmjerenu prema Flavijevcima.

⁴³⁸ Pred kraj svoga života August je kreirao funkciju *curatores operum publicorum*, koja je bila obnašana od dvojice senatora – kolega, uglavnom pretorskog ranga, ali povremeno i konzularnog ranga. Njihov zadatak je bio da se upravljaju procesom održavanja javnih objekata. Ponekad je jedan bio zadužen za *opera publica*, a drugi za *aedes sacrae*. Robinson, 2003:46

⁴³⁹ Riječ je o sustavu po kojem se na dnu natpisa, odmah iznad imena ili naziva dedikanta, nalaze one dužnosti, službe i institucije koje su na dnu rimskog oficijelnog *cursus honorum*, bez obzira na to kolika je njihova stvarna moć jer se u ovom slučaju gleda samo na njihov tradicionalni ugled. Na vrhu se uvijek nailazi na konzulat. Iako na elnoj listi dužnosti na natpisima nisu kronološki poredani, iz činjenice da su Rimljani u svome napredovanju slijedili propisani *cursus honorum*, ove liste na elnoj ili bar u okvirnim crtama daju i kronološki pregled napredovanja pojedinca na hijerarhijskoj ljestvici Rimske države.

Slika 5.3.2

Lijeva strana spomenika

Preuzeto sa <http://irt.kcl.ac.uk/irt2009/IRT537.html>

2. *CIL* XVI, 38 (p 215) = *CIL* III, p 859 (p 1966) = *CIL* XII, *74 (vojni ka diploma)⁴⁴⁰

Salona

Imp(erator) Caesar divi Vespasiani f(ilius) Domitia/nus Augustus Germanicus pontifex ma/ximus tribunic(ia) potestat(e) XII imp(erator) XXII co(n)s(ul) XVI / censor perpetuus pater patriae /5 peditibus et equitibus qui militant in co/horte III Alpinorum et in VIII Volun/tariorum civium Romanorum qui / peregrinae condicionis probati erant / et sunt in Delmatia sub Q(uinto) Pomponio / Rufo qui quina et vicena stipendia /10 aut plura meruerunt item dimisso / honesta missione emeritis stipen/diis quorum nomina subscripta / sunt ipsis liberis posterisque eorum / civitatem dedit et conubium cum /15 uxoribus quas tunc habuissent / cum est civitas iis data aut si qui caeli/bes essent cum iis quas postea duxis/sent dumtaxat singuli singulas / a(nte) d(iem) III Idus Iulias /20 M(arco) Lollio Paul(l)ino Valerio Asiatico Saturnino / C(aio) Antio Iulio Quadrato co(n)s(ulibus) / cohort(is) III Alpinorum cui prae(e)st / C(aius) Vibius Maximus / pediti /25 Veneto Diti f(ilio) Davers(o) / et Madenae Plarentis filiae uxori eius Deramist(ae) / et Gaio f(ilio) eius / descriptum et recognitum ex tabula / aenea quae fixa est Romae in muro /30 post templum divi Aug(usti) ad Minervam // (signum) A(uli) Volumni Expectati / (signum) Q(uinti) Orfi Cupiti / (signum) Cn(aei) Egnati Vitalis / (signum) Sex(ti) Manli Cinnami /5 (signum) L(uci) Pulli Sperati / (signum) P(ubli) Atini Amermni / (signum) L(uci) Pulli Verecundi

„Imperator Cezar, sin božanskog Vespazijana, Domicijan August Germanik, vrhovni svećenik, tribunske mo i dvanaest (puta op. a.), imperator dvadesetdva (puta op. a.), konzul šesnaest (puta op. a.), trajni cenzor, pješadincima i konjanicima koji su se borili u III. Alpskoj kohorti i u VIII. Dobrovolja koj rimskih grana koji u statusu peregrina bijahu i su pod Kvintom Pomponijem Rufom koji su 25 i više stipendija (godina službe op. a.) odslužili, i asno su otpušteni, ija imena su dole potpisana, njima, djeci i potomcima daje

⁴⁴⁰ Jagenteufel, 1958:32 – 33; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en

gra anstvo i pravo zakonitog braka sa suprugama koje su tada imali i gra anstvo njoj se daje ili ako su bili samci sa onima koje su poslije doveli, naravno pojedini sa pojedinom. Tri dana prije julijskih idja, za konzula Marka Lolija Paulina Valerije Azijatika Saturnina i Gaja Antija Julija Kvadrata, III. Alpske kohorte pod zapovjedništvom Gaja Vibija Maksima, pješadincu Venetu, sinu Ditija, Daorsu i njegovoj supruzi Madeni, k eri Plarenta Deramista i Gaju njihovom sinu. Prepisano i provjereno sa bakrene plo e koja je pri vrš ena u Rimu, na zidu nakon hrama božanskog Augusta i Minerve // (pe at) Aula Volumnija Ekspektata, (pe at) Kvinta Orfija Kupita, (pe at) Gneja Egnacija Vitala, (pe at) Sektija Manlija Kinama, (pe at) Lucija Pulija Sperata, (pe at) Publija Atina Amermna, (pe at) Lucija Pulija Verekunda (svjedoci op. a.).“

Ova vojni ka diploma se datira u 13. VII. 94. god. n. e., pa je Kvint Pomponije Ruf gotovo sigurno bio legat Dalmacije u toku 94. god. n. e. Ve sljede e 95. god. n. e., u periodu septembar – decembar Pomponije Ruf je bio konzul sufekt. Za razliku od prethodnih vojni kih diploma sa Funisulanom, ova izdata u Saloni odaje na svome zapisu znatno manje auxilijarnih kohorti. Ovo bi potvr ivalo da je nesre ena i teška situacija na dunavskoj granici doprinijela prebacivanju ve eg dijela trupa iz unutrašnjosti Balkana na njegovu sjevernu granicu. Ujedno to ukazuje na stabilnost situacije u provinciji Dalmaciji. Nije samo smanjen broj auxilijarnih jedinica, nego je prvi put od uspostave augustovske provincije Ilirik, podru je Gornjeg Ilirika/Dalmacije i oficijelno ostalo bez stalnog legijskog garnizona. III. *Flavia Felix* je 86. god. n. e. premještena na dunavsku granicu, gdje je tada bjesnio težak rat sa Da anima. Tako je provincija Dalmacija ostala bez legija, a kako izgleda ta je injenica dovela do toga da provincijom upravljaju i oni koji još nisu bili stekli rang konzulara. Pomponije Ruf u vremenu svoje uprave Dalmacijom još uvijek nije bio konzular, nego je tada najviše po dostignutom inu bio pretor. Me utim, sude i po narednim legatima koji su bili konzulari, to ne e postati ustaljena praksa za provinciju Dalmaciju.

Namjesnik Mezije i to Donje (*Inferior*) je sude i po vojni koj diplomi iz Oltina *CIL XVI*, 44 = *CIL III*, p 1971 = AE 1888, 10 bio u septembru 99. god. n. e., ve u vrijeme novog antoninijanskog sustava i novog princepsa Trajana.⁴⁴¹

⁴⁴¹ *Imp(erator) Caesar divi Nervae filius) Nerva Traianus / Augustus Germanic(us) pontifex maxi/mus / tribunic(ia) potestat(e) III co(n)s(ul) II p(ater) p(atriciae) /5 equitibus et peditibus qui militant in alis / tribus et cohortibus VI quae appellantur / Gallorum Flaviana et I Pannoniorum et / II Hispanorum et Arvacorum et I Sugam/brorum veterana et I Bracaraugusta/Anonorum et I Hispanorum veterana et II / Mattiacorum et II Gallorum et Ubiorum et sunt in Moesia inferiore sub Q(uinto) / Pomponio Rufo item dimissis honesta / missione qui quina et vicena plurave /15 stipendia meruerunt quorum nomina / subscripta sunt ipsis liberis posterisque / eorum civitatem dedit et conubium cum / uxoribus quas tunc habuissent cum est / civitas iis data aut si qui caelibes essent /20 cum iis quas postea duxissent dumtaxat singuli singulas / a(n)te d(iem) XVIII K(alendas) Septembr(es) / Q(uinto) Fabio Barbaro / A(ulo) Caecilio Faustino*

5.4 CAIVS CILNIVS PROCVLVS

Na prijelazu iz flavijejskog u novi, antoninijanski sustav provincijom Dalmacijom je upravljao Gaj Cilnije Prokul, konzul sufekt za 87. god. n. e. (u periodu septembar - decembar) zajedno sa Lucijem Neratijem Priskom (*L. Neratius Priscus*), i konzul sufekt za 100. god. n. e. (u periodu mart - april).⁴⁴² Prokul je pripadao uglednom gensu etrurskog porijekla iz Arecija (*Arretium*).⁴⁴³

FONTES

1. *CIL* XI, 1833 = AE 1926, 123 = AE 1987, 392⁴⁴⁴
S. Maria in Gradi, Arezzo, *Arretium*, *Etruria*

C CILNIO C F M PROCVL / ITEM PROVIN DALMATIAE C / IIII ARGENTE
CORONA MV / HADRIANI AV G EIVSD PRO / 5 VINCIA D

C(aio) Cilnio C(ai) f(ilio) [Po]m(ptina) Procul[o leg(ato) divi Traiani Parth(ici) pro praet(ore) provinc(iae) Moesiae sup(erioris)] / item provin[c(iae)] Dalmatiae c[o(n)s(uli) donis militaribus ab eodem donato hastis IIII puris vexillis] / IIII argente[is] corona mu[rali] vallari classica aurea comiti divi Traiani et Imp(eratoris) Caesaris] / Hadriani Au[g(usti) le]g(ato) eiusd(em) pro [praetore exercitus qui missus est ad tumultus Sarmatarum in] / 5 [pro]vincia D[acia comprimendos patrono col(oniae) d(ecreto) d(ecurionum)]

„Gaju Cilniju Prokulu, iz tribe (plemena op. a.) Pomptina, sinu Gaja, legatu propretoru božanskog Trajana Partskog provincije Gornje Mezije, pa provincije Dalmacije, konzulu, vojne darove od istog darovane etiri (puta op. a.) sa *hasta pura*, etiri (puta op. a.) sa srebrnim *vexillum*, sa *corona muralis, vallaris, classica, aurea* od božanskog Trajana i Imperatora Cezara Hadrijana Augusta isto legatu propretoru koji je poslan sa vojskom suzbio pobunjene Sarmate u provinciji Dakiji, patronu kolonije po odluci vije a dekuriona.“

co(n)s(ulibus) /25 cohort(is) II Gallorum cui prae(e)st / Visulanius Crescens / pediti / M(arco) Antonio M(arci) f(ilio) Rufo Abretten(o) / et Marco f(ilio) eius /30 descriptum et recognitum ex tabula ae/nea quae fixa est Romae in muro post / templum divi Aug(usti) ad Minervam.

⁴⁴² Jagenteufel, 1958:34 - 35

⁴⁴³ O Cilnijima v. Smith W, 1867, I:748; Münzer - Groag, 1899, PWRE, III. 2, col. 2545 - 2546

⁴⁴⁴ Jagenteufel, 1958:34; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/008973>

I ovaj legat je zabilježen na vojni koj diplomu i to *CIL XVI, 46 = AE 1912, 128* iz Siscije. Na navedenoj vojni koj diplomu se Cilnije Prokul navodi kao legat Gornje Mezije i to u maju 100. god. n. e. Sigurno je završio legatsku dužnost u Dalmaciji prije marta 100. god. n. e., kada je izabran za konzula sufekta, a kada je u aprilu završio tu dužnost otišao je za namjesnika Gornje Mezije.

Po J. Wilkesu (1969, 445) on je bio namjesnik provincije Dalmacije, prije nego što je postao legat Gornje Mezije, i to u periodu 95. – 98. god. n. e. Po A. Jagenteufel rije je periodu 96. – 98. god. n. e. Flavijevski sustav je oboren zavjerom i umorstvom Domicijana, o emu prili no detaljan izvještaj daje Svetonije.⁴⁴⁵ Umorstvo Domicijana je izazvalo veliko oduševljenje Senata koji je proglasio *damnatio memoriae* za njega.⁴⁴⁶ Po *Fasti Ostienses*, Senat je istog dana kada se desilo umorstvo izabrao iskusnog i starijeg Marka Kokeja Nervu za novog princepsa. Me utim, pretorijanska garda i vojska su bile nezadovoljne umorstvom Domicijana, i nesporedumi pretorijanaca sa novim režimom su eruptirali u oktobru 97. god. n. e. kada su pretorijanci predvo eni Kasperijem Elijanom (*Casperius Aelianus*) otvoreno pobunili i prisilli Nervu da se dozvoli kažnjavanje onih koji su umiješani u atentat na Domicijana. Novi režim se našao na ivici gubitka autoriteta i rješenje je prona eno u adopciji Trajana, proslavljenog i popularnog zapovjednika armija na rajnskoj granici. Time je osnažena pozicija novog sustava. I kada je Nerva umro prirodnom smr u 27. I. 98. god. n. e., Trajan je postao novi princeps i ostao do svoje smrti 117. god. n. e.⁴⁴⁷

⁴⁴⁵ *Svet. Domit.* 15 - 17

⁴⁴⁶ *Svet. Domit.* 23

⁴⁴⁷ O ovim zbivanjima v. *Cass. Dio epitome* 1-5 knjige LXVIII; *SHA, Hadrian*, 2, 3 - 6

6. Legati Dalmacije za vrijeme Antonina

Nova „dinastija“ Antonina po svojoj strukturi i načinu funkcioniranja je u potpunosti različita u odnosu na familijarne „dinastije“ Julijevaca – Klaudijevaca i Flavijevaca. Ona predstavlja logičku razvojnu fazu uprave nad Rimskom Državom. Nakon Julijevaca – Klaudijevaca koji su svi pripadali jednoj vladarskoj porodici i reprezent su stare rimske nobilske aristokratije, Flavijevaca koji su poticali iz reda municipalnog italjskog sloja i koji su svoju vlast zasnivali na isto familijarno – biološkom određenju (oca su naslijedila dva sina) dolazi niz princepsa koji potječu iz zapadnih provincija i čiji izbor se odvija na lokalnu izabranog adoptiranja (izuzev u slučaju posljednjeg princepsa iz reda Antonina). Vladavina „dinastije“ Antonina je i vrijeme kada Rimski car doživljava svoj vrhunac i teritorijalnog opsega (posljednje dvije godine Trajanove vladavine i života) i kulturnog razvitka. Odnos prema provincijama se zasniva na stvaranju takvog ambijenta da se one osjećaju kao sastavni dio Države, a ne kao pridružene oblasti koje služe kao prostor kolonijalne eksploatacije. To je naravno obilježeno i ubrzavanjem i širenjem procesa romanizacije i dodjele rimskog građanstva. Dodjela rimskog građanstva za vrijeme Trajana, Hadrijana te Antonina Pija, Marka Aurelija i Komoda je zahvatila sve oblasti provincije Dalmacije i mnogi „novi“ Rimljani su bili nosioci ulpijevskog, elijejevskog ili aurelijevskog gentilnog imena. Moglo bi se reći da je ubjedljivo najviše i dio domorodačke elite primio rimsko građanstvo upravo u toku II. st. n. e. To je sa sobom povlačilo i proces prerastanja peregrinske *civitates* organizacije u municipalnu strukturu. Poradi velikog broja peregrinskih *civitates*, njihovih neujednjenih pozicija u odnosu na državni i provincijski nivo vlasti, taj proces se odvijao postupno, zavisno od politike, interesa i potreba Državne vlasti, pa i nagradivanja pojedinih zajednica. Dostupna izvorna građa još uvijek ne nudi dovoljno materijala kako bi taj proces bio osvijetljen, pa se još uvijek ne može preciznije odgovoriti kada su peregrinske *civitates* nestale i kada je svaka provincija bila ustrojena po municipalnom načelu.

Dodatni problem sa detektiranjem provincijskih namjesnika u vrijeme „dinastije“ Antonina i analizom njihovog prisustva i djelovanja u Dalmaciji predstavlja činjenica da vezano za njih raspoložemo sa znatno manje materijala i izvorne građe nego što je to slučaj sa namjesnicima iz vremena Julijevaca – Klaudijevaca i Flavijevaca. Pojedini dijelove te izvorne građe su i fragmentarne prirode, što dodatno doprinosi otežavanju rada na

Nos Celtas, Macer, et truces Hiberos

Cum desiderio tui petemus. 10

Sed quaecumque tamen feretur illinc

Piscosi calamo Tagi notata,

Macrum pagina nostra nominabit:

Sic inter veteres legar poetas,

Nec multos mihi praeferas priores, 15

Uno sed tibi sim minor Catullo.

Wilkes (1969:445 - 446) kao sljedeći legat navodi Gaja Minicija Fundana (*Caius Minicius Fundanus*), konzula sufekta za 107. god. n. e. (u periodu maj – august zajedno sa kolegom Vetenijem Severom/*T. Vettennius Severus*).⁴⁵⁰ J. Wilkes se uvjetno poziva na epigrafski spomenik *ILJug III*, 1627 iz Gromila kod Šipova. Međutim, na samom uvanom dijelu natpisa se uopće ne navodi da je Gaj Minicije Fundan legat Dalmacije.⁴⁵¹

C•MINICIO / L•FILIO•PAP•/ FVNDANO VII/ VIR•EPVLONVM•TRIB /5 LEG VII
FVLMINATAE/ QVAESTORI•TRIBVNO / EBIS PRAETORI•LEG / POLLINARIS /
PIAE /10 VR

*C(aio) Minicio / L(ucii) filio Pap(iria) / Fundano VII/vir(o) epulonum trib(uno) /5
leg(ionis) VII (= XII) Fulminatae / quaestori tribuno / [pl]ebis praetori leg(ato) /
[leg(ionis) XV A]pollinaris / [---]piae[---] /10 [fidelis ---c]ur[atori]*

Nejasno je u kojem se kontekstu nalazi spomenut Gaj Minicije Fundan i radi čega mu se podiže spomenik u okolini današnjeg Šipova. Možda je bio patron određene lokalne zajednice ili porodice. Pošto se na samom uvanom dijelu spomenika ne spominje i njegova konzulska dužnost, epigrafski spomenik je bio podignut prije proljeća 107. god. n. e. Gaj Minicije Fundan je bio i prijatelj Plinija Mlađeg i Plutarha,⁴⁵² a vjerojatno nakon konzulata je bio i prokonzul Azije.

⁴⁵⁰ Smith W, 1867, II:1090 njegovu konzulsku dužnost datira u 103. god. n. e., i na neki način ga povezuje sa istoimenom osobom čija dužnost konzula sufekta datira u 51. god. n. e. Sigurno nije riječ o vezi otac – sin, jer *praenomen* oca Gaja Minicija Fundana (konzula sufekta za 107. god. n. e.) je bio Lucije. A. Jagenteufel u svome popisu namjesnika Dalmacije isto uopće ne spominje Fundana kao legat Dalmacije.

⁴⁵¹ O ovom epigrafskom spomeniku v. Mesihovi, 2011 A:328; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/033927>

⁴⁵² O njemu v. PIR, 1897/1898, II:377. Spominje se i na natpisu *CIL VI*, 630 (p 3757) iz Rima.

Prva decenija II. st. n. e. je predstavljala i vrhunac rješavanja Da kog problema na dunavskoj granici. Domicijanov rat je direktno naslijedio princeps Trajan, ali za razliku od njega iskusni vojskovođa je odlučio da na njega stavi konačnu tučku i to potinjavanjem Dakije. Nisu samo strateški razlozi rješavanja nestabilnosti i da se opasnosti na srednjem i posebno donjem Dunavu vodili tadašnji rimski državni i vojni vrh da pokrene vrlo opsežnu borbenu akciju, nego i neki mnogo prozaičniji razlozi kao što su bogati rudnici zlata. Rimske državne riznice i kovnice su osjećale prijeku potrebu za novom novanom injekcijom plemenitih metala, a pohod na Dakiju je bila izvrsna prilika da se i to pitanje riješi. Uz to Dakija je posjedovala i znatne resurse željeza i bakra, neophodne za vojne potrebe, a uz to su Dani bili i iskusne zanatlije.

U stvari kada se govori o Trajanovim ratovima protiv Dakije riječ je dvije ratne kampanje i to iz 101-102. god. n. e. i 105-106. god. n. e. U prvoj kampanji Trajanova armija je pobijedila Decebalove Dane u novoj bici kod Tapae 102. god. n. e. Decebal je nakon poraza bio prisiljen na mir, sada pod rimskim uvjetima. Dakija je trebala postati klijentska država, i biti neka vrsta bastiona koja bi štitila rimske granice od migrirajućih naroda i zajednica iz Istočne Europe. Decebal je ipak nekoliko godina kasnije prekršio uvjete i došlo je do novog rata. Ovaj put Trajan se odlučio za potpuno osvajanje Dakije, a izgrađen je i dugački kameni most preko Dunava, čiji je arhitekt bio Apolodor iz Damaska.

Po etkom 106. god. n. e. osvojena je i razorena Sarmizegetusa, a Decebal je izvršio samoubistvo. Rimska pobjeda je bila potpuna, zarobili su enormno bogatstvo u plemenitim metalima, kao i kontrolu nad rudnicima, a da li zemlja je otvorena za masovnu kolonizaciju, poglavito sa Balkana i Male Azije. Da li ratovi su imali značajne posljedice po provinciju Dalmaciju, jer su preko nje vodili glavne komunikacije koje su povezivale jadransko područje sa Dunavom. Zaleđena fronta i glavno resursno i logističko područje za borbene operacije su bile balkansko-panonske provincije. Sve je to uvjetovalo da Trajanova vladavina kao posljedica ima uzdizanje niza pojedinaca (vezano posebno za dodjelu rimskog građanstva), gradova i zajednica na tom području.⁴⁵³

6.2 Nepoznato ime⁴⁵⁴

Jedan nepotpuni natpis *CIL XI, 4646*⁴⁵⁵ iz mjesta Todi u Umbriji potvrđuje još jednog legata iz perioda Trajanove vladavine.

.....[....*curatori operum publi[?]corum [...]* *gat[?]* / [... *Cae*]saris *Nervae Traiana*] / *Aug(usti) Germ(anici) Dacici pro praetore*] / provinciae *Delmatiae* /s colonia *Iulia Fida Tude[r]* / *patrono ex d(e)creto d(e)curionum*)

⁴⁵³ O Trajanovim danim ratovima v. *Cass. Dio epitome* 8 – 14 knjige LXVIII; *Sex. Aur. Vic.* 13;

⁴⁵⁴ O ovom epigrafskom spomeniku i pitanju ko je bio legat Dalmacije v. Jagenteufel, 1958:35 - 37

⁴⁵⁵ Jagenteufel, 1958:35; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en

„.....staratelju poslova javnih??? ...legatu? ... Cezara Nerve Trajana Augusta Germanika Da kog propretoru provincije Dalmacije, kolonija Julija Fida Tuder, patronu odlukom vije a dekuriona.“

Sude i po obliku Trajanovog imena koji se navodi na natpisu natpis je nastao nakon što je Trajan 102. god. n. e. dobio po asno ime *Dacicus Maximus*, zbog pobjeda u da kim ratovima i prije pobjede u ratu sa Iranskim Partima (113. – 116. god. n. e.), kada je dobio i po asno ime „*Parthicus*“. Po tome bi se uprava legata kojeg spominje ovaj natpis datirala u period prije 113/114. god. n. e.

Kod pojedinih historičara ovaj nepoznati namjesnik se identificira kao Gaj Julije Prokul (*Caius Iulius Proculus*), sin Marka (ne treba ga miješati sa gore pomenutim legatom Dalmacije Gajom Cilnijem Prokulom, sinom Lucija).⁴⁵⁶ On je možda bio konzul sufekt za 101. god. n. e. i sigurno konzul sufekt za 109. god. n. e. u periodu septembar – decembar zajedno sa kolegom Gajem Alburnijem Valensom (*C. Alburnius Valens*). Gaj Julije Prokul je bio prijatelj Marcijala (I, 115).

Na *cursus honorum* Julija Prokula se nailazi na natpisu *CIL X 6658*⁴⁵⁷ iz Ancija (*Antium*):

C(aio) Iulio M(arci) f(ilio) Volt(inia) / Proculo co(n)s(uli) XVvir(o) / sacris faciundis fetiali⁴⁵⁸ cur(atori) / operum publicorum leg(ato) Aug(usti) / s p(ro) p(raetore) ad census provinciae Lug/dunensis leg(ato) Aug(usti) p(ro) p(raetore) region(is) / Transpadanae legato leg(ionis) VI / Ferrat(ae) praet(ori) trib(uno) pl(ebis) ab actis / Imp(eratoris) Traiani Aug(usti) tr(ibunus) leg(ionis) IIII Scy/1othic(ae) q(uaestori) Augustor(um) IIIviro a(uro) a(rgento) a(ere) f(lando) f(eriundo) / Antiates publice / patrono.

„Gaju Juliju Prokulu, iz tribe (plemena op. a.) Voltina, sinu Marka, konzulu, kvindecemviru za svete poslove, fecijalu, staratelju javnih radova, legatu Augusta propretoru Lugdunske provincije, legatu Augusta propretoru Transpadanskih regija⁴⁵⁹,

⁴⁵⁶ O tome v. Smith W, 1867, III:541; PIR, 1897/1898, II:208 – 209; Groag, 1918, PWRE, X. 1, col. 783 - 786; Jagenteufel, 1958:35 – 37; Wilkes, 1969:446

⁴⁵⁷ Jagenteufel, 1958:36, fus. 306; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en

⁴⁵⁸ Fecijal/*fetial* (u množini *fetiales*) su bili sve enici u Rimu, koji su formirali kolegij. Njihova dužnost je uključivala i davanje svetih i ritualnih savjeta Senatu vezano za vanjske poslove, međunarodne ugovore, pazili su na formalno i ritualno proglašavanje rata i zaključivanje mira. Jedan od fecijala, pod nazivom *pater patratus*, je bio neka vrsta njihovog glasnogovornika. Riječ je jednoj dosta staroj službi koju rimska tradicija datira u rano kraljevsko doba Tula Hostilija i Anka Marcija. Na drugo gledano, vjerske službe kolegija fecijala su ležale u tome da Rim uživa zaštitu bogova prilikom svojih odnosa sa stranim državama i zajednicama. Fecijalska služba je bila izgleda uobičajena i u drugim latinskim politijama.

⁴⁵⁹ Transpadanija/*Transpadana* (većina prostora sjeverno od rijeke Po; nekadašnja Cisalpinska Galija) je uključivala ena u sastav Italije od strane Oktavijana Augusta i činila je njenu XI. regiju. Po *The Cambridge ancient history: The High Empire, A.D. 70-192*, 2000:226 od Augustove teritorijalne reorganizacije Italije, nije postajala neka stvarna unutarnja podjela, jer nije postojala institucija koja bi odgovarala nekoj vrsti regionalnih guvernera ili regionalne administracije. Po *Historia Augusta (Hadrianus, XXII, 13-14; Marcus Antonius Pius, II, 11; Marcus Aurelius, XI, 6-7)* Hadrijan je bio prvi

legatu VI. legije *Ferrata*, pretoru, plebejskom tribunu, od djela imperatora Trajana Augusta, tribunu III. Legije *Scythica*, kvestoru (dvojice op. a.) Augusta, triumviru nov ara,⁴⁶⁰ patronu Ancija.”

Ako je bio legat propretor Dalmacije i ako su i dalje njom upravljale osobe konzularnog ranga, njegovo namjesništvo u Dalmaciji bi se u tom slučaju desilo nakon 109. god. n. e. Julije Prokul se možda pojavljuje i na natpisu *CIL XIV, 2243 = CIL VI, 2018 (p 3236) = CIL I, p 59*. Ipak na osnovi dostupne građe i analize različitih stajališta, stojimo na stajalištu da je ipak još uvijek premalo dokaza kako bi se zastupala tvrdnja da je Gaj Julije Prokul nepoznati legat propretor provincije Dalmacije sa natpisa *CIL XI, 4646*.

6.3 LVCIVS VITRASIVS FLAMINIVS

Na osnovi dostupne izvorne građe sljede i legat propretor Dalmacije je bio Lucije Vitrasije⁴⁶¹ Flaminin, konzul sufekt za 122. god. n. e. u periodu juli – oktobar zajedno sa Tiberijem Julijem Kandidom Kapitom (*Ti. Iulius Candidus Capito*).⁴⁶² On se spominje na natpisu *CIL X, 3870 = CIL X, 4414* iz Kapue.⁴⁶³

L•VITRASIO•L•F•POB / FLAMININO• COS•PRO/COS•PROVINCIAE•AFRICAЕ / LEG•PR•PR•ITALIAE•TRANS/SPADANAЕ•ET•PROVINCIAE / MOESIAE

koji je pokušao riješiti ovo pitanje uvođenjem četiri konzulara za cijelu Italiju, koji su dobili namjesničke ovlasti, i njihova titula je bila *legatus augusti pro praetore*. Međutim, ovaj Hadrijanov potez je izazvao nezadovoljstvo onih tradicionalista tih elemenata u Senatu koji su smatrali da se ovom podjelom Italije na četiri unutarnje oblasti narušava dostojanstvo metropole Carstva, i na „mala vrata“ uvodi provincijalni sustav u Italiju. Radi toga je Antonije Pije ukinuo ovu Hadrijanovu reformu. Marko Aurelije je na neki zamaskiraniji način izvršio ovu prijeko potrebnu reformu radi olakšavanja upravne i teritorijalne organizacije, tako što je uveo četiri juridika sa pretorskim rangom, koji su upravljali sa četiri oblasti Italije i nisu imali tako široka ovlaštenja kao legati augusta propretori.

⁴⁶⁰ *Tresviri aere argento auro flando feriundo*, u prijevodu „Triumviri za kovanje i lijevanje bronze, srebra i zlata“ su bili dužnosnici zaduženi za nadzor nad produkcijom kovanog novca. Ovo je bio jedan od četiri odbora kolegija Dvadesetorice (*vigintiviri*), koji je okupljao odbore nižih magistrata (*magistratus minores*). Nekada su nazivani i *tresviri ad pecuniam feriundum* ili *tresviri monetales* ili *triumviri monetales*. Oni su bili zaduženi i za dizajn na novcima.

Nabrajanje dužnosti i poastiti, izuzev patronstva nad Ancijem, je navedeno po njihovoj važnosti i ugledu, a ne po kronološkom redu njihovih obnašanja. Osim konzulata, jedino bi se još mogla okvirno datirati njegova kvestura. Pošto se navodi da je bio kvestor dvojice augusta (princepsa), jedino u obzir dolazi period 97-98. god. n. e. kada je Nervu naslijedio Trajan. Triumvir nov ara je bio prije 97. god. n. e. (možda i u vrijeme Domicijanove vladavine), a ostale dužnosti i poastiti je dobio, obnašao i uživao u vrijeme Trajanove vladavine.

⁴⁶¹ *Vitrasii* su bili rod iz Kampanije, preciznije iz kapuanske oblasti i izvorno su pripadali viteškom redu.

⁴⁶² Njegov konzulat se spominje na vojnoj diplomu *CIL XVI, 69 = AE 1930, 37 = AE 1931, 79* iz Szécsény, Komárom, današnja Mađarska (antički *Brigetio*, provincija Gornja Panonija/*Pannonia Superior*).

⁴⁶³ Jagenteufel, 1958:40; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/006567>

SVPERIORIS•ET / EXERCITVS•ET•PROVINC / DALMATIAE CVRATORI /ALVEI•
TIBERIS•ET•RIPARVM /₁₀ET CLACARVM•VRBIS // L VIRASIVS ENNIVS /
AEQVVS FIL /PATRI OPTIMO

L(ucio) Vitrasio L(uci) f(ilio) Pob(lilia) / Flaminio co(n)s(uli) pro/co(n)s(uli) provinciae Africae / leg(ato) pr(o) pr(aetore) Italiae Trans/spadanae et provinciae / Moesiae superioris et / exercitus et provinc(iae) / Dalmatiae curatori / alvei Tiberis et riparum /₁₀ et cl(o)acarum urbis // L(ucius) Vi(t)rasius Ennius / Aequus fil(ius) / patri optimo

„Luciju Vitrasiju Flamininu, iz tribe (plemena op. a.) Publilia, sinu Lucija, konzulu, prokonzulu provincije Afrike, legatu propretoru Transpadanske Italije i provincije Gornje Mezije i vojske i provincije Dalmacije, staratelju kanala i obale Tibra, i kanalizacije Grada, Lucije Vitrasije Enije Ekvus (Konjanik - Vitez), najboljem ocu.“

U ovom sluaju Lucije Vitrasije Flaminin se jasno navodi kao legat propretor provincije Dalmacije. Kontroverzu⁴⁶⁴ izaziva tekst „*provinciae / Moesiae superioris et / exercitus et provinc(iae) / Dalmatiae*“, koji se tumaio kao da je Vitrasije Flaminin bio legat propretor armije u provinciji Dalmaciji. Ali bez obzira na određene nedoumice izraz „*exercitus*“ stoji ravnopravno odvojen veznikom /et/ i od provincije Gornje Mezije i od provincije Dalmacije. Tako se ovaj pasus može tumačiti i kao da je rije o zapovjedništvu nad armijama Gornje Mezije i Dalmacije, ili samo nad trupama u provinciji Dalmaciji, ali i kao da je rije o nekom posebnom zapovjedništvu nad određenom armijom (sa titulom i ovlastima legata propretora). Bez obzira na navedene mogućiosti, jasno da veznik /et/ potvrđuje njegovu legatsku, namjesničku dužnost u Dalmaciji, bez obzira koliko u tu priu ulazila i prethodna rije „*exercitus*“. A čak da se u tekstu natpisa mislilo da je Vitrasije Flaminin bio legat propretor armije u Dalmaciji, i to bi značilo da je on bio namjesnik Dalmacije, jer u ovom periodu je legatska/namjesnička funkcija podrazumijevala i vojne i civilne ovlasti.

Koliko je poznato iz dostupne izvorne grae, legijski garnizon je decenijama ranije napustio unutarnju provinciju Dalmaciju, i u njoj su ostale samo auxilijarne jedinice (ale i kohorte). Nakon povlaenja III. legije *Flavia Felix* u Provinciji su ostale samo tri kohorte (*Cohors III. Alpinorum equitata, Cohors I. Belgarum equitata, Cohors VIII. voluntariorum civium Romanorum*), a kasnije samo jedna kohorta (*Cohors VIII. voluntariorum civium Romanorum*).⁴⁶⁵ Po M. Zaninovi u «L’ultima (misli se na kohortu op. a.) che lascio; la Dalmazia fu la VIII vol. civ. Rom. che parti; per l’Arabia nel 245»», nakon ega je

⁴⁶⁴ Wilkes, 1969:446. On se uopće ne pojavljuje u leksikonu Wiliama Smitha, ali se zato javlja u PIR, 1897/1898, III:455 – 456, ali i ovdje kao zapovjednik dalmatinske armije. A. Jagenteufel, 1958:40 – 43 daje pogrešno datiranje njegovog „zapovjedništva nad dalmatinskom vojskom“ od 171. do 173. god. n. e., vežu i taj rat sa ratovima Marka Aurelija kada je u Dalmaciji regrutirana armija. O njemu v. Rudolf Hanslik., 1961, PWRE, IX A, 1, col. 416 – 418.

⁴⁶⁵ Bojanovski, 1988 : 359; Arheološki leksikon BiH, Tom I, 1988 : 33; Mesihovi , 2007 : 828 – 829.

Dalmacija postala provincija bez legija i uopće vojske (provincia *inermis*), dok je sigurnost povjerena instituciji beneficijara, ije prisustvo uz glavne i najprometnije provincijske ceste osvjedo uju mnogi natpisi.⁴⁶⁶ Radi toga je pomalo nejasno, ako se natpis tumači u smislu da je Vitrasije Flaminin bio zapovjednik dalmatinske armije, koje su to ustvari vojne jedinice i koji su to razložili da tu armiju istovremeno i njegov sin Vitrasije Enije. Posljednje godine Trajanove vladavine i Hadrijanova vladavina (doba u koje bi se okvirno moglo datirati namjesništvo Vitrasija Flaminina) su spadale u mirnija razdoblja za balkansko – dunavske provincije. Sudeći po podacima koji se odnose na kasnija razdoblja, o njemu se bitno u potpunijem govoru u narednim poglavljima, provincija Dalmacija je patila od kroničnih problema hajdučije (*latrones*). Međutim, taj problem nije ipak bio takvog obima da bi se trebala upotrijebiti cijela armija.

Zanimljivo je da se i kod njega (kao i kod Gaja Julija Prokula) javlja dužnost legata propretora italijanske Transpadane. Pošto je i u slučaju *cursus honorum* Vitrasija Flaminina navodno izvršeno na osnovi njihovog javnog ugleda i značenja, a ne kronološkim redom kako su se obnašale, teško je sa sigurnošću odrediti vrijeme njegovog legatstva u Dalmaciji. Ako su se u Dalmaciju još uvijek slali namjesnici konzularnog ranga onda se njegovo legatstvo u našoj provinciji desilo najranije nakon oktobra 122. god. n. e.

⁴⁶⁶ Zaninovi, 1999:217. O prisustvu i ulozi beneficijara (*beneficarii*) i ostalih sigurnosnih službi (*speculatores, stationarii*) na prostoru Provincije v. Bojanovski, 1988:57-58; 360-364. Beneficijari su bili zaduženi za sigurnost, javni red i mir, poput suvremene policije ili žandarmerije, i njihove su stanice bile razmještene uzduž puteva i na bitnijim raskrsnicama ili su nadzirale sigurnost rudarskih postrojenja.

Slika 6.3.1

Preuzeto sa [http://www1.ku-eichstaett.de/epigr/uah-bilder.php?bild=PH0008864;PH0008865;\\$CIL_10_03870_3.jpg;\\$CIL_10_03870_4.jpg&nr=3](http://www1.ku-eichstaett.de/epigr/uah-bilder.php?bild=PH0008864;PH0008865;$CIL_10_03870_3.jpg;$CIL_10_03870_4.jpg&nr=3)

Slika 6.3.2

Preuzeto sa [http://www1.ku-eichstaett.de/epigr/uah-bilder.php?bild=PH0008864:PH0008865:\\$CIL_10_03870_3.jpg:\\$CIL_10_03870_4.jpg&nr=4](http://www1.ku-eichstaett.de/epigr/uah-bilder.php?bild=PH0008864:PH0008865:$CIL_10_03870_3.jpg:$CIL_10_03870_4.jpg&nr=4)

Sljedeća osoba koja se dovodi u vezu sa legatskim namjesništvom Dalmacije je Publije Koelije Balbin Vibul Pije (*Publius Coelius Balbinus Vibullius Pius*),⁴⁶⁷ konzul za 137. god. n. e. zajedno sa Lucijem Elijem Verom Cezarom (*Lucius Aelius Verus Caesar*, planirani i neostvareni Hadrijanov nasljednik). Kao i u slučaju prethodnih legata koji su upravljali Dalmacijom za Trajana i Hadrijana, i u slučaju determiniranja i praenomena „legatstva“ Balbina Vibula proizlaze značajne nedoumice. U prvom redu riječ je o tome da ne postoji nijedan tekst gdje se Balbin Vibulije precizno navodi kao legat propretor provincije Dalmacije, pa se do navodne potvrde njegovog legatstva dolazilo indirektnim putem.

1. *CIL* VI, 1383 (p 3805, 4689) iz Rima⁴⁶⁸

P(ublio) Coelio P(ubli) f(ilio) / Ser(gia) Balbino / Vibullio Pio / Xviro stlitib(us) iudic(andis) / s V(ivo) equit(um) Roman(or)um / turm(ae) quint(ae) tribuno mil(itum)

⁴⁶⁷ Groag, 1900, *PWRE*, IV, col. 195; *PIR*, 1897/1898, I:431; Jagenteufel, 1958:37 - 38; Wilkes, 1969:446

⁴⁶⁸ Jagenteufel, 1958:37; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en

leg(ionis) / XXII Primig(eniae) P(iae) F(idelis) adlecto / inter patric(ios) ab Imp(eratore) Caes(are) / Traiano Hadriano Aug(usto) /10 salio collino quaest(ori) / Aug(usti) flamine Ulpiali pr(aetori? ili primo) de / fidei commiss(is ili ario) co(n)s(uli) / designato / decuriones sua pecunia

„Publiju Koeliju Balbinu Vibulu Piju (Pobožnom), iz tribe (plemena op. a.) Sergia, sinu Publija, decemviru stlitibu, sekstoviru rimskih vitezova⁴⁶⁹ pete turme, vojnom tribunu XXII. legije *Primigenia* Pobožne Vjerne, uvršten me u patricije od imperatora Cezara Trajana Hadrijana Augusta, za ubiranje soli kvestor Augusta, flamin (sve enik op. a.) ulpijal u vjeri u inio,⁴⁷⁰ pretoru? designiranom konzulu, dekurioni od svoga novca.“

Pošto se Balbinu Vibulu u natpisu obrađeno kao designiranom (određenom) konzulu, a pošto je riječ o *consul ordinarius*, a ne *consul suffectus*, koji nastupa na dužnosti sa 1. I. 137. god. n. e., natpis je nastao najvjerojatnije u toku druge polovice 136. god. n. e. Tekst ovog natpisa ne otkriva bilo kakvu namjesničku ili neku drugu vezu sa provincijom Dalmacijom. U samoj Saloni je pronađeno do danas pet natpisa u kojima se spominju članovi njegovog doma instva.

2. *CIL* III, 2294⁴⁷¹

D M / P COELIO QVIN/TIANO INFANTI / AMANTISSIMO /5 DEF ANN III M IX /
OBVLTRONIA / CORINTHIA A/LVMNO DVLCISSIMO

*D(is) M(anibus) / P(ublio) Coelio Quin/tiano infanti / amantissimo /5 def(uncto) ann(or)um
III m(ensium) IX / Obultronia / Corinthia a/lumno dulcissimo*

„Bogovima Manima, Publiju Koeliju Kvintijanu, djetetu najvoljenijem, preminulom u trećoj godini, devetom mjesecu, Obultronija Korintija, u eniku najslabem“

3. *CIL* III, 2295⁴⁷²

⁴⁶⁹ Tijelo koje je bilo zaduženo za organiziranje javnih ceremonija u kojima učestvuju pripadnici reda rimskih vitezova.

⁴⁷⁰ Bio je svećenik carskog kulta božanskog Trajana.

⁴⁷¹ Jagenteufel, 1958:37, a; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053696>

⁴⁷² Jagenteufel, 1958:37, b; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053698>

COELIAE / EREGRINAE / P L DEFVNCTAE / ANNOR XVII /5 SAECLARIS / ET
MARIA COELI / BALBINI PARENT FIL / PISSIMAE FECERVNT

*Coeliae / [P]eregrinae / P(ubli) l(ibertae) defunctae / annor(um) XVII /5 Saec(u)laris / et
Maria Coeli / Balbini parent(es) fil(iae) / piissimae fecerunt*

„Koeliji Peregrini, oslobo enici Publija, umrloj u sedamnaestoj godini, Sekular i Marija Koeli Balbini roditelji, k eri najpobožnijoj postaviše.“

4. CIL III, 2561⁴⁷³

CESIOI /NAE ALVMNAE / TITI FIRMI DEF / ANN XXIIX / 5 P COELIVS EVTYCES /
VXORI / B M P

*] / Cesioi- ili cestoi/nae alumnae / Titi Firmi def(unctae) / ann(orum) XXIIX /5 P(ublius)
Coelius Euty(c)es / uxori / b(ene) m(erenti) p(osuit)*

„Cestoini? U enici Tita Firmija, preminuloj u 28 godini, Publije Koelije Eutic(h), supruzi rado zaslužnoj postavi.“

5. CIL III, 9009⁴⁷⁴

D M / COEL QAVDE / TIO INFANTI IN /

D(is) M(anibus) / Coel(io) <G=Qu>aude[n]/tio infanti in[fe]/[licissimo ...

„Bogovima Manima, Koeliju Kvaudentu?, djetetu najnesretnijem“

6. CIL III, 12971 = CIL III, 13078 = CIL III, 13925⁴⁷⁵

D • M / P•COELIO / EPITHYME/TO•MAR•O /5PT•COEL / NDA / LIB•B•M

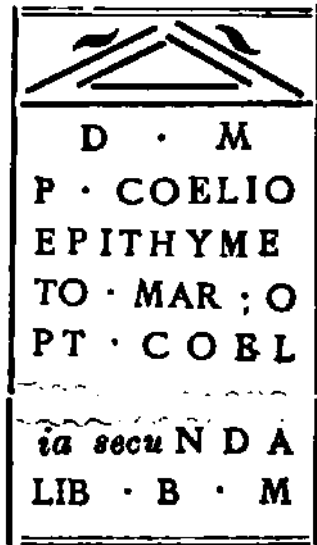
*D(is) M(anibus) / P(ublio) Coelio / Epithyme/to mar(ito) o/s pt(imo) Coel[ia] /
[Secu]nda(?) / lib(erta) b(ene) m(erenti)*

⁴⁷³ Jagenteufel, 1958:37, c; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053699>

⁴⁷⁴ Jagenteufel, 1958:37, d; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053701>

⁴⁷⁵ Buli , 1894:67; Jagenteufel, 1958:37, e; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053702>

„Bogovima Manima, Publiju Koeliju Epithimetu suprugu najboljem, Koelija Sekunda oslobo enica, rado zaslužnom.“

Slika 6.3.3
Preuzeto Buli , 1894:67

Navedenih pet natpisa poslužilo je kao dokaz da je Publije Koelije Balbin Vibul boravio u Saloni, pa je onda sukladno tome pretpostavljeno da je bio i namjesnik Dalmacije.⁴⁷⁶ Me utim, injenica je da se ne može apsolutno tvrditi da se i jedan tekst na kojima se spominju ovi oslobo enici, ili djeca oslobo enika sa gentilnim imenom Koelije, odnosi baš na našeg Balbina Vibula. Jedino se može pretpostaviti, ali ne i tvrditi. Ni na jednom od ovih natpisa se ne spominje bilo kakva legatska funkcija, pa je zaista pretenciozno iz njih izvla iti zaklju ke o tadašnjem namjesniku Dalmacije. Ovi natpisi se ne mogu ni precizno datirati i možda se odnose i na osobe koje nemaju neku blisku vezu, možda je rije o oslobo enicima razli itih osoba sa gentilnim imenom Koelije.

Primjer Balbina Vibula upravo pokazuje da se raniji zaklju ci vezani za spisak namjesnika Dalmacije moraju revidirati.

Zanimljivo je da se Balbin Vibul dovodio i u neku (familijarnu?) vezu sa Trajanom, pošto je njegovo pleme Sergia, bilo ono i iz Trajanovog rodnog hispankog grada Italike. Ali Sergia je jedno i od plemena Salone, pa je on mogao biti i rodnom Dalmatinac. On se spominje i na natpisu *CIL* III, 1933 (p 1030, 1509) = *CIL* V, *336 = *ILJug* III, 2040b01 = *AE* 1980, +676 iz Salone, ali rije je o samo datiranju u njegovu konzulsku godinu.⁴⁷⁷

⁴⁷⁶ Jagenteufel, 1958:37 – 38; Wilkes, 1969:446 (sa ograndom „Members of his household attested at Salona, III, 2294, 2295, 2561, 9009, 13295, suggest that he may have been a governor of the province in the years after 137.“)

⁴⁷⁷ EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; *L(ucio) Aelio Caesare II P(ublio) Coelio Balbino Vibullio Pio co(n)s(ulibus) / VII Idus Octobres / C(aius) Domitius Valens Ilvir i(ure) d(icundo) praeunte C(aio) Iulio Severo pontif(ice) / legem dixit in ea verba quae infra scripta sunt /5 Iuppiter Optime Maxime quandoque tibi hodie hanc aram dabo dedicaboque ollis legib(us) / ollisque regionibus dabo dedicaboque quas hic hodie palam dixero uti infimum solum huius arae est / si quis hic hostia sacrum faxit quod magmentum nec protollat it circo tamen probe factum esto ceterae / leges huic arae eadem sunt quae arae Dianae sunt in Aventino monte dictae hisce legibus hisce regionib(us) / sic uti dixi hanc tibi aram Iuppiter Optime Maxime do dico dedicoque uti sis volens propitius mihi collegisque /10 meis decurionibus colonis incolis coloniae Martia[e] Iuliae Salonae coniugibus liberisque nostri[s]*

Sli an slu aj je i sa natpisima *CIL* XIV, 2390 (p 491)⁴⁷⁸ i *CIL* IX, 5839⁴⁷⁹ i *CIL* XV, 1057⁴⁸⁰.

6.4 MARCVS CVTIVS PRISCVS MESSIVS RVSTICVS AEMILIVS PAPVS ARRIVS PROCVLVS IVLIVS CELSVS

Sljede i dalmatinski namjesnik izaziva manje neslaganja kod historičara i arheologa. Rije je o Marku Kutiju Prisku Mesiju Rustiku Emiliju Papu Ariju Prokulu Juliju Celzu (konzul sufekt za 135. god. n. e., zajedno sa *L. Burbuleius Optatus Ligarianus*).⁴⁸¹ Ovaj istaknuti dužnosnik i zapovjednik (po porijeklu iz hispanских provincija, kao uostalom i veći broj princepsa „dinastije“ Antonina) iz vremena Hadrijana i Antonina Pija je obnašao niz funkcija širom rimskog imperija, od pustinja i stepa sjeverne Afrike pa do hladnih i maglovitih predjela Britanije prema Hadrijanovom zidu. Dokaze o njegovom legatstvu pružaju dva natpisa iz njegove rodne Salpense (danas Utrera kod Sevilje u Španiji, rimska provincija *Baetica*).

1. *CIL* II, 1282a (p 842) = *CIL* IX, *628⁴⁸²

[Imp(eratori) Caes(ari) divi Hadriani filio] / divi Traiani Parthici / nepoti divi Nervae / pronepoti T(ito) Aelio Hadria/sno Antonino Aug(usto) Pio / pontifici maximo / tribuniciae potestatis / X imp(eratori) II co(n)s(ul) III p(atri) p(atriciae) / M(arcus) Cutius [M(arci) filius] G[a]l(eria tribu)] Priscus Mess/ius Rusticus Aemilius / Papus Arrius Proculus /

⁴⁷⁸ EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiresult_en ;] / [L(ucio) Ceionio Commodo Vero Sex(to) Vetuleno Civic]a Pompeian[o co(n)s(ulibus)] / [...]us III / [...]umber IIII / [...]erus III /5 [ann(o)] CXXIII / [L(ucio) Aelio Vero Caesare II P(ublio) Coelio Vibullio Balbino co(n)s(ulibus)] / [...]us Kastus(?) II / [...]erus II / [...]tus I /10 [anno C]XXIII / [Kano Iunio Nigro C(aio) Pomponio] Camer[ino co(n)s(ulibus)] / [.

⁴⁷⁹ EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiresult_en ; Posita VI K(alendas) Iul(ias) / L(ucio) Aelio Caesare II / P(ublio) Coelio Balbino co(n)s(ulibus) // C(aio) Oppio C(ai) filio Vel(ina) / Basso p(atrono) col(oniae) / pr(aetori) Auximo / (centurioni) leg(ionis) / III Fl(aviae) Fel(icis) evoc(ato) Aug(usti) /5 ab actis fori b(eneficiario) pr(aefectorum) pr(aetorio) / signif(ero) option(i) tesse(rario) / coh(ortis) II pr(aetoriae) mil(iti) coh(ortis) XIII / et XIII urbanarum / coll(egium) cent(onariorum) Auxim(atium) /10 patr(ono) ob merita eius / l(ocus) d(atu)s d(ecreto) d(ecurionum)

⁴⁸⁰ EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiresult_en ; Ex pr(aediis) D(omitiae) P(ubli) filiae Lucillae o(pus) dol(iare) fecit) M(arcus) A(emilius?) Pro(culus) / L(ucio) Ael(io) Caes(are) II P(ublio) Coel(io) Balbin(o) / co(n)s(ulibus)

⁴⁸¹ O njemu v. Groag, 1901, PWRE, IV, 2, col. 1905, 3; PIR, 1897/1898, I:489; Jagenteufel, 1958:38 – 39; Wilkes, 1969:446 – 447. Otac Kutija Mesija je možda bio Lucije Mesije Rustik *L. Messius Rusticus* konzul sufekt za 114. god. n. e.

⁴⁸² Jagenteufel, 1958:38, 1; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiresult_en ; HE : http://eda-bea.es/pub/record_card_2.php?refpage=%2Fpub%2Fsearch_select.php&quicksearch=1282&rec=1250

*Iulius Celsus co(n)s(ul) / leg(atus) eius pro pr(aetore) / provinciae D<a=E>lmat(iae) /15
principi optimo / et sibi carissimo*

„Imperatoru Cezaru, božanskog Hadrijana sinu, božanskog Trajana Partskog unuku, božanskog Nerve praunuku, Titu Eliju Hadrijanu Antoninu Augustu Pobožnom, vrhovnom sve eniku, tribunske mo i deset (puta op. a.), imperatoru dva (puta op. a.), konzulu etvrti (put op. a.), ocu domovine, Marko Kutije Prisk Mesije Rustik Emilije Pap Arije Prokul Julije Celz, iz tribe (plemena op. a.) Galeria, sin Marka, konzul, njegov (misli se na Antonina Pija op. a.) legat propretor provincije Dalmacije, najboljem princepsu, i sebi najdražem.“

Natpis je nastao u vrijeme vladavine princepsa Antonina Pija, koji je po sustavu adopcije bio „sin“ Hadrijana, „unuk“ Trajana i „praunuk“ Nerve koji opet nije bio adoptirani sin Domicijana. Natpis se na osnovi godina tribunske mo i konzulstava Antonina Pija može datirati u 147. god. n. e. Pošto se na natpisu izri ito kaže da je Kutije Mesije bio legat propretor Antonina Pija za provinciju Dalmaciju, *terminus post quem* obnašanja namjesništva je 138. god. n. e., a *terminus ante quem* je 147. god. n. e. Pošto je on bio konzul sufekt ve za vrijeme Hadrijana, ovo pokazuje da su Dalmacijom još uvijek upravljali konzulari i da ova provincija još uvijek uživa zna ajan statusni ugled.

2. *CIL* II, 1283 (p 698, 842)⁴⁸³

M CVTIO M F GAL PRISCO / MESSIO RVSTICO AEMILIO PAPO / ARRIO
PROCVLO IVLIO CELSO / COS SODAL AVGVSTAL LEG PRO PR /5 IMP CAES
AELII HADRIANI ANTONINI / AVG PII PROVINC DALMAT CVRATORI /
OPERVM PVBLICORVM PRAEFECTO AERARII / SATVRNI LEG AVG LEG XX
V V CVRATOR / VIAE AVRELIAE PR PEREGRINO TRIB /10 PLEB Q PR PR
PROVINC AFRICAE / TRIB MIL LEG III AVG IIIIVIRO / VIARVM
CVRANDARVM / CAESIA SENIILA AMICO / OPTIMO

*M(arco) Cutio M(arci) f(ilio) Gal(eria) Prisco / Messio Rustico Aemilio Papo / Arrio
Proculo Iulio Celso / co(n)s(uli) sodal(i) Augustal(i) leg(ato) pro pr(aetore) /5
Imp(eratoris) Caes(aris) [T(iti)] Aelii Hadriani Antonini / Aug(usti) Pii provinc(iae)
Dalmat(iae) curatori / operum publicorum praefecto aerarii / Saturni leg(ato)*

⁴⁸³ U rekonstrukciji A. Jagenteufela (1958:38, 2) su, u odnosu na stvarno stanje, redovi teksta pogrešno odvojeni. Kod Jagenteufela prvi red završava sa *Messio*, umjesto pravilno *Prisco*, drugi red sa *Proculo*, umjesto pravilno *Papo*, tre i red sa *Augustali*, umjesto pravilno *Celso*...itd...

EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/031048> ; HE : http://eda-bea.es/pub/record_card_2.php?rec=1253

Aug(usti) leg(ionis) XX V(aleriae) V(ictricis) curator(i) / viae Aureliae pr(aetori) peregrino trib(uno) /10 pleb(is) q(uaestori) pr(o) pr(aetore) provinc(iae) Africae / trib(uno) mil(itum) leg(ionis) III Aug(ustae)⁴⁸⁴) IIIviro / viarum curandarum / Caesia Senilia amico / optimo

„Marku Kutiju Prisku Mesiju Rustiku Emiliju Papu Ariju Prokulu Juliju Celzu, iz tribe (plemena op. a.) Galeria, sinu Marka, konzulu, lanu (kolegija op. a.) Augustalija, legatu propretoru imperatora cezara Tita Elija Hadrijana Antonina Augusta Pija provincije Dalmacije, staratelju javnih radova, prefektu Saturnovog erarija (javne blagajne i arhive op. a.), legatu Augusta legije XX. *Valeria Victrix*, staratelju Aurelijeve ceste, peregrinskom pretoru, plebejskom tribunu, kvestoru propretoru provincije Afrike, vojnom tribunu legije III. *Augusta*, kvatroviru staratelja puteva,⁴⁸⁵ Cesia Senilija, najboljem prijatelju.“

⁴⁸⁴ Postoje male nedoumice na koju se ovdje legiju sa nadimkom *Augusta* odnosi, da li na III. *Augusta* ili na VIII. *Augusta*, odnosno na koji na in treba rekonstruirati broj ispred legijskog nadimka. Odlu ili smo se za rekonstrukciju u III. *Augusta*, jer je ona bila stacionirana u sjevernoj Africi i za vrijeme Hadrijana je bila u taboru *Lambaesis* u Numidiji. Na natpisu *CIL* II, 1371 Kutije Mesije je pravilno naveden kao vojni tribun III. *Auguste*, a i njegova dužnosni ka karijera je bila povezana sa provincijom Afrikom, gdje je bio njen propretor.

⁴⁸⁵ Isto je rije o jednom od odbora kolegija Dvadesetorice.

Slika 6.4.2

Preuzeto sa [http://www1.ku-eichstaett.de/epigr/uah-bilder.php?bild=\\$Utrera_00007_1.jpg;\\$Utrera_00007_2.jpg&nr=2](http://www1.ku-eichstaett.de/epigr/uah-bilder.php?bild=$Utrera_00007_1.jpg;$Utrera_00007_2.jpg&nr=2)

Ovaj natpis dodaje *cursusu honorum* Kutija Priska Mesija itav niz dužnosti i po asti koje je ostvario za vrijeme svoje vojne i političke karijere. I ovdje su dužnosti poredane po njihovom značenju i ugledu, pa je članstvo u kolegiju Augustalija (sigurno prije 129/130. god. n. e.) stavljeno ispred namjesništva Dalmacije koje se desilo najmanje deceniju nakon što je Kutije Mesije postao član ovog svećeničkog kolegija. Njegov popis dužnosti (ovaj put namjesništvo Dalmacije je izostavljeno) se spominje i na natpisu *CIL* II, 1371 iz El Coronila, isto provincija *Baetica*.⁴⁸⁶

⁴⁸⁶ EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/031045>

IMP CAESARI DIVI / TRAIANI AVG COS VI F DIVI / NERVAE COS III TRIB P II
NEPOTI TRAIANO / HADRIANO AVG PONT MAX / 5 TRIBVNIC POTEST XII P P
COS III / M MESSIVS RVSTICVS / AEMILIVS PAVS AR IVS PROCVLVS / IVLIVS
CELSVS SODAL AVGVSTAL IIIIVIR /VIARVM CVRANDARVM TR MIL LEG III
AVG /¹⁰ PR PR PROVINC AFRICAE TRIB PLEB / PR PEREGRINVS CVRATOR
VIAE AVRELIAE / LEG AVG LEG XX V V / OPTIMO PRINCIPI

*Imp(eratori) Caesari divi / Traiani Aug(usti) co(n)s(ulis) VI f(ilio) divi / Nervae
co(n)s(ulis) III trib(unicia) p(otestate) II nepoti Traiano / Hadriano Aug(usto) pont(ifici)
max(imo) /5 tribunic(ia) potest(ate) XII p(atri) p(atriae) co(n)s(uli) III / M(arcus) Messius
Rusticus / Aemilius Papus Ar[r]j[us] Proculus / Iulius Celsus sodal(is) Augustal(is) IIIvir /
viarum curandarum tr(ibunus) mil(itum) leg(ionis) III Aug(ustae) /¹⁰ [q(uaestor)] pr(o)
pr(aetore) provinc(iae) Africae trib(unus) pleb(is) / pr(aetor) peregrinus curator viae
Aureliae / leg(atu)s Aug(usti) leg(ionis) XX V(aleriae) V(ictricis)⁴⁸⁷ / optimo principi*

“Imperatoru cezaru, sinu božanskog Trajana Augusta, 6 (puta op. a.) konzula,⁴⁸⁸ unuku božanskog Nerve 3 (puta op. a.) konzula,⁴⁸⁹ dva (puta op. a.) tribunske mo i, Trajanu Hadrijanu Augustu, vrhovnom sve eniku, 12 (puta op. a.) tribunske mo i, ocu domovine, tri (puta op. a.) konzulu,⁴⁹⁰ Marko Mesije Rustik Emilije Pap Arije Prokul Julije Celz, Ian (kolegija op. a.) Augustalija, kvartovir staratelja puteva, vojni tribun III. legije *Augusta*, kvestor propretor provincije Afrike, plebejski tribun, peregrinski pretor, staratelj Aurelijeve ceste, legat Augusta XX. legije *Valeria Victrix*, najboljem princepsu”

Natpis je nastao za vrijeme princepsa Hadrijana (128. god. n. e.), i predstavlja kronološku razdjelnicu na osnovi koje bi se moglo ugrubo razdvojiti obnašanje dužnosti Kutija Mesija. Tako je prije 128. god. n. e. bio Ian kolegija Augustalija, kvartovir staratelja puteva, vojni tribun III. legije *Augusta*, kvestor propretor provincije Afrike, plebejski tribun, peregrinski pretor, staratelj Aurelijeve ceste, legat Augusta XX. legije *Valeria Victrix*. Nakon nastanka ovog natpisa, njegova karijera je dodatno uznapredovala pa je bio konzul, legat propretor Antonina Pija za provinciju Dalmaciju, staratelj javnih radova, prefekt Saturnovog erarija (javne blagajne i arhive op. a.).

⁴⁸⁷ Zapovjedništvo nad XX. legijom VV je (tada stacionirane u taboru *Deva*, moderni Chester) zna ilo da je on zna ajno razdoblje za vrijeme vladavine Hadrijana proveo i u provinciji Britaniji. Pripadnici XX. legije VV su aktivno u estvovali u izgradnji Hadrijanovog zida od 122. do 125. god. n. e. i nešto sjevernijeg Antoninovog zida (cc 140. god. n. e.).

⁴⁸⁸ Navodi se koliko je ukupno puta Trajan obnašao konzulsku dužnost.

⁴⁸⁹ Navodi se koliko je ukupno puta Nerva obnašao konzulsku dužnost.

⁴⁹⁰ Hadrijan je tre i i posljednji put bio konzul 119. god. n. e.

O njegovoj dužnosti staratelja javnih radova svjedo i natpis *CIL VI, 40528 = CIL VI, 998* (p 3070, 3777) = AE 1934, 146 iz Rima.⁴⁹¹

DIVAE / SABINAE•A / SABRATHE / EX AFR // IVSSV IMP CAESARIS TRAIANI / HADRIANI AVG P P / LOCVS ADSIGNAT A VALERIO VRBICO ET / AEMILIO PAPO CVR OPERVM LOCOR /s PVBLIC•DED•IDIB•DEC• / P CASSIO SECVNDO ET NONIO MUCIANO COS

Divae / Sabinae A[ug(ustae)] / Sabrathe[nses] / ex Afr[ica] // Iussu Imp(eratoris) Caesaris Traiani / Hadriani Aug(usti) p(atris) p(atriciae) / locus adsignat(us) a Valerio Urbico et / Aemilio Papo cur(atoribus) operum locor(um) /s public(orum) ded(icata) Idib(us) Dec(embribus) / P(ublio) Cassio Secundo et Nonio Muciano co(n)s(ulibus)

Slika 6.4.3
Prednja strana

Preuzeto sa <http://www1.ku-eichstaett.de/epigr/uah-bilder.php?bild=PH0007273;PH0007274&nr=1>

Po ovom tekstu, dužnost staratelja javnih radova Kutije Mesije je sigurno obnašao za vrijeme decembarskih idia 138. god. n. e. (za vrijeme konzula sufekta Publija Kasija Sekunda i Nonija Mucijana) i to sa kolegom Valerijem Urbikom. Na osnovi ovog namjesništvo Kutija Mesija nad provincijom Dalmacijom bi se moglo datirati u petu deceniju II. st. n. e. Tamo je gotovo sigurno proveo višegodišnje razdoblje, jer je Antonin Pije bio poznat po tome što je ostavljao dobre upravitelje na dužnostima od više godina (*...ut septenis et novenis annis in provinciis bonos praesides detineret.*)⁴⁹².

⁴⁹¹ EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/026911>

⁴⁹² *SHA, Pius, V, 3; Jagenteufel, 1958:39, fus. 341*

Slika 6.4.4
Zadnja strana

Preuzeto sa <http://www1.ku-eichstaett.de/epigr/uah-bilder.php?bild=PH0007273;PH0007274&nr=2>

Sude i po natpisu AE 1983, 517 iz El Trobala (isto provincija *Baetica*) Kutije Mesije je i nadživio svoga sina, koji je tek zapo injao svoju vojno – politi ku dužnosni ku karijeru.⁴⁹³

M•MESSIO M•F / GAL•RVSTICIANO / AEMILIO LEPIDO IVLIO / CELSO BALBINO
ARRIO /5 PROCVLO•TRIB•PLEB•DESIG / Q•IMP•CAESARIS TITI AELII /
HADRIANI ANTONINI AVG / PII P P•TRIB•MIL•LEG•XV• APOL/LINAR•
ET•LEG•III•GALLICAE / PRAEF VRBIS FERIAR LATINAR/10 COS AEMILI PAPI
PATRIS ET/ BVRBVLEI LIGARIANI SOCERI / XVIRO STLITIBVS IVDICANDIS /
RES PVBLICA•SIARENSIVM / AEMILIVS PAPVS PATER HONO/15RE VSVS SVA
PECVNIA / POSVIT

⁴⁹³ EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/000021>

M(arco) Messio M(arci) f(ilio) / Gal(eria) Rusticiano / Aemilio Lepido Iulio / Celso Balbino Arrio /s Proculo trib(uno) pleb(is) desig(nato) / q(uaestori) Imp(eratoris) Caesaris Titi Aelii / Hadriani Antonini Aug(usti) / Pii p(atris) p(atriciae) trib(uno) mil(itum) leg(ionis) XV Apol(linar(is) et leg(ionis) III Gallicae / praef(ecto) urbis feriar(um) Latinar(um) /10 co(n)s(ulatu) Aemili Papi patris et/ Burbulei Ligariani soceri / Xviro stlitibus iudicandis / res publica Siarensium / Aemilius Papus pater hono/15re usus sua pecunia / posuit

“Marku Mesiju Rustikijanu Emiliju Lepidu Juliju Celzu Balbinu Ariju Prokulu, iz tribe (plemena op. a.) Galeria, plebejskom tribunu, designiranom kvestoru imperatora cezara Tita Elija Hadrijana Antonina Augusta Pobožnog, oca domovine, vojnom tribunu XV. legije *Apollinaris* i legije III. *Gallica*, prefektu grada latinskog praznika, u konzulatu Emilija Papa, oca i Burbuleja Ligarijana, svekra, decemviru stlitibu, republika Siarensija, Emilije Pap, otac asno korist od svoga novca postavi.“

Slika 6.4.5

Preuzeto sa [http://www1.ku-eichstaett.de/epigr/uah-bilder.php?bild=\\$!Utrera_00036.jpg](http://www1.ku-eichstaett.de/epigr/uah-bilder.php?bild=$!Utrera_00036.jpg)

6.5 SEXTVS AEMILIVS EQVESTER

Sljede i namjesnik Dalmacije za vrijeme vladavine princepsa Antonina Pija je bio Sekst Emilije Ekvester.⁴⁹⁴

1. O njegovom namjesništvu u Dalmaciji dokaz pruža natpis *ILJug* III, 1948 = AE 1940, 176 = AE 1941, 54 iz Tilurija/Garduna.⁴⁹⁵

IMP CAESARI T AEL HADRIANO / ANTONINO AVG PIO P P COS IIII / COH VIII
VOL TVRREM AD AQVAM / TOLLENDAM FECIT /5 SEX AEMILIO EQVESTRE
LEG AVG PR PR / M CAEC[]LIO AFRICANO PRAEFECTO

Imp(eratori) Caesari T(ito) Ael(io) Hadriano / Antonino Aug(usto) Pio p(atri) p(atriciae) co(n)s(uli) IIII / coh(ors) VIII vol(untariorum) turrem ad aquam / tollendam fecit /5 Sex(to) Aemilio Equestre leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) / M(arco) Caec[i]lio Africano praefecto

„Imperatoru cezaru Titu Eliju Hadrijanu Antoninu Augustu Piju, ocu domovine, etiri (puta op.a.) konzulu, Osmo dobrovolja ka kohorta toranj i vodovod u ini, Sekstu Emiliju Ekvestru, legatu Augusta propretoru, Marku Ceciliju Afrikancu prefektu.“

Podizanje natpisa se može datirati ili u etvrtu godinu konzulata Antonina Pija (145. god. n. e. zajedno sa Markom Aurelijem, budu im princepsom) ili vjerojatnije kasnije. Mogu e je pretpostaviti da je legatstvo Emilija Ekvestera u Dalmaciji bilo na kraju pete i u toku šeste decenije II. st. n. e.

6.6 Doba Marka Aurelija

Sa po ecima vladavine cara – filozofa Marka Aurelija, prestaje i polustoljetno vrijeme mira na dunavskoj granici.⁴⁹⁶ itav niz iskušenja i problema poga a Rimsku državu i njeno stanovništvo, po evši od rata sa partskim Iranom od 161. do 166. god. n. e., koji je iako je

⁴⁹⁴ PIR, 1897/1898, I:27; Rohden, 1894, PWRE, I, 1 -2, col. 549; Jagenteufel, 1958:39 – 40; Wilkes, 1969:447

⁴⁹⁵ Abrami , 1930 – 1934:225 – 229, tbl. 35; Jagenteufel, 1958:39; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/021069>

⁴⁹⁶ O tome v. *Marcus Aurelius*, Εἰ ἑαυτόν; *SHA, Marcus Aurelius; Lucius Verus; Cass. Dio* epitome knjiga LXXI – LXXII; *Herod. I*, 1- 4; Stup Marka Aurelija u Rimu.

završio pobjedonosno je donio i veliku pandemiju u rimski svijet. Ova pandemija je odnijela na milione života i nanijela u kratkom vremenu velike demografske gubitke Rimskoj državi kada joj je ljudstvo bilo najpotrebnije. Poseban problem bila je od 166. god. n. e. obnovljena linija rata na Dunavu, koja je zaokupljala pažnju Marka Aurelija i njegove vojske sve do smrti princepsa. Ustvari riječ je o nizu ratova i sukoba koji se uobičajeno nazivaju u historiografiji „Markomanski ratovi“, iako su se borbe vodile sa itavim nizom ne samo germanskih, nego i sarmatskih i slobodnih danih naroda i zajednica duž Dunava, južno i sjeverno od ove rijeke. itava zona od sjeveroisto ne Italije pa do isto nog Balkana je bila ugrožena vrlo smjelim upadima Transdanubijaca (Kostoboci su čak došli do Eleusine u Atici, gdje su uništili hram eleusinskih misterija). Najopasniji protivnik je bio markomanski kralj Balomar, koji je bio formirao koaliciju niza germanskih naroda za rat protiv Rimljana, a njegova vojska je prodrla čak do Akvileje koju je bila stavila pod opsadu. Gubici rimskih armija su bili vrlo veliki, a poginuli su i mnogi namjesnici (npr. Klaudije Fronto/*Claudius Fronto*, legat Donje Mezije) i zapovjednici (pretorijanski prefekt Furije Viktorin/*Furius Victorinus*). Nakon smrti Lucija Vera, Marko Aurelije je osobno (uz pomoć nekih proslavljenih i sposobnih pojedinaca kakvi su bili npr. Tiberije Klaudije Pompejan/*Tiberius Claudius Pompeianus* i Publije Helvije Pertinaks/*Publius Helvius Pertinax*) bio zaokupljen borbom na ovoj granici u toku najvećeg dijela ostatka svoga života. Uz velike napore transdanubijski narodi su zaustavljeni, zatim potisnuti i na kraju je velika rimska armija prešla 172. god. n. e. i na sjevernu stranu Dunava, gdje je nastojala da pobijedi itav jedan spektar domorodanih politija, naroda i zajednica. Planovi Marka Aurelija su uključivali i stvaranje nove dvije provincije sjeverno od Dunava i to Markomanije i Sarmatije. Planovi za stvaranje novih provincija su privremeno obustavljeno zbog vijesti o velikoj pobuni Istočne armije 175. god. n. e. pod zapovjedništvom Gaja Avidija Kasija (*Caius Avidius Cassius*), čuvenog vojskovođe i stvarno pobjednika u ratu sa iranskim Partima. Uzrok pobune je bila lažna vijest da je Marko Aurelije umro od bolesti. Nakon trajanja od samo tri mjeseca i šest dana, uzurpator i samoproklamirani princeps Avidije Kasije je ubijen od sopstvenih vojnika. Marko Aurelije je ipak morao da povede armiju prema istočnim provincijama kako bi uvrstio svoj autoritet i u Rim se vratio tek u drugoj polovici 176. god. n. e., nakon osam godina odsustvovanja. Zajedno sa sinom Komodom je 23. XII. 176. god. n. e. proslavio trijumf za pobjede nad Germanima i Sarmatima ("*de Germanis*" i "*de Sarmatis*"). Pobjede su proslavljene i ovjekovječene podizanjem Stupa Marka Aurelija u Rimu, po uzoru na Stup Trajana posvećen njegovim danih pobjedama. Međutim, to i nije bio kraj teških borbama na dunavskoj granici i 178. god. n. e. Marko Aurelije je ponovo morao biti na čelu svojih armija u cisdanubijskim i transdanubijskim operacijama. On i Komod su napustili Rim za panonske provincije 3.

VIII. 178. god. n. e.,⁴⁹⁷ a ova druga kampanja se izgleda zvala *Expeditio Germanica Secunda* (na osnovi *CIL* II 4114).⁴⁹⁸

Ovaj put rimske armije su prodrle duboko na protivni ku teritoriju sjeverno od Dunava, izvojevavši niz klju nih pobjeda. Me utim, 17. III. 180. god. n. e. u Vindoboni (Vienna, Be) umro je Marko Aurelije. Njegov nasljednik Komod je pokazao vrlo malo interesa za nastavak rata i protivno savjetima glavnih zapovjednika napustio potpuno pot injavanje Markomana i Kvada. Komodova odluka da ne nastavi o evu politiku, da povu e vojsku i garnizone sa podru ja današnje eške, Slova ke, i transdanubijske Austrije i Ma arske i da ne pristupi kona noj realizaciji projekta osnivanja transdanubijskih provincija Markomanije i Sarmatije pokazati e se kao jedan od najve ih strateških promašaja u historiji, koji je predodredio završetak rimske uloge u historiji. Ono što je postignuto sa velikim naporima i uz nemjerljive žrtve napušteno je hirom jednog mladog princepsa.

Pošto su borbe vo ene na podru ju koje gravitira dunavskom podru ju, u ovim teškim ratovima dostojan obol su morale dati i ilirske provincije, uklju uju i i Dalmaciju. One su sada morale aktivno biti uklju ene u ove ratove, sa svim svojim kapacitetima i resursima (uklju uju i i regrutnu bazu). Julije Kapitolin, autor biografije Marka Aurelije iz kolekcije *Historia Augusta*, navodi da je Marko Aurelije uslijed nedostatka vojnih resursa u živoj sili bio prisiljen da organizirane razbojnice („hajdu ke“) skupine iz Dalmacije i Dardanije uvrsti u regularnu vojsku.⁴⁹⁹ Ovaj podatak pokazuje da je provincija Dalmacija bila podru je sa kroni nim problemom organiziranog razbojništva sve do Marka Aurelija (što je osobina koju e Zapadni Balkan zadržati i u budu im razdobljima) i njegove prijeke potrebe za vojnicima. O konkretnim vojnim jedinicama koje su u ovo opasno i turbulentno vrijeme boravile u provinciji Dalmaciji se malo zna, izuzev da su pojedine jedinice novoformiranih legije II. *Pia Italica* i III. *Concordia Italica* boravile na službi u Saloni. Zanimljivo je da se u Saloni nailazi na niz spomenika (*CIL* III, 2008; *CIL* III, 2009; *CIL* III, 2010 = *CIL* III, 8576; *CIL* III, 12898 (p 2261)) posve enih veteranima i vojnicima legije I. *Italica*, a koji svi nose aurelijevsko gentilno ime. Na sarajevskom podru ju je na natpisu *CIL* III 2766 a (isp. P. 1035)=8374 = *ILJug* III, 1581 zabilježen Aurelije Saturnin, veteran dvojice augusta.⁵⁰⁰ Ne bi bilo nemogu e pomisliti da su ovi vojnici i veterani bili ustvari gra anski i peregrinski domorodci Ilirika unova eni u legijski i auksilijarni sastav zbog teških ratova na Dunavu. U tom sluaju bi njihovo aurelijevsko gentilno ime bilo rezultat dobivanja rimskog gra anstva za vrijeme Marka Aurelija. injenica je i da je aurelijevsko

⁴⁹⁷ *SHA, Commodus*, XII, 6

⁴⁹⁸ Tiberije Klaudije Kandid, kojem je posve en ovaj natpis iz Tarragone (*Hispania Tarraconensis*), se navodi i kao *...duci exercitus Illyrici..* Po tome je Klaudije Kandid bio vojvoda „ilirske armije“. U epitomama LXXII. Knjige djela Kasija Diona spominje se izvjesni Kandid koji je kao zapovjednik pješadije zaustavio langobardski i ubijski upad u Panoniju krajem 166. ili početkom 167. god. n. e.

⁴⁹⁹ Mesihovi , 2009 A:35 - 37

⁵⁰⁰ Mesihovi , 2008:31 – 32; Isto, 2011 A:109-110

gentilno ime ubjedljivo najbrojnije me u do danas poznatim „Rimljanima“ na podru ju Bosne (cc 14,8 %).⁵⁰¹ Iako je značajan broj Aurelija rezultat i Karakaline konstitucije iz 212. god. n. e., ipak je i doba vladavine Marka Aurelije, produciralo znatan broj nosilaca aurelijevskog gentilnog imena, posebice u unutrašnjosti provincije Dalmacije koja je sigurno dala određeni broj regruta za markomanske ratove. Vanredno stanje na dunavskom podru ju i gravitiraju im provincijama sigurno su imali određene posljedice i po namjesnike instituciju u njima. Tako je uloga namjesnika Dalmacije, obje Panonije, obje Mezije i Norika u ovom periodu više prebala sa obzora uobičajenih namjesničkih dužnosti (sudovi, gradnja infrastrukture, održanje stabilnosti) na vojna zapovjedništva. Ti namjesnici bi dio svojih dužnosti direktno provodili i na ratištima. Zbog tih činjenica razumljivo je zašto vlada određena konfuzija u praksi namjesnika – legata Dalmacije za vrijeme Marka Aurelija.

6.7 MARCVS DIDIVS SEVERVS IVLIANVS

Najzanimljiviji namjesnik Dalmacije iz vremena vladavine Marka Aurelija jeste Marko Didije Sever Julijan (poznatiji kao Didije Julijan), budući i kratkotrajni princeps iz 193. god. n. e.⁵⁰² O njegovom namjesništvu u provinciji Dalmaciji postoje dva svjedočanstva.

1. *SHA, Didius Iulianus*, I, 6 – 9

„Post praetoram legioni praefuit in Germania vicensimae secundae Primigeniae. 7 Inde Belgicam sancte ac diu rexit. Ibi Cauchis, Germaniae populis, qui Albam fluvium adcolebant, erumpentibus restitit tumultuariis auxiliis provincialium. 8 Ob quae consulatum meruit testimonio imperatoris. 9 Catos etiam debellavit. inde Dalmatiam regendam accepit eamque a confinibus hostibus vindicavit. Post Germaniam inferiorem rexit.“

„Nakon svoje preture, on (misli se na Didija Julijana op. a.) je komandovao XXII. legijom *Primigenia* u Germaniji, zatim je upravljao provincijom Belgica (Belgija op. a.) dugo i dobro. Tamo je sa auxilijarima koje je na brzinu skupio iz provincija održao se protiv Hauka (narod Germanije koji je nastanjivao rijeku Elbu), koji su pokušali da provale kroz granicu. I za ove usluge, na prijedlog imperatora, on je smatran vrijednim za konzulat. On

⁵⁰¹ Mesihovi, 2011 A:651 - 653

⁵⁰² *SHA, Didius Iulianus*; *Cass. Dio* epitome knjige LXXIV; Smith W., 1867, I:1005-1006; PIR, 1897/1898, II:11 – 12; Wotawa, 1905, PWRE, V, 1 -2, col. 412 - 424; Jagenteufel, 1958:44-45; Wilkes, 1969:447

je ostvario i odlučuju pobjedu nad Hatima. Zatim je on upravljao Dalmacijom i o istio je od neprijatelja na njenim granicama. Zatim je on upravljao Donjom Germanijom.“

Didije Julijan je bio pretor oko 162. god. n. e., pa su dužnosti navedene u ovom podatku obnašane poslije 162. god. n. e. Sa početkom cc 170. god. n. e. on je postao namjesnik Belgike, dužnost koju je obavljao u narednih pet godina. Konzul sufekt je bio 175. god. n. e., zajedno sa Helvijem Pertinaksom (udnom koincidencijom Didije Julijan je bio sljede i princeps nakon Pertinaksa).⁵⁰³ I poslije konzulstva Didije Julijan se istakao u borbi sa germanskim Hatima, nakon ega je uslijedilo legatstvo prvo nad Dalmacijom, pa onda Donjom Germanijom. A. Jagenteufel namjesništvo datira u period 176 – 177. god. n. e., a J. Wilkes u 176. god. n. e. Po nekom kronološkom redu, Didije Julijan bi upravljao provincijom Dalmacijom upravo u vrijeme ponovo oživljenih sukoba na dunavskoj liniji od 177. god. n. e. To bi potv rivaio podatak koji daje Elije Spartijan (*Aelius Spartianus*), pisac biografije Didija Julijana iz kolekcije *Historia Augusta*, o njegovom postignu u kao namjesnika Dalmacije. Po tome je Didije Julijan kao vojno – civilni zapovjednik Dalmacije odbio neprijateljske napade na njene, vjerojatno sjeverne ili sjeveroisto ne granice. Za sada ne raspoložemo sa sigurnijim podatkom ili bar naznakom sa kojim je to jedinicama (auksilijarnog ili legijskog sastava) on pobijedio germanske ili sarmatske ili da ke napada e koji su ugrožavali granice Dalmacije. Po etak vladavine Marka Aurelija provincija Dalmacija do ekala bez stalnog legijskog garnizona, izuzev možda konzularnih beneficijara. Ali uslijed teške situacije na ratištima sjeverno od provincije, koji su ugrožavali i njene granice, i u Dalmaciji su morali biti stacionirani i legijski sastavi bar neko vrijeme. Dalmacija je zbog svoje zemljopisne pozicije služila i kao važna komunikaciona spona preko koje su u Podunavlje kretale vojne snage, a sigurno je služila i kao resursna i logisti ka baza za prostrano podunavsko ratište.⁵⁰⁴

Podatak iz *SHA* jasno pokazuje da u provinciji nije bilo unutarnjih turbulenciju u smislu odre enih pobuna, jer je jasno da Didije Julijan sa svojim trupama djeluje na grani noj liniji. Ovo bi zna ilo da su ti invazorski inkursi prolazili kroz panonske i mezijske provincije, im su granice Dalmacije bile ugrožene. Da su pojedini od tih naroda žestoko destruirali rimsko provincijsko podru je, dovoljno govori podatak Kasija Diona (epitome knjige LXXII, 16) po kojem su po odredbama sporazuma koji su sarmatski Jazigi (*Iazyges*) sklopili sa Markom Aurelijem, „oni vratili 100 000 zarobljenika koji su još uvijek bili u njihovim rukama, ak nakon što su mnogi bili prodati, umrli ili pobjegli“ (έ έ ί ά ő ð í μ ώ μ á έ á έ , ù μ à ù μέ

⁵⁰³ On je naslijedio Pertinaksa i na dužnosti prokonzula Afrike.

⁵⁰⁴ Na podunavskom ratištu su sigurno operativno djelovale sljede e legije : I. *Adiutrix*, II. *Adiutrix*, XII. *Fulminata*, V. *Macedonica*, I. *Italica*, II. *Italica*, III. *Italica*, II. *Adiutrix*, IIII. *Flavia Felix*, VII. C.P.F., XI. C.P.F., X. *Gemina*, XIII. *Gemina*, XIV. *Gemina*. Zajedno sa njima su djelovale i mnogobrojne auxilijarne jedinice (kohorte i ale), kao i itav niz drugih borbenih sastava.

έ ύ έ ή ύ έ ì ó ĩ). Jazigi su djelovali iz područja između rijeka Dunava i Tise, pa bi gravitaciono područje njihovog pustošenja obuhvatalo panonske i mezijske provincije, Dakiju i granice oblasti Dalmacije koje nisu bile baš predaleko od njihove zemlje. Po biografiji Marka Aurelija iz kolekcije *Historia Augusta* (XXVII, 10), za vrijeme ove druge kampanje borbe su vođene sa Markomanima, Hermundurima, Sarmatima i Kvadima (*Triennio bellum postea cum Marcomannis, Hermunduris, Sarmatis, Quadis etiam egit et, si anno uno superfuisset, provincias ex his fecisset*).

2. *CIL VI, 41122 = CIL VI, 1401* (p 3141, 3805), Rim⁵⁰⁵

ERO IVLIANO / AFRICAE LEG AVG / ONTI ET BITHYNIAE / IAE DALMATIAE
BELGICA / 5 M AFRICAE ET ACHAIAE PRAETOR / TORI CONSVLVM TRIBVNO
LEG / ICANDIS SODALI ANTONI ANO / PRAESIDI PATRONO / G BISICA
LVCANA EX AFRICA

[M(arco) Didio M(arci) filio Ouf(entina) Sev]ero Iuliano / [co(n)s(uli) proco(n)s(uli) provinciae] Africae leg(ato) Aug(usti) / [pro praetore provinciae P]onti et Bithyniae / [praef(ecto) alim(entorum) leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) German]iae Dalmatiae Belgica[e] / 5 [leg(ato) leg(ionis) XXII Primig(eniae) leg(ato) proconsulu]m Africae et Achaiae praetor[i] / [aedili quaes]tori consulum tribuno leg(ionis) / [--- Xvir(o) stlitibus iud]icandis sodali Antoni[ni]ano / [.....] praesidi patrono / [municipium Aelium Hadrianum Au]⁵⁰⁶g(ustum) Bisica Lucana ex Africa

„Marku Didiju Severu Julijanu, iz tribe Kvefentina, sinu Marka, konzulu, prokonzulu provincije Afrike, legatu Augusta propretoru provincije Pont i Bitinija, prefektu alimentacijskog fonda⁵⁰⁷, legatu Augusta propretora Germanije, Dalmacije, Belgike, legatu legije XXII. *Primigenia*, legatu prokonzula Afrike i Ahaje, pretoru, edilu, kvestoru konzula, tribunu legije... decemviru stlitibu, lanu (kolegija op. a.) Antoninija,⁵⁰⁸

⁵⁰⁵ Jagenteufel, 1958:44; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/030526>

⁵⁰⁶ Rekonstrukcija imena municipija prema Boatwright, 2003:39, fus. 10 i

⁵⁰⁷ To je podrazumijevalo da je bio zadužen za raspodjelu novca i sredstava siromašnima u Italiji i rukovođenje alimentarnim fondom. Od vremena ranih Antonina uvriježilo se da se pauperiziranim stanovnicima Italije pomaže podjelama zemlje ili novca. To su ustvari bile mjere kojima bi se ublažile posljedice procesa latifundizacije i socijalnog raslojavanja i na tragu su drevnih agrarnih zakona još iz vremena drevne Republike. Nerva je osnovao alimentarni fond za pomoć stanovnicima Italije, a njegov razvojem se posebno odvija za vremena Trajana i njegovih nasljednika. Bit alimentacije svodila se na sljedeće: iz određenog novog fonda, koji je osnovala država, podjeljivane su posudbe sitnim i srednjim zemljoposjednicima uz neznatne kamate (obično 5% godišnje). Kamate od tih zajmova trošene su na odgoj maloljetne sirovače, kao i dječje siromašnih roditelja. Do punoljetnosti dječacima je mjesečno dijeljeno po 16, a djevojčicama po 12 sestercija. Maškin, 1951:389-390

⁵⁰⁸ Riječ je o svećenikom kolegiju posvećenom jednoj od verzija carskog kulta.

predsjedavaju em patronu, municipium Elijum Hadrijanum Augustum Bisika Lukana iz Afrike.“

Ovaj natpis koji predstavlja i neku vrstu *cursus honorum* od Didija Julijana prije nego što je postao princeps, isto dokazuje njegovo namjesništvo u provinciji Dalmaciji.

6.8 CAIVS VETTIVS SABINIANVS IVLIVS HOSPES

U doba vladavine Marka Aurelija možda je mogu e datirati i namjesništvo Gaj Vetija Sabinijana Julija Hospa (konzula sufekta 176. god. n. e.).⁵⁰⁹ O njegovom namjesništvu u Dalmaciji potvrdu pruža natpis AE 1920, 45 = AE 1939, + 81 iz Kasba, Henchir el / *Thuburbo Maius* (provincija prokonzularna Afrika).⁵¹⁰

C VETTIO•C•FIL•VOLT•SABI/NIANO•IVLIO•HOSPITI•COS•SODALI / TITIO•LEG
AVG•PR•PR•PROVINCIAE•III•DACIA/RVM•ETDELMATIAE•CVRATORI•

AEDIVM SACRAR /5

ITEM•R•P•PVTEOLANORVM•PRAEPOSITO•VEXILLATIO/NIBVS

•EX•ILLYRICO•MISSIS•AB•IMP•DIVO•M•AN[]/NINO•AD•TVTELAM•VRBIS
•DONIS•DONATO A[] / EODEM•IMP•OB•EXPEDITIONEM•GERM•ET•SARM /
CORONA•MVRALI•VALLARI•ITEM•Q•AVREA•HASTIS /10 PVRIS•DVAB•
VEXILLIS•TOTIDEM•LEG•AVG•PR•PR / PANNONIAE INFERIORIS•PRAEF
AERARI SATVR/NI•LEG•LEG•XIII•GEM•CVM•IVRISDICATV•PANNO/NIAE
SVPERIORIS•LEG•AVG•RATIONIBVS•PV/TANDIS•TRIVM•GALLIARVM•LEG•

LEG•III•ITA/15LIAE•CONCORDIS•IVRIDICO•PER TRACTVS / ETRVRIAE•
AEMILIAE•LIGVRIAE•LEG / AVG AD ORDINANDOS•STATVS•INSVLARVM /
CYCLADV•LEGATO•PROVINCIAE ASIAE / PRAETORI•TRIB•PLEB•
QVAESTORI•TRANS/20 LATO•IN AMPLISSIMVM• ORDINEM•AB•IMP / DIVO T
ANTONINO TRIB•MIL•LEG•I•ITALIAE / PRAEF•COHORTIS•II•
COMMAGENORVM / COL AVRELIA• izbrisan tekst (op.a.) THVBVRBO / AIVS
•PATRONO•D•D•P•P

C(aio) Vettio C(ai) fil(io) Volt(inia tribu) Sabi/niano Iulio Hospiti co(n)s(uli) sodali / Titio leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) provinciar(um) III Dacia/rum et Delmatiae(!) curatori aedium sacrar(um) /5 item r(ei) p(ublicae) Puteolanorum praeposito vexillatio/nibus ex

⁵⁰⁹ PIR, 1897/1898, III:413 – 414; Betz, 1958, PWRE, VIII A, 2, col. 1861-1867; Jagenteufel, 1958:45-47; Wilkes, 1969:447

⁵¹⁰ EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/027397>

Illyrico missis ab imp(eratore) divo M(arco) An[to]/nino ad tutelam urbis donis donato a[b] / eodem Imp(eratore) ob expeditionem Germ(anicam) et Sarm(aticam) / corona murali vallari itemq(ue) aurea hastis /¹⁰ puris duab(us) vexillis totidem leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) / Pannoniae inferioris praef(ecto) aerari Satur/ni leg(ato) leg(ionis) XIII gem(inae) cum iurisdicatu Panno/naiae superioris leg(ato) Aug(usti) rationibus pu/tandis trium Galliarum leg(ato) leg(ionis) III Ita/lyli(c)ae concordis(!) iuridico per tractus / Etruriae Aemiliae Liguriae leg(ato) / Aug(usti) ad ordinandos status insularum / Cycladum legato provinciae Asiae / praetori trib(uno) pleb(is) quaestori trans/2olato in amplissimum ordinem ab Imp(eratore) / divo T(ito)(!) Antonino trib(uno) mil(itum) leg(ionis) I Itali(c)ae / praef(ecto) cohortis II Commagenorum / col(onia) Aurelia [[[Commoda]]] Thuburbo / [m]aius patrono d(ecreto) d(ecurionum) p(ecunia) p(ublica)

„Gaju Vetiju Sabinijanu Juliju Hospitu iz tribe (plemena op. a.) Voltina, sinu Gaja, konzulu, lanu (kolegija op. a.) Titija, legatu Augusta propretoru provincija Tri Dakije⁵¹¹ i Dalmacije, staratelju hramova (u gradu Rimu op. a.), tako er republike Puteoli prepozitu/na elniku veterana (možda je rije i o regularnim vojnim odredima op. a.) iz Ilirika poslanim od imperatora božanskog Marka Antonina za zaštitu grada, odlikovan od istoga imperatora za germanske i sarmatske ekspedicije sa *corona muralis, vallaris*, tako er i *aurea*, dva (puta op. a.) sa *hasta pura, vexillum* isti broj (misli se da je dva puta odlikovan i sa *vexillum* op. a.), legatu Augusta propretoru Donje Panonije, prefektu Saturnovog erarija, legatu XIV. legije *Gemina*, sa pravom provo enja zakona u Gornjoj Panoniji, legatu Augusta za ispitivanje ra una⁵¹² Tri Galije, legatu III. legije *Italica*, juridiku⁵¹³ za Etruriju, Emiliju, Liguriju, legatu Augusta za koordinaciju stanja Kikladskih otoka, legatu provincije Azije, pretoru, plebejskom tribunu, kvestoru, prevedenom u najviši red (misli se u senatorski op. a.) od imperatora, božanskog Tita Antonina, vojnom tribunu I. legije *Italica*, prefektu kohorte II. Komagenske, kolonija Aurelija Komodiana Tuburbo, najve em patronu, odlukom vije a dekuriona sa javnim novcem (postavi op.a.).“

Na ovom vrlo dobro sa uvanom epigrafskom spomeniku, dat je sadržajan popis dužnosti koje je Vetije Sabinijan obnašao u toku svoje iznimno bogate vojne i dužnosni ke karijere.

⁵¹¹ Po Fishwick, 1987:302 tripartitnu podjelu Dakije je izvršio Hadrijan.Me utim, izgleda je Hadrijan izvršio samo dualnu podjelu 119. god. n. e. i to na *Dacia Superior* i *Dacia Inferior*, a da je tripartitna podjela ura ena za Antonina Pija (možda cc 158. god. n. e.) i to na *Dacia Porolissensis*, *Dacia Apulensis* i *Dacia Malvensis*. Za vrijeme markomanskih ratova, vojni i sudski poslovi su bili ujedinjeni pod jednom osobom, sa drugom dvojicom senatorskog ranga (*legati legionis*) kao njemu podre enim. Tada je Dakija zvana provincija Tri Dakije (*tres Daciae*). Za vrijeme markomanskih ratova Dakija je predstavljala prvu borbenu liniju.

⁵¹² Neka vrsta specijalnog carskog izaslanika ili inspektora radi pregleda financijskog stanja i ra una.

⁵¹³ Rije je o magistratima senatorskog ranga (u Italiji) uvedenim od Marka Aurelija sa sudskim nadležnoš u u gra anskim i krivi nim stvarima. Teritorijalno su bili odre eni na osnovi italijanskih regiona koje je uspostavio još August i to tako što je jedan iuridico imao nadležnost nad više, uglavnom tri regiona. U Italiji su bila etiri *iuridici*. Oni su imali nadležnost i nekim administrativnim pa i izvršnim pitanjima. Berger, 1953:523

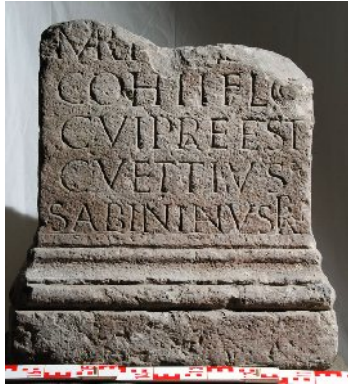
I na ovom natpisu je uobičajeno navođenje obnašenih dužnosti po značenju, a ne po kronološkom redu, iako sa određenim modifikacijama. Te specifičnosti su date upravo na primjeru njegovih namjesništava i zapovjedanja legijama koje su navedene izgleda po kronološkom, a ne po redu važnosti.

Njegova namjesništva i zapovjedanje vojskom ukazuju i na njegovu duboku uvezanost sa zbivanjima nastalim uslijed ratova na Dunavu. On je svoju karijeru započeo kao pripadnik viteškog reda, u vojno - zapovjednim strukturama oružanih snaga Rimske države. Pa je tako prvo bio komandant II. Flavijejske Komagenske kohorte, stacionirane u Dakiji, potom je bio vojni tribun I. legije *Italica* u Donjoj Meziji. Uspon iz viteškog reda u senatorski je uslijedio za vrijeme Antonina Pija. A obnašao je uobičajeni niz dužnosti u rimskom *cursus honorum*. Imao je i neke specifične dužnosti kao u slučaju Kikladskih otoka, te kao juridiki tri italijanske regije. Zanimljivo je njegova specijalna dužnost da komanduje vojskom koja je poslana iz Ilirika da bude zaštita kampanskom gradu Puteoli. Razlog vjerojatno leži u tome što je Puteoli bio i velika luka te emporium, gdje su prispijevali i veliki aleksandrijski brodovi sa žitom. U blizini se nalazila i rimska pomorska baza u Misenumu. Ovo je gotovo sigurno rezultat odmetnuta Avidija Kasija 175. god. n. e., pa je Marko Aurelije smatrao da je neophodno da osigura italijanske luke, poglavito kako bi spriječio eventualno iskrcavanje avidijejaca. A kako se u to vrijeme princeps je u tim vrlo nesigurnom vremenu, imao puno i nedvojbeno povjerenje u Vetija Sabinijana i on mu je dodijelio jednu takvu osjetljivu i bitnu dužnost. Pošto se u tekstu natpisa striktno kaže da je Vetije Sabinijan poslan sa vojskom iz Ilirika, jasno je da se on neposredno pred polazak prema Puteolima nalazio u blizini samoga Marka Aurelija, odnosno da je bio na podunavskom ratištu. Da je uživao veliko povjerenje i uvažavanje od Marka Aurelija, dokazuje i to da je on bio i u ulozi inspektora financija Tri Galije (provincije Lugdunska Galija, Akvitanija, Belgika). O njegovoj iznimnoj angažiranosti na podunavskom ratištu dovoljno govore i odlikovanja koja je dobio od Marka Aurelija, kao i činjenica da je bio zapovjednik prvo III. legije *Italica*, a zatim i XIV. legije *Gemina*. Obje legije su se nalazile angažirane u okviru dunavske armije Marka Aurelija. I namjesništva je obnašao u balkansko – podunavskom prostoru, pa je tako prvo bio zadužen za provođenje zakona u Gornjoj Panoniji, pa je onda bio legat propretor Donje Panonije i pri kraju karijere zabilježene na ovom natpisu legat propretor Dalmacije i zatim Tri Dakije. Ovaj sadržajni epigrafski spomenik je podignut u vrijeme Komodove vladavine, ali je ubrzo doživio i redakciju uslijed *damnatio memoriae*, pa je komodijanski dio imena kolonije izbrisan u predzadnjem redu.

Slika 6.8.1

Preuzeto sa <http://www.rzuser.uni-heidelberg.de/~f56/fotos/F000435.JPG>

Slika 6.8.2

Preuzeto sa <http://www.ubi-erat-lupa.org/imagelink/index.php?Nr=11749>

Svjedoanstvo o zapovjedništvu Vetija Sabinijana nad II. Flavijevskom Komagenskom kohortom pruža *CIL III, 1619 = CIL III, 7854 : Mart[i Gra]d[ivo] / coh(ors) II Fl(avia) Co(mmagenorum) / cui praeest / C(aius) Vettius /s Sabinianus praef(ectus)*.⁵¹⁴

Njegova služba na egejskom otoku je rezultirala i natpisom IG XII,7 262 (# PH78910) iz Amorgosa : [— — — — — (?)] Ὡ Ε ε ὀ ἰ Ἄμὸ ἰὸ ἰ
 Ἀ ἰ [ἰ(?) ἰ (?)] ὕ ἰ Ὡ, ε ' Ὡ ὀ ὦ .⁵¹⁵

Slika 6.8.3

Preuzeto sa <http://www.ubi-erat-lupa.org/imagelink/index.php?Nr=6683>

Vetije Sabinijan se spominje i na natpisu *CIL III, 4426 (p 2281) = CIL III, 11089* iz Karnuntuma : *[Si][v]ano Aug(usto) / Genio / loci pro / salute /s C(ai) Vettii / Sabinian[i] / leg(ati) Aug(usti) pr(o) p[ro]p[ri]et[ar]i / Nymphicus / lib(ertus) eius /10 [a]ediculam / ex voto / restituit*.⁵¹⁶ Natpis podiže njegov oslobođeniik Nimfik.

⁵¹⁴ EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/045193>

⁵¹⁵ <http://epigraphy.packhum.org/inscriptions/main>

⁵¹⁶ EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en

Po A. Jagenteufelu Vetije Sabinijan je legat propretor Dalmacije bio u periodu 178-179. god. n. e., sa ime se slaže i J. Wilkes. Sude i po zgusnutom spisku dužnosti Vetija Sabinijana u vrijeme turbulentne vladavine Marka Aurelija mogu e je složiti se sa ovim prijedlogom. U tom slu aju Vetije Sabinijan bi na legatskoj dužnosti u Dalmaciji neposredno naslijedio Didija Julijana.

I Vetijevi potomci su zadržali visoko mjesto u rimskoj društveno – politi koj hijerarhiji, pa mu je sin *Caius Vettius Gratus Sabinianus* bio konzul *ordinarius* za 221. god. n. e., a unuk *Caius Vettius Gratus Atticus Sabinianus* konzul *ordinarius* za 242. god. n. e. (*CIL* VIII, 823 (p 2421) = *CIL* VIII, 12346 = AE 1894, +50; *CIL* VI, 41234 = *CIL* VI, 1529 (p 852, 3142) = *CIL* VI, 31671).

6.9 LVCIVS AVRELIVS GALLVS

Kao sljede i namjesnik Dalmacije navodi se Lucije Aurelije Gal, konzul *ordinarius* za 174. god. n. e.⁵¹⁷, zajedno sa Kvintom Volusijem Flakom Kornelijanom (*Q. Volusius Flaccus Cornelianus*). On se pojavljuje na natpisu *CIL* III, 3157 (p 1650) = *CIL* III, 8663 = *CIL* III, 14239,4 = AE 1994, 1346 iz Salone⁵¹⁸:

HER AVG [] / VAL•VALENS V[] / EX•7•LI/MITE[] / PVB• PRAE /5 CLVS OB /
DECR AVR / GALL• LEG / SVO•INP / APERVIT [] /10 IM[] COMO / ET MAR /
VERO / COS•VI / [] / MA[]

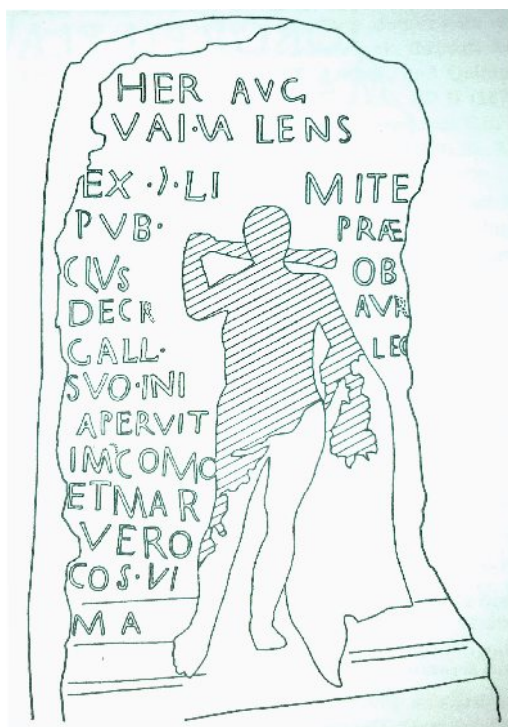
*Her(culi) Aug(usto) [sac](rum) / Val(erius) Valens v[et(er)eranus] / ex 7(centurione)
li/mite[m] / pub(licum) prae/s clus(um) ob / decr(etum)⁵¹⁹ Aur(eli) / Gall(i) leg(ati) / suo
inp[endio] / aperuit [---] /10 Im[p(er)atore] Com(m)o[do II] / et Mar/[t]io] / Vero [II] /
co(n)s(ulibus) VI [Kal(endas)] / Ma[ri]as*

„Herkulu, uzvišenom, svetom, Valerije Valens, veteran i bivši centurion, otvorio je na svoj trošak javni grani ni put, koji je ranije bio zatvoren dekretom Aurelija Gala, legata, na šesti dan prije majskih kalendi za drugog konzulata imperatora Komoda i Marcija Vera.“

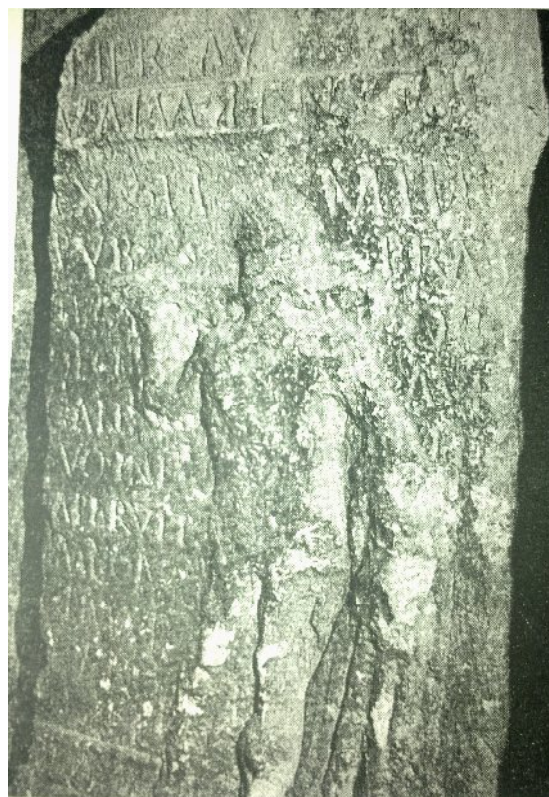
⁵¹⁷ PIR, 1897/1898, I:183 (*Aufidius*); 208 (*Aurelius*); Bohden, 1896, PWRE, II, 2, col. 2292 (*Aufidius*); col. 2510 (*Aurelius*); Jagenteufel, 1958:47-48; Wilkes, 1969:447-448; Isto, 1976:265.

⁵¹⁸ Jagenteufel, 1958:47; Wilkes, 1976:265, br. 16; 264, fig. 6 i Pl. III,7; Šašel Kos, 1993:205, br. 6.; EDCS : <http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiresult.en> ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/051915>

⁵¹⁹ J.Wilkes u svojoj Historiji provincije Dalmacije (1969:448) je ovdje izvršio rekonstrukciju *dec(essum)* = smrt, ali je u naknadnom radu o me ama (1976:265) to ispravio u pravilno *decr(etum)*.

Slika 6.9.1
Preuzeto iz Wilkes, 1976, 264, fig. 6

Slika 6.9.2
Preuzeto iz Wilkes, 1976, Pl. III, 7

Ovaj epigrafski spomenik je podignut 26. IV. 179. god. n. e. (rije je o ro endanu Marka Aurelija), zna i u vrijeme kada je Marko Aurelije bio na vlasti. Samo gentilno ime legata izaziva u historiografiji odre ene nedoumice, pa se kod nekih pojavljuje ne kao Aurelije, nego kao Aufidije (*Aufidius*).⁵²⁰Tako se u i PIR (1897/1898, I) i u PWRE smatra da je rije o dvije razli ite osobe, odnosno da je Aufidije Gal bio legat Dalmacije, a Aurelije Gal konzul iz 174. god. n. e.

Slika 6.9.3
Preuzeto sa <http://www.ubi-erat-lupa.org/imagelink/index.php?Nr=5031&Img=0>

Konzulstvo Aurelija Gala se spominje na *CIL III 5200* iz Celja : *J / Pos(uit) K(alendis) Aug(ustis) Flacco et Gallo c[o(n)s(ulibus)]*.

⁵²⁰ O tome v. Wilkes, 1969, 447 – 448; Isto, 1976, 265

Konzulstvo Aurelija Gala i Flaka Kornelijana se spominje i na uvenom gr kom obimnom natpisu IG XIV 830 (# PH141062) iz grada Puteoli : ... ὕ ὕ ἄ ϖ ἰ ἄ ϖ ᾤ ὕ ἄ ...⁵²¹

Cursus honorum Lucija Aurelija Gala, iz plemena Kvirina, sina Lucija pojavljuje se i na natpisu *CIL* VI, 1356 (p 850, 3141, 3805, 4685, 4774) = *CIL* VI, 31637 AE 1962, 00245 = AE 1963, 89 iz Rima: *L(ucio) Aurelio L(uci) fil(io) / Quir(ina) Gallo co(n)s(uli) / praef(ecto) aer(arii) Sat(urnini) praef(ecto) / frum(enti) dandi proco(n)s(uli) /s provinc(iae) Narbonensis / legato Aug(usti) leg(ionis) III / Gallic(ae) curator(i) viae / Clodiae Anniae Cassiae / Ciminiae et novae Traianae /¹⁰ legato provinc(iae) Africae / pr(aetori) tr(ibun) pl(ebis) quaest(ori) provinc(iae) Asiae / M(arcus) Aemilius Alcima / amicus.*⁵²² Sude i po ovom natpisu Lucije Aurelije Gal je obnašao itav niz dužnosti : konzul, prefekt Saturnovog erarija, prefekt za dodjelu hrane, prokonzul Narbonske Galije, legat Augusta III. legije *Gallica*, staratelj puteva, legat provincije Afrike, pretor, plebejski tribun, kvestor provincije Azije. Me utim, nigdje se ne spominje provincija Dalmacija, pa se postavlja pitanje da li je Aurelije Gal sa ovog natpisa upravo onaj naš legat Dalmacije i konzul *ordinarius* iz 174. god. n. e. U konzulskim listama se pojavljuju i *L. Aurelius Gallus*, konzul sufekt za 146. god. n. e. (od jula mjeseca), i još jedan istoimeni konzul *ordinarius* za 198. god. n. e. Gotovo je sigurno da je ovdje me usobni odnos njih trojice djed (146. god. p. n. e.) – otac (174. god. n. e.) – sin (198. god. n. e.).

I po A. Jagenteufel i po J. Wilkesu, Aurelije Gal je legat Dalmacije bio 179. god. n. e.

⁵²¹ U natpisu se govori o zajednici trgovaca iz Tira (iz Fenikije, današnjeg Libana) koji su nastanjeni u Puteolima. Harland, 2003:36

⁵²² EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/030955>

6.10 SCAPVLA TERTVLLVS

Zajednice Liburnije Stulpini, Burnisti i Lacinijeni?⁵²³ su obnovili zgradu pretoriuma u Skradinu (*Scardona*), i u ast toga su postavile natpis *CIL* III, 2809 u Skradinu, na kojem se spominje Skapula Tertul,⁵²⁴ legat (dvojice) Augusta provincije Dalmacije.

Praetoriu[m vetustate] / conlapsum [Stulpini et?] / Burnistae [Laciniem]/ses(?) ex pec(unia) [publ(ica) refecer(unt)] /5 Scapul[a Tertullus] / leg(atus) Augg(ustorum) p[rov(inciae) Dalmatiae] / restit[uit]

Vrijeme namjesništva bi se moglo datirati u vrijeme suvladarstva dvojice princepsa augusta. U obzir dolaze doba suvladarstva Marka Aurelija sa Lucijem Verom (*Lucius Aurelius Verus Augustus*) od 161. do 169. god. n. e., te Marka Aurelija sa svojim sinom Komodom od 177. do 180. god. n. e. Skapula Tertul se u svojstvu provincijskog namjesnika i to dvojice augusta (Marka Aurelija i Komoda) pojavljuje i u Digestama (dio *Corpus iuris civilis* iz prve polovice VI. st. n. e.) koji mu šalju reskript (rješenje vezano za odre ena pitanja).⁵²⁵ J. Wilkes (1969:447, pozivaju i se na R. Syme, *Gnomon*, 31(1959, 514 f.)⁵²⁶) relativizira mogu nost da je Skapula Tertul upravljao Dalmacijom za vrijeme Marka Aurelija i Komoda : „On the other hand he could have been proconsul of Asia or Africa at the time, while the congested fasti of Dalmatia make it better to place Tertullus in the joint

⁵²³ O navedene tri liburnske zajednice v. *Plin. NH*, III, 139 : „*conventum Scardonitanum petunt lapides et Liburnorum civitates XIII, ex quibus Lacienses, Stulpinos, Buristas, Olbonenses nomine non pigeat*“.

Stulpini su možda vezani za grad Stulpi (Στοῦλπί) koji spominje Ptolemej Klaudije (a e, 2003:14), Burnisti se vjerojatno vežu za Burnum i njegovu okolicu, dok se o Lacinijenima malo zna.

⁵²⁴ Smith W, 1867, III:1012 (natuknica se vjerojatno odnosi na sina našeg Skapule Tertula); PIR, 1897/1898, III:180 – 181 (natuknice pod br. 190 i 192 se odnose na istu osobu); Jagenteufel, 1958:48 -49; Wilkes, 1969:447; EDCS : <http://oracle-vm.ku.eichstaett.de:8888/epigr/epiresult/en> ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053709>

⁵²⁵ *Corpus, Dig.* 1.18.14 : „*Macer 2 de iudic. publ. Divus marcus et commodus scapulae tertullo rescripserunt in haec verba: " si tibi liquido compertum est aelium priscum in eo furore esse, ut continua mentis alienatione omni intellectu careat, nec subest ulla suspicio matrem ab eo simulatione dementiae occisam: potes de modo poenae eius dissimulare, cum satis furore ipso puniatur. et tamen diligentius custodiendus erit ac, si putabis, etiam vinculo coerendus, quoniam tam ad poenam quam ad tutelam eius et securitatem proximorum pertinebit. si vero, ut plerumque adsolet, intervallis quibusdam sensu saniore, non forte eo momento scelus admiserit nec morbo eius danda est venia, diligenter explorabis et si quid tale compereris, consules nos, ut aestimemus, an per immanitatem facinoris, si, cum posset videri sentire, commiserit, supplicio adficiendus sit. cum autem ex litteris tuis cognoverimus tali eum loco atque ordine esse, ut a suis vel etiam in propria villa custodiatur: recte facturus nobis videris, si eos, a quibus illo tempore observatus esset, vocaveris et causam tantae negligentiae excusseris et in unumquemque eorum, prout tibi levare vel onerari culpa eius videbitur, constitueris. nam custodes furiosus non ad hoc solum adhibentur, ne quid perniciosius ipsi in se moliantur, sed ne alii quoque exitio sint: quod si committatur, non immerito culpa eorum adscribendum est, qui negligentiores in officio suo fuerint.*“

⁵²⁶ Rije je o „Review of A. Jagenteufel, Die Statthalter der römischen Provinz Dalmatien von Augustus bis Diokletian“.

reign of Marcus and Verus (161-9), which is blank otherwise. A consulship in the one-sixties followed by the Dalmatian governoship fits better with the father of the consul *ordinarius* in 195“. Stojimo na stajalištu da je ipak vjerojatnije da se reskript iz Digesta odnosi na Skapulinu upravu nad Dalmacijom, nego da je rije o njegovom prokonzulstvu u Aziji ili Africi. Iako se u Digestama Skapula Tertul pojavljuje u odjeljku *De officio praesidis*, jasno je da u slučaju prije i va a Digesta rije o moderniziranju tituliranja provincijskog namjesnika. Na osnovi natpisa iz Skradina, oficijelna titula Skapule Tertula je bila legat, a ne preses, koja e postati titula namjesnika Dalmacije tek nakon Dioklecijanovih upravno – teritorijalnih reformi krajem III. st. n. e. Prije i va Digesta je jednostavno reskript upućen namjesniku Dalmacije stavio u odjeljak o službi presesa, sukladno modernijem duhu a posebno jer u tome reskriptu Skapulina titula nije navedena. Sa provincijama Azijom i Afrikom stanje stoji nešto drugačije, jer su u njima i nakon Dioklecijanovih reformi upravljali namjesnici sa prokonzulskom titulom. U strogo hijerarhijskom, protokoliranom i birokratiziranom svijetu kasne antike, pazilo se gdje se treba staviti određene titule, pa i se i Digestama upravitelji provincija Afrike i Azije pojavljuju u odjeljku *De officio proconsulis et legati*. Na osnovi iznesenog ipak bi bilo prihvatljivije datirati namjesništvo Skapula Tertula u Dalmaciji u period suvladarstva Marka Aurelija i Komoda. A. Jagenteufel legatsku dužnost Skapule u Dalmaciji datira u period 179. – 181. (?) god. n. e. Vrlo zgusnutu liniju namjesništava u provinciji Dalmaciji u periodu od 176 – 180. god. n. e. je moguće objasniti upravo drugom fazom markomanskih ratova, u kojima je i Dalmacija dala značajan doprinos. U uvjetima rata zapovjedništva su se brže mijenjala, zavisno od situacije i potreba. Tadašnje legatstvo provincija je podrazumijevalo i vojne i civilne ovlasti, pa je i samo predstavljalo i određeni stupanj zapovjedništva u rimskoj vojnoj hijerarhiji i komandnoj liniji.

Na osnovi današnjeg poznavanja konzulskih listi, naš Skapula Tertul se ne pojavljuje kao konzul. Jedini Skapula Tertul koji se spominje u konzulskim listama je konzul sufekt za 192. god. n. e. i konzul *ordinarius* za 195. god. n. e.⁵²⁷ je *P. Iulius Scapula Tertullus Priscus*,⁵²⁸ vjerojatno sin našeg Skapule Tertula.

6.11 LVCIVS IVNIVS RVFINVS PROCVLIANVS

Nakon turbulentnog vremena na podunavskom području, sa Komodom se situacija postepeno smiruje, što se primjećuje i na području Dalmacije. Za prvu polovicu samostalne

⁵²⁷ *Corpus, Codex* 9.1.1

⁵²⁸ *CIL* III, 4407; *CIL* XIV, 169 (p 481). I za 139. god. n. e. spominje se jedan konzul sufekt *Scapula*.

vladavine Komoda evidentiran je u Dalmaciji kao njen legat propretor Lucije Junije Rufin Prokulejan.⁵²⁹ On se spominje na natpisu *CIL* III, 3202 (p 1651) iz Garduna/*Tiluriuma*⁵³⁰ :

IMP CAES / M AVRELIVS / [[COMMODOVS]] / ANTONINVS / 5AVG PIVS SARM /
GERM MAXIMVS / BRITTANNICVS / PONT MAX TRIB / POT VIII IMP VI / 10COS
III P P / PONTEM HIPPI FLVMI/NIS VETVSTATE COR/RVPTVM RESTITVIT /
SVMPTVM ET OPERAS /15 SVBMINISTRANTIBVS / NOVENSIBVS DELMI/
NENSIBVS RIDITIS CV/RANTE ET DEDICANTE / L IVNIO RVFINO
PROCV/20LIANO LEG PR PR

*Imp(erator) Caes(ar) / M(arcus) Aurelius / [[Commodus]] / Antoninus / 5 Aug(ustus) Pius
Sarm(aticus) / Germ(anicus) maximus / Brittannicus / pont(ifex) max(imus) trib(unicia) /
pot(estate) VIII imp(erator) VI /10 co(n)s(ul) IIII p(ater) p(atriciae) / pontem Hippi(i)
flumi/nis vetustate cor/ruptum restituit / sumptum et operas /15 subministrantibus /
Novensibus Delmi/nensibus Riditis cu/rante et dedicante / L(ucio) Iunio Rufino
Procu/20liano leg(ato) pr(o) pr(aetore)*

Natpis govori da je za vrijeme devete godine tribunske mo i Komoda (184. god. n. e.) obnovljen most na rijeci *Hippius* (danas rijeka Cetina) i to zahvalju i zajedni kom djelovanju tri relativno udaljene lokalne jedinice : *Rider, Novae i Delminium*. Staratelj i dedikant je bio legat Lucije Junije Rufije Prokulijan. *Municipium Riditarum* je imao urbano i upravno sjedište u Danilu kod današnjeg Šibenika, *Novae* se nalazila u Runovi u kod današnjeg Imotskog, a urbano i upravno sjedište *Municipium Delminensium*⁵³¹ se nalazilo u Županjcu (u današnjem Duvnu). Angažiranje ove tri lokalne jedinice na obnovi mosta govori o velikom zna enju ovog mosta za rimsku cestu koja je iz Salone, a preko rijeke Cetine i Tilurija išla u duboku kontinentalnu unutrašnjost provincije Dalmacije. I ovaj spomenik je nakon ubistva Komoda pretrpio brisanje njegovog imena uslijed *damnatio memoriae*.

⁵²⁹ PIR, 1897/1898, II:242; Riba., 1918, PWRE, X, 1, col. 1082 – 1083; Jagtaufel, 1958:49-50; Wilkes, 1969:448

⁵³⁰ Jagtaufel, 1958:49; Bojanovski, 1977 A:90 i T. I, 1.; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053712>

⁵³¹ O *Municipium Delminensium* v. Mesihovi , 2011 A:465 - 633

Slika 6.11.1

Preuzeto iz Bojanovski, 1977:T.I, sl. 1

Slika 6.11.2

Preuzeto sa <http://www.rzuser.uni-heidelberg.de/~f56/fotos/F005052.JPG>

Junije Rufije se spominje i na natpisu *CIL* III, 7770 iz *Alba Iulia, Apulum*, provincija *Dacia : Sarapi et Isidi / L(ucius) Iunius Rufi/nus Proculia/nus trib(unus) l(ati c(lavius) /5 mil(itum) leg(ionis) XIII g(eminae)*.⁵³² Na ovom natpisu Junije Rufin je vojni tribun latiklav XIII. legije *Gemina*.⁵³³ Sude i po tome što je bio viši oficir XIII. Legije *Gemina* Junije Rufin je bio u esnik Markomanskih ratova.

6.12 MARCVS CASSIVS APRONIANVS

Sljede i do danas poznati namjesnik provincije Dalmacije je bio senator Marko Kasije Apronijan,⁵³⁴ otac uvenog historičara i dužnosnika Kasija Diona. Apronijan je porijeklom bio iz Bitinije u Maloj Aziji. U toku svoje karijere Apronijan je bio i prokonzul Likije – Pamfilije⁵³⁵ i legat Kilikije. Po dvojbenoj vizantijskoj tradiciji, on je oženio kćerku ili sestru oratora i filozofa Diona Hrizostoma. Njegov sin je bio Kasije Dion, veliki historičar i visoki dužnosnik za vrijeme severijanskog sustava. Kako navodi sam Kasije Dion, on je zajedno sa ocem boravio u Kilikiji dok je ovaj tamo imao namjesničku dužnost u ranom

⁵³² EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/038518>

⁵³³ *Tribunus laticlavius* je bio jedan od šest vojnih tribuna u legiji. Po hijerarhijskoj poziciji se nalazio odmah ispod legata (komandanta) legije, i iznad pet *tribuni angusticlavii* i kasnije i *praefectus castrorum*. Ovo je bila prva stepenica u tradicionalnom *cursus honorum*, i *tribunus laticlavius* je često bio mladi u ranim dvadesetim, koji je mogao poticati iz bogatijih porodica ili je bio blizak prijatelj legata legije.

⁵³⁴ Smith W, 1867, I:251; Groag, 1899, PWRE, III, 2, col. 1681 – 1682; PIR, 1897/1898, I:312; Jagentaufel, 1958:50 - 51; Wilkes, 1969:448

⁵³⁵ IGR III, 654 = TAM II 856 (# PH284746) : Κατεσκευάσεν τὸ ἀνγέιον Τερτία Τρεδῆμιος / εαυτῆ· τὴν δὲ ἐπιγραφὴν / ἐποίησατο Συνέγδημος /5 Τρεδῆμιος ἀδελφὸς αὐτῆς κατὰ συνχώρημα / Κασίου Ἀπρωνιανοῦ ἀνθυπάτου. Namjesnik Likije i Pamfilije u martu – aprilu 180. god. n. e. (XXXIII godina tribunske moći Marka Aurelija) je na osnovu vojne diplome *CIL* XVI, 128 = *CIL* III, p 1993 (p 2328,64) = AE 2007, +01484 iz Kadikova (provincija Donja Mezija) bio Licinije Prisk.

7. Legati Dalmacije za vrijeme Severa

Kada je na Novu 193. god. n. e. umoren Komod, rimski svijet je završio svoju klasičnu fazu razvitka i ušao je u novi, univerzalistički proces pod princepsima (carevima, augustima) iz „dinastije“ Severa. Za razliku od antoninijanskog doba, u kojem su princepsi porijeklom bili iz Hispanije i južne Galije, „dinastija“ Severa je na elno gledano sjevernoafričkog i semitskog porijekla. Ona predstavlja sasvim novi oblik evolucionog razvitka i Rimske države i euromediteranskog društva, sa začetcima njihove orijentalizacije, poglavito u sferi usvajanja religije.⁵³⁸

Ipak da bi zaživjela, „dinastija“ Severa je morala preći i razdoblje 193. god. n. e. i V. rimski građanski rat u kojem je Septimije Sever uz dogovoreno savezništvo sa Klodijem Albinom prvo eliminirao Didija Julijana, koji je postao car (pobjedom na licitaciji koju su priredili pretorijanci) nakon muške likvidacije Pertinaksa, a zatim uspješnim ratom na Istoku porazio Pescenija Nigera. Nakon par godina, sa bitkom kod Lungdunuma u februaru 197. god. n. e. poražen je i Klodije Albin, a vlast se uvrstila u okvirima novog severijanskog režima i novog sustava. Peti decenije vladavine osoba proisteklih iz ove „dinastije“ su bile vrlo raznolike, od vojničkog sustava Septimija Severa, preko beskrupuloznosti i brutalnosti Karakale i raskalašenosti Elagabala/Heliogabala pa do zaključno sa smirenijim, stabilnijim dobom za Aleksandra Severa. U provincijskom smislu, sa severijanskim dobom završava i proces pravno – političke romanizacije i to konkretno sa Karakalinom konstitucijom (*Constitutio Antoniniana*) iz 212. god. n. e., kojom su svi slobodni stanovnici Rimske države, ako to nisu stekli do tada, dobili automatski rimsko građanstvo. Ti novi građani su dobili gentilno ime *Aurelius*. Sada je i konačno Rimska država postala univerzalno carstvo u euromediteranskom području.

Karakalina konstitucija tako predstavlja i *terminus ante quem*, završetka postojanja peregrinskih *civitates* na prostoru provincije Dalmacije i potpuno njihovo transformiranje u municipalni sustav. Da je značajan broj „ilirskih“ domorodaca stekao rimsko građanstvo baš uslijed konstitucije iz 212. god. n. e. dovoljno govori činjenica da najveći broj do danas poznatih „Rimljana Dalmacije“ nosi aurelijevsko gentilno ime. U vrijeme Severa provincija

⁵³⁸ O godini pet careva i V. rimskom građanskom ratu v. *SHA, Pertinax; Didius Iulianus; Severus; Pescennius Niger; Clodius Albinus; Cass. Dio* epitome knjige LXXIII – LXXV.

Dalmacija se nalazila u prili no mirnom periodu, ne izložena nekim naglim i turbulentnim poreme ajima.

Dok je selektiranje i istraživanje namjesni ke funkcije (zbog obilja izvorne gra e) najlakše u julijevsko – kladijevsko doba, kako se ide prema kasnijim periodima jasno se uvi a sve više teško a na koje nailazi svaki i istraživa i promatra namjesni ke funkcije u provinciji Dalmaciji. Izvorna gra a (posebno epigrafski sadržaji) je sve rje a, a fragmentarnost postaje sve o itija. To postaje jasno ve sa antoninijanskim dobom, da bi se posebno izrazilo u severijansko doba. Precizno datiranje pojedinih namjesni kih dužnosti je sve više izloženo kontroverzama, proturje nosti i itavom nizu problema.

7.1 TIBERIVS? POLLENIVS AVSPEX

Veliku kontroverzu u dataciju izaziva i namjesništvo Polenija Auspeksa.⁵³⁹ O njegovom namjesništvu svjedo anstvo pruža natpis na gr kom jeziku TAM II, I, 278 = IGR III 618 = Stein, AEM XIX (1896), 147 (# PH284167) iz Xanthosa u Likiji.

[í ñ ñ ì ó ñµ ?] / [— — — —]...[— — — —] í [] / [c.5.]
 Õ á , é ó / (í) · ù ù ù , / 5 í , é á Ρώµ ,
 / ì ũ · ù ù / í · í · í · / í , é ώ ρ ù
 á / , ó ũ /10 ù ù , á á / Ά ñ , é á á μέ /
 · Ά í ì µ í / í , µ í , é / ώ ρ ð ó /15 ,
 ù ù µ í , / é (í) · [í] / Ά µ [í í] / [—
 —————] / [—————]

Ovo je jedan od rijetkih natpisa na gr kom jeziku, a na kojem se spominje neki namjesnik Dalmacije. Sam epigrafski spomenik je retrospektivne prirode i nastao je u znatno kasnije vrijeme u odnosu kada je navedeni Polenije Auspeks bio namjesnik Dalmacije. Odvojeno od navo enja Polenije Honorate i njenog djeda sa maj ine strane Flavija Latronija (*Flavius Latronius; legatus augusti propraetore, pontifex et praefectus urbi*), navode se i tri generacije Polenija i to stariji Auspeks, mla i Auspeks i Tiberije Polenije Armenije Peregrin. I tu se javlja problem jer se u okviru navedene tri generacije nailazi na dva homomima (.... ũ ...) bez ikakvih dodataka odre enja, pa je nejasno kome ustvari pripada navedeno namjesništvo Dalmacije, da li je rije o starijem ili mla em Auspeksu. Problem izaziva i injenica da postoje dvije kronologije obnašanja dužnosti od strane onog Auspeksa koji je bio namjesnik provincije Dalmacije. Dok A. Jagenteufel smatra da namjesništvo Auspeksa u Dalmaciji treba datirati u 174-175. god. n. e., J. Wilkes smatra namjesništvo Auspeksa okvirno datira u doba Septimija Severa i Karakale. Dodatni

⁵³⁹ Stein, 1896:147-149; PIR, 1897/1898, III:60; W. Enßlin., 1952, PWRE, XXI, 2, col. 1412; Jagenteufel, 1958:43-44; Wilkes, 1969:448; PIR, 1998, VI:233-237

problem izgleda da je u tome što je veza mla eg Auspeksa i Polenija Armenija Peregrina možda adoptivne, a ne biološke veze. Na sve to se nadovezuje splet znanstvenih zaključaka o Auspeksima od strane niza naučnika. Ti zaključci i mišljenja su nekada i kontroverzni, pa i proturječni što samo usložnjava snalaženje u detektiranju jednog namjesništva nad provincijom Dalmacijom i povećava konfuziju vezanu za problem Polenija sa kraja II. i početka III. st. n. e.

Prvi Auspeks na koga se nailazi na natpisu iz Xanthosa nije bio namjesnik Dalmacije, ali je zato bio legat propretor Britanije, Mezije, Dakije, Španije te *iudex ex delegatione Augustorum*. O njegovom namjesništvu u Donjoj Meziji potvrdu daju novici i pronalazi u ovoj provinciji. Ovaj Polenije Auspeks je bio prvi namjesnik Donje Mezije koji je izdavao novice sa svojim imenom na reversu. Avers ovih novica izdatih u Nikopolju na Dunavu (*Nikopolis ad Istrum*) i Marcianopolisu je uvijek imao ime i lik Septimija Severa. Ovaj Auspeks je vjerojatno bio namjesnik Donje Mezije prvih godina vladavine Septimija Severa.⁵⁴⁰ Najvjerojatnije se na njega odnosi i spomen Auspeksa kod Kasija Diona. Tako bi ovaj Auspeks je igrao vrlo bitnu ulogu u ranom severijanskom društvu, i po Kasiju Dionu bio poznat kao „najmudriji uvijek zamisliv za šale“, pa ga nije bilo strah da zbija šale i naravno Septimija Severa i to u prisustvu princepsa (konkretno u slučaju kada je Septimije Sever bio uvršten u familiju Marka Aurelija, odnosno „adoptiran“ u Antonine).⁵⁴¹ Sudeći po Kasiju Dionu, Poleniji su se tada nalazili na samom vrhu rimskog društva severijanskog doba. Spominjanje Auspeksa na natpisu iz Xanthosa je moralo slijediti neki red, pa bi se moglo pretpostaviti da je prvospomenuti Auspeks ustvari bio i stariji, „djed“ Tiberija Polenija Armenija Peregrina. Možda bi u korist toga govorila i činjenica da je njegova prezentirana namjesnička lista data okvirno, jer tada postoje dvije mezijanske provincije, tri hispansko – iberske provincije (možda je on bio namjesnik provincije *Hispania Tarraconensis*), Dakija iz tri dijela a i Septimije Sever je oko 197. god. n. e. podijelio dotada jedinstvenu britansku provinciju na dvije i to : Donju (*Inferior*) Britaniju (sjeverni dio) i Gornju Britaniju (južni dio).

Sljedeći Auspeks sa natpisa iz Xanthosa je onaj koji je bio namjesnik Dalmacije. Za njegovo preciznije detektiranje je bitna dužnost XVvir = kvindecemvira (... μ ί ...) koja se isto navodi na popisu njegovih vlasti i dužnosti. Jedan Polenije Auspeks i to kao jedan od kvindecemvir se spominje na natpisu *CIL VI, 32327* (p 3824) iz Rima (*acta lud.saec.anni 204* = Akti sekularnih igara) i koji se datira u 204. god. n. e. Pošto se na natpisu iz Xanthosa ista dužnost vezuje i za onoga Auspeksa koji se navodi i kao namjesnik Dalmacije, logično je zaključiti da su namjesnik Dalmacije sa natpisa iz Xanthosa i XVvir sa natpisa u Rima ista osoba. Time bi bila prihvatljivija opcija da je Polenije Auspeks bio namjesnik Dalmacije u vrijeme severijanskog sustava, nego u doba Marka Aurelija. Ime Polenije Auspeks se spominje i na natpisu *CIL VI, 2101* (p 864,

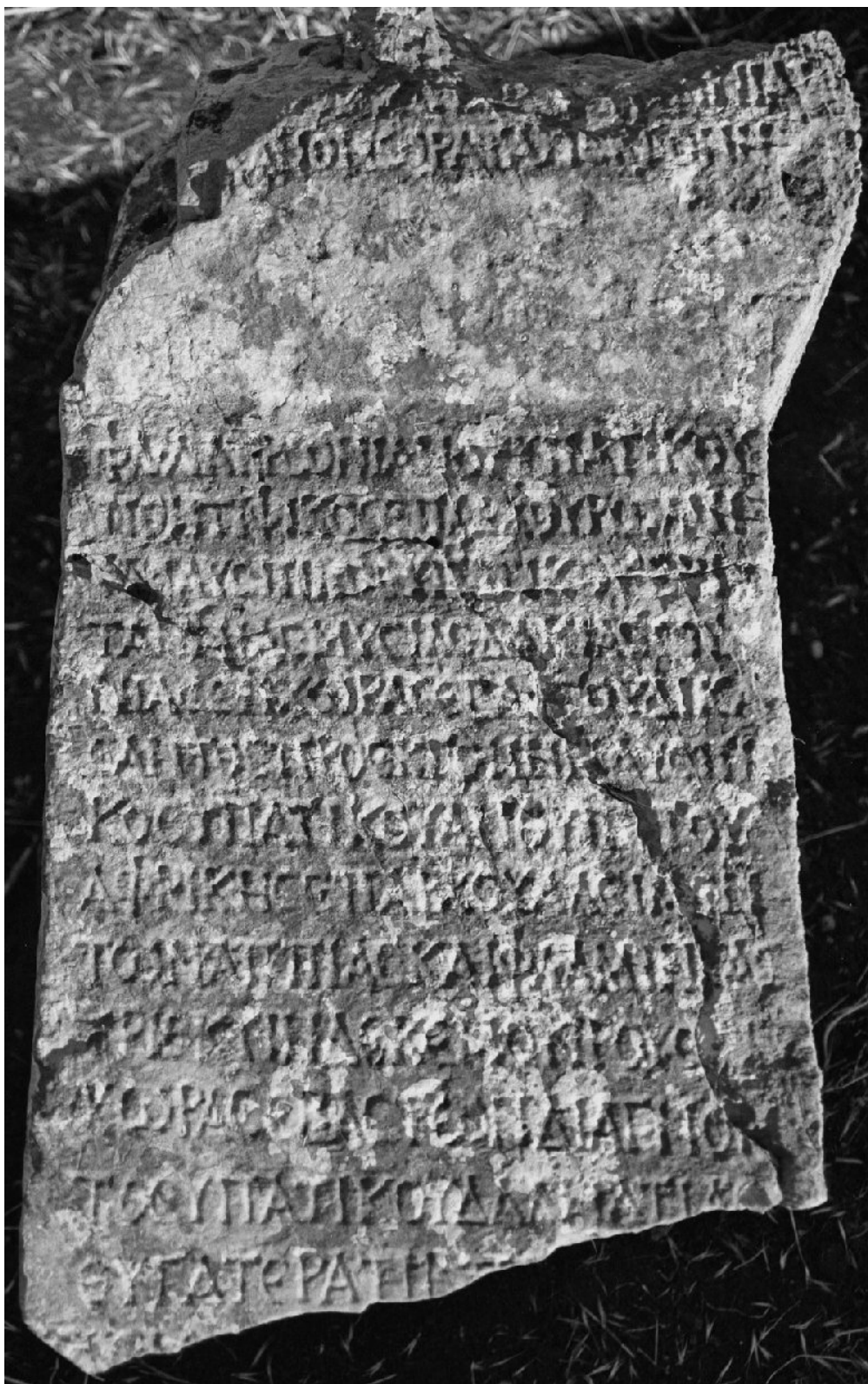
⁵⁴⁰ Njega je na namjesničkoj dužnosti u Donjoj Meziji naslijedio *Cosconius Gentianus Ge[---]*.

⁵⁴¹ *Cass. Dio epitome knjige LXXVII, 9, 3-4*

4533 iz Ghar el Djemaa. Svi spomeni Polenija Peregrina na navedenim natpisima na latinskom jeziku su u svrhu označavanja konzulske godine. Čini se da je on bio biološki sin Lucija Armenija Peregrina (*Lucius Armenius Peregrinus*; pretora 213. god. n. e. i arvalskog brata)⁵⁴⁴, i da je usinjen u familiju Polenija. Njegov mlađi i brat bi mogao biti Armenije Titijan (*Armenius Titianus*). Polenije Peregrin je mogao i bio namjesnik Likije i Pamfilije, pa su razlozi nastanka dva likijska natpisa na grčkom jeziku. On je možda bio i namjesnik, prokonzul Azije (po TAM V, 1, 780 iz Lidije). Ako je on imao dva spomenuta namjesništva, onda je namjesnik Likije i Pamfilije bio malo prije obnašanja svoga konzulata i to oko 243. god. n. e., dok bi prokonzul Azije bio nakon konzulske dužnosti i nasti (*Proconsulatu Lycio – Pamphylia praetorius paullo ante consulatum functus esse debet circa annum 243. nisi fortasse t. 1 ad proconsulatum Asiae pertineat...*).⁵⁴⁵ Polenija Honorata je bila njegova biološka kćerka.

⁵⁴⁴ O njemu v. PIR, 1897/1898, I:135

⁵⁴⁵ PIR, 1998, VI:234

Slika 7.1.1

Preuzeto sa http://www.xanthos.hst.ulaval.ca/photos/TAM278p1_150dpi.jpg

Osoba po imenu Tiberije Julije Polenije Auspeks se spominje na natpisima AE 1915, 16 iz *Lambaesis* u Numidiji : *Ti(berio) Iulio Po[l]/lieno Auspici lega[t(o)] Augusti / pr(o) pr(aetore) c(larissimo) v(iro) co(n)s(uli) / praesidi ra/rissimo /s Q(uintus) Ancharius / Felix a militiis*; AE 1917/18, 50 iz *Lambaesis*: *Ti(berio) Iulio Po/l(l)ieno Aus/pici leg(ato) Aug(usti) / pr(o) pr(aetore) c(larissimo) v(iro) co(n)s(uli) /s C(aius) Publilius / Septiminus / 7(centurio) [[leg(ionis) III]] Aug(ustae) / Antoninia/nae candi/10 datus eius*; AE 1917/18, 78 iz *Lambaesis* : *Ti(berio) Iulio Pol/lieno Auspi/ci leg(ato) Aug(usti) / pr(o) pr(aetore) c(larissimo) v(iro) /s co(n)s(uli) / stratores / eius / praesidi / innocentis/10simo*; *CIL VIII, 2743* (p 1739) iz *Lambaesis* u Numidiji : *Ti(berio) Iulio Pol/lieno Auspi/ci consulari / patrono /s Sinicii Rufus / et Fortuna/tus fratres / advocati*. Na osnovi ovih natpisa može se smatrati da je navedeni Tiberije Julije Polenije Auspeks bio legat augusta propretor provincije Numidije. Ovu provinciju je ustanovio Septimije Sever kada je numidsko podru je odvojio od provincije prokonzularne Afrike. Po svemu sude i i ovo numidsko namjesništvo spada u severijansko doba i to vjerojatno izme u 212. i 222. god. n. e. U *Lambaesis* se ina e nalazio veliki broj tabor III. legije *Augusta*. Na osnovi do danas poznatih konzulskih listi ne može se utvrditi koje je godine Tiberije Julije Polenije Auspeks bio konzul sufekt. Ovaj Tiberije Auspeks je mogu e bio i namjesnik Gornje Britanije (*Britannia Superior*) izme u 223. i 226. god. n. e.

7.2 FVLVIVS MAXIMVS

Za severijansko doba se može utvrditi i namjesništvo u Dalmaciji Fulvija Maksima.⁵⁴⁶ Njegova povezanost sa provincijom Dalmacijom u severijansko doba je potvr ena sa više natpisa.

1. *ILJug III, 2075 = AE 1925, 53, Salona*⁵⁴⁷

M T AVR MARC INVS IIVIR A / XIMO V G AVG PR PR

...]*M T(itus) Aur(elius) Marc[ell]inus Iivir a[ed(ilicia)? pot(estate)?] / [C(aio)? Fulvio? Ma]ximo v(iro) [c(larissimo) le]g(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) [prov(inciae) Dalm(atiae)]*

„Tit Aurelije Marcellin, duovir, edilske mo i?⁵⁴⁸Gaju Fulviju Maksimu „, ovjeku najslavnijem“, legatu Augusta propretoru provincije Dalmacije“

⁵⁴⁶ PIR, 1897/1898, II:95-96; Groag, 1910, PWRE, VII, 1, col. 262-263; Jagentaufel, 1959:51 – 53; Wilkes, 1969:448

⁵⁴⁷ Buli , 1921:30 - 31; Jagentaufel, 1959:51; Wilkes, 1969:448; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/025702>

Slika 7.2.1
Preuzeto iz Buli , 1921:30

2. *CIL XIII, 8007 = AE 1999, +95, Bonna/Bon, provincija Germania Inferior*⁵⁴⁹

DIVVM•SODALIS CONSV / VERNO DIE ET POST SICANO / POSTQVE
 PICENTIS V S / AC MOX HIBEROS CE S / 5VENETOS DELMATA L B R/NA
 REGNA POST FEROS IAPV/DAS GERMANIARVM CON/ VLARIS MAXIMVS
 PAREN / ADVLTAE PROLIS GEMINA / 10LIBERVM ARAM DICAVIT / OSPITI
 CONCORDIAE / RANNO CAMENIS MAR/TIS ET PACIS•LARI QVIN / T
 DEORVM•STIRPE / 15GENITO CAESARI / FVLVIVS C F / MAXIMVS •LEG /
 VG PR PR

*Divum sodalis consu[l ex] / verno die et post Sicano[s] / postque Picentis v[iro]s / ac
 mox Hiberos Ce[lta]s / 5 Venetos Delmata[s] L[i]b[u]r/na regna post feros Iapu/das
 Germaniarum con[s]ularis Maximus paren[s] / adultae prolis gemina[e] / 10 liberum
 aram dicavit / [S]ospiti Concordiae / [G]ranno Camenis⁵⁵⁰ Mar/tis et Pacis Lari quin /
 [e]t deorum stirpe / 15 genito Caesari / [C(aius)] Fulvius C(ai!) f(ilius) / Maximus
 leg(atus) / [A]ug(usti) pr(o) pr(aetore)*

Ovaj natpis je napisan u metri kom stilu, pa se u formi pjesme (*carmen*) nabrajaju dužnosti i asti Fulvija Maksima, legata augusta propretora, popra eno u zadnjem dijelu teksta sa posvetom itavom nizu božanstava, uklju uju i i deificirane pojmove (Sloga, Mir), uobi ajena anti ka božanstva (Muze, Mars) i ona koja su bila uobi ajena za galsko i

⁵⁴⁸ Dvojica lokalnih dužnosnika sa *Aedilicia potestate*, ili edili, su bili zaduženi za snadbjevanje hranom i za nadziranje javnih puteva i javnih objekata, gra evina i zgrada.

⁵⁴⁹ Jagentaufel, 1959:51; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en

⁵⁵⁰ Rije je o muzama.

rajnsko područje je kao što je npr. Gran.⁵⁵¹ Ova pjesnička dedikacija daje i spisak zemalja i naroda kojima je Fulvije Maksim upravljao. Pošto se radi o vremenu nakon Karakaline konstitucije i nakon što su prošle i decenije od posljednjeg značajnog odigravanja političko – pravne romanizacije u ilirskim provincijama, teško je pretpostaviti da se kada se govori o Delmatima, Liburnima i Japodima misli na njihove peregrinske *civitates* u kontekstu I. st. n. e. Zna i ti Delmati, Liburni i Japodi koji se pojavljuju na natpisu iz Bona nisu podrazumijevali istu onu sadržinu kao Delmati, Liburni i Japodi sa popisa iz sredine I. st. n. e., a o tome rezultate djelimično prenosi Plinije Stariji. U tom slučaju bi prije to odgovaralo stanovnicima određene zemljopisne teritorije nego nekoj određenoj narodnosnoj pojavi. U tom slučaju bi izraz *Delmatas* više odgovarao našem terminu Dalmatinci (u smislu stanovnika rimske provincije, ne današnje pokrajine) nego Delmati. Sa druge strane, moguće je da je autor teksta na natpisu iz Bona, koristeći *licentia poetica* jednostavno iz ranije literature uzeo imena najvažnijih naroda sa područja provincije Gornji Ilirik/Dalmacija i kako bi dao tekstu veću pjesničku zanos. Iako bi se mogao steći i utisak da je Fulvije Maksim bio namjesnik zasebno Dalmatinaca, Liburna i Japoda, ipak je činjenica da tada postoji samo jedna provincija u kojoj se nalaze i Dalmacija i Liburnija i Japodija. Njihovo spominjanje je više poradi pjesničkog efekta i jačanja značenja samoga Fulvija Maksima, što posebno dokazuje izraz ... *feros*⁵⁵² *Iapudas*. U tome kontekstu treba promatrati i u tekstu pjesme odvajanje „vladanja“ nad *Delmatas i Liburna*, od *Iapudas*, za koje se kaže da dolazi ...*post* ...nakon, kasnije. Tako se odjeljak *Delmata[s] L[i]b[u]r/na regna post feros Iapu/das* tumačio kao da je riječ o tome da su tu dvije zasebne uprave, i to da se spominjanje Japoda ustvari odnosi na njegovu upravu Gornjom Panonijom. Japodi se ni u jednom vrelu nisu dovodili u kontekst panonskih provincija, pa bi bilo prilično neobično da je to slučaj na ovom natpisu iz Bona.

Ako se Fulviju Maksimu otac zvao Gaj, ne bi bilo neobično pretpostaviti da je i njegov prethodnik isto glasio. Na osnovi natpisa znamo da je bio otac najmanje dvoje djece. Pored što je bio namjesnik provincije Dalmacije, Fulvije Maksim je sudeći po prve dvije riječi u pjesmi *divum sodalis*, mogao biti i kolega svećenika deificiranih careva, nepoznato kojih. On je bio i namjesnik Sicilije, juridik Picena i Veneta, namjesnik iberske provincije (možda *Hispania Tarraconensis*), namjesnik keltske provincije (možda *Gallia Lugdunensis*)⁵⁵³ i namjesnik Donje Germanije gdje je epigrafski spomenik i nastao i bio postavljen u vrijeme Karakaline samostalne vladavine, nakon 211. god. n. e. (to dokazuje činjenica da se spominje riječ *caesar* u jednini).

⁵⁵¹ Keltsko božanstvo *Grannus* ili *Granus Mogounus Amarcolitanus* je povezano sa lje ilištima, liječnjem termalnim i mineralnim vrelima. Identificiran je sa Apolonom kao *Apollo Grannus*. Uglavnom mu je područje štovanja bilo u sjevernim provincijama kao što su Belgika, Gornja i Donja Germanija.

⁵⁵² *Ferox, ocis* = srčan, neustrašiv, divlji, objesan, drzak.

⁵⁵³ Iz konteksta teksta pjesme može se isto tvrditi da je on bio samo namjesnik neke ibersko – keltske provincije, odnosno *Hispania Tarraconensis* i da uopće nije bio namjesnik *Gallia Lugdunensis*.

Slika 7.2.2

Preuzeto sa : [http://www1.ku.de/epigr/uah-bilder.php?bild=\\$OS_CIL_13_08007_1.jpg;PH0003342&nr=2](http://www1.ku.de/epigr/uah-bilder.php?bild=$OS_CIL_13_08007_1.jpg;PH0003342&nr=2)

3. AE 1944, 103 = AE 1950, 105, Brigetio/Környe, provincija *Pannonia Superior*⁵⁵⁴

I O M / ET GENIO HVIVSCE / LOCI PRO SAL/VTE DD NNN /5M AEL
HONORATVS / 7 LEG I ADI REG SVB / CVRA FVL MAXIMI COS / V S L M ID
OCTOB / FAVSTINO ET RVFINO COS

*I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / et Genio huiusce / loci pro sal/ute dd[[d(ominorum)]]
nnn(ostrorum) /5 M(arcus) Ael(ius) Honoratus / 7(centurio) leg(ionis) I Adi(utricis)
reg(ionarius) sub / cura Ful(vi) Maximi co(n)s(ularis) / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)
Id(ibus) Octob(ribus) / Faustino et Rufino co(n)s(ulibus)*

„Jupiteru, Najboljem, Najve em i Geniju ovog mjesta za zdravlje naših gospodara, Marko Elije Honorat, centurion regionar⁵⁵⁵ I.legije *Adiutrix*, pod brigom Fulvija Maksima, konzulara, zavjet u ini rado zaslužno za oktobarskih Ida u konzulatu Faustina i Rufina.“

Natpis je nastao 15. X. 210. god. n. e. u konzulskoj godini Manija Acilija Faustina (*Manius Acilius Faustinus*) i Aula Trijarija Rufina (*Aulus Triarius Rufinus*). Na natpisu se javno Fulvije Maksim navodi kao konzular. Me utim, do danas poznate konzulske liste još uvijek ne daju podatke na osnovi kojih bi se mogla datirati konzulska ast Fulvija Maksima. Potvrdu konzulata (i to kao *ordinarius*) Fulvija Maksima pruža natpis *CIL XII, 4324* (p 845) iz Narbone : *]t Iunia Balbin(a) / L(ucio) Iunio [D]omno ex im[p(erio)] / [M(arco)] Num(m)io Albino / Fulvio Max(imo) co(n)s(ulibus)*.⁵⁵⁶ Po ovom natpisu on je bio konzul zajedno sa Markom Numijem Albinom. U konzulskim listama kao konzuli *ordinarii* za 206. god. n. e. se navode *M. Nummius Umbrius Primus Senecio Albinus* i *L. Fulvius Gavius Numisius Petronius Aemilianus*, a za 227. god. n. e. *M. Nummius Senecio Albinus* i *M. Laelius Fulvius Maximus Aemilianus*. Izgleda da je kod redaktora konzulskih listi došlo do odre enog miješanja konzulata iz 206. i 227. god. n. e., jer se kao kolega Numija iz 206. god. n. e. spominje osoba i sa imenom Fulvije, a kao kolega Numija iz 227. god. n. e. osoba i sa imenima Fulvije Maksim. Pošto je naš Fulvije Maksim bio konzular 210. god. n. e., onda je njegova godina kao konzula *ordinarius* bila 206. god. n. e. Na dva natpisa koja se dovode u vezu sa Lucijem Fulvijem Gavijem Numisijem Petronijem Emilijanom (*CIL XV, 7459a; CIL VI, 1422* (p 3141, 3805, 4695)) se ne spominje da je on bio konzul ili konzular, a posebno ne da je bio kolega u konzulatu sa Numijem Albinom. Natpis *CIL X, 3856* na kojem se spominje konzulat Lucija Fulvija Gavija Numisija Emilijana ustvari poti e iz

⁵⁵⁴ Jagentaufel, 1958:52, fus. 503; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/020100>

⁵⁵⁵ *Centurio regionarius* je bio odgovoran za administraciju i provo enje zakona u odre enom disktriktu, regiji, oblasti.

⁵⁵⁶ EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en

vremena cara Aleksandra Severa i mogu e je da je rije o 227. god. n. e. Isti je slu aj i sa natpisom *CIL VI, 1872* (p 2879, 3820) na kome se spominje konzulat Numija Albina i Fulvija Emilijana i on se zbog spomena *Iuliae Augustae dominae nostrae* (rije je o Juliji Mameji -*Iulia Avita Mamaea* – majci Aleksandra Severa) isto odnosi na 227. god. n. e. Fulvije Emilijan, možda sin Lucija Fulvija Gavija Numisija Emilijana, je bio konzul za 244. god. n. e. (*CIL VI, 1447* (p 4699, 4774) = *CIL VI, 31657a* = AE 1948, +35; *CIL VI, 863* (p 839, 3007) = *CIL VI, 30841*) i 249. god. n. e. (AE 1913, 219).⁵⁵⁷

Ovdje je potrebno pojasniti da postoji prili no velika konfuzija u historiografiji vezano za Lucija Fulvija Gavija Numisija Petronija Emilijana i njegove potomke. Uobi ajeno se smatra da je 206. god. n. e. konzul bio Lucije Fulvije Gavije Numisije Petronije Emilijan, a da je njegov navodni stariji sin *Lucius Fulvius Gavius Numisius Aemilianus* bio konzul 227. i 249. god. n. e., a navodno mla i sin Fulvije Maksim konzul za 244. god. n. e. Ova prili no nategnuta konstrukcija uop e ne odgovara podacima iz izvorne gra e, jer ne postoji ni jedna naznaka da je Lucije Fulvije Gavije Numisijan Emilijan bio konzul za 206. god. n. e. (kao što tvrdi izdanje PIR iz 1897/1898.), ali zato ima dosta podloge da se on smatra za konzula *ordinariusa* za 227. god. n. e., te bi u tom sluaju špekulativno stavljanje njegovog navodno starijeg sina u tu konzulsku godinu postalo izlišno.

Slika 7.2.3

Natpis iz Narbone. Preuzeto iz [http://www1.kueichstaett.de/epigr/uah-bilder.php?bild=\\$CIL_12_04324.jpg](http://www1.kueichstaett.de/epigr/uah-bilder.php?bild=$CIL_12_04324.jpg)

Pošto se konzulat Fulvija Emilijana na natpisu koji govori o konzulatu iz 249. god. n. e. ozna va kao drugi po redu, jasno je da je rije o istoj osobi koja je obnašala konzulat iz 244. god. n. e. (sa ime se slaže i PIR iz 1897/1898.). U PWRE ak se Fulvije Maksim sa natpisa Bona i sa natpisa iz Narbone smatraju razli itim osobama (No. 84 i No. 85). Uzrok problema i nastanka konfuzije je u tome što su konzulat 206. i 227. god. n. e. obnašao/obnašale osoba/osobe po imenu Marko Numije Senecio Albin, a igrom slu aja su njegove/njihove kolege bile osobe sa gentilnim imenom Fulvije, pa je vrlo lako dolazilo u historiografiji do zamjene Fulvija Maksima sa Fulvijem Emilijanom. Iako to ovaj natpis to eksplicitno ne spominje, moglo bi se zaklju iti iz smisla teksta da je nakon 210. god. n. e. Fulvije Maksim bio i namjesnik Gornje Panonije.

⁵⁵⁷ PIR, 1897/1898, II:92

Namjesnik Dalmacije bi u tom slučaju bio između vremena konzulata i vremena namjesništva u Gornjoj Panoniji. A. Jagenteufel i J. Wilkes okvirno njegovo namjesništvo datiraju u cc 208. god. n. e.

7.3 CAIVS IVLIVS AVITVS ALEXIANVS

U severijansko doba je moguće staviti i namjesništvo Gaja Julija Avita Aleksijana u provinciji Dalmaciji.⁵⁵⁸ Njega spominje natpis *ILJug III*, 2076 = AE 1921, 64 = AE 1962, 139 = AE 1962, +229 = AE 1963, 42 iz Salone⁵⁵⁹ :

C IVLIO / XIANO / PETRAEO / PRAEF EQ / 5 AD ANNO / C V PRAE / LEG LEG III /
VINCIAE / MITI IMPP / 10 NINI IN B / ALIMENT / ANTONIN / PRAEF ALI /
PROVIN / 15 PROCON / PRAESIDI / M AVREL / TRIB COH / ANTO /

*C(aio) Iulio [Avito Ale]/xiano [praef(ecto) coh(ortis) Ulp(---)] / Petraeo[r(um) trib(un)o
leg(ionis) ---] / praef(ecto) eq(uitum) [al(ae) --- proc(uratori)] / 5 ad anno[nam
Augg(ustorum) Ostiis] / c(larissimo) v(iro) prae[t(ori) sodali Titiali] / leg(ato) leg(ionis)
III[I Fl(aviae) leg(ato) pr(o) pr(aetore) pro]/vinciae [Raetiae co(n)s(uli) co]/miti
Impp(eratorum) [Severi et Anto]/10nini in B[ritannia praef(ecto)] / aliment(orum) [comiti
Imp(eratoris)] / Antonin[i in Mesopotamia?] / praef(ecto) ali[ment(orum) II leg(ato) pr(o)
pr(aetore)] / provin[ciae Dalmatiae] / 15 procon[suli prov(inciae) Asiae?] / praesidi
[clementissimo?] / M(arcus) Aurel[ius ---] / trib(unus) coh(ortis) [I mil(itariae)
Dalmatar(um)?] / Anto[niniana]*

Dedikant natpisa je tribun neke lokalne kohorte (možda I. dalmatinska duplirana kombinirana kohorta Antoniniana/*cohors I Delmatarum milliaria equitata Antoniniana*), i u njemu se nailazi na niz dužnosti koje je obnašao Gaj Julije Avit Aleksijan. Natpis je u priložnoj mjeri oštećen i rekonstruisanje velikog dijela teksta je zasnovano na pretpostavkama karijere Avita Aleksijana. Ustvari na sa uvanom dijelu natpisa se ne može naći direktna i izričita potvrda o njegovom namjesništvu u Dalmaciji, ali iz konteksta sa uvanog dijela teksta, ali i mjesta nalaza epigrafskog spomenika može se govoriti sa više vjerovatnoće da je Avit Aleksijan u određenom periodu severijanskog doba bio i namjesnik Dalmacije.

Avit Aleksijan je bio vrlo značajna osoba severijanskog sustava, porijeklom je bio Sirijac i rođen je u Emesi (današnji grad Homs). On je bio suprug Julije Meze (*Iulia Maesa*; 7. V.

⁵⁵⁸ Cass. Dio epitome knjige LXXIX, 30, 2 - 4; Herod. V, 3, 2; Smith W., 1867, I:435; PIR, 1897/1898, II:169; Stein, 1918, PWRE, X, 1, col. 173 - 174; Jagenteufel, 1958:53-54; Wilkes, 1969:448

⁵⁵⁹ Jagenteufel, 1958:53; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epigraphik_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/016831>

cc 165. –cc. 3. VIII. 224. n. e.), k erke Gaja Julija Basijana (Caius Julius Bassianus), sve enika u hramu koji je bio posve en levantskom bogu sunca pod imenom Il h⁵⁶⁰ hag-Gabal⁵⁶¹ (u prijevodu sa semitsko-sirijskog “bog planina“) u Emesi. Julija Meza je bila starija sestra Julije Domne (*Iulia Domna*), supruge Septimija Severa. Ona je bila vrlo sposobna i odlučna žena koja je uspjela da se nametne kao glavni akter na političkoj pozornici posljednje dvije decenije severijanskog doba. Avit Aleksijan je sa Julijom Mezom imao dvije k erke i to Juliju Soameju Basijanu (*Iulia Soaemias Bassiana*) i Juliju Avitu Mameju (*Iulia Avita Mamaea*). Nakon svrgavanja Makrina sa vlasti, novi car je postao Heliogabal sin Julije Soameje i unuk Avita Aleksijana i Julije Meze. Nakon što su pretorijanci ubili Heliogabala i njegovu majku 222. god. n. e., car je postao Aleksandar Sever, isto unuk Avita Aleksijana i Julija Meze, ali ovaj put preko k erke Julije Mameje.

Nakon uspostave severijanskog sustava, zahvaljuju i rodbinskim vezama, vjerojatno je došlo do naglog uspona u karijeri Avita Aleksijana. Tako se on mogao u ovom periodu uzdigao iz viteškog reda u senatorski rang. Kasije Dion titulira Avita Aleksijana kao konzulara, ali se na njegovo ime ne nailazi u do sada poznatim konzulskim listama. Osoba po imenu Gaj Julije Avit je bio konzul sufekt za 149. god. n. e., ali pošto je rije o velikom vremenskom razmaku, ovaj Gaj Julije Avit je možda bio neki predak našeg Avita Aleksijana.⁵⁶² Avit Aleksijan je u okviru svoga *cursus honorum* bio prokurator luke Ostije, legat IV. legije *Flavia Felix*, član kolegija Titija, legat augusta propretor za provinciju Retiju oko 196. god. n. e., uključen je u britansku ekspediciju Septimija Severa u periodu 208 – 211. god. n. e. Za vrijeme Karakaline uprave on je bio prokonzul provincije Azije, a zatim i namjesnik provincije Mesopotamije,⁵⁶³ da bi od strane Karakale bio poslan na Kipar kao savjetnik namjesniku ove senatske provincije. Kasije Dion navodi da je on umro od duboke starosti i bolesti. Sudeći po ovom podatku, Avit Aleksijan nije nadživio Karakalinu vladavinu i doživio uspon svog prvog unuka na princepski tron. Namjesnik Dalmacije je vjerojatno bio izme u povratka iz Britanije i odlaska za prokonzula Azije sredinom druge decenije III. st., možda oko 214. god. n. e. Avit Aleksijan se spominje i na natpisu AE 1962, 229 = AE 1962, 241 iz *Augusta Vindelicorum/Augsburg* : *Deo P[atrio] / Soli*

⁵⁶⁰ Pošto sirijski (aramejski) jezik pripada semitskoj grupaciji jezika, ovaj rije ima isto porijeklo i korijen kao i hebrejski : Eli i arapski : Allah. U drevnim levantskim religioznim manifestacijama, rije je o vrhovnom božanstvu koje za svoju pratilju ima boginju Asherah.

⁵⁶¹ Najviše zahvaljuju i caru Heliogabalu/Elagabalu (koji je prije nego što je postao car bio nasljednji vrhovni sve enik kulta Il h hag-Gabal u Emesi), ova emeska manifestacija doprinijela je da se kult sunca u različitim oblicima kasnije raširi tadašnjim euromediteranskim svijetom. Pola stoljeća nakon Heliogalaba, ilirski car Aurelijan je ustanovio kult „Nepobjedivog Sunca“ (*Sol Invictus*) kao jedan od glavnih rimskih kultova. Za vrijeme Heliogabalove vladavine, u novoizgrađenom hramu Elagabalium u Rimu, prenesen je iz hrama u Emesi sveti kamen, odnosno crni meteorit koji opisuju Herodijan (V, 3), a za koji se smatralo po elagabakivskom tumačenju da je poslan sa neba i da svojim oblikom podsjeća na sunce, pa je sukladno tome i obožavan.

⁵⁶² O njemu v. Stein, 1918, PWRE, X, 1, col. 173

⁵⁶³ Provinciju Mesopotamiju je na sjeveru me urje ja Eufrata, Tigrisa i Kabura ustanovio Septimije Sever 198. god. n. e..

Ela[gabalo] / G(aius) Iul(ius) Av[itus] / Alexi[anus] /s soda[lis] / Titia[lis] / leg(atus) Au[g(usti) p(ro) p(raetore)] / prov(inciae) [Raet(iae)]. Na osnovi ovog natpisa jasno se primje uje uska povezanost Avita Aleksijana sa kultom sunca pod nazivom Elagabal.

Slika 7.3.1

Preuzeto sa http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5c/Altar_Elagabalus_Sol_Invictus..jpg

Povezanost Kasija Diona sa provincijom Dalmacijom i ilirskim provincijama je višezna na, jer je njegov izvještaj o Velikom Ilirskom ustanku jedan od dva temelja (drugi je izvještaj Veleja Paterkula) izuavanja ovog prvog u cjelosti dokumentiranog rata na prostoru ilirskih zemalja. Kasije Dion je nakon završetka svoje dužnosti u provinciji Dalmaciji, bio i namjesnik Gornje Panonije. Dok je boravio u ovim provincijama on je bio u prilici i da, kao svaka osoba sa historiografskim darom, istražuje arhive, historije, legende datih zemalja. Radi toga u izvještaju Kasija Diona se nailazi i na niz podataka o razdoblju od 6. do 9. god. n. e., koji nesumnjivo potiču sa domorodačke strane, za razliku od izvještaja Veleja Paterkula koji je rimski – jednostran i laudacija za Tiberija.

Kasije Dion je veliki dio svoga života proveo na nekoj od javnih funkcija. Rano je postao i senator, i prošao je uobičajeni po etak *cursus honorum*, pa je bio edil, kvestor i pretor. Bio je i upravitelj Pergama i Smirne u provinciji Aziji. Kasije Dion je prije namjesništva u Dalmaciji (u periodu 224. – 226. god. n. e.) bio i konzul sufekt (nesigurne godine/*anno incerto*; možda 205. ili 206. god. n. e.) i prokonzul Afrike. Nakon obnašanja namjesničke dužnosti u Gornjoj Panoniji (u periodu 226. – 228. god. n. e.), Kasije Dion je postao konzul *ordinarius* za 229. god. n. e., a kolega mu je bio car Aleksandar Sever. Inače je Kasije Dion uživao veliko poštovanje kod Aleksandra Severa. Vrijeme vladavine Aleksandra Severa je bilo i doba samovolje vojske, posebno pretorijanske garde. Tako je 223. god. n. e. ubijen Ulpijan (*Cnaeus Domitius Annius Ulpianus*), uveni pravnik i tada pretorijanski prefekt i glavni savjetnik Aleksandra Severa. I Kasije Dion je bio izložen opasnosti, jer je njegova naravnost iritirala pretorijance, koji su zahtijevali njegovu pogubljenje, a što je Aleksandar Sever odbio. Za vrijeme svoga drugog konzulata Kasije Dion se nije osjećao sigurnim u Rimu, pa se na zahtjev cara preselio van Rima, negdje na područje Italije.

Nakon drugog konzulata, i kraćeg boravka sa carem, on se vratio u svoju Bitiniju (koju je uvijek smatrao domovinom), gdje je i umro. Njegov istoimeni unuk je bio konzul 291. god. n. e. zajedno sa *C. Iunius Tiberianus II*.

Kasije Dion, odnosno njegova konzulska godina, se spominje i na sljedećim natpisima : *CIL III, 3510* i *CIL III, 3511* iz *Aquincum*/Budimpešte, *CIL III, 5587* iz Norika, *CIL VI, 2998* (p 3380, 3842) iz Rima. Kasija Diona, odnosno njegovu konzulsku godinu, spominje i vojnička diploma *AE 1985, 821* iz *Iconium*/Konya ...*L(ucio) Cassio Dione II co(n)s(ulibus)*... Na poznatom natpisu (na grčkom jeziku) *AE 1971, 430*, spominje se , što bi možda sugeriralo da je nosio i ime *Claudius*.

I u severijansko doba namjesništvo u Dalmaciji obnašaju najviši dužnosnici tadašnjeg režima, uključujući i članove vladajuće porodice. Te namjesničke dužnosti oni ne obavljaju na početku svoga *cursus honorum*, nego uglavnom nakon što su već dostigli visoke dužnosti i bili već prilično iskusni. Navedena činjenica pokazuje da je provincija Dalmacija u rimskoj provincijskoj hijerarhiji uživala izniman ugled, bez obzira što se u njoj nije nalazila vojni garnizon.

8. Pedesetogodišnjica : vojni ki carevi, anarhija, ilirski carevi

Sa ubistvom Aleksandra Severa i njegove majke od strane njegovih sopstvenih vojnika 18/19. III. 235. god. n. e. dok su se nalazili na rajnskoj granici, te izbor od strane vojnika novog cara Maksima Trajanina, je završila svoju historijsku misiju „dinastija“ Severa. Istovremeno to je označilo i počinjak jednog skoro polustoljetnog razdoblja u kome je Rimski carstvo ušlo u fazu opasnih turbulencija, gdje je unutarnja nestabilnost na momente graničila sa anarhijom, i kada su se vanjske prijetnje usložnile i multiplicirale.⁵⁶⁶ U historiografiji ovo doba se naziva „Krizom III. stoljeća“, i u njemu se Rimski carstvo našlo stvarno na svojoj najopasnijoj tački da u potpunosti kolabira. Institucija vojske je u potpunosti izbjela na prvo mjesto, i njeni interesi su postali dominantni u odnosu na interese ne samo ostalih državnih institucija, nego i po potrebu cjelokupne Države. Proces degradiranja starih institucija i sve očitiji dominiranje vojske se uslijed okolnosti koje su vladale u ovom polustoljetnom razdoblju samo dodatno produbio. U samo 238. god. n. e. postojalo je čak šest osoba koje su bile proglašene rimskim carevima („Godina šest careva“).

U prvo doba i nakon umorstva Maksima Trajanina pokušavao se kako tako, uz postavljanje od strane vojske, zadržati neki redoslijed carske uprave, da bi se poslije poraza i zarobljavanja Valerijana ušlo u doba raspada, velikog broja samoproglšenih careva i anarhije te se u pravom smislu mogu označiti novim građanskim ratom. Taj VI. građanski rat je bio praćen i snažnim i opasnim upadima sa vanjske strane, pa je sedma decenija III. st. n. e. bila nesumnjivo razdoblje najvećeg iskušenja za jedinstvo i opstanak Rimskog carstva.

⁵⁶⁶ O ovom razdoblju v. *SHA, Maximini Duo ; Gordiani Tres; Maximus et Balbinus; Valeriani Duo; Gallieni Duo; Tyranni Triginta; Divus Claudius; Divus Aurelianus; Tacitus; Probus; Firmus, Saturninus,*

Proculus et Bonosus; Carus, Carinus et Numerian; Herod. VII – VIII; Eutr. IX, 1 – 19; Sex. Aur. Vic. De Caesaribus, 25 – 38; Epitome de Caesaribus, 25 – 38; Zosimus, I; Fest. XXII – XXV; Zonaras, XII.

države. Ali unutarnja fleksibilnost rimskog svijeta je ipak omogućila opstanak i to zahvaljujući dolasku na vlast pojedinaca porijeklom iz ilirskih provincija, koji su se uspinjali teškim i trnovitim putem primarnog vojnog, a ne više civilnog *cursus honorum*.

U toku ove Pedesetogodišnjice, i pored pokušaja (porodica Gordijana, Valerijan i Galijen) nije uspostavljena trajnija „dinastijska“ linija, kao što su to bili ranije Julijevci – Klaudijevci, Flavijevci, Antonini, Severi. Sada su se na carskom tronu izmjenjivali i pojedinci uglednijeg i senatorskog porijekla (npr. Gordijani, Valerijan) sa onima koji su bili opskurnog porijekla (npr. Maksim Trajanin, Filip Arapski). I u završnoj periodu ovog razdoblja ustanovljena se nova linija „ilirskih careva“⁵⁶⁷ koja se ne može nazvati u pravom smislu „dinastijom“. Ova linija „ilirskih careva“ je ne samo doprinijela opstanku Rimske države nego i njenoj suštinskoj transformaciji u sljedećem historijskom razdoblju. Dok je „dinastija“ Julijevaca – Klaudijevaca održavala konekciju sa drevnim rimskim nobilitetom, „dinastija“ Flavijevaca poticala iz italskih municipija i održavala vezu sa njima, „dinastija“ Antonina porijeklom i značenjem bila usko vezana za Hispaniju i južnu Galiju, „dinastija“ Severa odražavala semitsko – orijentalni segment rimskog svijeta, sada se javljaju različita središta moći, dok na kraju ne prevlada iliro-balkansko područje. Ovi „ilirski“ carevi su sa sobom donijeli i novi, strogi, kruti, vojnički mentalitet koji je imao temelje i u podneblju iz kojeg su poticali. Nesumnjivo je sve ono što se dešavalo u intenzivnom razdoblju Pedesetogodišnjice utjecalo da iz nje Rimska država izađe kao potpuno drugačija pojava u odnosu na severijansko doba. Italija je konačno izgubila i formalno status metropole, dok je Grad Rim ostao samo simbolički, a ne i stvarno središte Države. Rimska država je iz iskušenja izašla u pravom smislu kao univerzalno carstvo, što dovoljno održava i naslov „*restitutor orbis*“ najslavnijeg ilirskog cara Aurelijana kada je u periodu 270 – 275. god. n. e. ponovo ujedinio rimski svijet. Ovo je i period traženja novih puteva u kulturnom, intelektualnom i religijskom smislu, čemu je doprinio za Rimljane svojstveni eklektički duh. Uloga vojske je jačala odredene „muške“ kultove, kao što je mitraizam, intelektualni rad je osnažio neoplatonizam, dok je traženje nade van „ovozemaljskog“ vodilo pojedince u abrahamske sljedbe, pogotovo rano kršćanstvo. Zanimljivo je da provincija Dalmacija u ovom turbulentnom razdoblju nije uvelike osjetila krizu i probleme kao rimski svijet u cjelini i druge provincije. Provincija Dalmacija u III. st. n. e. doživljava vrhunac svoga antičkog kulturnog razvitka. Procesi političko – pravne i kulturološke romanizacije su došli do svoga završnog čina. Nekadašnji narodnosni i politički identiteti domorodnih zajednica su se u potpunosti rastočili ili u univerzalni rimski, provincijsko dalmatinski i lokalno municipalni identitete. I simbolički i suštinski kraj Pedesetogodišnjice predstavlja dolazak na vlast 20. XI. 284. god. n. e. Dioklecijana, cara porijeklom iz provincije Dalmacije.

⁵⁶⁷ Riječ „ilirski“ u ovom smislu ne treba smatrati etničkim, nego zemljopisnim porijeklom.

8.1 LVCIVS DOMITIVS GALLICANVS PAPINIANVS

Na sami po etak Pedesetogodišnjice može se staviti i namjesništvo Lucija Domicija Galikana Papijana.⁵⁶⁸ O njegovom namjesništvu u provinciji Dalmaciji svjedo anstvo pružaju dva natpisa.

FONTES

1. *CIL* II, 4115 (p LXXVIII, 711) = *CIL* V, p 771 = *CIL* II-XIV-II-I, 978, *Tarraco/Tarragona, provincija Hispania Tarraconensis/Hispania Citerior*⁵⁶⁹

L(ucio) Domitio / Gallicano / Papiniano c(larissimo) v(iro) / leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) /s provinciae Germa(niae) inferioris / leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) p(rovinciae) H(ispaniae) c(terioris) / leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) Dalma(tiae) co(n)s(ulari) devotis(simo) et innocen(tissimo) / Aurel(ius) Iulianus / patrono incom(parabili)

„Luciju Domiciju Galikanu Papinijanu, najslavnijem mužu, legatu Augusta propretoru provincije Donje Germanije, legatu Augusta propretoru provincije Bliže Hispanije, legatu Augusta propretoru Dalmacije, konzularu, najposve enijem i najnevinijem Aurelije Julijan, patronu neuporedivom“

2. *CIL* III, 10054 (p 2328,175), *Senia/Senj*

BALNEVM•VET / LAPSVM•PE / RESTITV / L•DO /s GAL / N /

Balneum vet[ustate con]/lapsum pe[cunia sua?] / restitu[it ---] / L(ucius) Do[mitius ---] /s Gal[licanus Papinia]/n[us ---] /⁵⁷⁰

„Kupatilo (javno op. a.) koje se od starosti srušilo, od svoga novca obnovio Lucije Domicije Galikan Papinijan“

⁵⁶⁸ PIR, 1897/1898, II:22; Groag, 1905, PWRE, V, 1-2, col. 1427; Jagentaufel, 1958:55-57; Wilkes, 1969:449

⁵⁶⁹ Jagentaufel, 1958:55-56; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en

⁵⁷⁰ Brunšmid, 1906/1907:154, br. 293; Jagentaufel, 1958:56; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053716>

Slika 8.1.1
Preuzeto iz Jagenteufel, 1958:56

Herodijan (VII, 11; uporediti i *SHA, Maximini Duo*, 20, 1 – 6; *Gordiani tres*, 22, 8) posve uje zna ajnu pažnju senatoru Galikanu, koji je u martu 238. god. n. e. poveo oružani nastup senatora i gra ana Rima protiv pretorijanaca lojalnih Maksimu Tra aninu te njegovih prijatelja i drugih pristalica. Po Herodijanu Galikan je bio „kartaginskog porijekla“ i nedavno konzul. Nažalost do danas poznate konzulske liste ne daju godinu kada je Galikan bio konzul sufekt. Sude i po Herodijanovom detaljnom opisu sukoba Senata i stanovništva Rima sa pretorijancima, Galikan je igrao vrlo istaknutu ulogu u frakciji koja se suprotstavljala Maksimu Tra aninu i izgleda da je bio odluna i hrabra osoba. Ako bi se prihvatila injenica da i u ovom periodu provincijom Dalmacijom upravljaju osobe koje su bile u rangu konzulara, onda bi se Galikanovo namjesništvo moglo datirati nakon razrješavanja situacije sa Maksimom Tra aninom, odnosno u doba vladavine Gordijana III.

8.2 IVLIVS HONORATVS

U vrijeme Gordijana III. je potrebno datirati i namjesništvo Julija Honorata.⁵⁷¹ O njegovom legatstvu svjedokanstvo pružaju dva natpisa.

⁵⁷¹ PIR, 1897/1898, II:196; Stein, 1918, PWRE, X, 1, col. 614; Jagenteufel, 1958:57 – 58; Wilkes, 1969:449

FONTES

1. *CIL* III, 13327, Staretina kod Glamo a (*Municipium Salvium*), miljokaz⁵⁷²

AES / TONIVS / ANVS / S FELIX /5 OT II / PRCOS / VLIO / ONORATO / EG AVG
PR PR /10 A S / M LI

[*Imp(erator) C]aes(ar) / [M(arcus) An]tonius / [Gordi]anus / [inv(ictus)? Piu]s Felix
[Aug(ustus)] /5 [p(ontifex) m(aximus) tr(ibunicia) p]ot(estate) II[II? co(n)s(ul) II?] /
[p(ater) p(atriciae)] pr(o)co(n)s(ul) / [cur(ante) - I]ulio(?) / [H]onorato / [l]eg(ato)
Aug(usti) pr(o) pr(aetore) /10 a S(alonis) / m(ilia) LI*

“Imperator Cezar Marko Antonije Gordijan, nepobjediv, pobožni, sretni August, vrhovni sve enik, tribunske mo i dva ili tri ili etiri? (puta op. a.), konzul dva? (puta op.a.) otac domovine, prokonzul, staratelju Juliju Honoratu, legatu Augusta propretoru od Salone 51 (rimaska op.a.) milja.”

Natpis je nastao oko 241. god. n. e.

2. *CIL* III, 13328, izme u lokaliteta Pankovi i Skakavac, Perduhovo Selo, Glamo (*Municipium Salvium*), miljokaz⁵⁷³

CV / HONORATO CL / LEG AVG PR PR / M P / 5 M LXV /

*cu[r(ante) - Iulio?] / Honorato cl(arissimo) [v(iro)] / leg(ato) Aug(usti) pr(o)
pr(aetore) / m(ilia) p(assuum) /5 {m(ilia)} LXV*

„Staratelju Juliju Honoratu, najslavnijem mužu, legatu Augusta propretoru, (rimskih op. a.) milja 65“

⁵⁷² Ballif (Patsch), 1893:55, br. 19; Jagentaufel, 1958:57; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053719> ; Mesihovi , 2011 A:539

⁵⁷³ Ballif (Patsch), 1893:55, br. 23, Tbl V, 10; Jagentaufel, 1958:57; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053724>.

Slika 8.2.1
Preuzeto iz Ballif, 1893:Tbl V, 10

Pored navedenih miljokaza na prostoru provincije Dalmacije prona eno je još miljokaza koji se datiraju u kratkotrajnu vladavinu Gordijana III. U Reni ima kod Tomislavgrada (podru je *Municipium Delminensium*) je prona en *CIL III, 13320* (p 2275, 2328,177) = *ILJug I, 265*⁵⁷⁴ : *Imp(erator) Caes(ar) / M(arcus) Anton(ius) Go[r]dianus / P(ius) F(elix) Aug(ustus) p(ontifex) m(aximus) / tr(ibunicia) p(otestate) II co(n)s(ul) p(ater) p(atriciae) /s a Sal(onis)m(ilia) p(assuum) / XXXIII.... / XXX??.*

Miljokaz je podignut 239. god. n. e. i to za vrijeme prvog konzulata Gordijana III. i druge godine tribunske mo i. Miljokaz označava udaljenost od 34 rimske milje (50 - 51 km.) od provincijske prijestolnice Salone. Prona eni gordijanski miljokazi ukazuju da se u ovo vrijeme ponovo uređivala trasa jedne od Dolabelinih cesta i to *Salona – Servitium*, i da je to spadalo u nadležnost tadašnjeg namjesnika, vjerojatno samoga Julija Honorata.

Julije Honorat se spominje kao prokurator augusta i na natpisima iz *Alpium Maritimarum* iz vremena Karakale: *CIL XVII- II, 7 = CIL XII, 5430* (p 857), *CIL XVII-II, 6 = CIL XII, 5431* (p 857), *CIL XVII-II, 8 = CIL XII, 5432* (p 857), *CIL XVII-II, 13 = CIL XII, 5438* (p 857). Natpisi su datirani početvrtom Karakalinom konzulatu (obnašao ga 213. god. n. e.) i 16 godini tribunske mo i (214. god. n. e.) i isto se ti u popravka/obnavljanja ceste koja je od starosti ruinirana. Natpisi otkrivaju da je Julije Honorat tada bio primipil (*primus pilus*)⁵⁷⁵.

8.3 CLAUDIVS HERENNIVS

U vrijeme zajedničke vladavine Filipa Arapskog i njegovog maloljetnog sina (247-249. god. n. e.) namjesnik Dalmacije je bio Klaudije Herenijan.⁵⁷⁶ Svjedočanstvo o njemu pruža natpis *CIL III 10174* iz Biale, na salonitanskom području.⁵⁷⁷

⁵⁷⁴ Radimsky, 1894:314, sl. 36; Patsch, 1914:173 – 174, sl. 46; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; Mesihovi , 2011 A:619.

⁵⁷⁵ Primipil je bio stariji centurion u legiji i glavni operativni oslonac legata legije. Oni su pripadali viteškom redu.

⁵⁷⁶ PIR, 1897/1898, I:380; Groag, 1899, PWRE, III, 2, col. 2724; Jagentaufel, 1958:58; Wilkes, 1969:449

⁵⁷⁷ Buli , 1884:167; Hirschfeld, 1885:10-11; Jagentaufel, 1958:58; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053725>

HI PP / R POT / P OCOS ET / VL PHIL PPVS / 5 NOB•CAES•COS• /
 CVR•CL•HEREN/NIANO• VC•LEG / AVGG•PR•PR•

[*Imp(erator) Caes(ar) M(arcus) Iul(ius)*] / [*P*]hi[*li*]pp[*us Aug(ustus)*] / [*t*]r[*ibunicia*]
pot(estate) [co(n)s(ul) p(ater) p(atriciae)] / p[r]oco(n)s(ul) et [M(arcus)] / [I]ul(ius)
Phil[i]ppus / 5 nob(ilissimus) Caes(ar) co(n)s(ul) / cur(ante) Cl(audio) Heren/niano v(iro)
c(larissimo) leg(ato) / Augg(ustorum) pr(o) pr(aetore)

„Imperator Cezar Marko Julije Filip August, tribunske vlasti, konzul, otac domovine, prokonzul i Marko Julije Filip, najplemenitiji cezar, konzul, staratelj, Klaudiju Herenijanu, najslavnijem mužu, legatu (dvojice op. a.) Augusta propretor“

I ovaj natpis otkriva jednu vrlo značajnu činjenicu koja na jedan formalistički način pokazuje preobrazbu Rimske države. Već pod Septimijem Severom, došlo je do postavljanja klasne granice između onih koji su *honestiores* i *humiliores*, makar oni svi bili nosioci rimskog građanstva. Dotadašnja rimska pravna praksa je stanovništvo dijelilo na slobodne i neslobodne, te slobodne na one koji imaju rimsko građanstvo i peregrine (koji su mogli biti različitih statusa). Sa uvođenjem različitog pravnog – kaznenog sustava na osnovi klasnog ili staleškog položaja pojedinca, Rimska država se iz svoje osnove promijenila jer sada i formalno rimski građani nisu više bili jednaki pred zakonom. Posebno se ta klasna ili staleška granica uobičajila nakon Karakaline konstitucije kada su slobodni stanovnici Države postali rimski građani po automatizmu. To je prvenstveno i procesom formalizacije i ceremonijalnog tituliranja. Sada je na natpisima sve više superlativa, sve više poasnih naziva, besmislenih titula. Kao da se time pokušava kompenzirati činjenica da su stare rimske vrijednosti nestajale i da se Država polako utapala u sve vidljiviju krizu.

Nepoznato je u kakvom je srodstvu Klaudije Herenijan sa kasnijim zapovjednikom Herenijanom iz posljednjih decenija III. st. n. e.⁵⁷⁸

8.4 AELIVS FLORIANVS

U vrlo intenzivnom razdoblju vladavine Trebonijana Gala u Dalmaciji se kao legat augusta propretora nalazio Elije Florijan.⁵⁷⁹ O njegovom prisustvu dokaze pruža miljokaz *ILJug III*,

⁵⁷⁸ *SHA, Divus Claudius*, 17, 3; *Probus*, 22, 3

⁵⁷⁹ *PIR*, 1897/1898, I:15; Rohden. 1894, *PWRE*, I, 1-2, col. 492; Jagentaufel, 1958:58-59; Wilkes, 1969:449

2996 iz Klisa.⁵⁸⁰

[Imp(erator) Caes(ar) C(aius) Vibius Trebonianus] / Gall[us] P(ius) F(elix) Aug(ustus) / p(ontifex) m(aximus) trib(unicia) p(otestate) p(ater) p(atriciae) co(n)s(ul) / proc(onsul) /5 cur(ante) Aelio Flo(riano) leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore)]

„Imperator cesar Gaj Vibije Trebonijan Gal, pobožni, sretni, August, vrhovni sve enik, tribunske vlasti, otac domovine, konzul, prokonzul, staratelj, Eliju Florijanu legatu Augusta propretoru.“

Elije Florijan se spominje i na velikom natpisu *CIL VI, 266 (p 3004) = AE 1980, 37 = AE 2004, + 31 = AE 2007, 206 iz Rima*⁵⁸¹ : *Herculi sacrum posuit / P(ublius) Clodius Fortunatus q(uin)q(uennalis) perpetuus huius loci // interlocutiones // Aeli Floriani Herenni Modestini et Faltoni /5 Rest(it)utiani praef(ectorum) vigil(um) pp(erfectissimorum) vv(ironum) / Florianus d(ixit) quantum ad formam a me datam pertinet quoniam me convenis de hoc inprimis tractandum est ita interlocutum me scio esse hesternum / die docere partem diversam oportere hoc /10 ex sacra auctoritate descendere ut pensiones / non dependerentur et respondit se quibus/cumque rationibus posse ostendere hoc / ex sacra auctoritate observari et hodie hoc / dicit ex eo tempore inquit ex quo Augustus /15 rem publicam obtinere coepit usque in hodiernum / numquam haec loca pensiones pensitasse / et infra Florianus d(ixit) vidi locum dedicatam / imaginibus sacris et alio capite / Modestinus d(ixit) si quid est iudicatum habet /20 suam auctoritatem si est ut dixi iudicatum / interim aput(!) me nullae probationes exhibentur quibus doceantur fullones in pen[sione]m iu[r]e conveniri et alio capite / R[est]it[ut]ianus c(um) c(onsilio) c(ollocutus) d(ixit) manifestum est quid /25 iudicaverint pp(erfectissimi) vv(iri) nam Florianus partibus / suis diligentissime functus est qui cum in / rem praesentem venisset locum inspexit / et universis iudiciis examinatis sententiam de eo loco de quo cum maxime /30 qu(a)eritur protulit a qua provoca[tum] / non est et infra Restitutianus d(ixit) / Modestinus quoque secutus res / a Floriano iudicatas pensiones / exigi prohibuit et infra /35 Restitutianus d(ixit) illud(!) servabitur / fontanis quod obtinuerunt / aput(!) suos iudices et quod habuerunt in hodiernum sine pensione / ex Alexandro Aug(usto) II et Marcello II co(n)s(ulibus) /40 litigatum est in / Peregrino et Aemiliano co(n)s(ulibus) / dies [---]*

Ovaj natpis otkriva da je Elije Florijan bio jedan od prefekta vigila,⁵⁸² sa ceremonijalnim nazivom „najsavršenijeg muža“. Natpis je kronološki određen sa dvije konzulske godine i

⁵⁸⁰ Jagentaufel, 1958:58: EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en

⁵⁸¹ EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/005397>

⁵⁸² Vigili (*Cohortes Vigilum; Vigiles Urbani*) su predstavljali jedinice koje su imale vatrogasne i policijske/redarstvene (posebno u toku noćnih) ovlasti u gradu Rimu. Ove jedinice su ustrojene u augustovsko doba po uzoru na aleksandrijsku

to 226. god. n. e. (*Imp. Caesar M. Aurelius Severus Alexander Augustus II* i *C. Aufidius Marcellus II*) i 244. god. n. e. (*Ti. Pollenius Armenius Peregrinus* i *Fulvius Aemilianus*).

U kolekciji *Tyranni triginta* iz *Historia Augusta* spominje (odjeljak *Ballista*, 18, 4 - 6) se izvjesni Ragonije Klar (*Ragonius Clarus*) kao prefekt Ilirika i galskih provincija za vrijeme Valerijana : „*Fuit vir insignis, eruditus ad gerendam rem publicam, in consiliis vehemens, in expeditionibus clarus, in provisione annonaria singularis, Valeriano sic acceptus ut eum quibusdam litteris hoc testimonio prosecutus sit: "Valerianus Ragonio Claro praefecto Illyrici et Galliarum. si quid in te bonae frugis est, quam esse scio, parens Clare, dispositiones tu Ballistae persequere."*“

„On je bio zna ajan ovjek (misli se na Balistu, navodnog pretendenta na carski purpur op. a.)... vješt u upravljanju državom, odlučan u savjetima, u vojnim kampanjama slavan, bez premca u snabdijevanju hranom, od Valerijana je bio tako visoko cijenjen, koji ga je poastio u izvjesnom pismu sa sljedećim svjedočanstvom : „Od Valerijana Ragoniju Klaru, prefektu Ilirika i galskih provincija. Ako ste ovjek dobrog rasuivanja, roditelje i Klar, kao što znam da ste, provesti već aranžmane Baliste, uredi svoju vlast po njima.“

Po Wilkesu (1969:449) Ragonije Klar je fiktivni lik : „almost certainly fictitious“.⁵⁸³ Po PIR, 1897/1898, III:124 *Epistula ficticia videtur*. Sustav upravno – teritorijalne organizacije na osnovi četiri pretorijanske prefekture⁵⁸⁴ (*praefectura praetorio*) pripada IV. st. n. e., a ne III. st. n. e. Vjerojatno je Trebenije Polio (*Trebellius Pollio*), pisac *Tyranni triginta* zamijenio institucionalnu infrastrukturu IV. sa III. st. n. e.

Izvjesni *Ragonius Venustus* se spominje kao konzul *ordinarius* za 240. god. n. e. (zajedno sa *C. Octavius Ap. Suetrius Sabinus II*), a 289. god. n. e. konzul *ordinarius* je bio *L. Ragonius Quintianus* (zajedno sa *M. Magrius Bassus*). Pored njih u historiji rimskog svijeta su zabilježeni *Ragonius Celer* (iz prve polovice I. st. n. e.), *Ragonius Celsus* (iz vremena Septimija Severa, vjerojatno isto fiktivna ličnost), te *L. Ragonius Urinatius Larcius Quintianus* i *L. Ragonius Urinatius Tuscenius Quintianus* (značajne ličnosti rimskog

vatrogasno-redarstvenu službu, i zamijenile su raniju organizaciju *Triumviri Nocturni*. Njima je zapovijedao *praefectus vigilum*, koji je bio viteškog reda. U početku to nije bila baš atraktivna funkcija, da bi se njeno značenje za karijeru pojedinca izmijenilo od III. st. n. e. Od tada su pojedini istaknuti pravници svoju karijeru započinjali sa prefekturom vigila, i oni su imali sudbenu jurisdikciju nad prekršajima i sitnijim i manjim krivnicima. Ozbiljnija krivica na djela su odluke su transferirane na prefekta Grada.

⁵⁸³ O tome v. Smith W, 1867, III:640 (koji ga drži za stvarnu ličnost); Nagl. 1914, PWRE, I A. 1, col. 128; Jagentaufel, 1958:59-60

⁵⁸⁴ 1. *Praefectura praetorio Galliarum*, 2. *Praefectura praetorio Italiae, Illyrici et Africae*, 3. *Praefectura praetorio per Illyricum* 4. *Praefectura praetorio Orientis*.

politi kog i vojnog establishmenta iz vremena kasnih Antonina).⁵⁸⁵

8.5 SEPTIMIUS ...

U rano doba Aurelijanove uprave u Dalmaciji se pojavio uzurpator po imenu Septimije.⁵⁸⁶

Epitome de Caesaribus,⁵⁸⁷ 35, 3

Huius tempore apud Dalmatas Septimius imperator effectus mox a suis obtruncatur.

„U ovo vrijeme (misli se na Aurelijanovo doba op. a.) kod Dalmatinaca je Septimije bio proglašen imperatorom i odmah ubijen od njegovih sopstvenih vojnika.“

Zosimus, *NH*, I, 49, 2

Κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον εἰς ἔννοιαν ἤλθεν νεωτερισμοῦ Σεπτιμιός τε καὶ Οὐρβανὸς καὶ Δομιτιανός, καὶ παραχρῆμα τιμωρίαν ὑπέσχον ἄλόντες

„U isto vrijeme (misli se na Aurelijanovo doba op. a.) Septimije, Urban i Domicije su tako er bili osumnji eni kao novatori (u smislu ugrožavanja Aurelijanove vladavine op.a.) i odmah uhva eni i kažnjeni.“

Septimije je mog u e bio namjesnik Dalmacije, koji je pokušao iskoristiti rano tranzicijsko doba uspostave Aurelijanove vladavine, da bi se pokušao dokopati carske asti. Me utim, izgleda da je precijenio svoje mogu nosti i bio likvidiran od sopstvenih vojnika.

⁵⁸⁵ PIR, 1897/1898, III:124 – 125; Nagl. – Stein. 1914, PWRE, I A. 1, col. 127 - 130;

⁵⁸⁶ PIR, 1897/1898, III:202; Stein. 1923, PWRE, II A. 2, col. 1560; Jagentaufel, 1958:60-61; Wilkes, 1969:449

⁵⁸⁷ Iako im je autorstvo dvojbeno, *Epitome de Caesaribus* su se uobi ajeno pripisivale Sekstu Aureliju Viktoru, i poglavito su objavljivane u okviru edicija i unutar korpusa njegovih historijskih djela. Vrlo je mogu e da one nisu rezultat autorstva Seksta Aurelija Viktora.

8.6 AVRELIVS MARCIANVS

Za vrijeme vladavine Proba, natpis *CIL* III, 8707 iz Salone⁵⁸⁸ svjedo i ne samo o novom namjesniku provincije Dalmacije po imenu Aurelije Marcijan,⁵⁸⁹ nego i o novom titularnom nazivu za upravitelja provincije Dalmacije.

BO•P•F•INVIC / TO•AVG P M / T•P•II•COS•P•P / PROCOS /₅AVR•MARCI / ANVS•VP•PR / AES•PROV•DEL / D• N•M EIVS

[Imp(eratori) Caes(ari) M(arco) Aur(elio) Pro]bo P(io) F(elici) Invic/to Aug(usto) p(ontifici) m(aximo) / t(ribunicia) p(otestate) II co(n)s(uli) p(atri) p(atria) / proco(n)s(uli) /₅ Aur(elius) Marci/anus v(ir) p(erfectissimus) pr(aes(es) prov(inciae) Del(matiae)(!) / d(evotus) n(umini)⁵⁹⁰ m(aiestati)[q(ue)] eius

„Imperatoru, cezaru, Marku Aureliju Probu, pobožnom, sretnom, nepobjedivom, Augustu, vrhovnom sve eniku, tribunske mo i dva (puta op. a.), konzulu, ocu domovine, prokonzulu, Aurelije Marcijan, najsavršeniji muž, preses provincije Dalmacije, posve en njegovom numinu i veli anstvu.“

Natpis se na osnovi spomenute godine tribunske mo i Proba može datirati u 277. god. n. e., i na njemu se pojavljuje namjesnik sa zvu nim ceremonijalnim nazivom i novom titulom preses (*praeses*) provincije Dalmacije. *Praeses* (u pluralu *praesides*) je latinska rije u zna enju „sjediti/nalaziti se ispred, na elu (društva, zajednice i sl.)“, preneseno kao šef ili patron. Ova rije je sve više u op ojoj upotrebi zamjenjivala ranije titule provincijske namjesnika kao što su legati augusta propretori ili prokuratori, da bi se od Dioklecijanovih teritorijalno – upravnih i administrativnih reformi ustalila kao oficijelna i stalna titula za veliki broj namjesni kih dužnosti u nizu (ali ne i svim) provincija. Kako izgleda titula *praeses* je u odre enom smislu zna ila i degradaciju provincijskog namjesništva u tim provincijama, jer za razliku od legata augusta propretora koji su po pravilu bili iz senatorskog reda, presesi su dolazili iz viteškog reda. Presesi u smislu namjesnika

⁵⁸⁸ Hirschfeld, 1885:29; Buli, 1909:5, fus. 3; Jagentaufel, 1958:61; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053729>

⁵⁸⁹ Rohden, 1896, PWRE, II, 2, col. 2511; PIR, 1897/1898, I:210; Jagentaufel, 1958:61 - 62

⁵⁹⁰ *Numen* je starorimska i staroitalska „duhovna“ manifestacija koja se u okviru rimskog carskog kulta odnosila na uvara – duha ili božansku snagu (odnosno božansko – „duhovni“ odraz) živu eg cara. Tako se preko obožavanja te sile koja bi imala božansku sadržinu, ustvari indirektno vršilo obožavanje i samoga živu eg cara, a bez da se on smatra božanskim ili naziva bogom.

provincija su u okviru kasnijih Dioklecijanovih reformi izgubili ovlasti vojnog autoriteta.⁵⁹¹ To e se promijeniti tek dva i po stolje a kasnije sa Justinijanom koji je ukinuo strogu, dioklecijanovsku podjelu na vojni i civilni upravlja ki segment, i oni namjesnici koji su dobili i vojni autoritet dobili su i novu titulu, koja je „iskopana“ iz rimske drevnosti pretor.⁵⁹²

Na osnovi navedenog natpisa provincijom Dalmacijom su upravljali presesi još prije dolaska Dioklecijana na vlast. Mogu e je pretpostaviti da je buna namjesnika Septimija iz 271. god. n. e., doprinijela da se namjesništvo Dalmacije preobrazi, ili bolje re i degradira sa legatskog na preseski nivo. Provincija Dalmacija kao sastavnica Ilirika, i strateški bitna oblast u ovom periodu obnove rimske državne cjeline, se nije mogla predati na upravu nekom ambicioznom pojedincu koji bi pod odre enim sticajem okolnosti mogao biti i potencijalni kandidat za carski tron.

8.7 MARCVS AVRELIVS TIBERIANVS

U Probovo vrijeme se može datirati još jedno namjesništvo sa titulom *praeses*, koje je obnašao Marko Aurelije Tiberijan.⁵⁹³ O tome svjedo anstvo pruža natpis *CIL* III, 1805 (p 2328,119) = AE 1999, 1221 iz Narone⁵⁹⁴ :

THERMAS REI P HIEMALE / POPVLO IN RVINAM CO LAPSAS / M AVR
VALERIVS V P DVCEN RI / VS EX PROTECTORIB LATERIS / 5 DIVINI DE
FRVGALITATE SVA TE / VE SVORVM SAX ET / D CAVIT ET LAVA / NTES REI
P TRADIDIT EPVLV / M QVOQVE CIVIBVS SVIS EA / 10 DIE PRAEBVIT MESSALA
ET / GRATO COS DEDICANTE M AVR / TIBERIANO V P PRAES PROV / DEL

*Thermas rei p(ublicae) hiemale[s rogante] / populo in ruinam co[n]lapsas / M(arcus)
Aur(elius) Valerius v(ir) p(erfectissimus) ducen[a]ri/us ex protectorib(us) lateris /5 divini*

⁵⁹¹ Buli , 1898:130 : „Verso la fine del III. sec. il luogotenente civile per gli affari amministrativi, politici e giudiziari, residente a Salona, ottenne il titolo di *praeses*; il militare, di stazione ai confini della provincia, quello di *dux* o *dux illyriciani limitis*“. Buli , 1909:3 : „Il luogotenente civile, a cui furono affidati gli affari politico- amministrativi e giuridici, fu chiamato *praeses provinciae* ed il *militare dux limitis*“.

⁵⁹² Buli , 1909:10 – 11: „Nell `a 535 l `imperatore Giustiniano riorganizza l `impero romano, anche dal lato amministrativo. Nelle provincie più importanti dell `Oriente abolisce la separazione dei poteri, civile e militare, introdotta nel III. secolo, e concentra nuovamente questi due poteri nelle mani di una persona, sotto vari titoli *moderator*, *praetor*, *comes*, *proconsul*, a secondo dell `importanza della provincia. Questa riorganizzazione non fu introdotta, per vari motivi, nelle provincie dell `Occidente. “

⁵⁹³ Rohden, 1896, PWRE, II, 2, col. 2541 - 2542; PIR, 1897/1898, I:217; Jagentaufel, 1958:62

⁵⁹⁴ Buli , 1909:5, fus. 4; Jagentaufel, 1958:62; Marin - Mayer - Paci - Rodà, 1999:191-194, br. 28, fig. 28; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/051067>

de frugalitate sua [i]te/[m atq]ue suorum sax[is] et [caem]/[entis denuo ae]d[ifi]cavit et lava/ntes rei p(ublicae) tradidit epulu/m quoque civibus suis ea /10 die praebuit Messala et / Grato co(n)s(ulibus) dedicante M(arco) Aur(elio) / Tiberiano v(iro) p(erfectissimo) praes(ide) prov(inciae) / Del(matiae)(!)

„Zimske terme (kupaćilica) republike (misli se na Naronu op. a.) u ruševine propale, na zahtjev naroda Marko Aurelije Valerije, najsavršeniji muž, ducenarij⁵⁹⁵ iz protektora svete strane⁵⁹⁶, od svoje umjerenosti tako er i svojim velikim kamenjem i lomljenim kamenjem ponovo izgradio i opranu republici predao, banket svojim gra anima dao za vrijeme konzulata Mesale i Grata, posve eno Marku Aureliju Tiberijanu, najsavršenijem mužu, presesu provincije Dalmacije“

Natpis je datiran sa konzulskom godinom Mesale (*Lucius Valerius Messalla*) i Grata (*Vettius? Gratus*) 280. god. n. e., i govori o ponovnom podizanju naronskih kupaćilica koje je poduzeo jedan istaknutiji pojedinac iz Narone.

8.8 FLAVIVS VALERIVS CONSTANTIVS

Nakon Marka Aurelija Tiberijana, sljede i preses Dalmacije koji se pojavljuje u izvornoj gra i je Marko (ili Gaj) Flavije Valerije Konstancije (cc 250. – 25. VII. 306. god. n. e.).

⁵⁹⁵ Vrijeme krize od 235. do 284. god. n. e. je postupno mijenjalo vojnu organizaciju i ustrojstvo. Tako su se polako uvodili i novi oficirski inovi. *Ducenarius* je u po etku označavao red nižih sudija koji su imali ovlaštenja za niže slu ajeve, da bi od sredine III. st. n. e. označavao zapovjednika jedinice od (na elno) 200 vojnika.

⁵⁹⁶ *Protector divini lateris* je bio naziv za po asni položaj pojedinih oficira u rimskoj vojsci, po evši od zajedni ke vladavine Valerijana i Galijena. I naziv *protector augusti nostri* se isto pojavljuje u ovo doba. Kako se ini, izgleda je protektor više bio ceremonijalna i po asna titula sa odre enim zna enjem, nego vojni in u klasi noj vojnoj hijerarhiji sa specifi nim zapovjednim pravima i obavezama. Možda bi se protektori mogli promatrati i kao neka vrsta posebno instant – reda, koji se popunjavao iz vojske i koji bi predstavljao glavni, lojalni oslonac vladaju em caru i bio jedino njemu subordiniran kada je on izgubio (u konkretnom slu aju Galijen) povjerenje u do tada vode u elitu rimskog društva, izraženu poglavito kroz senatorski, pa i viteški red. Izgleda da je naziv *protector* dodjeljivan onim oficirima koji su se istakli služe i direktno pod Galijenom u ratovima protiv niza invazora u sedmoj deceniji III. st. n. e. Na njih su Galijen i ilirski carevi sve više prebacivali i upravne i druge poslove. Zahvaljuju i instituciji protektora vrsti, sposobni, ambiciozni i lojalni vojnici koji su regrutirani u ilirsko – balkanskim provincijama su uspjeli da se izdignu iznad svoga porijekla i u u sami vrh rimske državne politike. A neki su onda uspjeli i da postanu augusti i cezari. Tako je po asna služba protektora ustvari bila taj by – pass koji je premoš avao vojne karijere uspješnih i borbenih zapovjednika iz ilirsko – balkanskog podru ja prema upravno – državnim poslovima. Galijenove vojne reforme su tako utrle put da se u narednim decenijama purpurom ogrnu mnogi pojedinci iz ilirsko – balkanskog pojasa, ime su indirektno i veoma zaslužne za obnovu cjeline Rimske države. Uvo enje protektora, koji su u po etku dolazili iz sloja tribuna pretorijanskih kohorti ili zapovjednika koji su pripadali viteškom redu, je vodilo daljoj militarizaciji rimske uprave i društva. Koliko je do danas poznato nijedan pojedinac senatorskog ranga nije bio *protector*, a ubrzo nakon što su se protektori pojavili senatori su bili i islju eni iz službe u vojsci. Nešto nakon Galijenove smrti, ovaj specijalni odred koji je Galijen osnovao kao svoje specifi ne „tjelesne garde“, se transformirao u neku vrstu oficirske škole, pa bi onda neki od ovih protektora (u svojstvu nekih kadeta – oficira u današnjem smislu) bili prekomandirani u u štabove zapovjednika na terenu (*deputati*) kako bi stekli iskustvo i preuzimali bi na sebe itav niz dužnosti.

Rije je ustvari o Konstanciju Kloru/Hloru („Blijedom“, nadimak potječe iz vizantijskih vremena i ne može se potvrditi da je rije o stvarnom nadimku Valerija Konstancija) budući da je bio cesarom u okviru Dioklecijanovog sustava tetrarhije (zapadnih galsko – britanskih provincija), kratkotrajnom augustu i ocu (iz svoga prvog braka sa Helenom) znatno poznatijeg cara Konstantina.⁵⁹⁷ U ovo vrijeme „ilirskih careva“ i Konstancije Klor je bio iliro-balkanskog, i to dardanskog porijekla. Konstancije Klor je ostao u historijskom sjećanju kao kasnoantički svijet (bez obzira da li je rije o neabrahamističkim ili kršćanskim piscima) zabilježen kao osoba od vrline. Tako je on slavljem zbog svoje humanosti, dobre i poštene uprave nad provincijama, kao odličan zapovjednik i vojnik, te kao tolerantna osoba. Naravno ne bi trebalo izgubiti iz vida da su te ističane karakteristike Konstancija i posljedica činjenice da su pisci koji su ga spominjali pripadali periodu tetrarhije (kada je on bio jedan od četvorice glavnih upravitelja Države), te vladavine njegovih potomaka (sve do smrti Julijana Apostate 361. god. n. e.). Npr. vjerojatno je njegova rodbinska veza sa Klaudijem Gotskim koja se javlja u biografiji ovog ilirskog cara iz edicije *Historia Augusta* izmišljena,⁵⁹⁸ kao (u istom djelu) i to da je on bio sin Eutropija, „najuglednijeg muža iz dardanskog naroda“ (*Eutropio, nobilissimo gentis Dardanae viro*). Porijeklo Konstancija je vjerojatno bilo znatno skromnije i ove činjenice iz vjerojatno fabrikacija iz vremena vladavine njegovih potomaka, kako bi se vladajućoj dinastiji (od 293. god. do 361. god. n. e.) pripisalo ugledno porijeklo i time legitimizirala njihova pozicija. Konstancije je prvo poznat kao „*protector augusti nostri*“ pod carem Aurelijanom i borio se na istoku protiv secesionističke Palmirske imperije. Za vrijeme cara Karina je podignut na poziciju presesa Dalmacije. O njegovoj upravi nad Dalmacijom ostala su sljedeća svjedočanstva :

FONTES

1. *SHA, Carus et Carinus et Numerianus*, 17, 6

„*Audiebat pater eius quae ille faceret, et clamabat, "Non est meus." statuerat denique Constantium, qui postea Caesar est factus, tunc autem praesidatum Dalmatiae administrabat, in locum eius subrogare, quod nemo tunc vir melior videbatur, illum vero, ut Onesimus dicit, occidere.*“

„Kada je njegov otac (odnos : otac – Kar, sin – Karin op. a.) rekao o svemu šta je on (Karin op. a.) učinio, (Kar op.a.) izjavio je : „on nije moj sin“, i čak je bio odredio da imenuje Konstancija, - koji je postao cesar (misli se na period od 293. god. n. e.), ali u ono vrijeme služio je kao presesa Dalmacije – umjesto Karina, iz razloga jer mu niko tada nije izgledao

⁵⁹⁷ Smith, 1867, I:846; Seeck, 1900, PWRE, IV, 1, col. 1040 – 1043; Jagentaufel, 1958:62 - 63

⁵⁹⁸ *SHA, Divus Claudius*, 13, 2. Po toj priči i Krisp, brat Klaudija II. je imao kćerku Klaudiju koja se udala za Eutropija. Iz toga braka je po *SHA* proizašao Konstancije Klor.

bolji ovjek (u odnosu na Konstancija op. a.), i on je ak planirao, kako Onesim govori, da Karina ubije.“

2. *Anon. Vales. Origo Const. Imp. I.*

Constantius, divi Claudius optimi principis nepos ex fratre, protector primum, inde tribunus, postea praeses Dalmatiarum fuit.

„Konstancije, božanskog Klaudija najboljeg princepsa ne ak od brata, prvo protektor, odatle tribun, poslije je bio preses Dalmacije.“

3. *CIL III, 9860*⁵⁹⁹ Izme u Bosanskog Grahova i Glamo a (izgubljen)

IVOEX AIVSAILA / VIOVAIFPIOCONS / IAVIIO... PPDELM /
ΓIVISIVIEPSALV/5IAIASEISIPIDO /VEVSESOEIEPM / IVAVII

[iu[d]ex [d]a[t]us a [F]la[vio] Va[ler]io Cons/[t]a[nt]io [v(iro) c(larissimo)] p(raeside) p(rovinciae) [D]elm(atiae) / [f]i[ne]s i[nt]e[r] Salv/s ia[t]as e[t] S[tr]ido/[n]e[n]ses [d]e[t]e[r]m/i[n]avi[t]

“Sudija odre en od Flavija Valerija Konstancija, slavnog muža, presesa provincije Dalmacije, granicu izme u Salvijata i Stridonanja je odredio.”

Ako je ovaj natpis stvarno postojao, onda bi spadao u red najpoznatijih rimskih epigrafskih spomenika. Pored spominjanja Salviuma, na njemu se nalazi navedeno ime još jednog grada (municipalne jedinice!?) pod nazivom Stridon, rodnog mjesta svetog Jeronima. Ipak još uvijek stoje razlozi da je rije o krivotvorenju (v. Imamovi , 1980:53).

3. *CIL III 8716a* (p 2135)⁶⁰⁰ iz Salone

...]ADL(?)[---] / [---]TANTIOV [---] / [---]DEA[....

I ovaj dosta fragmentirani spomenik se povezuje sa upravom Konstancija u Dalmaciji. Konstancije je provincijom Dalmacijom upravljao sigurno u periodu 282. – 284. god. n. e., i on se u njoj nalazio dok je Kar vodio pobjedonosni pohod na Iran. Nakon nesretne i

⁵⁹⁹ Ala evi , 1882:136; Frankfurter, 1884:153; Patsch, 1906:164; Buli , 1909, 5, fus. 5; Jagentaufel, 1958:62; Wilkes, 1976:267, br. 24; Imamovi , 1980:52 – 53; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053733>; Mesihovi , 2011 A:478

⁶⁰⁰ Buli , 1885:68; Jagentaufel, 1958:62; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053735>

iznenadne smrti Kara (već a vjerovatno a je da je riječ o prirodnoj smrti, a ne nasilnom umorstvu) Konstancije se morao opredijeliti kojem pretendentu dati podršku.

Kar je u vojnu kampanju protiv perzijske dinastije Sasanida koja je vladala tadašnjim Iranom, krenuo sa velikom armijom a poveo je i mlađeg sina Numerijana. Stariji sin Karin, sa titulom cezara se tada nalazio u zapadnim provincijama kojima je upravljao. Nakon smrti Kara, njegovi sinovi su automatski dobili titulu augusta, a na istoku je bez problema i opozicije vladarsku vlast preuzeo Numerijan. Karova smrt je zaustavila i pohod na Iran, i rimska istočna armija je krenula nazad na svoju teritoriju. Numerijan je izgleda smatrao da mu je bitnije da u vrsti svoju vladarsku poziciju, umjesto da nastavi pohod u iransku unutrašnjost. Ipak je njegovo kretanje bilo dosta usporeno i tek je u martu 284. god. n. e. došao u Emesu (njegov brat je već u januaru iste godine došao u Rim), a u novembru je bio u Maloj Aziji gdje su ga vojnici našli mrtvog u njegovoj kočiji. Moguće je da je u Numerijanovu smrt umiješan i tadašnji pretorijanski prefekt Aper (*Arrius Aper*). Kako bi se odredio nasljednik, zapovjednici i vojni tribuni Numerijanove armije su sazvali skupštinu u Nikomediji na kojoj je za novog cara izabran Diokles (*Diocles*; porijeklom iz provincije Dalmacije), uprkos Aperovim nastojanjima da on bude izabran. Istočna armija se okupila 20. XI. 284. god. n. e. nekih 5 km od Nikomedije i aklamacijom je potvrdila novog augusta, koji se javno zakleo da nema ništa sa Numerijanovom smrću, za koju je optužio Apera. Pred cjelokupnom armijom Diokles je osobno ubio Apera. Ubrzo nakon Aperove smrti, Diokles je svoje ime latinizirao u oblik "*Diocletianus*". Međutim, do uspostave suvladarstva između Dioklecijana i Karina nije došlo i borba za prvo mjesto u Državi se morala riješiti oružanim putem. Dioklecijana je za svoja kolegu konzula imenovao istaknutog senatora Lucija Cezonija Basa (*Lucius Caesonius Bassus*), ime je nastojao da privuče na svoju stranu Senat i društvenu elitu rimskog svijeta. Još jedan uzurpator Julijan je preuzeo vlast u sjevernoj Italiji i Panoniji, ali je poražen od snažnijih Karinovih trupa. Dioklecijanova armija je napredovala kroz balkansko područje i u julu 285. god. n. e. je došlo do bitke sa Karinovom armijom na rijeci Margus (danas : Velika Morava). Pobjednik je bio Dioklecijan, a Karin je bio ubijen od sopstvenih vojnika. Inače je Karinova armija patila od nedostatka lojalnosti i prebjezi su bili česti, pa je Karinov prefekt Aristobul prebjegao na protivničku stranu na početku bitke. Po svemu sudeći i na Dioklecijanovu stranu je prešao moguće još prije bitke i Konstancije, namjesnik Dalmacije. Pobjedom na Velikoj Moravi, ne samo da je uspostavljena i utvrđena vlast Dioklecijana, nego je započela jedna sasvim nova era. Vrijeme principata koji je uspostavio August prije nekih 312 godina je u potpunosti isteklo. Sa Dioklecijanovim reformama, u kojima je aktivni sudionik bio i Konstancije, rimski svijet je doživio totalnu unutarnju preobrazbu. Drevne institucije, shvatanja i načina života su izgubili smisao, dok su se stvorili novi modaliteti ne samo uprave i teritorijalno – administrativne sheme, nego i općeg društvenih, ekonomskih i socijalnih i kulturnih odnosa.

9. Dalmacija u vrijeme dominata

Dioklecijanov dolazak na carski tron nije predstavljao samo promjenu vladara na kratki rok, tako uobičajenu pojavu u vrijeme Pedesetogodišnjice. To je bio i kona ni kraj doba principata, i po etak njegove zamjene sa novim političkim, društveno – ekonomskim, pa i kulturnim i duhovnim sustavom, koji se u historiografiji naziva dominat. Njegova uspostava se isto odvijala u fazama i sustav dominata je konačno oblikovan sa vladavinom Konstantina. Riječ je ustvari o nizu reformnih poteza, koji su u svojoj suštini mijenjali strukture, ali i ideje na kojima je počivala Rimska država. Temeljna antička misao o građaninu kao nositelju suvereniteta i osnovi uprave se u tolikoj mjeri degradirala, da je praktično nestala. Na čelu Rimske države se više ne nalazi prvi građanin (princeps), nego gospodar (*dominus*), radi čega se i novi sustav naziva dominatom. Ustanovljena je vladavina i upravna praksa koja će egzistirati u euromediterranskom prostoru još narednih 1500 godina. Dominat je osnova na kojoj je izrastao i europski feudalizam, i vizantijska i levantsko – orijentalna autokratija.

Sa uvođenjem novog sustava, Dioklecijan je produžio svoju vladavinu i umjesto da vlada par godina (što je prosjek vladavina careva za vrijeme Pedesetogodišnjice) na čelu Države se nalazio dvije decenije. U praktičnom smislu Dioklecijanove reforme su kratkoročno pokazale efekt, međutim dugoročno gledano, one su radi strukturalnih i idejnih zahvata (posebno dorađeni i novoizvedeni od strane Konstantina) koji su bili strani duhu i srži postojanja rimskog svijeta doprinijeli raspadu u toku V. st. n. e. Rimski svijet je jednostavno bio stvoren na sasvim drugačijim premisama, u odnosu na ono kako je postojao i funkcionirao dominat. Sa dominatom je nestao i posljednji trag građanskog osjećaja i odgovornosti, i tako se završila u negativnom smislu evolucija rimskog svijeta. Otpor toj preobrazbi nije postojao, jer je rimski svijet bio i previše i umoran i iscrpljen turbulentnim stanjem Pedesetogodišnjice. I sada su se, kao i slušaju kada je principat zamijenio drevnu Republiku, na prvo mjesto interesa stavili mir, stabilnost i sigurnost na uštrb građanskih prava i učestvovanja u upravi. Ratovi, vanjske naježde i nestabilna situacija su nesumnjivo prilikom uvjetovali da stanovništvo i viši slojevi prihvate autokratiju u još većem obimu i obliku nego što je to bio slučaj u sustavu principata. Dioklecijan je jednostavno djelovao u skladu sa tim procesima i anijama autokratskih pozicija koji su započeli još za vrijeme Pedesetogodišnjice. On je jednostavno smatrao da snažnija autokratija, sada izražena i kroz ceremonijal i formalizam, može pokazati snažniju

unutarnju koheziju. Rimaska država se sada i po svojoj strukturi i po svome formalizmu približila oblicima vlasti koje su baštinile orijentalne despotije. Uz to, došlo je do izrazite centralizacije i birokratizacije, što je na kraju imalo za posljedicu prilično gušenje lokalnih autonomija.⁶⁰¹

Dioklecijanove reforme su se poglavito ticale uprave i teritorijalno – administrativne prekompozicije. On je rano shvatio da je samostalna uprava i nepraktična i opasna, pa je ve 285. god. n. e. u Milanu (Mediolanum) kao mladi kolegu u suvladarstvu uzdigao iliro-balkanskog zemljaka Maksimijana (prvo kao cezar, a od sljedeće 286. god. n. e. sa titulom august), sa upravom nad zapadnim provincijama. Kasnije Dioklecijan uzeo i poasni naziv Jupiter/*Iovius*, a Maksimijan Herkul/*Herculius*. Konačno su 293. god. n. e. upravni vrh je proširen sa Konstancijem Klorom i Galerijem, isto iliro-balkanskog porijekla, koji su dobili titule cezara⁶⁰² i određenu teritoriju, ali je svaki od njih bio podređen jednom od augusta. Tako je stvorena tetrahija. U dominatu i sam grad Rim je izgubio stvarno upravno značenje i važio je sada samo kao ceremonijalno – tradicijska prijestolnica. Svaki od tetrahija je upravljao iz drugog grada.

Dioklecijanove reforme su se posebno odrazile i na preureenje vojske, zatim na finansijsko – ekonomske odluke, te na novu organizaciju provincija. Stare provincije, od kojih su neke poticale još iz vremena drevne Republike, su bile cijepane, pa je stvoren znatno veći broj novih provincija. Ovaj put je i Italija inkorporirana u provincijski sustav, ime je nestala njena dominirajuća pozicija metropole rimskog svijeta. Sa cijepanjem provincija, smanjivana je i njihova važnost, kao i snaga njenih institucija (uključujući i one na municipalnom nivou). Provincijski namjesnici su sada bili strogo hijerarhijski ustrojeni od prokonzula koji su bili na „vrhu“, preko konzulara i korektora (*correctores*) to presesa (koji su jedini dolazili i iz viteškog reda). Sve provincije su bile grupirane u 12 dijeceza, sa vikarima (*vicarius*) na čelu. Za razliku od ranijih rimskih perioda, vojna zapovjedništva i civilna uprava su razdvojene, i presesi su bili civilni, a ne više vojno-civilni upravitelji. I provincija Dalmacija je doživjela teritorijalnu separaciju, i to njenih istočnih dijelova koji su postali nova provincija Prevalitana (današnja Crna Gora, jugozapadna Srbija i sjeverna Albanija). Dok se provincija Dalmacija našla u okviru dijeceze Panonije (*dioecesis Pannoniarum*, od 379. god. n. e. sa novim nazivom dijeceza Ilirik)⁶⁰³, Prevalitana je

⁶⁰¹ Široka autonomija na nivou *civitates* ili municipalnih jedinica je bila jedna od karakteristika rimskog političkog ureenja još iz vremena drevne Republike, a kao uspješna i funkcionalna praksa se nastavila i u toku principata. Sa uvođenjem dominata, autonomija lokalnih zajednica i njihovih institucija je prilično sužena.

⁶⁰² Titula cezar je sve više označavala mladi sudionika suvladarstva, a u tetrahiji i neku vrstu nasljednika glavnih nositelja vlasti koji nose titulu augusta.

⁶⁰³ Iako je formalno gledano krnja dalmatinska provincija iz dominata nasljednik stare provincije Ilirik sa prijelaza dviju era.

uklju ena u dijecezu Meziju.⁶⁰⁴ Provincijom Dalmacijom sa sjedištem u Saloni upravljali su presesi.

Nakon Dioklecijanovog i Maksimijanovog povla enja sa augustovske pozicije 305. god. n. e., uspostavljena je nova tetrarhijska podjela sa novim sudionicima. Me utim, ova podjela nije zaživjela i rimski svijet je utonuo u novo vrijeme višegodišnjih unutarnjih sukoba i građanskih ratova. Na kraju je proizašao samo jedan vladar – Konstantin, koji je ustanovio novu, II. flavijevsku⁶⁰⁵ dinastiju. Konstantin je sa Milanskim ediktom iz 313. god. n. e. o toleranciji poplo ao put ka kona nom profiliranju abrahamisti kog krš anstva kao glavne dogme euromediterranskog svijeta u kasnoj antici. Konstantinova vladavina je u tolikoj mjeri preobrazila rimski svijet, da je po rije ima ro aka Julijana Apostate, on bio inicijator svih prevrata (*novator et turbator omnium rerum*). Sa Konstantinom i njegovim nasljednicima se uvela i ustalila podjela Rimske države na etiri pretorijanske prefekture, u koje su grupirane sve dijeceze.

Na istoku je utemeljen Novi Rim – Konstantinov Grad/Konstantinopolis/Konstantinopolj. II. flavijevska dinastija je nosilac postupnog protežiranja krš anstva na užtrb drugih idejnih, ideoloških i religioznih pravaca. Jedino je njen zadnji predstavnik obrazovani Julijan Apostata napravio kratki intermezzo u protežiranju krš anstva, pokušavši da u dvije godine svoje vladavine obrne proces. Nakon II. flavijevske dinastije, na vlasti se smjenjuju Valentijanska i Teodosijeva dinastija. Dolazak na vlast Teodosija, fanati nog predstavnika „nikejskog kreda vjere” stavio je ta ku i na drevnu toleranciju antike i zapadni i mediteranski svijet je utonuo u tamu „tiranije i dominacije dogmatizma”.⁶⁰⁶ Teodosije je bio i posljednji car koji je vladao jedinstvenim Rimskim carstvom. Nakon njegove smrti 395. god. n. e. Država je nepovratno podijeljena na zapadni i isto ni dio. Dok je posljednji „zapadni car” poginuo 480. god. n. e., i to upravo na prostoru provincije Dalmacije,⁶⁰⁷ Isto no carstvo je živjelo još jedan milenijum, ali u totalno transformisanoj romejskoj (gr ko-vizantijskoj) ina ici.

Zanimljivo je da je provincija Dalmacija u ovim posljednjim decenijama Zapadnog Carstva doživjela i jedno kratkotrajno razdoblje prakti ne samostalnosti pod vodstvom visprenog Marcelina, ali i bila pozornica posljednjih izri aja cara na Zapadu. Od 480. god. n. e. provincija Dalmacija se našla u okviru Odoakarovog kraljevstva, zatim po ostrogotskom dinastijom Amala, da bi ve na samom po etku Justinijanove rekonkviste prema zapadu bila stavljena pod vlast Konstantinopolisa. Narednih nešto više od pola stolje a provincija

⁶⁰⁴ Ova dijeceza je kasnije podijeljena na dijecezu Dakiju i dijecezu Makedoniju.

⁶⁰⁵ Konstantinovo gentilno ime je glasilu *Flavius*, ali izme u ove II. flavijevske dinastije iz IV. st. n. e. i one flavijevske dinastije iz druge polovice I. st. n. e. nema nikakve genetske veze.

⁶⁰⁶ Teodozije je proveo itan niz zakonskih dekreta koji su prakti no stavili van zakona i proglasili kriminalnim inom (uz prijetnje kapitalnim i visokim kaznama) neabrahamisti ka i nenikejska vjerovanja, institucije, obrede i hramove.

⁶⁰⁷ Rimsko carstvo na Zapadu je bilo obnovljeno tek 320 godina kasnije, krunidbom i proglašenjem za rimskog cara Karla Velikog 800. god.

Dalmacija je životarila u okvirima Romejskog carstva, da bi krajem VI. i početkom VII. st. bila praktično zbrisana pod naletom avarsko – slavenske najezde i naseljavanja. Izgubljena je itava unutrašnjost i veliki dio primorskog pojasa, dok je provincijska prijestolnica Salona razorena. Provincija Dalmacija se sa uvala samo u pojedinim gradovima i refugijima na obali te na nizu otoka.⁶⁰⁸

9.1 MARCVS AVRELIVS IVLVS

Za vrijeme dominata evidentiran je preses Marko Aurelije Jul⁶⁰⁹ na natpisu *CIL* III, 1938 = *CIL* III, 8565 = *ILJug* III, 2040b02 = *ILJug* III, 2040b14 iz Salone.⁶¹⁰

FORTVNAE• / CONSERVA/TRICI• PRO / SALVTE•MARCI /5 AVRELI IVLIVC• /
AVGVRI•PRAESI• / DIS PROVINICIAE / DASSIVS•NO / TARIVS / 10 VOTVM
SOLVIT

*Fortunae / Conserva/trici*⁶¹¹ *pro / salute Marci /5 Aureli Iuli v(iri) c(larissimi) / auguris praesi/dis provinciae / Dassius no/tarius /10 votum solvit*

„Sre i Zaštitnici, pozdrav od Marka Aurelija Jula, najslavnijeg muža, augura, presesa provincije, Dasije notar zavjet u ini.“

Jedan Aurelije Julije se spominje kao *vir perfectissimus, agens vice praesidis provinciae Baeticae* na natpisu *CIL* II, 1115 = AE 2001, +1130 u vremenu Florijana i Proba. Možda su Aurelije Julije sa natpisa iz Betike i M. Aurelije Jul sa natpisa iz Dalmacije u nekoj genetskoj ili generi koj vezi. Naš Marko Aurelije Jul je vjerojatno isti onaj „*Maurelius*“ koji se spominje vezano za su enje i pogubljenje Duje (*Domnius*), tadašnjeg salonitanskog episkopa. Duje je zajedno sa sedam drugih krš ana bio mu en i pogubljen 11. IV. 304. god.

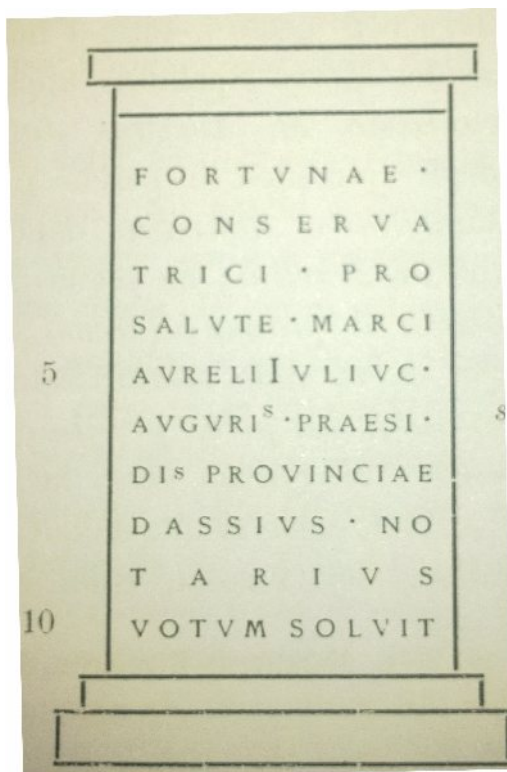
⁶⁰⁸ O periodu domanata v. *Ammian. Marcell.*; *Panegyrici Latini*, 2 - 12; *Eutr.* IX, 20 - X; *Sex. Aur. Vic. De Caesaribus*, 39 - 42; *Epitome de Caesaribus*, 39 - 48; *Lacta.*; *Zosimus*, II-VI; *Fest.* XXV - XXX; *Euseb. Eccl.* VIII - X; *Vita Const.*; *St. Hieronymus*; *St. Augustin.*; *Comes Marcell.*; *Oros*, VII, 25 - 43; *Corpus. Iust.*; *Procop. opera omnia*; *Iord*; *Evag.*; *AASS*; *Theop. Chron.*; Zonaras,

⁶⁰⁹ *PIR*, 1897/1898, I:209-210; Rohden, 1896, *PWRE*, II. 2, col. 2511; Jagentaufel, 1958:65, fus. 687, a); *Buli* 1898; Isto, 1914.

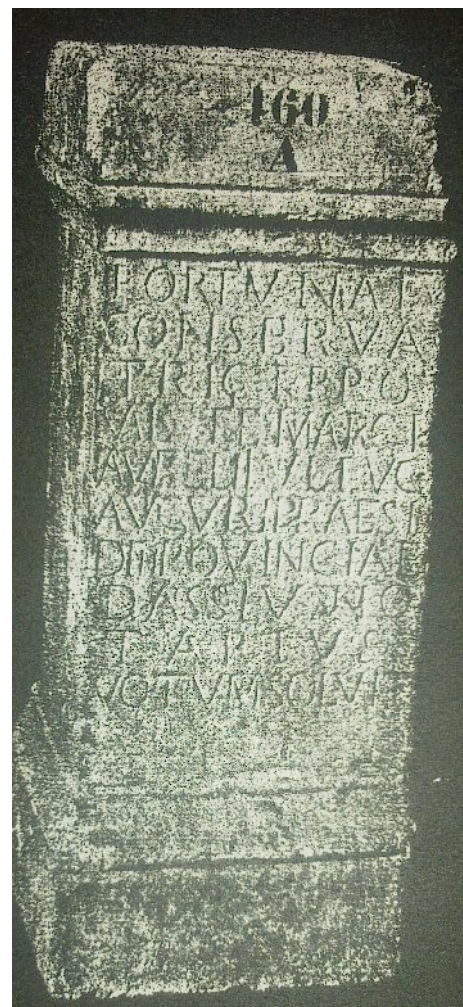
⁶¹⁰ *Buli* , 1898: 129-130; Isto, 1909:5, fus. 6; Isto, 1914:118-119; Jagentaufel, 1958:65, fus. 687, a) ; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053738>

⁶¹¹ *Fortuna Conservatrix* je jedna od manifestacija boginje Sre e (Fortune), i bila je izgleda obožavana i poštovana posebno od vojnika.

u salonitanskom amfiteatru.⁶¹² M. Aurelije Jul je kao preses provincije Dalmacije imao i sudbene ovlasti, pa je vjerojatno on bio i najdogovorniji za izricanje presude Duji. Ako je M. Aurelije Jul bio taj koji je osudio Duju na smrt, onda je njegovo namjesništvo mogu e datirati u 304. god. n. e., odnosno u period Dioklecijanovog progona krš ana, koji je zapo eo 23. II. 303. god. n. e. A. Jagenteufel namjesništvo M. Aurelija Jula datira u vrijeme tetrahije i to izme u 299. i 304. god. n. e. M. Aurelije Jul je odgovoran za smrt još jednog ranokrš anskog sveca i to Anastazija (*Anastasius*) koji je pogubljen u Saloni 26. VIII. 304. god. n. e. (po novom kalendaru 7. IX. 304. god. n. e.).⁶¹³ Ina e i Duje i Anastasije su bili stranci u provinciji Dalmaciji, i to prvospomenuti iz Antiohije u Siriji, a potonji iz Akvileje.

Slika 9.1.1
Preuzeto iz Buli , 1898:129

Slika 9.1.2
Preuzeto iz Buli , 1914:118

⁶¹² AASS, *Aprilis tomus secundus, XI dies mensis Aprilis, Vita S. Domnii Episcopi*, 7 – 8

⁶¹³ Buli , 1898; Isto, 1914:121 : „...di S. Dojmo l ´ 11 aprile, di S. Anastasio in inverno dello stesso anno, e la tumulazione il 26 agosto, e che il luogotenente d ´ allora – preside – della Dalmazia, residente a Salona, era M. Aurelius Iulus“.

AASS, Aprilis tomus secundus, XI dies mensis Aprilis, Vita S.Domnii Episcopi,

: „4. Post tot autem verae perfectaeque caritatis labores, cum jam tempus esset, ut ad capiendum coelestis gloriae praemium vocaretur, dicente Domino. Euge serve bone et fidelis supra malta te constituam, intra in gaudium Domini tui. Maurelius Salonarum Praefectus, pro tribunali sedens, ipsum coram sisti jubet, accusantibus eum idolorum sacerdotibus, quod Deos contemneret, et novam religionem contra Augustorum leges induceret, unum Deum praedicans et Filium eius crucifixum. Interrogatus igitur Domnius de nomine parentum et patriae, Maurelio indicat, et se vere Christianum esse confitetur : et ad hoc, inquit, missus sum, ut Christum praedicem, et idola vana esse ostendam. Cumque in medium proponeretur Senatus populique Romani edictum, ut si quis intra fines Romani Imperii talia dicens, repertus esset; eum nisi diis sacrificare voluerit, capite puniri, vel multiplici suppliciorum genere absurni oporteret, respondit : Non me ista terrent iniqua. Christum Dei filium et colo et praedico : Deos autem tuos contemno, minas irrideo. Poenas omnes in me unum confer : cuncta potius pati paratus sum, quam asserendae veritatis mutare sententiam. Contemptum se cernens Maurelius, in furorem concitatur : Domnium in carcerem trudi iubet, postea eductum largitionibus corrumpere aggreditur, multa pollicens, si idolis thura ponere vellet. At ille inquit : O insane Maureli, pecunia me moveri speras, cum ego multo maius patrimonium sponte reliquerim, ut cum Christo paupere viverem ? Non est opus Christiano divitiis istis, sed fide atque virtute, quibus divitiae numquam interiturae parantur in coelo. 5. Videns autem Maurelius omnia quae tractaverat incassum cadere, expoliari hominem iussit, et fustibus nudum caedi. Dum autem Domnius caederetur, fit Christianorum concursus ad Praetorium : insultant Maurelio, frementes prae dolore, et opprobriantes quod inique actum esset, hominem innocentem per ludibrium supplicii opprimi... 6. Infra illos dies dum talia aguntur, Febroniae viduae filius vita functus est, cuius pater, nomine Dignatius, Urbis Romanae Senator fuerat. Ob id Praefectus ipse, mortem eius aegerrime ferens nec ignarus Christianis interdum et mortuos ad vitam fuisse revocatos, Domnium urgere coepit, ut in eo ostenderet quanta Christi sui esset virtus...7. Eo viso miraculo plurimi ad fidem conversi sunt : Maurelius vero, tametsi vita adolescenti restituta esset, et vehementer gauderet, in sua tamen obstinatione idololatriae firmus fixusque permansit :...His verbis Maurelius impulsus nihil cunctatus legem tulit dicens : Domnium, contra leges Imperatorum nostrorum agentem, deosque nostro contemnentem, capite puniri iubeo.....8. Non post paucos deinde annos, cessante persecutione, Martyris corpus intra urbem ad ecclesiam B. Mariae, quam primum positam ibi a fidelibus diximus, translatum est....“

9.2 FLAVIVS IVLIVS RVFINVS SARMENTIVS

Za vrijeme vladavine Konstansa i Konstancija II. je zabilježen niz epigrafskih spomenika na kojima se spominje preses Flavije Julije Rufin Sarmentije.⁶¹⁴

1. *CIL* III, 1982a iz Salone⁶¹⁵

D N FL CONSTANTI VICTORI / FL IVL RVFINVS SARMEN

D(omino) n(ostro) Fl(avio) Constanti victori[osissimo semper Aug(usto)] / Fl(avius) Iul(ius) Rufinus Sarmen[tius] v(ir) c(larissimus) p(raeses) p(rovinciae) Dal(matiae) d(evotus) n(umini) m(aiestatique) e(ius)]

„Gospodaru našem Flaviju Konstansu, najpobjedonosnijem⁶¹⁶ uvijek Augustu, Flavije Julije Rufin Sarmentije, najslavniji muž, preses provincije Dalmacije, posve en njegovom numinu i veli anstvu.“

2. *CIL* III, 1982b iz Salone⁶¹⁷

D(omino) n(ostro) Fl(avio) Constanti victori ac triumphatori / Fl(avius) Iul(ius) Rufinus Sarmenti[n]us v(ir) c(larissimus) p(raeses) p(rovinciae) Dal(matiae) d(evotus) n(umini) m(aiestatique) [e(ius)]

„Gospodaru našem Flaviju Konstansu, pobjedniku i trijumfatoru, Flavije Julije Rufin Sarmentije, najslavniji muž, preses provincije Dalmacije, posve en njegovom numinu i veli anstvu.“

3. *CIL* III, 1983 iz Salone⁶¹⁸

⁶¹⁴ Seeck, 1921, PWRE, II, A. 1, col. 25; Jagentaufel, 1958:65, fus. 687, b). Po A. Jagentaufelu ovaj namjesnik je upravljao Dalmacijom u periodu od 337. do 350. god. n. e., jer se na natpisima esto spominje ime Konstansa, sina Konstantina I.

⁶¹⁵ Buli , 1909:6, fus. 1; EDCS: http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053423>; Marin, 2010:148-151, br. 6.

⁶¹⁶ Armijske jedinice pod vlaš u Konstansa su bile dobro obučene i kvalitetne, pa je razdoblje od 337. do 350. god. n. e. osvjedoeno i njihovim pobjedama i to protiv Sarmata, armije brata Konstantina II., Franaka, a Konstans je sa armijom boravio i u Britaniji. Najbolji dio te armije inili su vojnici porijeklom iz dijeceza Panonije i Ilirika.

⁶¹⁷ EDCS: http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en

⁶¹⁸ EDCS: http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en:

D(omino) n(ostro) Fl(avio) Co[n]stanti Victori [ac] triumfatori semper Augusto / Fl(avius) Iul(ius) Rufinus Sarmen[t]ius v(ir) c(larissimus) p(raeses) p(rovinciae) Dal(matiae) d(evotus) n(umini) m(aiestatique) e(ius)

„Gospodaru našem Flaviju Konstansu, pobjedniku i trijumfatoru uvijek Augustu, Flavije Julije Rufin Sarmentije, najslavniji muž, preses provincije Dalmacije, posve en njegovom numinu i veli anstvu.“

4. *CIL* III, 2771 (p 1035, 1624) iz *Rider*/Gornjeg Danila⁶¹⁹

VIRTVTE ET FELICITATE OMNES RETRO / PRINCIPES SVPER/GRESSO D N FL IVL / 5 CONSTANTI VICTO/RI AC TRIVMFATORI / SEMPER AVG / FL IVL RVFINVS SAR/MENTIVS V C PRAE/10 SIS PROV DALMATI/AE D N M IIVS

Virtute et felicitate omnes retro / principes super/gresso d(omino) n(ostro) Fl(avio) Iul(io) /5 Constanti victo/ri ac triumfatori / semper Aug(usto) / Fl(avius) Iul(ius) Rufinus Sar/mentius v(ir) c(larissimus) prae/10sis(!) prov(inciae) Dalmati/ae d(evotus) n(umini) m(aiestatique) <e=I>ius

„Od sve vrline i sre e prijašnjih vladara nadvišenom gospodaru našem Flaviju Juliju Konstanciju, pobjedniku i trijumfatoru uvijek Augustu, Flavije Julije Rufin Sarmentije, najslavniji muž, preses provincije Dalmacije, posve en njegovom numinu i veli anstvu.“

5. *CIL* III, 8710 = AE 2000, 47 iz Salone⁶²⁰

D N FL CONSTANTIO VICTORIOSIS IMO SEMPER AVGVSTO / FL IVL RVFINVS SARMENTIV V C P P DAL D N M E

D(omino) n(ostro) Fl(avio) Constantio victoriosis[s]imo semper Augusto / Fl(avius) Iul(ius) Rufinus Sarmentiu[s] v(ir) c(larissimus) p(raeses) p(rovinciae) Dal(matiae) d(evotus) n(umini) m(aiestatique) e(ius)

„Gospodaru našem Flaviju Konstanciju najpobjednosnijem⁶²¹ uvijek Augustu, Flavije Julije Rufin Sarmentije, najslavniji muž, preses provincije Dalmacije, posve en njegovom numinu i veli anstvu.“

⁶¹⁹ Buli , 1909:6, fus. 1;EDCS: http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053425>

⁶²⁰ EDCS: http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/052768>; Marin, 2010:154-155, br. 9

⁶²¹ I armije Konstancija II. su pokazivale borbenu vrijednost, npr. u teškom i dugotrajnom ratu sa iranskim Sasanidima, ratu protiv Magnencija, i sukobima sa Alemanima, Sarmatima i Kvadima.

6. *CIL* III, 14333 = AE 1901, 207, Novi Vinodolski kod Senja⁶²²

GVSTAE / FL IVL RVFINVS / SARMENTIVS V C / P P DALMATI /5 CLEMENTIAE
EIV / SEMPER DICATISS / MVS

[? Piissimae ac/clementissimae / domin n strae / Helenae...?????] / [--- Au]gustae /
Fl(avius) Iul(ius) Rufinus / Sarmentius v(ir) c(larissimus) / p(raeses) p(rovinciae)
Dalmati[ae] /5 clementiae eiu[s] / semper dicatiss[i]/mus

“Najpobožnijoj i najmilostivijoj gospodarici našoj Heleni?... Augusti, Flavije Julije Rufin Sarmentije, najslavniji muž, preses provincije Dalmacije, milosti njenoj uvijek najposvje enijoj.“

Natpis je posve en ženi iz vladaju e II.flavijevske dinastije. Po J. Brunšmid (1906/1907:137) : “...te prema tomu novljanski napis može da slavi samo koju gospo u iz ku e Konstantina Velikoga. Od ovih se na spomenicima katkada slavi Helena, mati Konstantina Velikoga, a katkada — ali veoma rijetko — i njegova žena Fausta. Za Helenu sam se kod nadopunjavanja odlu io zato, što je mogu e, da Fausta (ubijena g. 326.) u doba Sarmencijeva namjesnikovanja nije više bila na životu, do im je Helena tekar dvije ili više godina iza nje umrla. Po novljanskom napisu može se naga ati, da je Sarmentius bio p r a e s e s Dalmatiae ve koju godinu prije Konstantinové smrti (barem od g. 328.), do im se je dosele samo znalo, da je upravljao ovom provincijom za njegovih sinova. Od ovih se na spomenicima katkada slavi Helena,⁶²³ mati Konstantina Velikoga, a katkada — ali veoma rijetko — i njegova žena Fausta⁶²⁴. Za Helenu sam se kod nadopunjavanja odlu io zato, što je mogu e, da Fausta (ubijena g. 326.) u doba Sarmencijeva namjesnikovanja nije više bila na životu, do im je Helena tekar dvije ili više godina iza nje umrla. Po novljanskom napisu može se naga ati, da je Sarmentius bio p r a e s e s Dalmatiae ve koju godinu prije Konstantinové smrti (barem od g. 328.), do im se je dosele samo znalo, da je upravljao ovom provincijom za njegovih sinova.”

⁶²² Brunšmid, 1895:153, sl. 96; Isto, 1906/1907:136-137, br. 272; EDCS: http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/032856>

⁶²³ *Flavia Iulia Helena Augusta* (cc. 246/50. – 18. VIII. 330. god. n. e.), poznata i kao Sveta Helena je bila majka Konstantina I. Po asni naziv augusta Helena je primila 325. god. n. e.

⁶²⁴ *Fausta Flavia Maxima Augusta* (289–326. god. n. e.), druga supruga Konstantina I. Po asni naziv augusta dobila je 323. god. n. e. Na nju je odmah po pogubljenju provedena i odluka o *damnatio memoriae*, pa je radi toga vjerojatnije da se natpis odnosio na Helenu, a ne na Faustu.

Slika 9.2.1

Preuzeto iz Brunšmid, 1906/1907:136, sl. 272

Na prva četiri natpisa se nalazi osvjedoeno ime Konstansa (najmla eg sina Konstantina I.), što bi zna ilo da je Sarmentije svoje namjesništvo sigurno obnašao u vrijeme njegove vladavine (izme u 337. i 350. god. n. e.). Na petom natpisu se ve nalazi ime Konstancija II., koji je preuzeo bratovu baštinu nakon smrti Konstansa. To bi zna ilo da je on nastavio upravljati provincijom Dalmacijom i u vrijeme Konstancija II., nakon 350. god. n. e. Ako bi se prihvatila pretpostavka koju iznosi J. Brunšmid, vezano za šesti natpis iz Novog Vinodolskog, onda bi Sarmentije zapo eo svoje namjesništvo još u vrijeme Konstantina I., i to izme u 325. i 330. god. n. e. Me utim, u tom slu aju Sarmentije bi upravljao provincijom duže od dvije decenije, što nije baš bilo uobi ajeno. Ustvari, u razmatranju ovog pitanja potrebno je imati na umu i da se desila uzurpacija u zapadnim dijecezama i provincijama od strane Magnencija od 350. god. n. e.

Imaju i u vidu da je Vetronije, zapovjednik panonske armije ostao lojalan II. flavijejskoj dinastiji, ak je obnašao i privremeno suvladarstvo sa Konstancijem II., moglo bi se sa visokom vjerojatno om tvrditi da je Sarmentije isto bio na strani protivnika Magnencija. Vojska Magnencija je pretrpila poraz 28. IX. 351. god. n. e. kod *Mursa Maior* (duž rijeke Drave kod današnjeg Osijeka), u jednoj od najkrvavijih bitki⁶²⁵ rimskog doba.⁶²⁶ Lojalnost Sarmentija je sigurno igrala odre enu ulogu da ga Konstancije ostavi na mjestu presesa Dalmacije, provincije koja se u vrijeme uzurpacije Magnencija nalazila na „prvoj liniji“.

Sude i po natpisima, provincija Dalmacija tada odaje svoj dominiraju i nekrš anski karakter. A i Sarmentije nije bio krš anin, za razliku od augusta iz II. flavijejske dinastije u ije ime je upravljao Dalmacijom. I pored toga ne bi trebalo da iznena uje da je on ostao lojalan Konstanciju II., a nije se priklju io Magnenciju koji je, u starom rimskom stilu, bio

⁶²⁵ Izrazito veliki broj poginulih rimskih vojnika u samo jednoj bitci i to u unutarnjem sukobu je imao nesagledivo negativne posljedice po budućnost rimskih odbrambenih sposobnosti. Goleme gubitke kvalitetnog vojnog osoblja (poubijanog u me usobnom besmislenom sukobu) je bilo teško nadomjestiti.

⁶²⁶ Magnencije je kona no poražen tek 353. god. n. e. u bitci kod *Mons Seleucus*, u južnoj Galiji.

mnogo tolerantniji prema svim kršćanskim denominacijama i sektama, te nekršćanskim sljedbama, kultovima i mišljenjima. Magnencije je čak popravio neka prava „paganima“-nekršćanima, koja su bila kršćena i poništavana od strane augusta iz II.flavijejske dinastije.⁶²⁷ Tako je bitka na Dravi kod pojedinih tadašnjih kršćanskih dostojanstvenika predstavljena i kao pobjeda kršćanstva. Ali, Konstancije II. je bio i političar i dobro je znao da ne može voditi neku radikalnu prokršćansku politiku u rimskom svijetu u kojem većina stanovništva još uvijek nije pripadala nijednoj kršćanskoj denominaciji. I pored određenih edikata koji su išli na štetu „pagana“ ili protežirali kršćane, Konstancije II. nije dirao u tradicionalno „paganstvo“, pa je čak i nosio i staru titulu „vrhovnog svećenika“, a nakon njegove smrti ga je preovladao „paganski“ Senat u Rimu deificirao. Zato je bilo i moguće da Sarmatije, posebno ako je imao dobre odnose sa Konstansom (što je vrlo vjerojatno), ostane lojalan II. flavijejskoj dinastiji. Uostalom, u natpisima posvećenim Konstansu i Konstanciju II. se odaje počast njihovim numinima, znači uobičajenom viđenju „obožavanja“ vladara od još uvijek vrlo živuće i prisutnog „paganskog“ miljea, a ne u kršćanskom izrazu.

Za doba dominata raspoložemo i detaljnijim podacima i o službama namjesničke institucije provincije Dalmacije. Po «*Notitia Dignitatum*» (*in partibus Occidentis*, XLV) kabinet najsavršenijeg muža (*vir perfectissimus*) presesa Dalmacije (*officium praesidis Dalmatiae*) su sačinjavali: šef kabineta (*principem ex eodem officio*), zamjenik šefa kabineta (*cornicularium*), dvojica financijskih službenika/(provincijske) knjigovođe (*tabularios duos*), *commentariensem*, glavni pomoćnik (*adiutorem*), arhivista (*ab actis*), pomoćnik (*subadiuvam*) i sekretari i drugi subordinirani službenici (*Exceptores et reliquos cohortalinos*). Provincija Prevalitana (nekadašnji južni dio Gornjeg Ilirika/Dalmacije) je imala istu shemu civilnih službi po *Notitia Dignitatum* kao i kasnoantička Dalmacija. Panonske provincije (*Pannonia Prima*, *Pannonia Secunda*, *Valeria*, *Savia*) kasne antike proistekle iz Donjeg Ilirika/Panonije su vjerojatno doživjele još radikalniju upravnu transformaciju, kao što se desilo i sa teritorijem Donjeg Ilirika, u odnosu na Dalmaciju i Prevalitanu.

9.3 VALENS

Kada se razmatra upravljačka institucija nad provincijom Dalmacijom u periodu dominata veliku pometnju unosi činjenica da je upravno – administrativna i institucionalna shema u ovom historijskom razdoblju dosta složenija i razgranatija, pa i birokratiziranija nego u

⁶²⁷ Konstans je bio naklonjen nikejskom kretanju vjere (katoličanstvo i ortodoksija), a Konstancije II. arijanskoj sljedbi (bolje reći i nekoj kompromisnoj verziji nikejstva i arijanizma). Zbog svojih doktrinalnih razlika, malo je nedostajalo da dvojica braćera uvuku 346. god. n. e. rimski svijet u međusobni rat. Da se to desilo to bi bio prvi „vjerski rat“ u kojem jedna religijska dogma silom i oružanim putem nastoji podvlastiti drugu dogmu, i tako se postaviti na vrhovno mjesto odlučivanja.

vremenu principata. Posebno je to izraženo kada je došlo do kolapsa granice na Dunavu,⁶²⁸ kasnije i na Rajni. Vrlo izražene promjene na terenu, gubici odre enih oblasti, povla enje pojedinih jedinica, politička konfuzija, nesre enost i nesnalažljivost su doprinisili da se ustaljena institucionalna i teritorijalna infrastruktura prilično naruši. Vanredna, specijalna i uzurpirana zapovjedništva i civilna uprava su se međusobno miješali i prožimali. Tako je i provincija Dalmacija doživljavala da njome upravljaju pojedinci sa različitim titularnim naslovima i ovlaštenjima. Nejasno je da li je i u tim slučajevima u Dalmaciji egzistirala institucija presesa sa osobom koja nosi ovaj naziv, makar i formalno, bez stvarne moći.

Zosimus tako spominje jednog zapovjednika dalmatinskih trupa po imenu Valens.⁶²⁹

1. V, 45 :

Τῶν δὲ κατὰ τὴν Ῥώμην ἐν οὐδεμιᾷ τύχῃ Βελτίονι καταστάντων, ἔδοξε τῷ Βασιλεῖ πέντα τῶν ἀπὸ Δαλματίας στρατιωτικὰ τάγματα, τῆς οἰκείας μεταστάντα καθέδρας, ἐπὶ φυλακῇ τῆς Ῥώμης ἐλθεῖν, τὰ δὲ τάγματα ταῦτα ἐπλήρουν ἄνδρες εξακισχίλιοι, τόλμη καὶ ρώμη τοῦ Ῥωμαικοῦ στρατεύματος κεφάλαιον ὄντες. ἠγείτο δὲ αὐτῶν Οὐάλης πρὸς πάντα κίνδυνον ἐτοιμότητος, ὅς οὐκ ἀξιώσας δι' ὁδῶν αὐτῶν οὐκ ἐφύλαττον οἱ πολέμιοι διελθεῖν, καταδοκῆσαντος Αλαρικοῦ τὴν πόρον ἐπιπεσόντος τε σὺν παντὶ τῷ στρατεύματι πάντας ὑπὸ ταῖς τῶν πολεμίων πεποίηκε γενέσθαι χερσί, καὶ μόλις διέφυγον ἄνδρες ἑκατόν, ἐν οἷς καὶ ὁ τούτων ἠγούμενος ἦν οὗτος γὰρ ἀμα Ἀττάλῳ τῷ ὑπὸ τῆς γερουσίας λέντι πρὸς τὸν Βασιλέα οἷός τε γέγονεν εἰς τὴν Ῥώμην ἐλθὼν αὐθῆναι.

„Stvari Rima nisu ni tada bile u boljem stanju nego ranije, i car je poslao pet jedinica vojnika koje su bile stacionirane u Dalmaciji, da zauzmu grad Rima. Ove jedinice su se sastojale od 6000 ljudi, koje su po snazi i disciplini bile cvijet cijele rimske armije. Njihov zapovjednik je bio Valens, osoba spremna na najveća i najrizičnija poduzeća. On je dakle prezirao da se pojavi tako kukavičasti na maršu putem da nije bio uvan od neprijatelja. Tako Alarik (kralj zapadnih Gota op. a.), odgađaju i dok on nije došao do njega, i napadaju i ga svim svojim snagama, razbio je sve njegove trupe, izuzev jedne stotine, koja je uz mnoge teškoće pobjegla, zajedno sa svojim zapovjednikom. On je sigurno stigao u Rim, zajedno sa Atalom (*Priscus Attalus* op. a., nešto kasnije i car-uzurpator), kojeg je Senat bio poslao caru.“

2. VI, 7 :

...ὁ δὲ παραχρημα Λαμπάδιον μὲν τῆς αὐλῆς ἀναδείκνυσιν ὑπαρχον, Μαρκιανὸν δὲ τῆς πόλεως ἔταξεν ἄρχειν τὰς δὲ τῶν δυνάμεων στρατηγίας αὐτῷ τε Ἀλαρίχῳ καὶ

⁶²⁸ Slom odbrambene linije na Dunavu nije rezultat nasilnog borbenog proboja sa vanjske strane, nego posljedica vrlo loše vojno – političke procjene cara Valensa koji je dopustio preseljavanje velike mase Gota na cisdanubijsko područje. I uslijed kasnije gotske pobune, linija odbrane na donjem i srednjem Dunavu je urušena sa unutrašnje strane.

⁶²⁹ W. EnBlin., 1948, PWRE, VII A. 2, col. 2140

Οὐάλεντι παραδέδωκεν, οὗτος δὲ ἦν ὁ πρότερον τῶν κατὰ Δαλματίαν ταγμάτων ἡγούμενος, καὶ τοις ἄλλοις ἐξῆς τὰς ἀρχὰς ἐνεχείρισεν

„On (misli se na Atala Priska, nakon što je proglašen 409. god. n. e. za zapadnog cara op. a.) je odmah proglasio Lampedija za prefekta dvora (pretorija op. a.) i Marcijana za prefekta grada, a glavnu komandu (nad vojskom op. a.) je predao Alariku i Valensu, koji je ranije zapovijedaο dalmatinskim jedinicama, dijele i druge službe u pravilnom redu...“

3. VI, 10 :

Ἀλαρίχου δὲ τέως ἐμμένσιν τοις πρὸς Ἄτταλον ὄρκοις ἐθέλοντος, ἀναιρεῖται μὲν Οὐάλης ὁ τῆς ἵππου στρατηγός, εἰς προδοσίας ἐμπεσὼν ὑποψίαν...

„Dok je Alarik nastavio da bude vjeran zakletvi koju je dao Atalu, Valens, zapovjednik konjice je bio uhapšen pod sumnjom za izdaju.“

Na osnovi podataka Zosimusa, jasno je da ni elitno dalmatinsko poja anje nije bilo dovoljno da pomogne stanovnicima grada Rima da se oslobode pritiska Gota koje je predvodio njihov kralj Alarik. I pored teškog poraza od Alarika, zapovjednik dalmatinskog kontingenta je uspio da se probije do grada Rima sa desetakovanom vojskom. Pokret Valensovih jedinica i njihov poraz se desio izme u prve gotske opsade Rima 408. god. n. e. i druge opsade. Suo eni sa teško ama druge opsade i nedostatkom resursa Senat Rima je popustio pred Alarikom, i 409. god. n. e. za cara je proglašen (kontra Honoriju) Prisk Atal. Ovaj je sa svoje strane Alarika proglasio za *magister peditum in praesenti* (prakti no tada glavnim zapovjednikom vojske), a Valensa za *magister equitum in praesenti*. Ipak se ini da Valens nije baš bio potpuno odan uzurpatoru, i da njegovo pristajanje na novu ulogu treba promatrati u smislu „sile prilika“ nastalih pod pritiskom zapadnih Gota.

Podaci Zosimusa ukazuju da se u provinciji Dalmaciji u prvoj deceniji V. st. n. e. nalazila respektabilna vojna snaga.⁶³⁰ Sude i po podacima Zosimusa, Valens nije bio preses, nego je obnašao odre eno vojno zapovjedništvo, koje bi se moglo definirati kao vojvoda (*dux*). Me utim, u «*Notitia Dignitatum*» se uop e ne navodi institucija *dux Dalmatiae*. Zosimus ne daje ni precizne podatke o tipu vojnih jedinica kojima je zapovijedaο Valens, one se

⁶³⁰ Postavlja se pitanje koje su to bile jedinice koje su se u ovo krizno doba, kada se Italija suo avala sa gotskom prijetnjom, nalazile u provinciji Dalmaciji. Po P. MacGeorge, 2002:24: „It is difficult to assess the Roman military presence in Dalmatia in the fifth century. There are units recorded in the lists of the *Notitia Dignitatum* for the diocese of Illyricum, but nothing specifically for Dalmatia. Although Dalmatia, like other Balkan provinces, was an important recruiting ground, in normal circumstances the military presence in the province would have been minimal. The diocese of Illyricum as a whole was assigned large numbers of imperial troops: 22 units of *comitatenses* and 195 units of *limitanei*, though in the fifth century there may have been fewer in reality. Of the 195 units, 171 were assigned to the Danube frontier, leaving only 24 units for the rest of the diocese, including Dalmatia. Although river units on the Danube are mentioned, the list of naval forces in the *Notitia Dignitatum* does not record any naval units at Salona or elsewhere in Dalmatia.“ O navedenim vojnim jedinicama v. *Notitia Dignitatum, in partibus Occidentis*, VII, XXXII – XXXIV.

definiraju samo pod op im terminom τάγμα, τό, što je najbolje možda prevesti kao jedinica.

Struktura kasnorimske vojske je i znatno drugačija u odnosu na ranija razdoblja, jer se ona na elno dijelila na dva tipa i to na *limitanei* (pogranične trupe, stacionirane na limesu) i *comitatenses* (mobilne trupe). U «*Notitia Dignitatum*» (*in partibus Occidentis*) zabilježen je veliki broj jedinica sa dalmatinskim imenom i to :

VI. – VII : *Intra Gallias cum viro illustri comite et magistro equitum Galliarum: Vexillationes comitatenses Equites octavo Dalmatae, Equites Dalmatae Passerentiaci.*

XXVIII : *Sub dispositione viri spectabilis comitis litoris Saxonici per Britanniam: Praepositus equitum Dalmatarum Branodunensium.*

XXXII : *Sub dispositione viri spectabilis ducis provinciae Pannoniae secundae ripariensis et Saviae : Cuneus equitum Dalmatarum, sedam jedinica Equites Dalmatae.*

XXXIII : *Sub dispositione viri spectabilis ducis provinciae Valeriae ripensis: Cuneus equitum Dalmatarum, jedanaest jedinica Equites Dalmatae.*

XXXIV : *Sub dispositione viri spectabilis ducis Pannoniae et Norici ripensis: Cuneus equitum Dalmatarum, pet jedinica Equites Dalmatae.*

XXXVII : *Sub dispositione viri spectabilis ducis tractus Armorici et Neruicani: Praefectus militum Dalmatarum.*

XXXVIII : *Sub dispositione viri spectabilis ducis Belgicae secundae: Equites Dalmatae.*

XL : *Sub dispositione viri spectabilis ducis Britanniarum: Praefectus equitum Dalmatarum, Tribunus cohortis secundae Dalmatarum.*

Kao što se vidi veliki broj jedinica sa dalmatinskim imenom se nalazio stacioniran u dijezeci (zapadni) Ilirik, ali izvan same provincije Dalmacije pod zapovjedništvom vojvoda u Panoniji i Noriku (XXXII, XXXIII, XXXIV). Činjenica da ove jedinice nose dalmatinska imena ne znači da su one i u prvim decenijama V. st. n. e. imale dalmatinski karakter. Porijeklo im je moglo biti dalmatinsko (radi toga nose i to ime), ali se unutarnji sastav mijenjao sa obzirom na niz okolnosti. Uz to, i u ostalim jedinicama nabrojanim u «*Notitia Dignitatum*» (i to u oba njena dijela i za isto ime i za zapadni dio) moglo je biti pripadnika koji su dolazili sa prostora tadašnje provincije Dalmacije. Vojvode (*duces*) su bile najviše vojno zapovjedništvo u provincijama, jer su vojne ovlasti odvojene od provincijskih namjesništava. Iako se u «*Notitia Dignitatum*» ne navode jedinice stacionirane na prostoru provincije Dalmacije, niti pod zapovjedništvom eventualno nekog dalmatinskog vojvode, podatak Zosimusa konkretno govori da je jedna značajna, i to elitna vojna masa bila stacionirana u provinciji Dalmaciji u prvoj deceniji V. st. n. e. To bi moglo značiti da je uslijed zbivanja iz posljednjih decenija IV. i početka V. st. došlo do poremećaja rasporeda vojnih jedinica. Borbe sa Gotima su se vodile duboko u unutrašnjosti, a ne na vanjskim granicama pa je logično trebalo borbeno zaštititi i unutrašnje provincije kao što je

Dalmacija koja se u tim godinama bila od iznimne strateške važnosti za opstojnost Honorijevega režima.⁶³¹ To bi onda podrazumijevalo da su se pojedine jedinice iz panonskih provincija povukle i stacionirale na dalmatinsko područje. U tom kontekstu dislokacije sa ugroženih panonskih prostora treba promatrati i navod iz «*Notitia Dignitatum*» (*in partibus Occidentis*, XI) po kojem je *gynaecium* (manufaktura za izradu odjeće) izmještena iz grada Bassiana (provincija *Pannonia Secunda*) u Salonu.⁶³²

I pojedini epigrafski spomenici sa prostora provincije Dalmacije nude mogućnost detektiranja pojedinih vojnih jedinica.⁶³³ Naravno, to što se spominju na navedenim epigrafskim spomenicima, ne znači da su te jedinice bile i stacionirane u provinciji Dalmaciji. Možda su se samo pojedini veterani iz tih jedinica nastanili u Salonu, ili su se pojedini njihovi pripadnici nalazili u Salonu radi nekog posla.

9.4 GENERIDVS

Zosimus (V, 46) spominje i izvjesnog Generida⁶³⁴ kao zapovjednika trupa u Dalmaciji od 409. god. n. e. :

καὶ Γενέριδον τῶν ἐν Δαλματια πάντων ἡγέσθαι, ὄντα στρατηγὸν καὶ τῶν ἄλλων
δσος Παιονίαν τε τὴν ἄνω καὶ Νωρικὸς καὶ Ραιτοὺς ἐφύλαττον, καὶ ὅσα αὐτῶν
μέχρι τῶν Ἄλπεων. ἦν δὲ ὁ Γενέριδος βάρβαρος μὲν τὸ γένος, τὸν δὲ τρόπον εἰς
παν ἀρετῆς εἶδος ἐν πεφυκῶς, χρημάτων τε ἀδωρότατος...

⁶³¹ Zosimus (V, 50) izvještava da je Honorije bio naredio Dalmatincima da u kriti nom razdoblju 409.- 410. god. n. e. pošalju provizije u vidu žita, ovaca i goveda kako bi se snabdjela najamnička vojska od 10 000 Huni.

⁶³² Pobuna zapadnih Gota sa kraja IV. st. n. e. i kolaps dunavske granice su pretvorili panonsko – balkansko područje u kontinuirano bojište. Jeronim i Klaudijan (*In Ruf.* II, 36-37) izvještavaju o velikim razaranjima ovog područja, ali moguće je da je riječ o izrazitom pretjerivanju. Nesumnjivo su da su pojedina područja provincije Dalmacije stradala na prijelazu iz IV. u V. st. n. e. *Cod. Theod.* VI, 29, 12. Da je nakon Stilihonovih pobjeda došlo do obnavljanja Ilirika dokazuje i panegirik Klaudijana (*Cons. Stil.* II, 219-220) koji navodi da je Stilihon omogućio seljacima Ilirije povratak na svoja imanja, i ponovno plaćanje poreza (*inque suos tandem fines redeunte colono Illyricis iterum ditabitur aula tributis*). O stanju u provinciji Dalmaciji u ovom periodu v. Wilkes, 1969:419

⁶³³ Korištene baze podataka EDCS i EDH : *CIL* III, 9538 (p 2139) = Salona-04-02, 00478 iz Salone [...] *de numero Ata[cottorum(?)] / [...] Varius vixit ann[os ...] / [deposit]us(?) est di[a]e S[abbati](?)*; *CIL* III, 9537 = *ILJug* III, 2546 = Salona-04-01, 00282 iz Salone *Arca Saturnin[o] militi Salonitano*; *CIL* III, 9539 = *ILJug* III, 2498 = Salona-04-01, 00287 iz Salone *[Arc]a Victorin[i] bi?/[arc?]i Maurorum i[un]iorum*] / [...]; MacGeorge, 2002, 26, fus. 93. Posebno je interesantan natpis *ILJug* III, 2724 = Salona-04-02, 00407 = AE 1912, 44 iz Salone *Fl(avius) Valerianus d(e) n(umero) sagittario/rum centinarius(!) in hoc isep[lu]crum(!) volueret(!) super hoc co[r]pus aliquis volvere alium /5 ponere davit(!) in hec(c)lesia(!) aur[i] p[ondo] III*, koji potiče možda sa kraja V. ili iz VI. st. n. e. Wilkes, 1969:442 sugerira da je on Flavije Valerije, *centenarius numerus* strijelaca, možda služio pod zapovjedništvom Marcelina. O tome v. MacGeorge, 2002, 27, fus. 95.

⁶³⁴ Seeck, 1910, *PWRE*, VII. 1, col. 1181

“On (misli se na Honorija op. a.) je imenovao Generida za zapovjednika trupa u Dalmaciji, koji je ve držao zapovjedništvo trupa stacioniranih u Gornjoj Panoniji, Noriku i Retiji, pa sve do Alpa. Ovaj Generid, iako barbarskog porijekla, je bio sklon svim vrlinama i posebno lišen pohlepe....”

U daljem tekstu Zosimus detaljnije opisuje vrline i kvalitete Generida i posebno njegovu privrženost starim vjerovanjima, uprkos antipaganskom zakonodavstvu (posebno zakonu donesenom 14. XI. 408. god. n. e. *Cod. Theod.* XVI, 5, 42). Generid nije bio kršćanin. Zosimus isti e i Generidov strogi, ali i pravedni i brižni stav prema vojnicima, koje je izlagao stalnom radu i vježbama, ali se i dobro brinuo o njima. Po Zosimusu Generid nije ulivao samo strah susjednim barbarima, nego je i bio i sigurnost za narode koji su bili pod njegovom brigom.

Sude i po ovom Zosimovom podatku, Generid nije bio preses Dalmacije, nego je raspolagao sa drugačijim ovlastima, prvenstveno vojne prirode. Generid je ve ranije bio *comes (occ.) Illyrici*, i podređeni su mu bili : *dux Raetiae I et II*, *dux Pannoniae I et Norici*, *dux Pannoniae II*, *dux Valeriae*. Komes (zapadnog) Ilirika je raspolagao po «*Notitia Dignitatum*» sa izrazito velikim brojem trupa (v. VII, *Intra Illyricum cum viro spectabili comite Illyrici*).

9.5 MARCELLINVS

U antičkoj historiji ilirskih područja današnjeg Zapadnog Balkana iznimnu važnost imaju ličnost Marcelina (Μαρκελλινός),⁶³⁵ koji je u šestoj i sedmoj deceniji V. st. n. e. praktično bio samostalni upravitelj Dalmacije. Sa Marcellinom i njegovim nasljednikom Julijem Nepotom provincija Dalmacija je ušla u razdoblje praktične (ne i formalne) samostalnosti u periodu od 454. do 480. god. n. e.

F O N T E S

1. *Hydatii episcopi chronicon*

VII. II *Vandali per Marcellinum in Sicilia caesi effugantur ex ea.*⁶³⁶

⁶³⁵ Smith W, 1897, II:926; Enßlin., 1930, PWRE, XIV. 2 col. 1446 – 1448; Wilkes, 1969:420-421; Gibon, 1996:435; MacGeorge, 2002:15 - 68

⁶³⁶ www.thelatinlibrary.com/hydatiuschronicon.html

“Vandali, koji su bili ubijani i progonjeni od Marcelina na Siciliji, su pobjegli odatle”

Podatak se odnosi na period 464. – 465. god. n. e.

VIII. III.... *De Constantinopoli a Leone augusto Anthemius frater Procopii cum Marcellino, aliisque comitibus viris electis, et cum ingenti multitudine exercitus copiosi, ad Italiam Deo ordinante directus ascendit.*

„Vo en od Augusta Lava, božjom voljom, Antemije, brat Prokopija sa Marcelinom i drugim uzetim ljudima kao pratnjom (*comites*) i velikom i moćnom armijom je došao u Italiju iz Konstantinopolisa. “

III. ... *Legati qui ad imperatorem missi fuerant, redeunt, nuntiantes sub praesentia sui magnum valde exercitum cum tribus ducibus lectis adversum Wandalos a Leone imperatore descendisse, directo Marcellino pariter cum manu magna eidem per imperatorem Anthemium sociata. Rechimerum generum Anthemii imperatoris, et patricium factum:, sicut detectique sunt, Wandalis consulentes.*

„Izaslanici (iz kraljevstva Sveba u sjeverozapadnoj Iberiji op.a.) koji su bili poslani imperatoru (Antemiju op. a.), vratili su se vijestima da je u njihovom prisustvu, veoma velika armija sa trojicom izabраниh vojvoda otplovila protiv Vandala na zapovijed imperatora Lava i da je Marcelin tako e bio poslan sa velikom saveznom vojskom od imperatora Antemija. Ricimer je postao zet i patricij imperatora Antemija.“

Podatak se odnosi na 468. god. n. e. kada je Marcelin trebao učestvovati u velikoj ekspediciji na Vandale u Kartagini.

Hidatije je bio episkop u kasnorimskoj provinciji *Hispania Gallaecia* u sjeverozapadnoj Iberiji (možda u gradu *Aquae Flaviae*, sadašnji Chaves u sjevernom Portugalu).

2. *Consularia Constantinopolitana, s.a. 468(a): Aduersum Wandalos grandis exercitus cum Marcellino duce dirigitur.*

“Protiv Vandala je velika armija pod vojvodom Marcelinom je poslana.”

Marcelinovo tituliranje u konkretnom podatku kao vojvode (*dux*) je potrebno promatrati kao oznaku općenitog zapovjedništva i vođenja određene armije, a ne kao oficijelnu titulu (u smislu zapovjedne i vlasti koje hijerarhije kasnorimske vojske, kako je prezentira «*Notitia*

Dignitatum) koju je Marcelin tada imao. Marcelin je 468. god. n. e. nesumnjivo imao znatno ve u asni ku titulu, nego što je to bio vojvodski naziv.

3. *Comes Marcell.*

(468) VI. *Anthemii Aug. II solius*

Marcellinus Occidentis patricius idemque paganus dum Romanis contra Vandalos apud Carthaginem pugnantibus opem auxiliumque fert, ab iisdem dolo confoditur, pro quibus palam uenerat pugnaturus.

„Marcelin, patricij Zapada i „paganin“, dok je donosio novac i pomo Rimljanima koji su se borili sa Vandalima blizu Kartagine, bio je izdajni ki umoren od onih ljudi sa kojima je otvoreno ušao u sukob“

(474) XII. *Leonis iunioris solius*

....

2 Glycerius Caesar Romae imperium tenens a Nepote Marcellini quondam patricii sororis filio imperio expulsus in portu urbis Romae ex Caesare episcopus ordinatus est et obiit.

Komes Marcelin (umro cc 534. god. n. e.) je bio kroni ar na latinskom jeziku Isto nog Carstva. Bio je ilirskog porijekla, a proveo je ve i dio karijere na konstantinopoljskom dvoru kao *cancellarius*.

4. *Iordanes, Getica, XLV, 239 : Quem anno vix expleto Nepus Marcellini quondam patricii sororis filius a regno deiciens in Porto Romano episcopum ordinavit.*

“... Jedva da je godina prošla kada je Nepot, sin Marcelinove sestre, neko patricija, svrgnuo njega (Glicerija op. a.) sa funkcije (sa trona Zapadnog Carstva op. a.) i zaredio ga za episkopa u Portusu (grad u Laciju koji je u ovo vrijeme bio glavna luka grada Rima op. a.).”

Glicerije je ustvari poslan za salonitanskog episkopa.

5. HGM, *Prisci Fragmenta*, 338 – 341; 29 - 30⁶³⁷

“Οτι ὁ Γεζέριχος οὐκέτι ταῖς πρὸς Μαιοριανὸν τεθείσαις σπονδαῖς ἐμμένων Βανδίων καὶ Μαυρουσίων πλῆθος ἐπὶ δηώσει τῆς Ἰταλίας καὶ Σικελίας ἔπεμπε, Μαρκελλίνον ἤδη πρότερον τῆς νήσου ἀναχωρήσαντος διὰ τὸ ῥεκίμερα παρελῆσθαι αὐτὸν τῆς δυνάμεως ἐθελήσαντα τοὺς παρεπομένους αὐτῷ Σκύθας, ἦσαν δὲ ἐν πλείστοις ἀνδράσι, παραπειθεῖν χρήμασιν ὥστε ἐκείνον μὲν ἀπολιπεῖν, ἀφικέσθαι...[δὲ πρὸς αὐτόν. τοῦτι ἔποίησε τὸν Μαρκελλίνον supplet. Nieb.] εὐλαβηθέντα τὴν ἐπιβουλήν, οὐ γὰρ ἀντιφιλοτιμεῖσθαι τῷ ῥεκίμερος ἐδύνατο πλούτῳ, τῆς Σικελίας ὑπονοστήσαι. ἐστέλλετο οὖν καὶ παρὰ τὸν Γεζέριχον πρεσβεία, τοῦτο μὲν παρὰ τοῦ ῥεκίμερος, ὡς οὐ δεῖ κατολιγῶρεῖν αὐτὸν τῶν σπονδῶν, τοῦτο δὲ καὶ παρὰ τοῦ κρατοῦντος τῶν ἐν τῇ ἕῳ Ῥωμαίων, ἐφ’ ᾧ τῆς Σικελίας καὶ τῆς Ἰταλίας ἀπέχεσθαι καὶ τὰς Βασιλείους ἐκπέμπειν γυναῖκας.

„Pošto Genserik (vandalski kralj, stolovao u Kartagini op. a.) nije više držao do ugovora koji je imao sa Majorijanom, on je poslao vojsku od Vandala i Maura da pustoše Italiju i Siciliju. Marcelin je ve ranije napustio otok, zato što je Ricimer žele i da oslabi njegovu snagu, pridobio sa novcem njegovu skitske sljedbenike koji su došli u velikom broju. Radi toga (jer su bili potkupljeni op. a.) oni su napustili Marcelina i prešli Ricimeru. Marcelin se iz predostrožnosti poradi urote (pošto se nije mogao nadmetati sa Ricimerovim bogatstvom) povukao sa Sicilije. Izaslanstva su bila poslana Genseriku, i od Ricimera, upozoravaju i ga da ne ignorira ugovor, i od vladara Isto nih Rimljana, govore i mu da se drži podalje od Sicilije i Italije i da vrati carske žene.⁶³⁸“

“Οτι οἱ ἐσπέριοι Ῥωμαῖοι ἐς δέος ἐλθόντες περὶ Μαρκελλίνου μήποτε αὐξανομένης αὐτῷ τῆς δυνάμεως καὶ ἐπ’ αὐτοὺς ἀγάγοι τὸν πόλεμον, διαφόρως ταραττομένων αὐτοῖς τῶν πραγμάτων, τοῦτο μὲν ἐκ Βανδίων, τοῦτο δὲ καὶ Αἰγιδίου, ἀνδρὸς ἐκ Γαλατῶν...τούτων δὴ ἔνεκα οἱ ἔσπέριοι Ῥωμαῖοι παρὰ τοὺς ἐφῶους πρέσβεις ἔστειλαν, ὥστε αὐτοῖς καὶ τὸν Μαρκελλίνον καὶ τοὺς Βανδίλους διαλλάξαι. πρὸς μὲν τὸν Μαρκελλίνον Φύλαρχος σταλεῖς ἔπεισε κατὰ Ῥωμαίων ὄπλα μὴ κινεῖν.

⁶³⁷ Romejski vasilevs Konstantin VII. Porfirogenit (; 2. IX. 905. – 9. XI. 959. god.) je u okviru svoje bogate u enja ke aktivnosti naredio i da se urade 53 zbirke ekscerpta iz historijskih djela koja su tada postojala u Konstantinopolisu. Od 53 ekscerpta, samo je šest sa uvano i to: *de Virtutibus et Vitiis*; *de Sententiis*; *de Insidiis*; *de Strategematis*; *de Legationibus Gentium ad Romanos*; *de Legationibus Romanorum ad Gentes*. U posljednje dvije zbirke (*de Legationibus Gentium ad Romanos* c.14; *de Legationibus Romanorum ad Gentes*, c.10) se nalaze Priskovi podaci u kojima se spominje Marcelin u prezentiranim fragmentima.

⁶³⁸ Nakon vandalskog zauzimanja Rima 455. god. n. e., u Kartaginu su odvedene i Eudoxia Licinija (supruga Valentijana III.) i njene k erke (starija) Eudoxia i (mla a) Placidija.

“Zapadni Rimljani (ustvari odnosi se na Ricimera i njegovog pupit vladara Libija Severa op. a.) su se po eli plašiti da bi Marcelin, ija vojna snaga se pove avala, poveo rat na njih dok su oni u problemima, i od Vandala i od Egidija, ovjeka iz Galije Zapadni Rimljani su poslali izaslanike na Istok da (pomognu pomiriti op. a.) pomire Marcelina i Vandale sa njima. Filarh (isto norimski diplomata i izaslanik op. a.) je poslan Marcelinu i ubijedio ga je da ne napada (zapadne op. a.) Rimljane.”

6. *Procop. De bell. Vandal. I, 6*

ἦν δέ τις ἐν Δαλματία Μαρκελλιανὸς τῶν Ἀετίω γνωρίμων, ἀνὴρ δόκιμος, ὃς ἐπειδὴ Ἀετιὸς ἐτελεύτησε τρόπῳ τῷ εἰρημένῳ, Βασιλεῖ εἴκειν οὐκέτι ἤξιον, ἀλλὰ νεωτερίσας τε καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας ἀποστήσας οὕτως εἴκε τὸ Δαλματίας κράτος, οὐδένος οἱ ἐς χειρας ἰέναι τολμήσαντος. τοῦτον δὴ τὸν Μαρκελλιανὸν τότε Λέων Βασιλεὺς εὐ μάλα τιθασεύων προσεποιήσατο, καὶ ἐς Σαρδῶ τὴν νῆσον ἐκελευεν ἰέναι, Βανδίλων κατήκοον οὖσαν. ὁ δὲ αὐτὴν Βανδίλους ἐξελάσας οὐ χαλεπῶς ἔσχεν..... ἀπεκομίσθη Μαρκελλιανὸς γὰρ πρὸς τοῦ τῶν συναρχόντων ἀπώλετο δόλῳ

„Sada je u Dalmaciji bio izvjesni Marcelin, jedan od poznanika Ecija i ovjek od ugleda, koji je nakon je Ecije umro na na in ranije (u prijašnjem dijelu teksta op.a.) re en, nije više održavao poslušnost basileju/vasilevsu (u smislu rimskog cara op. a.), nego je zapo eo pobunu i odvajanje drugih od vjernosti (caru Valentijanu III. op. a.), uzeo vlast u Dalmaciji, pošto se niko nije usudio da mu se suprotstavi. Ali vasilevs Lav (isto norimski car Lav I. op. a.) je u ovo vrijeme zadobio Marcelina veoma pažljivim ulagivanjem i naredio mu da ode na otok Sardiniju, koja je tada bila pod vlaš u Vandala. I on je izbacio odatle Vandale i zauzeo je bez ve ih teško a..... (Prokopije govori o tome kako isto norimski vojskovo a Heraklej zauzeo Tripoli, i kako se odvijao neuspješni pohod isto norimske flote pod zapovjedništvom Baziliska na vandalsku Kartaginu op. a.)“... I tako je ovaj rat došao do kraja, i Heraklej je otišao ku i, a Marcelin je bio izdajni ki uništen od strane jednog od svojih pratilaca oficira.“

7. *Phot. Biblioth. Cod. 242 (Damascius, Vita Isidor.), 557H* (podatak prenosi Fotije u svome prikazu Damascijevog djela „Života Isidora“)

Ὁ Καρχηδονίων βασιλεὺς Γεζέριχος, ἀκούσας ὡς αἱ Ῥωμαῖοι τὸν σύμμαχον αὐτοῖς καὶ αὐτὲ Μαρκελλῖνον δόλῳ καὶ παρὰ τὲς ὄρκους ἀνείλον, ἦθη τε αγαν ἐπὶ ταῖς ἐλπίσι τῆς νίκης, ἔδοξεν εἰρηκέναι λόγον οὐ Καρχηδονίῳ προσήκοντα ἀλλὰ Ῥωμαίῳ Βασιλεῖ τὲς γὰρ τοῖ Ῥωμαῖες ἔφατο τῇ ἀριζερᾷ χειρὶ ἀποκόψαι τὴν δεξιάν, ὁ δὲ Μαρκελλῖνος τῆς Δαλμάτων ἦν χώρας αὐτοδέσπυτος ἡγεμών, Ἕλλην τὴν δόξαν

„Kralj Kartaginjana⁶³⁹, Genserik, uvši, da su Rimljani obmanom i prekršajem svojih zakletvi⁶⁴⁰ Marcelina, koji je protiv njega ratovao, ubili, je bio ushi en svojim pobjedni kim nadama, i izrekao je rije i koje više dolikuju rimskom caru nego Kartaginjaninu. Rimljani su, kaže, lijevom ruku desnu odsjekli,⁶⁴¹ Marcelin je bio nezavisan upravitelj Dalmacije i bio je Helen⁶⁴² po svojim vjerovanjima.“

O Marcelinu se možda govori i u odjeljcima Fotijevog prikaza „Života Isidora“ koji prethodi i koji se nastavlja na odjeljak u kojem se Marcelin izri ito spominje po imenu. U odjeljku koji prethodi se odnosi na hvale vrijedan karakter neimenovane osobe, a u odjeljku koji se nastavlja se opisuje kako je filozof Salustije gledaju i u o i onoga koga je sreo, uobi avao prore i nasilni na in smrti koja e ga zadesiti.

8. *Suda*, s. v.

a) Μαρκελλῖνος (*Damascius*, fr.147; *Vita Isidor*.fr. 158)

Ἰ , ἀ ἡ ἐ ἡ ἰ ἴ , ἐ ἀ μὲ μά , ἐ Ἡ ἰ φ
 φ μέ Ἰ ὦ , ἐ ἰ ἐ ἡ ἲ μ ἰ ἰ μ ἦ ἐ μ ὀ
 ἐ ὀ ἰ ἄ ὠ : ὀ ἐ ἐ ἐ ἐ ἡ ἀ ἡ , ὕ ἲ μ ἰ
 ἰ φ ὕ ὕ ἄ φ ὕ ὦ ἐ ὦ ὕ ἰ , ἀ ἦ ὕ ὀ μ , μ ἀ
 ὕ ἐ ὕ μ ὦ ὕ ὀ . ἦ ἐ ὕ ὦ ἰ ὀ ἰ ἡ
 ὕ μ ἰ ἀ ἰ μ ἡ , μ μ ἴ ἀ ὀ ὀ μ : ὦ ἦ
 ὕ ὀ ὀ .

„Marcelin, dobar i plemenit ovjek, vladao je Dalmacijom, i Ilirima koji su se nastanili u Epiru. Imao je rimsko obrazovanje i bio je ekspert u proricanju, kao i u op oj kulturi. Držao je svoju vlast nezavisno, i nije bio podložan ni rimskom caru niti nekom drugom vladaru ili narodu. On je bio slobodan, upravljaju i svojim podanicima pravedno. On je imao dovoljno

⁶³⁹ Pošto je Kartagina tada bila prijestolnica Vandalsko-alanskog kraljevstva, Fotije ili Damascije su Genserika nazvali kraljem Kartaginjana.

⁶⁴⁰ Mogu e je pretpostaviti da je proces izmirenja Ricimera i Marcelina podrazumijevao i obostrane zakletve o neugrožavanju izre ene prilikom ustanovljavanja Antemija za zapadnog cara. U tom kontekstu bi se onda moglo tuma iti ovo Damascijevo navo enja prekršaja zakletvi od strane Rimljana (pravilnije re eno od Ricimera i njegovih sljedbenika).

⁶⁴¹ Sli nu re enicu je uputio Sidonije Apolinarije caru Valentijanu III., povodom ubistva Ecija : „Gospodaru, nepoznate su mi vaše pobude ili povodi, jedino znam da ste postupili kao ovjek koji sebi ljevicom odsje e desnicu“. Gibon, 1996:420 :

⁶⁴² Termin „Helen“ u ranokrš anskom razdoblju i srednjem vijeku (posebno u vizantijskoj ekumeni) je ozna avao sljedbenika gr ko – rimske „paganske“ tradicije i nema apsolutno nikakvu etni ku sadržinu.

upravlja ke mudrosti i veli anstvene hrabrosti dokazane u ratu. Filozof Salustije je bio na njegovom dvoru.“

Ovaj podatak kao da ukazuje da Marcelin nije upravljao samo provincijom Dalmacijom, nego i primorskim zonama Jonskog mora. Tako bi se on postavio kao gospodar Otranskog prolaza. Ovo je mogu a pretpostavka, ako se ima u vidu da njegova flota u više navrata prolazi kroz Otrant i uspostavlja pozicije na Siciliji. Ina e u Marcelinovo doba postoje dvije epirske provincije i to *Epirus Vetus* (više – manje odgovara današnjem Epiru) i *Epirus Nova* (ili *Illyria Graeca* ili *Illyris proper*, obuhvatala je ve i dio podru ja današnje Albanije). Ove dvije provincije su bile sastavni dio dijeceze Makedonije, koja je sa dijecezom Dakijom inila pretorijansku prefekturu Ilirik.⁶⁴³

b) ὁ ἡ (Damascius, *Vita Isidor.* fr. 156)

ὁ ἡ : ὦ ἐ μέ . ἡ ὦ . ἄ ί ὁ ἡ , ὁ ὁ ἰ ἄ
 ὁ ἡ ἡ ἔ ὀ ἐ ὀμ ἄ μ ἰ φ ἐ ἐ ὦ ὁ ἡ ἡ
 ὁ ἰ .

„Lako naoružane, nakon napuštanja jarmova životinja i šatora su bježali. Armija koja je slijedila Marcelina se isticala svojim dobro opremljenim oružjem.“

c) ὁ ὁ (Damascius, *Vita Isidor.* fr. 157)

ὁ : ὦ ὁ ἡ ἐ ί ἡ ἰ ἐ ἰ ἡ ὦ ἰ ἰ ἄ ἡ
 ὁ ἰ ὁ , ἄ ἰ ὦ ὦ ὦ ἔ ἰ ὁ ἄ ἔ
 ἐ ἰ ἐ ὁ ἡ ἡ μ ἄ ἡ ὁ .

Marcelinova vjera u božanske stvari dala im je toliko povjerenje. Tako e oni su vjerovali. Oni su tako e govorili vjeru. Ukupno prikladno iz ugovora povjerenja.

U izvornu gra u u kojoj se spominje Marcelin uvrštavalo se i pismo Sidonija Apolinarija Montiju (*Montius*). Najve i dio pisma je opisivao jednu vrlo zanimljivu li nost po imenu Peonije (*Paeonius*). U jednom odjeljku ovog prili no sadržajnog i obimnog pisma navodi

⁶⁴³ Do 379. god. n. e. u sastav prefektore Ilirik sa dijecezama Makedonijom i Dakijom ulazila je i dijeceza Panonija. Rekompozicijom teritorijalne podjele Rimske države dijeceza Panonija je navedene godine je pripojena pretorijanskom prefekturi Italiji. Od tada se ona naziva dijecezom Ilirik. isto kao *terminus technicus* dijeceza Ilirik se naziva u historiografiji Zapadni Ilirik, a prefektura Ilirik se nominira kao Isto ni Ilirik.

se kako je u vrijeme Marcellinove ili Marcelove (zavisno od manuskripta i imena)⁶⁴⁴ zavjere sa ciljem preuzimanja dijedeme (u smislu dolaska na vladarski tron Zapadnog Carstva) *homo novus*/skorojevi Peonije, iako u starosti, sebe postavio kao vo u mladih nobila.⁶⁴⁵ Me utim, veliko je pitanje da li se *coniuratio Marcelliana aut Marcelliniana aut Marcellini aut Marcellana* stvarno odnosi na Marcelina iz Dalmacije. R. W. Mathisen (1979:598 - 603) je na po etku svoga rada o galskoj aristokratiji nakon svrgavanja Avita, detaljno analizirao problem zavjere koju spominje Sidonije Apolinarije donose i zaklju ak da u konkretnom slu aju nije rije o Marcelinu iz Dalmacije.⁶⁴⁶ Isto stajalište je izrazila i Penny MacGeorge (2002:28-29).⁶⁴⁷ Kao bolji kandidat za nosioca zavjere se navodi Marcel, pretorijanski prefekt u Galiji u periodu 441. – 443. god. n. e.⁶⁴⁸

injenica je da su se Galorimljani (bolje re i njihova elita) pobunili nakon svrgavanja i umorstva svoga zemljaka Avita i da nisu priznali Majorijana. Radi u vrš ivanja svoje pozicije u zapadnim provincijama Majorijan je 458. god. n. e. osobno poveo vojnu ekspediciju u Galiju. Nakon konsolidiranja svoje pozicije na zapadu i velike pobjede nad zapadnim Gotima u bici kod Arelate, Majorijan je za novog *magister militum per Gallias* postavio Egidija (*Aegidius*).

Naravno, i pored argumentiranih stajališta R. W. Mathisena i P. MacGeorge ne bi ipak trebalo odbaciti ni mogu nost da je pismo Montiju mogu e datirati i u period izme u 461. i 467. god. n. e., odnosno izme u umorstva Majorijana i dolaska Antemija na elo zapadnog Carstva. U tom slu aju najbolja opcija bi bilo datiranje u doba dvogodišnjeg *interregnum* u

⁶⁴⁴ O ovim razli itostima v. Mathisen, 1979:599-600

⁶⁴⁵ *Sidon. Apollin. Epistol.* I. 11, 6

⁶⁴⁶ „Aside from the problem of the manuscript readings, there are other objections to a choice of Marcellinus of Dalmatia : 1. Although by 461 he was a force to be reckoned with in the central Mediterranean area, there si no evidence that in 456 he would have been able to seize the western throne even if he had wanted to 2. There is no indication that he desired throne for himself. He aided Majorian by bringing troops to defend Sicily against the Vandals, and from that base he made no attempt on the throne after the death of Majorian in 461. Moreover, in 467 he accompanied Anthemius to Rome to aid him in becoming emperor in the west. 3) There is no indication that Marcellinus had any sympathy with Gallic interests, and in all the many Gallic revolts of the fourth and fifth centuries, such as those of Magnentius, Magnus Maximus, Constantine III, Jovinus and Avitus, the main concer of the Gallic aristocracy had been to have an emperor resident in Gaul who Gallic interests as his primary aim. Marcellinus of Dalmatia offered neither. Communications between Dalmatia and Gaul, with a hostile Italy in between, and with the Vandals in control of the sea, would have been impossible. In sum, it is probable that the conspiracy involved a Marcellus, not a Marcellinus, and that this Marcellus was a Gallic aristocrat.“

⁶⁴⁷ “Often used in reconstructing Marcellinus' career is a letter by Sidonius Apollinaris, supposed to show that Marcellinus was proposed as emperor by a group of Gallic nobles, and sometimes that, hence, Marcellinus himself was from Gaul. Sidonius refers to a ‘Marcellan’ conspiracy to ‘seize the diadem’ (almost certainly shortly after Avitus’ death). However, Mathisen has shown that the name is almost certainly ‘Marcellus’ rather than ‘Marcellinus’, and he was almost certainly Gallic. A better candidate is the Marcellus, praetorian prefect in Gaul c.AD 441–3, who built a church at Narbonne and was probably connected with that city. No real reason exists to connect the conspiracy with Marcellinus of Dalmatia.”

⁶⁴⁸ O njemu v. Enßlin., 1930, PWRE, XIV. 2, col. 1492

Zapadnom carstvu nakon smrti Libija Severa od 465. do 467. god. n. e. Uostalom sam Sidonije Apolinarije kaže da je vladarski tron države tada bio upražnjen, a država u kaosu.

Izvorna građa ne daje skoro ništa o Marcelinovom životu prije 454. god. n. e. (izuzev da je bio značajnijeg i uglednijeg porijekla), kada se on pobunio protiv zapadnog cara Valentijana III., radi ubistva uvenog rimskog vojskovođe Flavija Ecija (*Flavius Aëtius*) 21. IX. 454. god. n. e. u Raveni.⁶⁴⁹ Ovaj rimski vojskovođa, koga je Valentinijan III. ubio, je možda bio i nadređeni zapovjednik i prijatelj Marcelina. U vrijeme likvidacije Ecija, Marcelin se nalazio u Dalmaciji, gdje je vjerojatno nosio naslov *comes rei militaris*⁶⁵⁰ (komes⁶⁵¹ za vojne stvari) i njegovo odmetnuće od Valentijana III. je imalo podršku tamo stacioniranih trupa.⁶⁵² Sudeći po bliskosti Marcelina sa Ecijem, ovaj je vjerojatno imao istaknutu vojnu karijeru i nesumnjivo je uživao značajan ugled kod vojske. To su inače bila vrlo turbulentna vremena kada su se Istočno i Zapadno Carstvo suočavali sa Atilinim Hunima, Gotima u južnoj Galiji, Svebima u sjevernoj Hispaniji i Vandalskom opasnošću koja se pojavljivala na morskom horizontu.

Par godina kasnije Marcelin je priznao vladarski autoritet Majorijana kao zapadnog cara, i bio je od njega određen i poslan na Siciliju kako bi se tamo suprotstavio Vandalima koji su napadali iz pravca nekadašnje provincije prokonzularne Afrike.⁶⁵³ U to vrijeme je i dobio

⁶⁴⁹ Marcelinovo etničko porijeklo nije poznato, iako bi se možda moglo pretpostaviti da je potekao iz neke ugledne i bogate dalmatinske porodice. O tome v. MacGregor, 2002:42 i fus. 164: „It is possible that Marcellinus was a member of an important Dalmatian family, perhaps from Salona. The isolation of the coastal area would have encouraged a long-term increase in the power and autonomy of local landowners and city élites.“

⁶⁵⁰ Preobrazba vojske koja se desila u ranom principatu je u potpunosti izmijenila strukturu, pa i samu suštinu vojske Rimske države tako da strateško-taktičke doktrine, operativne jedinice i zapovjedna hijerarhija u značajnoj mjeri odudarali od vojske koja je postojala u periodu I. – III. st. n. e. u doba principata. Viša zapovjedna hijerarhija je u pratila i upravno – teritorijalnu podjelu Rimske države na prefekture i dijeceze i u doba ranog principata je definirana sa nizom novih zapovjednih dužnosti i pozicija.

Comes rei militaris je spadao u ovu grupu viših zapovjednih dužnosti i komesi za vojne stvari bili su višeg ranga u odnosu na vojvode (sin. *dux*, plu. *duces*), a bili su podređeni zapovjednicima pješadije ili konjice (*magister peditum/magister equitum*), koji su opet podređeni zapovjedniku vojske (*magister militum*).

⁶⁵¹ U kontekstu srednjeg vijeka i europske aristokratsko – plemićke hijerarhije titula *comes* se na naš jezik prevodi kao grof. U slučaju kasne antike, takav prijevod ne bi bio odgovarajući, jer je sadašnje shvaćanje sadržaja termina grof u potpunosti aristokratsko-plemićke prirode i unijelo bi priličnu konfuziju u objašnjavanje kasnoantičkih odnosa.

⁶⁵² U historiografiji kasne antike poseban problem izaziva pitanje da li su u prvoj polovici V. st. n. e. provincija Dalmacija i općenito dijeceza zapadni Ilirik pripadali Zapadnom ili Istočnom Carstvu. Kraću raspravu o pitanju nadležnosti nad provincijom Dalmacijom i eventualnom prebacivanju ove provincije (i itave dijeceze) iz Zapadnog u Istočno Carstvo i obrnuto v. u MacGregor, 2002:32-40. Međutim, činjenica je da je u trenutku kada se Marcelin odmetnuće od Valentijana III., provincija Dalmacija bila pod nadležnošću Zapadnog Carstva.

⁶⁵³ Ova pretpostavka je prilično relativizirana od strane P. MacGregor (2002:47-48; 49; 64), koja inače nastoji u svome opisu Marcelina da umanjí njegovu vezu sa Zapadnim Carstvom :

48. Whatever the exact circumstances, Marcellinus' presence in Sicily is not conclusive evidence of military service under Majorian...

49. This would be understandable if, as argued above, Dalmatia had previously been ruled by the eastern empire and still had strong connections with Constantinople under Marcellinus.

titulu *magister militum*⁶⁵⁴(*Dalmatiae?*)⁶⁵⁵. Marcelinove trupe su ustvari bile planirane za od Majorijana planirani (i nažalost neostvoreni) veliki napad združenih rimskih trupa na Vandale 460. god. n. e. Nakon što je Ricimer zbacio Majorijana i dao da se on likvidira, ovaj je podmitio Marcelinove vojnike koji su uglavnom bili najamnici.⁶⁵⁶ Marcelin je bio

64. The cumulative impression of the above reconstruction is that Marcellinus and Dalmatia had more connections with the eastern empire than with the western empire. To recapitulate: first, there is evidence that much of the diocese of Illyricum belonged to the eastern empire from at least AD 437, and Dalmatia possibly earlier. Second, Marcellinus' nephew and successor Julius Nepos was related by marriage to the eastern imperial royal family. Third, when the Italian government wished to prevent Marcellinus from making an attack on Italy they sent envoys to Constantinople. Fourth, Leo gave the two rulers of Dalmatia direct orders, he sent Marcellinus as one of the *comites* of Anthemius to Italy, he gave Nepos appointments as general and eastern *patricius*, and sent him to the West as prospective emperor, and was possibly also behind one of Marcellinus' campaigns in Sicily. Fifth, Nepos, five years after Marcellinus' death, used a normal bureaucratic procedure to request the eastern emperor for a legal judgment for a domestic case in Dalmatia. Sixth, although this is very tenuous, the *Suda* links Dalmatia under Marcellinus' rule with Epirus, which was definitely an eastern possession.

I pored kontinuiranog nastojanja P. MacGregor da se relativiziraju, umanje pa i u potpunosti uklone veze Marcelina i provincije Dalmacije u ovom periodu sa Zapadnim Carstvom i one prebace na Isto no Carstvo, ipak ostaje injenica da skoro svi podaci iz izvorne gra e ustvari direktno ili indirektno potkrepljuju izražajni odnos Marcelina sa zbivanjima u orbiti Zapadnog Carstva, nego sa istovremenim dešavanjima u Isto nom Carstvu. Njegovo pojavljivanje i samostalna uprava u provinciji Dalmaciji u izvornoj gra i se direktno javljaju nakon mu kog likvidiranja Ecija, njegov boravak na Siciliji korensopodira sa Majorijanovom politikom reatauracije mo i i autoriteta Zapadnog Carstva, glavni vanjski protivnik Marcelina je Genserik, kralj Vandala i Alana sa sjedištem u Kartagini, Marcelinov glavni suparnik je Ricimer „siva eminencija“ Zapadnog Carstva, Marcelin ima vrlo aktivnu ulogu u dovo enju Antemija na zapadni tron, i na kraju on je likvidiran zahvaljuju i mahinacijama i spletkama Ricimera.

⁶⁵⁴ *Magister militum* („zapovjednik vojnika“) je bila najviša pozicija u vojno - operativnoj hijerarhiji dominata (vrhovni komandanti vojske su i dalje bili isto ni i zapadni carevi). Ova je titula nastala uslijed reformi koje je proveo Konstantin, pa je smanjena mo pretorijanskih prefekata kojima su ukinute vojne nadležnosti, a povjerene su im visoke civilne ovlasti.

Po *Notitia Dignitatum, in partibus Occidentis* I, postojali su u zapadnom carstvu *magister peditum in praesenti et magister equitum in praesenti*, odnosno zapovjednik pješadije u prisustvu i zapovjednik konjice u prisustvu (u smislu da su na neposrednom raspolaganju cara). Skupno bi se nazivali *magistri militum praesentalis*. Zapovjednik pješadije je u hijerarhiji stajao više u odnosu na zapovjednika konjice. Ako bi jedna osoba obnašala i zapovjedništvo pješadije i konjice nosila bi titulu *magister equitum et peditum* ili *magister utriusquae militiae*. Kasnije su i regionalni zapovjednici dobivali titule *magister militum per (Gallias aut Italiam aut Illyricum aut Orientem)*, što je praksa koja se nastavila sve do kraja linije zapadnih careva. U zapadnom Carstvu, u kojem je uloga zapovjednika vojske u V. st. n. e. bila znatno važnija u odnosu na isto no Carstvo, titula *magister utriusquae militiae* je označavala vrhovnog operativnog zapovjednika vojske (neka vrsta sadašnjeg načelnika štaba vrhovne komande). Pojedinci sa titulom *magister utriusquae militiae* (kao npr. Ricimer) su znali praktično upravljati onim što je ostalo od zapadnog Carstva preko svojih pupit careva. Takva politika Ricimera (esto motivirana prozai nim osobnim interesima o uvanja vlasti) se na kraju pokazala u potpunosti destruktivnom i uvelike je doprinijela nestanku linije zapadnih careva i funkcionalne rimske državne vlasti u provincijama na zapadu. To se najbolje ogleda na primjeru Majorijana, koji je bio na odličnom putu da obnovi rimsku državnu vlast na zapadu, ali je zaustavljen prijetvornom nastupom Ricimera.

⁶⁵⁵ Da je Marcelin nosio titulu *magister militum Dalmatiae* dokazivala bi i injenica da je to bila i oficijalna titula njegovog nasljednika Julija Nepota, prije nego što je ovaj postao zapadnorimski august. *Corpus Codex* VI, 61, 5; MacGregor, 2002:40, fus. 161

⁶⁵⁶ Prisk te najamnike definira pod općim imenom Skiti (...Σκύθας...). Vjerojatno je riječ ustvari o Hunima ili onima koji su „tražili sreću“ nakon sloma Atiline, hunske hegemonije u središnjoj i istočnoj Europi. Atilina smrt 453. god. n. e. i poraz u bitci na rijeci Nedao 454. god. n. e. su kao posljedicu imali da pojedine skupine ratnika traže neku novu priliku. Tako su se pojedine skupine vjerojatno našle i u Marcelinovoj najamničkoj vojsci sa kojom je on došao na Siciliju. Naravno, pod izrazom Skiti u kontekstu navedenog Priskovog podatka treba podrazumijevati ne samo azijske hunske

odan Majorijanu i predstavljao je kao i Egidije u Galiji potencijalnu prijetnju po interese Ricimera, pa je ovaj koriste i svoje nagomilano i enormno bogatstvo želio da podmi ivanjem vojnika smanji mo Marcelina. Radi toga je Marcelin u gnjevu 461. god. n. e. napustio Siciliju i vratio se u Dalmaciju, gdje je djelovao u svezi sa isto nim carem Lavom I., koji ga je priznao za „zapovjednika vojnika“. Žele i se vjerojatno osvetiti Ricimeru, Marcelin je pristupio pove anju svoje vojne snage, sigurno primjenjuju i novo regrutiranje. Marcelinovo zapovjedništvo u Dalmaciji, snažna mornarica i dobri odnosi sa isto nim carem su predstavljali i veliku opasnost po Ricimera i njegovog pupit vladara Libija Severa. Zahvaljuju i Lavu I. koji je nastupio kao medijator, poslavši izaslanika Filarha (*Phylarchus*) Marcelinu, ovaj je odustao od neprijateljskih namjera prema Ricimeru i Severu, odnosno od napada na Italiju. Marcelin se 464. ili 465. god. n. e. ponovo vratio na Siciliju kako bi branio ovaj vrijedni i strateški bitni otok od vandalskih napada. Tamo je, po Hidatiju, izvojevao jednu veli anstvenu i veliku pobjedu nad Vandalima, nanijevši im goleme gubitke. Marcelinova posve enost ratu sa Vandalima je vjerojatno rezultat njegovog strateškog promišljanja da njihova pomorska snaga predstavlja realnu opasnost po priobalne oblasti i gradove provincije Dalmacije. Zato je on i bio uporan da ne dozvoli Genseriku da pod svoju kontrolu stavi Siciliju, smatraju i da bi to izrazito olakšalo Genseriku da šalje svoje napada ke flotile i u Jonsko mora, Otranski prolaz i Jadransko more. Mogu e je da je Marcelinova ekspedicija na Siciliju 464. ili 465. god. n. e. i sukladno tome brutalno, ali i efikasno iš enje ovog otoka od Genserikovih vojnika i mornara, ustvari bila isprovocirana od strane samog Genserika. Izvorna gra a daje potvrdu da je ve ranije priobalje provincije Dalmacije bilo napadnuto i pustošeno od strane Genserikovih flotila.⁶⁵⁷

U prolje e 467. god. n. e., on se nalazio u pratnji (zajedno sa komesima) koja je sa velikom armijom dovela novog zapadnog cara Antemija u Italiju. Marcelin je nagra en od Antemija sa po asnim nazivom patricija zapada (*patricius Occidentis*). Sude i po Damasciju, i Antemije je možda imao simpatije prema starim anti kim vjеровanjima i klasi nom znanju,⁶⁵⁸ i bio je povezan sa Mesijem Severom (*Messius Phoebus Severus* konzul za 470. god. n. e.), izraženim „paganiskim“ intelektualcem. Antemije je izgleda težio i da dodijeli istu titulu Marcelinu, kao onu koju je uživao Ricimer (*magister utriusque militum*) ime bi uspostavio ravnotežu u najvišoj politi koj sferi zapadnog Carstva.

Osnovna snaga Marcelina je proizlazila iz provincije Dalmacije, odnosno podru ja koje je on smatrao za mati no uporište. Prostor provincije je i od ranije bio dobra podloga za regrutiranje, a Marcelin je i dobro koristio resurse provincije kako bi nova io i najamnike

elemente, nego i germanske i iranske zajednice koji su naseljavali široko podru je središnje i isto ne Europe, a nekada su se nalazili u okviru Atiline hunske hegemonije.

⁶⁵⁷ MacGregor, 2002:50 i fus. 195 (v. podatke iz izvorne gra e o konkretnom dešavanju).

⁶⁵⁸ Sklonost prema klasi nom znanju, literaturi i tradicijama je u tim vremenima esto znalo biti iskorišteno (od strane dogmatskih fanatika ili prora unatih pokvarenjaka) i kao optužba za „paganizam“ („helenizam“) i diskvalificiranje u javnom životu.

koji su dolazili i sa vandalmatinskog i vanilirskog prostora. Provincija Dalmacija je raspolagala i tada sa značajnim resursima, posebno u rudama u unutrašnjosti.⁶⁵⁹ Rudnici, posebno željeza, su bili povezani i sa manufakturnom izradom oružja. Po *Notitia Dignitatum, in partibus Occidentis*, IX u Saloni se nalazila tvornica/arsenal oružja: “*Fabricae infrascriptae: In Illyrico: Sirmensis scutorum, scordiscorum et armorum. Acincensis scutaria. Cornutensis scutaria. Lauriacensis scutaria. Salonitana armorum.*”

I konfiguracija terena je omogućila Marcelinu da se uvrsti u provinciju Dalmaciju, jer su priobalni gradovi relativno bolje zaštićeni zahvaljujući i brdsko-planinskom karakteru unutrašnjosti provincije. Provincija Dalmacije nije doživjela ni približno takav nivo destrukcije kao susjedne panonske, mezijske i dakijske provincije u prethodnim decenijama. Uz to Marcelinove trupe su bile dobro opremljene i dobro plaćene. Sam Marcelin je bio osoba od vojnog iskustva i nesumnjivo je me u svojim vojnicima uživao izniman ugled i autoritet. Naravno, zapovijedanje najamni kom vojskom ipak predstavlja rizik, kao što se to pokazalo na Siciliji kada su njegovi „skitski“ najamnici bili podmićeni od Ricimera. Ta činjenica bi ukazivala da jezgro Marcelinovih snaga nisu činili „skitski“ najamnici, nego neki mnogo lojalniji, možda i doma i dalmatinski element. Kretanje Marcelinovih trupa po središnjem Mediteranu može se objasniti i time da je raspolagao i sa odgovarajućom flotom koja je središnja baza bila Salona. Postojanje takve flote je izazivalo podozrenje Ricimera i njegovih pupića. Sastav flote nije mogao biti „skitski“, nego je morao poticati sa primarno jadranskog priobalja.

Lav I. je za 468. god. n. e. organizirao novu veliku kampanju protiv Vandala, u kojoj bi zajednički učestvovala snaga svih rimskih armija i područja. Marcelin je uspio da do tada istjera vandalske snage sa Sicilije i preotme Sardiniju, i bilo je planirano da se aktivno uključi u napad na Afriku. Međutim, Ricimer nije dozvolio angažiranje Marcelina i njegove flote i armije na Afriku i ovaj nije nikada otplovio prema Kartagini. Sama kampanja na Vandale koju je predvodio Lavov zet (od sestre muž) Basilisk (*Basiliscus*) je doživjela totalni fiasco. Marcelin je likvidiran na Siciliji vjerojatno 468. god. n. e.,⁶⁶⁰ moguće po Ricimerovoj želji. Nakon njegove smrti vlast u Dalmaciji je naslijedio njegov nećak Julije Nepot, sa titulom *magister militum Dalmatiae*.

Marcelin je bio osoba od karaktera i bio je dobro obrazovan. On nije bio kršćanin i bio je privržen „paganizmu“ (odnosno kulturi i uvjerenjima klasične civilizacije), i navodno je bio vrlo umještan u gatanju i proricanju. Marcelin je bio i patron kulture i prijatelj filozofa

⁶⁵⁹ O izraženoj rudnoj djelatnosti u provinciji Dalmaciji govori i pismo Teodorika (koje prenosi Kasiodor) upućeno komesaru Simeonu. *Cassiod. Variarum libri*, III, 25

⁶⁶⁰ Po MacGeorge, 2002:28, fus. 101; 102; 103. *Cassiod., Chron.* 1285 s.a. 468: „*In Sicilia Marcellinus occiditur*“; (*Paschale Campanum*) *Pasch. Camp.* s.a. 468: ‘*Marcellinus occiditur Sicilia*’; (*Fasti Vindobonenses*) *Fasti Vind. Prior.* s.a. 468: ‘*occisus est Marcellinus in Sicilia mense Aug*’.

Salustija iz Emese (*Sallustius*;).⁶⁶¹ Pošto je bio izrazito obrazovana i kultivirana osoba, Marcelin je možda bio i neoplatonista. Kao nekršćanin, nije gubio vrijeme i nije trošio energiju na doktrinalne sukobe i dogmatska zastranjivanja, pa je njegova uprava nad provincijom Dalmacijom osigurala njoj 15 godina stabilnosti u jednom od najturbulentnijih razdoblja euromediterranske historije. Marcelin je morao imati ne samo vojne kvalitete, nego i praktične upravljačke sposobnosti, ali im je ostvarivao dosta kvalitetnu vladavinu na prostoru današnjeg zapadnog Balkana. Genserik, veliki vandalski kralj toga doba, je smatrao Marcelina za svoga najtežeg neprijatelja, i izuzetno se radovao kada je dobio vijest o njegovoj smrti, izrekavši frazu „da su Rimljani odsjekli svoju desnu ruku sa svojom lijevom rukom“. Ovakav stav Genserika ne treba iznenadivati, ako se ima na umu da su se Marcelinove trupe više puta uspješno obračunavale sa snagama novouspostavljenog vandalskog kraljevstva iz prokonzularne Afrike. Nažalost, Marcelin se nije baš snalazio u špekulantskim i spletkarskim igrama, u kojima je npr. Ricimer bio pravi majstor.

Marcelin je bio upravitelj Dalmacije sve do 468. god. n. e., ali je potrebno naglasiti da se on nije proglasio rimskim carem niti je kovao novac u svoje ime (dokaz formalnog vladarskog autoriteta), pa se ne može smatrati uzurpatorom. Svoju vlast je koncentrirao primarno na provinciju Dalmaciju, i iako je u kraćim periodima priznavao vladarski autoritet zapadnih careva Majorijana i Antemija, uspijevao je da sačuva praktičnu samostalnost Dalmacije. Marcelin je uspijevao i da održi stabilnost i sigurnost područja kojima je vladao i od pritiska barbarskih vladara i zajednica. Marcelin je bio posljednja velika ličnost antičkog Ilirika. Ali se raširila vijest o Marcelinovoj smrti, prostor provincije Dalmacije je bio izložen napadu sa „barbarskog sjevera“. Hunimund, *dux* Sveva sa srednjeg Dunava je predvodio jedan pljačkaški pohod na područje provincije Dalmacije.⁶⁶²

⁶⁶¹ Salustije je bio kinezi filozof sirijskog porijekla. Riječ je o jednom od najobrazovanijih ljudi tadašnjeg svijeta, odličnom poznavao klasične antičke filozofske misli.

⁶⁶² *Jordanes, Getica, LIII, 273 – 274 : Quiescente vero tandem Hunnorum gente a Gothis Hunimundus Suavorum dux dum ad depraedandas Dalmatias transit, armenta Gothorum in campis errantia depraedavit, quia Dalmatia Suaviae vicina erat nec a Pannonios fines multum distabat, praesertim ubi tunc Gothi residebant. 274 Quid plurimum? Hunimundus cum Suavis vastatis Dalmatiis ad sua revertens, Thiudimer germanus Valameris regis Gothorum non tantum iacturam armentorum dolens quantum metuens, ne Suavi, si inpune hoc lucrarentur, ad maiorem licentiam prosilirent, sic vigilavit in eorum transitu, ut intempesta nocte dormientes invaderet ad lacum Pelsodis consertoque inopinato proelio ita eos oppressit, ut etiam ipsum regem Hunimundum captum omnem exercitum eius, qui gladio evadissent, Gothorum subderet servituti.*

“Nakon što je narod Huna konačno bio potčinjen Gotima, Hunimund, vođa Sveva koji je prolazio (panonskim područjem op. a.) radi pustošenja Dalmacije, prisvojio je stoku Gota koja je tamarala po poljima, jer Dalmacija bijaše blizu Suavije? (ovdje je Jordanes napravio grešku povezujući, poradi sličnosti imena, provinciju Saviju sa matičnim područjem srednjodunavskih Sveva op. a.), a nije bila mnogo udaljena ni od panonskog područja, posebno onoga dijela gdje su Goti prebivali. I šta onda više reći? Kada se Hunimund vraćao sa Svevima u svoju zemlju, nakon pustošenja Dalmacije, Tiudimer, brat gotskog kralja Valamira je nadzirao njihov prolazak. On nije toliko žalio gubitak stada koliko se bojao da ne bi Svevi, ako bi ovo nekažnjeno stekli, prešli na još veću drskost. I u gluho doba noćno, dok su oni (misli se na Sveve op. a.) spavali, on (Tiudimer op. a.) je izveo iznenadni napad na njih, blizu jezera Pelsod. Tu ih je on potpuno potukao i

Marcelinova pozicija bi se u neku ruku mogla uporediti i sa onom pozicijom koju je u okvirno istom periodu imao i Egidije (*Aegidius*) u sjevernoj Galiji, koji je nosio titulu *magister militum per Gallias*. I Egidije je priznavao vrhovni vladarski autoritet Majorijana, i nakon što je ovaj zbačen i umoren, on je nastavio upravu u Galiji. Egidijeva samostalna uprava u sjevernim i središnjim dijelovima Galije se preobrazila i u faktičku (ali ne i formalnu) galorimsku surogat – državu kojom je vladao i njegov sin Sijagrije (*Syagrius*, sa titulom *dux*) i koja je postojala do 486. god. n. e. kada je franki kralj Klodovik pobijedio Sijagriju i ovu galorimsku tvorevinu inkorporirao u franku državu. U stvari u to doba šeste i sedme decenije V. st. n. e. postojale su još uvijek tri značajnije rimske zapadne armije i to Egidijeva galska, Marcelinova ilirska i Ricimerova (*Flavius Ricimer*) italijanska.

Kada se imaju u vidu svi ti unutarnji sukobi u Zapadnom carstvu, postaje očigledno da njegovo gašenje u posljednjem kvartalu V. st. n. e. nije bilo rezultat barbarskih udara ili općenito vanjskih pritisaka. Iako i u posljednjim decenijama, zapadne armije su bile sposobne da izvojevaju velike pobjede, kao što to ilustrativno pokazuje itav niz primjera. Egidije je uspio stabilizirati vojnu situaciju, i na bojnopolju povratiti zapadnorimski ugled, dok je Majorijan svojom vojnom kampanjom efektivnu vlast zapadnog Carstva povratio na niz zapadnih područja. Egidije i Marcelin su vrsto u jednom dužem periodu kontrolirali svoje regione. Ni vandalska pozicija na Mediteranu nije bila baš toliko svemoćna, kako se to često predstavlja u modernoj historiografiji. Zapadno Carstvo uopće nije bilo nemoćno prema vanjskim imbenicima. Njegov problem je primarno ležao u unutarnjim međuljudskim odnosima. Honorije i njegovi favoriti su bili odgovorni za pogubljenje Stilihona i prilično brutalni obračuni sa stranim vojnicima u službi Rima. Valentinijan III. je ubio Ecijaju (iako ovaj nije predstavljao nikakvu realnu opasnost po njegovu vladavinu), Majorijan je mu likvidiran od spletkaroša Ricimera, koji je kasnije odgovoran i za umorstvo Marcelina. Moglo bi se čak reći da je Ricimer bio grobar zadnjih decenija Zapadnog carstva. Posljednje godine Zapadnog Carstva obilježio je i niz vojnih udara kojim su se zbacivali i postavljali novi carevi. Takvo stanje je dodatno doprinosilo stvaranju raspoloženja da se konačno utvrdi uprava koja bi garantirala stabilnost, makar i bez postojanja rimskog cara koji stoluje u Raveni.

U stvari upravo na primjeru propasti Zapadnog Carstva se jasno očitava zaključak po kojem onoga trenutka kada prozaične spletke radi zadovoljavanja osobnih interesa podrede sebi općeniti, javni interes onda neumitno mora doći i do propasti tih sustava, zajednica i institucija. Ono što je dodatno umanjivalo odbrambenu moć Carstva je bio antagonizam kršćana i „pagana“ na jednoj razini, te međusobni sukobi različitih kršćanskih dogmatskih sekti. Zanimljivo je da su najviše pustošenja Vizigota (koji su bili arijanski kršćani) osjetili oni predjeli i oni segmenti koji nisu bili kršćanski. Može se sa punim pravom reći da je u neku

zarobio, da je čak i njihovog kralja Hunimunda i svu njegovu vojsku koja je izmakla ma u podvrgnuo pokornosti Gotima.” O ovome v. Gračanin, 2006:98 - 101

ruku Vizigotski pohod na balkansku Grku 396/397. god. n. e. predstavljao i neku vrstu proto-krstaškog rata u kojem su uništavane antičke, neabrahamističke tekovine. Vizigoti su tada zbrisali i uvene Eleusinske misterije. Prilikom zauzimanja Rima 410. god. n. e., oskrnavljeni su Augustov mauzolej i posmrtni ostaci (pepeo je razasut) niza careva sahranjenih u mauzoleju, između ostalog jer je mauzolej predstavljao i vidljivi aspekt stare ideologije antičkog „paganstva“.

9.6 IVLIVS NEPOS

Marcelinovo umorstvo nije označilo i kraj faktičke samostalne uprave u provinciji Dalmaciji. Kao po automatizmu njegovu poziciju je preuzeo Julije Nepot⁶⁶³ (cca 430 – 480. god. n. e.), sin Marcelinove sestre.

FONTES

1. *Sidon. Apollin.*

Epistol. V, 16, 1 – 2 : Sidonius Papianillae⁶⁶⁴ suae salutem.

1. *Ravenna veniens quaestor Licinianus, cum primum tetigit Alpe transmissa Galliae solum, litteras adventus sui praevias misit, quibus indicat esse se gerulum codicillorum, quorum in adventu fratri etiam tuo Ecdicio... 2. hoc tamen sancte Iulius Nepos, armis pariter summus Augustus ac moribus, quod decessoris Anthemii fidem fratris tui sudoribus obligatam, quo citior, hoc laudabilior absolvit; siquidem iste complevit, quod ille saepissime pollicebatur. quo fit, ut deinceps pro republica optimus quisque possit ac debeat, si quid cuiquam virium est, quia securus, hinc avidus impendere, quandoquidem mortuo quoque imperatore laborantum devotioni quicquid sponderit princeps, semper redhibet principatus.*

“Kvestor Licinije dolaze iz Ravene, prešao je Alpe i s njim je dotaknuo galsko tlo, je poslao unaprijed poruku da se zna da je on nosilac carske odluke o dodjeli naslove patricija Ecdiciju... Julije Nepot, istinski august u karakteru, ne manje u junaštvu, je postupio plemenito u održanju obitelji njegovog prethodnika Antemija (Glicerije nije bio priznat ni op. a.) da naponi tvoga brata moaju biti priznati. Njegovo djelovanje je više pohvalno, radi brzine sa kojom je on ispunio obitelji ponovljeno tako isto od drugog. U budućnosti, najbolji uvijek države će se osjetiti spremnim da daju svoju snagu sa najvećim žarom za

⁶⁶³ Smith W., 1867, II:1158-1159; W. Enßlin., 1935, PWRE, XVI. 2, col. 2505 - 2511; Wilkes, 1969:421 – 424; MacGregor, 2002:60 – 63; <http://www.roman-emperors.org/nepos.htm> (tekst od Ralph W. Mathisen).

⁶⁶⁴ *Papianilla* je supruga Sidonija Apolinarija, i kćerka bivšeg cara Avita.

državu, uvjereni da čak ako bi princeps koji je obećao umro, da bi samo carstvo bilo odgovorno za isplatu duga za njihove predanosti i samožrtvovanja.”

Epistol. V, 6, 2 : Sidonius Apollinari suo salutem

....

2. namque confirmat magistro militum Chilperico, victoriosissimo viro, relatu venenato quorumpiam sceleratorum fuisse secreto insusurratum tuo praecipue machinatu oppidum Vasionense partibus novi principis applicari.....

“Otrovni jezici su tajno na zadatku, šapu u i na uho zapovjedniku vojnika Hilperiku (tadašnji kralj Burgunda op. a.), najpobjedonosnijem mužu, da su tvoje mahinacije uglavnom odgovorne za pokušaj da se grad Vaison zauzme za novog princepsa (misli se na Julija Nepota op. a.)....”

2. Comes Marcell.

(474) XII. *Leonis iunioris solius*

.....

2 Glycerius Caesar Romae imperium tenens a Nepote Marcellini quondam patricii sororis filio imperio expulsus in portu urbis Romae ex Caesare episcopus ordinatus est et obiit.

„Cezar Glicerije, koji je držao rimsku vlast, zbačen je sa vlasti u luci grada Rima⁶⁶⁵ od Nepota, sina sestre bivšeg patricija Marcelina. Od cezara on je bio zbačen za episkopa i on je umro...“⁶⁶⁶

(475) XIII. *Zenonis Aug. II solius*

.....

2 Nepos, qui Glycerium regno pepulerat, Romae eleuatus est imperator. Nepote Orestes protinus effugato Augustulum filium suum in imperium conlocavit.

⁶⁶⁵ Riječ je o Portusu, tada glavnoj luci grada Rima, a ne Ostiji. Glicerijevo prisustvo u Portusu bi ukazivalo na to da je on namjeravao pobjeći morskim putem iz Italije.

⁶⁶⁶ *Fasti vindobonenses priores* datira svrgavanje Glicerija u 24. VI. 474. god. n. e. (*his consul. de imperio Glycerius in Portu urbis Romae; eo anno levatus est d.n. Iulius Nepos VIII kald. Iulias*). O ovome v. i *Auctuarii Hauniensis ordo posterior : Glycerius de imperio deiectus a Nepote patricio in Portu urbis Romae episcopus ordinatur. Nepos patricius in Portu urbis Romae imperii iura suscipit. Auctuarii Hauniensis ordo posterior* svrgavanje Glicerija datira u 19. VI. 474. god. n. e. O dolasku Julija Nepota u Italiju v. i kod Jovana Malale (*Chron. L, XIV*) i *Pasch. Camp.* s.a. 474.

„Nepot, koji je svrgnuo Glicerija sa vlasti, bio je proglašen za rimskog imperatora. im je Nepot pobjegao, Orest je postavio svoga sina Augustula na carski tron“

(480) III. *Basilii solius*

1 *Vrbs regia per quadraginta continuos dies adsiduo terrae motu quassata magnopere sese adflicta deplanxit. Ambae Troadenses porticus conruerunt ; aliquantae ecclesiae uel scissae sunt uel conlapsae ; statua Theodosii Magni in foro Tauri super cochlidem columnam posita conruit duobus fornicibus eiusdem conlapsis. Hunc formidolosum diem Byzantii celebrant VIII kal. Octobris.*

2 *His consulibus Nepos, quem dudum Orestes imperio abdicauerat, Viatoris et Ouidae comitum suorum insidiis haut longe a Salonis sua in uilla occisus est.*

3. *Iordanes,*

Getica, XLV, 239 : Quem anno vix expleto Nepus Marcellini quondam patricii sororis filius a regno deiciens in Porto Romano episcopum ordinavit.

“... Jedva da je godina prošla kada je Nepot, sin Marcelinove sestre, neko patricija, svrgnuo njega (Glicerija op. a.) sa funkcije (sa trona Zapadnog Carstva op. a.) i zaredio ga za episkopa u Portusu (grad u Laciju op. a.)”

Getica, XLV, 240 – 241 :

240 *Huius ergo filius Ecdicius, diu certans cum Vesegothis nec valens antestare, relicta patria maximeque urbem Arevernatē hosti, ad tutiora se loca collegit. 241 Quod audiens Nepus imperator praecepit Ecdicium relictis Galliis ad se venire loco eius Orestem mag. mil. Ordinatum. Qui Orestes suscepto exercitu et contra hostes egrediens a Roma Ravenna pervenit ibique remoratus Augustulum filium suum imperatorem effecit. Quo conperto Nepus fugit Dalmatias ibique defecit privatus a regno, ubi iam Glycerius dudum imperator episcopatum Salonitanum habebat.*

“Stoga, sin ovoga (misli se na Avita op. a.) Ecdicije, borio se sa Vizigotima i nemogavši da pobijedi, i napustivši svoj zavičaj i posebno grad *Arvernīs* (Auvergne/Overnj, Clermont, današnji Clermont-Ferrand op. a.) neprijatelju, sklonio se na sigurnija mjesta. Uvši za ovo, imperator Nepot je naredio Ecdiciju da napusti Galiju i da dođe do njega, u inivši Oresta zapovjednikom vojnika umjesto njega. Ovaj Orest, preuzevši kontrolu nad vojskom i krenuvši iz Rima protiv neprijatelja, stigao je u Ravenu i ostavši tamo on je uinio svoga sina Augustula imperatorom. Uvši za ovo, Nepot je pobjegao u Dalmaciju, i lišen svoje vladavine, on je tamo propadao kao privatni građanin, gdje je Glicerije nedavno dobio episkopat Salone.”

Iako Jordanes krivi Ecdiciusa za gubitak ovog bitnog grada u središnjoj Galiji, iz drugih vrela (posebno pisama Sidonija Apolinarija, koji je tada bio episkop ovog grada) jasno je da je predaja Overnja bila rezultat sporazuma Nepotovog izaslanstva sa vizigotskim kraljem Eurikom, a ne poraza Ecdicija.

Romana 338 – 339 : ...occisoque Romae Anthemio Nepotem filium Nepotiani copulata nepte sua in matrimonio apud Ravennam per Domitianum clientem suum Caesarem ordinavit. Qui Nepus regno potitus legitimo Glycerium, qui sibi tyrannico more regnum inposuisset, ab imperio expellens in Salona Dalmatiae episcopum fecit.

“Nakon što je Antemije bio ubijen u Rimu, Zenon, preko svoga klijenta Domicijana, je u Raveni imenovao za cezara Nepota, sina Nepotijana, koji je bio u braku sa njegovom ne akom (misli se na ne aku Lava I. ili vjerojatnije njegove supruge Verine op. a.). Nepot, preuzevši legitimnu vlast, otjerao je Glicerija, koji je sebe na tiranski na in nametnuo imperiji, i u inio ga episkopom dalmatinske Salone”.

Romana 344 : parte vero Hesperia Nepotem imperatorem Orestes fugatum Augustulum suum filium in imperium conlocavit

“U zapadnom dijelu, Orest je prisilio imperatora Nepota na bijeg i postavio je svoga sina na imperijalni tron”

4. *Anonymous Valesianus,*

7. 36 s. a. 474 : igitur imperante Zenone Augusto Constantinopoli superveniens Nepos patricius ad Portum urbis Romae deposuit de imperio Glycerium et factus est episcopus et Nepos factus imperator Romae. Mox veniens Ravennam, quem persequens Orestes patricius cum exercitu, metuens Nepos adventum Orestis, ascendens navem fugam petit ad Salonam et ibi mansit per annos quinque, postea vero a suis occiditur.

“Dakle, po nare enju augusta Zenona, patricij Nepot je stigao iz Konstantinopolisa i u luci grada Rima je svrgnuo Glicerija sa imperatorske asti i u inio ga episkopom, i Nepot je u injen imperatorom Rima. Uskoro je Nepot stigao u Ravenu, progonjen od patricija Oresta i njegove vojske. Strahuju i od dolaska Oresta, Nepot se ukrcao na brod i pobjegao u Salonu i i on je ostao tamo (misli se na Nepota i njegov boravak u provinciji Dalmaciji op. a.) pet godina, nakon toga je bio ubijen od sopstvenih (ljudi op. a.)“

5. *Auctuarii Hauniensis*

ordo prior s. a. 475 : *Nepote apud urbem residente Orestes patricius cum robore exercitus contra eum mittitur. sed cum desperatae rei negotium resistendo sumere non auderet, ad Dalmatias navigiis fugit. cum Nepos fugiens Italiam ac urbem reliquisset, Orestes primatum omnemque sibi vindicans dignitatem Augustulum filium suum apud Ravennam positum imperatorem facit....*

“Dok je Nepot bio u gradu, patricij Orest je krenuo protiv njega sa glavnim snagama vojske. Zato što se Nepot nije usu i vao na otpor u takvim o ajnim uvjetima, on je pobjegao u Dalmaciju na svojim brodovima. Kada je Nepot napustio Italiju i otišao iz grada, Orest je preuzeo primat i sav autoritet za sebe, i u inio je svoga sina Augustula imperatorom u Raveni....” (tekst i prijevod preuzeti sa <http://www.roman-emperors.org/nepos.htm> od Ralph W. Mathisen)⁶⁶⁷.

ordo posterior: “*Nepos cum ab Oreste patricio cum exercitu persequeretur, fugiens ad Dalmatias usque navigavit*”: s.a.475”

ordo prior s. a. 480 : *Nepos imperator cum Dalmatis imperaret et sumpti honoris sceptrum firmare conaretur, a suis improvisis ictibus confossus interiit X k. Iul.*

„Imperator Nepot, dok je vladao u Dalmaciji i pokušavao da uzme skeptar svoje asti, bio je ubijen 22. VI. od svojih (ljudi op. a.), proboden od neo ekivanim udarcima“.

ordo posterior datira ubistvo Nepota u 25. IV. : *Nepos imperator cum in Dalmatiis imperii sui sceptrum firmare conaretur, a suis occiditur VII k. Mai*

Sude i po navedenim podacima, možda je Julije Nepot namjeravao i da se ponovo domogne fakti ke vlasti zapadnog cara.

6. *Fasti vindobonenses priores*

no. 615, s. a. 475 : *his cons. introivit Ravennam patricius Orestes cum exercitu et fugavit imp. Nepos ad Dalmatias V kl. Septemb.*

⁶⁶⁷ Theodore Mommsen je 1892. god. izdao kolekciju konzularnih fasta pod nazivom *Consularia Italica* i koja se sastojala od : *Anonymi valesiani pars posterior, Fasti vindobonenses priores, Fasti vindobonenses posteriores, Paschale campanum, Continuatio hauniensis Prosperi, Excerpta ex Barbaro Scaligeri, Excerpta ex Agnelli Libro pontificali ecclesiae ravennati.*

“Ove godine, 28. VIII. patricij Orest je ušao u Ravenu sa svojom vojskom i imperator Nepot je pobjegao u Dalmaciju.” (tekst i prijevod preuzeti sa <http://www.roman-emperors.org/nepos.htm> od Ralph W. Mathisen).

no. 626, s. a. 480 : *his cons. occiditur Nepos imp. VII idus Maias*

„Ove godine imperator Nepot je ubijen 9. V.“

7. *Corpus, Codex VI, 61, 5 : Imperatores Leo, Anthemius*

*Non sine ratione de negotio, quod inter matrem familias, cuius vestra suggestio meminit, et germanum eius vertitur, magnitudo tua diversis legibus ex utraque parte prolatis nostram credidit consulendam esse clementiam, cum mulier diversis iuris lectionibus idem intellegi maritum et sponsum niteretur probare, germanus mariti nomen illi soli, qui nuptias contraxerit, recitatione constitutionis divorum retro principum theodosii et valentiniani, qua cavetur, quidquid maritus vel uxor in potestate constituti invicem sibi reliquerint, non patri adquiri, sed ad eorum ius pertinere, imponere. * leo et anthem. aa. nepoti mag. mil. dalmatiae. * <a 473 d.K.Iun.Leone a.V.Cons.>*

8. *Phot. Biblioth. Cod. 78 (Malchus,)*, (podatak prenosi Fotije u svome prikazu Malhovog djela „ “)

καὶ τέλος τῆ ἐβδόμῃ λόγῃ ποιεῖται τὸν Νέπωτος θάνατον, ὅς ἐκβαλὼν τῆς ἀρχῆς Γλυκέριον τὴν τε Ῥωμαικὴν ἰχὺν περιεβάλετο, καὶ εἰς χῆμα κείρας κληρικῆ ἀντὶ Βασιλέως ἀρχιερέα κατέζησεν ὑφ' ἧ καὶ ἐπιβουλευθεὶς ἀνήρηται
 „Sedma knjiga završava sa smr u Nepota, koji je bio zbacio Glicerija, preuzeo carsku mo , naredio je da se Glicerijeva kosa odreže (na na in op. a.) kao sve eniku i umjesto carem u inio ga je glavnim sve enikom. Nakon toga je i sam Nepot bio ubijen na nagovor Glicerija.“

9. FHG

Malchus Philadelphensis, fr. 10; p. 119

“Ὅτι ὁ Αὐγουστος ὁ τοῦ Ὁρέστου υἱὸς ἀκούσας Ζήνωνα κάλιν τὴν Βασιλείαν ἀνακεκτήσθαι τῆς ἑω, τὸν Βασιλίσκον ἐλάσαντα, ἠνάγκασε τὴν Βουλὴν ἀποστεῖλαι κρεσβεῖαν Ζήνωνι σημαίνουσαν, ὡς ἰδίας μὲν αὐτοῖς Βασιλείας οὐ δέοι, κοινὸς δὲ

ἀποχρήσει μόνος ὦν αὐτοκράτωρ ἐπ' ἀμφοτέροις τοῖς πέρασι. Τὸν μέντοι Ὀδοάχον ἰπ' αὐτῶν προβεβλήσθαι ἱκανὸν ὄντα σώζειν τὰ παρ' αὐτοῖς πράγματα, πολιτικὴν ἔχοντα σύνεσιν ὁμοῦ καὶ μάχιμον καὶ δεῖσθαι τοῦ Ζήνωνος πατρικίου τε αὐτῷ ἀποστεῖλαι ἀξίαν, καὶ τὴν τῶν Ἱταλῶν τούτῳ ἐφείναι οἰοῖκῃσιν. Ἀφικνῶνται δὴ ἄνδρες τῇ Βουλῆς τῆς ἐν Ῥώμῃ τούτους ἐς Βυζάντιον κομίζοντες τοὺς λόγους, καὶ τὰς αὐταῖς ἡμέραις ἐκ τοῦ Νέπωτος ἄγγελοι, τῶν τε γεγενημένων σινησησόμενοι τῷ Ζήνωνι, καὶ δεόμενοι ἅμα ταῖς ἴσαις τῷ Νέπωτι συμφοραῖς χρησαμένῳ συσπουδάσαι προθυμῶς Βασιλείας ἀνάκτησιν, χρήματά τε καὶ στρατὸν ἐπὶ ταῦτα δίδοντα, καὶ τοῖς ἄλλοις, οἷς οσοί, συνεκπονοῦντα τὴν κάθοδον. Ταῦτά τε λέξοντας ὁ Νέπωτος ἀπέστειλεν. Ζήνων δὲ τοῖς ἴκουσι, τοῖς μὲν ἀπὸ τῆς Βουλῆς ἀπεκρίνατο ταῦτα. ὡς δύο ἐκ τῆς ἑὺ Βασιλέως λαβόντες τὸν μὲν ἐξηλάκασιν. Ἀνθέμιον δὲ ἀκέκτειναν καὶ νῦν τὸ ποιητέον αὐτοῦς ἔφη γινώσκειν αὐτὸν γὰρ ἀν Βασιλέως ἔτι ὄντος ἐτέραν ἠγήσεσθαι γνώμην ἢ κατιόντα προσδέχεσθαι τοῖς δὲ ἐκ τοῦ Βαρβάρου ὅτι καλῶς πράξει παρὰ τοῦ Βασιλέως Νέπωτος τὴν ἀξίαν τοῦ πατρικίου δεξάμενος Ὀδοάχος ἐκπέμφειν γὰρ αὐτὸν, εἰ μὴ Νέπωτος ἐπεφθάκει. Ἐπαινεῖν δὲ, ὡς ἀρχὴν ἐπιδέδεκται ταύτην τοῦ τὸν κόσμον φυλάττειν τὸν τοῖς Ῥωμαίοις προσήκοντα καὶ ποστεύειν ἐντεῦθεν, ὡς καὶ τὸν Βασιλέα τὸν ταῦτα τιμήσαντα καταδέξοιτο θάπτον, εἰ ποιεῖν θέλοι τὰ δίκαια. Καὶ Βασιλεῖον γράμμα περὶ ᾧ ἠβούλετο πέμπων τῷ Ὀδοάχῳ. Πατρικίον ἐν τούτῳ τῷ γράμματι ἐπωνόμασε. Ταῦτα δὲ συνεσπούδαζε τῷ Νέπωτι ὁ Ζήνων ἐκ τῶν ἑαυτοῦ κακῶν τὰ ἐκείνου οἰκτεῖρων καὶ τό γε κοινὸν τῆς τύχης εἰς ὑπόθεσιν ἔχων τῷ δυστυχοῦντι σινάχθεσθαι. Ἀμα δὲ καὶ Βηρίνα συνεπώτρυνε τοῦτον, τῇ Νέπωτος γυναικὶ συγγενεῖ οὐσῃ συσπεύδουσα

„Kada je August (misli se na Augustula op. a.), sin Oresta, uo da je Zenon protjerao Baziliska,⁶⁶⁸ ponovo dobio carsku vlast na istoku, on je potakao Senat da pošalje izaslanstvo da kaže Zenonu da nema potrebe za posebnim carstvom, i da je dovoljan samo jedan car za oba podruja (i Zapadno Carstvo i Isto no Carstvo), i štoviše da je Odoakar izabran od njih kao dostojan ovjek za o uvanje njihovih poslova, pošto on ima i politi ko razumijevanje zajedno sa vojnim umije em. Oni su zamolili Zenona da nagradi Odoakara sa aš u patricija⁶⁶⁹ i dodijeli mu upravu Italije. Ljudi iz Senata u Rimu (misli se na senatsko izaslanstvo op. a.) su došli u Bizant (Konstantinopolis op. a.) nose i ove poruke.

⁶⁶⁸ Uslijed zavjere Baziliska, brata carice Verine (supruga Lava I.) i nesretnog vojskovo e na Kartaginu 468. god. n. e., Zenon je morao da bježi iz Konstantinopolisa u januaru 475. god. n. e., ali je uzurpacija Baziliska trajala samo do ljeta 476. god. n. e., kada se Zenon pobjednosno vratio u Konstantinopolis.

⁶⁶⁹ Kasnoanti ka i ranosrednjovjekovna titula patricija nema apsolutno ništa (osim jednozna nosti u nazivlju) sa drevnim rimskim patricijatom. Dok su patriciji rimskog Kraljevstva i Republike ozna avali odre enu skupinu (izvorno potekli od drevna prva tri rimska plemena/tribusa) unutar rimskog stanovništva nasuprot plebejcima. Još za vrijeme Srednje Republike zna enje patricija je prili no opalo, a vremenom se sve više i više formaliziralo i gubilo u novim historijskim uvjetima. Na kraju su se patriciji (i pored popunjavanja carskim odlukama) u potpunosti rasto ili. Konstantin je ponovo uveo termin patricij, ali sada u svrhu ozna avanja visoke po asne titule, bez konkretne veze sa obnašanjem neke dužnosti ili službe. U Zapadnom Carstvu V. st. n. e. uobi ajilo se da naziv patricija dobivaju i nose mo ni zapovjednici vojnika koji bi dominirali državom, kao što su Stilihon, Konstancije III, Ecije, Bonifacije, Ricimer. I nakon nestanka Zapadnog Carstva (u kasnoanti koj verziji), titula patricija se dodjeljivala povremeno, a u srednjovjekovnim gradskim komunama razvio se i dominiraju i sloj koji je nazivan patricijat. U Isto nom Carstvu titula patricija (u vizantijskoj verziji patrikios) se o uvala prili no dugo.

Isti dan su stigli i izaslanici od Nepota (iz provincije Dalmacije op. a.) tako e da estitaju Zenonu na prethodnim dešavanjima koja su se ticala njegove (vladarske op.a.) restauracije, i u isto vrijeme da žarko zamole njega (Zenona op. a.) da pomogne Nepotu, ovjeku koji je pretrpio istu nesreću u obnovljanju svoga carstva. Oni su molili da on (Zenon op. a.) dodijeli novac i armiju za ovu svrhu (povratka Nepota na zapadni carski tron op. a.), i da on sura uje na sve druge načine koji bi mogli biti potrebni. Nepot je poslao izaslanike da kaže ove stvari. Zenon je dao sljedeći odgovor onima koji su došli (od Nepota op. a.) i onima koji su (došli op. a.) od Senata : Zapadni Rimljani su primili dvojicu od istih Rimljana, i jednog su otjerali, Nepota, a ubili su drugog, Antemija. Sada, on je rekao, oni znaju šta bi trebalo da bude učinjeno. Dok je njihov car (Nepot op.a.) još živ, oni ne bi trebalo da imaju druge misli nego da ga prime nazad na njegovom povratku. Barbarima je odgovorio da bi bilo dobro ako bi Odoakar primio patricijski rang od cara Nepota i da bi on sam dodijelio to, osim ako Nepot prvi ne dodijeli to. On (Zenon op.a.) ga je pohvalio (Odoakara op. a.) jer je ispoljio po etni primjer očuvanja dobrog reda, prikladnog za Rimljane i zbog toga razloga vjerovao je da ako on istinski želi da djeluje sa pravnom, on će brzo primiti nazad cara (Nepota op. a.) koji mu je dao njegovu poziciju vlasti. On (Zenon op. a.) je poslao carsko pismo Odoakaru i u ovom pismu ga je oslovio kao patricija. Zenon je dao ovu pomoć Nepotu, sažaljevajući i njegove patnje zbog svojih sopstvenih, i držeći se na čela da je zajednički mnogo sreće tugovati sa nesretnim. U isto vrijeme Verina se također pridružila u nagovaranju ovoga, pomažući i Nepotovoj supruzi, svojoj rodici.“

Po navedenom podatku bi se moglo zaključiti da je Augustul sam odlučio da se povuče i da prepusti jedinstveno carstvo na upravu Zenonu. Naravno, riječ je o samo formalizmu u odnosima onoga što je preostalo od Zapadnog Carstva i Istočnog Carstva. Izatavite te prijedloge je sigurno stajao pronicljivi Odoakar, koji je dobro shvatao da je potrebno formu žrtvovati radi suštine. Tako je on (sa titulom patricija) formalno samo upravitelj Italije, te nekih dijelova Norika i južne Galije, a stvarni vladar je Nepot. Suština je naravno drugačija, on je vojnim udarom preuzeo vlast u Raveni i Rimu, dao da se ubije Orest (koji je nešto ranije i sam izveo vojni udar), prisilio Augustula na ostavku i prividno se poklonio Zenonu, a i Nepotu kako bi samostalno upravljao svojim „kraljevstvom“. Intervencija Zenona na zapadu nije dolazila u obzir, jer se u Istočnom Carstvu tek bio završio građanski rat i nesumnjivo je trebalo konsolidovati vlast, a ne upuštati se u opasne i skupe prekomorske avanture. Uz to, kako je to u samom odgovoru Zenona prispjelim izaslanicima rečeno, Istočno Carstvo je u Italiju bilo poslalo dva dobra vladara, koje su „zapadnjaci“ odbacili. Izgleda da su i Zenon i „istočnjaci“ bili „umorni“ od reguliranja odnosa među „zapadnjacima“ i pokušaja stabiliziranja situacije u Italiji. Oni za to više nisu imali ni želje ni resursa, i Zenon je smatrao da je Odoakar odlična prilika za upravu nad „zapadnjacima“, koji poštuje formalnu vrhovnu vlast rimskih careva i ne dira u njihove suštinske interese, a istovremeno štiti rimsko ime na Zapadu.

Joannis Anthiocheni, fr. 209, 2; p. 618

Γνοῦς δὲ Λέων ὁ τῶν Ἑώων Βασιλεὺς τὴν τοῦ Γλυκερίου ἀναγόρευσιν, ἐπιστρατεύει κατ' αὐτοῦ, Νέπωτα στρατηγὸν ἀποδείξας. Ὅς ἐπειδὴ τὴν Ρώμην κατέλαβεν, ἀμαχεῖ τὸν Γλυκερίον ἐχειρώσατο, καὶ τῶν Βασιλείων ἐξώσας ἐπίσκοπον Σάλωνος προχειρίζεται, ἡ μῆνας εντρυφησαντα τῇ ἀρχῇ. Εὐθὺς γοῦν ὁ Νέπος Βασιλεὺς ἀναδειχθεὶς, ἦρχε τῆς Ρώμης

„Kada je Lav saznao o izboru Glicerija, on je imenovao Nepota za zapovjednika ekspedicije protiv njega. On je zauzeo Rim, bez borbe zarobio Glicerija, svrgnuo ga sa vlasti i postavio ga za episkopa Salone. On je vladao osam mjeseci. Nepot je odmah bio proglašen za cara i vladao je Rimom“

10. *Theop. Chron.* a. c. 465 : ...ἀνὴρ οὐκ ἀδόκιμος διὰ μέντε μῆνας κρατήσαντα Νεποτιανὸς Δαλμάτης ἐκβάλλει τῆς ἀρχῆς, καὶ Βασιλεύει καὶ αὐτὸς χρόνον ὀλίγον, ὀρέστου τινὸς ἐκβάλλοντος αὐτόν, ὃν οἰκῆιος παῖς Ρωμύλλος ἐπὶ κλεν Αὐγούστουλος διαδεξάμενος

Uglavnom se u historiografiji kasne antike smatralo (pozivaju i se na podatak od Jordanesa) da je Julije Nepot bio sin komesa Nepotijana (*Nepotianus*),⁶⁷⁰ zapovjednika armije u Zapadnom Carstvu za vrijeme Majorijanove ofanzive u zapadnim provincijama. Nepotijan se spominje kao veoma aktivni sudionik tadašnjih vojnih i diplomatskih zbivanja u južnoj Galiji i hispanskim provincijama, koji je (zajedno sa zapadnogotskim komesom Sunierikom/*Sunieric*) bio zaslužan za pobjedu nad Svebima u maju 460. god. n. e. kod *Lucus Augusti*. Me utim, Richard W. Burgess (1992:24-25), u potpunosti odbacuje pretpostavku da je Nepotijan bio otac Julija Nepota, istovremeno dovode i u pitanje i da je on uopće bio visoki zapovjednik Zapadnog Carstva.⁶⁷¹ Na njegovo mišljenje se naslanja i Penny MacGregor (2002:65).⁶⁷² Ako je ta na teorija Richarda W. Burgessa onda su

⁶⁷⁰ O navedenom Nepotijanu v. W. Enßlin., 1935, PWRE, XVI. 2, col. 2518; O stajalištu da je Nepotijan otac Julija Nepota v. i Mathisen, 1979:600, fus. 12 : ... that Nepotianus, the brother –in-law of Marcellinus of Dalmatia and the second *magister militum praesentalis* of Majorian, was „a promoted Gaul“ cannot be supported: his military service was in Spain and his family ties were to Dalmatia.“

⁶⁷¹ „As regards the first, Jordanes (*Romana* 338) tells us that Nepos had a father named Nepotianus. This is all he says, and no other independent source confirms or contradicts. But Nepos had marriage connections with the emperor Leo and came from a wealthy and poverfull Dalmatian family (*PLRE* II, 708ff., 777f); Nepotianus was a minor mercenary working for the Goths in Spain (see below); what possible connection could there have been between these two? There si in fact no evidence for a connection other than the identity of the names, and the two are obviously different individuals. This is a common prosopographical trap and should be avoided at all costs..... It is time that the obvious was accepted: Nepotianus and Arborius were nothing more than Romans sellins their services to the Goths, like hundreds if not thousands of others at the time“

⁶⁷² „The other supposed western connection, the identification of Julius Nepos' father with the western *magister militum* Nepotianus, is very doubtful. Julius Nepos is called son of Nepotianus by Jordanes. This is often assumed to be the

Nepotijan koji se spominje vezano za zbivanja 459-460. god. n. e. i Nepotijan, otac Julija Nepota dvije različite osobe. Po Teofanu Julije Nepot (kojeg on naziva Nepotijan) je bio dalmatinskog porijekla.

Nejasno je da li je Julije Nepot prilikom preuzimanja uprave nad provincijom Dalmacijom, tražio, imao ili dobio neko oficijelno priznanje bilo od strane dvora u Raveni ili dvora u Konstantinopolisu. Nepoznat je i sam proces preuzimanja vlasti od strane Julija Nepota.

injenica je da je Nepot imao neku vrstu priznanja, bar od istog dvora, i da nije bio regionalni uzurpator. Sudeći po podatku (datiranom u 473. god. n. e.) iz Justinijanovog kodeksa njegova titula je bila *magister militum Dalmatiae*.

Znatno kasnije Nepot je stupio i u rodbinske veze sa tadašnjom vladajućom familijom na Istoku, jer je oženjen sa neakinjom tadašnje istočne carice Verine (supruga Lava I. i punica njegovog nasljednika Zenona). Nepot stupa na scenu visoke imperijalne politike, kada je Glicerije uz podršku Burgunda Gundobada (tadašnji patricij i *magister militum*) preuzeo zapadni carski tron u Raveni. Međutim, njegovo uzdizanje na carski purpur Zapada je odbačeno od strane Konstantinopolisa, isto kao i carska vlast njegovog prethodnika Olibrija. Lav I. je za novog cara, augusta, imperatora na Zapadu izabrao Julija Nepota, *magister militum Dalmatiae*, možda u augustu 473. god. n. e. Ipak intervencija u Italiju je morala sačekati narednu 474. god. n. e., i Zenona, novog vladara u Konstantinopolju. I za Zenona je Glicerije bio uzurpator, a Julije Nepot je smatran legitimnim izborom. Kada su se stekli klimatski uvjeti, Julije Nepot je sa trupama prešao Jadransko more i došao u Italiju. Bez skoro ikakvog otpora, Julije Nepot je preuzeo vlast u Italiji, a Glicerije je bio ražalovan 474. god. n. e., i poslan za episkopa u Salonu.

Nepot je za vrijeme svoje kratke vladavine u Italiji nastojao da konsolidira preostale pozicije Zapadnog Carstva i potvrdi svoj autoritet. U tom kontekstu treba promatrati i njegovo imenovanje Ecdicija, sina bivšeg augusta Avita (inače favorita galorimske aristokratije) za patricija i *magister militum*. Inače Ecdicije je u tim dijelovima Galije imao veliki utjecaj, a raspolagao je sa golemim bogatstvom i određenim vojnim kapacitetima. Nepot je uzdizanjem Ecdicija nastojao da u vrsti svoj autoritet na galorimskom području i privuče na svoju stranu Galorimljane, ali i da ujedno ojača rimske vojne pozicije nasuprot vizigotskom kralju Euriku sa kojim je Zapadno Carstvo tada bilo u otvorenom sukobu. Izgleda da je kratkotrajno uplitanje Nepota u zbivanja u Galiji izazvalo određeni entuzijazam kod predstavnika galorimske aristokratije u dolini Rone i središnjoj i južnoj Galiji, pritisnute od Burgunda i Vizigota. Međutim, nedugo nakon što je započeo Ecdicijev vojni angažman u sukobu sa Vizigotima, ovaj je bio opozvan u Italiju i na mjestu zapovjednika vojnika zamijenjen sa Orestom. Nepot je pristupio i pregovorima sa

Nepotianus who jointly led a Gothic army in Spain in AD 460, and is thought to have been Majorian's *magister militum*, which would link Nepos, and hence Marcellinus, to the West. This is proposed, however, purely on the basis of the coincidence of name, which is not an uncommon one. Furthermore, Burgess has very convincingly shown that this Nepotianus was probably not even an imperial general, but a mercenary working for the Visigoths“

vizigotskim kraljem Eurikom, kako bi se završio sukob u području današnje Provanse,⁶⁷³ i u tome je bio i djelimično uspješan. Ipak problem sa Vandalima i njihovim nezgodnim kraljem Genserikom je ostao neriješen, jer da bi se spriječio njihovo gusarstvo, bila je potrebna snažna mornarica sa kojom Nepot tada nije raspolažao. I u samoj Italiji, Nepot je promatran kao „ovjek Konstantinopolisa“, bez obzira na njegova iskrena nastojanja da spasi Zapadno Carstvo. Njegova najveća greška je bilo postavljanje Panonca Oresta (*Orestes*) za patricija i *magister militum*.⁶⁷⁴

Ovaj panonski uglednik je ranije bio sekretar (*notarius*) Atila, a obnašao je za hunskog kralja i bitne diplomatske misije. Orest je 28. VIII. 475. god. n. e. preuzeo kontrolu nad Ravenom i Nepot je morao bježati u matičnu provinciju Dalmaciju. Orest je za novog zapadnog cara u Italiji proglasio svoga malodobnog sina po imenu *Romulus Augustus* (poznatijeg kao Romul Augustul/Mali August), ali ovo je u Konstantinopolisu smatrano uzurpacijom i za Istočno Carstvo Julije Nepot je ostao legalni i važeći i zapadni cara. Situacija se u određenoj mjeri iskristalizirala kada je Odoakar pogubio Oresta i smijenio njegovog sina na carskom tronu. Novu situaciju u Italiji je Zenon legitimizirao i priznao, a Odoakar je postao patricij na zapadu. Odoakar je priznao *de iure* Julija Nepota za zapadnog cara, pa je čak izdavao i novac sa Nepotovim imenom. Naravno stvarna vlast Julija Nepota se osjećala samo u provinciji Dalmaciji, dok je Italija *de facto* bila u vlasti Odoakara. Takvo stanje je potrajalo još samo par godina i Nepot je bio umoren u svojoj vili (25. IV. ili 9. V. ili 22. VI. 480. god. n. e.), blizu Salone (riječi o „Dioklecijanovoj palati“) od strane svojih vojnika. Po Kronici komesa Marcelina, Nepot je pao žrtva izdajstva svojih komesa Viatora i Ovide. Potonji je preuzeo vlast i kratkotrajnu upravu nad Dalmaciju. Po historičaru Malhu (podatak prenosi Fotije), zavjeru za likvidiranje Nepota je podstrekao Glicerije, bivši car u Raveni i tadašnji episkop Salone. Bez obzira ko je bio sve umiješan u zavjeru, činjenica je da je u Dioklecijanovoj palati smrtno stradao posljednji *de iure* zapadnorimski car u liniji kontinuiteta od Augusta. Tek je 320 godina kasnije obnovljeno Zapadno Carstvo (sa krunisanjem Karla Velikog 25. XII. 800. god.), ali ta priča pripada i drugom vremenu i drugim prilikama.

Odoakaru je umorstvo Nepota poslužilo kao dobar povod da izvrši napad na praktično samostalnu provinciju Dalmaciju, i njegove trupe su 9. XII. 480. ili 481. ili 482. god. n. e. porazile Ovidine snage i provinciju priključile Odoakarovoj vladarskoj domeni. Tako se završila 26-godišnja fiktivna samostalnost antičke provincije Dalmacije. Ovih 26 godina je obilježeno i prilično stabilnom situacijom na Zapadnom Balkanu, za razliku od drugih oblasti Zapadnog Carstva.

Izvorna građa ne daje nikakve informacije da li je u ovom 26-godišnjem periodu egzistirala i institucija presesa kao civilnog upravitelja provincije Dalmacije, makar i u formalnom

⁶⁷³ O pregovorima v. i *Sidon. Apollin. Epistol.* VII, 7, 4.

⁶⁷⁴

karakteru ili je institucija sa ovim nazivom i ovlastima obnovljena tek nakon inkorporiranja i zapadnog Balkana u domenu Odoakara. Pošto su i Marcelin i Julije Nepot nosili vojne titule i primarno imali vojne ovlasti, ne bi trebalo isključiti da je i za vrijeme faktičke samostalnosti provincije Dalmacije funkcionirala institucija presesa, bar u nekom formalnom obliku ili u kontekstu određenih civilnih ovlasti. Međutim, činjenica je da su iz samostalne vojne vlasti koju su imali Marcelin, Julije Nepot i Ovida praktički no morale proizlaziti i određene vrhovne ovlasti i u civilnim poslovima. Tako su postojale i civilne institucije (kao što je preses, te niz drugih funkcija i službi), ali je vrhovna i posljednja rije ipak pripadala „zapovjednicima vojnika Dalmacije“.

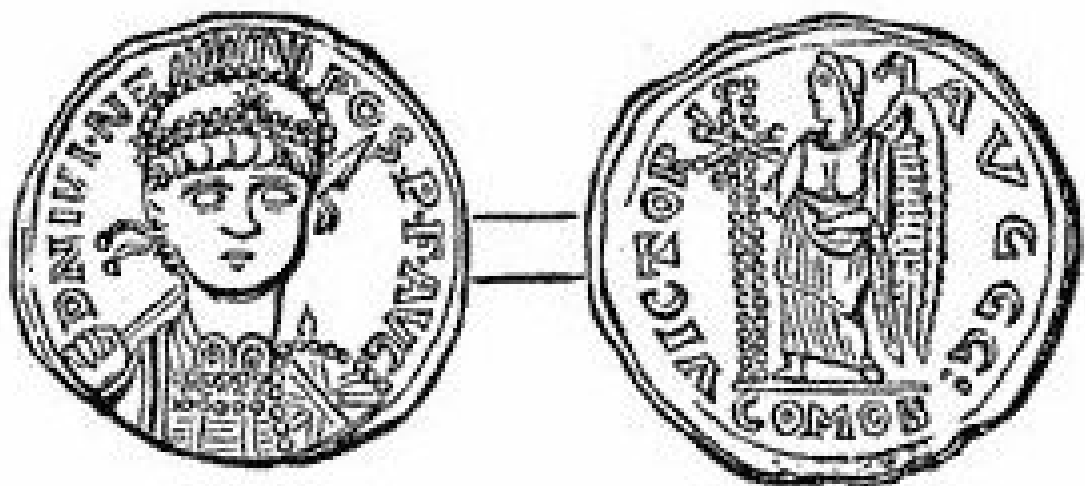

Slika 9.6.1

Novac (zlatni *tremissis*= 1/3 solidi) Julija Nepota (izdan u Milanskoj kovnici 474-475. god. n. e.)

Avers : D N IVL NEPOS P F AVG

Revers : COMOB

Slika 9.6.2

Novac Julija Nepota, preuzeto iz Smith, 1867, II:1159

9.7 OVIDA

Nakon umorstva Julija Nepota, vojnu vlast u provinciji Dalmaciji je preuzeo Ovida, osoba možda gotskog porijekla.⁶⁷⁵ Rat koji je Odoakar pokrenuo na Ovidu u provinciji Dalmaciji je bio kratak i završen je Ovidinom smrću. Od tada je provincija Dalmacija uklopljena u domenu Odoakara.

FONTES

1. *Cassiod. Chron.* 1309, s. a. 481 : *His cons. Odovacar in Dalmatiis Odivam vincit et perimit*

„Ove godine, Odoakar je pobijedio i ubio Odivu u Dalmaciji“

2. *Auctarii Hauniensis ordo prior* s.a. 482 : *Odoachar rex in Dalmatiis proficiscitur, cui cum obsistere cum exercitu Ovida conaretur, ab Odoachre oppressus interiit V id. Decemb. Odoachar devicto Ovida atque interfecto regnum late proeliis et ferro extendit*

„Kralj Odoakar je otišao u Dalmaciju. Kada mu se Ovida suprotstavio sa vojskom, bio je pobijeđen od Odoakara i ubijen 9. decembra. Jednom kada je Ovida bio poražen i ubijen, Odoakar je proširio svoje kraljevstvo daleko i široko bitkama i osvajanjima.

Pitanje dužine uprave Ovide je prilično diskutabilno, jer izvorna građa daje različite moguće nastupe za detektiranje godine u kojoj je bio poražen od 480. do 482. god. n. e., sa tim da je dan njegove smrti poznat i to je 9. XII. Možda bi najrealnija godina bila 481. god. n. e.

9.8 APOLLONIVS FOEBADIVS

Na natpisu *ILJug*, III, 2074a = AE 1912, 39⁶⁷⁶ iz Salone spominje se namjesnik – preses Apolonije Foebadije⁶⁷⁷.

⁶⁷⁵ MacGregor, 2002:62 i fus. 249

⁶⁷⁶ Buli, 1909:7-11; Marin, 2010:162 – 164, br. 14; EDCS: http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en; EDH: <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/027930>

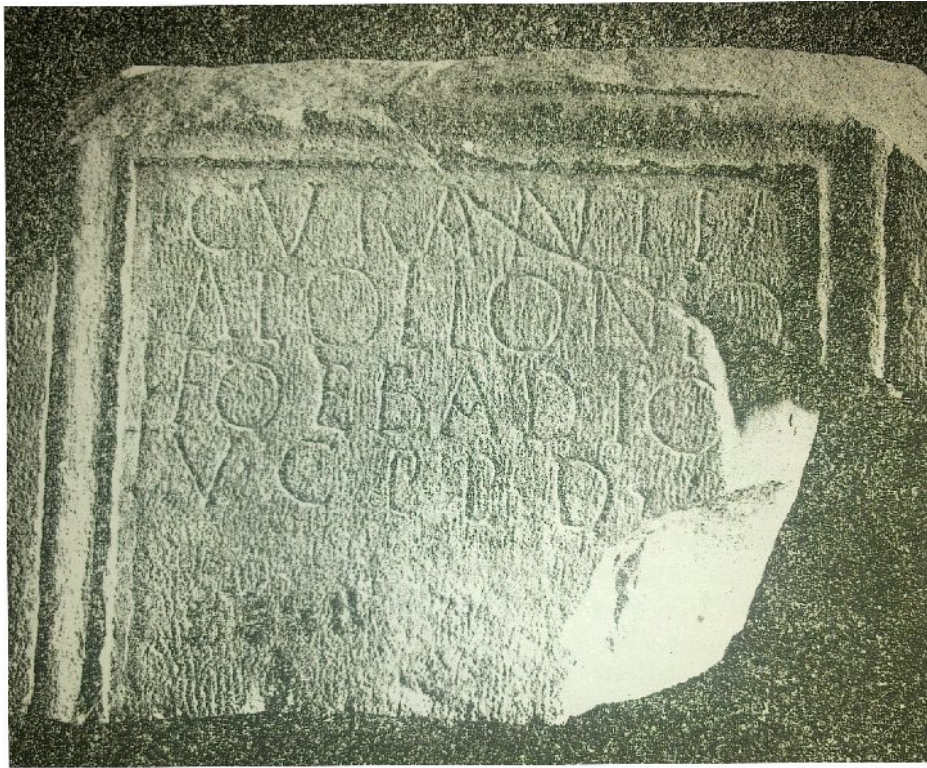
⁶⁷⁷ Buli, 1909; Jagentaufel, 1958:65, fus. 687, c); Wilkes, 1969:422

CVRANTE / APOLLONIO / FOEBADIO / V C P P D

Curante / Apollonio / Foebadio / v(iro) c(larissimo) p(raeside) p(rovinciae) D(almatiae) [- ?]

F. Buli koji se najviše pozabavio ovim namjesnikom, nastanak natpisa datira u V. ili VI. st. n. e. (... Simili segni si trovano nell'iscrizione di Giustino, vescovo di Salona, del V. – VI. sec.;Nel titolo di questo articolo è stato detto, che questa iscrizione cade nel V. – VI. sec. Ciò ci conferma la paleografia ed il titolo di *praeses* del luogotenente Apollonio Febadio). Na samom kraju svoga rada i analize namjesništva Apolonija Foebadija F. Buli daje i preciznije vremensko odre enje namjesništva na kraj V. ili u samo rano VI. st. n. e. (Se dunque nell' a. 525-526 il luogotenente della Dalmazia non si chiama più *praeses*, la nostra iscrizione che porta questo nome, dovrebbe cadere prima di questo anno, dovrebbe essere quindi della fine del V. e dei primordi del VI. sec.). Ina e Buli kognomen Foebadije izvla i iz gr kog jezika : „Il cognome Phoebadius = Φοιβάδιος è derivato di Φοιβάς=Foebas, nome derivato anche esso da Φοῖβος“. A. Jagentaufel namjesništvo Apolonija Foebadija stavlja u V. ili VI. st. n. e, a J. Wilkes u V. st. n. e. („possibly a governor in the fifth century“). Ako bi se prihvatilo ovo tuma enje, onda bi Apolonije Foebadije upravljao Dalmacijom nakon završetka prakti ne samostalnosti provincije Dalmacije u periodu Marcelina i Julija Nepota. Ako je ova pretpostavka ta na onda institucija presesa nije bila u potpunosti napuštena ili zaboravljena uslijed 26-godišnje fakti ke samostalnosti. Inkorporiranje provincije Dalmacije u Odoakarovu domenu 480. god. n. e., po svemu sude i nije promijenilo tadašnji ritam života u ovoj provinciji u institucionalnom smislu (izuzev da više nema „zapovjednika vojnika Dalmacije“), a izgleda ni u gospodarskom ni u op ekulturnom aspektu života njenih stanovnika. Kroz zapadni Ilirik je krajem 488. i po etkom 489. god. n. e. prošla (na nagovor isto nog cara Zenona) i ostrogotska masa predvo ena kraljem Teodorikom Amalom na putu u Italiju. Sama provincija Dalmacija nije bila pozornica višegodišnjeg rata (489. – februar/mart 493. god. n. e.) izme u Teodorika i Odoakara.⁶⁷⁸

⁶⁷⁸ O provinciji Dalmaciji pod Ostrogotima v. Wilkes, 1969:423 - 427

Slika 9.8.1
Preuzeto iz Buli , 1909:7

9.9 EPIPHANIVS

Vladavina predstavnika dinastije Amala do početka isto-norimske (romejske) invazije 535. god. n. e. može se smatrati periodom stabilnosti, obnove antičke kulture i njenog daljeg razvijanja. I u tom periodu je zadržano načelo dualiteta uprave na civilni i vojni segment, sa tim da je on dobio sada i određeno etničko određenje. Civilne pozicije, funkcije i službe su na celono pripadale Rimljanima, a vojne i „redarstvene“ (uključujući i održanje javnog reda, mira i provođenje zakonitosti) Ostrogotima. Tako se ustalila i neka vrsta paralelne uprave. U svakoj provinciji se nalazio i ostrogotski *comes* koji je bio zadužen za vojsku (koja je obavljala i „redarstvene poslove“)⁶⁷⁹ i ostrogotsku populaciju koja se tamo nalazila. Kasiodor u svojoj kolekciji službenih pisama Teodorikove administracije spominje i Epifana, konzulara Dalmacije. Tituliranje Epifana kao konzulara ukazuje da je u vrijeme Teodorikove vladavine došlo i do promjene naziva nositelja vrhovne civilne vlasti u provinciji Dalmaciji. Namjesnik pod nazivom konzulara je sada dolazio iz senatorskog reda

⁶⁷⁹ *Cassiod. Varia*, VII, 1 (*Formula comitivae provinciae*) : *Quamvis omnium dignitatum officia a manu secludantur armata et civilibus vestibus videantur induti qui distractionem publicam docentur operari tua tantum dignitas....*

i nosio je konzulske ceremonijalne oznake.⁶⁸⁰

Cassiod. Variarum libri V, 24 : Epiphanio v. s.⁶⁸¹ consulari provinciae Dalmatiae Theodericus rex.

[1] Iohanna Andreae quondam iugali suo successisse legis munere perhibetur, quae intestata nullis existentibus proximis luce dicitur esse privata. cuius substantia a diversis nullo legitimo iure suffultis usurpatione voluntaria suggeritur possideri, et quia caduca bona fisco nostro competere legum cauta decreverunt, ideo te praesentibus oraculis ammonemus, ut huius rei veritate discussa, si re vera, ut ad nos perlatum est, nullus ei aut testamento heres extitit aut proximitatis iure successit, fisci nostri eam facies compendiis aggregari: quando innocentiae nostrae professio est iusta compendia non neglegere, apud quem calumnia numquam locum potuit invenire. [2] Rogari enim in talibus causis, non fraudari principem decet, quia neglegentiae vitium est praesumptiones relinquere, quas iura praecipiant amputare. si quid autem contra reppereris, quietos dominos habere patieris, quia magis illa nostra sunt patrimonia, quae a subiectis legitime possidentur.

U ovom pismu kralja Teodorika (odnosno kraljevske kancelarije u Raveni) Epifanu, konzularu provincije Dalmacije, se postavlja pitanje reguliranja prijenosa imovine ostale iza smrti Johane (Ivane, Jovane), udovice Andrije. Ona je umrla bez oporuke i direktnih nasljednika, pa je u tom sluaju toga njena imovina trebala da pripadne državnom fisku/trezoru. Me utim, kako se u pismu navodi „Ravena“ (odnosno državne institucije tamo smještene) je bila informirana da ta imovina prisvojena „od razli itih osoba koje nemaju pravo na to“. Radi toga se nalaže Epifanu da istraži ovaj predmet, i ako je stanje onako kako je „Ravena“ informirana, treba povratiti u fisk (javnu, državnu imovinu op. a.) „tako legitiman posjed“. Uz to je trebalo i razmotriti i krivicu državnih institucija i službi za nemar, ako su propustili uzeti taj posjed, koji „bez štete po bilo koga, tako o ito dolazi da olakša javne terete“. Me utim, u sluaju da se otkriju druga ijenice u odnosu na navedene da država ima pravo da u e u posjed bez nasljednika, nalaže se Epifanu da ostavi sadašnje korisnike u mirnom posjedu i konstatira se da je osiguravanje da podanici uživaju i koriste ono što je zakonito njihovo najbitnija baština Teodorikove uprave.

Ovo pismo pokazuje i osnovnu matricu Teodorikove vladavine, a to je održanje reda, poretka i zakonitosti koje bi išle u korist podanika. Naravno, pismo otkriva da su državi i

⁶⁸⁰ *Cassiod. Varia*, VI, 20

⁶⁸¹ ... *viro senatori*... (Buli , 1909:10, fus. 5) ili *Vir Spectabilis*. Kasna antika obiluje nizom ceremonijalnih poasnih naziva za senatore i obnašatelje odre enih dužnosti i službi. Svi senatori su imali naziv *vir clarissimus*, a od sredine IV. st. n. e. nazivi *vir illustris* i *vir spectabilis* (nešto niži rang u odnosu na *illustris*) su korišteni da ozna e nositelje visokih funkcija.

tada bila prijeko potrebna sredstva, koja bi pomogla da se olakšaju javne obaveze. Po svemu sude i vojni izdaci su gutali značajne resurse kraljevstva Amala, ali i pored toga država je ipak pazila da se podanici ne opterećuju niti da se vrše zloupotrebe i izigravanja zakonitosti. Zanimljivo je da se više ne koristi izraz građani (*cives*) nego podanici (*subiecti*), što ustvari predstavlja logiku ki dovršetak procesa nestajanja ideje o građanstvu u vrijeme dominata i ranog sustava vladar – podanici u srednjovjekovnom stilu. U ovom periodu je djelovao Kasiodorov prijatelj Epifan Skolastik (*Epiphanius Scholasticus*), koji je pod usmjeravanjem Kasiodora oko 510. god. n. e. uobličio *Historiae Ecclesiasticae Tripartitae Epitome*, ili *Historia Tripartita*. Ustvari riječ je o prijevodu na latinski tri grčke crkvene historije od Sokrata Skolastika (*Socrates Scholasticus*), Sozomena i Teodoreta (*Theodoret*). Ovaj Epifan je preveo još niz djela, dokumenata, pisama i rasprava sa grčkog na latinski jezik, uglavnom crkveno – kršćanske prirode.⁶⁸² Moguće je da je riječ o istoj osobi koja je bila konzular provincije Dalmacije. Nastanak i slanje pisma bi se moglo datirati u 525. – 526. god. n. e.⁶⁸³

Po «*Notitia Dignitatum*» (*in partibus Occidentis*, XLV) glavni službenik administracije presesa je bio njegov šef kabineta (*principem ex eodem officio*). Sudeći po jednoj formuli iz savanih oficijelnih dokumenata i pisama ostrogotske uprave (*Cassiod. Varia*, VII, 20 : *Formula principis Dalmatarum*) služba princepsa provincije Dalmacije je i nadalje postojala. Međutim, za vrijeme ostrogotske administracije je ona postojala u modificiranom obliku, sa uvećanim ovlaštenjima. On je bio nadređen svim službama (*Magna inter collegas suos praerogativa decoratur, quisquis gerit militiam nomine principatus. cognoscitur enim locum agere primarium*) i zadužen za protokol i ceremonijal. Dok je po ovoj formuli komesu provincije data moć, princepsu provincije je povjereno sudstvo (*Comiti quidem provinciarum potestas data est, sed tibi iudex ipse commissus est*).

9.10 OSVIN

Najpoznatiji ostrogotski komes provincije Dalmacije je bio Osuin, koji je u dva navrata upravljao na prostorima zapadnog Ilirika. Njegova prva uprava je spomenuta u Teodorikovom pismu u kome se nalaže komesu Osuinu da se pobrine za dolazak komesa Simeona (*Cassiod. Varia*, III, 26 : *Osuin v. i. comiti Theodericus rex*).

⁶⁸² Smith, 1867, II:40; Hodgkin, 1886:62 (uvod u prijevod Kasiodorovog djela *Variae epistolae*); Wace, 1999:643-644

⁶⁸³ Buli, 1909:10 :“Se nell’ a. 525 – 526 in cui cade questa lettera di Teodorico ad Epifanio, il luogotenente avesse portato il titolo di *praeses*, questo presumibilmente non sarebbe stato ommesso nella stessa. Che poi sotto il titolo *consularis* si debba intendere il luogotenente per affari civili, risulta e dal contesto della lettera, che tratta di un affare giuridico amministrativo, cui doveva comporre il luogotenente Epifanio, e dal fatto che nella stessa lettera vengono nominati due altri magistrati per affari militari, cioè il *princeps (Dalmatarum)* ed il *comes*“.

[1] *Quamvis prudentiae tuae sit utilitati publicae deputatis ferre praesidium. tamen ammonitio nostra se cumulat, ut securius fiat. ubi se reverentia nostrae iussionis accommodat. Simeonium itaque virum clarissimum, cuius fides olim nobis est cognita vel devotio comprobata, ad ordinationem siliquatici nec non ferrariarum ad provinciam Dalmatiam nostra ordinatione direximus. cui expetita solacia non negetis, ut sublimitas tua nobis commendatior fiat, cum actibus se publicis praebere festinat.*

Misija Simeona je bila usmjerena za skupljanje *siliquaticum* (bukvalno prevedeno poreza od dvadeset etvrtine) i razvitak željeznih rudnika u provinciji Dalmaciji. *Siliqua* je bila 1/24 solida, koja se plaćala kao porez na sve kupoprodajne transakcije na trgovima. Simeon je ustvari imao zadatak utjerivanje neispłaćenog *siliquaticuma* u periodu od 1. IX. 506. do 31. VIII. 509. god. n. e.,⁶⁸⁴ i razvijanje željeznih rudišta u provinciji Dalmaciji. U samom pismu se kaže da je željezo neophodno za odbranu domovine, za poljoprivrednu proizvodnju i za mnoge druge stvari u ljudskom životu, i da je željezo gospodar zlatu (zato što i nenaoružani bogataš pokorava se siromašku koji drži željezni nož). Prva uprava Osuina u provinciji Dalmaciji se spominje i u još jednom pismu Teodorika (*Cassiod. Varia*, I, 40 : *Osuin v. i. comiti Theodericus rex*) u kome se nalaže obuka i naoružavanje Salonitanaca u svrhu održanja borbene gotovosti.⁶⁸⁵

⁶⁸⁴ *Cassiod. Varia*, III, 25 : *Simeonio v. c. Comiti Theodericus rex* : [1] *Amamus publicis actionibus personas inserere morum probitate conspicuas, ut per obsequia fidelium nobis crescat utilitatis augmentum. proinde sinceritatem animi tui per praeclara documenta noscentes siliquatici titulum, quem fidae dominicus iure dederamus discussioni indictionis primae, secundae vel tertiae per provinciam Dalmaticam, ordinatio tibi nostra committit: ut quolibet fraudis vestigio damnum publicum te fuerit explorante repertum, procul dubio nostris aerariis inferatur: quia non tantum lucra quaerimus, quantum mores subiectorum deprehendere festinamus.* [2] *Praeterea ferrarias praedictae Dalmatiae cuniculo te venientis iubemus inquirere, ubi rigorem ferri parturit terrena mollities et igne decoquitur, ut in duritiam transferatur. hinc auxiliante deo patriae defensio venit: hinc agrorum utilitas procuratur et in usus humanae vitae multiplici commoditate porrigitur. auro ipsi imperat et servire cogit locupletes pauperibus constanter armatis. convenit itaque hanc speciem diligenti indagazione rimari, per quam et nobis generantur lucra et hostibus procurantur exitia. esto ergo de antefata discussione sollicitus et in publicis utilitatibus temperatus, ut nostrum rationabile compendium crescendi tibi procurare possit augmentum.*

⁶⁸⁵ [1] *Ordinatio nostra per moram non debet impediri, ne, quod salubriter constat esse dispositum, per tarditatis vitium incurrat obstaculum. et ideo ante distribuenda sunt arma quam possit flagitare necessitas, ut, cum tempus exegerit, paratiores ad imperata sufficient. ars enim bellandi, si non praeluditur, cum fuerit necessaria, non habetur. proinde illustris sublimitas tua Salonitanis militibus, ut cuique se expediendi facultas obtulerit, pro nostra iussione arma necessaria procurabit, quia fida rei publicae salus est defensor armatus. discat miles in otio, quod perficere possit in bello. animos subito ad arma non erigunt nisi qui se ad ipsa idoneos praemissa exercitatione confidunt. gestiunt vituli certamina, quae impleant aetate robusta: catuli in novellis venationibus ludunt. focus ipsos comprehendere virgultis teneris inchoamus: ceterum si robora primis scintillis adhibeas, igniculum opprimis, quem fovere contendis. sic animi hominum, nisi prius leniter fuerint imbuti, ad hoc, quod tendis, idonei nequeunt reperiri. primordia cuncta pavida sunt et aliter timiditas non tollitur, nisi cum rebus necessariis novitas abrogatur.*

Pismo ostrogotskog kralja Atalarika (*Cassiod. Varia, IX, 8 : Osuin v. i. Comiti Athalaricus rex*) spominje ponovno postavljanje Osuina za komesa Dalmacije i Savije (jedna od panonskih provincija sa glavnim gradom u Sisciji).

[1] *Propositi nostri est honestos labores palma remunerationis ornare, ut vicissitudine, qua propecti gaudent, desides mordeantur sibique imputare possint quod clementissimis temporibus iudicii nostri praemia non merentur. atque ideo illustrem magnitudinem tuam deo iuvante ad Delmatiarum atque Saviae provincias iterum credidimus destinandam, ut quicquid pro utilitatibus nostris esse cognoscis, aequabili ordinatione disponas populumque nobis devotum per tuam iustitiam facias esse gratissimum, quia dominorum laudibus applicatur, cum se probabiliter tractat electus.* [2] *Non exempla aliena perquiras: memor esto quae feceris et non indiges ammoneri. quid est enim quod de tua quisquam debeat actione dubitare, quando ipsis provinciis adhuc propria bona redolere cognoscis? quodam modo iam debitum est illi velle praestare, apud quem te scis fuisse laudabilem. oboedientibus enim iuste indulgetur animus et quos scimus memores bonorum, indubitanter eis denuo praebemus affectum.* [3] *Aetas quidem tua propecta est, sed actus quoque maturior quid tibi nunc subripere valeat, in quo nec iuventus reprehensibilis fuit? sed haec in domni avi nostri regno fecisti: nunc talia demonstra, ut temporibus nostris reservasse videaris, quicquid probitatis addideris.*

U pismu se navodi da je slavni muž/*vir illustris* Osuin ve ranije (kao znatno mla a osoba) bio komes navedenih provincija i to za vrijeme Atalarikovog djeda Teodorika. To potvr uje da su Osuin, koji je trebao da se pobrine za dolazak komesa Simeona, i Osuin koji postaje komes Dalmacije i Savije za vrijeme Atalarika ustvari ista osoba. O ovom drugom dolasku Osuina kao komesa Dalmacije i Savije govori još jedno Atalarikovo pismo (*Cassiod. Varia, IX, 9 : Universis Gothis sive Romanis Athalaricus rex*) upu eno svim Gotima i Rimljanima provincija Dalmacije i Savije u kojima ih obavještava o dolasku Osuina.⁶⁸⁶ Sude i po ovom drugom pismu upu enom stanovnicima provincija izgleda je

⁶⁸⁶ 1] *Per provincias nobis deo praestante concessas tales viros cupimus destinare, qui sunt armis praediti et iustitia gloriosi, ut absit a vobis et extraneorum gentium metus et calumniosis non pateatis insidiis, quia non minus est malum bellicum vitasse quam saeva discussionis evadere. ipsa est enim vera securitas, quae de nulla iudicii iniquitate formidat. atque ideo, quod deo auspice dictum sit, illustrem comitem Osuin et palatio nostro clarum et provinciis longa conversatione notissimum Dalmatiis decrevimus praesidere. cui pro utilitate nostra iubenti parere procurate, quoniam tantam eius estis iustitiam frequenter experti, ut et sine regia iussione ei deberetis priorum memores oboedire. habet enim proprium ius ille qui iustus est: nam etsi terrore minime potestatis erigitur, aequitate tamen suadente semper auditur.* [2] *Simul etiam et virum illustrem Severinum ad vos aestimavimus dirigendum, ut compositi consona voluntate possint vobis laudanda praecipere. nam si disparibus calamis convenit unum melos edicere, multo magis viris prudentissimis aptum est iusta concordia voce suadere.* [3] *Verum ut primordia nostra a praestitis inchoarent clementissimumque dominum in ipso regni limine sentiretis, per quartam indictionem quod a vobis augmenti nomine quaerebatur, illustrem virum comitem patrimonii nostri nunc iussimus remove. [4] Hoc etiam insuper vobis concedentes, ut, cum deo propitio supra dictum virum ad nostra obsequia venire fecerimus, tales homines destinate, per quos possimus evidenter agnoscere, quemadmodum in futurum census doceatur impositus, ut, si gravatos vos esse cognoscimus, pro parte nobis qua visum*

ponovni dolazak Osuina, sa kojima je kao specijalni kraljevski opunomoćnik dolazio i slavni muž/*vir illustris* Severin,⁶⁸⁷ namjere da se u vrsti i regulira vojna i porezna politika u ovim graničnim provincijama. Jedinstveno upravljanje Dalmacijom i Savijom od strane jednog komesara pokazuje da je na isto granično i sjeveroisto graničnima za vrijeme Amala trebalo imati jedinstvenu vojnu strukturu i preciznu zapovjednu shemu.

U provinciji Dalmaciji i Dalmatincima su posve ena još dva Atalarikova pisma i to *Cassiod. Varia*, VIII, 4 : *Diversis Romanis per Italiam et Dalmatias constitutis Athalaricus rex* i *Cassiod. Varia*, VIII, 12 : *Aratori v. i. Athalaricus rex* u kome se unapređuje izvjesni Arator (dalmatinskog porijekla) u rang *Comes Domesticorum*.

9.11 MVNDVS, GRIPPAS, CONSTANTIANVS, ASINARIVS, VLGISALVS⁶⁸⁸, ILAVFVS, CLAVDIANVS, IOANNES

Kada je 535. god. n. e. Justinijan pokrenuo rat protiv Ostrogotskog kraljevstva, logično je bilo da se dva glavna prodora romejskih trupa biti usmjerena na Siciliju, južnu Italiju i granične balkanske provincije, u prvom redu Dalmaciju. Prodor prema Dalmaciji vodio je Justinijanov vojskovođa Mundus (), koji je bio gepidskog porijekla i tada *magister militum per Illyricum* (riječi je o istom Iliriku koji se tada nalazio u sastavu Istočnog Carstva).⁶⁸⁹ Mundus je uz Belizara bio tada najvažniji romejski vojskovođa, i zahvaljujući njima dvojici Justinijanova vlast je spašena prilikom pobune Nika 532. god. n. e. Mundusove profesionalne trupe su bile uspješne, pobijedile su ostrogotske snage i zauzele Salonu. Međutim, početkom idućeg 536. god. n. e. došlo je do kontraofanzive ostrogotskih snaga pod komandom Asinarija i Gripasa⁶⁹⁰ (... Ἀσινάριον καὶ Γρίππα...) kako bi se izbacile romejske snage iz provincije Dalmacije. U jednom sukobu u blizini Salone poginuo je Mauricije (...Μαυρίκιος...), sin Mundusa. Bijesan zbog ovog gubitka, Mundus je u proljeće 536. god. n. e. pokrenuo veliku armiju na snage lojalne ostrogotskoj državi i nanio im težak poraz. Ali je tom prilikom i on bio smrtno ranjen, pa su se i pored pobjede romejske trupe povukle. Za novog vođu u pohoda na ostrogotske snage u provinciji

fuert considerata aequitate relevemus. ita fit ut habeatis spem et futuri beneficii, qui estis iam pro parte remedia consecuti. [5] Quapropter servire vos convenit utilitatibus nostris, quando ea quae magis sperare precibus potuistis, ultra contulit munificentia principalis. sic enim tradente clementissimo nobis auctore didicimus, ut a subiectorum beneficiis non vacemus. disciplina videlicet imperandi est amare quod multis expedit, quoniam res publica nimium soliditatis accipit, si tributarium facultas inlaesa constiterit.

⁶⁸⁷ Ovaj *vir illustris* Severin se spominje i u Teodorikovom pismu iz 514. – 515. god. n. e., u kojem se nalaze Severinu da ispita financijske i druge zloupotrebe u provinciji Saviji i dovede situacije u okvire zakonske pravednosti (*Cassiod. Varia*, V, 14). Kako izgleda Severin je bio osoba od iznimnog povjerenja Ravenske administracije, i nesumnjivo stručnjak za rješavanje pitanja zloupotreba poreznog i imovinskog sustava.

⁶⁸⁸ Germanski Willegisel; Uligisel

⁶⁸⁹ O njemu v. W. Enßlin., 1933, PWRE, XVI. 1, col. 559 - 560

⁶⁹⁰ O njemu v. Benjamin., 1912, PWRE, VII. 2, col. 1881

Dalmaciji je odre en Konstancijan (*Constantianus*; ...Κωνσταντιανόν...), *comes stabuli* (... ὁς τῶν Βασιλικῶν ἵπποκόμων ἦρχεν....)⁶⁹¹ Konstancijan je ofanzivu zapo eo iz pravca Epidamnosa/Dirahija i uplovio je u luku Epidauruma. Dolazak romejske armije u Epidaurum je zamije en od Gripasovih uhoda i one su u Saloni obavijestile ostrogotskog vojskovo u o veli ini armije Konstancijana, nenamjerno preuveli avši podatke. Fortifikacije Salone su bile loše održavane i nisu pružale mogu nost za kvalitetnu i djelotvornu odbranu, a i Salonitanci su inklinirali prema Romejima pa je Gripas smatrao shodnim da napusti Salonu i povu e se prema sjeveru, gdje je na platou izme u Salone i Skardone podigao tabor. Konstancijan je sa svojim trupama ušao u Salonu, i u vrstio odbrambene fortifikacije. Sedam dana pošto je Konstancijan ušao u Salonu, Gripas je sa svojom vojskom otplovio prema Raveni. I tako je do kraja juna cijela provincija Dalmacija bila pod kontrolom Konstantinopolisa, uklju uju i i Gote koji su tamo bili naseljeni.⁶⁹² Pobjeda iz 536. god. n. e. nije zna ila da je borba za provinciju Dalmaciju završena, i novi ostrogotski kralj Vitiges je naložio pokretanje nove ofanzive na isto no-jadransku obalu. Tu novu armiju, koju je sa injavalo i brojno brodovlje, su predvodili Asinarije i Uligisal (...Οὐλιγίσσαλον...)⁶⁹³, i imala je zadatak preotimanje provincije Dalmacije od Romeja. Prvo su u Liburniju upale trupe koje je predvodio Uligisal, ali su ih kod Skardone 537. god. n. e. porazile kvalitetnije i profesionalnije romejske trupe. Ostrogotske snage su se povukle u Burnum, gdje je Uligisal sa e kao Asinarija sa svježim poja anjima. Za to vrijeme Konstancijan je dodatno utvrdio odbrambene linije Salone i u njoj sabrao znatne snage, pripremaju i se za neprijateljsku opsadu. Zna ajna armija pod komandom Asinarija i Uligisala se od Burnuma uputila prema Saloni, koju su stavili pod opsadu. Me utim, Konstancijanovi vojnici su izvršili jedan protu-udar na neprijateljske brodove, nanijevši im goleme gubitke. Ipak i pored teškog poraza, ostrogotske trupe su nastavile da održavaju opsadu.⁶⁹⁴

Novi ostrogotski upad u provinciju Dalmaciju je uslijedio 549. god. n. e. za vrijeme kralja Totile, koji je poslao vojskovo u Ilaufusa (...Ἰλαουφ...) sa brojnim trupama. Ilaufus je imao odre enih manjih uspjeha na obali južno od Salone, pa je i primorao romejske snage predvo ene Klaudijanom (*Claudianus*; ...Κλαυδιανός...) da se povuku u Salonu. Me utim, do preotimanja provincije Dalmacije od strane Totilinih snaga nije došlo i invaziona flota se povukla u Italiju. U kasnu jesen 550. god. n. e. zna ajna romejska vojna sila pod zapovjedništvom Johana (Ioannis, Johannes, Ivan, Jovan; ...Ἰωάννης...) u inu *magister militum per Illyricum*, je prezimila u Saloni. Po etkom idu e godine Johan je

⁶⁹¹ O njemu v. Hartmann., 1900, PWRE, IV. 1, col. 960

⁶⁹² Detaljan opis ovih borbi iz 535. – 536. god. n. e. za provinciju Dalmaciju, poglavito orijentiranih na kontrolu nad provincijskom prijestolnicom Salonom v. *Procop. De bell. Goth.* I, V, 11; VII.

⁶⁹³ O njemu v. A. Lippold., 1961, PWRE, IX A, 1, col. 535. *Comes stabuli* je bio kasnorimski i ranoromejski dužnosnik zadužen za konje koji su bili korišteni u vojne i druge državne svrhe.

⁶⁹⁴ O Vitigesovoj ofanzivi v. *Procop. De bell. Goth.* I, XVI, 8 – 9

vodio napad, preko Jadranskog mora, na Ankonu gdje je poražena ostrogotska flota.⁶⁹⁵ Veliki ostrogotski rat od 535. do 554. god. n. e. je donio nezapam ena razaranja, posebno na podru ju Italije. Ljudski gubici, materijalna stradanja i patnja koju su uzrokovale zara ene vojske su bili toliki da se može govoriti o velikoj tragediji za Italiju, njene gradove i njen op ekulturno – civilizacijski i populacijski razvoj. Ostrogotski renesans anti ke kulture je brutalno presje en, i otvoren je put za novo, srednjovjekovno doba u Italiji. Romejski rat protiv Ostrogota je tako umjesto rata za oslobo anje i objedinjavanje rimskog svijeta postao obi na invazija Isto nog Carstva sa nesagledivim negativnim posljedicama. Na to dvodecenijsko razaranje nadovezala se i velika epidemija kuge iz 541. – 542. god. n. e., koja je dodatno pustošila gradove i sela tadašnjeg Mediterana. Tako je Justinijanova pobjeda nad Ostrogotima ustvari bila obi na pirova pobjeda. Njegovo uporno insistiranje na obnovi vlasti Rimskog Carstva nad obalama Mediterana, se ne može objasniti prakti nim racionalnim motivima, nego prije svega emocionalnom i upornom težnjom da se obnovi nešto što je u starini postojalo, a što je iz raznoraznih razloga izgubljeno. Taj „Justinijanov sindrom“ je tako doprinio da se resursi Isto nog Carstva usmjere i troše na osvajanje Italije koje je trajalo pune dvije decenije. „Justinijanov sindrom“ jednostavno spre ava da se racionalno razmišlja i sagledava novo stanje stvari na terenu, nove pozicije i novi interesi, ali i promišlja o novim opasnostima. Bespotrebni rat na zapadu je onemogu avao kvalitetno osiguravanje isto nih granica prema sasanidskom Iranu i dunavske linije odbrane protiv sve prisutnijih i opasnijih slavenskih masa koje su se grupirale i naseljavale sjeverno od ove rijeke.

Za vrijeme gotskog rata, sve postaju u estaliji prodori slavenskih i antskih skupina na romejsko podru je južno od Dunava, koje zna ajne materijalne i ljudske gubitke svojim razaranjem, plja kanjem i odvo enjem u sužanjstvo podanika cara iz Konstantinopolisa. Njima se pridružuju upadi bugarskih zajednica, a decenijama kasnije i Avari koji e stvoriti veliki i opasni kaganat. O tome svjedo i niz ranoromejskih pisaca kao što su Prokopije, Agatija, Jovan Malala, Menandar, Evagrije, Teofilakt Simokata, Pseudo – Maurikije.⁶⁹⁶

Provincija Dalmacija je veliki slavenski upad doživjela 550. god. n. e., što je bio jedan od ogranaka rasprostranjenog slavenskog upada na romejski Balkan (ak sve do Dugog zida, prve linije odbrane samog Konstantinopolisa) iz 550/551. god. n. e. Po Prokopiju su Slaveni tada po inili „strahovita nedjela po itavoj Europi (misli se na romejski Balkan op. a.), plja kaju i tamošnje krajeve, ne putem prepada nego prezimljuju i kao u sopstvenoj zemlji...“ I tako je zapo eo završni in postojanja drevnog Ilirika.

⁶⁹⁵ *Procop. De bell. Goth. III, XXXV, 23 - 30; XL, 27; IV, XXI, 5 - 9; XXII, 1; XXIII, 4 - 42; XXVI, 11; Wilkes, 1969:426 - 427*

⁶⁹⁶ Bariši – Rajkovi – Kreki – Tomi , 1955:17-141

9.12 GVDVIN⁶⁹⁷/GVNDVES⁶⁹⁸

Oslabljeno Isto no Carstvo je sve više popuštalo pod novim pritiskom koji je dolazio sa obla Dunava. Avarski kaganat, u sebe inkorporiraju i veliku slavensku masu te niz drugih etni kih elemenata sjeverno od Dunava (germanskih Gepida, raznoraznih bugarskih, preostalih iranskih, da kih, romanskih zajednica) je ugrozio samu suštinu vlasti Konstantinopolisa nad Balkanskim poluotokom. Provincija Dalmacije je doživjela posebno težak i razoran avarsko – slavenski upad 597. god. n. e. Tom prilikom su napada i osvojili grad, po Teofilaktu (*Hist.* VII, 12) zove ...Βάγκεις., a po Teofanu (*Chron.* a. c. 591)...Βάβης..., i razorili još oko 40 utvrda (koji su predstavljali i refugije) i gradi a.⁶⁹⁹ Rije je vjerojatno o gradu Baloie koji je bio situiran u prostoru srednjeg Vrbasa.⁷⁰⁰ Napad iz 597. god. je bio veliki i opsežan napad Avarskog kaganata jer ga je osobno predvodio kagan i jer su upotrebile i ratne mašine. Ali povratak invazora ipak nije prošao mirno. Prisk (*Priscus; magister militum per Thracias*; tadašnji glavni zapovjednik romejskih snaga u ratu protiv Avarskog kaganata) je poslao svoga dozapovjednika Guduina (germanskog porijekla) sa 2000 vojnika prema zapadu. Guduin se kretao van glavnih puteva, i uspio se približiti neprijateljskoj koloni koja se povla ila sa plja kaškog upada. Guduinovi vojnici su uspjeli da jednim iznenadnim napadom iz gustih šuma u potpunosti unište avarsku jedinicu od 2000 ratnika koja je od kagana bila zadužena da uva plijen (uklju uju i i zarobljenike) iz dalmatinskog pohoda. Guduinov udar na izdvojenu avarsku kolonu se vjerojatno desio negdje na prostoru današnje Bosne.

9.13 MARCELLINVS PROCONSVL DALMATIAE

Posljednji poznati anti ki namjesnik provincije Dalmacije je bio Marcellin, sin ili ne ak Johana.⁷⁰¹ O njemu svjedo anstvo pruža natpis *CIL* III, 9527 (p 2139) = *ILJug* III, 2677a05 = Salona-04-01, 00096 = AE 1890, 80 = AE 2005, 1185 = AE 2005, 1186 iz Salone.⁷⁰²

⁶⁹⁷ Po *Theoph. Hist.* VII, 12 : ... Γουδοῦν..., a po *Theop. Chron* a. c. 591 : ...Γουνοῦν

⁶⁹⁸ Rije je o germanskom imenu Godwin

⁶⁹⁹ Bariši – Rajkovi – Kreki – Tomi , 1955:121 – 122; Piteša, 2003:473; Mesihovi , 2011 A:303, fus. 145

⁷⁰⁰ Mesihovi , 2009 B.

⁷⁰¹ Buli , 1890 B; Isto, 1906:295 – 297; Isto, 1909:11; Schissel., 1930, PWRE, XIV. 2, col. 1448; Wilkes, 1969:427;434

⁷⁰² EDCS: http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053167> ; Buli , 1890 B: 49 – 50; Buli , 1906:295 - 297

+ HIC IACIT IOHANNES / PECCATVR ET IN/DIGNVS PRESBITER // EXPLETO ANNORVM CIR/CVLO QVINTO HVNC / SIBI SEPVLCRVM IO/HANNIS CONDERE IVSSIT / 5 MARCELLINO SVO PROCON/SVLE NATO GERMANO PRAE/SENTE SIMVL CVNCTOSQVE // NEPOTES ORNAVIT TVMOLVM / MENTE FIDELI DEFVNCTVS ACCES/10SIT OBSIS VNA CVM CONIVGE NATIS / ANASTASII SERVANS REVERENDA / LIMINA SCI TERTIO POST DECIMVM / AVGVSTI NVMERO MENS IND LI BRAE / FINIVIT SAECVLI DIEM

Hic iacit(!) Iohannes / peccatur(!) et in/dignus presbiter(!) // Expleto annorum cir/culo quinto hunc(!) / sibi sepulcrum Io/hannis(!) condere iussit /5 Marcellino suo procon/sule nato germano prae/sente simul cunctosque(!) // nepotes(!) ornavit tumolum(!) / mente fideli defunctus acces/10sit obsis(!) una cum coniuge natis / Anastasii servans reverenda / limina s(an)c(t)i tertio post decimum / Augusti numero mens(is) ind(ictionis) <I?=L>I brae(sentis)(!) / finivit saeculi diem

Navedeni epigrafski spomenik nastao ili 599. ili vjerojatnije 603. god. n. e. Tekst natpisa otkriva da je Marcellin vjerojatno bio doma eg, dalmatinskog porijekla, sin ili ne ak na natpisu spomenutog Johana, staratelja bazilike Sv. Anastazija (custode della basilica di s. Anastasio il fullone a Marusinae). Natpis otkriva i novi naziv namjesni ke titule prokonzul Dalmacije. Ovaj naziv je vjerojatno uveden za vrijeme Justinijana. udnom ironijom, posljednji namjesnik anti ke Dalmacije je nosio istu prokonzulsku titulu, kao i prvi rimski zapovjednik koji se 229. god. p. n. e. u vrijeme drevne Republike uputio sa vojskom prema isto noj-jadranskoj obali.

Pored navedenog natpisa postoji još jedno vrijedno svjedo anstvo o Marcellinu, prokonzulu Dalmacije. Rije je o pismu (iz mjeseca oktobra 598. god. n. e.) pape Grgura I. Velikog (*Gregorius Magnus*; upravljao rimskom crkvom od septembra 590. do 12. III. 604. god.) upu enom prokonzulu Marcellinu, prokonzulu Dalmacije.

*Gregor. Epist. IX, 5*⁷⁰³

Gregorius, Marcelino proconsuli Dalmatiae

Epistolam magnitudinis vestrae suscepimus, in qua vos nostram incurrisse ingratitude[m] indicastis, atque ob hoc per directam satisfactionem habere nostram velle vos gratiam. Et quidem tanta ad nos de vestra magnitudine pervenerunt, quanta a fideli viro minime committi debuerant. Vos enim tanti mali de causa Maximi omnes astruunt auctores existere, per quos spoliatio illius Ecclesiae, vel tantarum animarum perditio, atque

⁷⁰³ Buli , 1904:42, DOC. XXIX; New Advent : <http://www.newadvent.org/fathers/360209005.htm>

inaudita praesumptionis audacia sumpsit initium. Et quidem quod nostram vos velle gratiam habere petitis, convenit ut Redemptori nostro pro his talibus satisfacere tota intentione mentis, ut dignum est, cum lacrymis debeatis, quia si illi satisfactum non fuerit, quid nostra relaxatio vel gratia poterit certe conferre? Dum tamen adhuc in praesumptorum ruinis vel errantium defensionibus inesse vos cernimus, qualis vel Deo, vel hominibus vestra sit satisfactio non videmus. Tunc enim Deo et hominibus se satisfacere magnitudo vestra patenter evidenterque cognoscat, si et devia ad rectitudinem, et praesumptiva ad humilitatis normam reducat. Quod si factum fuerit, per hoc vos et Dei percepturos et hominum gratiam cognoscatis.

„Grgur, Marcelinu, prokonzulu Dalmacije

Primili smo pismo od Vaše visosti,⁷⁰⁴ u kojem govorite o nastajanju Našeg nezadovoljstva, i o Vašoj želji da budete u milosti sa Nama kroz izravno zadovoljstvo.⁷⁰⁵ I zaista smo Mi uli tajve stvari o Vašoj visosti, koje nikada ne bi trebalo da budu po injene od vjernika. Za sve tvrdnje da ste Vi autor tolikih zlo ina u slu aju Maksima, kvarenje Crkve, propast tolikih duša, i smjelost ne uvenih pretpostavki su imale svoj po etak od Vas. I zaista, sa obzirom na Vaše traženje da budete u milosti sa Nama, je da zadovoljite Naše Otkupljenje Vašim cijelom srcem i dušom i sa suzama, ali ako to zadovoljstvo nije napravljeno prema njemu, šta dobro može biti Naše opraštanje ili milost prema Vama. Ali dok Mi posmatramo Vas da ste još uklju eni u razaraju e ponašanje pretendena ili u odbranu onih koji su zastranili, Mi ne vidimo koje je vrste Vaše zadovoljavanje Boga ili ovjeka. Vaša Visost mora znati da ete Vi otvoreno i o igledno zadovoljiti Boga ili ovjeka, kada Vi odbacite i ono što je odlutalo od estitosti, i ono što je drsko vladavini poniznosti. Ako je ovo u injeno, Vi možete znati da e te onda biti u milosti i sa Bogom i ljudima.“

Prepiska pape Grgura I. i prokonzula Marcelina je samo dio višegodišnje afere vezane za elno mjesto arhiepiskopata Salone. Grgurovo pismo je odgovor na pismo prokonzula Marcelina kojim je ovaj državni dužnosnik smatrao da treba kroz izravnu komunikaciju njih dvojice do i do me usobne „milosti“ na obostrano zadovoljstvo. Me utim, odgovor (sadržan u povratnom pismu) Grgura I. je vrlo oštro intoniran, sa jasno pokazanom autoritativnom ljutnjom prema prokonzulu Marcelinu. Ovaj se otvoreno i bez ikakvog uvijanja proziva kao krivac za „ aferu Maksim“, za kvarenje salonitanske Crkve, propast tolikih duša... itd. Umjesto obostranog zadovoljstva, Grgur I. u zaklju ku svoga pisma prokonzulu Marcelinu ustvari nudi za svoje Otkupljenje i milost, da napusti svoje pozicije (tj. da odbaci ono što je odlutalo od estitosti i ono što je drsko vladavini poniznosti) i time

⁷⁰⁴ Kao što pokazuje ceremonijalno oslovljavanje, ovaj period po je ve „duhu“ srednjovjekovni, a ne anti ki. Grgur I. sebe navodi u prvom licu množine, a odnosi se prema Marcelinu u drugom licu množine. Drevni anti ki „gra anski“ ideal je u potpunosti nestao.

⁷⁰⁵ Rije je o tome da Marcelin šalje pismo Grguru sa namjerom da kroz izravnu komunikaciju riješi nastali problem na obostrano zadovoljstvo.

se prakti no pot ini volji poglavara rimske crkve. Prijekorni, autoritativni, skoro naredbodavni ton (pod plaštem božanskog prenesenog autoriteta) jasno ukazuje na pravac kojim se namjerava kretati institucija koju tada predstavlja Grgur I. Jedino oružje i oslonac za svoj nastup Grgur I. nalazi upravo u tom navodnom božanskom pravu koje ima institucija koju on predstavlja. I na inom svoga nastupa Grgur I. uspješno takvu ideju name e državnim institucijama. Tu se i krije i klica budu e borbe državne i duhovne vlasti.

Sukob prokonzula Marcelina i pape Grgura I. je direktna posljedica tadašnjeg stanja u salonitanskoj arhiepiskopiji.⁷⁰⁶ Ve pod arhiepiskopom Natalom (580 – 592. god. n. e.) stanje je bilo blago re eno skandalozno. Na kraju je Grgur I. svrgnuo i ekskomunicirao Natala, uz pomo arhi akona Honorata, najlju eg Natalovog neprijatelja. Ina e Crkva je uspjela da do e u posjed velike i zna ajne imovine u provinciji Dalmaciji. Pored posjeda koji su pripadali salonitanskoj crkvi/arhiepiskopiji, u našoj provinciji postojali su i prostrani posjedi (*patrimonium*) koji su direktno pripadali rimskoj crkvi. Nad ovim dalmatinskim patrimonijem Sv. Petra (*Dalmatiarum patrimonium, patrimonium in Dalmatia*) rimske crkve nadležnost nisu imali arhiepiskopi Salone niti lokalni episkopi, nego samo izravni papinski službenici. I tu je bilo dosta „netransparentnog rada“ sa приходima (*pensiones*), pa je Grgur I. i radi toga i radi zloupotreba sa imovinom salonitanske crkve, smijenio Malha koji je bio na elu dalmatinskog patrimonija. Umjesto njega je postavljen papin pod akon Antonin, dok je Malho naprasno umro u Rimu 594. god. n. e. Nakon Natalove (koji je ipak uspio da smanji obostrane tenzije sa Grgurom I.) smrti, proizašao je problem sa izborom novog salonitanskog arhiepiskopa. Grgurov favorit je bio Antonin i on je bio izabran, ali on je naišao na veliku opoziciju u provinciji Dalmaciji i to od drugih episkopa, državnih dužnosnika i ve ine populacije. Mogu e je da je Antonin doživljavao kao Grgurov ovjek koji teži centralizaciji crkvene organizacije i apsolutnom pot injavanju salonitanske, doma e crkvene organizacije instituciji koja tvrdi da polaže pravo na duhovno vodstvo Sv. Petra.⁷⁰⁷ Pod pritiskom Grgur I. je pristao na novi izbor, ali mu se nimalo nije svidio Maksim, koji je u ponovljenom izboru postao salonitanski arhiepiskop. Maksima su podržavali i državni dužnosnici u provinciji, ali i sam tadašnji car u Konstantinopolisu. Grgur I. je oštro i žestoko napadao Maksima, ali je uslijed podrške koju je uživao Maksim bio nemo an da ga smijeni. Naravno ni Grgur I. nije ostao bez podrške u provinciji Dalmaciji, pa je kao svoje zastupnike imao i Sabinijana iz Jadera/Zadra i njegovo sve enstvo. Nakon godina sva e (u toku kojih su Avari i Slaveni pustošili sjeverne dijelove Provincije), ipak je Maksim prihva en 599. god. n. e., kada je izvršio pokoru za svoja „nedjela“. ⁷⁰⁸ Pomirenje Grgura I. i Maksima se desilo nakon

⁷⁰⁶ Grgur I. je vezano za stanje u salonitanskoj arhiepiskopiji u mjesecu martu 592. god. n. e. poslao i pismo Jovinu/Jobinu, tadašnjem prefektu Ilirika. Ovo bi moglo zna iti da je provincija Dalmacija bila tada u okvirima isto ne prefekture Ilirik, a ne više u okvirima dijeceze Ilirik prefekture Italije. Ustvari, mogu e je da je zapadnobalkanski Ilirik, ili ono što je ostalo od njega, uklopljen u prefekturu Ilirik iz prakti nih razloga.

⁷⁰⁷ Ovo strepnja lokalnih institucija sigurno je imala i realne osnove.

⁷⁰⁸ Wilkes, 1969:434-435; Škegro, 2008; Isto, 2008 A.

papinskog pisma prokonzulu Marcelinu. I po svemu sudeći, i pored ljutitog i autoritativnog tona Grgura I., ipak je situacija riješena nekom vrstom kompromisa, po kojem se Maksim prepušta pokori, ali zadržava svoje arhiepiskopsko mjesto.

Afere vezane za crkvene pozicije su nesumnjivo trošili i vrijeme i snagu i energiju provincijskih institucija. Umjesto da se institucije Provincije pozabave problemom sigurnosti sjevernih granica, odakle se nadvijao oblak ne samo avarsko – slavenskih upada, nego i naseljavanja, glavni problem je bio kako se zasjesti u stolicu salonitanskog arhiepiskopa. Nije mnogo prošlo od sva e u kojoj je aktivno sudjelovao i prokonzul Marcelin, a Salona kao i ve i dio provincije Dalmacije su ležali u ruševinama.⁷⁰⁹

⁷⁰⁹ Arhiepiskop Maksim je 600. god. n. e. u pismu Grguru I. govorio o sve ve ojoj opasnosti od Slavena. Me utim, papin odgovor (iz jula 600. god. n. e.) u kojem se spominje slavenski narod (*...Et quidem de Sclavorum gente, quae vobis valde imminet, affligor vehementer et conturbor...*) nije nudio neko rješenje osim navo enja niza biblijskih citata.

10. Legati augusta propretori nepotvr ene datacije

10.1 S? BASSVS?

Na lokalitetu Šušnjar, izme u Vrlike i Koljana prona en je jedan fragmentirani epigrafski (me ašnog karaktera) spomenik *ILJug II*, 758,⁷¹⁰ koji spominje još jednog gornjoilirskog/dalmatinskog legata.

V / S•BASSVS / ----- / INTER•BARIZANI /5LIZAVIATES•IN•NEG
/FINALI•C•PLOTIVM•MA / MVM IVDICARE IVSSIT / A P ECEPIT VT /NTENTIAM
/ 10MINIS

[---]V[---] / [--]s Bassus / [---] / inter Barizani[ates et] /5 Lizaviates in neg[otio] / finali
C(aium) Plotium Ma[xi]/mum iudicare iussit / [---]a p[ra]ecepit ut / [diceret se]ntentiam
/10 [de ponendis ter]minis

Tekst natpisa govori da je izvjesni S... Bas, vjerojatno legat augusta propretor odredio Gaja Plotija Maksima (nejasno je li vojno ili civilno lice, vjerojatnija je prva opcija) da vodi me ašni proces izme u zajednica Barizana i Lizavijata, te da donese presudu i postavi me ašni spomenik. O navedenim (diciionskim ili delmatskim) zajednicama se osim ovog natpisa ne zna skoro ništa. Prijedlozi da se Barizani povežu sa lokalitetom *Bariduum*, koji je poznat sa Pojtingerove karte, a Lizavijati sa gradom *Salvia*, gotovo sigurno nemaju osnove. Dataciju natpisa je vrlo teško odrediti. Po E. Imamovi u :

„... namjesnik koji se tu spominje do sada je bio nepoznat, pa prema tome ne možemo ni natpis pobliže vremenski odrediti, ali bi se možda mogao staviti tek iza

⁷¹⁰ Gabri evi , 1953:103-111, sl. 1 - fig. 1; Wilkes, 1969:449; Isto, 1976:266, br. 20; Imamovi , 1980:45 – 46; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/034204>

68. godine. Drugo, tu se prvi put navode neki pravni izrazi koji do sada nisu bili poznati iz kruga ove vrste natpisa. Na primjer, izraz „in negotio finali“ je sasvim nova pojava na me ašnim natpisima. Dalje, od drugih srodnih natpisa razlikuje se i po stilizaciji konvencionalne pravne formule, a i leksi ki, što navodi na pretpostavku da je rije o natpisu iz kasnijeg razdoblja, jer ove pravne izraze ne susre emo na spomenicima iz ranijeg razdoblja.“

Po J. Wilkesu : „No ready identification. L. Annius Bassus was legate of XI Claudi in 69, Tac., *Hist.*, iii, 50, but all known boundary settlements were made in the name of the provincial governor, including the one in 69 (n. 12 above).“

Lucije Anije Bas je bio ve pomenuti (vidjeti pod 4.7) legat XI. legije (stacionirane u provinciji Dalmaciji) i vrlo uklju en u IV. rimski gra anski rat na strani vespazijanovske frakcije 69. god. n. e.⁷¹¹ U periodu vladavine Nerona je bio namjesnik Kipra (*CIG* 2632).⁷¹² U estvovao je i u Judejskom ratu, gdje je zauzeo grad Gerasu (koju je spalio, a njeno stanovništvo pobio ili porobio).⁷¹³ On je bio 70. god. n. e. konzul sufekt (sigurno u decembru) izgleda sa *C. Caecina Paetus* (*CIL* VI, 200 (p 3004, 3755) = *CIL* VI, 30712e = *CIL* VI, 36747e = *CIL* XI, *50,1 = AE 1999, 193 = AE 1999, 194 = AE 2000, 156 = AE 2003, +181 iz Rima).⁷¹⁴ Ipak je teško Basa sa natpisa iz Vrlike identificirati sa Lucijem Anijem Basom. Kada se raspravlja o identitetu Basa sa natpisa iz Vrlike, potrebno je na umu dvije injenice i to : da postavljanje me ašnih natpisa uglavnom pripada razdoblju I. st. n. e., i da u obzir dolaze one osobe koje su bile konzulari. U tom slu aju potrebno je obratiti pažnju na *C. Laecanius Bassus* (konzul sufekt 40. god. n. e.), *C. Laecanius Bassus* (konzul *ordinarius* za 64. god. n. e.), *L. Flavius Silva Nonius Bassus* (konzul *ordinarius* za 81. god. n. e.), *D. Aburius Bassus* i *C. Salvius Liberalis Nonius Bassus* (konzuli sufekti za 85. god. n. e.), *T. Pomponius Bassus* (konzul sufekt za 94. god. n. e.), možda bi se moglo ra unati i na *C. Iulius Quadratus Bassus* (konzul sufekt za 105. god. n. e.). Možda najviše mogu nosti da bude identificiran sa namjesnikom sa natpisa iz Vrlike ima Lucije Flavije Silva Nonije Bas, uveni rimski zapovjednik, namjesnik Judeje nakon Prvog jevrejskog ustanka, i osvaja Masade.⁷¹⁵

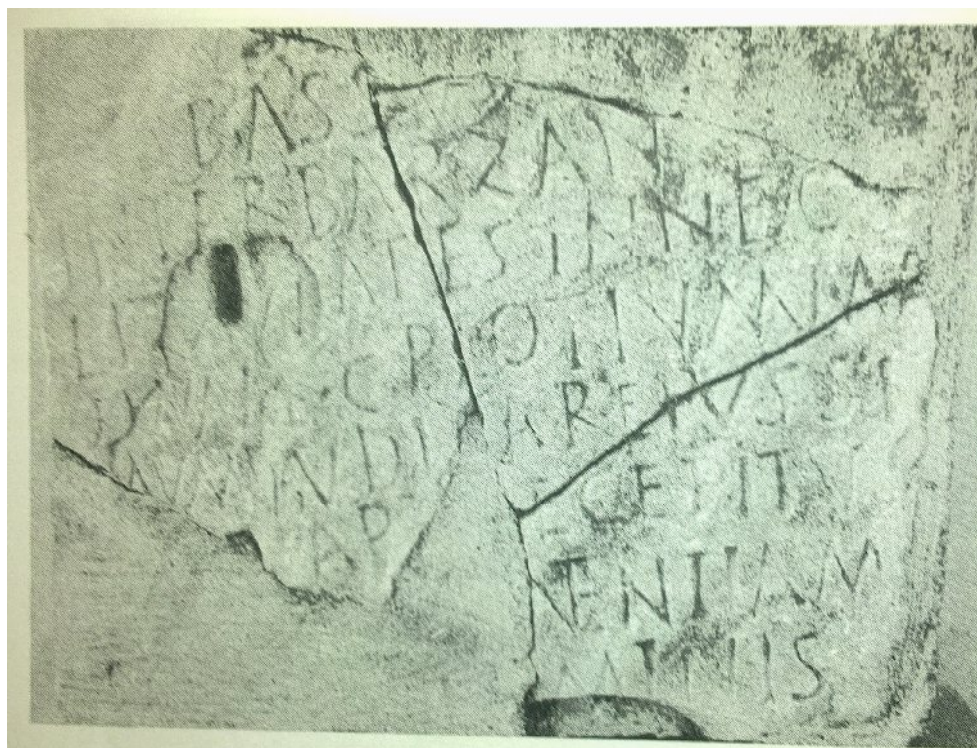
⁷¹¹ Smith W, 1867, I:471; PIR, 1897/1898, I:63; Rohden, 1894, PWRE, I, 1-2, col. 2264

⁷¹² [é] í í ð / μ ð , á ĩ μ í , / μ ñ é í , ú á , / ì
í é ñ ó / 5 á ò ð μ é ú ò ĩ í / ó á á ú Å á [] /
[á ú] é . (ě) . ' .

⁷¹³ *Joseph., Bello iud.*, IV, IX, 1

⁷¹⁴ O njemu v. *Plin. Min. Epist.* VII, 31 *C. Plinius Cornuto suo s.*

⁷¹⁵ PIR, 1897/1898, II:75; Goldfinger, 1909, PWRE, VI, 2, col. 2617

Slika 10.1.1

Slika preuzeta iz Wilkes, 1976:Pl. IV, 10

10.2 BLAESVS???

Na prostoru Promone je prona en jedan prili no fragmentiran natpis *CIL* III, 6407 (p 1618)⁷¹⁶ na kome se spominje legatus propretor Blez.

PON MAX•TRIB•POTEST / BLESO•LEG•PRO•PR

J pon(tifici) max(imo) trib(unicia) potest(ate) / [---] Bl(a)eso leg(ato) pro pr(aetore)

Sam kontekst natpisa je u potpunosti nepoznat. U obzir za identifikaciju legata propretora dolaze :

1. *Q. Iunius Blaesus* (konzul sufekt u 10. god. n. e. i 28. god. n. e.). O njegovom namjesništvu u Donjem Iliriku/Panoniji, u kontekstu pobune panonske armije, detaljno govori Tacit u svojim „Analima“. Bio je i prokonzul provincije Afrike, gdje je aktivno predvodio operacije protiv Takfarinata. On je bio ujak tada svemo nog zapovjednika pretorijanske garde Sejana. Ako je bio namjesnik Gornjeg

⁷¹⁶ Glavi i , 1878:94; Jagentaufel, 1958:63; Wilkes, 1969:449; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053737>

Ilirika, to se moralo desiti prije pada Sejana.⁷¹⁷ Mala je vjerovatno a da je on bio onaj legat propretor Dalmacije koji se spominje na natpisu iz Promone. Isti je slu aj i sa njegovim sinom.

2. *P. Sallustius Blaesus* (konzul sufekt u 89. god. n. e.).⁷¹⁸
3. *Pedius Blaesus*, (namjesnik Krete i Kirenajke 59. god. n. e.). Za vrijeme Otona vra en mu je, zajedno sa Kadijem Rufom i Skevinom Pakvijem, senatorski položaj. Oni su pod Klaudijem i Neronom okrivljeni i osu eni pod optužbom za iznu ivanje i pronevjeru.⁷¹⁹
4. *Velleius Blaesus*, iz vremena Domicijana.⁷²⁰

⁷¹⁷ Smith W, 1867, I:491 – 492; PIR, 1897/1898, II:234 – 235; Riba, 1918, PWRE, X. I, col. 967; Jagentaufel, 1958:64

⁷¹⁸ Jagentaufel, 1958:64; PIR, 1897/1898, III:159; Groag, 1920, PWRE, I, A. 2, col.1918

⁷¹⁹ *Tac. Hist.* I, 77; Jagentaufel, 1958:64; PIR, 1897/1898, III:20;

⁷²⁰ Jagentaufel, 1958:64; PIR, 1897/1898, III:393 – 394; Mauriz Schuster., 1955, PWRE, VIII A, 1, col.659

11. Epigrafski spomenici na kojima se spominje namjesnici naziv, ali sa izgubljenim imenom nosioca

11.1 ANONYM 1.

Na natpisu *ILJug* II, 874⁷²¹ iz Kistanja (Burnum), koji je ve detaljno prezentiran i obrađivan (u dijelu 3.4, br. 8) spominje se isto jedan legatus augusta propretor. Riječ je o me ašnom natpisu, na kojem je taj namjesnik uredio teritorijalne odnose pozivajući se na *forma Dolabelliana*. Ime legata propretora je izgubljeno uslijed oštećenja epigrafskog spomenika, ali bi se moglo pretpostaviti da je riječ o periodu dinastije Julijevaca – Klaudijevaca.⁷²²

Kada se raspravlja o ovim „anonimnim“ epigrafskim spomenicima, potrebno je imati na umu da nije riječ samo o novim namjesnicima, nego da je vrlo moguće da su se na ovim natpisima na kojima su izgubljena imena ustvari spominjala imena ve predstavljenih (u ranijim poglavljima) namjesnika.

11.2 ANONYM 2.

Namjesnici ka legatska titula se spominje i na natpisu *CIL* III, 6997⁷²³ iz *Tricomia/Kaimaz*, Frigija u Maloj Aziji (provincija prokonzularna Azija)

]III[...] / [... Ca]es(ari) Aug/usto) Da[l]ma[tiae ...] / [...] Trocna[d]es ISL[...] /s [...] gentium M[...] / [curante ...]imacho Philippi Ma[...] / [...] tuum [...] // "GR"

Dok A.Jagtaufel nastanak natpisa smješta u period Galijena, J. Wilkes je skloniji (sa zadržkom upitnika) da je riječ o I. st. n. e. Ustvari, na dosta šturo sačuvanom dijelu natpisa se ne nailazi ni titulu legat propretor (što ne znači da nije bila i napisana), nego se pretpostavlja zbog spomena DA.MA kojem prethode ES AVG da je riječ o standardnoj formi kojom se negdje označava da je bio namjesnik određene carske provincije legat (sa

⁷²¹ Jagtaufel, 1958:65; Wilkes, 1976:268, br. 26; Imamović, 1980:46 – 48; Mesihović, 2010 B:112

⁷²² Jagtaufel, 1958:65-66; Wilkes, 1969:449.

⁷²³ Jagtaufel, 1958:67-68; Wilkes, 1969:500; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en

negdje uba enim i „cezara“ augusta propretor Nije nemogu e pretpostaviti da je natpis ustvari posve en tadašnjem namjesniku (prokonzulu) provincije Azije.

11.3 ANONYM 3.

Na još jednog legata propretora (sa izgubljenim imenom) se nailazi i na natpisu *CIL* III, 1807⁷²⁴ iz Narone : ... [-]I(?)T AL[---] / *leg(ato) pro [pr(aetore) ---] / balneu[m ---] / testam[ento? ---]*

Rije je o izgradnji ili obnovi banje (*balneum*) u Naroni, sa posvetom tadašnjem legatu propretoru kojeg A.Jagetaufel smješta u doba Galijena, a J.Wilkes (isto sa zadržkom) u I. st. n. e.

U listingu provincijskih namjesnika J. Wilkesa (1969:500) nalazi se i „anonimni namjesnik“ ija je karijera zabilježena na natpisu *ILJug* III, 2078 = AE 1922, 36⁷²⁵ iz Salone.

GAT L / RIC PRAETORI C / HADRIANI TRI / ATO EIVSDEM Q / 5DRIANI T / I ITALI

...[le]gat(o) l[eg(ionis) XXX Ulp(iae)?] / [vict]ric(is) praetori c[andidato] / [divi] Hadriani tri[b(uno) plebis] / [candid]ato eiusdem q[uaestori] / 5 [divi Ha]driani t[rib(uno) mil(itum)] / [leg(ionis)] I Itali[cae ---] / [....

„...legatu XXX. legije *Ulpia Victrix*,⁷²⁶ pretoru-kandidatu božanskog? Hadrijana plebejskom tribunu-kandidatu isto kvestoru, božanskog? Hadrijana vojnom tribunu, I. legije *Italica*.“

Me utim, na natpisu, na enom u salonitanskom amfiteatru, se nigdje ne nailazi na spomen namjesni ke funkcije, što ne zna i da njen naziv nije tamo i postojao i da nije izgubljen, uslijed ošte enja epigrafskog spomenika. Ipak bi u ovom slu aju uvrštavanje i natpisa *ILJug* III, 2078 = AE 1922, 36 u korpus namjesni kih natpisa sa podru ja provincije Dalmacije bilo previše špekulativne naravi. Osoba kojoj je natpis posve en je bila istaknuti vojni i politiki dužnosnik za vrijeme Hadrijana, ali direktnih dokaza o njenom

⁷²⁴ Jagetaufel, 1958:68; Wilkes, 1969:500; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053398>

⁷²⁵ Alföldy, 1967:30; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/025099>

⁷²⁶ XXX. legija *UV* je osnovana 105. god. n. e. od Trajana (v. *Cass. Dio* LV, 24, 3; http://www.livius.org/le-lh/legio/xxx_ulpia_victrix.html)

namjesništvu nad Dalmacijom nema. Moguće je pretpostaviti da je riječ o domaćem ovjeku, koji je živio na području Dalmacije.

11.4 ANONYM 4.

Na natpisu *CIL VI, 41124 = CIL VI, 1545 (p 3142) = CIL VI, 31677*⁷²⁷ iz Rima se nailazi na još jednog „anonimnog“ legata propretora.

II•VIR•EPVL•CVRA / TEOLANOR•EXCV / RATOR•NEAPOLITAN / VRATOREM
•ALVEI•TIBERI / 5 CLOACAR•VRBIS•LEG•PR•P / VINCIAE•DALMAT /
AT•PRAEF•AER•S / G•X•GEM•

[.....] / [co(n)s(ulem) V]Ivir(um) epul(onum) cura[tor(em)] / [Pu]teolanor(um) excu[sat(um)]⁷²⁸ / [cu]rator(em) Neapolitan[or(um)] / [c]uratorem alvei Tiberi[s et] / 5 cloacar(um) urbis leg(ato) pr(o) p[r(aetore)]/[pro]vinciae Dalmat[iae ex]/[cus]at(um) praef(ectum) aer(arii) S[aturni] / [leg(atum) le]g(ionis) X gem(inae) [---] / [

„...konzula, septemvira epulona, nadzornika Puteolanja opravdanog nadzornika Neapolitanaca, staratelja obale (rijeke op.a.) Tibra gradske kanalizacije, legatu propretoru provincije Dalmacije, opravdanog prefekta Saturnovog erarija, legatu X. legije *Gemina*.“

Natpis predstavlja *cursus honorum* osobe koja je pored legatstva u Dalmaciji, obavljala dužnosti u Italiji (u lokalnim municipalnim jedinicama), bila prefekt Saturnovog erarija te legat X. legije *Gemina*. Po A. Jagentaufelu natpis se treba datirati ili u II. ili u prvu polovicu III. st. n. e. Sličnog je mišljenja i J. Wilkes koji nastanak natpisa postavlja na kasno II. ili rano III. st. n. e. U ovom slučaju, gotovo je sigurno riječ o namjesniku – legatu propretoru koji u ovoj knjizi do sada nije obrađivan, iz razloga što se na dužnosti njegovog *cursus honorum* ne nailazi ni kod jednog do danas po imenu poznatog namjesnika Dalmacije.

Izdanja EDCS i EDH daju rekonstrukciju imena legata propretatora u obliku *L(ucium) Flavium L(uci) filium Cleonaeum*/Lucija Flavija Kleoneuma, sina Lucija.

⁷²⁷ Jagentaufel, 1958:66; Wilkes, 1969:500; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/030532>

⁷²⁸ O korištenju izraza „*excusatus*“ *Corpus, codex 5, 63; Dig. 27, 1*. Pošto se ovi podaci odnose na vrijeme Filipa Arapskog, možda je i moguće nastanak natpisa datirati preciznije u drugu polovicu severijanskog doba i sredinu III. st. n. e.

Slika 11.4.1

Preuzeto sa <http://cil.bbaw.de/test06/bilder/datenbank/PH0007955.jpg>

11.5 ANONYM 5.

Na natpisu AE 1955, 123 = AE 1959, 204 = AE 1961, 63 = AE 1968, 554 = AE 1984, 927 iz Kartage, provincija *Africa proconsularis* se isto nailazi na cursus honorum osobe koja je bila i legat proprator Dalmacije.⁷²⁹

VL VIIVRO EPON FET SODAL AVGVSTAL / AFRICAE LEG AVGVSTORVM PRO
PR / OESIAE ITEM DALMATIAE / PERVM PVBL[

...cons]ul(o) VIIv(i)ro ep(ul)on(um) fet(iali) sodal(i) Augustal(i) / [proco(n)s(uli)] Africae
leg(ato) Augustorum pro pr(aetore) / [provinc(iarum) M]oesiae item Dalmatiae / [curatori
o]perum publ[icorum]...

⁷²⁹ Jagentaufel, 1958:66-67; Wilkes, 1969:500; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ;
EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/002036>

„...konzulu, septemviru epulona, fecijalu, lanu (kolegija op. a.) Augustalija, prokonzulu Afrike, legatu augusta propretoru, provincija Mezije, zatim Dalmacije, staratelju javnih poslova. A. Jagentaufel namjesništvo navedeno na natpisu iz Kartage datira u vrijeme Galijena, dok J. Wilkes stavlja natpis u kasno II. ili rano III. st. n. e.⁷³⁰

11.6 ANONYM 6.

Vrlo fragmentirani natpis *CIL* III, 1990 = *CIL* III, 8573⁷³¹ iz Salone

NTI PL / VG PR PR

...]nti PL[---] / [--- leg(ato) A]ug(usti) pr(o) pr(aetore) [...

Natpis je toliko fragmentiran i oštećen da je praktično nemoguće izvući bilo kakav zaključak o vremenu nastanka natpisa, izuzev da nije mogao nastati od vremena Aurelijana pa kasnije, zbog titule legat augusta propretor. A. Jagentaufel ga smješta u vrijeme Galijena.

11.7 ANONYM 7.

Iz Sufetule/Sbeitla, provincija *Africa proconsularis* potječe natpis AE 1949, 61 = AE 1952, 95 = AE 1957, 325 = AE 1959, +204 = AE 1961, 37,⁷³² sa *cursus honorum* osobe kojoj je natpis posvećen.

TRICIS QVAESTOR / VRIDICO PER FLAMINIAM ET P / CRIS FACIUNDIS PRAES
PROVPAN / C NIAE DALMATIAE AGENTI VICE PRAE / 5 VNIVERSVS
POPVLVS

...]tricis quaestor[i ---] / [--- i]uridico per Flaminiam et P[icenum] / [XVviro sa]cris
faciundis praes(idi) prov(inciae) Pan[noniae ---] / [Ma]c[edo]niae Dalmatiae agenti vice
prae[sidis ---] / 5 [---] universus populus [curiarum]

⁷³⁰ O prijedlozima identifikacije v. odgovarajuća izdanja L'Année épigraphique i izdanje EHD <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/002036>: „(BC): AE 1955, Picard: Z.1: Nur(i)o oder Nu(t)r(i)o Leoni fl(amini) sodal(i) Tit(io). Identifikation des ignotus mit einem bei Dio 79,14,2 erwähnten praef. urbi v. 220 Leo aufgrund des seltenen Cognomens. Datierung: zwischen 215 und 220. AE 1961, Pflaum: Z.1: pontif(ici) statt Leoni fl(amini); vor COS FL statt TIT. Identifikation mit Q. Pomponius Rufus, proconsul Africae 109/110. - (C): AE 1968, Fitz: Identifizierung mit C. Cilnius Proculus proconsul Africae 103/104. Thomasson: Leoni fl(amini) sehr unsicher; Datierung: M. Aurel/L. Verus - Diokletian. Birley: Identifizierung mit Sex. Vettulenus Cerialis. AE 1984, Jones: Identifizierung mit L. Annius Bassus, proconsul Africae in den ersten Regierungsjahren Domitians. Auf dem Stein VII v(i)ro ep(ul)on(um) in der Form IIV v(i)r ep(ul)on(um) geschrieben.“

⁷³¹ Jagentaufel, 1958:68; Wilkes, 1969:500; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053741>

⁷³² Jagentaufel, 1958:66-67; Wilkes, 1969:500; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/017636>

Natpis se odnosi na osobu koja je vjerojatno u ranom IV. st. n. e. upravljala kao preses provincijom Dalmacijom. Ovaj anonimni preses je ostvario vrlo istaknutu karijeru u ovom za euromediteransku civilizaciju ključnom razdoblju unutarnje probrazbe, pa je bio i preses jedne od dioklecijanovskih panonskih provincija (možda *Pannonia Prima*), jedne od dioklecijanovskih makedonskih provincija (možda *Macedonia salutaris*), a karijeru je započeo kao kvestor, juridik za Flaminiju i Picenum i kvindecemvir za svete poslove. A.Jagtaufel i J.Wilkes pogrešno nastanak natpisa datiraju u rano III. st. n. e.,

11.8 . ANONYM 8.

Jedan prilično fragmentirani spomenik *ILJug III, 2072*⁷³³ na kojem se spominje preses provincije Dalmacije pronađen je u Saloni.

Imp(erator) Caes(ar) M(arcus) A[...] / Aug(ustus) restituit I[...]no v(iro) p(erfectissimo) praes(ide) p[rovinciae]

A.Jagtaufel datira natpis između 276. i 284. god. n. e. U ovom periodu su vladali sljedeći carevi koji su u okviru svoga carskog nazova nosili i imena Marko i Aurelije (ili Anije) : Florijan, Proba, Kar, Karin i Numerijan. Titula presesa Dalmacije nije mogla biti ranije od vremena Aurelijana. Najvjerojatnije je da presesa sa ovog natpisa treba datirati u vrijeme Proba.

⁷³³ Jagtaufel, 1958:65; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en

12. Rimski carevi (princepsi i dominusi)

„Dinastija“ Julijevaca - Klaudijevaca

1. August (23. IX. 63. god. p. n. e. – 19. VIII. 14. god. n. e.) je vladao u principatu od 16. I. 27. god. p. n. e. do 19. VIII. 14. god. n. e. Po ro enju se zvao *Caius Octavius Thurinus*, od usinovljenja od Julija Cezara 44. god. p. n. e. nosio je ime *Caius Iulius Caesar Octavianus*, a od 27. god. p. n. e. *Caius Iulius Caesar Augustus*. Koristio je i naziv *Imperator Caesar divi filius Augustus*.
2. Tiberije (16. XI. 42. god. p. n. e. – 16. III. 37. god. n. e.) vladao je od 18. IX. 14. do 16. III. 37. god. n. e. Po ro enju se zvao *Tiberius Claudius Nero*, od 4. god. n. e. (usvajanja od Augusta) *Tiberius Iulius Caesar*, a kao elni ovjek Rimske države *Tiberius Iulius Caesar Augustus*.
3. Kaligula (31. VIII. 12. – 24. I. 41. god. n. e.) vladao je od 16. III. 37. god. do 24. I. 41. god. n. e. Po ro enju se zvao *Caius Iulius Caesar Germanicus*, a kao princeps *Caius Iulius Caesar Augustus Germanicus*.
4. Klaudije (živio od 1. VIII. 10. p. n. e. – 13. X. 54. god. n. e.) je vladao od 24. I. 41. do 13. X. 54. god. n. e. Po ro enju se zvao *Tiberius Claudius Drusus*, od 4. god. n. e. *Tiberius Claudius Nero Germanicus*, da bi dolaskom na elno mjesto Rimske Države nosio ime *Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus*.
5. Neron (15. XII. 37 – 9. VI. 68 n. e.) je vladao od 13. X. 54. do 9. VI. 68. god. n. e. Po ro enju se zvao *Lucius Domitius Ahenobarbus*, od 50. god. n. e. (odnosno usinovljenja od strane Klaudija) *Nero Claudius Caesar Drusus Germanicus*, a od preuzimanja vlasti *Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus*.

IV. rimski građanski rat

6. Galba (24. XII. 3. god. p. n. e. – 15. I. 69. god. n. e.) vladao je od 8. VI. 68. – 15. I. 69. god. n. e. Po ro enju se zvao *Servius Sulpicius Galba*, zatim *Lucius Livius Ocella Sulpicius Galba* i kao vladar *Servius Sulpicius Galba Augustus*.
 - a) neuspješni uzurpator Nymphidije Sabin (*Nymphidius Sabinus*), 68. god. n. e.
7. Oton (vladarsko ime : *Marcus Salvius Otho Caesar Augustus* /nekada i *Marcus Salvius Otho Nero Caesar Augustus* /; 28. IV. 32 – 16. IV. 69. god. n. e.) vladao u periodu od 15. I. – 16. IV. 69. god. n. e. Po ro enju se zvao *Marcus Salvius Otho*.
8. Vitelije (vladarsko ime : *Aulus Vitellius Germanicus Augustus*; septembar 15. god. n. e. – 22. XII. 69. god. n. e.) vladao u periodu od 16. IV- do 22. XII. 69. god. n. e.
 - a) Julije Sabin (*Iulius Sabinus*), 69/70. god. n. e., za vladara novog Carstva u Galiji proglasile ga galske *civitates* koje su proglasile secesiju od središnje vlasti.

I. „dinastija“ Flavijevaca

9. Vespazijan (17. XI. 9. – 23. VI. 79. god. n. e.), vladao je kao princeps u periodu od 1. VII. 69. do 23. VI. 79. god. n. e. Po ro enju se zvao Titus Flavius Vespasianus, a kao princeps *Titus Flavius Caesar Vespasianus Augustus*. On je ustanovitelj nove carske dinastije Flavijevaca, kojoj su pripadala i njegova dva sina :
10. Tit (30. XII. 39. – 13. IX. 81. god. n. e.), vladao je od 24. VI. 79. do 13. IX. 81. god. n. e. Njegovo ime po ro enju i do 69. god. n. e. bilo je *Titus Flavius Vespasianus*, od 69. do preuzimanja princepske dužnosti *Titus Flavius Caesar Vespasianus*, a otada *Titus Flavius Caesar Vespasianus Augustus*.
- a) pokušaj uzurpacije Pseudo – Neron, Terencije Maksim (*Terentius Maximus*).
11. Domicijan (24. X. 51. – 18. IX. 96. god. n. e.), vladao je od 14. IX. 81. do 18. IX. 96. god. n. e. Po ro enju pa do 69. god. n. e. se zvao *Titus Flavius Domitianus*, od 69. do preuzimanja princepske asti *Titus Flavius Caesar Domitianus*, a otada *Titus Flavius Caesar Domitianus Augustus*.
- a) uzurpator Lucije Antonije Saturnin (*Lucius Antonius Saturninus*), u prolje e 89. god. n. e. u provinciji Gornja Germanija.

„Dinastija“ Antonina

12. Nerva (8. XI. 30. – 27. I. 98. god. n. e.), vladao je od 18. IX. 96. do 25. I. 98. god. n. e. Po ro enju se zvao *Marcus Cocceius Nerva*, a od preuzimanja princepse asti *Marcus Cocceius Nerva Caesar Augustus*
13. Trajan (18. IX. 53. – 9. VIII. 117. god. n. e.), vladao je od 28. I. 98. do 9. VIII. 117. god. n. e. Po ro enju se zvao *Marcus Ulpius Trajanus*, od adoptiranja od strane Nerve nosio je ime *Caesar Marcus Ulpius Nerva Trajanus*. Kao princeps ime mu je glasilo *Imperator Caesar Divi Nervae filius Nerva Trajanus Optimus Augustus Germanicus Dacicus Parthicus*.
14. Hadrijan (24. I. 76. – 10. VII. 138. god. n. e.), vladao je od 10. VIII. 117. do 10. VII. 138. god. n. e. Po ro enju se zvao *Publius Aelius Hadrianus*, a kao princeps *Caesar Publius Aelius Traianus Hadrianus Augustus*.
15. Antonin Pije (19. IX. 86. – 7. III. 161. god. n. e.), vladao je od 11. VII. 138. do 7. III. 161. god. n. e. Po ro enju se zvao *Titus Aurelius Fulvus Boionius Arrius Antoninus*, od adopcije od strane Hadrijana nosio je ime *Titus Aelius Caesar Antoninus*. Kao princeps ime mu je glasilo *Caesar Titus Aelius Hadrianus Antoninus Augustus Pius*.
16. Marko Aurelije (26. IV. 121. – 17. III. 180. god. n. e.), vladao je od 8. III. 161. do 17. III. 180. god. n. e. Po ro enju se zvao *Marcus Annius Catilius Severus* ili *Marcus Catilius Severus*, kasnije je nosio ime *Marcus Annius Verus*, kao nasljednik princepsa se zvao *Marcus Aelius Aurelius Verus Caesar* i kao princeps ime mu je glasilo *Caesar Marcus Aurelius Antoninus Augustus*.
- a) Suvladar sa Lucijem Verom od 8. III. 161. do 169. god. n. e. Od ro enja do adopcije zvao se *Lucius Ceionius Commodus*, a od adopcije ime mu je glasilo *Lucius Aelius Aurelius Commodus*, a kao suvladar nosio je ime *Caesar Lucius Aurelius Verus Augustus*.
- b) Suvladar sa Komodom od 177. do 17. III. 180. god. n. e.

- c) Uzurpator Avidije Kasije (*Avidius Cassius*) 175. god. n. e. na Istoku
17. Komod (31. VIII. 161. – 31. XII. 192. god. n. e.), vladao je od 18. III. 180. do 31. XII. 192. god. n. e. Od ro enja do 166. god. n. e. zvao se *Lucius Aurelius Commodus*, od 166. do 176. god. n. e. ime mu je glasilo *Caesar Lucius Aurelius Commodus*, kao suvladar zvao se *Caesar Lucius Aurelius Commodus Augustus*, 180. god. n. e. zvao se *Caesar Lucius Aurelius Commodus Antoninus Augustus*, od 180. do 191. god. n. e. ime mu je glasilo *Caesar Marcus Aurelius Commodus Antoninus Augustus*, i do smrti *Caesar Lucius Aelius Aurelius Commodus Augustus*. U toku svoje vladavine Komod je svome imenu dodavao niz prefiksa pa je na kraju iza naziva August stajalo još i : *Herculeus Romanus Exsuperatorius Amazonius Invictus Felix Pius*. On je nosio još i dva po asna izraza i to : *Pacator orbis* (umiritelj svijeta) i *Dominus noster* (naš gospodar).

Godina pet careva i V. rimski građanski rat

18. Pertinaks (1. VIII. 126. – 28. III. 193. god. n. e.) vladao je samo prva tri mjeseca 193. god. n. e. Po ro enju se zvao *Publius Helvius Pertinax*, a kao princeps *Caesar Publius Helvius Pertinax Augustus*.
19. Didije Julijan (30. I. ili 2. II. 133. – 1. VI. 193. god. n. e.) vladao je samo u toku drugog kvartala 193. god. n. e. Po ro enju se zvao *Marcus Didius Severus Julianus*, a kao princeps *Caesar Marcus Didius Severus Julianus Augustus*.

„Dinastija“ Severa

20. Septimije Sever (11. IV. 145. – 4. II. 211. god. n. e.) vladao je od 14. IV. 193. god. do 4. II. 211. god. n. e. Po ro enju se zvao *Lucius Septimius Severus*, a kao princeps *Caesar Lucius Septimius Severus Eusebes Pertinax Augustus*.
- a) Pescenije Niger (*Gaius Pescennius Niger Augustus*) proklamirani car od vojske na Istoku, vladao od aprila 193. do sredine 194. god. n. e.
- b) Klodije Albin (*Imperator Caesar Decimus Clodius Septimius Albinus Augustus*) proklamirani car od vojske na Zapadu, vladao od jeseni 196. do februara 197. god. n. e.
- c) Suvladar sa sinom Karakalom od 198. do 209. god. n. e.
- d) Suvladar sa sinovima Karakalom i Getom (*Caesar Publius Septimius Geta Augustus*) od 209. do 4. II. 211. god. n. e.
21. Karakala (4. IV. 188. – 8. IV. 217. god. n. e.), vladao je od 211. do 8. IV. 217. god. n. e. Od ro enja do 195. god. n. e. se zvao *Lucius Septimius Bassianus*, od 195. do 198. god. n. e. se zvao *Marcus Aurelius Antoninus Caesar*, od 198. do 211. god. n. e. zvao se *Caesar Marcus Aurelius Antoninus Augustus*. Kao princeps se zvao *Caesar Marcus Aurelius Severus Antoninus Pius Augustus*.
- a) suvladar sa Getom do decembra 211. god. n. e.
22. Makrin (cc. 165 – juni 218. god. n. e.) vladao je od 11. IV. 217. do juna 218. god. n. e. Po ro enju se zvao *Marcus Opellius Macrinus*, a kao princeps *Caesar Marcus Opellius Severus Macrinus Augustus*.

23. Elagabal/Heliogabal (cc 203. – 11. III. 222. god. n. e.) vladao je od juna 218. do 11.III. 222. god. n. e. Po ro enju se zvao *Varius Avitus Bassianus*, a kao princeps *Caesar Marcus Aurelius Antoninus Augustus*.
- Uzurpator Gelije Maksim (*Gellius Maximus*) u Siriji 219. god. n. e.
 - Uzurpator Ver (*Verus*) u Siriji zima 218/129. god. n. e.
 - Uzurpator Seleuk cc 221. god. n. e. Možda je rije o *Iulius Antonius Seleucus*, (namjesnik Mezije) ili o *Marcus Flavius Vitellius Seleucus* (konzul za 221. god. n. e.)
24. Aleksandar Sever (1. X. 208. – 18/19. III. 235. god. n. e.) vladao je od 11. III. 222. do 18/19. III. 235. god. n. e. Po ro enju se zvao *Marcus Iulius Gessius Bassianus Alexianus*, a od adopcije 221. god. n. e. *Caesar Marcus Aurelius Alexander*, a kao princeps *Caesar Marcus Aurelius Severus Alexander Augustus*.
- Uzurpator *Taurinus*, na isto noj granici.
 - Uzurpator *Lucius Seius Herennius Sallustius* 227. god. n. e., ina e punac Aleksandra Severa.

Pedesetogodišnjica : vojni ki carevi, anarhija, ilirski carevi

25. Maksimin Tra anin (cc. 173. – 238. god. n. e.) vladao je od 20. III 235. do aprila 238. god. n. e. Kao car se zvao *Caius Iulius Verus Maximinus Augustus*.
- za cezara je 236. god. n. e. imenovao svoga sina *Caius Iulius Verus Maximus*.
 - uzurpator *Titus*, vladao šest mjeseci.
 - Neuspjeli pokušaj uzurpacije Magnusa cc 235. god. n. e. na rajnskoj granici.
 - Uzurpacija Kvartina (*Quartinus*) 235. god. n. e.
26. Gordijan I. (cc 159 – 12. IV. 238. god. n. e.) vladao je samo u provinciji prokonzularnoj Africi od 22. III. do 12. IV. 238. god. n. e. Po ro enju se zvao *Marcus Antonius Gordianus Sempronianus*, a kao carski konkurent Maksimu Tra aninu *Caesar Marcus Antonius Gordianus Sempronianus Romanus Africanus Augustus*.
- suvladar u istoj situaciji u provinciji prokonzularnoj Africi i u istom periodu carske vlasti sa sinom Gordijanom II. (cc. 192. – 12. IV. 238. god. n. e.). Po ro enju se zvao *Marcus Antonius Gordianus Sempronianus*, a kao suvladar *Caesar Marcus Antonius Gordianus Sempronianus Romanus Africanus Augustus*.
27. Pupijen (cc 164/178 – 29. VII. 238. god. n. e.) vladao je od 22. IV. do 29. VII. 238. god. n. e. Po ro enju se zvao *Marcus Clodius Pupienus Maximus*, a kao car *Imperator Caesar Marcus Clodius Pupienus Maximus Augustus*.
- suvladar sa Balbinom (cc. 165 – 29. VII. 238) u istom periodu i u istoj situaciji. Po ro enju se zvao *Decimus Caelius Calvinus Balbinus Pius*, a kao car *Caesar Decimus Caelius Calvinus Balbinus Pius Augustus*.
 - suvladar sa Gordijanom III. (unuk Gordijana I.) u istom periodu i u istoj situaciji.
28. Gordijan III. (20. I. 225 – 11. II. 244. god. n. e.) samostalno vladao od 29. VII. 238. do 11. II. 244. god. n. e. Kao car se zvao *Caesar Marcus Antonius Gordianus Pius Augustus*.
- Uzurpator *Sabinianus* 240. god. n. e. u prokonzularnoj Africi

29. Filip Arapski (cc. 204 – 249. god. n. e.) vladao je od 11. II. 244. do 249. god. n. e. Po ro enju se zvao *Marcus Iulius Philippus*, a kao car *Caesar Marcus Iulius Philippus Augustus*.
 - a) suvladar sa sinom Filipom II. (*Marcus Iulius Philippus Severus*, 238. – 249. god. n. e.) nakon konzulata iz 247. god. n. e.
 - b) Uzurpator *Marcus Fulvius Rufus Iotapianus* cc 248. god. n. e., na Istoku.
 - c) Uzurpator *Tiberius Claudius Marinus Pacatianus* cc 248. god. n. e., na dunavsko-mezijskoj granici.
 - d) Možda uzurpator *Silbannacus* cc. 249. god. n. e. na rajnskoj granici, egzistencija upitna. Možda identičan sa istoimenim uzurpatorom iz 253. god. n. e.
30. Decije (cc. 201. – juni 251. god. n. e.) vladao je od 249. do 251. god. n. e. Po ro enju se zvao *Caius Messius Quintus Decius*, a kao car *Caesar Caius Messius Quintus Traianus Decius Augustus*.
 - a) suvladar sa starijim sinom Herenijem Etruskom (cc 227. – juni 251. god. n. e.) u 251. god. n. e. Po ro enju se zvao *Quintus Herennius Etruscus Messius Decius*, a kao carski suvladar *Quintus Herennius Etruscus Messius Decius Augustus*.
 - b) uzurpator *Iulius Valens Licinianus* 250. god. n. e.
31. Hostilijan (mlađi Decijev sin; *Caius Valens Hostilianus Messius Quintus Augustus*, 230? – 251. god. n. e.) vladao do 15. VII. 251. god. n. e.
32. Trebonijan Gal (206. – august 253. god. n. e.) vladao je od 251. do 253. god. n. e. Po ro enju se zvao *Caius Vibius Afinius Trebonianus Gallus*, a kao car *Caesar Gaius Vibius Afinius Trebonianus Gallus Augustus*.
 - a) suvladar sa Hostilijanom do 15. VII. 251. god. n. e.
 - b) suvladar sa sinom Volusijanom (*Caius Vibius Volusianus Augustus*) od 251. do augusta 253. god. n. e.
33. Emilijan (cc. 207/213 – 253. god. n. e.) vladao tri mjeseca 253. god. n. e. Po ro enju se zvao *Marcus Aemilius Aemilianus*, a kao car *Caesar Marcus Aemilius Aemilianus Augustus*.
34. Valerijan (cc 193/195/200. – 260 ili 264. god. n. e.) vladao je od 253. do 260. god. n. e. Po ro enju se zvao *Publius Licinius Valerianus*, a kao car *Caesar Publius Licinius Valerianus Augustus*.
 - a) Suvladar sa sinom Galijenom od 253. do 260. god. n. e.
 - b) Možda uzurpator *Silbannacus* cc. 253. god. n. e., egzistencija upitna.
 - c) Uzurpator *Lucius Iulius Aurelius Sulpicius Severus Uranus Antoninus, Sampsiceramus* cc 254. god. n. e. u Siriji.
35. Galijen (cc. 218. – 268. god. n. e.) samostalno vladao od 260. do 268. god. n. e. Po ro enju se zvao *Publius Licinius Egnatius Gallienus*, a kao car *Caesar Publius Licinius Egnatius Gallienus Augustus*.
 - a) stariji sin Valerijan II. (*Publius Licinius Cornelius Valerianus*, umro 257/258. god. n. e.) je bio cezar od 256. god. n. e.
 - b) mlađi sin Salonin (*Publius Licinius Cornelius Saloninus Valerianus*, cc. 242 – 260. god. n. e.) je bio cezar od 258. god. n. e. August - suvladar u julu 260. god. n. e.
 - c) uzurpator Kirijad (*Cyriades*) na istoku, prije Valerijanovog dolaska na Levant.
 - d) uzurpator Ingenej (*Ingenuus*) u Podunavlju 260. god. n. e.
 - e) uzurpator Regalijan (*P. C(assius?) Regalianus*) u Podunavlju 260. god. n. e.

- f) uzurpatori *Titus Fulvius Iunius Macrianus* i *Titus Fulvius Iunius Quietus* (sinovi Fulvija Makrijana/*Fulvius Macrianus*) na istoku 260/261. god. n. e. U ovoj uzurpaciji igrao je veliku ulogu i *Ballista* (možda i sam uzurpator u jesen 261. god. n. e.).
- g) uzurpator *Lucius Calpurnius Piso Frugi*, Tesalija 261. god. n. e.
- h) uzurpator *Valens Thessalonicus*, južni Balkan 261. god. n. e.
- i) *Lucius Mussius Aemilianus* cc 261-262. god. n. e. u Egiptu.
- j) *Memor* cc 262. god. n. e. u Egiptu.
- k) uzurpator Aureol (*Aureolus*) u Milanu i sjevernoj Italiji 268. god. n. e.
- l) rimsko – galski car (*Restitutor Galliarum*) Postum vladao od 260. do 269. god. n. e. Prije proglašenja za cara zvao se *Marcus Cassianus Latinus Postumus*, a kasnije *Imperator Caesar Marcus Cassianus Latinus Postumus Pius Felix Augustus Germanicus Maximus*. Vladao samo u zapadnim provincijama. Suvladar sa sinom *Postumus Iunior*.
- m) uzurpator rimsko – galskog Carstva Lelijan (*Ulpus Cornelius Laelianus*) vladao od kraja februara do ranog juna 269. god. n. e.
- n) rimsko – galski car Marije (*Marcus Aurelius Marius*) sredinom 269. god. n. e.
- o) rimsko – galski car Viktorin (*Marcus Piavonius Victorinus*) vladao od 269. do 271. god. n. e.
- p) suvladar Viktorina i njegov sin
- q) de – facto rimsko – galski upravitelj Viktorija (*Victoria*, majka Viktorina) 271. god. n. e.
- r) rimsko – galski car Tetrik I. (*Caius Pius Esuvius Tetricus*) vladao od 271. do 274. god. n. e.
- s) rimsko – galski car Tetrik II. (*Caius Pius Esuvius Tetricus*) suvladar sa ocem Tetrikom I. od 271. do 274. god. n. e.
- t) Zenobija (240. – cc 274. god. n. e.; supruga Odenata/*Lucius Septimius Odaenathus*, vladar Palmire i), otcijepila isto ne provincije i stvorila Palmirsko carstvo. Vladala od 267. do 273. god. n. e., u ime svoga sina *Lucius Iulius Aurelius Septimius Vabalathus Athenodorus* (živio od 266. do 273. god. n. e.)
36. Klaudije II. Gotski (10. V. 213. – januar 270. god. n. e.) vladao je od septembra 268. god. n. e. do januara 270. god. n. e. Po ro enju se zvao *Marcus Aurelius Valerius Claudius*, a kao car *Marcus Aurelius Valerius Claudius Augustus*. Puna carska titula mu je glasila *Caesar Marcus Aurelius Valerius Claudius Pius Felix Invictus Augustus Pontifex Maximus Germanicus Maximus Gothicus Maximus*.
- a) uzurpator *Censorinus* 269 – 270. god. n. e.
37. Kvintil (brat Klaudija II.; cc. 220. – april 270. god. n. e.) vladao 270. god. n. e. Po ro enju se zvao *Marcus Aurelius Claudius Quintillus*, a kao car *Marcus Aurelius Claudius Quintillus Augustus*.
38. Aurelijan (9. IX. 214. ili 215. – septembar ili oktobar 275. god. n. e.) vladao je od 270. do 275. god. n. e. Po ro enju se zvao *Lucius Domitius Aurelianus*, a kao car *Lucius Domitius Aurelianus Augustus*.
- a) Uzurpator *Domitianus* cc 270/271. god. n. e. u Galiji.
- b) Uzurpator *Felicissimus* cc 271. god. n. e. u Rimu.
- c) Uzurpator *Septimius* ili *Septiminus* 271. god. n. e. u provinciji Dalmaciji.
- d) Uzurpator *Urbanus* cc 271. god. n. e. egzistencija upitna.

39. *Ulpia Severina*, supruga Aurelija, vladala u interregnumu izme u Aurelijanove smrti i izbora Tacita. Jedina žena koja je samostalno vladala cjelokupnim Rimskim Carstvom.
40. Tacit (cc. 200. – juni 276. god. n. e.) vladao kraj 275. – juni 276. god. n. e. Po ro enju se zvao *Marcus Claudius Tacitus*, a kao car *Caesar Marcus Claudius Tacitus Augustus*. Posljednji rimski car kojeg je izabrao Senat.
41. Florijan (polubrat Tacita) vladao 88 dana do septembra 276. god. n. e. Po ro enju se zvao *Marcus Annius Florianus*, a kao car *Caesar Marcus Annius Florianus Augustus*.
42. Prob (cc 19. august 232. – septembar 282. god. n. e.) vladao od septembra 276. god. do septembra 282. god. n. e. Po ro enju se zvao *Marcus Aurelius Probus*, a kao car *Caesar Marcus Aurelius Probus Augustus*.
- a) uzurpatori *Proculus* i *Bonosus*, 280/261. god. n. e. u Galiji i rajnskoj granici.
b) Uzurpator *Sextus* (možda *Caius*) *Iulius Saturninus* 280. god. n. e. na Istoku.
43. Kar (cc 224. – juli ili august 283. god. n. e.) vladao od septembra 282. do ljeta 283. god. n. e. Po ro enju se zvao *Marcus Numerius Carus*, a kao car *Caesar Marcus Aurelius Carus Augustus*.
- a) sin Karin kao cezar na zapadu.
b) sin Numerijan kao cezar.
44. Karin vladao od 283. do 285. god. n. e. Po ro enju se zvao *Marcus Aurelius Carinus*, kao cezar *Caesar Marcus Aurelius Carinus*, a kao princeps *Caesar Marcus Aurelius Carinus Augustus*.
- a) uzurpator *Iulianus* u Panoniji i Iliriku, 283. – po etak 285. god. n. e. Možda je bilo više uzurpatora u ovom periodu pod imenom Julijan (*M. Aur. Iulianus* u Panoniji i Iliriku, nakon Karove smrti i *Sabinus Iulianus*, nakon Numerijanove smrti). Još jedan Julijan se pobunio u provinciji Africi.
45. Numerijan vladao je od decembra 283. do novembra 284. god. n. e. Po ro enju se zvao *Marcus Aurelius Numerius Numerianus*, kao cezar *Caesar Marcus Aurelius Numerius Numerianus*, a kao princeps *Caesar Marcus Aurelius Numerius Numerianus Augustus*.

Tetrarhija

46. Dioklecijan (cc. 22. XII. 244. – 3. XII. 311. god. n. e.) vladao od 20. XI. 284. do 1. V. 305. god. n. e. *Diocles*, pravo puno ime nepoznato, kao vladar se zvao *Caesar Caius Aurelius Valerius Diocletianus Augustus*.
47. Maksimijan (cc. 250 – cc. juli 310. god. n. e.), kao cezar vladao od 21. ili 25. jula 285. do 2. IV. 286. god. n. e., a kao august otada pa do 1. V. 305. god. n. e. (ponovo se proglasio augustom od kraja 306. do 11. XI. 308. god. n. e., kao i 310. god. n. e.). Puno vladarsko ime *Marcus Aurelius Valerius Maximianus Herculus Augustus*.
48. Galerije (cc. 260. – april ili maj 311. god. n. e.), kao cezar vladao od 1. III. ili 21. V. 293. do 1. V. 305. god. n. e., a kao august od 1. V. 305. do kraja aprila ili po etka maja 311. god. n. e. Puno vladarsko ime *Caius Galerius Valerius Maximianus Augustus*.

49. Konstancije I. (cc. 31. III. 250 – 25. VII. 306. god. n. e.), kao cezar vladao od 293. do 1. V. 305. god. n. e., a kao august 305 – 306. god. n. e. Puno vladarsko ime *Marcus Flavius Valerius Constantius Herculus Augustus*.

Uzurpatori :

a) *Iulianus* u Italiji

b) *Marcus Aurelius Mausaeus Valerius Carausius* u Britaniji i sjevernoj Galiji od 286. do 293. god. n. e.

c) *Allectus*, nakon Karausija upravljao Britanijom i sjevernom Galijom od 293. do 296. god. n. e.

d) *Lucius Domitius Domitianus* u Egiptu 297. god. n. e.

e) *Aurelius Achilleus* u Egiptu sami kraj 297/298. god. n. e.

f) *Eugenius* u Siriji 303. god. n. e.

50. Maksimin Daja (20. XI. cc 270. – juli ili august 313. god. n. e.), kao cezar vladao pod Galerijem od 305. do 310. god. n. e., a kao august od 310. do maja 312. god. n. e. Puno vladarsko ime *Caius Valerius Galerius Maximinus Daia Augustus*.

51. Sever (? – 16. IX. 307. god. n. e.), kao cezar vladao pod Konstancijem Klorom od 1. V. 305. do ljeta 306. god. n. e., a kao august od ljeta 306. do marta ili aprila 307. god. n. e. Puno vladarsko ime *Flavius Valerius Severus Augustus*.

52. Maksencije (cc. 278 – 28. X. 312. god. n. e.), sin Maksimijana, vladao od 28. X. 306. do 28. X. 312. god. n. e. Puno vladarsko ime *Marcus Aurelius Valerius Maxentius Augustus*.

53. Licinije (cc. 263. – 325. god. n. e.), vladao kao august na zapadu od 11. XI. 308. do 313. god. n. e., a od 313. do 324. god. n. e. kao august na istoku. Puno vladarsko ime *Caius Valerius Licinianus Licinius Augustus*.

54. *Lucius Domitius Alexander* u Africi od 308. do cc. 311. god. n. e.

55. *Sextus Marcius Martinianus*, august od jula do 18. septembra 324. god. n. e.

56. *Aurelius Valerius Valens*, august od kraja 316. do 1. III. 317. god. n. e.

57. *Licinius Minor*, cezar na istoku, sin Licinija i sestri Konstantina I., 317. – 324. god. n. e.

58. *Sextus Marcius Martinianus*, od Licinijana imenovani nominalni august za zapad od jula do 18. septembra 324.

II. Flavijevska dinastija

59. Konstantin I. (cc. 27. II. 272. – 22. V. 337. god. n. e.), cezar u Galiji i Britaniji od 25. VII. 306. do 309. god. n. e., nakon toga august od 309. god. n. e. Od 29. X. 312. do 19. IX. 324. god. n. e. jedini august na zapadu, a od 19. IX. 324. do 22. V. 337. god. n. e. jedini august u Rimskom Carstvu. Po ro enju se zvao *Flavius Valerius Constantinus*. Puno vladarsko ime *Flavius Valerius Aurelius Constantinus Augustus*.

a) uzurpator *Calocaerus* na Kipru 333. – 334. god. n. e.

60. *Flavius Julius Crispus*, sin Konstantina I., cezar na zapadu od 1. III. 317. do 326. god. n. e.

61. Konstantin II. (februar 316. – 340. god. n. e.), sin Konstantina I., kao cezar na zapadu pod ocem od 1. III. 317. do 337. god. n. e., zajedni ki vladar (kao august) sa

- bra om Konstansom i Konstancijem II. od 337. do 340. god. n. e. Upravljaio Galijom, Hispanijom i Britanijom. Puno vladarsko ime *Flavius Claudius Constantinus*.
62. Konstans (cc. 323. – 350. god. n. e.), sin Konstantina I., zajedni ki vladar (kao august) od 337. do 340. god. n. e., a samo sa Konstancijem II. od 340. do 350. god. n. e. Upravljaio Italijom, Afrikom i dijecezom Panonijom (uklju uju i i provinciju Dalmaciju; nakon smrti brata Konstantina II. preuzeo i njegove dijeceze i provincije). Puno vladarsko ime *Flavius Iulius Constans Augustus*.
63. Dalmacije (*Flavius Dalmatius*, poginuo 337. god. n. e.), ne ak Konstantina I., kao cesar upravljao nad Trakijom, Makedonijom i Ahajom od 19. IX. 335. do ljeta 337. god. n. e.
64. Konstancije II. (7. VIII. 317. – 3. XI. 361. god. n. e.), sin Konstantina I., kao cesar pod ocem od 13. XI. 324. do 22. V. 337. god. n. e., zajedni ki vladar (kao august) sa bra om Konstantinom II. i Konstansom od 337. do 340. god. n. e. (upravljao isto nim provincijama i Egiptom), samo sa Konstansom od 340. do 350. god. n. e., a samostalni vladar – august od 350. do 3. XI. 361. god. n. e. Ime po ro enju *Flavius Iulius Constantius*, kao cesara *Flavius Iulius Constantius Caesar*, i kao augusta *Flavius Iulius Constantius Augustus*.
- a) uzurpator *Flavius Magnus Magnentius* (303 – 11. VIII. 353. god. n. e.), vladao od 18. I. 350. do 11. VIII. 353. god. n. e. na zapadu, umjesto likvidiranog Konstansa. *Magnus Decentius* je bio Magnencijev cesar od zime 350. god. n. e. do 18. VIII. 353. god. n. e. kada je izvršio samoubistvo.
- b) uzurpator *Iulius Nepotianus* (lan II.flavijevske dinastije), vladao Rimom od 3. do 30. VI. 350. god. n. e.
- c) *Vetranio*, privremeni suvladar Konstancija II. od 1. III. do 25. XII. 350. god. n. e., zapovjednik panonske armije i suparnik Magnencija.
- d) uzurpator *Claudius Silvanus* u Kelnu u periodu od 11. VIII. do 7. IX. 355. god. n. e.
65. Konstancije Gal (cc 325/326. god. n. e. – 354. god. n. e.) je kao cesar Istoka vladao od 15. III. 351. god. n. e. do 354. god. n. e. Kao cesar se zvao *Flavius Claudius Constantius Gallus*.
66. Julijan Apostata (maj ili juni 331/332. – 26. VI. 363. god. n. e.), ne ak Konstantina I., kao cesar vladao od 6. XI. 355. do februara 360. god. n. e., kao august i suvladar sa Konstancijem II. od februara 360., a kao samostalni august od 3. XI. 361. do 26. VI. 363. god. n. e. Ime po ro enju *Flavius Claudius Iulianus*, kao cesar *Flavius Claudius Iulianus Caesar*, a kao august *Flavius Claudius Iulianus Augustus*.
67. Jovijan (331. – 17. II. 364. god. n. e.), vladao od 27. VI. 363. god. do 17. II. 364. god. n. e. Do dolaska na carski tron zvao se *Flavius Iovianus*, a kao vladar *Flavius Iovianus Augustus*.

Valentinijanska dinastija

68. Valentinijan I. (321 – 17. XI. 375. god. n. e.), od 26. II. do 28. III. 364. god. vladao cijelom državom, a od tada pa do 17. XI. 375. god. n. e. zapadnim provincijama. Do

- dolaska na carski tron zvao se *Flavius Valentinianus*, a kao vladar *Flavius Valentinianus Augustus*.
- a) Uzurpator *Firmus* (borio se od 272. do 275. god. n. e.) u sjevernoj Africi.
69. Valens (328. – 9. VIII. 378. god. n. e.), brat Valentinijana I., vladao kao suvladar na istoku od 28. III. 364. do 9. VIII. 378. god. n. e. Do dolaska na carski tron zvao se *Flavius Julius Valens*, a kao vladar *Flavius Julius Valens Augustus*.
- a) Uzurpator *Procopius* u Konstantinopolisu 28. IX. 365. (proglašen za cara) – 27. V. 366. god. n. e. (pogubljen).
70. Gracijan (18. IV. ili 23. V. 359. – 25. VIII. 383. god. n. e.), stariji sin Valentinijana I., o ev suvladar na zapadu od 4. VIII. 367. do 17. XI. 375. god. n. e., a suvladar sa mla im bratom Valentijanom II. od 17. XI. 375. god. do 25. VIII. 383. god. n. e. Upravljaio zapadnim dijelom. Kao vladar se zvao *Flavius Gratianus Augustus*.
71. Valentinijan II. (371. – 15. V. 392. god. n. e.), mla i sin Valentinijana I., samostalno vladao na zapadu od 25. VIII. 383. do 15. V. 392. god. n. e. Po ro enju se zvao *Flavius Valentinianus*, a vladarsko ime mu je bilo *Flavius Valentinianus Augustus*.
72. *Flavius Magnus Maximus Augustus* (cc. 335. – 28. VIII. 388. god. n. e.), vladao u Britaniji i Galiji od 383. do 388. god. n. e.
- a) suvladar sa sinom Flavijem Viktorom (*Flavius Victor*) od 384. do 388. god. n. e.
73. *Flavius Eugenius*, na zapadu vladao od 22. VIII. 392. do 6. IX. 394. god. n. e.

Teodosijeva dinastija

74. Teodosije I. (11. I. 347. – 17. I. 395. god. n. e.), vladao na istoku od 19. I. 379. do 15. V. 392. god. n. e., a od 6. IX. 394. pa do 17. I. 395. cijelom državom. Po ro enju se zvao *Flavius Theodosius*, a kao vladar *Flavius Theodosius Augustus*. Posljedni vladar jedinstvene Rimske države, od tada postoje Zapadno Carstvo i Isto no Carstvo.

Zapadno Carstvo

75. Honorije (9. IX. 384. – 15. VIII. 423), sin Teodosija I, vladao od 23. I. 393. do 15. VIII. 423. god. n. e. Po ro enju se zvao *Flavius Honorius*, a kao vladar *Flavius Honorius Augustus*.
- a) uzurpator *Marcus* u Britaniji 406.-407. god. n. e.
- b) uzurpator *Gratian* u Britaniji 407. god. n. e.
- c) uzurpator *Flavius Claudius Constantinus* (Konstantin III.) od 407. do 409. god. n. e., ali priznat suvladar od 409. do 411. god. n. e. Upravljaio Galijom.
- d) Konstans II., sin Konstantina III.,

Isto no Carstvo

73. Arkadije/Å (377/378. – 1. V. 408), sin Teodosija I., vladao od januara 383. do 395. god. kao august pod svojim ocem, a od 395. do 1. V. 408. god. n. e. kao samostalni vladar na istoku. Vladarsko ime *Flavius Arcadius Augustus*.
74. Teodosije II. (10. IV. 401. – 28. VII. 450. god. n. e.), vladao od 1. V. 408. do 28. VII. 450. god. n. e. Kao vladar zvao se *Flavius Theodosius Augustus*.
75. Marcijan (392. – 27. I. 457. god. n. e.), vladao od 450. do 457. god. n. e. Kao vladar zvao se

- suvladar sa ocem 409. – 411. god. n. e.
- e) uzurpator *Priscus Attalus* u dva navrata 409. i 414. god. n. e., šti enik zapadnih Gota.
- f) uzurpator *Maximus* u Hispaniji od 409. do 411. god. n. e.
- g) uzurpator *Heraclianus* u Africi 412 – 413. god. n. e.
- h) Uzurpator *Iovinus* u Galiji od 411. do 413. god. n. e. Suvladar sa bratom Sebastijanom (*Sebastianus*) 412-413. god. n. e.
76. Valentijan III. (2. VII. 419 – 16. III. 455. god. n. e.), cezar od 423. do 424. god. n. e., a vladar od 23. X. 425. do 16. III. 455. god. n. e. Vladarsko ime *Flavius Placidius Valentinianus*.
- u) uzurpator *Ioannes*, vladao od 27. VIII. 423. do maja 425, god. n. e.
37. *Flavius Petronius Maximus*, vladao od 17. III. do 31. V. 455. god. n. e.
38. *Eparchius Avitus* (c. 385. – nakon 17. X. 456. god. n. e.), vladao od 9. VII. 455. do 17. X. 456. god. n. e.
39. Majorijan (cc. 420. – 7. VIII. 461. god. n. e.), vladao od 1. IV. 457. do 2. VIII. 461. god. n. e. Kao vladar zvao se *Flavius Iulius Valerius Maiorianus Augustus*.
40. *Flavius Libius Severus Serpentius* (420. – 15. VIII. 465. god. n. e.), vladao od 19. XI. 461. do 15. VIII. 465. god. n. e.
41. *Procopius Anthemius/Antemije* (c. 420 – 11. VII. 472. god. n. e.), vladao od 12. IV. 467. do 11. VII. 472. god. n. e.
- a) neuspjele uzrupacije Arvanda (*Arvandus*) u Galiji i Romana (*Romanus*) u Rimu.
42. *Anicius Olybrius*, vladao od 23. III. ili 11. VII. do 11. X. ili 2. XI. 472. god. n. e.
43. *Glycerius* (cc. 420 – nakon 480. *Flavius Marcianus Augustus*.
- Lavsko – isaurijanska dinastija
76. Lav I. (401. – 18. I. 474. god. n. e.), vladao od 7. II. 457. do 18. I. 474. god. n. e. Kao vladar se zvao *Flavius Valerius Leo Augustus*.
77. Lav II. (467. – 17. XI. 474. god. n. e.), vladao 474. god. n. e. Kao vladar se zvao *Flavius Leo Junior Augustus*.
78. Zenon (cc. 425 – 9. IV. 491. god. n. e.), vladao od 9. II. 474. do 9. I. 475. god. n. e. i od augusta 476. do 9. IV. 491, god. n. e. Izvorno ime mu je bilo Tarasis, a kao vladara *Flavius Zeno Augustus*.
- a) uzurpator *Flavius Basiliscus Augustus*, vladao od 9. I. 475. do augusta 476. god. n. e.
- b) uzurpator *Leontius* od 484. do 488. god. n. e.
79. Anastazije I. (cc. 430 – juli 518. god. n. e.), vladao od 11. IV. 491. do 9. VII. 518. god. n. e. Kao vladar se zvao *Flavius Anastasius Augustus*.
- Justinijanova dinastija
80. Justin I. (cc. 450 – 1. VIII. 527. god. n. e.), vladao od 518. do 1. VIII. 527. god. n. e. Kao vladar zvao se *Flavius Iustinus Augustus*.
81. Justinijan I. (483. – 13. ili 14. XI. 565. god. n. e.), vladao od 1. VIII. 527. do 14. XI. 565. god. n. e. Kao vladar se zvao *Flavius Petrus Sabbatius Iustinianus Augustus*

- god. n. e.), vladao od cc. 3. III. 473. do juna 474. god. n. e.
44. *Iulius Nepos* (cc. 430 – 480. god. n. e.), vladao od juna 474. do 28. VIII. 475. god. n. e. u Italiji, a kao *de iure* zapadni rimski car vladao iz provincije Dalmacije do 25. IV., ili 9. V. ili 22. VI. 480. god. n. e.
45. Romul Augustul (cc 460 – umro nakon 476. god. n. e.), vladao od 31. X. 475. do 4. IX. 476. god. n. e.
- Pokušaji proglašavanja carskog i imperijalnog dostojanstva na zapadu
- Burdunellus* 496. god. n. e. u dolini rijeke Ebro u Španiji.
 - Petar 506. god. n. e. u dolini rijeke Ebro.
- Germanski kraljevi Italije i zapadnog Ilirika
- Odoakar (433.– 493. god. n. e.), vladao od 476. do 493. god. n. e. *Flavius Odoacer*.
- Dinastija Amala
- Teodorik (454. – 30. VIII. 526. god. n. e.), vladao od 493. do 526. god. n. e. *Flavius Theodericus*.
 - Athalaric* (516. – 2. X. 534. god. n. e.), unuk Teodorikov, vladao od 526. do 534. god. n. e. Regent mu je bila majka kraljica Amalasintha (*Amalasintha*, cc. 495 – 30. IV. 534/535. god. n. e.).
 - Teodabad (cc. 480. – 536. god. n. e.), vladao od 534. do 536. god. n. e.
 - Vitiges, vladao od 536. do 540. god. n. e.
 - Ildibad, vladao 540/541. god. n. e.
 - Erarik, vladao 541. god. n. e.
 - Totila/Baduila, vladao od 541. do 1. VII. 552. god. n. e.
- Justin II. (c. 520 – 5. X. 578. god. n. e.), vladao od 15. XI. 565. do 5. X. 578. god. n. e. Kao vladar zvao se *Iustinus Iunior Augustus*.
 - Tiberije II. Konstantin (cc. 520/535 – 14. VIII. 582. god. n. e.), prvo suvladar sa Justinom od 574. do 578. god. n. e., samostalno vladao od 578. do 14. VIII. 582. god. n. e. Kao vladar se zvao *Flavius Tiberius Constantinus Augustus*.
 - Maurikije (539. – 27. XI. 602. god. n. e.), vladao od 13. VIII. 582. do 27. XI. 602. god. n. e. Kao vladar se zvao *Flavius Mauricius Tiberius Augustus*.
 - Foka, vladao od 602. do 610. god. n. e. Kao vladar se zvao *Flavius Phocas Augustus*.
 - Heraklije (cc. 575. - 11. II. 641. god. n. e.), vladao od 5. X. 610. do 11. II. 641. god. n. e. Kao vladar se zvao *Flavius Heraclius Augustus*. Utemeljitelj Iraklijske dinastije. Od njega započinje novo doba i novo ustrojstvo Romejskog carstva grčkog jezika i vizantijske kulture.

13. Zaključak

Institucija namjesnika Rimske države na prostoru današnjeg Zapadnog Balkana ima dug historijat postojanja i predstavlja najkarakterističniju političko – upravnu instituciju antičkog razdoblja za navedeni prostor. Njeno porijeklo je potrebno tražiti još u vremenu drevne Republike, kada je niz rimskih zapovjednika i dužnosnika sa ovlaštenjima promagistrata vodio ratove sa uvijek nemirnim ilirskim domorodcima, te u ime Republike upravljao nizom razbacanih rimskih pozicija, posjeda, protektorata i „saveznika“ na uskom pojasu isto no-jadranske obale i otoka. Sa uspostavom sustava principata, Oktavijan August je i reorganizirao i provincijsku upravu, dajući joj konačni upravni i teritorijalni okvir. To je podrazumijevalo i ilirske oblasti dinarskog pojasa i panonskog bazena, koje su u augustovsko doba unešene u rimski državni i imperijalni okvir. U prvo vrijeme postoji samo jedna provincija pod imenom Ilirik, i koja obuhvata široko područje od jadranske obale sve do srednjeg Dunava. Nakon Velikog Ilirskog ustanka (ili već u toku zadnje faze njegovog odvijanja) došlo je do disolucije jedinstvene provincije Ilirik na dvije nove provincije. Najveći dio prostora današnje Bosne i Hercegovine našao se u okvirima provincije Gornji Ilirik, koja će se decenijama kasnije nazivati i Dalmacija.

Izuzev prvotnog kratkog perioda kao senatske provincije pod senatskom nadležnošću, ova područja će do kraja principata biti u statusu provincija kojima upravlja princeps. Titularni namjesnik svih „carskih provincija“ je sam princeps sa oficijelnim nazivom prokonzul, ali pošto princeps ne može fizički direktno upravljati velikim brojem provincija u isto vrijeme, u svaku od provincija šalje osobu koja u ime princepsa upravlja njome kao stvarni, realni (ali ne i oficijelno - titularni) namjesnik. Tako se iz praktičnih razloga udomaćilo da je stvarni namjesnik „carske provincije“ osoba u zvanju „zamjenika“ ili „izaslanika“ (legata) princepsa (augusta, cezara...itd...) sa propretorskim ovlaštenjima. Značajne jedinstvene provincije Ilirik, a kasnije i Gornjeg Ilirika/Dalmacije u I. i II. st. n. e. je bilo toliko da se za njihove legatske šalju osobe iz visokog rimskog političkog, vojnog i društvenog miljea, i to konzularnog ranga. Sama institucija legata augusta propretora u periodu principata (nakon 9. god. n. e.) pokazuje iznimnu fleksibilnost i sposobnost u upravljanju, poštivanju i

decentraliziranost teritorijalno – upravne sheme i autonomnost lokalnih jedinica. To je bio i dobar garant za proces širenje razvijene mediteranske civilizacije u unutrašnjost provincije, posebno zahvaljujući i intenzivnim i masivnim infrastrukturnim projektima koje esto pokreće i njima rukovodi namjesnik kao institucija. Posebno u tom pogledu treba odati priznanje Publiju Korneliju Dolabeli.

Takvo stanje se mijenja sa uvođenjem sustava *dominata*, koji se bazira na pojačanoj birokratizaciji uprave, centralizaciji teritorijalnog uređenja i umanjivanju građanske odgovornosti pojedinaca i zajednica. Pedesetogodišnje razdoblje III. st. n. e. je kao posljedicu imalo i gašenje namjesničke institucije *legata augusta propraetora*. Tako je institucija namjesnika Dalmacije je dobila i novo ime (*praeses*), ali je bila i sa umanjenim ovlaštenjima. Sa reformama provincijske i općenito teritorijalno – upravne organizacije Imperije i provincija Dalmacija je dobila slabije značenje, a bila je i sa umanjenim teritorijalnim opsegom.

Novi duhovni i kulturni preobražaji su se osjetili i na instituciji provincijskog namjesnika, koja je dijelila sudbinu Rimske države u IV. i posebno turbulentnom V. st. n. e. Sredinom V. st. n. e. provincija Dalmacija doživljava svoje i kratkotrajno samostalno bivstvovanje pod upravom dinastije Marcelina i Julija Nepota. Doba ostrogotske vlasti je osvjedočeno ne samo pokušajima obnove antičke kulture i na ina života, nego i dvojnošću u upravnih struktura. Sa Justinijanovom pirovom rekonkvistom, i romejskim zaposjedanjem provincije Dalmacije započela je i posljednje doba postojanja namjesničke institucije. Posljednje godine antičkog doba na Zapadnom Balkanu historijski su obilježene i sukobom civilne (koja sada nosi isti, prokonzularni, titularni naziv kao iz vremena drevne Republike) i crkvene vlasti, kao nekim uvodom u sljedeće, srednjovjekovno doba.

Skra enice

- AASS *Acta Sanctorum*, ed. *Societas Bollandiensis*, vol. Ian. I – Oct. XI, 3. Aufl., Paris 1863–1870; vol. Oct. XII – Nov. IV, [1. Aufl.,] Brüssel 1867–1925.
- AASS *Acta Sanctorum*,
<http://www.archive.org/search.php?query=Acta%20sanctorum>
- AE L'Année épigraphique. Revue des publications épigraphiques relatives à l'Antiquité romaine, Paris.
- AEM Archäologisch-epigraphische Mittheilungen aus Österreich-Ungarn, Wien
- ANU BiH Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo
- ARR Arheološki radovi i rasprave
- AV Arheološki vestnik, Ljubljana
- BASD Bullettino di archeologia e storia dalmata, Spalato
- CBI Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo (asopis Godišnjak)
- CIG *Corpus inscriptionum graecarum*. 4 vols. Berlin 1828-1877.
- CIL *Corpus Inscriptionum Latinarum*
- GZM Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo
- HAD Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb
- HAZU Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
- HE *Hispania Epigraphica*
- HGM *Historici Graeci Minores*
- EDCS Epigraphik-Datenbank Clauss / Slaby (http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epigraphik_en)
- EDH Epigraphische Datenbank Heidelberg (<http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/offen/suchen2.html?benutzer=gast&kennwort=g2dhst>)
- FHG *Fragmenta Historicorum Graecorum*
- IG XII,7 *Inscriptiones Graecae XII,7. Inscriptiones Amorgi et insularum vicinarum*, ed. Jules Delamarre. Berlin 1908.
- IG XIV *Inscriptiones Graecae, XIV. Inscriptiones Siciliae et Italiae, additis Galliae, Hispaniae, Britanniae, Germaniae inscriptionibus*, ed. Georg Kaibel. Berlin 1890.
- IGR III *Inscriptiones graecae ad res romanas pertinentes*, ed. René Cagnat et al. 3 vols. Paris 1901-1927. Vol. 3, fasc. 1-6, with Jules F. Toutain, Pierre Jouguet and Georges Lafaye. Paris 1902-1906. Reprint: Chicago, Ares 1975. *ILAlg - Inscriptiones Latinae in Algeria*
- ILJug *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia*
- IvP II Fränkel, Max. Die Inschriften von Pergamon 2 vols. «Altertümer von Pergamon», 8,1-2. Berlin 1890-1895. Vol. 2, nos. 251-1334, Römische Zeit.

JAZU	Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
JRS	The Journal of Roman Studies, London: Society for The Promotion of Roman Studies at The Office of The Society
LCL	The Loeb Classical Library, London: William Heinemann LTD - Cambridge Mass.: Harvard University Press
MH	Matica Hrvatska, Zagreb
MS	Matica Srpska
<i>OGI</i>	<i>Orientalis Graeci inscriptiones</i>
<i>Op. Arch.</i>	OPVSKVLA ARCH OLOGICA, Arheološki zavod, Zagreb
PHI	Packard Humanities Institute
<i>PIR 1897/1898</i>	<i>Prosopographia imperii romani saec. I. II. III., edidit Elimar Klebs, Berolini (Berlin) : apvd Georgivm Reaimervm</i>
<i>PIR 1998</i>	<i>Prosopographia imperii romani saec. I. II. III., editio altera, Berolini •Novi Eboraci : apvd Walter de Gruyter & Co.</i>
PWRE	Paulys-Wissowa Real-Enzyklopädie der klassischen altertumswissenschaft, Stuttgart
Samos	McCabe, Donald F. Samos Inscriptions. Texts and List. «The Princeton Project on the Inscriptions of Anatolia», The Institute for Advanced Study, Princeton (1986). Packard Humanities Institute CD #6, 1991.
SAZU	Slovenska akademija znanosti in umetnosti
<i>SHA</i>	<i>Scriptores Historiae Augustae</i>
SKA	Srpska kraljevska akademija, Beograd
TAM II	<i>Tituli Lyciae linguis Graeca et Latina conscripti</i> , ed. Ernst Kalinka. 3 fasc. Vienna 1920-1944. Fasc. 1, nos. 1-395, <i>Pars Lyciae occidentalis cum Xantho oppido</i> (1920); fasc. 2, nos. 396-717, <i>Regio quae ad Xanthum flumen pertinet praeter Xanthum oppidum</i> (1930); fasc. 3, nos. 718-1230, <i>Regiones montanae a valle Xanthi fluminis ad oram orientalem</i> (1944).
VAHD	Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split
VAMZ	Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu
VAPD	Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku, Split
VHAD	Vjesnik hrvatskog arheološkog društva
ŽA	Živa antika, Skoplje

Izdanja izvora

- Amijan Marcelin 1935; 1939-1940.: *Ammianus Marcellinus, Roman History*, J. C. Rolfe, LCL
- Amijan Marcelin 1998.: *Amijan Marcelin, Istorija*, Milena Milin, Beograd : Prosveta.
- Anonymous Valesianus 1939.: *Ammianus Marcellinus: Roman History, Volume III, Books 27-31. Excerpta Valesiana*, J. C. Rolfe, LCL
- Apijan 1863.: *Apijan, Ilirike*, Ante Star evi , Zagreb: Danica Ilirska
- Apijan 1899.: Appian, *The Foreign Wars, The Illyrian Wars*, <http://www.perseus.tufts.edu/>, bazirano na ed. Appian. *The Foreign Wars*. Horace White. New York. The Macmillan Company. 1899.
- Apijan 1879.: *Appiani, Historia Romana*, Ludovicus Mendelssohn, Lipsiae: Teubneri
- Apijan 2005.: Marjeta Šašel Kos, Appian and Illyricum, *Situla 43*, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana. 52 – 81
- Apijan 1967.: *Apijan, Gra anski ratovi*, Bogdan M. Stevanovi , Beograd: Kultura
- August, *Res Gestae* 1955.: *Res Gestae Divi Augusti*, Frederick W. Shipley, LCL.
- Avgustin, O Božijoj državi 1957.: *Augustine, City of God, Books 1 – 3*, G. E. McCracken, LCL
- Avgustin, O Božijoj državi 1963.: *Augustine, City of God, Books 4 –7*, W. M. Green, LCL
- Avgustin, O Božijoj državi 1968.: *Augustine, City of God, Books 8 – 11*, David S. Wiesen, LCL
- Avgustin, O Božijoj državi 1966.: *Augustine, City of God, Books 12 – 15*, Philip Levine, LCL
- Avgustin, O Božijoj državi 1965.: *Augustine, City of God, Books 16 – 18.35*, Eva M. Sanford - W. M. Green, LCL
- Avgustin, O Božijoj državi 1960.: *Augustine, City of God, Books 18.36 – 20*, W. C. Greene, LCL
- Avgustin, O Božijoj državi 1972.: *Augustine, City of God, Books 21 – 22*, W. M. Green, LCL
- Cezar, *De Bello Gallico*, 1988.: *Gaj Julije Cezar, Galski rat*, Ahmed Tuzli , Novi Sad: MS
- Cezar, *Commentarii belli civilis*, 1988.: *Gaj Julije Cezar, Gra anski rat*, Ahmed Tuzli , Novi Sad: MS
- [Cezar, De Bello Alexandrino 1955.: Caesar, Alexandrian War, A.G.Way, LCL](#)
- Ciceron 1998 -1999.: *Cicero, Letters*, D. R. Shackleton Bailey, LCL
- Ciceron 1840.: Middleton – Melmoth – Heberden, *The Life and Letters of Marcus Tullius Ciceron*, London : Edward Moxon, Dover Street
- Consularia italica* 1892.: *Consularia italica*, ed. Theodor Mommsen, Berolini/Berlin

- Corpus iuris civilis* 1888.: *Corpus iuris civilis I - III*, Vol. I. *Institutiones*, Paul Krueger; *Digesta*, Theodor Mommsen.- Vol. II. *Codex*, Paul Krueger.- Vol. III. *Novellae*, Rudolf Schoell et Wilhelm Kroll, Berolini (Berlin)
- Gaj, Institucije 1982.: *Gaj, Institucije*, Obrad Stanojević, Beograd: Nolit
- Herodijan 1961.: *Herodian of Antioch's History of the Roman Empire*, Edward C. Echols, Berkeley and Los Angeles
- Hidatije 1993.: *The Chronicle of Hydatius and the Consularia Constantinopolitana*, R.W. Burgess, Oxford: Clarendon Press
- Historia Augusta 1953.: *The Scriptores Historiae Augustae*, David Magie, LCL
- Historici Graeci Minores 1870.: *Historici Graeci Minores, Vol. I, Ludovicus Dindorfius* (Ludwig August Dindorf), Lipsiae/Lajpcig : Teubneri
- Eusebije iz Cezareje 1932.: *Eusebius: Ecclesiastical History, Volume II, Books 6-10*, J. E. L. Oulton, LCL
- Eusebije iz Cezareje 1999.: *Life of Constantine*, Averil Cameron and Stuart G. Hall, trans. Oxford: Clarendon Press
- Eutropije 1886.: *Eutropius's Abridgement of Roman History*, John Selby Watson, London : George Bell and Sons, York street, Covent Garden.
- Eutropije 1993.: *Eutropius, Breviarium*, H.W. Bird, Liverpool : Liverpool University Press.
- Evagrije 1846.: *A History of the Church in Six Books, from A. D. 431 to A.D. 594.*, E. Walford, London: Samuel Bagster and Sons
- Flor 1947.: *Lucius Annaeus Florus, Epitome of Roman History*, Edward Seymour Forster, LCL
- Fotije 1606.: *Photii Bibliotheca. Sive Lectorum à Photio librorum Recensio, Censura atque Excerpta, Philologorum, Oratorum, Historicorum, Philosophorum, Medicorum, Theologorum*, Andreas Schottus, Augusta Vindelicorum/Augsburg : Mangus
- Fotije 1824-1825.: *Bibliotheca, Photius (Constantinopolitanus)*, Immanuel Bekker, Berolini/Berlin : Reimer
- Fragmenta Historicorum Graecorum 1851, : *Fragmenta Historicorum Graecorum, Carolus Mullerus, Parisiis/Pariz.*
- Frontin 1925.: *Frontinus: Stratagemms. Aqueducts of Rome*, C. E. Bennett - Mary B. McElwain, LCL
- Sv. Jeronim 1990.: *Sveti Jeronim, Izabrane poslanice*, I, I.Markovi -M.Križman-J.Bratuli (Svjedo anstva 15), Split : Književni krug
- Sv. Jeronim 1842.: *Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis Presbyteri Opera omnia 1*, D.Vallarsius-T.Maffeus, PL 22
- Sv. Jeronim 1933.: *Jerome, Select Letters*, F. A. Wright, LCL
- Jordanes.: *Iordanes, De Origine Actibusque Getarum*, www.thelatinlibrary.com
- Jordanes.: *Iordanes, De summa temporum vel origine actibusque gentis Romanorum*, www.thelatinlibrary.com
- Jordanes 1882.: *Iordanes Romana et Getica*, Theodor Mommsen, Berolini

- Josip Flavije, Judejski rat, 1967.: *Josip Flavije, Judejski rat*, Dušan Glumac, Beograd: Prosveta
- Josip Flavije, Judejske starine, 1965.: *Josephus: Jewish Antiquities, Book 20*, Louis H. Feldman, LCL
- Jovan Malala, 1831.: *Ioannis Malalae, Chronographia*, Impensis ed. Weberi, Bonnae/Bon
- Juvenal 2004.: [Juvenal and Persius](#), Susanna Morton Braund, LCL
- Kasije Dion 1954-1955.: *Dio's Roman History in nine Volumes*, Earnest Cary, LCL (2)
- Kasije Dion 1986.: Marjeta Šašel Kos Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadranom in Sirmijem pri Kasiju Dionu in Herodijanu, Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 50-273
- Kasiodor 1886.: *Letters of Cassiodorus Being a Condensed Translation of The Variae Epistolae of Magnus Aurelius Cassiodorus Senator*, Thomas Hodgkin, Oxford : Horace Hart, Printer to The University
- Kasiodor 1894.: *Cassiodori Senatoris Chronica ad a.DXIX.*, Theodor Mommsen
- Kasiodor 1992.: *Cassiodorus: Variae*, S.J.B. Barnish, Liverpool: University Press
- Kasiodor 2006.: *The Letters of Cassiodorus, Magnus Aurelius Cassiodorus*, Echo Library
- Klaudijan 1922.: *Claudian: Volume I - II*, M. Platnauer, LCL
- Laktancije 2005.: *Laktancije, O smrtima progonitelja*, Nenad Cambi – Bratislav Lu in, Split : Književni krug
- Livije 1912.: *Livius, Ab urbe condita*, Canon Roberts, New York,
- Makrobije.: *Macrobije, Saturnalije*,
<http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Macrobius/Saturnalia/home.html>
 bazirano na kriti koj ediciji od Ludwig von Jan, izdava Gottfried Bass, Quedlinburg and Leipzig, 1852.
- Marcelin 2006.: *Prejasni muž komes Marcelin – kronika*, Bruna Kunti – Makvi , Zagreb : Latina et Graeca
- Marcijal 1998.: *Marko Valerije Marcijal, Epigrami*, Marina Bricko, Zagreb: MH
- Marcijal 1993.: *Martial, Epigrams*, D. R. Shackleton Bailey, LCL
- Marcijal.: *Valerius Martialis, Epigrammator libri X, LXXVIII, stihovi I i V*,
www.thelatinlibrary.com
- Marko Aurelije 2004.: *Marko Aurelije, Samom sebi*, Albin Vilhar, Beograd : Dereta
- Notitia Dignitatum.*; Medieval Sourcebook: *Notitia Dignitatum(Register of Dignitaries)*, c. 400 (<http://www.fordham.edu/halsall/source/notitiadignitatum.html>). Korišteno izdanje William Fairley, *Notitia Dignitatum or Register of Dignitaries*, in *Translations and Reprints from Original Sources of European History*, Vol. VI:4 (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, n.d.).

- Orozije 1976.: *Historia adversus paganos*, Verona: Fondazione Lorenzo Valla/Arnoldo Mondadori
- Ovidije 1924.: *Ovid, Tristia. Ex Ponto*, A. L. Wheeler, LCL
- Panegyrici Latini 1964.: *XII Panegyrici Latini*, Oxford University Press
- Plinije Mlađi 1969.: *Pliny the Younger, Letters*, Betty Radice, LCL
- Plinije Stariji 1866.: *Naturalis historia*, Berlin: ed. Weidmannos
- Plinije Stariji 1976.: prijevod Mate Suića u dodatku «Anti ki pisci» u knjizi «*Anti ki grad na isto nom Jadranu*» str. 297, Zagreb,
- Plinije Stariji 2003.: prijevod Brune Kuntić Makvić u dodatku «Izvori» u knjizi «*Anti ki grad na isto nom Jadranu*» (2. izmijenjeno i dopunjeno izdanje) str. 421, Zagreb,
- Plinije Stariji 2004.: *Plinije Stariji, «Zemljopis starog svijeta»*, Uroš Pasini, Split: Književni krug,
- Plutarh 1978.: *Plutarh, Slavni likovi antike II*, Miloš N. Đurić, Novi Sad: MS.
- Plutarh 1988.: *Plutarh, Usporedni životopisi*, Zdeslav Dukat, Zagreb: A. Cesarec.
- Polibije 1988.: *Polibije, Istorije*, Marijana Ričl, Novi Sad: MS
- Prokopije 1914.: *Procopius: History of the Wars, Vol. 1, Books 1-2: The Persian War*, H. B. Dewing, LCL
- Prokopije 1916.: *Procopius: History of the Wars, Vol. 2, Books 3-4: Vandalic War*, H. B. Dewing, LCL
- Prokopije 1916.: *Procopius, Vol. 3, Books 5-6.15: History of the Wars*, H. B. Dewing, LCL
- Prokopije 1924.: *Procopius: History of the Wars, Vol. 4, Books 6.16-7.35: Gothic War*, H. B. Dewing, LCL
- Prokopije 1928.: *Procopius: History of the Wars, Vol. 5, Books 7.36-8: Gothic War*, H. B. Dewing, LCL
- Prokopije 1935.: *Procopius, Vol. 6: The Anecdota or Secret History*, H. B. Dewing, LCL
- Prokopije 1940.: *Procopius, Vol. 7: On Buildings, General Index*, H. B. Dewing, LCL
- Pseudo-Skilak 2001.: *Pseudo-Skilak, Periplus*, korišten prijevod iz Wilkes, Iliri, 2001, 106-108
- Ptolemej Klaudije.: *Ptolemej Klaudije, Geografija*, korišten tekst sa http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Gazetteer/Periods/Roman/Texts/Ptolemy/2/15*.html, bazirano na transkriptu Dover edition, prvi put izdato 1991, republikacija javnog rada, originalno izdatog 1932 od The New York Public Library, N.Y. sa naslovom «Geography of Claudius Ptolemy».
- Ptolemej Klaudije 1974.: Ptolemejeva karta, *Monumenta cartographica Jugoslaviae*, I antičke karte, Posebna izdanja knj. 17, Aleksandrina Cermanović - Kuzmanović, Beograd: Istorijski institute

- Ravenjanin⁷³⁴ 1995.: Slobodan Čačić, *Civitates Dalmatiae u «Kozmografiji» Anonima Ravenjanina*. Zadar: Arheološki muzej Zadar,
- Ravenjanin 1860.: *Ravennatis Anonymi Cosmographia et Gvidonis Geographica*, G. Parthey-M. Pinder, Berlin: F. Nicolai.
- Rufije Fest 1967: *Rufius Festus, Breviarium rerum gestarum populi Romani in: The Breviarium of Festus*, London: ed. J.W. Eadie.
- Sekst Aurelije Viktor; *Sextus Aurelius Victor*, edd. F.Pichlmayr i R. Gruendel, Leipzig
- Sekst Aurelije Viktor 1984.: *Sextus Aurelius Victor: A Historiographical Study*, H.W. Bird, Francis Cairns Publications
- Sekst Aurelije Viktor 2000.: *A Booklet About the Style of Life and the Manners of the Imperatores. Abbreviated from the Books of Sextus Aurelius Victor*. Thomas M. Banchich, Buffalo, New York : Canisius College.
- Seneka 1920.: *Seneca: Epistles 66-92*, Richard M. Gummere, LCL
- Servije 1881, 1884.: *Servius, Commentarii in Vergilii Carmina*, ed. G. Thilo and H. Hagen, vols. I, II, (Leipzig 1881, 1884).
- Sidonije Apolinarije 1915.: *The Letters of Sidonius I-II.*, O. M. Dalton, Oxford : Clarendon Press
- Sidonije Apolinarije 1936.: *Sidonius: Poems. Letters, Books 1-2*, W. B. Anderson, LCL
- Sidonije Apolinarije 1965.: *Sidonius: Letters, Books 3-9*, W. B. Anderson, LCL
- Svetonije 1978.: *Gaj Svetonije Trankvil, Dvanaest rimskih careva*, Stjepan Hosu, Zagreb: Naprijed.
- Tacit, Anali, 1970.: *Tacit, Anali*, Jakov Kostović, Zagreb: MH
- Tacit, Historije 1925; 1931.: *Tacitus, Histories*, Clifford H. Moore, LCL
- Tacit, Historije 1987.: Tacit, Historije, Josip Mikli, Zagreb : *Latina et Graeca*
- Tacit, Germanija 2002.: *Tacit, Germanija*, Veselin Čajkanović, Beograd: Poligraf
- Teodozijeve kodeks 1999 .: *Codex Theodosianus: Theodosiani libri 16 cum constitutionibus Sirmondianis. Cum constitutionibus Sirmondianis ; P. 2, Textus cum apparatu, Volumes 1-2*, Theodor Mommsen, Preußische Akademie der Wissenschaften (Berlin), reprint, ed. Weidmann
- Teodozijeve kodeks 2001.: *The Theodosian Code and Novels and the Sirmondian Constitutions*, Clyde Pharr - Theresa Sherrer Davidson - Mary Brown Pharr, The Lawbook Exchange
- Teofan 1982.: *The chronicle of Theophanes: an English translation of anni mundi 6095-6305 (A.D. 602-813)*, Harry Turtledove, University of Pennsylvania Press

⁷³⁴ Djelo srednjovjekovnog pisca Gvidona (rano XII. st.) uveliko se slaže sa Ravenjaninovom “Kozmografijom”, pa se u pogledu Dalmacije, podaci Gvidona i Ravenjaninove V. knjige gotovo u potpunosti podudaraju (Čačić, 1995, 8) i često zajedno navode (*Ravennatis anonymi Cosmographia et Guidonis Geographica*).

- Teofan 1997.: *The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History AD 284-813*. Cyril Mango and Roger Scott, Oxford
- Teofilakt Simokata 1834.: *Theophylactus Simocatta, Historiarum libri octo*, Impensis ed. Weberi, Bonnae/Bon
- Teofilakt Simokata 1986.: *The History of Theophylact Simocatta*, Michael and Mary Whitby, Oxford University Press
- Velej Paterkul 1955.: *Velleius Paterculus, Compendium of Roman History*, Frederick W. Shipley, LCL.
- Velej Paterkul 2006.: *Gaj Velej Paterkul, rimska povijest*, Josip Mikli , Zagreb : Latina & Graeca
- Zonara 2009.: *The History of Zonaras: From Alexander Severus to the Death of Theodosius the Great*, Thomas Banchich, Eugene Lane, New York : Routledge
- Zonara, 1868/1869/1870.: ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΖΩΝΑΡΑ, Ἐ μὴ Ἴ ὼ / IOANNIS ZONARAE, Epitome Historiarum, Vol. I – III, Ludovicus Dindorfius, Lipsiae: Teubneri
- Zosimus 1814.: *Zosimus, New History*, London: Green and Chaplin
- Zosimus 1887.: *Zosim, Historia nova*, Ludovicus Mendelssohn, Lipsiae: Teubneri

Literatura

- Abrami , Mihovil – Colgano, Anton, 1909, Untersuchungen in Norddalmatien, *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien*, 12, Wien
- Ala evi , Josip, 1882, La via romana da Sirmio a Salona, *Bullettino di archeologia e storia dalmata IV*, Split
- Alföldy, Géza, 1967, Die Legionslegaten der römischen Rheinarmeen, *Böhlau Verlag, (Epigraphische Studien, 3) (Beihefte der Bonner Jahrbücher, 22)*, Köln
- Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, Tom I- III; Mape 1-4; 1988, Sarajevo : Zemaljski muzej
- Atkinson, K. M. T., 1958, The Governors of the Province Asia in Reign of Augustus, *Historia* 7, 300 – 330
- Aurigemma, Salvatore, 1940, Forlimpopoli, *Notizie degli Scavi di Antichità*, Reale Accademia dei Lincei, Roma
- Ballif, Philipp, 1893, *Römische Straßen in Bosnien und der Hercegovina*, Herausgegeben vom *Bosnisch-Hercegovinischen Landesmuseum*, Wien : Gerold. Dio o epigrafskim spomenicima koji detektiraju rimske ceste uradio Carl Patsch (p. 52 - 70).
- Bariši , Franjo – Rajkovi , Mila – Kreki , Bariša – Tomi , Lidija, 1955, Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije. Tom 1, SANU, (*Posebna izdanja CCXLI, Vizantološki institut 3*), Beograd
- The Archaeology of Roman Pannonia*. ed. Lengyel, Alfonz. Radan, George, T., B. Akadémiai Kiadó. 1981 (poglavlje Barkóczy László), Budapest.
- Berger, Adolf, 1953, Encyclopedic dictionary of Roman law, Philadelphia: The American Philosophical Society
- Bili -Dujmuši , Siniša, 2004, *Oktavijanova kampanja protiv Delmata 34-33 god. pr. Kr.*, doktorska disertacija. Sveu ilište u Zadru, Odjel za povijest.
- Boatwright 2003.: Mary Taliaferro Boatwright, *Hadrian and the Cities of the Roman Empire*, New Jersey – Oxfordshire: Princeton University Press
- Bodel, John, 2005, From Columbarium to Catacomb : Communities of the Dead in Pagan and Christian Rome, Commemorating the Dead: Texts and Artifacts in Context. The Shoheit Conference on Roman, Jewish and Christian Burials, May 22-24, 2005 The University of Chicago Divinity School, Chicago, Illinois 1 - 27

- Bojanovski, Ivo, 1974, Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji, *ANU BiH, Djela, XLVII, CBI 2.*
- Bojanovski, Ivo, 1977, Rimski natpisi iz doline Trebišnjice, Tribunia, *knjiga III, 67 -98*
- Bojanovski, Ivo, 1977 A, Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji (s posebnim obzirom na podru je Bosne i Hercegovine) I-Prehistorijska i rimska cesta Salona-Narona i njena topografija u svjetlu arheoloških i istorijskih izvora. *ANU BiH, XV, CBI 13. 83 – 152+Tbl. I – III+Pril. 1 - 3*
- Bojanovski, Ivo, 1988, Bosna i Hercegovina u anti ko doba, *ANU BiH, Djela, LXVI, CBI, 6.*
- Bowman, Alan K – Garnsey, Peter – Rathbone, Dominic, 2000, *The Cambridge ancient history: The High Empire, A.D. 70-192*, Cambridge
- Brunšmid, Josip, 1905, Kameni spomenici Hrvatskog narodnog muzeja u Zagrebu, *VHAD VIII, sv. 1. 37 - 104*
- Budimir, Milan - Flašar, Miron, 1963, *Pregled rimske književnosti, De auctoribus romanis*, Beograd.
- Buli , Frane, 1884, Iscrizioni Inedite, *Bullettino di archeologia e storia dalmata VII*, Split, 163 – 167
- Buli , Frane, 1885, Iscrizioni Inedite, *Bullettino di archeologia e storia dalmata VIII*, 66 - 73
- Buli , Frane, 1889, Iscrizioni Inedite, *Bullettino di archeologia e storia dalmata XII*, Split, 145 – 165
- Buli , Frane, 1889 A, Iscrizioni Inedite, *Bullettino di archeologia e storia dalmata XII*, Split, 97 – 101
- Buli , Frane, 1890, Iscrizioni Inedite, *Bullettino di archeologia e storia dalmata XIII*, Split, 145 – 150
- Buli , Frane, 1890 A, Prinosak k poviesti uredjenja granica medju raznim plemenima u Dalmaciji za rimsko doba, *GZM, god. II, sv. 4, 406 – 413*
- Buli , Frane, 1890 B.: Frane Buli , Ritrovamenti, risguardanti la topografia suburbana dell' antica Salona, *Bullettino di archeologia e storia dalmata XIII*, Split, 49 - 54
- Buli , Frane, 1894, Iscrizioni Inedite, *Bullettino di archeologia e storia dalmata XVII*, Split, 65 - 70
- Buli , Frane, 1896, Iscrizioni Inedite, *Bullettino di archeologia e storia dalmata XIX*, Split, 41 – 44
- Buli , Frane, 1898, I SS. Anastasio e Dojmo martiri salonitani, *Bullettino di archeologia e storia dalmata XXI*, Split, 113-132.
- Buli , Frane, 1902, L'iscrizione della “praefectura Phariaca Salonitana”, *Bullettino di archeologia e storia dalmata XXV*, Split, 3 – 29

- Buli , Frane, 1904, S. Gregorio magno papa. Nelle sue relazioni colla Dalmazia (a. 590 – 604.) (Con tre Tav. n. I. – II. – III.), *Bullettino di archeologia e storia dalmata XXVII*, Split, 1 – 47 (*suppl.*)
- Buli , Frane, 1905, Dell'iscrizione che ricorda Furius Camillus Scribonianus, luogotenente della Dalmazia, *Bullettino di archeologia e storia dalmata XXVIII*, Split,
- Buli , Frane, 1906, Sull'anno della distruzione di Salona (Con due tav. n. XIII. E XIV), *Bullettino di archeologia e storia dalmata XXIX*, Split, 268 - 304
- Buli , Frane, 1909, Iscrizione di un nuovo luogotenente della Dalmazia romana Apollonius Foebadius del V-VI sec., *Bullettino di archeologia e storia dalmata XXXII*, Split, 3-11.
- Buli , Frane, 1914, M. AVRELIVS IVLVS. Praeses provinciae Dalmatiae, *Bullettino di archeologia e storia dalmata XXXVII*, 118 - 121
- Buli , Frane, 1921, Iscrizioni inedite, *Bullettino di archeologia e storia dalmata XLIV*, Split 1921, 27 - 35
- Brunšmid, Josip, 1895, Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije, *VHAD I*, 148 - 183
- Brunšmid, Josip, 1906/1907, Kameni spomenici Hrvatskog narodnog muzeja u Zagrebu, *VHAD IX*, 82 – 184
- Burgess, Richard. W., 1992, From *Gallia Romana* to *Gallia Gothica*: The View from Spain, in J. F. Drinkwater and H. Elton (eds.), *Fifth-Century Gaul: A Crisis of Identity?*, Cambridge, 19–27.
- Buzov, Marija, 2005, The romanization and urbanization of the Roman province of Pannonia in light of the autochthonous and immigrant populations, *Illyrica antiqua*, FF press, Zagreb, 125 – 143
- Cabanes, Pierre, 2002, *Iliri od Bardileja do Gencija*, Zagreb.
- a e, Slobodan, 2003, Aserija u anti kim pisanim izvorima *ASSERIA, I*, Zadar : Muzej anti kog stakla u Zadru, 7-43
- Dodig, Radoslav, 2003, Epigrafi ki spomenici iz naronitanskog konventa, u: *Arheološka istraživanja u Naroni i dolini Neretve, Izdanja HAD-a, Vol. 22, god.*, 233 – 246+Tbl. I – VI
- Domi Kuni , Alka, 2006, Bellum Pannonicum (12.–11. pr. kr.). Posljednja faza osvajanja južne Panonije, *VAMZ, 3. sv. XXXIX*, 59–164
- Dubolni , Martina, 2007, Argyruntum i njegov teritorij u antici, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 49*, str. 1–58.
- Gabri evi , Branimir, 1953, Dvije ilirske op ine s podru ja Vrlike, *VAHD 55*. 103 – 119
- Gibon, Edvard D., 1996, Opadanje i propast Rimskog Carstva, Beograd : Službeni list
- Glavi i , Miroslav, 2008, Epigrafska baština rimskodobnog Epidaura, *Archaeologia Adriatica 11*, 43-62
- Glavi i , Mihovil - Ala evi , Josip, 1878, Iscrizione inedita di «Ortopula» (Starigrad ai Obbrovazzo), *Bullettino di archeologia e storia dalmata I*, Split, 85 – 89

- Glavić, Mihovil, 1878, Il municipio Magnum, *Bullettino di archeologia e storia dalmata* I, Split, 90 - 96
- Graves, Robert, 2003, *Klaudije, Car i Bog*, Akia M. Princ, Beograd
- Gračanin, Hrvoje, 2006, Goti i južna Panonija, *Scrinia slavonica* 6, Slavonski Brod : Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 83-126.
- Eck, Werner, 1972, Die Familie der Volusii Saturnini in Neuen Inschriften aus Lucus Feroniae, *Hermes*, Vol. 100, No. 3 (1972), 461-484
- Fiala, František-Franjo, 1893, Prilozi arheologiji Bosne i Hercegovine, *GZM god. V, sv. 1.* 145 - 159
- Fiala, František-Franjo, 1893 A, Prilozi rimskoj arheologiji Hercegovine, *GZM god. V, sv. 3.* 511 – 532
- Fishwick, Duncan, 1987, *The imperial cult in the latin west: studies in the ruler cult of the western provinces of the roman empire. Vol. 1*, Leiden : Brill
- Frankfurter, S., 1884, Epigraphischer Bericht aus Oesterreich, *AEM VIII*, 129 - 179
- Harland, Philip A, 2003, Associations, synagogues, and congregations: claiming a place in ancient Mediterranean society, Minneapolis : Augsburg Fortress
- O. Hirschfeld, O., 1885, Bericht über eine Reise in Dalmatien, *AEM IX*, 1 - 30
- Hörmann, Kosta, 1890, Dva rimska natpisa iz Bosne, *GZM, god. II, sv. 3.* 306 – 308
- Imamović, Enver, 1980, Međanski natpisi na području rimske provincije Dalmacije, *Prilozi Instituta za istoriju, XVI, br. 17*, Sarajevo. 27 – 59 br. 1 – 21+4 slike na natpisa
- Jagenteufel, Adolf, 1958, Die Statthalter der römischen Provinz Dalmatia von Augustus bis Diokletian, *Schriften der Balkankommission; Antiquarische Abteilung. 12*, Wien
- Josifović, S., 1956, Oktavijanovo ratovanje u Iliriku (*Der illyrische Feldzug Octavians*), *ŽA* 6, 138 – 165
- Kuntić Makvić, Bruna – Šegvić, Marina, 1988, O razgraničenju između Aserije i Alverije, *ARR* 11, 49 - 62
- Lisinski, Petar, 1971, *Grci i Rimljani*, Zagreb : Školska knjiga
- Lučić, Josip, 1966 – 1967, O nekim problemima najstarije dubrovačke povijesti, *Historijski zbornik, god. XIX-XX, br. 1-4*, Povijesno društvo Hrvatske : Zagreb 537-547
- MacGeorge, Penny, 2002, *Late Roman warlords*, Oxford University Press
- Macmillan, Hugh, 2008, *Roman Mosaics*,
- Mathisen, Ralph Whitney. 1979, Resistance and Reconciliation, Majorian and the Gallic Aristocracy after the Fall of Avitus, *Francia*, 7, 597–627.
- Marić, Zdravko, 1989, Daorsi i Narona. *Posebna izdanja Zemaljskog muzeja «Međunarodni simpozijum Bosna i Hercegovina u tokovima historijskih i kulturnih kretanja u jugoistočnoj Evropi»*, Sarajevo.
- Marin, Emilio, 1997, *Ave Narona, MH*, Zagreb.
- Marin, Emilio, 2004, *Divo Augusto*, Split : Arheološki muzej

- Marin, Emilio – Mayer, M. – Paci, G. - Rodà, I. 1999, *Corpus Inscriptionum Naronitanarum I*, Tivoli
- Marin, Emilio, 2004 A, i suradnici, *Augusteum Narone, splitska siesta naronskih careva*, Split : Arheološki muzej
- Marin, Emilio – Gauthier, Nancy – Prévot, Françoise – Caillet, Jean-Pierre – Duval, Noël – et al., 2010, Salona. = IV, Inscriptions de Salone chrétienne, IVe-VIIe siècles Salona. IV, Natpisi starokršćanske Salone, IV.-VII. st., Rim - Split
- Marinovi , Ante, 1959, Epigrafski spomenici o rimskom namjesniku Dolabelli u Cavtatu, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, 6-7, 121 – 128 + 2 sl.
- Maškin, N. A., 1951, *Istorija starog Rima*, Beograd.
- Matijašić , Robert, 2002, *Uvod u latinsku epigrafiju*, Pula
- Mesihovi , Salmedin, 2007, *Dezitivati*, Sarajevo (u rukopisu). Dopunjena verzija doktorske disertacije : *Dezitivati: kulturna i narodnosno-politička zajednica u Iliriku i osvajanja Oktavijanovog doba*, Zagreb, 2007
- Mesihovi , Salmedin, 2007 A, *Autarijati*, Sarajevo (u rukopisu). Dopunjena verzija magistarskog rada : *Problem kulturne i narodnosne zajednice Autarijata*, Zagreb, 2004
- Mesihovi , Salmedin, 2008, „INSCRIPTIONES LATINARVM SARAEVONENSIS“ (sa kraćim pregledom naseobinske kulture u antičko doba) – doprinos historiji sarajevskog područja u antičko doba, *Historijska traganja I*, Institut za historiju, Sarajevo, 9 – 68
- Mesihovi , Salmedin, 2009, „SUPPLEMENTVM REBELLIO ILLYRICI I – Germanikova Pounjska ofanziva“, *Historijska traganja IV*, Institut za historiju, Sarajevo, 9 – 33
- Mesihovi , Salmedin, 2009 A, „Hajdučija na tlu rimskih ilirskih provincija“, *Prilozi 38*, Institut za historiju u Sarajevu, 31 – 39
- Mesihovi , Salmedin, 2009 B, „Prilozi antičkoj topografiji Bosne i Hercegovine – dva toponima sa šireg područja –“, *Godišnjak Bošnjačke kulturne zajednice „Preporod“*, god. IX, Sarajevo, 171 – 185
- Mesihovi , Salmedin, 2010, „Podjela provincije Ilirik“, *Pregled – časopis za društvena pitanja*, god. LI, br. 2, Sarajevo, 87 – 100
- Mesihovi , Salmedin, 2010 A, „RES PVBBLICAE SCRIBONIANI“, *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu*, knjiga XIV - XV, Sarajevo, 315 – 340
- Mesihovi , Salmedin, 2010 B, *Aevum Dolabellae – Dolabelino doba*, *Centar za balkanološka ispitivanja, Akademija nauka i umjetnosti*, knjiga XXXIX, 99 – 123
- Mesihovi , Salmedin, 2011, *Rimski vuk i ilirska zmija. Posljednja borba*, Sarajevo: Filozofski fakultet
- Mesihovi , Salmedin, 2011 A, ANTIQVI HOMINES BOSNAE, Sarajevo: Filozofski fakultet
- Mesihovi , Salmedin, 2011 B, LVCIVS VOLVSIVS SATVRNINVS IN ILLYRICVM SUPERIOR/DALMATIA, *Historijska traganja* (u procesu objavljivanja)

- Mesihovi , Salmedin, 2011 C, Namjesnici provincije Gornji Ilirik/Dalmacije od 42. do 68. god. n. e., *Centar za balkanološka ispitivanja, Akademija nauka i umjetnosti , knjiga XL*, 149 - 164
- Mesihovi , Salmedin, 2011 D, *Revolucije stare Helade i Rimske Republike*, Sarajevo : Filozofski fakultet
- Mesihovi , Salmedin, 2011 E, „Plinijevske peregrinske civitates na prostoru današnje Bosne i Hercegovine“, *VAPD, Vol.104*, Split, 55 - 78
- Mirkovi , Miroslava, 2002, *Rimska država pod kraljevima i u doba Republike (753.- 27 pre Hr.)*. *Historija i institucije*, Beograd: Dosije
- Mirkovi , Miroslava, 2003, *Rimska država u doba principata i dominata (27. pre Hr.-337. n.e.)*, *Od Avgusta do Konstantina*, Beograd: Dosije
- Mócsy, András, 1962, Pannonia, *PWRE, Suppl. IX*, , col. 612-653.
- Mócsy, András, 1974, *Pannonia and Upper Moesia: a history of the middle Danube provinces of the Roman Empire*, Routledge & K. Paul, Boston.
- Narona, 2007, Arheološki muzej Narona, Vid - Metkovi
- Novak, Grga, 2004, *Prošlost Dalmacije I, Od najstarijih vremena do Kandijskog rata*, Zagreb 1944 i novo izd. Slobodne Dalmacije, 2004, Split.
- Oluji , Boris, 1999-2000, Japodi, Apijanovi plemeniti barbari, *Op. Arch. 23-24*, 59-64,
- Oluji , Boris, 2003, Oktavijanov pohod protiv Japoda (35 g. prije Krista), *Grad Oto ac 7*, Oto ac: Katedra akavskoga sabora pokrajine Gacke, Gracko pu ko otvoreno u ilište Oto ac
- Ore , P., 1978, Prapovijesna naselja i grobne gomile (Posušje, Grude i Lištica), *GZM, N. S. Arheologija XXXII*, 1977 (1978), 181 – 291+Krt. 1
- Papazoglu, Fanula, 1969, Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba, *ANU BiH, Djela, XXX, CBI 1*
- Pašali , Esad, 1975, Questiones de bello dalmatico panonique, *Sabrano djelo*, Sarajevo, (prvi put objavljeno u Godišnjaku Istorijskog društva BiH, Sarajevo, 1957). 376 - 421
- Patsch, Carl, 1890, Megjašni natpis iz Bosne, *GZM, god. II, sv. 4*. 367 – 368
- Patsch, Carl, 1895, Rimski kameniti spomenici kninskog muzeja, *GZM, god. VII, sv. 3*. 379 - 422
- Patsch, Carl, 1906, Arheološko-epigrafska istraživanja povjesti rimske provincije Dalmacije, *GZM, god. XVIII, sv. 2*. 151 – 181
- Patsch, Carl, 1914, Zbirke rimskih i gr kih starina u bos-herc., *Zemaljskom muzeju, GZM, god. XXVI, sv. 1-2*. 141 – 219+Tbl. I – II.
- Patsch, Carl, 1915, *Zbirke rimskih i gr kih starina u bos-herc. Zemaljskom muzeju*, Sarajevo : Zemaljski muzej
- Piteša, Ante, 2003, Slaveni i rana hrvatska država, *VAHD, 95*, 471 – 518
- Radimsky, Vjenceslav (Vaclav), 1893, Arheološke crtice iz Bosne i Hercegovine, *GZM god. V, sv. 3*. 479 – 497
- Radimsky, Vjenceslav (Vaclav), 1894, Starine kotara županja kog u Bosni, *GZM, god.*

VI, sv. 2, 283 – 319

- Rendi – Mio evi , Duje, 1952, Druzov boravak u Dalmaciji, u svjetlu novog viškog natpisa, *VAHD 54*, 41 – 50+Tbl. II.
- Rendi – Mio evi , Duje, 1959, Cohors VI voluntariorum, Nota epigraphica, *VAHD*, 61, 156 – 158
- Rendi – Mio evi , Duje, 1962, P.Cornelius Dolabella, legatus pro pretore provinciae Dalmatiae, proconsul provincia Africae Proconsularis. Problèmes de chronologie. *Acte des IV. Internationalen Kongresses für griechische und lateinische Epigraphik*, 17, bis 22 September, Wien, 338 – 347 + 1. tbl.
- Rendi – Mio evi , Duje, 1968, Novi Dolabelin “terminacijski” natpis iz okolice Jablanca. *VAMZ*, III, 63 – 73+1 – 3 tbl.
- Robinson, O., F., 2003, *Ancient Rome: City Planning and Administration*, New York : Routledge
- Sanader, Mirjana, 2003, Rimske legije i njihovi logori u hrvatskom dijelu panonskog limesa, *Op. Arch.* 27, Zagreb, 463 – 468
- Sergejevski, Dimitrije, 1924, Cohors VIII voluntariorum civium Romanorum u Dalmaciji, *GZM*, god. XXXVI. 113 – 123
- Sergejevski, Dimitrije, 1964, Borne frontier romanie de Kosijerevo, *Archaeologica Jugoslavica*, V, 93 - 95
- Sherk, Robert, K., 1980, Roman Galatia : The governors from 25 B. C. To A. D. 114, *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, 954 – 1052
- Stein, Arthur, 1896, Zwei Lykische Inschriften, *AEM XIX*, 147 - 150
- Smith, William, 1867, *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*, Boston : Little, Brown and Company
- Stip evi , Aleksandar, 1989, *Iliri, povijest, život, kultura*, I (1974) i II dopunjeno izdanje (1989), Zagreb.
- Sui , Mate, 1969, Anti ki Nin (Aenona) i njegovi spomenici, *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, sv. XVI – XVII, 61 - 104
- Sui , Mate, 1981, *Zadar u starom vijeku*, Posebna izdanja Filozofskog fakulteta u Zadru
- Sui , Mate, 2003, *Anti ki grad na isto nom Jadranu* (2. izmijenjeno i dopunjeno izdanje), Zagreb.
- Swoboda, Erich, 1932, *Oktavian und Illyricum*, Wien,
- Syme, Ronald, 1968, The Ummidii, *Historia 17*, No. 1, Zeitschrift für Alte Geschichte, 72 - 105
- Syme, Ronald, 1979, Ummidius Quadratus, Capax Imperii, *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 83, 287 – 310
- Ša i , Amra, 2011, Anti ki epigrafski spomenici Isto ne Hercegovine, magistarski rad (u rukopisu), Sarajevo: Filozofski fakultet
- Šašel, Jaroslav – Ana, 1963, *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt*, *Situla 5*, Ljubljana (*ILJug I*)

- Šašel, Jaroslav – Ana, 1978, *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt, Situla 19*, Ljubljana (ILJug II)
- Šašel, Jaroslav – Ana, 1986, *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMII et MCMXL repertae et editae sunt, Situla 25*, Ljubljana (ILJug III)
- Šašel Kos, Marjeta, 1993, Private Munificence in Salona under the Principate, *VAHD, LXXXVI*, 201-214.
- Šašel Kos, Marjeta, 1997, Appian and Dion on the Illyrian Wars of Octavian, *ŽA*, 47.
- Šašel Kos, Marjeta, 1999, From Agron to Genthius: Large scale piracy in the Adriatic. *Hesperia*, 15, Studi sulla grecita; d joccidente. *I Greci in Adriatico*, 1, Roma: L' Erma di Bretschneider. 137 – 155
- Šašel Kos, Marjeta, 1999 A, Octavian js Campaigns (35-33 BC) in Southern Illyricum, L jIllyrie mevrionale et l j Evpire dans l jantiquitev III (*Actes du IIIe colloque international de Chantilly 16-19 Octobre 1996*), Pariz, 255 - 264
- Šašel Kos, Marjeta, 2004, The Roman conquest of Dalmatia in the light of Appianj s Illyrike. Dall jAdriatico al Danubio, L jIllirico nell j eta; greca e romana, *Atti del convegno internazionale Cividale del Friuli, 25 - 27 settembre 2003*.
- Šašel Kos, Marjeta, 2005, *Appian and Illyricum, Situla 43*, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana.
- Šašel Kos, Marjeta, 2005 A, The Pannonians in Appian vs Illyrike, *Illyrica antiqua*, FF press, Zagreb, 433 – 439
- Škegro, Ante, 2008, Kriza grada Salone i Salonitanske Crkve u doba nad/biskupâ Natala i Maksima, Salonitansko-splitska crkva u prvom tisu lje u krš anske povijesti. Zbornik me unarodnoga znanstvenog skupa u povodu 1700. obljetnice mu eništvâ sv. Dujma Split, 14.-15. svibnja 2004., Split : Crkva u svijetu - Splitsko-makarska nadbiskupija , 2008. 299-315
- Škegro, Ante, 2008 A, Kontroverzni biskup Malho i tzv. Delminijska biskupija, *Archaeologia Adriatica 11*, Odjel za arheologiju Sveu ilišta u Zadru, 519-527
- The Land Between : A History of Slovenia*, 2008, Frankfurt am Main : Internationaler Verlag Wissenschaften.
- Tomi , Petar, 1885, *Poviest rimska do careva, II dio, Od obiju Graccha do cara Augusta*, Matica Hrvatska, Zagreb.
- Ton ini , Domagoj, 2005, Votivna ara iz Tilurija, *Op. Arch.* 28, Zagreb. 147 – 157
- Treggiari, Susan, 1975, Family Life among the Staff of the Volusii. *Transactions of the American Philological Association (1974-), vol. 105. (1975)*, The Johns Hopkins University Press , 393-401
- Vuli , Nikola, 1903, Contributi alla storia della guerra di Ottavio in Illiria nel 35-33 e della campagna di Tiberio nel 15 a.C., *Rivista di Storia Antica*, 7, 489 - 504
- Vuli , Nikola, 1907, Oktavijanov ilirski rat i izgnanje Skordiska iz Gornje Mezije, *Glas SKA, LXXII*, 26 - 36
- Vuli , Nikola, 1933, Oktavijanov ilirski rat, *Glas SKA, CLV/78*,
- Vuli , Nikola, 1934, The Illyrian War of Octavian, *JRS*, 24, 163 – 167

- Wace, Henry - Piercy, William C, 1999, A Dictionary of Christian Biography and Literature to the End of the Sixth Century A.D., with an Account of the Principal Sects and Heresies, Hendrickson Publishers, Inc. edition
- Wilkes, J. J., 1969, *History of the provinces of the Roman Empire, Dalmatia*, University of Birmingham, London.
- Wilkes, J. J. 1976, Boundary Stones in Roman Dalmatia I., The Inscriptions, *AV 25*, Ljubljana, 258 – 274
- Wilkes, J. J., 2001, *Iliri*, Split.
- Zaninovi , Marin, 1984, Vojni zna aj Tilurija u antici, *Znanstveni skup «Cetinska Krajina od prethistorije do dolaska Turaka»*, HAD, Split. 65 – 75
- Zaninovi , Marin, 1994, Livanjsko polje u antici kao primjer delmatske zajednice, *Zbornik «Livanjski kraj u povijesti»*. Split-Livno, 45 - 50
- Zaninovi , Marin, 1996, *Od Helena do Hrvata*, Školska knjiga, Zagreb.
- Zaninovi , Marin, 1998, Neki aspekti Augustova kulta u Dalmaciji, *Histria Antiqua*, 4, Pula, 37 - 44
- Zaninovi , Marin, 1999, La Dalmazia in età imperiale, Leo S. Olschki editore. Firenze, 213 - 223
- Zippel, Gustav, 1877, *Die Römische Herrschaft in Illyrien bis auf Augustus*, Leipzig

Recenzije:

Dr. Enver Imamovi , profesor emeritus

Dr. Adnan Busuladži , vanredni profesor

Prof.dr. Enver Imamović
Filozofski fakultet
Sarajevo

30.5.2013.

Recenzija

Rukopis: Proconsules, legati et praesides

Autor: Dr. Salmedin Mesihović

Zamoljen sam da pročitam rad dr. Salmedina Mesihovića pod naslovom „Proconsules, legati et praesides“ i da iznesem mišljenje o njemu. S obzirom da mi je dr. Mesihović radni kolega i da sam upoznat s njegovim dosadašnjim radom rado sam se prihvatio dužnosti, i iz razloga što se u radu tretira izuzetno važna tema iz antičke prošlosti naše zemlje.

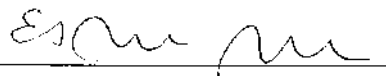
Rimska okupacija osvojenih zemalja bila je praćena uspostavljanjem mehanizma složenog upravnog aparata. Dotadašnja plemenska organizacija je preustrojena na način da je vlastodržac uveo punu kontrolu u svim segmentima života nad pokorenim. Formalno, i nadalje je funkcionirala plemensko ustrojstvo, pokoreni su živjeli u svojim gradinskim naseljima, imali su svog plemenskog starješinu, bavili su se dotadašnjim načinom privređivanja, ali je sve bilo pod strogom kontrolom rimskih vlasti koje su svojim aparatom određivale norme.

Autor je dotični problem vremenski raščlanio u nekoliko poglavlja. To je razumljivo jer se odnos i organizacija vlasti vlastodržca nad pokorenim odvijala nekoliko stotina godina, a samim je mijenjala i formu. Rim je neposredno nakon osvajanja bio mnogo rigorozniji i oprezniji prema pokorenim stanovništvu. Uspostavio je maksimalnu kontrolu. U prvo vrijeme isključivo se oslanjao na svoj vojni aparat. U našoj zemlji to je još više došlo do izražaja nakon Velikog ilirskog ustanka. Vojna lica su održavali sigurnost, razrezivali su i prikupljali porez, sudili itd. Kada su se vremenom domoroci sasvim uklopili u rimske norme života, odnosno kad je prošla svaka opasnost od mogućih pobuna, rimske vlasti bitno mijenjaju odnos prema pokorenim. Najveći domet je bio da su im dozvolili da sami biraju svoje plemenske starješine. Umjesto nekadašnji „principes“ koje su im oni postavljali, sada su to „praeses“ koje sami pokoreni biraju.

Vrijednost rada dr. Mesihovića je višestruka. U njemu je temeljno obradio funkcioniranje rimske vlasti na području Ilirika, odnosno Dalmacije, u čijem sastavu je bilo i područje današnje BiH. Reprezententi te vlasti bili su namjesnici koji su upravljali provincijom. Vrijeme njihovog upravljanja autor je podijelio u 9 vremenskih okvira: 1. Namjesnici do podjele Ilirika na dvije provincije, 2. Namjesnici od Velikog ilirskog ustanka (9.g.n.) do 42. g.n.e., 3. Namjesnici od 42-68. g.n.e, 4. Namjesnici u vrijeme dinastije Flavijevaca, 5. Namjesnici u vrijeme dinastije Antonina, 6. Namjesnici u vrijeme Severa, 7. Namjesnici u vrijeme tzv. vojničkih careva, 8. Namjesnici u vrijeme dominata.

Autor je ukupno prikupio 50 imena namjesnika čime je pokriveno sve razdoblje rimske vlasti i uprave u provinciji Ilirik. To su vrijedni rezultati koji će uveliko doprinijeti boljem poznavanju antičke prošlosti kako naše zemlje tako i zemalja u širem okruženju. Ovim radom dr. Salmedin Mesihović se još jednom potvrdio kao vrstan istraživač i poznavao historije Starog vijeka s težištem na nekadašnju rimsku provinciju Dalmaciju kojoj je pripadalo i pridručenje današanje BiH. Zato svesrdno preporučam ovaj rad da se objavi.

Prof.dr. Enver Imamović

PREDMET: RECENZIJA NAUČNE STUDIJE „PROCONSVLES, LEGATI ET PRAESIDES – Rimski namjesnici Ilirika, Gornjeg Ilirika i Dalmacije“ AUTORA PROF. DR. SCI. SALMEDINA MESIHOVIĆA

Navedena knjiga predstavlja studiju koja rasvjetljava rimske provincijske namjesnike na tlu naše zemlje. Autor je obradio uspostavu rimske vlasti, reguliranje teritorijalno – upravne organizacije, samu instituciju i pojavu provincijskog namjesnika, njegovu funkciju, ovlasti, te razvitak od avgustovskog doba do kasne antike.

Pojava i evolucionirajući proces oko ove visoke rimske dužnosti, pratila je paralelno i promjene i procese u provinciji. Od mjenjanja granica provincija, načina života i broja stanovnika, mijenjao se i značaj namjesničke funkcije.

U više nego obimnoj studiji autor je obradio više različitih segmenata vezanih za ovu temu. Knjiga je podjeljena u 13 poglavlja. U prvom djelu dat je uvod, opširnija historija uspostave rimske vlasti, te osvajanja koje joj je prethodilo.

U centralnom i najvećem dijelu knjige ravnajući se osnovnim historiografskim principom – hronologijom - autor je dao popis svih namjesnika i legata provincije Ilirika, od najstarijeg perioda, do perioda kasne antike. U ovom glavnom dijelu knjige prezentirana su imena gotovo 70 – tak osoba koje su nosile odgovornu breme vođenja provincije, ili osoba koje su direktno ili indirektno bile vezane za namjesništvo nad provincijom.

Autor se potrudio da, koristeći se, vrlo obimnom literaturom i vrelima u potpunosti rekonstruira sve najznačajnije elemente koje su obilježile vrijeme od I do V stoljeća, zbog čega će u stručnim krugovima ova knjiga postati nezamjenjiva kao izvor mnogobrojnih, naučno utemeljenih činjenica.

Recenzent:

Prof. dr. sci. Adnan Busuladžić

Biografija

Prof. dr. sc. Salmedin Mesihovi je rođen 5. IV. 1975. god., u Sarajevu gdje je završio osnovnu školu i gimnaziju. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, odsjek historija u oktobru 1999. god., na temu „Glasina ka kultura“. Od aprila 2000. god. zaposlen je na istom Odsjeku kao asistent na nastavnom predmetu Opća historija starog vijeka. Poslijediplomski studij iz arheologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu upisao je krajem 2001. god., i magistrirao na temu «Problem kulturne i etničke zajednice Autarijata» 7. VI. 2004. god. u Zagrebu. Naredne 2005. god. nastavio je školovanje na jednogodišnjem doktorskom studiju iz stare povijesti na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Doktorirao je na temi «Dezitivati: kulturna i narodnosno-politička zajednica u Iliriku i osvajanja Oktavijanova doba» 30. I. 2007. god. u Zagrebu. U martu 2009. god. izabran je u zvanje docenta na oblast stari vijek na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta. U aprilu 2009. god., izabran je za šefa Katedre za arheologiju Odsjeka za historiju. U julu 2013. god. izabran je u zvanje vanrednog profesora na naučnoj oblasti stari vijek na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta.

Prof. dr. sc. Salmedin Mesihovi je u dosadašnjem radu objavio veliki broj znanstvenih radova iz klasičnog historijskog razdoblja, više udžbenika i priručnika, kao tri stručne knjige : 1. ANTIQVI HOMINES BOSNAE (ISBN 978-9958-625-18-3), 2. Revolucije stare Helade i Rimske Republike (ISBN 978-9958-625-19-0), 3. Rimski vuk i ilirska zmija. Posljednja borba (ISBN 978-9958-625-21-3).